BIANCA SELEJAN-GUȚAN

Carte universitară

PROTECȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

Ediția a 5-a, revăzută și adăugită

Editura Hamangiu 2018

Bianca Selejan-Guțan

Protecția europeană a drepturilor omului

Ediția a 5-a, revăzută și adăugită

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ADO
B.C.U. „Mihai Eminescu"
DREPT
5.06.2018

BIANCA SELEJAN-GUȚAN

Studii: doctor în drept (drept constituțional), Universitatea Bucureşti (2004), cu teza „Excepția de neconstituționalitate", sub conducerea ştiințifică a prof.univ. dr. Ioan Muraru; Master of Laws – LL.M. in International Law, Faculty of Law and Social Sciences, University of Nottingham, United Kingdom (1996); licență în ştiințe juridice, Facultatea de Ştiințe Juridice şi Administrative, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu (1995); specializări şi stagii de cercetare la Central European University, Budapesta (1999-2007); Universitatea din Rennes I, Franța (2000); Institutul Elvețian de Drept Comparat, Lausanne, Elveția (2001, 2006); Institutul Internațional pentru Drepturile Omului, Strasbourg, Franța (2003); Academia de Drept European, Florența (2004); Institutul Max Planck pentru Drept Internațional şi comparat, Heidelberg (2012, 2013, 2014, 2015, 2016).

Activitate profesională: profesor universitar şi conducător de doctorat la Facultatea de Drept Simion Bărnuțiu, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu; membru al Colegiului de redacție al Romanian Journal of Comparative Law; membru al Consiliului ştiințific al revistei Acta Universitatis Lucian Blaga, seria Iurisprudentia; membru al colegiului de redacție al revistei Pandectele Romane; membru al Institutului de Ştiințe Administrative Paul Negulescu; vicepreşedinte al Asociației Române de Drept Constituțional (2014); conducător al echipelor facultății, participante la Concursul European de Drepturile Omului René Cassin, Strasbourg; profesor-invitat la Universitatea Philipps din Marburg, Germania, la Universitatea Carlos III din Madrid; Universitatea din Valencia; judecător ad-hoc la Curtea Europeană a Drepturilor Omului; avocat definitiv în cadrul Baroului Sibiu.

Publicații: *The Constitution of Romania: A Contextual Analysis*, Hart Publishing, 2016; *Drept constituțional şi instituții politice,* vol. I şi II, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2015-2016; *Drept internațional public*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2008, 2014; Protecția europeană a drepturilor omului, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2004, 2006, 2008, 2011; *Excepția de neconstituționalitate*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005, 2010; *Spațiul european al drepturilor omului,* Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2008; *Hotărâri CEDO împotriva României,* Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2006; *Constituția României. Comentariu pe articole* (coautor), Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2008; co-editor de volume colective: *Europeanization and Judicial Culture in Contemporary Democracies*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2014; *Europe Between the Freedom of Culture and the Culture of Freedoms*, ULBS, 2008; autoare a numeroase studii, articole, recenzii, cronici de jurisprudență, publicate în reviste şi volume colective, naționale şi internaționale; autoare a unor comunicări prezentate la congrese internaționale, precum şi la conferințe naționale şi internaționale.

Premii: premiul Diploma de onoare a Uniunii Juriştilor din Romania (2008) pentru contribuția din lucrarea *Constituția României. Comentariu pe articole*, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2008.

ABREVIERI

A	–	seria A, publicații ale Curții Europene a Drepturilor Omului
C. Bîrsan, *Convenția...*	–	C. Bîrsan, *Convenția Europeană a drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, vol. I-II, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005-2006
C. Bîrsan, *Convenția...*, ed. a 2-a	–	C. Bîrsan, *Convenția Europeană a drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2010
C.C.R.	–	Curtea Constituțională a României
CDO	–	Comitetul Drepturilor Omului al ONU
CE	–	Comunitățile Europene
CEDH	–	Convention Européenne des Droits de l'Homme
CIJ	–	Curtea Internațională de Justiție
CLRAE	–	Congresul Autorităților Locale şi Regionale din Europa
Com. EDO	–	Comisia Europeană a Drepturilor Omului
CEDO	–	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
C.J.	–	revista Curierul judiciar
C.pen.	–	Codul penal (Legea nr. 286/2009)
C.pen. 1969	–	Codul penal din 1969
CPP	–	Codul de procedură penală (Legea nr. 135/2010)
CPP 1968	–	Codul de procedură penală din 1968
Dreptul	–	revista Dreptul
DUDO	–	Declarația Universală a Drepturilor Omului
ECLR		European Constitutional Law Review
ECRI	–	Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranței
Ed.	–	Editura
ed.	–	ediția
EDL	–	Europe des libertés. Revue d'actualité juridique
EHRLR	–	European Human Rights Law Review
EJIL	–	European Journal of International Law
HRLJ	–	Human Rights Law Journal
HRLR	–	Human Rights Law Review
IRDO	–	Institutul Român pentru Drepturile Omului
J.-F. Renucci, *Traite...*	–	J.-F. Renucci, *Traite de droit européen des droits de l'homme*, LGDJ, Paris, 2007

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

M. Of.	– Monitorul Oficial al României, Partea I
n.n.	– nota noastră
ONG	– Organizație non-guvernamentală
ONU	– Organizația Națiunilor Unite
OSCE	– Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
p.	– pagina
§	– paragraful
PIDCP	– Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice
PIDESC	– Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale
P.R.	– Revista Pandectele Române
PUF	– Presses Universitaires de France
RDP	– Revista de Drept Public
Rec.	– Recueil
RFDC	– Revue Française de Droit Constitutionnel
RFG	– Republica Federală Germania
RISA	– Revue Internationale des Sciences Administratives
RRDE	– Revista Română de Drept European
RTDH	– Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme
RTDE	– Revue Trimestrielle du Droit Européen
RU	– Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord
RUDH	– Revue Universelle des Droits de l'Homme
ș.a.	– și alții/altele
TCE	– Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa
TFUE	– Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene
UE	– Uniunea Europeană
vol.	– volumul

La elaborarea prezentei lucrări au fost utilizate legislația și jurisprudența actualizate până la data de **1 martie 2018.**

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

PARTEA I. ASPECTE INTRODUCTIVE PRIVIND PROTECȚIA JURIDICĂ A DREPTURILOR OMULUI LA NIVEL UNIVERSAL 1

Capitolul I. Introducere. Dreptul internațional al drepturilor omului 3
§1. Primele preocupări pentru protecția drepturilor omului 3
§2. Perioada postbelică 4

Capitolul II. Sistemul de protecție a drepturilor omului în cadrul Organizației Națiunilor Unite 6
§1. Carta Organizației Națiunilor Unite 6
§2. Declarația Universală a Drepturilor Omului 7
§3. Pactele internaționale privind drepturile omului 8
3.1. Pactul Internațional privind drepturile civile și politice (PIDCP) 9
3.2. Pactul Internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC) 11
§4. Alte convenții ONU privind drepturile omului 13
4.1. Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare rasială 14
4.2. Convenția asupra eliminării oricărei forme de discriminare față de femei 14
4.3. Convenția împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante 15
4.4. Convenția cu privire la drepturile copilului 16
4.5. Convenția pentru protecția muncitorilor migranți și a membrilor de familie ai acestora 17
§5. Proceduri extraconvenționale de protecție a drepturilor omului la nivelul ONU 18
5.1. Procedura publică 1235 19
5.2. Procedura confidențială 1503 19
5.3. Înaltul Comisar ONU pentru Drepturile Omului 20

PARTEA A II-A. SISTEMUL EUROPEAN DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI – INSTITUȚII, PRINCIPII, MECANISMUL DE PROTECȚIE 21

Capitolul I. Consiliul Europei 23
§ 1. Scurt istoric 23
§2. Organele Consiliului Europei 24
2.1. Comitetul Miniştrilor 24
2.2. Adunarea Parlamentară 25
2.3. Secretarul General 25
2.4. Congresul Autorităților Locale și Regionale din Europa 25
2.5. Comisarul pentru drepturile omului 26
2.6. Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI) 27

2.7. Alte organisme specializate 27
§3. Elaborarea şi semnarea Convenției europene a drepturilor omului 27

Capitolul II. Catalogul drepturilor garantate de Convenția europeană a drepturilor omului şi de protocoalele sale 28

Capitolul III. Principiile sistemului Convenției europene a drepturilor omului 29
§ 1. Principiile convenționale 29
1.1. Principiul solidarității 29
1.2. Principiul suveranității 30
§2. Principiile jurisprudențiale 32
2.1. Principiul efectivității dispozițiilor Convenției 33
2.2. Principiul subsidiarității mecanismului Convenției 35

Capitolul IV. Mecanismul de protecție a drepturilor garantate prin Convenția europeană a drepturilor omului 43
§1. Reforma mecanismului de control prin Protocolul nr. 11 43
§2. Reforma mecanismului de control prin Protocolul nr. 14 – aspecte generale 44
§3. Protocoalele 15 şi 16 la Convenție – o nouă reformă? 46
§4. Curtea Europeană a Drepturilor Omului 48
4.1. Competența Curții Europene a Drepturilor Omului 48
4.2. Judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului 50
4.3. Organizarea Curții Europene a Drepturilor Omului 50
4.4. Cauze de recuzare sau de abținere a judecătorilor 53
§5. Procedura judecării unei cereri de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului 53
5.1. Cererile interstatale 53
5.1.1. Considerații generale 53
5.1.2. Condițiile de admisibilitate ale cererilor interstatale 54
5.2. Cererile individuale 54
5.2.1. Sesizarea Curții Europene a Drepturilor Omului cu o cerere individuală 54
5.2.2. Condițiile de admisibilitate a unei cereri individuale introduse la Curtea Europeană a Drepturilor Omului 60
5.3. Examenul prealabil al cererii 66
5.4. Judecarea cererii individuale 67
5.5. Soluțiile pronunțate de Cameră sau de Marea Cameră 69
5.6. Retrimiterea în fața Marii Camere 69
5.7. Practica hotărârilor-pilot 70
§6. Actele Curții Europene a Drepturilor Omului 72
6.1. Categorii de acte 72
6.2. Motivarea deciziilor şi a hotărârilor 73
6.3. Caracterul definitiv al deciziilor şi al hotărârilor 73
6.4. Interpretarea, revizuirea şi rectificarea deciziilor şi hotărârilor. Cererea pentru interpretarea unei hotărâri 73
6.5. Executarea hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului 74

PARTEA A III-A. DREPTURILE GARANTATE DE CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI 81

Capitolul I. Precizări preliminare privind obligațiile statelor asumate conform art. 1 din Convenție 83
§1. Jurisdicția *ratione loci* 83
§2. Convenția europeană a drepturilor omului şi obligațiile rezultate din alte tratate internaționale 86
§3. Jurisdicția statelor părți la Convenție în spațiul extra-european 88

Capitolul II. Dreptul la viață 90
§1. Obligațiile statelor privind respectarea dreptului la viață 90
§2. Începutul şi sfârşitul dreptului la viață 95
2.1. Începutul dreptului la viață 95
2.2. Sfârşitul dreptului la viață 98
§3. Restrângerile aduse dreptului la viață 99
3.1. Pedeapsa cu moartea 99
3.2. Restrângerile dreptului la viață prevăzute de art. 2 § 2 99
3.3. Restrângerile dreptului la viață conform art. 15 § 2 101

Capitolul III. Dreptul de a nu fi supus torturii şi altor tratamente sau pedepse inumane sau degradante 103
§1. Considerații generale 103
§2. Obligațiile statelor privind protecția împotriva torturii şi a tratamentelor inumane ori degradante 103
§3. Tortura 105
§4. Tratamente şi pedepse inumane 107
4.1. Violențele săvârşite de forțele de poliție 107
4.2. Tratamentul deținuților şi bolnavilor. Condițiile de detenție 108
4.3.Tratamentul aplicat străinilor 111
4.4. Pedeapsa cu moartea – tratament inuman? 112
4.5. Violența domestică – tratament inuman? 113
4.6. Distrugerea locuințelor şi disparițiile de persoane 115
4.7. Alte tratamente inumane 115
§5. Tratamente şi pedepse degradante 116
5.1. Discriminările 116
5.2. Pedepsele corporale 117
5.3. Alte tratamente degradante 117
§6. Convenția europeană pentru prevenirea torturii 118

Capitolul IV. Dreptul de nu fi supus sclaviei, servituții şi muncii forțate sau obligatorii 120

Capitolul V. Dreptul la libertatea şi siguranța persoanei 122
§1. Cazurile permise de privare de libertate 122
1.1. Considerații generale 122
1.2. Legalitatea privării de libertate 123
1.3. Cazurile permise de privare de libertate 124

§2. Garanțiile procedurale ale persoanelor private de libertate 128
2.1. Dreptul de a fi informat 128
2.2. Dreptul de a fi adus de îndată în fața unui judecător, de a fi trimis în judecată într-un termen rezonabil sau eliberat 129
2.3. Dreptul la recurs împotriva legalității măsurii de privare de libertate 131
2.4. Dreptul la despăgubiri pentru detenția ilegală 133

Capitolul VI. Dreptul la un proces echitabil 135
§1. Aplicabilitatea art. 6 135
1.1. Plângerile privind drepturile şi obligațiile cu caracter civil 135
1.2. Noțiunea de „acuzație" în materie penală 142
§2. Garanțiile generale ale dreptului la un proces echitabil (art. 6 § 1) 143
2.1. Dreptul de a fi judecat de un tribunal independent şi imparțial prevăzut de lege 143
2.2. Dreptul la soluționarea cauzei într-un termen rezonabil 146
2.3. Publicitatea procedurii 148
§3. Garanțiile speciale ale dreptului la un proces echitabil în procesele penale (art. 6 § 2 şi 3) 149
3.1. Prezumția de nevinovăție 149
3.2. Dreptul la apărare 150
§4. Dreptul la o audiere echitabilă (*fair hearing*). Garanțiile implicite ale dreptului la un proces echitabil 154
4.1. Dreptul de acces la un tribunal 155
4.2. Obligația de motivare a hotărârilor 156
4.3. Principiul egalității armelor 157
4.4. Dreptul de a nu se autoacuza („dreptul la tăcere") 158
4.5. Dreptul la executarea hotărârilor judecătoreşti 158

Capitolul VII. Principiul legalității incriminării 162
§1. Legalitatea incriminării 162
§2. Principiul neretroactivității legii penale 163
§3. Retroactivitatea legii penale mai favorabile 164

Capitolul VIII. Dreptul la respectarea vieții private şi familiale. Dreptul la căsătorie 167
§1. Noțiunea de „viață privată". Obligațiile statelor privind protecția vieții private 167
§2. Dreptul la respectarea vieții private 168
2.1. Dreptul la secretul vieții private 168
2.2. Identitatea personală, identitatea sexuală şi libertatea vieții sexuale 170
2.3. Dreptul la imagine 171
2.4. Dreptul la un mediu sănătos 173
2.5. Dreptul la integritate fizică şi psihică 179
2.6. Identitatea etnică. Dreptul la cetățenie 180
2.7. Viața profesională ca element al vieții private 180
2.8. Dreptul la respectarea vieții private şi al modului de viață tradițional al minorităților 181

§3. Dreptul la respectarea vieții familiale 181
3.1. Dreptul la căsătorie şi dreptul de a întemeia o familie 182
3.2. Egalitatea în drepturi şi obligații a soților 184
3.3. Drepturile copilului. Relațiile dintre părinți şi copii 184
3.4. Menținerea vieții familiale 186
§4. Protecția domiciliului şi a corespondenței – parte a protecției vieții private 189
4.1. Protecția domiciliului 189
4.2. Protecția corespondenței 190
§5. Restrângerile aduse dreptului la respectarea vieții private şi de familie: art. 8 § 2 192
5.1. Ingerința să fie prevăzută de lege 192
5.2. Ingerința să fie necesară într-o societate democratică 193
5.3. Ingerința să aibă un scop legitim 193

Capitolul IX. Libertatea gândirii, conştiinței şi religiei 195
§1. Protecția convingerilor şi credințelor 195
1.1. Noțiuni de bază 195
1.2. Principiile aplicabile protecției convingerilor şi credințelor 197
1.2.1. Libertatea de a alege şi de a-şi manifesta convingerile şi credințele. Neutralitate şi laicitate 197
1.2.2. Egalitate şi nediscriminare 202
§2. Relația libertății de conştiință şi religie cu dreptul la educație: convingerile părinților şi educația 202
§3. Obiecția de conştiință 203
§4. Restrângerile aduse libertății conştiinței şi religiei 204

Capitolul X. Libertatea de exprimare 207
§1. Sfera protecției libertății de exprimare. Libertatea de opinie şi libertatea de informare 208
1.1. Libertatea de opinie 208
1.2. Libertatea de informare 209
1.3. Regimul autorizațiilor şi comunicarea transfrontieră 210
§2. Restrângerile aduse libertății de exprimare 211
2.1. Restrângerea să fie prevăzută de lege 212
2.2. Restrângerea să aibă un scop legitim 212
2.3. Restrângerea să fie necesară într-o societate democratică 214
§3. Cazuri speciale de protecție şi limitare a libertății de exprimare 216
3.1. Libertatea presei 216
3.2. Libertatea de exprimare politică 220
3.3. Libertatea de exprimare şi justiția 223
3.4. Noile tehnologii, accesul la informație şi limitarea libertății de exprimare 224
3.4.1. Noile tehnologii şi accesul la informație 224
3.4.2. Noile tehnologii şi limitarea libertății de exprimare 224
§4. Situații neprotejate de art. 10: discursul urii 226

Capitolul XI. Libertatea de asociere şi întrunire paşnică 229
§1. Cadrul general al libertății de asociere şi de întrunire 229
1.1. Libertatea de întrunire 229
1.2. Libertatea de asociere 229
1.3. Libertatea de a înființa şi de a se afilia la sindicate 231
§2. Restrângerile libertății de întrunire şi de asociere 232
2.1. Restrângeri ale libertății de întrunire paşnică 232
2.2. Restrângeri ale libertății de asociere 232

Capitolul XII. Dreptul la un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale 237
§1. Considerații generale 237
§2. Aplicabilitatea art. 13 238
§3. Noțiunea de „recurs efectiv" 238
§4. Noțiunea de „instanță națională" 240

Capitolul XIII. Dreptul de a nu suferi nicio discriminare 241
§1. Principiul nondiscriminării 241
§2. Discriminările indirecte 243
§3. Discriminările pozitive 243
§4. Autonomia art. 14 244

Capitolul XIV. Dreptul de proprietate 246
§1. Noțiunea de „proprietate" şi de „bunuri" în sensul art. 1 246
§2. Ingerința statului în dreptul de a se bucura în mod paşnic de proprietate 249
2.1. Ingerința în substanța proprietății şi testul echilibrului echitabil – art. 1 § 1 teza I 250
2.2. Privarea de proprietate (deposedarea) – art. 1 § 1 teza a II-a 251
2.3. Controlul folosinței proprietății – art. 1 § 2 255

Capitolul XV. Dreptul la educație 257

Capitolul XVI. Dreptul la alegeri libere şi corecte, organizate la intervale rezonabile 260

PARTEA A IV-A. PROTECȚIA DREPTURILOR ECONOMICE, SOCIALE ŞI CULTURALE ÎN CADRUL CONSILIULUI EUROPEI 267

Capitolul I. Carta Socială Europeană 269

PARTEA A V-A. ALTE SISTEME DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN EUROPA 271

Capitolul I. Uniunea Europeană şi drepturile omului 273
§1. Considerații generale 273
§2. Principii rezultate din dreptul comunitar în materia protecției unor drepturi 275
2.1. Principiul liberei circulații 275
2.2. Principiul nondiscriminării 275

§3. Curtea Europeană de Justiție și principiul protecției drepturilor omului ___ 276
§4. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene – de la Tratatul de la Nisa la Tratatul de la Lisabona ___ 278
4.1. Adoptarea și natura juridică inițială a Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene ___ 278
4.2. Conținutul și structura Cartei Drepturilor Fundamentale ___ 281
4.3. Prevederi în materia drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană din Tratatul de la Lisabona ___ 282
4.4. Agenția Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene ___ 284

Capitolul II. Protecția drepturilor omului în cadrul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) ___ 285

Anexa 1
§1. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și protocoalele sale ___ 289
§2. Protocolul adițional la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ___ 299
§3. Protocolul nr. 4 recunoscând anumite drepturi și libertăți, altele decât cele înscrise în Convenție și în Primul Protocol adițional la Convenție ___ 300
§4. Protocolul nr. 6 privind abolirea pedepsei cu moartea ___ 302
§5. Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ___ 303
§6. Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ___ 305
§7. Protocolul nr. 13 privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele ___ 307

ANEXA 2. Statele Părți la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ___ 309

ANEXA 3. Model de formular pentru cererile individuale adresate Curții Europene a Drepturilor Omului ___ 310

BIBLIOGRAFIE ___ 323

LISTA CAUZELOR CITATE ___ 333

INDEX ___ 343

BCU IAȘI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA I. ASPECTE INTRODUCTIVE PRIVIND PROTECȚIA JURIDICĂ A DREPTURILOR OMULUI LA NIVEL UNIVERSAL

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I. Introducere. Dreptul internațional al drepturilor omului

§1. Primele preocupări pentru protecția drepturilor omului

Ideea protecției unor drepturi fundamentale ale persoanei nu aparține doar timpurilor noastre. Ideologii revoluțiilor burgheze au folosit ca port-drapel ideea drepturilor naturale, inerente persoanei. Stau mărturie declarațiile de drepturi de la sfârşitul secolului al XVIII-lea: **Declarația drepturilor omului şi cetățeanului** din 26 august 1789, declarațiile de drepturi din America de Nord, **Bill of Rights** al Constituției americane din 1791. Cu toate acestea, problema protecției acestor drepturi nu putea depăşi, în acel stadiu al dezvoltării dreptului şi relațiilor internaționale, cadrul intern al fiecărui stat. Abia în secolul al XIX-lea au apărut firave încercări de internaționalizare a unor categorii de drepturi, dar aceasta numai în considerarea unor interese geopolitice ale marilor puteri, vizavi de drepturile propriilor cetățeni aflați în străinătate. În epocă, statutul străinilor era guvernat de un corp de reguli cutumiare, cunoscute sub numele de „standard minim", aplicabil persoanelor şi averilor străinilor. Aceste reguli aveau însă un conținut destul de imprecis şi nu constituiau un corp normativ general acceptat.

Un alt domeniu în care protecția drepturilor s-a impus destul de devreme la nivel internațional a fost **dreptul umanitar**, care are ca scop protecția victimelor conflictelor armate. În 1864 a apărut la Geneva prima Convenție internațională destinată ameliorării situației militarilor răniți în luptă, completată apoi de alte acte ce vizau protecția civililor şi a prizonierilor.

Conferințele de pace de la Haga din 1899 şi 1907 au extins prevederile Convenției de la Geneva şi la războiul pe mare, aceste dispoziții rămânând în vigoare până în 1949.

În privința prizonierilor de război, a fost adoptată Convenția nr. IV de la Haga (1907) asupra legilor şi cutumelor războiului pe uscat. A fost înființată o agenție pentru prizonierii de război la Geneva. Regulile stabilite de această convenție vizau identificarea prizonierilor, facilitarea contactului acestora cu familiile, asigurarea de medicamente pentru taberele de prizonieri, repatrierea răniților grav etc.

Întregul set de reguli ale războiului astfel stabilit era supus unui principiu general, cunoscut şi sub numele de „clauza de Martens", conform căreia mijloacele şi metodele de purtare a războiului nu sunt nelimitate (clauză consacrată ulterior în art. 35 al Protocolului adițional nr. I din 1977).

În anul 1919, Pactul Ligii Națiunilor consacra, în art. 25, recunoaşterea internațională a Comitetului Crucii Roşii: „membrii Ligii sunt de acord să încurajeze şi să promoveze crearea şi cooperarea cu organizații naționale autorizate ale Crucii Roşii, având ca scop îmbunătățirea stării de sănătate, prevenirea bolilor şi diminuarea suferinței în lume".

Sfârşitul primului război mondial a însemnat începutul unei noi etape în dezvoltarea dreptului internațional, în special în domeniul a ceea ce încă nu se numea „protecția drepturilor omului". Una din direcțiile majore ale acestei dezvoltări a fost protecția minorităților. Tratatele ce puneau capăt primului conflict mondial conțineau prevederi destinate a asigura un sistem de protecție a minorităților. Tratatele de la Versailles

(cu Polonia), Saint-Germain-en-Laye (cu Austria), Neuilly-sur-Seine (cu Bulgaria) şi Lausanne (cu Turcia), ca şi cele de la Paris (cu România), Saint-Germain-en-Laye (cu Serbia) şi Sèvres (cu Grecia) conţineau prevederi asupra protecţiei minorităţilor: principiul egalităţii tuturor cetăţenilor, dreptul de a-şi folosi liber limba maternă în relaţiile private, dreptul de a-şi practica religia, dreptul de a crea instituţii caritabile, religioase sau sociale, şcoli şi alte aşezăminte de învăţământ etc. Aceste prevederi au constituit o schiţă a viitoarei protecţii internaţionale a drepturilor omului, ce se va impune după finele celui de-al doilea război mondial.

§2. Perioada postbelică

Una dintre cele mai importante direcţii de dezvoltare a dreptului internaţional după cel de-al doilea război mondial a fost preocuparea pentru protecţia drepturilor omului. Protecţia drepturilor omului prin intermediul acţiunilor internaţionale a fost o idee revoluţionară, care nu-şi găsea locul în dreptul internaţional tradiţional. Aceasta pentru că dreptul internaţional clasic este construit în jurul intereselor statelor. În acest context, ordinea politică internaţională se confundă, uneori, cu ordinea juridică internaţională. De aceea, orice normă de drept internaţional are o dimensiune şi o semnificaţie politică în egală măsură cu cea juridică. În plus, dreptul internaţional clasic este puternic marcat de principiul suveranităţii statelor, iar punerea sa în practică depinde exclusiv de organele politice ale statelor. Observăm, astfel, că întreaga structură a dreptului internaţional clasic este construită în afara perspectivei drepturilor omului. Potrivit concepţiei clasice, problema drepturilor omului trebuie să rămână în competenţa exclusivă a statelor.

Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, a luat naştere ceea ce se numeşte „dreptul internaţional al drepturilor omului", care depăşeşte această contradicţie a dreptului internaţional clasic, potrivit căreia protecţia individului se poate realiza doar prin intermediul unui drept interstatal, creat de către şi pentru state.

Dreptul internaţional al drepturilor omului diferă în mod substanţial de concepţia tradiţională a dreptului internaţional, prin aceea că oamenii sunt consideraţi a avea drepturi garantate internaţional, dar ca persoane individuale, şi nu ca cetăţeni ai unui anumit stat. Această concepţie a dus la adoptarea unor instrumente juridice internaţionale de protecţie a drepturilor individuale şi la crearea unor instituţii internaţionale în a căror competenţă intră protecţia indivizilor împotriva încălcărilor drepturilor lor de către state. Aceste instrumente juridice şi instituţii au internaţionalizat problema protecţiei drepturilor omului care a devenit, treptat, şi în ordinea politică internaţională, una din cele mai importante preocupări.

Prin normele dreptului internaţional al drepturilor omului, i se recunosc individului drepturi, problema protecţiei acestora trecând, din sfera exclusivă a dreptului intern al statelor, în cea a dreptului internaţional. Mai mult decât atât, individul a dobândit, în temeiul acestor norme, şi o capacitate procedurală internaţională[1], prin aceea că i se conferă dreptul de a sesiza direct instanţe internaţionale: Comitetul Drepturilor Omului, Comitetul pentru eliminarea oricăror forme de discriminare rasială, Comitetul împotriva torturii, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea Europeană de Justiţie etc.

[1] A se vedea D.J. Harris, *Cases and Materials on International Law*, ed. a 4-a, London, Sweet & Maxwell, 1991, p. 136.

Cu toate acestea, în virtutea caracterului consensual al dreptului internațional public, individul beneficiază de aceste drepturi şi capacități doar **în temeiul acordului statelor**[1], având o personalitate juridică internațională „derivată" din acest acord, prin intermediul tratatelor încheiate de acestea. Individul apare astfel doar ca beneficiar al unor norme acceptate de către state: accesul său la ordinea juridică internațională este mediat prin participarea statelor la tratatele respective. Dacă statul ar decide să denunțe un astfel de tratat referitor la drepturi acordate individului, acesta „ar fi lipsit de orice calitate juridică în fața unor asemenea instanțe ori organe internaționale"[2].

Societatea internațională actuală nu conferă încă individului o capacitate deplină de drept internațional, adică posibilitatea de a elabora direct acte internaționale. El reprezintă însă principalul beneficiar al unor importante norme de drept internațional, dintre care unele au devenit *ius cogens* (protecția împotriva genocidului, a torturii, a sclaviei).

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] A se vedea B. Selejan-Guțan, L.M. Crăciunean, *Drept internațional public*, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2014, p. 89.

[2] R. Miga-Beşteliu, *Drept internațional public*, vol. I, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005, p. 58.

Capitolul II. Sistemul de protecție a drepturilor omului în cadrul Organizației Națiunilor Unite

Cadrul juridic internațional care marchează începutul „erei drepturilor" este constituit dintr-o serie de documente ce formează așa-numita „Cartă internațională a Drepturilor Omului", documente ce au fost elaborate, adoptate şi aplicate în cadrul ONU: Carta ONU, Declarația Universală a Drepturilor Omului şi cele două Pacte ale ONU din 1966.

§1. Carta Organizației Națiunilor Unite

Dreptul internațional modern al drepturilor omului s-a dezvoltat cu precădere după cel de-al doilea război mondial. Carta Națiunilor Unite, adoptată în urma Conferinței de la San Francisco proclamă, în preambulul său, „credința în drepturile fundamentale ale omului, în demnitate şi în valoarea persoanei umane, în egalitatea de drept a bărbaților cu femeile, ca şi a națiunilor, mari şi mici". Articolul 1 § 3 al Cartei conferă ONU scopul fundamental „de a realiza cooperarea internațională, dezvoltând şi încurajând respectul drepturilor omului şi al libertăților fundamentale pentru toți, fără distincție de rasă, sex, limbă sau religie". Aceasta este prima consacrare de ordin general a protecției drepturilor omului la nivel internațional, printr-un tratat internațional fundamental cu vocație de universalitate. Ideea protecției drepturilor traversează întreg textul Cartei ca un fir roşu:

– art. 10 şi art. 13 precizează competența Adunării Generale a ONU, incluzând şi atribuția de a dispune efectuarea de studii şi de a face recomandări în scopul de a „facilita pentru toți, fără distincție de rasă, sex, limbă sau religie, beneficiul drepturilor omului şi al libertăților fundamentale";

– în art. 55 lit. c), protecția drepturilor apare ca necesară în vederea cooperării economice şi sociale internaționale;

– potrivit art. 62 § 2, Consiliul Economic şi Social poate face recomandări în vederea asigurării respectului efectiv al drepturilor omului şi al libertăților fundamentale pentru toți;

– art. 68 prevede instituirea, de către Consiliul Economic şi Social, a unei comisii pentru progresul drepturilor omului.

Protecția internațională a drepturilor omului face astfel parte din datoriile fundamentale ale organelor principale ale Națiunilor Unite: Adunarea Generală, Consiliul Economic şi Social, Consiliul de tutelă. Cu toate acestea, prerogativele acestor organe în materie sunt destul de limitate, ele rămânând la nivelul studiilor, recomandărilor, proiectelor.

Dincolo de obligația generală a statelor membre de a-şi îndeplini cu bună-credință obligațiile asumate prin Cartă (art. 2 § 2), art. 56 stipulează că „membrii se angajează, în vederea atingerii scopurilor enunțate la art. 55, să acționeze, atât în comun, cât şi fiecare în parte, în cooperare cu Organizația". Se stipulează astfel o obligație generală de cooperare pentru **respectul universal şi efectiv al drepturilor omului**.

Cu toate acestea, aşa cum sublinia profesorul francez Frédéric Sudre, lacunele Cartei rămân considerabile: ea recunoaşte organelor Națiunilor Unite misiunea de a „favoriza", de a „dezvolta", de a „încuraja" respectul drepturilor omului, le acordă puterea de a face studii şi recomandări, dar nu instituie nicio garanție specială în materie şi nu

defineşte în niciun fel conținutul drepturilor[1]. Totuşi, Carta ONU are marele merit de a fi **introdus drepturile omului în ordinea internațională**. De asemenea, Carta a conferit drepturilor omului calitatea de obiective constante pe termen lung ale Națiunilor Unite[2]. Prin aderarea la Cartă, care este un tratat internațional multilateral, statele părți recunoşteau că „drepturile omului", la care se referea Carta, sunt de interes internațional, şi nu mai fac obiectul exclusiv al jurisdicției lor interne. De asemenea, obligația asumată de către state de a coopera cu Organizația pentru promovarea drepturilor omului şi libertăților fundamentale a oferit Națiunilor Unite autoritatea legală necesară pentru „a depune eforturi substanțiale în vederea definirii şi codificării acestor drepturi"[3]. Una din trăsăturile specifice ale prevederilor Cartei ONU în acest domeniu este abordarea interdependenței problematicii drepturilor omului cu pacea şi securitatea internațională, cu relațiile prieteneşti între națiuni, cu bunăstarea popoarelor şi cu alte obiective socio-economice.

ONU a mai reuşit de-a lungul timpului să clarifice în ce măsură statele membre aveau obligația de a „promova" drepturile omului, lărgind sfera de cuprindere a acestei obligații şi înființând instituții bazate pe Carta ONU, destinate să asigure respectarea de către statele membre a obligațiilor asumate.

§2. Declarația Universală a Drepturilor Omului

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 de către Adunarea Generală a ONU, este primul document cuprinzător în sfera drepturilor omului, adoptat de o organizație internațională. Preambulul Declarației dezvoltă ideea că recunoaşterea drepturilor omului constituie „fundamentul libertății, dreptății şi păcii în lume", iar art. 28 afirmă necesitatea unei ordini internaționale care să permită deplina ocrotire a drepturilor şi libertăților persoanei.

Declarația Universală cuprinde două mari categorii de drepturi: drepturile civile şi politice şi drepturile economice, sociale şi culturale.

Sursele filosofice ale Declarației, la care face referire şi Preambulul său, sunt conceptele de „demnitate umană inerentă" şi natura inalienabilă a drepturilor omului. Tot Preambulul trimite la sursele istorice ale Declarației, prin referirea la „nerespectarea şi disprețul pentru drepturile omului" care au generat „acte de barbarie care au ultragiat conştiința omenirii". În final, Preambulul recunoaşte că drepturile şi libertățile cuprinse în Declarație reprezintă „un standard comun de împlinire pentru toate popoarele şi națiunile".

Din categoria **drepturilor civile şi politice** fac parte: dreptul la viață, la libertatea şi la securitatea persoanei, interdicția sclaviei, torturii şi tratamentelor crude, inumane sau degradante, dreptul de a nu fi supus în mod arbitrar arestării, reținerii sau exilului, dreptul la un proces echitabil, prezumția de nevinovăție. Se mai recunosc dreptul la viață privată şi dreptul de proprietate. Declarația proclamă libertatea de exprimare, de religie, de întrunire şi dreptul la liberă circulație. Articolul 21 prevede drepturile politice

[1] F. Sudre, *Droit international et européen des droits de l'homme*, PUF, Paris, 1999, p. 44.

[2] A se vedea K. Drzewicki, *The United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights*, în *R. Hanski, M. Suksi* (eds.), An Introduction to the International Protection of Human Rights, Abo Akademi University, 2002.

[3] Th. Buergenthal, R. Weber, *Dreptul internațional al drepturilor omului*, Ed. All, Bucureşti, 1996, p. 21.

ale individului, inclusiv dreptul acestuia de a participa la guvernarea țării sale, direct sau prin reprezentanți liber aleşi.

Din categoria **drepturilor economice, sociale şi culturale** fac parte: dreptul persoanei la asigurări sociale, la muncă şi la protecție împotriva şomajului, dreptul la plată egală pentru muncă egală, dreptul la o retribuție echitabilă şi satisfăcătoare, dreptul la odihnă, dreptul la educație. Articolul 27 se referă la drepturile culturale: „orice persoană are dreptul de a participa liber la viața culturală a comunității, de a se bucura de valorile artistice şi de a beneficia de progresul ştiințific şi avantajele acestuia".

Declarația recunoaşte că drepturile pe care le proclamă nu sunt absolute. Ea dă posibilitatea statelor să adopte legi care să limiteze exercițiul acestor drepturi, cu condiția ca unicul scop al acestei limitări să fie „asigurarea recunoaşterii corespunzătoare şi respectării drepturilor celorlalți şi a compatibilității cu cerințele îndreptățite privind moralitatea, ordinea publică şi bunăstarea generală într-o societate democratică" (art. 29 § 2). Articolul 30 limitează autoritatea unui stat de a impune aceste restricții: „nimic din această declarație nu poate fi interpretat ca implicând pentru vreun stat, grup sau persoană, vreun drept de a se angaja într-o activitate sau de a săvârşi un act în scopul de a desființa oricare dintre drepturile şi libertățile consacrate".

Declarația Universală nu este un tratat. Ea a fost adoptată de Adunarea Generală a ONU ca rezoluție, deci nu are putere obligatorie. Scopul său este de a furniza „un mod de înțelegere comun" al drepturilor şi libertăților fundamentale la care face referire Carta ONU şi de a servi tuturor popoarelor şi națiunilor drept standard comun de înfăptuire". Deşi la origine Declarația nu avea forță juridică, ea a suferit importante transformări din acest punct de vedere. Impactul ei asupra întregului sistem internațional de protecție a drepturilor omului i-au conferit, în timp, un caracter cvasi-normativ, creator de obligații juridice pentru statele membre ale ONU.

Procesul care a dus la transformarea Declarației Universale a Drepturilor Omului dintr-o recomandare într-un document având caracter de normă, a fost declanşat şi ca urmare a faptului că în cadrul ONU elaborarea şi adoptarea Pactelor internaționale privind drepturile omului fusese încetinită de aproape 20 de ani. În acest răstimp, necesitatea unor standarde de autoritate privind protecția drepturilor omului devenise din ce în ce mai stringentă. De aceea, s-a ajuns la utilizarea Declarației în acest scop, chiar prin referiri la dreptul intern al statelor, ea ajungând să simbolizeze ceea ce comunitatea internațională înțelege prin „drepturile omului". Mai mult, Declarația a constituit o bază pentru acțiuni concrete ale diferitelor organe ale ONU în vederea protecției drepturilor. Declarația a însemnat totuşi doar începutul unui proces, acela al elaborării unor tratate internaționale care să constituie baza dreptului internațional al drepturilor omului.

§3. Pactele internaționale privind drepturile omului

Cele două Pacte internaționale au fost adoptate de Adunarea Generală a ONU şi deschise spre semnare în decembrie 1966. Abia după un deceniu a fost posibilă intrarea lor în vigoare, prin ratificarea lor de către 35 de state. Având statutul de tratat internațional, cele două Pacte creează obligații juridice pentru statele părți. Astfel, chestiunile legate de respectarea şi recunoaşterea drepturilor garantate de Pacte devin probleme de interes internațional şi nu mai țin exclusiv de jurisdicția internă a statelor.

Deşi Pactele au anumite dispoziții comune, fiecare dintre ele instituie un sistem de aplicare distinct, menit să asigure îndeplinirea de către statele părți a obligațiilor asumate. Aceste măsuri de implementare sunt extinse, în cazul Pactului Internațional privind Drepturile Civile şi Politice printr-un protocol facultativ care permite persoanelor să depună plângeri privind încălcări ale drepturilor lor, în temeiul respectivului Pact.

Cele două pacte cuprind o primă parte comună, compusă dintr-un singur articol, care afirmă principiul autodeterminării popoarelor: dreptul acestora de a-şi stabili statutul politic, de a-şi asigura liber dezvoltarea economică, socială şi culturală şi de a dispune liber de bogățiile şi de resursele lor naturale.

BCU „M. EMINESCU" IAŞI

3.1. Pactul Internaţional privind drepturile civile şi politice (PIDCP)

Pactul a fost adoptat în 1966 şi proclamă mai multe drepturi din această categorie decât Declarația Universală a Drepturilor Omului. Una din cele mai importante completări este art. 27, care conține angajamentul statelor de a recunoaşte membrilor minorităților etnice, religioase sau lingvistice dreptul de a se bucura, împreună cu alți membri ai grupului lor, de cultura proprie, de a profesa şi practica propria religie, sau de a folosi limba proprie[1]. Printre drepturile garantate de Pact, care nu sunt menționate de Declarația Universală a Drepturilor Omului, se numără: libertatea de a nu fi închis pentru datorii, dreptul tuturor persoanelor private de libertate de a fi tratate în mod omenos şi cu respect pentru demnitatea inerentă ființei umane, dreptul copilului de a dobândi o cetățenie şi de a i se oferi acele măsuri de protecție decurgând din statutul său de minor. Cu toate acestea, există şi drepturi enunțate de Declarația Universală a Drepturilor Omului care nu se regăsesc în Pact: dreptul de proprietate, dreptul de a solicita şi a primi azil şi dreptul la cetățenie.

Pactul conține o **clauză de derogare** (art. 4), care permite statelor părți ca „în timp de pericol public amenințând existența națiunii" să suspende toate drepturile, cu excepția a şapte dintre cele mai importante:

– dreptul la viață;

– dreptul de a nu fi supus torturii sau altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante;

– dreptul de a nu fi ținut în sclavie şi servitute;

– dreptul de a nu fi închis pentru neexecutarea unor obligații contractuale;

– principiul neretroactivității incriminărilor (sau al aplicării legii penale mai favorabile);

– dreptul fiecărui om la recunoaşterea personalității sale juridice;

– libertatea gândirii, conştiinței şi religiei.

Pactul permite, de asemenea, statelor să restrângă exercitarea drepturilor. Astfel, conform art. 18, care garantează libertatea de religie, se stipulează în § 3 că libertatea de manifestare a religiei sau credinței „poate fi supusă numai acelor restrângeri care sunt prevăzute de lege şi sunt necesare pentru apărarea siguranței, ordinii, sănătății şi moralei publice sau a drepturilor şi libertăților fundamentale ale altora". Articolul 5 § 1 interzice însă impunerea unor restricții sau limite având drept scop suprimarea drepturilor sau „restrângerea lor într-o măsură mai mare decât se prevede în prezentul Pact".

[1] A se vedea, pentru amănunte: B. Guțan, *Protecția minorităților în dreptul internațional – sistemul ONU*, în volumul *Declarația Universală a Drepturilor Omului – a 50-a aniversare*, Ed. Academiei Trupelor de Uscat, Sibiu, 1999; B. Selejan-Guțan, L.-M. Crăciunean, *op. cit.*, p. 136-153.

Obligațiile asumate de către statele părți prin ratificarea PIDCP sunt enunțate în art. 2 § 1: „Fiecare stat parte la prezentul Pact se angajează să respecte şi să garanteze tuturor persoanelor aflate pe teritoriul său şi supuse jurisdicției sale, drepturile recunoscute în prezentul Pact, fără nicio deosebire, cum ar fi de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinii politice sau de altă natură, origine națională sau socială, avere, naştere sau alt statut". Paragraful 2 al art. 2 cere statelor părți „să adopte acele **măsuri legislative sau de alt ordin** care sunt necesare pentru a realiza exercitarea drepturilor" garantate prin Pact.

Pentru a asigura respectarea obligațiilor asumate prin Pact, acesta instituie un mecanism de aplicare, prin intermediul **Comitetului Drepturilor Omului**, organ înființat prin tratat şi format din 18 experți independenți aleşi pentru o perioadă de patru ani. Activitatea Comitetului se desfăşoară pe două planuri: procedura de raportare şi procedura de examinare a plângerilor inter-statale şi individuale.

Procedura de raportare. Articolul 40 din PIDCP obligă statele să înainteze CDO rapoarte asupra situației concrete privind respectarea obligațiilor asumate. Comitetul a stabilit o periodicitate de 5 ani a raportării, cu posibilitatea de a solicita rapoarte suplimentare sau de urgență. În ciuda obiecțiilor aduse acestei proceduri, ca fiind ineficientă, ea se dovedeşte utilă în anumite circumstanțe. Astfel, ea reprezintă un mijloc de presiune a comunității internaționale asupra statelor în materia respectului concret al drepturilor garantate prin Pact şi a implementării acestora în dreptul intern.

Rapoartele sunt examinate de Comitetul Drepturilor Omului în sesiuni publice, de regulă în prezența reprezentanților statelor. Procedura se bazează pe aşa-numitul „dialog constructiv" cu statele, dar şi pe evaluări şi comentarii critice. Participarea ONG-urilor internaționale şi locale constituie o consolidare a eficienței procedurii. După examinarea rapoartelor şi în urma discuțiilor cu reprezentanții guvernamentali şi cu ONG-urile, Comitetul adoptă comentarii specifice pentru fiecare stat asupra situației raportate. În plus, Comitetul adoptă şi **comentarii generale** care conțin opinia sa asupra interpretării unor dispoziții ale Pactului.

Procedura plângerilor interstatale este reglementată de art. 41 şi art. 42 din PIDCP. Este o procedură opțională, iar rolul Comitetului se reduce la căutarea unei soluții amiabile. Dacă această misiune dă greş, poate fi numită, cu acordul statelor implicate, o comisie de conciliere ad-hoc, pentru a încerca rezolvarea situației pe cale amiabilă. Practic, întreaga procedură se bazează doar pe mediere sau conciliere, fără posibilitatea pronunțării unei decizii finale asupra unor chestiuni concrete privind respectul drepturilor omului. De altfel, numai 47 din 144 de state părți au acceptat procedura prin declarația opțională cerută de Pact şi niciunul dintre acestea nu a recurs la ea.

Primul protocol facultativ la PIDCP a fost adoptat ca document separat şi completează unele măsuri de implementare prevăzute de Pact. Protocolul oferă persoanelor particulare care se pretind victime ale unei încălcări a Pactului posibilitatea de a înainta Comitetului Drepturilor Omului aşa-numitele **comunicări** sau **plângeri individuale.** Plângerile pot fi îndreptate numai împotriva acelor state părți la Pact care au ratificat Protocolul. Reclamanți pot fi doar indivizi – persoane fizice, nu şi grupuri de persoane sau persoane juridice, ca în cazul Convenției europene. Comitetul trebuie să se pronunțe, în primul rând, asupra admisibilității plângerilor: nu există un termen impus pentru înaintarea plângerilor, dar trebuie în prealabil epuizate căile de recurs interne, „în conformitate cu principiile de drept internațional unanim recunoscute. Această regulă nu se aplică însă în cazurile în care procedurile de recurs depăşesc termenele rezonabile"

[potrivit art. 41 § 1 lit. c) din Pact]. De asemenea, pentru a fi admisibilă, plângerea nu trebuie să mai fi fost înaintată concomitent unei alte instanțe internaționale similare.

După această examinare prealabilă, plângerea poate trece în a doua fază de procedură, în care este examinată temeinicia acesteia. Comitetul va supune plângerea atenției statului vizat, care, în termen de 6 luni, trebuie să formuleze răspunsul privind învinuirile ce i se aduc. Comunicările scrise ale statului şi plângerea individuală sunt apoi examinate de Comitet, iar concluziile sunt aduse la cunoştința părților. Un rezumat al acestor concluzii este inclus în raportul anual al Comitetului prezentat Adunării Generale a ONU.

De la intrarea în vigoare a Protocolului, în 1976, Comitetul s-a ocupat de un număr din ce în ce mai crescut de plângeri individuale. Multe dintre acestea nu au fost admise, în special deoarece nu fuseseră epuizate căile de recurs interne sau pentru că se refereau la o problemă aflată în curs de examinare în cadrul altei instanțe internaționale. În prezent, Comitetul solicită statelor părți să indice în rapoartele lor periodice şi care sunt măsurile luate pentru îndeplinirea recomandărilor Comitetului în acele cazuri individuale în care s-a considerat că Pactul a fost încălcat. Dintre domeniile în care intervenția Comitetului a produs un impact important, menționăm cazurile de dispariții forțate în statele din America Latină, problema violării unor drepturi elementare în Zair (deciziile Comitetului în aceste cazuri[1] au determinat îmbunătățirea situației drepturilor omului în această țară) etc.

Al doilea Protocol facultativ la PIDCP a fost deschis spre semnare la 15 decembrie 1989 şi a intrat în vigoare la 11 iulie 1991. Potrivit statutului său, el este considerat a fi o prevedere adițională a PIDCP. Obiectivul Protocolului este abolirea pedepsei cu moartea. În acest scop, se prevede că, din momentul în care un stat ratifică Protocolul, „nicio persoană care intră sub jurisdicția sa nu va fi executată". Fiecare stat parte are obligația de a lua măsurile ce se impun pentru abolirea pedepsei cu moartea sub incidența jurisdicției sale. Singura rezervă care ar putea fi formulată la Protocol ar permite „aplicarea pedepsei cu moartea în timp de război pentru o condamnare pentru o crimă deosebit de gravă de natură militară, săvârşită în timp de război".

3.2. Pactul Internaţional privind drepturile economice, sociale şi culturale (PIDESC)

Acest pact recunoaşte următoarele drepturi: dreptul la muncă; dreptul de a se bucura de condiții de muncă juste şi prielnice; dreptul de a înființa şi de a face parte din sindicate; dreptul la securitate socială; dreptul la protecția familiei; dreptul la un standard de viață satisfăcător; dreptul de a se bucura de cel mai înalt standard posibil de sănătate fizică şi psihică; dreptul la educație; dreptul de a participa la viața culturală.

Pactul descrie şi defineşte în mod detaliat fiecare din aceste drepturi, indicând şi măsurile ce ar trebui luate pentru a obține înfăptuirea acestor. Prin ratificarea acestui Pact, un stat parte nu îşi asumă obligația de a-l pune imediat în practică, aşa cum este cazul PIDCP. PIDESC adoptă o abordare diferită, care se regăseşte în formularea art. 2 § 1: „Fiecare stat parte la prezentul Pact se angajează să ia măsuri, individual şi prin asistență şi cooperare internațională, în special în domeniul economic şi tehnic,

[1] A se vedea: CDO, *Tshishimbi c. Republicii Democractice Congo (fostă Zair)*, 1996, plângerea nr. 542/1993; *A. Mundyo Busyo, Wonyodi ş.a. c. Republicii Democratice Congo* (2003), plângerea nr. 933/2000 ş.a.

utilizând la maximum resursele sale disponibile, în scopul de a ajunge treptat la deplina înfăptuire a drepturilor recunoscute în prezentul Pact, prin toate mijloacele adecvate, inclusiv adoptarea de măsuri legislative în mod special".

Rezultă că, ratificând PIDESC, un stat nu se angajează să confere tuturor drepturilor enumerate un efect imediat, ci doar să utilizeze la maximum toate resursele sale disponibile în scopul de a ajunge treptat la deplina realizare a acestor drepturi.

Din punct de vedere practic, standardele după care se apreciază îndeplinirea obligațiilor în temeiul PIDESC sunt diferite față de PIDCP. Deoarece fiecare stat în parte se confruntă cu probleme diferite, şi este improbabil ca două state să aibă aceleaşi resurse disponibile, este necesară aplicarea unor criterii diferențiate pentru state diferite pentru a determina respectarea de către acestea a obligațiilor asumate prin tratat.

PIDESC nu cuprinde prevederi referitoare la un sistem de plângeri interstatale sau individuale. El cere doar statelor părți să prezinte rapoarte asupra măsurilor pe care le-au adoptat şi asupra progresului înregistrat în respectarea drepturilor recunoscute prin Pact. Acesta nu înființează niciun Comitet special pentru examinarea rapoartelor, ci stipulează doar că aceste rapoarte sunt înaintate Consiliului Economic şi Social al ONU (ECOSOC). Începând cu 1976, ECOSOC a adoptat o serie de rezoluții care au culminat cu înființarea **Comitetului pentru drepturile economice, sociale şi culturale**, compus din 18 experți aleşi cu titlu personal, şi nu în reprezentarea statului de unde provin. Din punct de vedere tehnic, Comitetul nu este un organ convențional, ci un organ al ONU, mandatul său fiind acela de a asista ECOSOC în examinarea rapoartelor statale.

Procedura de raportare. PIDESC obligă statele să înainteze, la fiecare 5 ani, un raport asupra implementării interne a dispozițiilor sale. Comitetul a elaborat un set de îndrumări pentru state, pentru a facilita elaborarea acestor rapoarte. Odată transmise, rapoartele sunt examinate inițial de un grup de lucru presesional, format din 5 membri ai Comitetului, care elaborează o listă a problemelor specifice ce necesită informații suplimentare. Apoi rapoartele sunt examinate în plen de către Comitet, cu participarea reprezentanților statelor. Pentru a extinde posibilitatea de a dobândi informații concrete, Comitetul a instituit practica de a invita la discutarea rapoartelor, pe lângă reprezentanții statelor, şi alte organizații interesate sau chiar indivizi, acordându-le şi posibilitatea de a depune documentație suplimentară. Un rol deosebit în acest sens îl joacă ONG-urile. Comitetul adoptă comentarii specifice şi comentarii generale.

În ultimii ani, s-au intensificat preocupările pentru instituirea unui sistem de plângeri individuale sau colective, sub forma unui protocol facultativ. Comitetul pentru drepturile economice, sociale şi culturale a adoptat, în 1996, un proiect de protocol, care face obiectul dezbaterilor Comisiei ONU pentru Drepturile Omului. Protocolul vizează extinderea competenței Comitetului Drepturilor Omului şi în sfera drepturilor economice, sociale şi culturale, pornind de la experiența acestuia în examinarea plângerilor individuale întemeiate pe PIDCP. Această viziune a fost explicată prin necesitatea „unificării" ideii de „drepturi ale omului", evidențierea interdependenței şi indivizibilității celor două mari categorii consacrate de drepturi, dincolo de considerentele geopolitice care au dus la adoptarea a două tratate generale distincte[1].

[1] A se vedea şi M. Scheinin, *The Proposed Optional Protocol to the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Blueprint for Human Rights Treaty Body Reform – Without Amending the Existing Treaties*, în 6 HRLR, 2006, p. 131.

La 10 decembrie 2008, Adunarea Generală a ONU a adoptat **Protocolul Opțional** la PIDESC, iar la 24 septembrie 2009 a fost deschis spre semnare statelor. După ratificarea de către 10 state (România nu se află printre statele semnatare), acesta a intrat în vigoare la data de 5 mai 2013. Protocolul prevede trei proceduri noi: procedura plângerilor individuale, procedura plângerilor interstatale şi procedura de informare privind încălcări grave şi sistematice ale drepturilor omului[1].

Plângerile individuale pot fi formulate de indivizi sau grupuri de indivizi aflați sub jurisdicția unui stat parte la Protocol şi trebuie să vizeze pretinse încălcări ale drepturilor prevăzute de Pact. Plângerile trebuie să îndeplinească cerințele clasice ale oricăror plângeri formulate în fața unei jurisdicții internaționale: să fie epuizate căile de recurs interne; cererea să fie formulată în termen de 1 an de la data epuizării căilor de recurs interne, cu excepția cazului în care se poate dovedi că acest lucru nu a fost posibil din motive întemeiate; cauza să nu fi fost anterior examinată de către Comitet şi să nu fi fost sau să nu fie examinată de un alt organ internațional de investigare sau de soluționare; cererea să nu fie incompatibilă cu prevederile Pactului; să nu fie nefondată, insuficient dovedită sau exclusiv bazată pe rapoarte distribuite de media; să nu fie abuzivă, anonimă sau neprezentată în scris.

Comitetul va comunica plângerea statului-pârât şi acesta, în termen de 6 luni, trebuie să răspundă, oferind explicații şi clarificări. Dacă părțile nu cad de acord asupra unei soluții pe cale amiabilă, Comitetul va examina plângerea şi va emite comentarii, opinii sau recomandări pe care le va comunica părților.[2]

Plângerile interstatale vizează acele cereri formulate de un stat parte la Protocol împotriva unui alt stat parte. În acest caz, Comitetul va fi competent doar dacă statele părți au făcut separat o declarație de acceptare a acestei competențe, la Secretarul General al ONU. Statul împotriva căruia se face plângerea are la dispoziție 3 luni pentru a răspunde în scris solicitantului, iar dacă în termen de 6 luni părțile nu reuşesc să-şi soluționeze diferendul, se vor adresa Comitetului pentru soluționare. Această soluționare se finalizează cu un raport, dar Comitetul se poate oricând pune la dispoziția părților pentru soluționare pe cale amiabilă.

Procedura de informare priveşte posibilitatea Comitetului de a invita statele părți să coopereze privind soluționarea unor probleme grave şi serioase de violare a drepturilor prevăzute de Pact, cu privire la care există date aflate în posesia Comitetului. Această procedură este confidențială şi se bazează pe consimțământul statului vizat pentru derularea ei. Cu acordul acestuia, Comitetul poate include un rezumat al celor constatate în raportul său anual. De asemenea, Comitetul poate cere statului vizat să cuprindă în raportul său elaborat conform art. 16 şi 17 din Pact, date cu privire la măsurile luate ca urmare a procedurii de informare.

§4. Alte convenții ONU privind drepturile omului

La nivelul ONU au fost adoptate de-a lungul timpului o serie de convenții specializate, pentru protecția unor categorii speciale de drepturi sau de beneficiari. Dintre acestea, „nucleul" *(core treaties)* îl formează următoarele convenții:

[1] A se vedea, pentru detalii, B. Selejan-Guțan, L.M. Crăciunean, *op. cit.*, p. 120-124.

[2] Pentru exemple din jurisprudența Comitetului, a se vedea L.M. Crăciunean, *Admissibility* ratione temporis *of an Individual Complaint of an Individual Communication: Synthesis of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights Case-Law,* în AULB nr. 2/2017, p. 184-188.

– Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare rasială (21 decembrie 1965; intrată în vigoare la 4 ianuarie 1969);

– Convenția asupra eliminării oricărei forme de discriminare față de femei (18 decembrie 1979; intrată în vigoare la 3 septembrie 1981);

– Convenția împotriva torturii şi altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (10 decembrie 1984; intrată în vigoare la 26 iunie 1987);

– Convenția pentru drepturile copilului (20 noiembrie 1989; intrată în vigoare la 2 septembrie 1990);

– Convenția pentru protecția muncitorilor migranți şi a membrilor de familie ai acestora (18 decembrie 1990; intrată în vigoare la 1 iulie 2003).

Alături de acestea, trebuie menționate:

– Convenția privind statutul refugiaților (1951) şi protocolul acesteia din 1967;

– Convenția pentru prevenirea şi pedepsirea crimei de genocid (1948);

– Convenția asupra eliminării şi reprimării crimei de apartheid (1973) ş.a.

4.1. Convenţia pentru eliminarea oricărei forme de discriminare rasială

Această convenție are la bază ideea luptei împotriva discriminărilor de orice fel, considerate ca principal obstacol în calea deplinei realizări a drepturilor omului.

Convenția este considerată „o experiență de pionierat"[1], deoarece, pentru prima oară sub auspiciile Națiunilor Unite, a fost prevăzut un organ de supraveghere care să monitorizeze actele statelor părți în respectarea obligațiilor asumate. Acesta este **Comitetul pentru Eliminarea Discriminării Rasiale**, format din 18 experți independenți, primul organ din domeniul protecției drepturilor omului deosebit de Comisia Drepturilor Omului, organ prin excelență politic, alcătuit din reprezentanți ai statelor.

Obligațiile statelor asumate prin această convenție vizează adoptarea unor măsuri speciale, legislative sau de altă natură, pentru a condamna discriminarea rasială şi a încuraja integrarea tuturor raselor. Pentru aceasta, art. 1 permite adoptarea unor măsuri de „acțiuni afirmative" în scopul eliminării efectelor discriminărilor preexistente. Statele au obligația de a incrimina rasismul şi propaganda rasistă, de a declara ilegale organizațiile rasiste, de a nu permite autorităților publice să promoveze sau să incite la discriminare rasială. Articolul 5 obligă statele să ia toate măsurile pentru a interzice discriminarea rasială sub orice formă şi să garanteze dreptul oricărei persoane la egalitate în fața legii.

Convenția instituie un mecanism de supraveghere a respectării acestor obligații, prin intermediul Comitetului pentru Eliminarea Discriminării Rasiale. Comitetul se implică în două categorii de proceduri: cea de raportare şi cea de examinare a plângerilor interstatale şi individuale.

România a aderat la această convenție în anul 1970.

4.2. Convenţia asupra eliminării oricărei forme de discriminare faţă de femei

Convenția este destinată pentru a proteja o categorie deosebit de vulnerabilă în privința încălcării unor drepturi elementare ca: dreptul la viață, la integritate fizică şi psihică, dreptul de a nu fi supus niciunei discriminări etc. Acest document este văzut

[1] C. Flinterman, C. Henderson, *Special Human Rights Treaties*, în R. Hanski, M. Suksi, *op. cit.*, p. 126.

ca „o cartă internațională a drepturilor femeii și un cadru al participării femeilor în procesul general de dezvoltare"[1]. Deși convenția a fost ratificată de un număr mare de state (162), eficiența ei a fost diminuată de mecanismul restrâns de aplicare, de resursele insuficiente, precum și de numeroasele rezerve formulate cu privire la dispozițiile sale substanțiale.

Convenția cuprinde un vast catalog de drepturi, atât civile și politice, cât și economice, sociale și culturale: dreptul la egală participare în sfera politică, dreptul de vot, dreptul de a participa în organizații neguvernamentale; dreptul la remunerație egală pentru muncă egală, dreptul la egal acces la sănătate și educație, dreptul la muncă etc. De asemenea, se subliniază necesitatea asigurării egalității femeilor cu bărbații în privința capacității juridice, precum și a eliminării oricărei forme de discriminare în privința căsătoriei și relațiilor de familie.

Articolul 17 din Convenție înființează **Comitetul pentru eliminarea oricărei forme de discriminare față de femei,** format din 23 de experți în drepturile femeii, independenți de statul care i-a propus. Comitetul are ca principală sarcină examinarea rapoartelor statelor părți și elaborează, la rândul lui, un raport anual spre a fi prezentat Adunării Generale a ONU.

În vederea consolidării mecanismului de protecție, prin intermediul Comitetului, în 1995, acesta a aprobat proiectul unui protocol facultativ privind posibilitatea examinării de plângeri individuale. În 1999, proiectul a fost examinat de Comisia pentru Statutul Femeii și supus ulterior Adunării Generale a ONU. La data de 22 decembrie 2000, Protocolul a intrat în vigoare, fiind ratificat în prezent de 109 state, iar Comitetul a dobândit competența de a examina plângeri individuale.

România a ratificat această convenție în anul 1982 și Protocolul facultativ în anul 2003.

4.3. Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante

A fost adoptată de Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1984 și a fost rezultatul preocupărilor pentru protecția persoanei împotriva relelor tratamente din perioada anilor 70: campania Amnesty International pentru abolirea torturii, al V-lea Congres ONU pentru prevenirea criminalității și tratamentul criminalilor (în cadrul căruia a fost adoptată o Declarație asupra protecției oricărei persoane împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante, act considerat sursa Convenției din 1984).

Convenția impune obligații specifice statelor părți, dintre care menționăm: incriminarea și pedepsirea actelor de tortură, impunerea jurisdicției universale asupra acestor acte, obligația de a lua măsuri efective pentru prevenirea actelor de tortură, asigurarea dreptului victimelor torturii de a primi o formă adecvată de compensație.

Mecanismul de implementare a Convenției este încredințat în primul rând statelor părți. Un rol complementar îl îndeplinește mecanismul instituit de Convenție, prin intermediul **Comitetului împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante,** care are ca principale sarcini, pe de o parte, primirea și examinarea rapoartelor statelor părți, iar, pe de altă parte, primirea și examinarea plângerilor interstatale și individuale. Articolul 20 din Convenție conferă Comitetului

[1] *Idem*, p. 130.

posibilitatea de a iniția o procedură de anchetă, dacă acesta primeşte, din partea unor ONG-uri sau indivizi informații pertinente privind practicarea sistematică a torturii pe teritoriul unui stat parte.

România este parte la această convenție din anul 1990.

4.4. Convenţia cu privire la drepturile copilului

Această convenție a fost adoptată de Adunarea Generală a ONU la 29 noiembrie 1989 şi a intrat în vigoare la 2 septembrie 1990. Încă din preambulul său, convenția îşi revendică fundamentarea în Declarația Universală a Drepturilor Omului, unde este proclamat dreptul copiilor la îngrijire şi asistență speciale. Tot în preambul, fără a mai fi reluat apoi în textul Convenției, apare principiul potrivit căruia „copilul are nevoie de protecție şi îngrijire speciale, inclusiv de o protecție juridică adecvată, atât înainte, cât şi după naşterea sa". Articolul 1 din Convenție defineşte noțiunea de „copil" ca fiind: „orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, exceptând cazurile în care legea aplicabilă copilului stabileşte limita majoratului sub această vârstă". Încă de la început, convenția proclamă **principiul nondiscriminării** în respectarea drepturilor garantate (art. 2), precum şi pe cel al **întâietății interesului copilului** în toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele judecătoreşti, autoritățile administrative sau de organele legislative (art. 3 § 1).

Dintre **obligațiile** asumate de statele părți, menționăm: de a asigura copilului protecția şi îngrijirea necesare în vederea asigurării bunăstării sale, ținând seama de drepturile şi obligațiile părinților săi, ale reprezentanților săi legali sau ale altor persoane cărora acesta le-a fost încredințat în mod legal şi în acest scop; de a lua măsurile legislative şi administrative corespunzătoare; de a veghea ca instituțiile care răspund de protecția şi îngrijirea copiilor să respecte standardele privind securitatea şi sănătatea copiilor; de a lua toate măsurile legislative, administrative şi de orice altă natură necesare în vederea punerii în aplicare a drepturilor recunoscute; de a respecta responsabilitățile, drepturile şi îndatoririle părinților naturali ai copilului. **Drepturile** recunoscute de Convenție sunt din cele mai diverse, dintre care amintim: dreptul la viață, la dezvoltare, la identitate (inclusiv la cetățenie, nume şi relații familiale), dreptul copilului de a nu fi separat de părinții săi împotriva voinței acestora; dreptul copilului de a întreține relații personale şi contacte directe cu ambii părinți; dreptul la liberă exprimare a copilului capabil de discernământ; dreptul la libertatea de gândire, conştiință şi religie, cu respectarea drepturilor părinților sau tutorilor de a îndruma copilul în exercitarea acestui drept; dreptul la libertatea de asociere şi întrunire paşnică; dreptul la respectul vieții private; dreptul la protecție şi asistență speciale ale copilului separat temporar de mediul său familial; drepturi speciale pentru copiii cu handicap fizic şi mental; dreptul de a se bucura de cea mai bună sănătate posibilă; dreptul de a beneficia de un nivel de trai care să permită dezvoltarea sa fizică, mentală, spirituală, morală şi socială; dreptul la educație; drepturile copiilor aparținând minorităților etnice, religioase sau lingvistice la viață culturală proprie, de a-şi practica propria religie şi de a folosi limba proprie; dreptul la odihnă şi vacanță ş.a.

Convenția creează, în vederea examinării progreselor înregistrate de statele părți în executarea obligațiilor asumate, **Comitetul drepturilor copilului**, compus din 10 experți ce acționează în nume propriu, aleşi de statele părți, după principiul unei

repartiții geografice echitabile. Comitetul examinează **rapoartele** care îi sunt supuse de statele părți, în conformitate cu art. 44 din Convenție.

Convenția a fost completată prin două protocoale facultative: **Protocolul facultativ cu privire la implicare copiilor în conflicte armate** (2000) şi **Protocolul facultativ privind vânzarea de copii, prostituția copiilor şi pornografia infantilă** (2000), ratificate de România prin Legea nr. 567/2001[1], respectiv Legea nr. 470/2001[2].

Convenția cu privire la drepturile copilului a fost ratificată de România prin Legea nr. 18/1990[3].

4.5. Convenţia pentru protecţia muncitorilor migranţi şi a membrilor de familie ai acestora

Această convenție a fost adoptată de Adunarea Generală a ONU la 18 decembrie 1990 şi a intrat în vigoare la 1 iulie 2003. Este cea mai recent intrată în vigoare dintre aşa-numitele „convenții-nucleu" ale sistemului ONU de protecție a drepturilor omului. Aşa cum rezultă din preambulul Convenției, aceasta a fost adoptată dintr-o serie de motive legate de conştientizarea de către comunitatea internațională a importanței şi întinderii fenomenului migrației şi a necesității protecției acestei categorii de persoane. În art. 1 se proclamă principiul nondiscriminării, precum şi cadrul de aplicare a Convenției sub aspect temporal: în timpul întregului proces de migrare, care include pregătirea pentru migrare, plecarea, tranzitul şi întreaga perioadă de şedere şi activitate remunerată în statul angajatorului, precum şi întoarcerea în statul de origine.

Convenția defineşte termenul de „muncitor migrant" ca fiind o persoană care va fi angajată, este angajată sau a fost angajată într-o activitate remunerată într-un stat al cărui cetățean nu este. De asemenea, convenția mai operează cu termeni ca „muncitor de frontieră", „muncitor sezonier", „muncitor itinerant" etc., definiți în art. 2 § 2. Articolul 3 statuează că prevederile convenției nu sunt aplicabile persoanelor trimise sau angajate de organizații internaționale sau persoane trimise sau angajate de un stat, în afara teritoriului său, pentru a exercita funcții oficiale ş.a. Articolele 4-6 definesc termenii de „membri de familie", „stat de origine", „stat de angajare", „stat de tranzit".

Statele părți îşi asumă **obligația** generală de a respecta şi asigura acestor persoane drepturile prevăzute de Convenție, fără nicio discriminare. Dintre **drepturile** prevăzute de Convenție, amintim: dreptul de a părăsi orice stat, inclusiv statul de origine; dreptul la viață; dreptul de a nu fi supuşi torturii sau altor tratamente crude, inumane ori degradante; dreptul de a nu fi ținuți în sclavie sau servitute; dreptul la libertatea gândirii, conştiinței şi religiei; dreptul la libertatea de exprimare; dreptul la protecția vieții private; dreptul la un proces echitabil; dreptul de a nu fi supuşi expulzărilor colective; dreptul la asigurări sociale, la asistență medicală, accesul la educație, dreptul la identitate culturală ş.a.

Articolul 72 din Convenție înființează **Comitetul pentru Protecția Drepturilor Muncitorilor Migranți şi a Membrilor Familiilor Acestora.** Comitetul este format din 14 experți, aleşi pe o perioadă de 4 ani. Potrivit art. 74, Comitetul va examina **rapoartele** trimise de statele părți şi va prezenta anual, Adunării Generale a ONU, un raport privind activitatea sa. De asemenea, pe baza unor declarații de acceptare a competenței sale, Comitetul poate examina plângeri interstatale (art. 76).

---

[1] M. Of. nr. 692 din 31 octombrie 2001.

[2] M. Of. nr. 601 din 25 septembrie 2001.

[3] Republicată în M. Of. nr. 314 din 13 iunie 2001.

§5. Proceduri extraconvenționale de protecție a drepturilor omului la nivelul ONU

Procedurile extraconvenționale sunt acele proceduri de implementare a drepturilor omului fără caracter obligatoriu, dezvoltate în cadrul ONU şi bazate, în primul rând, pe Carta organizației, dar care îşi au originea în rezoluții ale Adunării Generale *(non-conventional procedures)*. Aceste proceduri se numesc astfel pentru a le deosebi de procedurile convenționale, care îşi au originea în tratatele şi convențiile din materia drepturilor omului *(treaty-based procedures)*[1].

Cel mai important rol în cadrul acestor proceduri l-a jucat **Comisia Drepturilor Omului,** organ înființat de Consiliul Economic şi Social (ECOSOC) în 1946, în baza art. 68 al Cartei ONU. Comisia era un organ politic, alcătuit din reprezentanți ai 53 de state membre, alese pe o perioadă de 5 ani după criteriul repartizării geografice echitabile. Comisia avea mandatul de a elabora propuneri de declarații şi convenții internaționale, pe care le înainta, prin ECOSOC, Adunării Generale a ONU. În 1947, Comisia a înființat **Subcomisia pentru Prevenirea Discriminării şi Protecția Minorităților**, compusă din 26 de membri independenți, aleşi pe o perioadă de 4 ani, pe acelaşi criteriu al repartizării geografice echitabile. Denumirea Subcomisiei nu a însemnat limitarea activității acesteia: activitățile sale depăşeau cadrul dat de denumire, extinzându-se la acelaşi nivel cu cele ale Comisiei.

La 3 aprilie 2006, Adunarea Generală a ONU, în a şaizecea sesiune, a adoptat Rezoluția nr. 60/251 privind înființarea **Consiliului Drepturilor Omului**[2], ca parte a reformei sistemului ONU de protecție a drepturilor omului. Potrivit art. 1 al Rezoluției, Adunarea Generală decide să înființeze Consiliul Drepturilor Omului, cu sediul la Geneva, pentru a **înlocui Comisia Drepturilor Omului** ca organ subsidiar al Adunării Generale. Statutul Consiliului va fi revăzut de Adunare în termen de cinci ani. Nou-înființatul organ are ca principală responsabilitate promovarea respectului universal pentru drepturile omului şi libertățile fundamentale. Principiile directoare ale activității Consiliului sunt, potrivit rezoluției, universalitatea, imparțialitatea, obiectivitatea, nonselectivitatea, dialogul şi cooperarea internațională constructivă. Dintre principalele sarcini ale Consiliului, menționăm: promovarea educației în domeniul drepturilor omului; adresarea de recomandări Adunării Generale pe probleme ale drepturilor omului; promovarea implementării depline a obligațiilor statelor privind respectarea drepturilor omului; realizarea unei examinări periodice, bazate pe informații obiective şi pertinente, privind îndeplinirea de către fiecare stat a obligațiilor sale privind respectarea drepturilor omului; prezentarea unui raport anual Adunării Generale. Numărul de state membre ale Consiliului este de 47. O altă deosebire semnificativă față de Comisie este cea referitoare la rangul Consiliului între instituțiile ONU: acesta este subordonat direct Adunării Generale. Consiliul are sediul la Geneva, pentru a colabora eficient cu Înaltul Comisariat al ONU pentru drepturile omului. Spre deosebire de fosta Comisie, noul organ este permanent. În rest, principiul de organizare şi funcționare a noului organ este cel al continuității.

---

[1] A se vedea, pentru dezvoltarea acestor instituții şi proceduri, J. Dhommeaux, *La réforme du système des Nations-Unies dans le domaine des droits de l'Homme*, în EDL nr. 18 din ianuarie 2006, p. 5-13.

[2] Pentru o analiză a activităților Consiliului, a se vedea M. Tardu, *Le nouveau Conseil des droits de l'homme aux Nations Unies: decadence ou resurrection?*, în RTDH nr. 72, octombrie 2007, p. 967 şi urm.

Astfel, în îndeplinirea atribuțiilor sale, Consiliul va prelua, revizui și, atunci când este necesar, va îmbunătăți toate mandatele, mecanismele, funcțiile și responsabilitățile fostei Comisii a Drepturilor Omului, pentru menținerea sistemului existent de proceduri speciale, bazate pe experți și mecanisme de plângeri. La data de 16 iunie 2006, Comisia Drepturilor Omului și-a încetat activitatea, iar în perioada 19-30 iunie 2006 s-a desfășurat prima sesiune a Consiliului Drepturilor Omului.

Dintre organele subsidiare înființate prin rezoluții ale Consiliului Drepturilor Omului, menționăm **Comitetul consultativ** *(Advisory Committee),* care asigură Consiliului expertiza de specialitate prin studii și rapoarte de cercetare, la cererea acestuia. Comitetul consultativ poate propune Consiliului și alte teme pentru cercetare, iar întinderea competenței sale consultative „trebuie limitată la chestiunile tematice care se încadrează în mandatul Consiliului, adică promovarea și protecția tuturor drepturilor omului"[1]. Comitetul este un organ strict consultativ și nu adoptă rezoluții sau decizii.

În perioada în care au funcționat, Comisia și Subcomisia au fost active îndeosebi în procesul de elaborare normativă și de stabilire de standarde în domeniul protecției drepturilor omului. În forma lor inițială, aceste organisme nu aveau atribuția de a examina plângeri în această materie. Cu toate acestea, în perioada imediat următoare creării lor, un mare număr de plângeri a fost trimis Organizației, așa încât a devenit necesar, în scurt timp, un cadru instituționalizat la nivelul Comisiei pentru a examina aceste plângeri. Astfel au fost create două proceduri extraconvenționale: procedura publică 1235 și procedura confidențială 1503.

5.1. Procedura publică 1235

Procedura publică 1235 a fost instituită prin **Rezoluția Consiliului Economic și Social nr. 1235** din 1967. Rezoluția autorizează Comisia și Subcomisia să discute, în timpul sesiunilor lor anuale, „problema violării drepturilor și libertăților fundamentale din toate țările, cu referire specială la teritoriile coloniale și alte teritorii dependente". Pentru aceasta, Comisia și Subcomisia sunt abilitate să examineze informații referitoare la încălcări grave ale drepturilor omului, furnizate fie de state, fie de membrii Subcomisiei, fie de ONG-uri cu statut consultativ pe lângă ONU. În lumina acestei proceduri, Comisia a creat și dezvoltat două categorii de instrumente de lucru: **raportorii speciali de țară** și **grupurile de lucru**. De exemplu, raportorii speciali pentru Irak, Iran, Sudan sau grupul de lucru privind situația din Chile. O formă mai recentă a grupurilor de lucru o constituie înființarea de raportori și grupuri de lucru tematice: grupul de lucru privind disparițiile forțate, grupul de lucru privind tortura, raportorul special privind tortura, grupul de lucru privind detenția arbitrară etc. Aceste instrumente de lucru ale Comisiei au dobândit o importanță deosebită de-a lungul timpului în procesul de supraveghere a implementării drepturilor omului.

5.2. Procedura confidențială 1503

Procedura confidențială 1503 a fost creată prin **Rezoluția ECOSOC nr. 1503** din 1970 și revizuită în anul 2000. Această procedură a fost destinată examinării confidențiale a plângerilor referitoare la „un obicei constant privind încălcări grave și

[1] A se vedea pagina oficială a Comitetului: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/AboutAC.aspx

relevant atestate ale drepturilor omului". Plângerile pot proveni de la indivizi, grupuri şi organizaţii şi pot fi adresate Secretarului General al ONU, care le transmite Comisiei şi Subcomisiei. Dintre criteriile de admisibilitate al acestor cereri, menționăm: să nu fie anonime şi să nu utilizeze un limbaj insultător sau abuziv. Procedura cuprinde 5 etape, incluzând un grup de lucru format din 5 membri ai Subcomisiei, Subcomisia, un grup de lucru format din 5 membri ai Comisiei, Comisia şi, în final, ECOSOC. În finalul procedurii, se poate decide menținerea problemei în discuție, studierea ei în continuare, numirea unui raportor special etc. Comisia poate face recomandări ECOSOC, care, la rândul său, poate condamna în mod public încălcările constatate.

5.3. Înaltul Comisar ONU pentru Drepturile Omului

Înaltul Comisar ONU pentru Drepturile Omului a fost creat în 1993, prin **Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 48/141 din 20 decembrie 1993.** Dintre responsabilitățile Înaltului Comisar menționăm:

– promovarea şi protejarea beneficiului efectiv pentru toți a tuturor drepturilor civile, culturale, economice, politice şi sociale;

– îndeplinirea sarcinilor stabilite de către organele competente ale sistemului ONU în domeniul drepturilor omului şi înaintarea de recomandări acestor organe, în scopul îmbunătățirii promovării şi protecției drepturilor;

– promovarea şi protecția realizării dreptului la dezvoltare;

– asigurarea serviciilor consultative, precum şi a asistenței tehnice şi financiare la cererea unui stat;

– coordonarea programelor de educație şi informare publică ale ONU în domeniul drepturilor omului;

– asumarea unui rol activ în îndepărtarea obstacolelor din calea deplinei realizări a drepturilor omului şi a prevenirii continuării încălcării drepturilor omului în lume;

– angajarea unui dialog cu guvernele în privința implementării mandatului său;

– consolidarea cooperării internaționale pentru promovarea şi protecția drepturilor omului;

– raționalizarea, adaptarea, consolidarea mecanismului ONU în domeniul drepturilor omului, în vederea creşterii eficienței acestuia.

Aceste prevederi ambițioase au fost până în prezent concretizate printr-o serie de activități ale Înaltului Comisariat, cum ar fi: acțiuni în teren (în Ruanda, Cambodgia, Congo) în cooperare cu forțele de menținere a păcii; prevenirea încălcărilor drepturilor prin asigurarea cooperării tehnice cu statele; dezvoltarea programelor privind educația în domeniul drepturilor omului, în cooperare cu ONG-uri (în special în Africa)[1].

[1] A se vedea M.G. Schmidt, *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, în R. Hanski, M. Suksi, *op. cit.*, p. 169-184.

PARTEA A II-A. SISTEMUL EUROPEAN DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI – INSTITUȚII, PRINCIPII, MECANISMUL DE PROTECȚIE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I. Consiliul Europei

§ 1. Scurt istoric

Întreg complexul de factori care a condus ONU la preocuparea deosebită pentru protecția drepturilor omului a avut un efect similar în Europa. Unul din acești factori a fost, în mod special, reacția împotriva sistemelor fasciste care au provocat cel de-al doilea război mondial. Negarea existenței drepturilor omului nu a fost doar un rezultat incident al acestor sisteme, ci „un instrument deliberat de politică internă şi chiar o precondiție a ascensiunii lor"[1]. Un alt factor a fost necesitatea protecției sistemelor democratice ale Europei Occidentale, nu doar împotriva unei renaşteri a regimurilor dictatoriale fasciste, ci şi împotriva unui alt fel de regimuri de tip totalitar, care preluaseră controlul asupra unei jumătăți a continentului: regimurile comuniste.

În august 1941, în Carta Atlanticului erau proclamate cele „Patru Libertăți" (libertatea cuvântului, libertatea religiei, libertatea individuală şi siguranța persoanei/libertatea de a nu se teme, libertatea față de sărăcie)[2], precum şi dreptul la autodeterminare. Aceste principii au fost reafirmate în „Declarația celor 26 Națiuni Unite" la 1 ianuarie 1942, iar trei ani mai târziu au apărut prevederile deja prezentate ale Cartei Națiunilor Unite. În mai 1948, la Haga, Congresul Europei anunța:

„Dorim o Europă unită, în care libera circulație a persoanelor, ideilor şi bunurilor este restaurată.

Dorim o Cartă a Drepturilor Omului care să garanteze libertatea de gândire, întrunire şi exprimare, ca şi dreptul de a forma opoziția politică.

Dorim o Curte de Justiție cu sancțiuni adecvate pentru implementarea acestei Carte.

Dorim o Adunare Europeană unde forțele vii ale tuturor națiunilor noastre să fie reprezentate".

Această declarație de principii necesita un sistem organizat pentru a fi aplicată. Sarcina creării unui asemenea sistem a revenit Adunării Consultative a Consiliului Europei în timpul primei sale sesiuni din august-septembrie 1949. Actul de naştere al Consiliului Europei – **Statutul Consiliului Europei,** semnat la Londra la 5 mai 1949 şi intrat în vigoare la 3 august 1949 – prevedea, în art. 1, că menținerea şi realizarea drepturilor omului erau unul dintre mijloacele pentru a îndeplini scopul Consiliului, şi anume o mai mare unitate între membrii săi pentru protecția şi realizarea idealurilor şi principiilor care formează patrimoniul lor spiritual comun şi pentru facilitarea progresului economic şi social. Articolul 3 al Statutului a întărit această obligație, făcând din respectul pentru drepturile omului o condiție de aderare.

Consiliul Europei este astăzi principala organizație internațională interguvernamentală la nivel european care are ca principală preocupare consacrarea şi apărarea drepturilor omului[3].

---

[1] A. Robertson, J.G. Merrills, *Human Rights in the World*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 102.

[2] Freedom of speech and expression, freedom of religion, freedom from fear, freedom from want.

[3] Pentru detalii privind înființarea, organizarea şi principiile acestei organizații, a se vedea F. Benoît-Rohmer, H. Klebes, *Le droit du Conseil de l'Europe*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2005.

Calitatea de stat membru al Consiliului Europei este condiționată de acceptarea principiilor statului de drept şi a principiului potrivit căruia fiecare persoană aflată sub jurisdicția sa trebuie să se bucure de drepturile şi libertățile fundamentale ale omului. Totodată, aderarea la Consiliul Europei implică şi angajamentul statului de a colabora în mod sincer şi efectiv la realizarea scopurilor acestuia.

Încălcarea acestor obligații prevăzute de art. 3 al Statutului poate atrage aplicarea unor sancțiuni, conform art. 8: suspendarea drepturilor de reprezentare[1]; cererea făcută Comitetului Miniştrilor de a se retrage din Consiliul Europei; încetarea calității de membru al Consiliului Europei prin decizia Comitetului Miniştrilor.

România este membru al Consiliului Europei din anul 1993[2].

§2. Organele Consiliului Europei

2.1. Comitetul Miniştrilor

Comitetul Miniştrilor este organul decizional al Consiliului Europei, compus din miniştrii de externe ai statelor membre sau din reprezentanții lor diplomatici permanenți la Strasbourg. Comitetul Miniştrilor este atât un organ guvernamental, cât şi un forum colectiv, în care se discută problemele societății europene şi se propun soluții la acestea. Dezbaterile din cadrul Comitetului Miniştrilor acoperă toate problemele de interes comun, cu excepția apărării: probleme politice ale integrării europene, dezvoltarea cooperării, apărarea instituțiilor democratice şi protecția drepturilor omului.

Miniştrii de externe ai statelor membre se întâlnesc cel puțin de două ori pe an pentru a dezbate probleme politice şi ale cooperării europene. La nivelul ambasadorilor, întâlnirile au loc săptămânal.

Comitetul Miniştrilor adoptă **rezoluții** şi **recomandări** sau deciziile sale sunt incluse în convenții şi acorduri care au forță juridică obligatorie pentru statele care le ratifică. Până în prezent au fost elaborate peste 200 de convenții, majoritatea privind protecția drepturilor omului, dar şi alte aspecte. Cea mai mare parte a deciziilor Comitetului Miniştrilor sunt luate cu o majoritate de două treimi.

Comitetul Miniştrilor poate suspenda dreptul de reprezentare al unui stat în cadrul Consiliului Europei, în cazul unei violări serioase a obligațiilor acestui stat potrivit Statutului. De asemenea, Comitetul poate cere retragerea statului din cadrul organizației sau chiar decide că acesta a încetat să mai fie membru al Consiliului.

De asemenea, Comitetul Miniştrilor asigură executarea convențiilor şi acordurilor dintre statele membre. În scopul asigurării respectului obligațiilor asumate de către toate statele membre, Comitetul Miniştrilor a instituit un sistem de monitorizare.

---

[1] Între aprilie 2000 şi ianuarie 2001, Adunarea parlamentară a suspendat dreptul de vot al delegaților din Rusia, pentru că acest stat nu a respectat angajamentele asumate ca membru al Consiliului Europei, față de situația din Cecenia. Ucraina a fost amenințată, în mai multe rânduri, tot în perioada 2000-2001, cu suspendarea delegației naționale, pentru faptul de a nu fi întreprins reformele legislative şi jurisdicționale (inclusiv în privința unui moratoriu privind pedeapsa cu moartea), la care s-a angajat în momentul aderării.

[2] Legea nr. 64/1993 privind ratificarea Statutului Consiliului Europei (M. Of. nr. 238 din 4 octombrie 1993).

2.2. Adunarea Parlamentară

Adunarea Parlamentară este prima adunare europeană din istoria continentului şi, totodată, are cea mai extinsă reprezentare: în cadrul ei sunt reprezentate 47 de state. Dezbaterile şi deliberările Adunării Parlamentare reprezintă direcții pentru activitatea Comitetului Miniştrilor şi exercită o influență considerabilă asupra guvernelor statelor membre.

Adunarea Parlamentară are 324 membri şi 324 supleanți[1], aleşi sau numiți de parlamentele naționale din cadrul membrilor acestora. Fiecare țară are între 2 şi 18 reprezentanți, în funcție de numărul populației. Delegațiile naționale sunt alcătuite în aşa fel încât să asigure o reprezentare echitabilă a partidelor politice din parlamentele naționale. Adunarea are cinci grupuri politice: Grupul socialist, Grupul partidului popular european, Grupul european democrat, Grupul liberal, democrat şi reformator şi Grupul stângii unite europene. Unii membri ai Adunării nu aparțin niciunui grup.

Adunarea se întruneşte de două ori pe lună pentru o săptămână în sesiune plenară. Reuniunile sunt publice şi au loc la Palatul Europei din Strasbourg.

Adunarea îşi alege preşedintele şi vicepreşedinții. De asemenea, Adunarea alege Secretarul general al Consiliului Europei şi pe adjunctul acestuia, Secretarul general al Adunării, judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului şi pe Comisarul Drepturilor Omului. Lucrările sale sunt pregătite de comisii specializate pe: probleme politice, probleme juridice şi ale drepturilor omului, probleme sociale, de sănătate şi familie, cultură, ştiință şi educație etc.

Parlamentele din Canada, Israel şi Mexic au statut de observator în cadrul Adunării Parlamentare.

2.3. Secretarul General

Secretarul General are responsabilitatea direcțiilor strategice ale programului de lucru al Consiliului Europei şi asupra bugetului organizației şi supraveghează organizarea şi funcționarea curentă a Consiliului. Secretarul general al Consiliului Europei elaborează, pe baza priorităților anuale, Programul de Lucru Interguvernamental, aprobat anual de Comitetul Miniştrilor şi răspunde de implementarea acestui program. De asemenea, Secretarul General pregăteşte rapoartele de activitate ale Comitetului Miniştrilor către Adunarea Parlamentară.

Secretarul general mai joacă un rol special în virtutea unor prevederi ale Convenției europene a drepturilor omului. Astfel, în temeiul art. 15 § 3 al acesteia, el trebuie informat de statele părți care înțeleg să aplice clauza de derogare prevăzută de § 1 al acestui articol. Un rol mai general îi revine, în temeiul art. 52, conform căruia Secretarul General poate cere oricărui stat parte să îi furnizeze explicații despre modul în care dreptul său intern asigură aplicarea efectivă a tuturor dispozițiilor Convenției[2].

2.4. Congresul Autorităţilor Locale şi Regionale din Europa

Congresul Autorităților Locale şi Regionale din Europa (CLRAE) este un organ creat de Summit-ul de la Viena din anul 1993, care are menirea de a reprezenta atât

[1] La data de 1 februarie 2018.

[2] În anul 2001, Secretarul General de atunci (Walter Schwimmer), a adresat Federației Ruse o scrisoare solicitând astfel de explicații cu privire la conflictul din Cecenia.

colectivitățile locale, cât şi colectivitățile regionale din Europa care aplică prevederile **Cartei Autonomiei Locale,** adoptată de Comitetul Miniştrilor în 1985. La începutul anului 1994 devine organ, cu drepturi depline, în cadrul Consiliului Europei. Activitatea acestuia se desfăşoară în cadrul celor două Camere ale sale – cea a autorităților locale şi cea a autorităților regionale, precum şi în cadrul Biroului Comisiei permanente. Reprezentarea națională în CLRAE se face după aceleaşi criterii ca şi în cazul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, la recomandarea Comitetului Miniştrilor.

2.5. Comisarul pentru drepturile omului

Prin Rezoluția (99)50 a Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei, din 7 mai 1999, a fost înființată instituția **Comisarului pentru drepturile omului**. Potrivit art. 1 din Rezoluție, Comisarul este o instituție nonjurisdicțională, destinată a promova educația, cunoaşterea şi respectul drepturilor omului în statele membre ale Consiliului Europei, aşa cum sunt prevăzute de instrumentele juridice ale acestei organizații internaționale. Comisarul pentru drepturile omului este o instituție independentă şi funcționează imparțial. Persoana care îndeplineşte această funcție este aleasă de Adunarea Parlamentară, cu majoritate de voturi, dintr-o listă de trei candidați, alcătuită de Comitetul Miniştrilor. Candidații care pot fi propuşi de statele membre trebuie să aibă cetățenia unuia dintre aceste state şi trebuie să fie „personalități eminente de o înaltă ținută morală cu o experiență recunoscută în domeniul drepturilor omului, cu un ataşament declarat în privința valorilor Consiliului Europei şi cu autoritatea personală necesară îndeplinirii misiunii sale". Mandatul Comisarului este de 6 ani şi nu poate fi reînnoit.

Dintre atribuțiile Comisarului, enumerate la art. 3 al Rezoluției, amintim:

a) promovarea educației şi a cunoaşterii drepturilor omului în statele membre;

b) contribuția la promovarea respectării efective a drepturilor omului în statele membre;

c) asigurarea expertizei şi informațiilor referitoare la protecția drepturilor omului şi prevenirea încălcărilor drepturilor;

d) facilitarea activităților ombudsmenilor naționali sau ale instituțiilor similare din domeniul drepturilor omului;

e) identificarea posibilelor lipsuri sau neconcordanțe în dreptul şi practica statelor membre privind respectarea drepturilor omului, aşa cum sunt prevăzute de instrumentele Consiliului Europei.

Comisarul poate adresa rapoarte, de câte ori consideră necesar, privind anumite probleme ce fac obiectul atribuțiilor sale, către Comitetul Miniştrilor sau Adunarea Parlamentară şi Comitetul Miniştrilor. De asemenea, Comisarul prezintă un raport anual general Comitetului Miniştrilor şi Adunării Parlamentare.

Statele membre sunt obligate să faciliteze activitatea independentă şi efectivă a Comisarului pentru îndeplinirea funcțiilor sale, în mod special contactele acestuia pentru obținerea de informații relevante. Comisarul poate stabili contacte directe cu guvernele statelor membre ale Consiliului Europei.

Actele Comisarului pentru drepturile omului sunt: **recomandările**, **opiniile** şi **rapoartele**. Comitetul Miniştrilor poate autoriza publicarea oricărei recomandări, opinii sau raport care îi este adresat.

2.6. Comisia Europeană împotriva Rasismului şi Intoleranţei (ECRI)

Aceasta a fost creată tot în urma Summit-ului de la Viena din 1993, iar în 2002 Comitetul Miniştrilor a adoptat un nou statut al acestei comisii. Potrivit acestui statut, ECRI are ca principale atribuții: examinarea legislațiilor, politicilor şi a altor măsuri luate de către statele membre vizând combaterea rasismului, xenofobiei, antisemitismului şi intoleranței, precum şi efectele acestora; stimularea acțiunilor în materie, la nivel local şi european; formularea unor recomandări de politică generală la adresa statelor membre; studierea instrumentelor juridice internaționale aplicabile în materie, în vederea unei necesare consolidări a acestora.

ECRI efectuează monitorizări în cadrul unui control al tuturor statelor, în privința fenomenelor de rasism, xenofobie, antisemitism şi intoleranță şi elaborează **rapoarte** ce cuprind, pe lângă analiza stărilor de fapt, şi propuneri adecvate de soluționare a problemelor constatate.

2.7. Alte organisme specializate

Acestea au fost create prin acorduri parțiale, aşadar, nu beneficiază de suportul tuturor statelor membre: **Comisia europeană pentru democrație prin drept (Comisia de la Veneția), Grupul de state împotriva corupției (GRECO), Grupul de experți privind lupta împotriva traficului de ființe umane (GRETA), Comitetul consultativ pentru protecția minorităților, Observatorul european al audiovizualului, Centrul european pentru interdependență şi solidaritate mondială (Centrul Nord-Sud).**

§3. Elaborarea şi semnarea Convenției europene a drepturilor omului

În august 1949, Comitetul pentru probleme juridice şi administrative al Adunării Consultative a Consiliului Europei s-a întrunit pentru a studia o propunere de creare a unei „organizații în cadrul Consiliului Europei, pentru a asigura garantarea colectivă a drepturilor omului". Comitetul a propus ca o listă de 10 drepturi din Declarația Universală a Drepturilor Omului să facă obiectul unei garanții colective, ca statele membre să se oblige a respecta principiile fundamentale ale democrației, precum şi înființarea unei Comisii Europene a Drepturilor Omului şi a unei Curți Europene de Justiție.

Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei a numit 2 comitete guvernamentale separate care s-au întrunit în prima jumătate a anului 1950. După mai multe consultări cu Adunarea, în vara aceluiaşi an, Convenția a fost semnată la Roma în luna noiembrie.

Convenția a intrat în vigoare la 3 septembrie 1953, după depunerea a trei ratificări. Ea a fost urmată de 14 protocoale adiționale[1]. **Originalitatea Convenției** rezidă în mecanismul instituțional de protecție realizat. Odată cu Convenția europeană, drepturile omului au intrat deplin, pe plan european, în domeniul dreptului pozitiv: a fost creat un regim juridic al drepturilor, precum şi un sistem de protecție prin acțiunea în justiție. În timp, semnificația Convenției europene a fost considerabil îmbogățită de vasta **jurisprudență a Curții Europene a Drepturilor Omului**[2].

---

[1] Protocolul nr. 14, semnat la 12 mai 2004, a adus o nouă reformă mecanismului de control al Convenției şi a intrat în vigoare la data de 1 iunie 2010.

[2] A se vedea şi C. Bîrsan, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2010, p. 1115.

Capitolul II. Catalogul drepturilor garantate de Convenția europeană a drepturilor omului și de protocoalele sale

În forma inițială, Convenția europeană garanta următoarele drepturi:

– dreptul la viață;

– dreptul de a nu fi supus torturii sau altor tratamente sau pedepse inumane sau degradante;

– dreptul de a nu fi ținut în sclavie; interzicerea muncii forțate;

– dreptul la libertatea şi siguranța persoanei;

– dreptul la un proces echitabil;

– dreptul de a nu fi supus unor legi şi pedepse *ex post facto*;

– dreptul la viață privată şi de familie;

– libertatea de gândire, conştiință şi religie;

– libertatea de expresie;

– libertatea de asociere şi de întrunire paşnică;

– dreptul de a se căsători şi de a întemeia o familie.

Convenția mai conține o clauză de nediscriminare (art. 14), precum şi obligația de a se acorda un remediu eficace prin instanțele naționale oricărei persoane ale cărei drepturi au fost violate (art. 13).

Catalogul drepturilor garantate a fost lărgit prin **Protocoalele adiționale** ulterioare:

Protocolul 1:

– dreptul la proprietate;

– dreptul la educație;

– angajamentul statelor de a organiza alegeri libere şi secrete la intervale de timp rezonabile.

Protocolul 4:

– interzicerea privării de libertate pentru nerespectarea obligațiilor contractuale;

– dreptul la liberă circulație;

– interzicerea expulzării propriilor cetățeni şi a expulzării colective a străinilor.

Protocolul 6 a introdus abolirea pedepsei cu moartea pe timp de pace.

Protocolul 7:

– garanții acordate străinilor înainte de a fi expulzați din țara unde îşi au reşedința;

– dreptul la recurs în procesele penale;

– dreptul la reparații în caz de eroare judiciară;

– dreptul de a nu fi judecat de două ori pentru aceeaşi faptă;

– egalitatea în drepturi şi obligații între soți.

Protocolul 12 a introdus principiul general al nondiscriminării.

Protocolul 13 a introdus abolirea pedepsei cu moartea în orice circumstanțe.

Capitolul III. Principiile sistemului Convenției europene a drepturilor omului

Convenția europeană a Drepturilor Omului (în continuare „Convenția") reflectă, la fel ca toate celelalte instrumente internaționale de protecție a drepturilor omului, în întreaga ei economie, interdependența dintre pacea şi securitatea internațională şi respectul drepturilor omului. Astfel, conform preambulului său, libertățile fundamentale constituie „înseşi bazele justiției şi păcii în lume".

Principiile directoare ale sistemului Convenției se divid în două categorii: principii rezultate din textul acesteia **(principii convenționale)** şi principii rezultate din jurisprudența Curții Europene **(principii jurisprudențiale)**.

§ 1. Principiile convenționale

1.1. Principiul solidarităţii

Unul dintre principiile care au stat la baza sistemului Convenției încă de la început este principiul solidarității statelor. Astfel, protecția drepturilor omului, oferită de Convenție, are un caracter obiectiv: drepturile garantate sunt ataşate unicei calități de persoană şi inerente acesteia. Comisia Europeană a Drepturilor Omului, în decizia pronunțată în cauza *Austria c. Italiei,* din ianuarie 1961, a afirmat caracterul obiectiv al obligațiilor statelor: „obligațiile asumate de statele contractante prin Convenție au un caracter esențialmente obiectiv, ce rezultă din aceea că vizează mai mult protejarea drepturilor fundamentale ale particularilor împotriva violărilor statelor contractante decât crearea de drepturi subiective şi reciproce între acestea din urmă". Totodată, în aceeaşi cauză, în contextul justificării acțiunii statului-reclamant, Comisia a arătat că, „atunci când acționează astfel, statul reclamant (...) doreşte a supune Comisiei o problemă care priveşte ordinea publică a Europei".

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat această viziune: „spre deosebire de tratatele internaționale de tip clasic, Convenția excede cadrului de simplă reciprocitate între statele contractante. Ea creează, alături de o rețea de angajamente sinalagmatice bilaterale, obligații obiective care, în termenii preambulului său, beneficiază de o **garanție colectivă**". De asemenea, Curtea şi-a asumat expres rolul de interpret al Convenției ca „instrument constituțional al ordinii publice europene"[1].

Caracterul obiectiv al sistemului Convenției europene stă, aşadar, la baza **solidarității** statelor în garantarea drepturilor omului, atât în privința **existenței drepturilor**, cât şi a **exercițiului** acestora[2].

Un prim aspect al caracterului solidar al obligației statelor de a asigura beneficiul drepturilor garantate este **nonreciprocitatea**, specifică documentelor ce ocrotesc drepturile omului. Conform Convenției de la Viena din 23 mai 1969 asupra dreptului tratatelor (art. 60 § 5), violarea, chiar substanțială, de către un stat parte a unei convenții privind drepturile omului, nu dă dreptul celorlalte state părți să pună capăt tratatului sau

[1] CEDO, cauza *Loizidou c. Turciei* (1996), § 93.

[2] F. Sudre, *La Convention Européenne des Droits de l'Homme*, ed. a 4-a, PUF, Paris, 1997, p. 10.

să-i suspende aplicarea. Regimul juridic al Convenției europene, ca şi cel al convențiilor similare, se distinge, astfel, de cel al dreptului general al tratatelor.

Un alt aspect este **aplicabilitatea directă** a Convenției europene a drepturilor omului. Aplicabilitatea directă în dreptul intern al statelor, înseamnă că norma internațională nu necesită, pentru a fi aplicată, să fie introdusă în ordinea internă printr-o dispoziție specială. De asemenea, aplicabilitatea directă presupune ca norma în cauză să fie suficient de **precisă**, atât în ceea ce priveşte forma, cât şi obiectul său, pentru a fi aplicată în ordinea internă fără măsuri suplimentare de executare.

Caracterul obiectiv şi solidar al obligațiilor asumate de statele părți la Convenție transpare şi în mecanismul creat pentru a garanta exercițiul drepturilor şi respectul lor efectiv. Aşa cum se subliniază în Preambulul Statutului Consiliului Europei şi în Preambulul Convenției, respectul drepturilor omului face parte din „patrimoniul comun de idealuri şi de tradiții politice" al statelor membre. De aceea, Convenția plasează în sarcina statelor „garantarea colectivă" a drepturilor enunțate. În scopul respectării acestei obligații, Convenția instituie, cu titlu subsidiar, un mecanism de control, care se poate declanşa fie la inițiativa statelor, fie a indivizilor.

1.2. Principiul suveranităţii

Convenția europeană a drepturilor omului, ca orice instrument juridic internațional cu caracter obligatoriu, se bazează pe consimțământul ferm şi definitiv al statelor, exprimat prin ratificare, de a fi legate de prevederile sale. Necesitatea obținerii acestui consimțământ impune ocrotirea suveranității statelor, prin dispoziții destinate fie a nuanța întinderea obligațiilor asumate de acestea, fie a ocroti interesele statelor.

A. Protecția suveranității statelor prin nuanțarea întinderii obligațiilor acestora

Cele mai comune instrumente de nuanțare a obligațiilor statelor sunt rezervele şi dispozițiile facultative. Acestea au conferit, cel puțin în versiunea inițială, un câmp de aplicare al Convenției cu o „geometrie variabilă", deoarece nu toate statele părți erau angajate în acelaşi fel[1].

a) Rezervele la Convenția europeană

În dreptul tratatelor, rezervele sunt posibile atunci când acestea nu aduc atingere integrității unei convenții, respectiv obiectului şi scopului acesteia. Şi Convenția este deosebit de riguroasă în această materie: art. 57 interzice rezervele cu caracter general, adică acelea făcute în termeni prea vagi.

Statele părți au folosit destul de frecvent mecanismul rezervelor şi declarațiilor interpretative. Astfel, au fost făcute aproximativ 60 de rezerve şi declarații interpretative, vizând mai ales dreptul la un proces echitabil (art. 6) şi dreptul la educație (art. 2 al Protocolului nr. 1). Islanda, Norvegia, Belgia şi Polonia nu au ridicat rezerve.

b) Dispozițiile facultative ale Convenției sunt de două feluri:

– cele care țin de **mecanismul de control**: fostele clauze facultative de acceptare a competenței fostei Comisii şi Curți, inspirate din clauza facultativă privind jurisdicția Curții Internaționale de Justiție (art. 36 § 2 din Statutul Curții Internaționale de Justiție). Statele puteau, în orice moment, să declare că recunosc ca obligatorie de plin drept şi fără o convenție specială, jurisdicția Curții.

[1] *Idem*, p. 19.

Protocolul nr. 11, prin care a fost creată noua Curte Europeană a Drepturilor Omului, a suprimat clauzele facultative în privința recursurilor individuale.

– **protocoalele adiționale** care au extins catalogul drepturilor protejate de Convenție. Aceste protocoale sunt facultative: intrarea lor în vigoare este subordonată unui număr determinat de ratificări, şi, odată intrat în vigoare, nu obligă decât statele care le-au ratificat.

B. Protecția suveranității prin asigurarea respectării intereselor statelor

Convenția recunoaşte statelor un oarecare „spațiu de libertate", prevăzând că anumite drepturi pot suferi limitări (restrângeri sau derogări), dacă interese speciale o impun. Aceste drepturi mai sunt numite **drepturi condiționale**. Astfel, Convenția stabileşte, prin art. 15 § 2, o ierarhie formală a drepturilor, distingând între drepturile intangibile şi drepturile condiționale.

Drepturile intangibile sunt cele cărora statele părți nu le pot aduce atingere: de ele beneficiază orice persoană, oriunde şi în orice circumstanțe. Aceste drepturi sunt în număr de cinci: **dreptul la viață (art. 2), dreptul de a nu fi supus torturii şi altor pedepse sau tratamente inumane sau degradante (art. 3), dreptul de a nu fi supus sclaviei (art. 4), dreptul la neretroactivitatea legii penale (art. 7), regula *non bis in idem* sau dreptul de a nu fi judecat de două ori pentru aceeaşi faptă (art. 4 al Protocolului nr. 7).** Aceste drepturi individuale, referitoare la integritatea fizică şi psihică a persoanei şi la libertatea acesteia, formează aşa-numitul **standard minim al dreptului european al drepturilor omului**.

Drepturile condiționale sunt susceptibile, cu titlu excepțional, de a li se aduce restrângeri cu caracter temporar, prin intermediul clauzei de derogare (art. 15 § 1) şi, mai frecvent, prin clauzele speciale prevăzute de § 2 al art. 8-11 din Convenție. Aceste drepturi mai sunt numite şi drepturi „obişnuite" sau „ordinare". Restrângerile aduse acestor drepturi se justifică prin necesitatea ocrotirii unor valori generale: siguranța națională, ordinea publică, sănătatea şi morala publică, drepturile şi libertățile altora etc.

Cu excepția dreptului la un proces echitabil, unde doar publicitatea dezbaterilor poate face obiectul unor limitări, Convenția conține, pentru majoritatea drepturilor condiționale, o **clauză de ordine publică**, ce autorizează statul parte să restrângă exercițiul dreptului respectiv, fără a aduce atingere substanței dreptului. Conform acestei clauze, ce figurează la § 2 din art. 8-11, exercițiul drepturilor poate face obiectul doar al restrângerilor prevăzute de lege şi necesare într-o societate democratică pentru protecția ordinii publice (în sens larg, adică a unor „scopuri legitime" ce țin de ordinea publică a fiecărui stat, enumerate în paragrafele respective).

Un aspect important al protecției suveranității statelor îl constituie **clauza generală de derogare**. Astfel, art. 15 § 1 din Convenție autorizează statul parte să **suspende** beneficiul şi exercițiul drepturilor **în caz de război** sau **de pericol public excepțional**. Aceasta nu înseamnă că statele dispun de puteri arbitrare: obligația de respectare a termenilor Convenției subzistă, cu deosebirea că, prin clauza derogatorie, se substituie legalității normale o legalitate excepțională, adaptată împrejurărilor excepționale menționate. Mai multe state s-au prevalat de această clauză: Irlanda (pentru combaterea terorismului IRA); Grecia (în timpul „regimului coloneilor"); Regatul Unit (privind situația din Irlanda de Nord); Turcia (în timpul stării de asediu din 1980 până în 1987).

Evident, Curtea Europeană recunoaşte marja de apreciere a statelor în luarea acestor măsuri, dar, pentru a evita căderea în arbitrariu, recurgerea la clauza derogatorie este supusă la **trei condiții** cumulative:

1. existența unui pericol public ce amenință existența națiunii, sau a stării de război; după încetarea acestei stări, măsurile trebuie să înceteze, altfel constituie o încălcare a Convenției;

2. măsurile derogatorii trebuie să demonstreze un caracter **de necesitate absolută** şi să fie luate „în cel mai strict mod cerut de situația în cauză"; astfel, statul nu poate lua măsuri de natură a suspenda drepturile decât atunci când acestea sunt de natură să împiedice efectiv producerea pericolului public[1].

3. măsurile derogatorii nu pot aduce atingere drepturilor intangibile enumerate limitativ de art. 15 § 2.

În plus, măsurile derogatorii trebuie să fie compatibile cu alte obligații asumate de statul respectiv în cadrul dreptului internațional.

C. Modalități procedurale de ocrotire a intereselor statelor

Un astfel de instrument, recent introdus în procedura în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, este **declarația unilaterală** a statului, atunci când acesta se află în procedura de soluționare pe cale amiabilă a litigiului dedus Curții Europene.

§2. Principiile jurisprudențiale

Jurisprudența europeană, a Comisiei şi Curții Drepturilor Omului, a asigurat şi asigură interpretarea şi efectul deplin al Convenției europene[2]. Autoritățile de la Strasbourg au oferit, în timp, o interpretare în acelaşi timp teleologică şi evolutivă a Convenției. Astfel, Convenția apare ca un instrument care evoluează odată cu societatea în cadrul căreia se aplică. Curtea Europeană a afirmat, nu o dată, că respectiva Convenție este un **instrument viu** care „trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale"[3]. Curtea este cea care realizează, astăzi, pe cale pretoriană, jurisprudențială, adaptarea Convenției la schimbările sociale (de exemplu, în privința drepturilor copiilor naturali, ale homosexualilor şi transsexualilor, a pedepselor corporale, a internetului etc.).

Dintre mijloacele de interpretare enumerate de art. 31 din Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, Curtea Europeană a acordat o atenție deosebită **obiectului şi scopului tratatului**. De asemenea, în jurisprudența Curții apare evidentă intenția de a asigura nu numai garantarea, ci şi **dezvoltarea şi promovarea** drepturilor omului.

Cele două mari principii jurisprudențiale ale sistemului Convenției europene sunt considerate **efectivitatea** şi **subsidiaritatea**[4].

---

[1] Com. EDO, Raportul în cauza *Irlanda c. RU* (1973).

[2] J.-P. Marguénaud, *La Cour Européenne des Droits de l'Homme*, ed. a 2-a, Paris, Dalloz, 2002, p. 124.

[3] CEDO, cauza *Tyrer c. RU* (1978).

[4] F. Sudre, *Droit européen et international des droits de l'homme*, ed. a 12-a, PUF, Paris, 2015, p. 194 şi urm., 232.

2.1. Principiul efectivității dispozițiilor Convenției

Acest principiu are două dimensiuni principale:

– existența unor obligații pozitive în sarcina statelor părți în scopul aplicării eficiente a Convenției, deși aceste obligații nu sunt enunțate expres de aceasta;

– existența efectului util al dispozițiilor Convenției, materializat la nivel jurisprudențial prin identificarea unor **noțiuni autonome** sau a unor semnificații autonome potrivit Convenției și jurisprudenței Curții, precum și prin **aplicarea autonomă** a unor dispoziții ale Convenției.

A. Obligațiile pozitive ale statelor

Noțiunea de „obligații pozitive" a fost elaborată pentru a înlătura distincția artificială între drepturile civile și politice și drepturile economice, sociale și culturale, promovată de Pactele ONU din 1966[1], distincție potrivit căreia obligațiile pozitive ale statelor ar exista aproape în exclusivitate cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Jurisprudența Curții Europene a scos în evidență faptul că realizarea unui număr mare de drepturi – civile și politice – enunțate de Convenție pune în sarcina statelor „obligația de a adopta măsuri pozitive", deseori de ordin economic și social[2]. În termeni mai generali, Curtea Europeană a afirmat existența obligațiilor pozitive în sensul „adoptării unor măsuri rezonabile și adecvate pentru protecția drepturilor"[3]. De exemplu, în jurisprudența devenită clasică, dreptul efectiv la un proces echitabil presupune organizarea unui sistem de asistență judiciară gratuită sau un sistem de traducere pentru străini (cauza *Airey c. Irlandei*). Tot astfel, dreptul la respectul efectiv al vieții familiale impune statului obligația de a adopta măsuri de garantare a drepturilor „copilului natural" [cauza *Marckx c. Belgiei* (1979)], respectiv mijloace de a duce o viață familială normală etc. Alte exemple: dreptul la respectul domiciliului [cauza *Lopez Ostra c. Spaniei* (1994)], dreptul la viață [cauza *Osman c. RU* (1998)], dreptul la educație, libertatea de întrunire pașnică etc. Cu alte cuvinte, în viziunea Curții Europene pot exista două categorii de ingerințe în drepturile garantate de Convenție: ingerințe **active** – cauzate de neîndeplinirea de către state a obligațiilor lor *negative* – și ingerințe **pasive**, cauzate de neîndeplinirea tot mai numeroaselor obligații *pozitive*[4]. Astfel, prin recunoașterea existenței obligațiilor pozitive, Curtea sancționează în egală măsură inerția, inacțiunea autorităților în protecția drepturilor omului. Pentru a asigura efectivitatea drepturilor garantate, obligațiile pozitive sunt considerate inerente acestora[5]. Obligațiile pozitive dezvoltate până acum de Curtea Europeană sunt atât de ordin **substanțial** – obligații ce țin de realizarea efectivă în substanță a dreptului respectiv, dar și de ordin **procedural,** care presupun o „dedublare"[6] a obligației statului: pe lângă protecția substanței dreptului, se adaugă cerința unor

---

[1] *Idem*, p. 241.

[2] A. Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Oxford, Portland Oregon, Hart Publishing, 2004, p. 2-3.

[3] CEDO, cauza *Lopez Ostra c. Spaniei* (1994).

[4] F. Sudre, *op. cit.*, 2015, p. 243.

[5] CEDO, cauza *Marckx c. Belgiei* (1979).

[6] F. Sudre, *Droit européen et international des droits de l'homme*, ed. a 9-a, PUF, Paris, 2008, p. 250.

anchete oficiale efective care să ducă la identificarea şi sancționarea celor responsabili de violarea dreptului în cauză.

Redefinind sistemul de obligații ale statelor impus de Convenție, Curtea a admis că o altă categorie de obligații pozitive ale statelor o constituie reglementarea **raporturilor între particulari**, astfel încât respectarea şi aplicarea Convenției să fie efective. Deşi Convenția, fiind un tratat internațional, se aplică raporturilor între stat şi particulari, Curtea Europeană a dedus o aplicare a Convenției şi în raporturile interindividuale. În acest demers, Curtea s-a inspirat din teoria germană a „efectelor față de terți" (*Drittwirkung*), potrivit căreia drepturile fundamentale definite în textele constituționale trebuie respectate atât de puterea publică, cât şi de particulari în raporturile dintre ei. Dacă legislația internă sau inacțiunea autorităților statului permit încălcări ale drepturilor omului săvârşite de către particulari, statul va deveni responsabil de aceste încălcări, în virtutea art. 1 din Convenție.

Constatarea violării unui drept prin aplicarea efectului orizontal al Convenției are loc de regulă atunci când aceasta apare ca urmare a inacțiunii statului pentru a împiedica, prin măsurile pozitive luate, atingerea adusă dreptului respectiv de către persoane particulare, iar statele pot fi obligate să-şi modifice legislațiile care permit unui particular să încalce drepturile fundamentale ale altui particular.

B. Efectul util al dispozițiilor Convenției

Efectul util al dispozițiilor Convenției este o aplicare, prin intermediul jurisprudenței Curții Europene, a principiului efectului util, cunoscut în teoria interpretării juridice. Potrivit acestui principiu, atunci când o normă este susceptibilă de două sensuri, trebuie înțeleasă în acel sens în care produce efecte, şi nu în cel contrar producerii de asemenea efecte.

În jurisprudența Curții Europene, efectul util se realizează prin deducerea unor noțiuni autonome ale Convenției, prin aplicarea autonomă a unor dispoziții ale Convenției şi prin interpretarea restrictivă a limitărilor aduse drepturilor.

a) Noțiunile autonome ale Convenției permit o definire uniformă a obligațiilor statelor şi mențin egalitatea de tratament dintre statele contractante. Conținutul acestor noțiuni „autonome" este determinat de Curtea Europeană şi detaşat de contextul lor juridic din dreptul intern[1]. De exemplu: noțiunea de „drepturi şi obligații cu caracter civil", de „acuzație în materie penală", de „familie", de „domiciliu" etc.

b) Aplicarea autonomă a unor dispoziții ale Convenției europene. Aplicarea autonomă se referă, în mod special, la art. 13 şi art. 14 din Convenție, care garantează dreptul la un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale, respectiv interdicția oricărei discriminări. Într-o interpretare literală a textului Convenției, aceste drepturi sunt „complementare", „accesorii", nu au o existență independentă, deoarece dispozițiile care le consacră nu pot fi puse în aplicare decât împreună cu un alt articol din Convenție. Astfel, **dreptul la recurs efectiv** se raportează la o eventuală măsură ce aduce atingere unui drept recunoscut de Convenție, iar **discriminarea** există, aparent, doar raportată la existența şi exercițiul unui alt drept prevăzut de Convenție. Cu toate acestea, aplicând principiul efectului util, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dat şi acestor două drepturi o semnificație autonomă, considerând că aplicabilitatea art. 13 şi art. 14 nu este limitată la ipotezele de constatare a încălcării unui alt articol din Convenție, deoarece aceasta ar însemna lipsirea lor de orice efect util[2].

---

[1] A se vedea şi F. Sudre, *La Convention..., op. cit.*, p. 33.
[2] *Idem*, p. 35.

c) Interpretarea restrictivă a limitărilor aduse drepturilor. Pentru a se asigura efectul util al dispozițiilor Convenției, este necesară în primul rând asigurarea respectării dreptului invocat, chiar dacă acesta este susceptibil de limitări prevăzute de Convenție. Din întreaga jurisprudență a Curții Europene rezultă principiul interpretării restrictive a oricăror limitări aduse drepturilor. Curtea exercită în această materie un control foarte riguros, urmărind respectarea unor criterii bine determinate pentru aprecierea măsurilor de limitare a drepturilor.

În acest context, unul dintre cele mai importante criterii utilizate în aprecierea efectivității aplicării Convenției este **proporționalitatea**. Acest principiu, ce a fost denumit „un *alter ego* al principiului protecției efective"[1], exercită o influență considerabilă în întreaga jurisprudență a Curții Europene. De exemplu, criteriul proporționalității a fost utilizat în mod deosebit în ceea ce privește limitările aduse dreptului de proprietate, apreciindu-se că „un just echilibru trebuie menținut între cerințele de interes general al comunității și imperativele protecției interesului individual" [de exemplu, în cauza *Mueller c. Elveției* (1988)]. De asemenea, criteriul proporționalității a fost aplicat și pentru aprecierea conformității cu Convenția a măsurilor de limitare a libertății de exprimare, a libertății de asociere, a dreptului la respectul vieții private și de familie etc.

Un alt exemplu este dreptul la respectarea corespondenței, cu privire la care Curtea a considerat că reprezintă măsuri de limitare inutilă: confiscarea corespondenței deținuților[2]; netransmiterea unei scrisori unui deținut; limitarea posibilității de a coresponda cu părinții[3]; controlul corespondenței deținutului cu avocatul său. Sau, în cazul libertății de asociere, măsura dizolvării unui partid politic a fost considerată disproporționată în raport cu scopul legitim urmărit (siguranța publică și integritatea teritorială)[4].

Aplicarea principiului interpretării restrictive se face prin interpretarea, de la caz la caz, a condițiilor prevăzute de § 2 al art. 8-11 din Convenție.

2.2. Principiul subsidiarității mecanismului Convenției

Mecanismul de protecție a drepturilor prevăzute de Convenție are un caracter subsidiar în raport cu sistemele naționale de garantare a drepturilor omului. Curtea a exprimat acest principiu în cauza *Handyside c. RU* (1976). Principiul subsidiarității implică recunoașterea autonomiei autorităților naționale în aplicarea Convenției și stă la baza teoriei „marjei de apreciere".

A. Autonomia autorităților naționale

Convenția stabilește un set de norme internaționale care trebuie respectate de către statele contractante în raporturile cu indivizii și pune în primul rând în sarcina statelor asigurarea beneficiului drepturilor și libertăților pe care aceste norme le consacră. Sistemul Convenției are, așadar, un caracter secundar în raport cu dreptul intern; acesta nu are ca scop să înlocuiască mecanismele de apărare a drepturilor fundamentale din dreptul intern, ci, la nevoie, să le completeze și să le acopere lacunele[5]. În aplicarea

[1] S. Greer, *La marge d'appréciation: interpretation et pouvoir discrétionnaire dans le cadre de la Convention Européenne des Droits de l'Homme*, Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, 2000, p. 21.

[2] CEDO, cauza *Silver c. RU* (1983).

[3] CEDO, cauza *Campbell și Fell c. RU* (1984).

[4] CEDO, cauza *Partidul Socialist c. Turciei* (1998).

[5] F. Sudre, *La Convention..., op. cit.*, p. 38.

principiului subsidiarității, Curtea Europeană a recunoscut autorităților naționale libertatea de alegere a măsurilor de punere în practică a obligațiilor asumate prin Convenție. Controlul exercitat de Curte nu se referă decât la conformitatea acestor măsuri cu Convenția.

Atunci când un drept nu este definit într-un mod precis de către textul Convenției, Curtea recunoaşte că statul are **posibilitatea de alegere** a mijloacelor de asigurare a respectării acelui drept. În exercitarea controlului său, Curtea recunoaşte diversitatea europeană, mai ales pe aceea a sistemelor şi culturilor juridice: ea nu poate „neglija caracteristicile de fond şi de procedură ale dreptului intern". Lipsa uniformității europene în materie măreşte posibilitatea de manevră a statelor în punerea în practică a Convenției (de exemplu, în cazul noțiunii de „sănătate publică" sau de „morală").

Atunci când se pronunță asupra unei cereri individuale, Curtea nu se pronunță *in abstracto,* ci examinează fiecare caz concret în parte. De asemenea, ea nu este chemată să aprecieze *in abstracto* conformitatea unui text legal intern cu Convenția, ci doar modul în care acest text a fost aplicat celui interesat. Astfel, Curtea refuză să se erijeze în legislator şi să edicteze norme generale ce stabilesc comportamentul statelor.

B. Doctrina marjei de apreciere

Din caracterul subsidiar al sistemului european de protecție a drepturilor omului, Curtea a dedus o consecință nescrisă în Convenție: în baza autonomiei de care se bucură, statele dispun de o anumită marjă de apreciere în aplicarea Convenției. Aşadar, teoria **marjei de apreciere** recunoaşte statelor o putere aproape discreționară în aplicarea limitărilor drepturilor protejate.

Interpretarea Convenției europene a drepturilor omului este un proces dinamic, determinant pentru aplicarea ei de către statele membre. Procesul de interpretare începe chiar din momentul în care un stat membru recunoaşte aplicabilitatea şi prioritatea dispozițiilor Convenției în dreptul intern. Convenția este astfel integrată în sistemul de drept al statului respectiv, putând fi invocată de către orice subiect de drept în fața instanțelor judecătoreşti interne, în apărarea drepturilor sale recunoscute de Convenție şi a căror încălcare o pretinde[1].

Urmând procedura prevăzută de Convenție, în cazul în care, în apărarea unui asemenea drept, toate căile de recurs interne au fost epuizate fără ca dreptul să fi fost restabilit, titularul său se poate adresa Curții Europene a Drepturilor Omului. Ca urmare a **„doctrinei celei de-a patra instanțe"** formulată prin practica autorităților de la Strasbourg, Curtea nu constituie o curte superioară, o „a patra instanță" de apel împotriva deciziilor instanțelor interne ce aplică dreptul intern. De aceea, o sesizare a Curții în care se pretinde că o instanță națională a comis o eroare de fapt sau de drept, va fi declarată inadmisibilă *ratione materiae*[2].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului intervine în acest proces de interpretare a Convenției doar atunci când este sesizată cu o cerere individuală sau interstatală, în condițiile stipulate de Convenție. Curtea nu are deci decât un rol subsidiar în procesul de interpretare. Articolul 1 din Convenție plasează responsabilitatea primară pentru asigurarea conformității cu prevederile Convenției asupra statelor membre. Acestea îşi asumă, alături de obligația generală de a respecta spiritul Convenției, şi obligații

[1] S. GREER, *op. cit.*, p. 21.

[2] Com. EDO, cauza *X c. RFG Nr. 254/57,* 1YB (1957), apud D.J. HARRIS, M. O'BOYLE, C. WARBRICK, *The Law of the European Convention on Human Rights*, London, Butterworths, 1995, p. 15.

concrete de implementare a dispozițiilor acesteia în dreptul intern, deşi Convenția este direct aplicabilă în dreptul intern al statului respectiv. Convenția prevede „standarde de conduită", ea nu conține reguli de detaliu pentru implementare. De aceea, „va exista un spectru de variante la alegerea statelor, pentru îndeplinirea obligației de implementare. Orice alegere făcută în cadrul acestui spectru, chiar dacă nu corespunde cu cea pe care instanțele o consideră potrivită cu împrejurările, nu va fi contrară Convenției"[1]. Astfel, se consideră violare a Convenției doar o măsură prin care statele membre au depăşit sfera variantelor sau opțiunilor permise, adică sfera „marjei lor de apreciere".

Doctrina marjei de apreciere a apărut din jurisprudența Curții Europene, ca o necesitate atât funcțională, cât şi ideologică[2], în procesul de interpretare şi aplicare a Convenției de către această instanță. Marja de apreciere semnifică, în principal, că statelor li se permite un anumit grad de discreție, supus totuşi supravegherii instanței europene, atunci când iau măsuri legislative, administrative sau judiciare în aplicarea vreunei dispoziții a Convenției.

Doctrina a fost formulată încă din primele decizii şi rapoarte ale Comisiei[3] şi dezvoltată mai ales după hotărârea Curții Europene în cauza *Handyside c. RU* (1976), în următorii termeni: „datorită contactului lor direct şi continuu cu forțele vitale ale țărilor lor, autoritățile statale sunt, în principiu, mai în măsură decât judecătorul internațional să-şi exprime opinia asupra conținutului exact al acelor cerințe (morale) ca şi asupra *necesității* unei *restricții* sau *penalizări* menite a le îndeplini. Cu toate acestea, art. 10 § 2 (articolul a cărei încălcare s-a pretins în cauză) nu dă statelor contractante o putere nelimitată de apreciere. Curtea, care, împreună cu Comisia, este responsabilă cu asigurarea respectării obligațiilor statelor, este împuternicită să decidă dacă o *restricție* sau *penalitate* este compatibilă cu libertatea de exprimare protejată de art. 10. Marja de apreciere internă merge astfel mână în mână cu o supraveghere europeană"[4].

Curtea a mai arătat că marja de apreciere nu înseamnă că supravegherea Curții este limitată la a stabili dacă un stat şi-a exercitat discreția rezonabil, cu atenție şi bună-credință. Chiar un stat contractant care acționează astfel rămâne supus controlului Curții în ceea ce priveşte compatibilitatea actelor sale cu angajamentele asumate în virtutea Convenției.

Faptul că în cauza dată – care privea problema restricției libertății de exprimare pentru protecția moralei – exista o mare varietate de opțiuni ale autorităților naționale, a afectat puterea Curții de decizie şi control: „nu este posibil a se găsi în dreptul intern al diferitelor state contractante o concepție europeană uniformă asupra moralei. Viziunea respectivelor sisteme de drept asupra cerințelor moralei variază de la stat la stat şi de la o perioadă la alta, în special în epoca noastră, caracterizată de o rapidă şi avansată evoluție a opiniilor asupra acestui subiect. Autoritățile naționale trebuie să facă o primă

[1] P. Mahoney, *Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights. Two Sides of the Same Coin*, în HRLJ, vol. XI, nr. 1-2/1990, p. 78.

[2] F. Sudre, *Droit européen et international des droits de l'homme*, ed. a 6-a, PUF, Paris, 2003, p. 211.

[3] A se vedea cauza *Lawless c. RU* (1960).

[4] Art. 24 § 48-49 (1976). Cauza privea o restricție a dreptului la liberă exprimare, mai precis dacă o condamnare pentru posesia unui articol obscen era justificată, în condițiile art. 10 § 2 din Convenție, ca limitare a libertății de exprimare necesară pentru protecția moralei. A se vedea şi cauzele *Otto Preminger Institut c. Austriei* (1994) şi *Fretté c. Franței* (2002).

evaluare a realității unei acute nevoi sociale, implicată de noțiunea de **necesitate** în acest context"[1].

Marja de apreciere a apărut şi din necesitatea recunoaşterii diversității condițiilor de aplicare a Convenției în statele contractante, diversitate generată de mentalitățile şi sistemele de drept diferite ale acestor state. Anumite concepții (dintre care exemplul tipic este cel de la care s-a plecat în formularea doctrinei – „morala" sau „bunele moravuri") nu primesc o interpretare unitară sau măcar apropiată în sistemele de drept naționale. Convenția însăşi nu este un sistem rigid, iar interpretarea ei în lumina unei marje de apreciere a statelor părți constituie un mod de a-i asigura flexibilitatea în raport cu realitățile interne ale fiecăruia dintre acestea. De aceea, Convenția nu defineşte anumite concepte, iar Curtea lasă la aprecierea statelor interpretarea şi aplicarea, prin măsuri legislative, administrative sau judiciare, a acelor dispoziții ale Convenției. Curtea aplică marja de apreciere în acele cazuri în care Convenția însăşi trimite la legislația internă a statelor, dar şi atunci când consideră că autoritățile naționale sunt mai în măsură decât judecătorul internațional să aprecieze o anumită situație de limitare a unor drepturi. Este vorba, în special, de condițiile prevăzute de § 2 al art. 8, 9, 10 şi 11.

Desigur, marja de apreciere nu este fixă, rigidă, ci se aplică în considerarea spiritului şi scopurilor Convenției. Curtea va aprecia gradul în care statul implicat se bucură de o mai mare sau mai mică marjă de apreciere în circumstanțele concrete ale cauzei, fapt subliniat de în cauza *Lingens c. Austriei* (1986). De exemplu, cu privire la expresia **„necesară într-o societate democratică"**, marja de apreciere variază în funcție de circumstanțele fiecărui caz în parte. Curtea recunoaşte, în general, statelor o marjă de apreciere în stabilirea restricțiilor „necesare într-o societate democratică", dar, începând cu cauza *Silver c. RU* (1983), a stabilit un set de criterii care determină întinderea acestei marje pentru ca acțiunea statului să fie necesară într-o societate democratică: restricția în cauză să răspundă unei „nevoi sociale imperioase" *(pressing social need)* şi să fie proporțională cu scopul urmărit.

Astfel, în opinia Curții:

„(a) adjectivul **necesar** nu este sinonim cu *indispensabil,* şi nici nu are flexibilitatea unei expresii ca **admisibil, obişnuit, subtil, rezonabil sau de dorit**;

(b) statele contractante se bucură de o anumită marjă de apreciere, care nu este nelimitată, în privința impunerii de restricții, dar Curtea este cea care emite decizia finală asupra compatibilității acestora cu Convenția;

(c) expresia **necesar într-o societate democratică** înseamnă că, pentru a fi compatibilă cu Convenția, restricția trebuie, *inter alia*, să corespundă unei necesități sociale imperioase şi să fie **proporțională cu scopul urmărit**;

(d) acele paragrafe ale articolelor Convenției, care prevăd excepții de la un drept garantat, sunt de strictă interpretare"[2].

Doctrina marjei de apreciere s-a aplicat cu precădere în interpretarea acelor articole ale Convenției care privesc interferența statului cu sfera publică a vieții individului, acolo unde aceasta generează derogări în cazuri de „urgență publică" ivite în temeiul art. 15 din Convenție, precum şi în unele cazuri de siguranță națională şi de protecție a moralei publice. În aceste cazuri, statelor li s-a recunoscut o mai largă marjă de apreciere, spre deosebire de situațiile de interferență cu sfera privată a individului,

[1] CEDO, cauza *Handyside c. RU* (1976).
[2] CEDO, cauza *Silver c. RU* (1983), § 37-38.

unde marja de apreciere este mai restrânsă, deoarece restricțiile asupra drepturilor din această sferă sunt mai puțin justificate.

Desigur, doctrina marjei de apreciere nu a fost ferită de critici, rezultate mai ales din enunțarea așa-numitelor „pericole" ale sale. Criticile cele mai acerbe sunt născute din teama că, prin doctrina marjei de apreciere, Curtea abdică de la datoria ei de a se pronunța asupra problemelor aduse în fața ei, precum și că, prin aceeași doctrină, „Curtea a golit multe din condițiile stricte prevăzute de Convenție de puterea lor"[1]. Marja de apreciere este astfel văzută ca o exercitare a unei prea accentuate autolimitări judiciare a Curții Europene (*judicial self-restraint*).

Pentru a răspunde acestor puncte de vedere critice, trebuie pornit de la ceea ce ele nu menționează: distribuția de puteri între instituțiile Convenției (Curtea) și autoritățile naționale. Deoarece obligația primară de interpretare și aplicare a Convenției revine statelor părți, trebuie recunoscută o arie legitimă de acțiune a acestora, ca și aria legitimă de acțiune conferită Curții: „doctrina marjei de apreciere este produsul natural și legitim al acestei distribuiri de puteri: ea servește la trasarea liniei de demarcație"[2].

În acest sens, doctrina marjei de apreciere poate fi o rezolvare a obiecției „antimajoritare" aduse, în general, controlului judiciar al actelor legislativului – în cazul nostru al actelor autorității legislative naționale – exercitat de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Majoritatea cazurilor aduse în fața Curții, ca și în cadrul oricărui control judiciar, privesc protecția individului împotriva abuzurilor majorității: „un conflict între individ și majoritarianism"[3]. Doctrina marjei de apreciere, deși reprezintă o inerentă auto-limitare a Curții, atenuează problema legitimității sferei de acțiune a acesteia în raport cu cea a statelor părți, mai precis cu cea a organelor legislative ale acestora: „în absența doctrinei, Curtea ar putea fi văzută ca impunând soluții din afară, fără a avea suficientă considerație pentru experiența și responsabilitățile organelor naționale de decizie"[4].

Alți autori, ca Van Dijk și Van Hoof, pledează pentru crearea și impunerea unor standarde comune europene, care ar diminua necesitatea marjei de apreciere. Ei compară doctrina marjei de apreciere cu o „boală ce se întinde", datorită lărgirii continue a domeniului ei de aplicare, dar și creării a „noi versiuni" ale doctrinei[5]. Autorii citați consideră că puterea de decizie finală trebuie să aparțină Curții, numai aceasta fiind competentă să determine echilibrul intereselor implicate în sistemul Convenției, iar „a lăsa această sarcină în seama autorităților naționale, poate să submineze întreaga structură a Convenției"[6].

Utilitatea doctrinei marjei de apreciere în practica de până acum a organelor de la Strasbourg este de necontestat. Cu toate acestea, deși teoretic se invocă existența unui echilibru în aplicarea marjei de apreciere, pentru a nu crea imaginea unei abdicări a Curții de la obligația de a se pronunța într-o cauză dată, nu s-a formulat încă un set de criterii clare care să jaloneze aplicarea marjei de apreciere. Subscriem cerinței exprimate de autorii olandezi, de a se evidenția și elabora o serie de standarde care, fie să limiteze

---

[1] P. Mahoney, *op. cit.*, p. 61.

[2] *Idem*, p. 62.

[3] *Ibidem.*

[4] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 15.

[5] P. van Dijk, G.J.H. van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer, 1990, p. 585.

[6] *Idem*, p. 586.

însăşi necesitatea marjei de apreciere, fie să atenueze discreția, considerată improprie pentru scopurile şi activitatea Curții, care se acordă statelor prin marja de apreciere.

C. Exemple de aplicare a doctrinei marjei de apreciere în jurisprudența de la Strasbourg

Dincolo de aprecierile din doctrină, avantajele şi dezavantajele marjei de apreciere rezultă cel mai clar din însăşi jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. O primă problemă jurisprudențială este distincția făcută de autoritățile de la Strasbourg între sfera publică a exercitării unui anumit drept şi drepturile legate de aspectele intime ale vieții private a persoanei. Astfel, restricția adusă de stat exercițiului unui drept poate fi justificată dacă priveşte sfera publică, dar marja de apreciere este mai restrânsă atunci când limitarea vizează viața privată a persoanei.

În cauza *Dudgeon c. RU* (1981), care privea incriminarea de către legislația Irlandei de Nord a relațiilor homosexuale masculine, Curtea a constatat o violare a art. 8 din Convenție, arătând că marja de apreciere a statului în acest domeniu este foarte restrânsă: „nu numai natura scopului restricției, dar şi natura activităților implicate afectează întinderea marjei de apreciere"[1].

Un alt domeniu în care marja de apreciere este restrânsă este cel al *libertății de exprimare*. În cauza *Sunday Times c. RU* (1979), aria de discreție a statului a fost considerată deosebit de restrânsă, extinzându-se controlul european. Cauza privea interdicția impusă ziarului Sunday Times de a publica articole privind thalidomida, un tranchilizant datorită căruia, se presupunea, mai multe sute de copii s-au născut cu malformații grave, şi în legătură cu care exista un proces intentat fabricantului şi vânzătorului de thalidomidă. Interdicția de publicare se baza pe conceptul de *contempt of court* („sfidarea instanței" sau „insultarea instanței"), în speță crearea unei prejudecăți privind rezultatul procedurii judiciare în curs. Decizia Curții Europene a fost luată prin aplicarea unei marje de apreciere foarte restrânse: interdicția nu poate fi considerată ca „necesară într-o societate democratică", în sensul că nu corespunde unei nevoi sociale atât de presante încât să aibă prioritate față de interesul public privind libertatea de exprimare.

Tot în domeniul ocrotirii libertății de exprimare se situează poziția Curții în cauza *Lingens c. Austriei* (1986). De această dată este vorba de aşa-numita „exprimare politică" *(political speech)*. Această dimensiune a libertății de exprimare este una din sferele în care statul nu poate interveni decât dacă dovedeşte că există motive temeinice pentru a justifica o astfel de intervenție restrictivă. Cauza *Lingens* porneşte de la condamnarea penală a unui ziarist pentru defăimarea cancelarului Austriei. Curtea a găsit o încălcare a art. 10, considerând că amestecul statului nu era necesar pentru protejarea reputației altora, deoarece „limitele criticii admisibile sunt mai largi pentru un om politic decât pentru un simplu particular; cu toate că primul beneficiază şi de protecția art. 10 § 2, exigențele de protejare a reputației sale trebuie puse în balanță cu interesele discutării libere a problemelor politice"[2].

La polul opus acestei aplicări restrânse a marjei de apreciere se află unele cauze legate de art. 8 (**respectarea dreptului la viață privată şi de familie**) şi de art. 1 din Protocolul nr. 1 privind **dreptul de proprietate**. Principalul criteriu aplicat de Curte în

[1] CEDO, cauza *Dudgeon c. RU* (1981).
[2] CEDO, cauza *Lingens c. Austriei* (1986).

stabilirea unei mai largi marje de apreciere în unele cauze referitoare la art. 8 a fost diversitatea concepțiilor la nivel național în statele membre.

Cauza *Rees c. RU* (1986) reprezintă un exemplu potrivit în acest sens. Curtea a decis că refuzul de a da curs cererii unui transsexual operat de a i se corecta certificatul de naştere nu constituie o încălcare a dreptului la respect pentru viața privată: „pentru moment trebuie lăsată Regatului Unit grija de a determina până la ce punct el poate răspunde la celelalte exigențe ale transsexualilor, dar ea nu este mai puțin conştientă de gravitatea problemelor pe care le vor întâmpina aceştia din urmă, precum şi confuzia care le este proprie"[1]. Această decizie nu a împiedicat Curtea ca, şase ani mai târziu, în cauza *B c. Franței* (1992), să decidă existența unei încălcări a art. 8 într-o situație similară: „chiar având în vedere marja națională de apreciere, există o ruptură a echilibrului just care trebuie păstrat între interesul general şi interesele individului"[2]. Soluția Curții s-a fundamentat pe diferențele existente între dreptul şi practica în materie civilă ale Angliei şi Franței, ca şi pe faptul că inserțiile în actul de naştere a situației transsexualilor constituiseră o practică anterioară a instanțelor franceze.

În contextul ocrotirii **dreptului de proprietate**, s-a considerat că statele beneficiază de o marjă de apreciere extinsă, mai ales în ceea ce priveşte legislația asupra naționalizării, exproprierii şi chiar redistribuirii proprietății în vederea remedierii unei „injustiții sociale". Curtea s-a pronunțat în acest sens în cauzele *James ş.a. c. RU* (1986) şi *Lithgow ş.a. c. RU* (1986): „Curtea, găsind că este firesc ca marja de apreciere aflată la dispoziția legislativului pentru implementarea politicii sociale şi economice să fie extinsă, va respecta decizia legislativului asupra a ceea ce este **în interes public** doar dacă decizia nu este în mod manifest fără o bază rezonabilă".

Aşadar, constatăm că, din jurisprudența existentă, nu rezultă un set coerent de criterii obiective pentru aplicarea marjei de apreciere: „domeniul de aplicare a marjei de apreciere va varia conform circumstanțelor, domeniului şi istoricului cauzei"[3]. Curtea nu a formulat asemenea criterii, preferând să aplice doctrina de la caz la caz, fără a enunța principii ale acesteia. Nu contestăm necesitatea acestei doctrine pentru implementarea Convenției în conformitate cu realitățile statelor membre, dar credem că este necesară precizarea rolului instanței de la Strasbourg în contextul existenței şi determinării marjei de apreciere. Considerăm că un asemenea set de criterii este absolut necesar, şi că nu trebuie neglijată nici opinia citată a lui Van Dijk şi Van Hoof, care sunt în favoarea eliminării doctrinei marjei de apreciere, prin elaborarea unor standarde comune europene în anumite domenii reglementate de Convenție (protecția vieții private, protecția proprietății etc.).

Marja de apreciere se încadrează în cerința interpretării evolutive a Convenției, prin faptul că asigură un echilibru între reprezentanții autorității naționale, aleşi în conformitate cu regula majorității, şi evoluția protecției asigurate de Convenție[4]. Sir Humphrey Waldock, fost preşedinte al Curții Europene, arăta că: „Doctrina marjei de apreciere este una din cele mai importante garanții dezvoltate de Comisie şi de Curte pentru a reconcilia acțiunea efectivă a Convenției cu puterile suverane şi responsabilitățile

[1] *Idem*, p. 376.
[2] *Idem*, p. 379.
[3] CEDO, cauza *Rasmussen c. Danemarcei* (1984).
[4] P. Mahoney, *op. cit.*, p. 84.

guvernanților într-o democrație"[1]. Marja de apreciere contribuie la autolimitarea judiciară a Curții, limitând de fapt „legiferarea" pe cale judiciară a acesteia. Se răspunde astfel unei necesități, încă menținute, de a păstra judecătorul internațional în limite care să-i confere doar rolul de a interpreta Convenția, fără a crea reguli de sine stătătoare.

Cu toate acestea, jurisprudența Curții de la Strasbourg își impune tot mai mult principiile și conceptele elaborate, așa încât, prin acceptarea jurisdicției Curții de către statele membre, se ajunge la acceptarea și chiar invocarea de către instanțele naționale a soluțiilor date de instanța europeană ca standard de protecție a diferitelor drepturi fundamentale. Și Curtea Constituțională a României a afirmat acest lucru în jurisprudența sa[2]. De aceea, o reglementare mai strictă a doctrinei marjei de apreciere de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului se impune, pentru o mai bună și mai eficientă implementare a Convenției, prin realizarea echilibrului necesar între interesul general și respectarea de către autoritățile naționale a drepturilor omului.

Doctrina marjei de apreciere a fost inclusă în mod expres într-unul din textele care, la intrarea sa în vigoare, va modifica sistemul Convenției: Protocolul nr. 15, adoptat de Comitetul Miniștrilor la 16 mai 2013. Acesta prevede, între altele, modificarea Preambulului Convenției, care va include următoarea referire la principiul subsidiarității și la marja de apreciere: „Afirmând că Înaltelor Părți Contractante le revine responsabilitatea primară, conform principiului subsidiarității, de a garanta respectarea drepturilor și libertăților definite în prezenta Convenție și protocoalele la aceasta și că, în acest sens, acestea beneficiază de o marjă de apreciere, sub controlul Curții Europene a Drepturilor Omului instituite prin prezenta Convenție". După intrarea în vigoare a acestui Protocol de amendare, principiul subsidiarității va deveni, așadar, un principiu convențional.

BCU IAȘI / CENTRALĂ

[1] *Idem*, p. 85.

[2] CCR, Decizia nr. 81/1994 (M. Of. nr. 14 din 25 ianuarie 1995).

Capitolul IV. Mecanismul de protecție a drepturilor garantate prin Convenția europeană a drepturilor omului

Sistemul de garanție colectivă a drepturilor omului, instituit de Convenție, este pus în aplicare prin mijloace juridice la nivel național şi internațional. Majoritatea statelor părți au conferit Convenției statutul de drept intern. În aceste state, Convenția poate fi invocată ca lege în fața instanțelor naționale şi creează drepturi direct aplicabile persoanelor fizice. În statele în care Convenția nu are statut de lege internă, este necesară adoptarea unei legislații care să asigure punerea în aplicare a prevederilor acesteia[1]. Mecanismul de aplicare a Convenției europene a drepturilor omului a fost supus, de-a lungul timpului, unor reforme majore, astfel încât astăzi nu mai este acelaşi cu cel adoptat în 1950.

§1. Reforma mecanismului de control prin Protocolul nr. 11

Ideea primei reforme a mecanismului de control al aplicării Convenției europene datează de la începutul anilor '80. În 1989, un Comitet de Experți numit de Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei a elaborat un raport care cuprindea argumentele pro şi contra acestei reforme, fără a se pronunța într-o direcție sau alta. Comitetul de experți a elaborat şi un proiect al unei unice curți permanente a drepturilor omului. În urma discuțiilor ce au urmat acestor documente, în mai 1993, Comitetul Miniştrilor a ajuns la decizia politică de a aproba crearea unei noi curți europene. Cu toate acestea, „prețul acceptării de către state a unei curți unice a fost cererea ca noua curte să aibă un mecanism pentru reexaminarea cauzelor excepționale, cu participarea judecătorului național al statului interesat"[2].

În timpului Summit-ului de la Viena din octombrie 1993, cei 32 de şefi ai statelor membre ale Consiliului Europei s-au pronunțat pentru declararea ca domeniu prioritar a reformei mecanismului de control al aplicării Convenției, reformă necesară în contextul necesității remedierii încetinelii cu care se desfăşura procedura, încetineală datorată supraîncărcării organelor de control. Practic, aşa cum s-a remarcat şi în doctrină, organele de control al aplicării Convenției au fost atât de copleşite de numărul plângerilor, încât „le devenise imposibil să respecte ele însele termenul rezonabil cerut de art. 6 § 1"[3].

Protocolul adițional nr. 11, adoptat la 11 mai 1994, realizează această reformă, substituind celor trei organe existente (**Comisia, Curtea** şi **Comitetul Miniştrilor**) un organ permanent unic, **Curtea Europeană a Drepturilor Omului**.

Consecințele principale ale acestei reforme au fost: simplificarea şi „jurisdicționalizarea" mai accentuată a sistemului de control, precum şi excluderea din procesul decizional a

---

[1] A se vedea B. Selejan-Guțan, *Human Rights – Towards a European Judicial Culture?*, în M. Guțan, B. Selejan-Guțan (eds.), *Europeanization and Judicial Culture in Contemporary Democracies*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2014.

[2] A. Mowbray, *A New European Court of Human Rights*, în „Public Law", 1994, p. 540.

[3] J.-P. Marguénaud, *op. cit.*, p. 14.

Comitetului de Miniştri, care rămâne competent doar în materia controlului executării deciziilor Curții.

În plus, Protocolul a suprimat clauzele facultative de acceptare a dreptului de recurs individual şi a jurisdicției obligatorii a Curții, întărind astfel sistemul de protecție a drepturilor şi deschizând deplin individului calea sesizării organului de control european. În prezent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului este singurul tribunal internațional în această materie care conferă individului un acces direct la jurisdicția sa.

La 1 noiembrie 1998, a intrat în vigoare Protocolul nr. 11 al Convenției, Protocol de amendare a Convenției, ce instituie un nou mecanism de protecție a drepturilor, prin intermediul unei unice Curți Europene a Drepturilor Omului.

§2. Reforma mecanismului de control prin Protocolul nr. 14 – aspecte generale

În anul 2001 a început un proces de reformare a mecanismului de control referitor la aplicarea Convenției europene, proces ce a dus, la 12 mai 2004, la adoptarea textului Protocolului nr. 14 la Convenția europeană a drepturilor omului de către Comitetul Miniştrilor. Protocolul a fost elaborat de Comitetul Director pentru Drepturile Omului prin Grupul de redactare privind consolidarea mecanismului de protecție a drepturilor omului. Reforma a fost considerată necesară datorită supraîncărcării rolului Curții Europene, aşadar, în scopul eficientizării activității acestei instanțe, dar şi pentru a permite aderarea Uniunii Europene la Convenția europeană a drepturilor omului. Un alt obiectiv al reformei este acela al prevenirii violărilor drepturilor omului la nivel național, precum şi accelerarea executării hotărârilor Curții Europene[1].

Protocolul nr. 14 are în vedere amendarea sistemului de control al Convenției sub următoarele aspecte:

a) creşterea duratei mandatului judecătorilor Curții de la 6 la 9 ani;

b) instituirea interdicției reeligibilității judecătorilor;

c) modificarea procedurii de numire a judecătorilor *ad-hoc*. Aceştia vor fi numiți de Preşedintele Curții de pe o listă de rezervă furnizată de fiecare stat parte;

d) instituirea formațiunii jurisdicționale a **judecătorului unic**, alături de comitete, Camere şi de Marea Cameră. Judecătorul unic va completa mecanismul de filtrare a cererilor individuale supuse Curții, în scopul degrevării comitetelor de cererile ce apar evident inadmisibile. Astfel, el va avea competența de a declara inadmisibilă o cerere individuală sau de a radia de pe rol o astfel de cerere, atunci când o astfel de decizie poate fi luată fără un examen suplimentar al cererii. Decizia judecătorului unic va fi definitivă. Dacă judecătorul unic nu declară o cerere inadmisibilă sau nu o radiază de pe rol, acesta o va transmite unui comitet sau unei Camere pentru examinarea complementară. Judecătorul ales în numele unui stat parte nu poate fi judecător unic într-o cauză împotriva acelui stat. Judecătorul unic este asistat de raportori din cadrul grefei Curții, care îşi exercită funcțiile sub autoritatea preşedintelui Curții.

---

[1] A se vedea şi A. Weber, *La réforme de la Cour européenne des Droits de l'Homme: progrès ou regression dans la protection des droits de l'homme en Europe?*, în „Europe des libertés" nr. 13, mai 2004, p. 18; B. Selejan-Guțan, *Reforma mecanismului de control al aplicării Convenției Europene a Drepturilor Omului: câteva observații privind Protocolul nr. 14*, P.R., Supliment, Lucrările Conferinței internaționale bienale organizate de Facultatea de Drept din cadrul Universității de Vest din Timişoara, 2007, p. 693-697.

Pentru a înlătura orice obiecțiuni cu privire la obiectivitatea şi eficiența unui astfel de mecanism de filtrare a cererilor, raportul explicativ al protocolului arată că judecătorul unic va lua decizii „doar în cauzele perfect clare, în care inadmisibilitatea cererii apare evidentă"[1];

e) modificarea competențelor comitetelor Curții şi introducerea conceptului de „jurisprudență stabilită a Curții". Astfel, comitetele vor avea competența de a:

– declara inadmisibilă sau radia de pe rol o cerere individuală, cu vot unanim, dacă o astfel de decizie poate fi luată fără o examinare complementară;

– declara admisibilă şi adopta o hotărâre pe fond atunci când chestiunea referitoare la interpretarea sau aplicarea Convenției sau a Protocoalelor sale, care este la originea cauzei, face obiectul unei jurisprudențe stabilite a Curții;

Prin această din urmă modificare se urmăreşte fluidizarea activității jurisdicționale a Curții, dându-se în competența comitetelor soluționarea acelor cauze ce fac parte dintr-un contencios repetitiv, care constituiau aproximativ 60% din totalul cererilor adresate Curții.

f) introducerea unei **noi competențe a Marii Camere**: aceea de a se pronunța asupra chestiunilor cu care Curtea este sesizată de către Comitetul Miniştrilor în temeiul art. 46 § 4 din Convenție, adică în acele probleme legate de punerea în **executare** a hotărârilor Curții (a se vedea mai jos, pct. k);

g) introducerea unei **noi cauze de inadmisibilitate** a cererilor individuale. Astfel, o cerere individuală va putea fi declarată inadmisibilă dacă reclamantul nu a suferit un prejudiciu important, cu excepția cazului în care respectul drepturilor omului garantate de Convenție cere un examen pe fond al cauzei şi cu condiția de a nu respinge pentru acest motiv nicio cauză care nu a fost examinată în mod corespunzător de un tribunal intern;

h) instituirea posibilității **Comisarului pentru Drepturile Omului** de a prezenta observații scrise şi de a lua parte la audierile Camerelor şi ale Marii Camere;

i) modificarea procedurii de anchetă şi a celei de soluționare a cauzei pe cale amiabilă. În acest sens, Curtea va putea proceda la o anchetă şi se va putea pune la dispoziția părților în vederea soluționării pe cale amiabilă a litigiului în orice moment al procedurii, şi nu doar după decizia de admisibilitate;

j) instituirea competenței Comitetului Miniştrilor de a supraveghea executarea termenilor reglementării amiabile a unei cauze, aşa cum figurează aceştia în decizia Curții;

k) consolidarea competenței Comitetului Miniştrilor de a supraveghea executarea hotărârilor Curții. Astfel, atunci când Comitetul Miniştrilor va considera că supravegherea executării unei hotărâri definitive a Curții este împiedicată de o dificultate de interpretare a acesteia, acesta poate decide, cu o majoritate de 2/3, sesizarea Curții pentru a se pronunța asupra acestei chestiuni de interpretare. În plus, atunci când Comitetul Miniştrilor consideră că una din Înaltele Părți Contractante refuză să se conformeze unei hotărâri definitive într-un litigiu la care este parte, acesta poate, după anunțarea statului în cauză şi printr-o decizie luată cu o majoritate de 2/3, să sesizeze Curtea cu această problemă. În cazul în care Curtea constată o violare a normei privind caracterul obligatoriu al hotărârilor sale [art. 46 § 1], ea retrimite cauza Comitetului de Miniştri pentru a examina măsurile ce trebuie luate. Dacă nu constată o violare a art. 46 § 1, Curtea retrimite cauza Comitetului de Miniştri, care va decide închiderea examinării;

[1] *Idem*, p. 19.

l) introducerea prevederii exprese conform căreia „Uniunea Europeană poate adera la prezenta Convenție".

Protocolul a intrat în vigoare la **1 iunie 2010**[1].

§3. Protocoalele 15 și 16 la Convenție – o nouă reformă?

Începând cu anul 2011, sistemul Convenției europene a drepturilor omului pare că se îndreaptă spre o nouă reformă, ce se va materializa odată cu intrarea în vigoare a Protocoalelor nr. 15 şi 16, ambele adoptate în 2013. Protocolul nr. 15 este un protocol de amendare, iar Protocolul nr. 16, unul adițional.

Protocolul nr. 15 a fost adoptat ca urmare a „Planului de acțiune pentru reforma Curții Europene", adoptat la Conferința la nivel înalt de la Interlaken, din februarie 2010. Ulterior, cu ocazia Conferințelor de la Izmir (aprilie 2011) şi Brighton (2012), planul a fost reanalizat şi completat, iar Comitetul Miniştrilor a însărcinat Comitetul Director pentru Drepturile Omului (CDDH) să elaboreze un proiect de protocol de amendare. La 26 aprilie 2013, textul protocolului a fost adoptat de CDDH, iar Comitetul Miniştrilor, la rândul său, a adoptat proiectul în mai 2013.

Pentru prima oară de la intrarea în vigoare a Convenției, se va modifica Preambulul acesteia prin Protocolul nr. 15, introducându-se o noțiune elaborată şi dezvoltată jurisprudențial şi devenită definitorie pentru raționamentul şi interpretarea Curții de la Strasbourg: marja de apreciere. Prin această completare, se dă valoare de autoritate interpretativă, caracteristică preambulului Convenției, doctrinei marjei de apreciere, aşa cum aceasta a fost elaborată şi dezvoltată în jurisprudența Curții.

Sub aspectul conținutului normativ al Convenției, Protocolul aduce modificări atât în privința componenței şi organizării Curții, cât şi a procedurii în fața acesteia. Modificarea privind componența şi organizarea Curții are în vedere criteriile de alegere a judecătorilor naționali. Astfel, art. 21 din Convenție va fi completat cu un nou paragraf, conform căruia „candidații vor avea mai puțin de 65 de ani la data la care lista de trei candidați este cerută de Adunarea Parlamentară". De asemenea, § 2 al art. 23, care prevede expirarea mandatului judecătorilor la vârsta de 70 de ani, va fi eliminat. Rațiunea acestor modificări este prezentată în raportul explicativ: „pentru a permite unor judecători înalt calificați să îşi ducă la capăt mandatul şi, prin aceasta, a consolida componența Curții".

În ceea ce priveşte **procedura** în fața Curții, Protocolul nr. 15 cuprinde mai multe modificări, referitoare la desesizarea în favoarea Marii Camere, precum şi la condițiile de admisibilitate a unei cereri individuale. Articolul 30 din Convenție va fi modificat în

---

[1] Rusia a fost, pentru multă vreme, singurul stat parte care nu a ratificat Protocolul. Ca urmare a acestei situații, dar şi a faptului că necesitatea reformării mecanismului devenea tot mai urgentă, ca urmare a supraaglomerării rolului Curții, la data de 27 mai 2009 a fost adoptat de Comitetul Miniştrilor şi deschis spre semnătură, Protocolul nr. 14bis, prevăzut ca măsură provizorie şi interimară, în aşteptarea intrării în vigoare a Protocolului nr. 14. Astfel, protocolul nr. 14bis se limitează la introducerea a două elemente de procedură preluate din Protocolul nr. 14, şi anume formațiunea judecătorului unic şi extinderea competenței comitetelor de trei judecători. Protocolul 14bis urma să intre în vigoare doar față de statele care îl ratificau. În urma intrării în vigoare a Protocolului nr. 14, Protocolul nr. 14bis a încetat să mai fie în vigoare.

La data de 18 februarie 2010, Rusia a ratificat protocolul nr. 14, iar la 19 februarie a fost adoptată Declarația de la Interlaken, în urma „Conferinței privind viitorul Curții Europene a Drepturilor Omului" (Interlaken, 18-19 februarie 2010), prin care, între altele, s-a adoptat Planul de Acțiune privind reforma mecanismului Curții Europene.

sensul eliminării dreptului părților de a se opune desesizării unei Camere în favoarea Marii Camere. Principala motivare a modificării a fost menținerea coerenței jurisprudenței Curții, dar și accelerarea procedurii în cazuri „care ridică o problemă gravă ce afectează interpretarea Convenției sau a Protocoalelor sale ori o potențială îndepărtare de la jurisprudența existentă"[1]. Camera poate consulta părțile implicate, iar regula nu se va aplica în cauzele pendinte în fața Curții în momentul intrării în vigoare și în care una din părți a exprimat deja obiecții privind desesizarea.

În privința **condițiilor de admisibilitate**, Protocolul va modifica, în primul rând, art. 35 § 1, prin reducerea la 4 luni a termenului în care trebuie depusă o cerere individuală, calculat de la data ultimei decizii interne definitive. Această modificare are ca scop o mai mare celeritate în introducerea recursurilor individuale, dar noua prevedere se va aplica doar după 6 luni de la data intrării în vigoare a Protocolului, pentru a nu afecta drepturile de sesizare create prin vechiul text ale celor care au sesizat deja Curtea în acest interval.

Tot în materia criteriilor de admisibilitate, Protocolul nr. 15 va modifica art. 35 § 3 lit. b), prin eliminarea excepției de la aplicarea condiției „prejudiciului important", și anume ca „cererea să fi fost examinată adecvat de o instanță internă". Va rămâne în vigoare condiția mai generală de examinare a cererii ori de câte ori situația drepturilor omului o impune.

Fiind un protocol de amendare a Convenției, Protocolul nr. 15 va intra în vigoare în prima zi a lunii următoare expirării unei perioade de trei luni după data la care toate statele părți au ratificat textul.

Deși este un protocol adițional și nu unul de amendare, **Protocolul nr. 16** vizează un aspect mult mai important al activității Curții, și anume extinderea competenței acesteia, mai precis a competenței sale consultative. În prezent, Curtea este competentă să emită avize consultative doar în privința altor probleme de interpretare a Convenției decât cele referitoare la drepturile și libertățile garantate și doar la cererea Comitetului de Miniștri. Protocolul nr. 16 va extinde această competență consultativă și la interpretarea prevederilor Convenției privind drepturile și libertățile fundamentale. De asemenea, capacitatea de a solicita aceste avize consultative va aparține nu unui organ al Consiliului Europei, ci autorităților naționale, prin „cele mai înalte jurisdicții naționale" desemnate de statele părți a adresa astfel de cereri Curții Europene.

Această idee datează de la începutul anilor 2000 și a fost inclusă în Planul de acțiune adoptat la Summit-ul de la Varșovia din mai 2005, în care, pe baza unui raport al unui grup consultativ, se aprecia că „ar fi utilă introducerea unui sistem, potrivit căruia instanțele naționale să sesizeze Curtea pentru avize consultative asupra unor probleme juridice referitoare la interpretarea Convenției (...) în scopul de a încuraja dialogul dintre instanțe și de a crește rolul «constituțional» al Curții". Conferințele de la Izmir (2011) și Brighton (2012) au încurajat adoptarea unui astfel de text, invitând Comitetul Miniștrilor să redacteze și să adopte un Protocol de amendare cu acest subiect.

Articolul 1 § 1 al Protocolului nr. 16 va acorda posibilitatea unor înalte jurisdicții ale statelor părți de a solicita avize consultative pentru interpretarea prevederilor Convenției și ale protocoalelor sale, referitoare la drepturile și libertățile recunoscute. Statele părți au sarcina de a desemna care dintre instanțele naționale va avea competența de a sesiza Curtea.

[1] Explanatory Report, § 17.

Cererile de avize consultative din cadrul acestei noi competențe vor mai fi circumstanțiate sub două aspecte: va trebui să aibă ca obiect „chestiuni de principiu legate de interpretarea sau aplicarea drepturilor şi libertăților definite de Convenție şi de Protocoalele sale" şi să fie înaintate în contextul unui proces pendinte în fața instanței respective. Aşadar, nu va fi posibil un „control abstract" indirect al legislației naționale, ci de un instrument în plus, de dialog, pentru „controlul de convenționalitate" pe care îl pot realiza instanțele naționale. Articolul 1 § 3 din Protocol arată, de altfel, că intenția nu este de a transfera litigiul intern Curții Europene, ci de a oferi, prin răspunsul la cererea instanței naționale, îndrumări şi lămuriri suplimentare privind dreptul Convenției.

Protocolul stabileşte şi procedura care va fi urmată în cazul solicitărilor de avize consultative. Avizele astfel adoptate trebuie motivate, iar judecătorii Marii Camere care nu sunt de acord cu opinia majorității pot emite opinii separate. Avizele se comunică atât instanței care le-a solicitat, cât şi guvernului statului parte respectiv şi se publică în conformitate cu practicile actuale ale Curții.

În privința efectelor acestor avize, este evident că ele nu vor fi obligatorii, apărând „în contextul dialogului judiciar dintre Curte şi instanțele interne"[1]. Sub aspectul efectelor asupra litigiului de la care a pornit cererea de aviz consultativ, art. 5 din Protocol prevede în mod expres că emiterea unui astfel de aviz nu poate împiedica una din părțile acelui litigiu să-şi exercite dreptul individual de sesizare a Curții, potrivit art. 34 din Convenție. Există însă un risc ca o astfel de cerere să fie declarată inadmisibilă, dacă se referă la aspecte deja clarificate într-un aviz consultativ. Din perspectiva efectului „autorității lucrului interpretat", specific jurisprudenței Curții Europene, acesta va fi similar cu cel al hotărârilor şi deciziilor.

România a desemnat, în momentul semnării Protocolului nr. 16, jurisdicțiile care vor deveni competente a sesiza Curtea cu cereri de avize consultative: Înalta Curte de Casație şi Justiție, Curtea Constituțională şi Curțile de Apel.

§4. Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Actuala Curte Europeană a Drepturilor Omului (în continuare „Curtea Europeană"), creată prin Protocolul nr. 11 şi reformată prin Protocolul nr. 14, păstrează, în mare parte, caracteristicile celei create prin textul inițial al Convenției[2]: este un organ jurisdicțional instituit de un tratat internațional şi menit a asigura respectarea obligațiilor care decurg, în sarcina statelor părți, din Convenția europeană a drepturilor omului.

4.1. Competența Curții Europene a Drepturilor Omului

Competența generală a Curții Europene este enunțată în art. 32 din Convenție: aceasta acoperă „toate problemele privind interpretarea şi aplicarea Convenției şi a protocoalelor sale, care îi sunt supuse în condițiile prevăzute de art. 33, 34, 46 şi 47".

Aşadar, *ratione materiae*, Curtea este competentă să soluționeze litigiile ce privesc fapte concrete prin care se pretinde violarea unuia dintre drepturile prevăzute în Convenție. Tot sub aspect material, Curtea are şi o competență consultativă.

[1] *Idem*, § 25.

[2] A se vedea şi A. Mowbray, *The Composition and Operation of the New European Court of Human Rights*, în „Public Law", 1999, p. 219.

De asemenea, potrivit art. 46 revizuit prin Protocolul nr. 14, Curtea va putea examina sesizările din partea Comitetului Miniştrilor privind neexecutarea hotărârilor definitive Curții de către un stat parte, hotărâri pronunțate în cauzele în care acel stat a fost parte.

Competența *ratione personae* vizează, pentru cauzele interstatale, litigiile în care ambele părți sunt state contractante, iar pentru cauzele individuale, acele litigii în care ca reclamant figurează o „persoană aflată sub jurisdicția unui stat parte", iar ca pârât, statul parte respectiv.

Ratione temporis, Curtea judecă doar acele litigii împotriva unor state care au ratificat Convenția până la data introducerii cererii, pentru fapte ce au avut loc după data acestei ratificări de către statul pârât[1].

Ratione loci, Curtea este competentă să controleze, sub aspectul conformității cu Convenția, doar acele fapte petrecute pe teritoriile statelor părți, adică „sub jurisdicția" acestora (art. 1 din Convenție).

Competența materială contencioasă a Curții se manifestă sub două aspecte: soluționarea **litigiilor interstatale** şi a **cererilor individuale.**

a) Litigiile interstatale sunt acelea în care un stat parte la Convenție sesizează Curtea asupra oricărei pretinse încălcări a Convenției de către alt stat parte (art. 33 din Convenție).

b) Cererile individuale provin de la orice persoană fizică, organizație neguvernamentală sau grup de particulari care se pretinde victimă a vreunei încălcări a drepturilor sale recunoscute în Convenție de către unul din statele părți (art. 34 din Convenție).

Avizele consultative sunt date, la cererea Comitetului de Miniştri, asupra problemelor juridice privind interpretarea Convenției, fără a se putea referi la probleme legate de conținutul sau de întinderea drepturilor sau libertăților consacrate de Convenția europeană, şi nici la alte probleme de care Curtea sau Comitetul de Miniştri ar putea să ia cunoştință, ca urmare a introducerii unui recurs prevăzut în Convenție (art. 47 din Convenție). La 2 iunie 2004, Curtea a dat prima sa decizie referitoare la o cerere de aviz consultativ, cerere ce a fost respinsă pentru lipsa competenței.

La 12 februarie 2008, a fost emis **primul aviz consultativ** al Curții Europene, la cererea Comitetului Miniştrilor, asupra interpretării art. 21 şi art. 22 din Convenție, privind alegerea judecătorilor Curții. Cererea a urmat refuzului Adunării Parlamentare de a lua în considerare lista de persoane propusă de Malta pentru ocuparea funcției de judecător al Curții Europene[2]. Protocolul nr. 16 va extinde competența consultativă a Curții pentru statele care îl vor ratifica[3].

---

[1] În cauzele interstatale nu este relevant momentul ratificării Convenției de către statul reclamant, acesta putând să introducă o plângere împotriva altui stat chiar pentru fapte anterioare ratificării Convenției, deoarece, „prin acțiunea sa, el nu urmăreşte apărarea unor interese proprii, ci asigurarea respectării unor drepturi protejate de Convenție" [a se vedea cauza *Austria c. Italiei* (1961) în C. Birsan, *Convenția...*, vol. II, p. 140].

[2] Refuzul a fost cauzat de faptul că această listă cuprindea numai persoane de sex masculin şi contravenea astfel Rezoluțiilor 1366 (2004) şi 1426 (2005) ale Adunării Parlamentare, potrivit cărora nu va lua în considerare liste care nu includ cel puțin un candidat din fiecare sex, cu excepția cazului când toți candidații aparțin sexului subreprezentat în cadrul Curții, adică acela căruia îi aparțin mai puțin de 40% din judecători. Concluzia Curții a fost aceea că această poziție a Adunării Parlamentare nu este compatibilă cu prevederile Convenției: „atunci când statul a luat, fără succes, toate măsurile necesare şi adecvate pentru a se asigura că lista sa de propuneri cuprinde şi persoane ce aparțin sexului subreprezentat. Adunarea Parlamentară nu poate respinge lista acelui stat pentru singurul motiv că nu cuprinde un astfel de candidat".

[3] A se vedea *supra* § 3.

4.2. Judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului

Judecătorii sunt, conform art. 20-24 din Convenție, în număr egal cu acela al statelor părți la Convenție. Pentru a fi eligibili în această funcție, judecătorii trebuie să se bucure de cea mai înaltă reputație morală și să întrunească condițiile cerute pentru exercitarea unor înalte funcții judiciare sau să fie jurişti de o competență recunoscută. Judecătorii își exercită mandatul cu titlu individual, şi nu în reprezentarea statelor în numele cărora au fost aleşi.

Judecătorii sunt aleşi de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în numele fiecărui stat parte la Convenție, cu majoritatea voturilor exprimate, de pe o listă de 3 candidați prezentată de statul respectiv. Ei sunt aleşi, conform art. 23 § 1, modificat prin Protocolul nr. 14, pe o durată de 9 ani şi nu mai pot fi realeşi. Pot fi aleşi, în acelaşi timp, doi judecători având aceeaşi cetățenie, pentru state diferite.

Pe durata mandatului, judecătorii nu pot exercita nicio activitate politică sau administrativă şi nicio activitate profesională incompatibilă cu datoria lor de independență şi imparțialitate sau cu disponibilitatea cerută de o activitate permanentă.

Un judecător nu poate fi eliberat din funcție decât dacă ceilalți judecători, reuniți în sesiune plenară, decid, cu o majoritate de două treimi din numărul total al judecătorilor, că acesta nu mai îndeplineşte condițiile cerute pentru această funcție. Judecătorul în cauză trebuie audiat în prealabil de către Adunarea Plenară a Curții.

Funcția de judecător al Curții Europene mai poate înceta prin demisie. Aceasta se înaintează preşedintelui Curții, care o transmite Secretarului general al Consiliului Europei. De asemenea, mandatul unui judecător încetează de drept la împlinirea vârstei de 70 de ani, însă această prevedere urmează a fi eliminată la intrarea în vigoare a Protocolului nr. 15.

4.3. Organizarea Curții Europene a Drepturilor Omului

Curtea Europeană este organizată în două categorii de formațiuni: cele administrative şi cele jurisdicționale. Formațiunile administrative sunt: Adunarea Plenară a Curții, preşedintele, vicepreşedinții, secțiunile; iar cele jurisdicționale: Comitetele, Camerele şi Marea Cameră. La acestea, după intrarea în vigoare a Protocolului 14, s-a adăugat formațiunea judecătorului unic.

A. Adunarea Plenară a Curții are un rol administrativ, cu următoarele atribuții:

a) alege, pentru o durată de trei ani, preşedintele său şi unul sau doi vicepreşedinți, ce pot fi realeşi;

b) constituie Camere[1] pentru o perioadă determinată;

c) alege preşedinții Camerelor Curții, care pot fi realeşi;

d) adoptă regulamentul Curții;

e) poate cere Comitetului Miniştrilor Consiliului Europei ca, printr-o decizie adoptată în unanimitate, să aprobe, pentru o perioadă determinată, reducerea numărului judecătorilor unei Camere a Curții de la şapte la cinci, pentru a face posibilă crearea mai multor camere şi a mări celeritatea procedurii în fața Curții;

f) alege grefierul şi unul sau mai mulți grefieri-adjuncți.

[1] Denumite „secții" potrivit Regulamentului Curții (art. 25).

Curtea are şi un **Birou**, compus din preşedinte, vicepreşedinţi şi din preşedinţii secţiunilor. Biroul are rolul de a-l asista pe preşedintele Curţii în îndeplinirea funcţiilor sale de conducere în cadrul Curţii. De asemenea, biroul facilitează coordonarea între secţiunile Curţii.

Atribuţiile acestor organe, precum şi ale **grefei** Curţii, sunt prevăzute în detaliu de Regulamentul Curţii Europene a Drepturilor Omului (art. 8-18B)[1].

B. Judecătorul unic. Introducerea acestei noi formaţiuni jurisdicţionale este una din cele mai importante modificări aduse de Protocolul nr. 14. Potrivit noului art. 27:

„1. Un judecător unic poate declara o cerere introdusă în temeiul art. 34 ca inadmisibilă sau să o radieze de pe rol atunci când o asemenea decizie poate fi luată fără un examen complementar.

2. Decizia este definitivă.

3. Dacă judecătorul unic nu declară o cerere inadmisibilă sau nu o radiază de pe rol, acesta o va transmite unui comitet sau unei Camere pentru examinarea complementară".

S-a arătat că aceste prevederi vor opera o adevărată „translaţie de competenţă"[2] a actualelor atribuţii ale comitetelor Curţii. Astfel, judecătorul unic va putea emite decizii de inadmisibilitate sau de radiere de pe rol, în privinţa cererilor care nu impun o examinare suplimentară (adică atunci când apare cu claritate neîndeplinirea uneia dintre condiţiile de admisibilitate prevăzute de Convenţie).

Punerea în aplicare a acestor prevederi s-a realizat prin intermediul Regulamentului Curţii Europene (art. 27A), potrivit căruia preşedintele Curţii decide, după consultarea Biroului, cu privire la numărul judecătorilor unici şi îi desemnează pentru o perioadă de 12 luni. Tot preşedintele Curţii stabileşte lista statelor părţi în privinţa cărora se aplică dispoziţiile art. 26 § 1 din Convenţie. Aşadar, instituirea acestei formaţiuni vizează doar unele state părţi, mai precis acelea împotriva cărora există un număr mare de cereri[3]. Acei membri ai Curţii care au fost desemnaţi în această calitate vor continua să activeze ca judecători şi în cadrul secţiunilor şi Camerelor ai căror membri sunt deja. În plus, art. 26 § 3 din Convenţie prevede o cauză de incompatibilitate cu calitatea de judecător unic, şi anume cazul în care cererea este îndreptată împotriva statului pentru care acesta a fost ales (aceasta este o cauză de incompatibilitate „dictată" de cerinţa imparţialităţii obiective a acestei formaţiuni jurisdicţionale).

În cadrul procedurii în faţa Camerei, preşedintele secţiunii poate prelua rolul de judecător unic şi poate declara inadmisibilă sau scoate de pe rol cauza, potrivit art. 54 § 3 din Regulamentul Curţii.

C. Comitetele sunt formate din **3 judecători**. Ele sunt constituite de Camerele Curţii, pentru o perioadă determinată, de 12 luni, prin rotaţie, dintre membrii aceleiaşi secţiuni a Curţii. Fiecare comitet este prezidat de judecătorul cu cea mai mare vechime în cadrul Curţii. Protocolul nr. 14, odată cu introducerea formaţiunii jurisdicţionale a judecătorului unic, a modificat competenţa comitetelor. Astfel, pe lângă competenţa de a declara inadmisibilitatea unei cereri sau de a o radia de pe rol, comitetele vor putea declara o cerere individuală ca admisibilă şi o vor putea soluţiona pe fond, atunci când problema pusă de cererea examinată „face obiectul unei jurisprudenţe bine stabilite

[1] Versiunea modificată şi republicată, intrată în vigoare la 14 noiembrie 2016.

[2] C. Bîrsan, *Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole,* vol. II, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2006, p. 90.

[3] *Idem,* ed. a 2-a, p. 1071.

a Curții". În acest caz, prin „jurisprudență bine stabilită" se înțelege o jurisprudență constantă a Curții, într-o materie dată, privind interpretarea sau aplicarea unor dispoziții ale Convenției sau ale protocoalelor sale.

Tot potrivit Protocolului nr. 14, pentru a se emite o hotărâre, de către un comitet, într-o astfel de situație, este necesară **unanimitatea** de voturi în cadrul comitetului, cu privire la toate aspectele cauzei: admisibilitate, fond, satisfacție echitabilă. În aceste cauze, deşi judecătorul statului pârât nu face parte de drept din comitet, el poate, potrivit art. 28 § 3 din Convenție, să fie invitat a lua parte la examinarea unei cereri îndreptate împotriva respectivului stat, în orice stadiu al procedurii, dacă prezența sa este utilă soluționării cererii. În acest caz, judecătorul național va înlocui pe unul din membrii comitetului.

D. Camerele sunt formate din **7 judecători**, între care, ca membru de drept, este şi judecătorul ales în numele unui stat parte la litigiu (acesta mai poartă denumirea de „judecător național"). Camerele sunt constituite în cadrul secțiunilor Curții, care la rândul lor sunt constituite de Adunarea Plenară a Curții, pentru o perioadă determinată de trei ani. Din Cameră fac parte, pentru fiecare cauză, preşedintele secției şi judecătorul național, precum şi din alți membri ai aceleiaşi secții, desemnați prin rotație de preşedintele acesteia. În prezent, în practica instanței europene s-a impus principiul (consacrat expres de Protocolul nr. 14) potrivit căruia o Cameră se pronunță concomitent atât asupra admisibilității, cât şi asupra fondului cererii ce-i este supusă spre soluționare (cu excepția cauzelor interstatale). În cadrul Camerelor se desfăşoară activitatea jurisdicțională de bază a Curții Europene[1].

E. Marea Cameră este formată din **17 judecători** şi din cel puțin **3 supleanți**, şi anume: preşedintele Curții, vicepreşedinții, preşedinții secțiilor şi alți judecători desemnați conform regulamentului Curții, precum şi, ca membru de drept, judecătorul ales în numele unui stat parte la litigiu. Marea Cameră se constituie pentru o perioadă de trei ani. Sunt incompatibili să facă parte din Marea Cameră judecătorii care au făcut parte din Camera care a emis hotărârea atacată cu o cerere de retrimitere în fața Marii Camere, cu excepția preşedintelui Camerei şi a judecătorului ales în numele statului parte interesat. În cadrul Marii Camere funcționează un **colegiu de 5 judecători**, care se pronunță asupra admisibilității cererii de retrimitere a unei cauze în fața Marii Camere. Nu poate face parte din colegiul Marii Camere judecătorul ales în numele unui stat parte interesat sau cetățean al acestuia.

F. Judecătorii ad hoc. Dacă judecătorul ales în numele unuia din statele părți interesate este împiedicat să-şi exercite funcția, se abține sau este dispensat de exercitarea funcției, preşedintele Curții alege un judecător *ad-hoc* care poate să participe la examinarea cauzei, din rândul celor incluşi pe o listă depusă în prealabil de acel stat, ce conține numele a 3-5 persoane care îndeplinesc condițiile prevăzute de Convenție şi de Regulament.

[1] C. Bîrsan, *Convenția...*, ed. a 2-a, p. 1073.

4.4. Cauze de recuzare sau de abținere a judecătorilor

Articolul 28 § 2 din Regulamentul Curții prevede că un judecător nu poate participa la soluționarea unei cauze, dacă:

a) are un interes personal în cauză (se află în relație de rudenie, sau are o altă legătură de natură personală sau profesională cu una din părți);

b) a intervenit anterior în acea cauză, ca agent, avocat, consilier al uneia din părți sau al oricărei persoane interesate în cauză, la nivel național sau internațional, ca membru al unei alte jurisdicții sau al unei comisii de anchetă ori cu orice alt titlu;

c) dacă este judecător *ad-hoc* sau fost judecător ales care continuă să participe la examinarea unei cauze (potrivit art. 23 § 3 din Convenție) şi s-a angajat într-o activitate politică sau administrativă sau orice activitate profesională care îl face incompatibil cu cerințele de independență şi imparțialitate impuse de funcția de judecător;

d) a exprimat în mod public opinii, prin intermediul mass-media, în scris, prin acțiuni publice sau prin orice alt mijloc, opinii care sunt de natură să îi pună la îndoială imparțialitate;

e) pentru orice alt motiv care ar duce la existența unui dubiu privind independența sau imparțialitatea sa.

Dacă un judecător aflat într-una din situațiile de mai sus se abține, trebuie să-l informeze despre aceasta pe preşedintele Camerei. În absența abținerii, dacă preşedintele camerei are vreo îndoială cu privire la existența unuia din motivele de mai sus pentru recuzare sau abținere, acesta va sesiza camera, care va decide după ascultarea punctului de vedere al judecătorului în cauză.

§5. Procedura judecării unei cereri de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Principala sarcină a Curții Europene este asigurarea respectării angajamentelor asumate de către statele părți prin ratificarea Convenției europene a drepturilor omului. Sesizarea Curții privind încălcarea drepturilor garantate de Convenție se poate face fie de un stat parte, fie de un particular.

5.1. Cererile interstatale

5.1.1. Considerații generale

Potrivit art. 33 din Convenție, un stat parte poate sesiza Curtea asupra oricărei pretinse violări a prevederilor Convenției şi ale protocoalelor sale de către un alt stat parte. Precizăm că este vorba de încălcări ale drepturilor prevăzute de Convenție privind orice persoană aflată sub jurisdicția statului pârât, nu privind doar cetățeni ai statului-reclamant. Această prevedere se fundamentează pe intenția statelor, exprimată în Preambulul Convenției, de a constitui un sistem de garanție colectivă a respectării drepturilor, potrivit principiului solidarității, fără a ține seama de legăturile de cetățenie dintre persoanele cărora li se garantează aceste drepturi şi statele părți.

Cererile interstatale au, aşadar, un **caracter obiectiv** şi în acelaşi timp reprezintă o *actio popularis*, statul reclamant nefiind obligat să dovedească existența unui interes în cauză: pe această cale, se contestă în fața Curții fie situații care ar putea genera

încălcări sistematice ale Convenției, fie existența deja a unor astfel de încălcări[1]. A mai fost subliniat în doctrină caracterul **contencios** al acestor cereri[2].

5.1.2. Condițiile de admisibilitate ale cererilor interstatale

Articolul 33 din Convenție nu cuprinde referiri exprese la anumite condiții de admisibilitate. Acestea pot fi însă deduse atât din formularea textului, cât și din construcțiile jurisprudențiale ale Curții în cauzele interstatale pe care a fost chemată să le soluționeze. Evident, sunt aplicabile condițiile generale privind competența *ratione materiae* și *ratione temporis*. În privința celei din urmă, este necesar ca ambele state părți la litigiu să fi ratificat Convenția la data introducerii cererii.

Pe cale jurisprudențială s-a decis că sunt aplicabile, *mutatis mutandis*, condițiile de admisibilitate prevăzute de art. 35 § 1 din Convenție și în cazul cererilor interstatale[3].

A. Epuizarea căilor de recurs interne este o condiție care nu trebuie îndeplinită, de pildă, în cauzele în care se contestă existența unei legislații a statului pârât, contrare Convenției sau atunci când se invocă existența unei „practici administrative" tolerate de autoritățile statului pârât, mai ales în cazul torturii și a tratamentelor inumane ori degradante[4]. Dimpotrivă, în cauzele în care se invocă alte tipuri de încălcări cu caracter concret, fosta Comisie a statuat că trebuie epuizate căile interne de recurs oferite „cu certitudine de sistemul de drept al statului responsabil"[5], cu excepția cazurilor în care acestea nu sunt de natură a permite repararea efectivă a pagubelor sau nu sunt considerate efective și suficiente[6].

B. Introducerea cererii în cadrul **termenului de 6 luni,** prevăzut de art. 35, nu se aplică dacă statul reclamant invocă încălcări ale Convenției care au un caracter continuu.

Până în prezent, doar trei cauze interstatale au fost examinate pe fond de către Curte: *Irlanda c. RU* (1978), *Cipru c. Turciei* (2001)[7] și *Georgia c. Rusiei* (2014).

5.2. Cererile individuale

5.2.1. Sesizarea Curții Europene a Drepturilor Omului cu o cerere individuală

A. Subiectele cu drept de sesizare sunt: orice persoană fizică, ONG sau grup de particulari care se pretinde victimă a unei violări provenind de la un stat parte.

Poate figura ca **reclamant** un particular, iar ca **pârât** un stat parte la Convenție. Ca intervenient prezentând observații scrise și/sau luând parte la audieri, la procedură, poate participa statul al cărui cetățean este reclamantul, dacă dorește (**intervenția voluntară**), precum și orice stat parte la Convenție sau orice persoană interesată, alta decât reclamantul, în interesul bunei administrări a justiției, la invitația președintelui

---

[1] C. Birsan, *Convenția...*, ed. a 2-a, p. 1123.
[2] *Idem*, p. 1124.
[3] Com. EDO, cauza *Cipru c. Turciei* (1976).
[4] Com. EDO, cauza *Franța, Danemarca, Norvegia, Suedia și Olanda c. Turciei* (1983).
[5] *Ibidem.*
[6] Com. EDO, cauza *Cipru c. Turciei* (1978).
[7] Mai pe larg despre jurisprudența Curții în aceste cauze, a se vedea C. Birsan, *Convenția...*, ed. a 2-a, p. 1132-1140.

Curții (**intervenția la invitație**), conform art. 36 din Convenție (de exemplu, în cauza *Kyprianou c. Ciprului*, soluționată de o Cameră a Curții în 2004 și de Marea Cameră în 2005, au apărut, ca terți intervenienți, guvernele britanic, irlandez și maltez, deoarece se dezbătea compatibilitatea cu Convenția a unei instituții a dreptului procedural de tip *common law – contempt of court*).

Imunitățile și facilitățile părților, ale reprezentanților acestora și ale celorlalți participanți la procedura din fața Curții Europene sunt reglementate prin **Acordul european privind persoanele care participă la procedurile în fața Curții Europene a Drepturilor Omului**[1].

Curtea poate fi sesizată și de persoane fără capacitate juridică. Minorii, incapabilii și deținuții pot, așadar, sesiza instanța europeană, în aceleași condiții cu persoanele având capacitate civilă deplină.

Persoanele juridice – asociații, fundații, sindicate, partide politice, societăți comerciale – pot adresa cereri Curții Europene. Singura excepție, în cazul persoanelor juridice, sunt, evident, autoritățile publice. De asemenea, nu pot formula cereri individuale colectivitățile teritoriale locale, deoarece „sunt organisme de drept public cu atribuții oficiale conferite de Constituție și de legi. De aceea, ele sunt în mod evident organizații guvernamentale"[2]. Persoanele juridice de drept public care nu exercită prerogative de putere publică, având o autonomie completă față de stat, pot sesiza Curtea Europeană[3].

O situație specială a fost cea din cauza *Centrul de resurse juridice pentru Valentin Câmpeanu c. României* (2014), în care Marea Cameră a Curții a admis că o persoană juridică poate, în situații excepționale, să acționeze în numele unei persoane fizice. Cauza privea o persoană decedată în cursul internării într-un spital psihiatric, persoană care nu avea niciun fel de reprezentant legal. În aceste condiții, ținând seama de gravitatea situației, Curtea a admis cererea formulată de ONG-ul în cauză, în care se invoca violarea dreptului la viață al persoanei reprezentate[4]. Deși Curtea nu a acceptat calitatea Centrului de resurse juridice de „victimă indirectă", în sensul jurisprudenței sale, deoarece acesta nu a demonstrat existența unei legături suficient de strânse cu victima directă sau un „interes personal", aceasta a acceptat faptul că, situația dată este una excepțională și că, dacă nu ar declara cererea admisibilă, ar exista riscul ca plângerea privind violările extrem de grave ale drepturilor omului să nu poată fi examinată, iar statul să nu fie făcut responsabil de acestea[5].

Cetățenia reclamantului este, de asemenea, irelevantă: pot formula cereri în fața Curții atât cetățeni ai statului pârât, cât și cetățeni străini și apatrizi, cu condiția să se fi aflat sub jurisdicția acestui stat.

---

[1] M. Of. nr. 88 din 2 martie 1999.A se vedea, pentru amănunte, C.-L. Popescu, *Protecția internațională a drepturilor omului. Surse, instituții, proceduri*, Ed. All Beck, Bucureşti, 2000, p. 200 și 201.

[2] CEDO, *Ayuntamiento de M. c. Spaniei* (1991).

[3] A se vedea: CEDO, *Sfintele Mănăstiri c. Greciei* (1994); *Radio France ș.a. c. Franței* (2003). În această din urmă cauză, Curtea a constatat că legea garantează societății reclamante – societatea națională de radiodifuziune franceză – libertatea de comunicare audiovizuală, iar societatea nu se află sub tutela statului, ci sub controlul unui organism autonom, Consiliul Superior al Audiovizualului. De asemenea, prin lege se garantează societății reclamante independența editorială și autonomia instituțională, așa încât, deși îndeplinește un serviciu public, aceasta nu se deosebește cu mult de societățile private de același tip. Pe aceste considerente, Radio France a fost inclusă de Curte în categoria organizațiilor neguvernamentale cu drept de sesizare conform art. 34 din Convenție.

[4] CEDO, cauza *Centrul de resurse juridice pentru Valentin Câmpeanu c. României* (2014).

[5] A se vedea și *infra*, capitolul denumit „Dreptul la viață", pentru argumentele pe fond ale Curții.

B. Calitatea de victimă

Cu privire la **calitatea de victimă** a celui care sesizează Curtea Europeană, în sensul art. 34 din Convenție, au existat numeroase dezbateri doctrinare și jurisprudențiale. Statutul de **victimă** a unei violări a Convenției presupune existența interesului de a sesiza Curtea europeană și este, așa cum însăși această instanță s-a exprimat, „una din pietrele unghiulare ale mecanismului de aplicare a Convenției"[1], deoarece determină accesul individului la jurisdicția Curții. Deși similară cerinței interesului de a acționa în procedurile de drept intern, cerința calității de victimă este interpretată de judecătorii europeni independent de această noțiune[2]. Matricea raționamentului Curții în această materie este **principiul efectivității** aplicării Convenției.

Pentru a se considera „victimă" în sensul art. 34, o persoană trebuie să fi suferit o atingere efectivă și concretă a drepturilor sale prevăzute de Convenție prin decizii ale autorităților naționale: „pentru ca un reclamant să se poată pretinde victimă a unei violări a Convenției, trebuie să existe o legătură suficient de directă între reclamant și violarea suferită"[3]. În cazul persoanelor juridice, pentru a avea calitatea de victimă, acestea trebuie să pretindă o violare a drepturilor proprii persoanei juridice și nu ale membrilor acesteia. Aceștia din urmă pot introduce însă o cerere în nume propriu.

Identificarea calității de victimă prezintă anumite particularități în cazul organizațiilor neguvernamentale și al grupurilor de particulari, în sensul că acestea trebuie să demonstreze existența unui interes direct (să pretindă că au suferit în mod direct o încălcare a drepturilor lor specifice garantate de Convenție)[4].

Noțiunea de „victimă" cunoaște și unele declinări speciale. Se utilizează tot mai adesea conceptul de **victimă indirectă** și cel de **victimă potențială**.

B.1. Dacă, în general, se poate considera „victimă" a unei violări a Convenției „persoana direct afectată de actul sau omisiunea litigioasă"[5], **victimă indirectă** se poate pretinde orice persoană care poate dovedi că ar putea fi indirect afectată de încălcarea unui drept al altei persoane. Victima indirectă a mai fost definită ca „acea persoană care poate proba că există o legătură personală și suficientă între ea și victima directă a încălcării denunțate, încălcare ce i-a cauzat un anumit prejudiciu, sau că ea are un interes personal în a cere ca această încălcare să înceteze"[6]. Această noțiune este cu precădere utilizată în privința violării dreptului la viață, când soții, părinții sau alte rude apropiate ale victimei directe pot avea *locus standi*[7]. De asemenea, rudele deținuților sau ale unor persoane incapabile din punct de vedere fizic sau mental pot fi considerate victime indirecte. În cauza *Burghartz c. Elveției* (1994), Curtea, pornind de la noțiunea de „familie" în sistemul Convenției, a considerat admisibilă cererea soției victimei unei atingeri discriminatorii aduse dreptului la nume. Pentru a putea vorbi de o victimă indirectă, trebuie să existe o legătură strânsă și personală între victima directă

---

[1] CEDO, cauza *Klass c. RFG* (1978).

[2] A se vedea și J.-L. Sauron, *Procédures devant les juridictions de l'Union européenne et devant la CEDH, Gualino*, Paris, 2014, p. 287.

[3] Com. EDO, cauza *Mendes Godinho c.* Portugaliei (1990).

[4] A se vedea și C. Birsan, *Convenția...*, ed. a 2-a, p. 1180.

[5] CEDO, cauza *Groppera Radio AG ș.a. c. Elveției* (1990).

[6] H. Delvaux, *Le particulier victime d'une violation de la Convention*, în „Actes du cinquième colloque international sur la CEDH", Paris, Pedone, 1982, p. 63, apud C. Birsan, *Convenția...*, vol. II, p. 184.

[7] A se vedea: CEDO, cauza *McCann ș.a. c. RU* (1995), Com. EDO, cauza *X c. Franței* (1984), cauza *Andronicou și Constantinou c. Ciprului* (1995) ș.a.

şi cea indirectă. Această condiție nu este interpretată însă de o manieră rigidă. În cauza *Yaşa c. Turciei* (1998), a fost recunoscută calitatea de victimă a nepotului pentru uciderea unchiului său de către forțele de securitate.

O situație specială este cea a decesului victimei directe. În acest caz, succesorii acesteia pot continua procedura în fața Curții Europene dacă au la rândul lor un interes de a dovedi încălcarea Convenției. Existența acestui interes este, de regulă, interpretată într-o manieră flexibilă de către Curte, arătându-se că simpla calitate de succesor conferă un interes suficient pentru a continua acțiunea începută de reclamantul decedat[1]. Însă, în unele cazuri, Curtea a apreciat că interesul moştenitorilor nu era suficient pentru a justifica continuarea procedurii. O astfel de apreciere are ca efect radierea cauzei de pe rolul Curții Europene. În general, pentru a putea continua acțiunea victimei directe şi a dobândi astfel calitatea de victimă indirectă, dreptul în cauză trebuie să fie „transferabil"[2] către persoana succesoare. Cu toate acestea, existența legăturii de rudenie sau de familie este esențială. Astfel Curtea nu a recunoscut calitatea de victimă indirectă executorului testamentar al reclamantului decedat, deoarece nu era rudă cu acesta[3].

O situație interesantă, sub aspectul calității de victimă, a apărut în cauza *Ilhan c. Turciei* (2000). În speță, calitatea de „victimă" în fața Curții a fratelui victimei directe a presupusei violări, între altele, a art. 2 şi art. 3 din Convenție, a fost contestată de către Guvernul turc, invocându-se argumentul că victima directă ar fi putut ea însăşi formula plângerea în fața Curții. Analizând admisibilitatea cererii, Curtea şi-a fundamentat decizia pe un argument de ordin general – „regulile de admisibilitate trebuie să se aplice cu o anumită suplețe şi fără formalism excesiv"[4] – dar şi pe aspectele particulare ale cauzei. Astfel, Curtea a făcut distincție între acordarea unei reparații directe pentru reclamant, respectiv pentru victima directă a pretinsei violări. În cauza dată, reclamantul precizase în cerere faptul că aceasta a fost introdusă **în numele fratelui său**, care, datorită stării sănătății, nu putea susține el însuşi procedura. Deşi a arătat că, de regulă, este necesară producerea unei procuri speciale, pentru a avea garanția că cererea este introdusă cu consimțământul victimei, Curtea a admis că situația de față prezenta unele trăsături particulare: victima directă suferise unele tratamente cu efecte deosebit de grave pentru sănătatea sa. Cu toate acestea, acesta îşi exprimase consimțământul privind introducerea cererii şi chiar compăruse în fața delegaților Comisiei pentru a depune mărturie. De aceea, demersul fratelui său în fața Curții Europene nu prezenta niciun fel de conflict de interese. Chiar reclamantul însuşi putea pretinde că a fost afectat îndeaproape de faptele incriminate în cerere, fiind un membru apropiat al familiei victimei directe şi cel care s-a ocupat de îngrijirea acestuia. În final, Curtea a declarat admisibilă cererea introdusă de fratele victimei, fără a avea procură specială, pe considerentul că victima se află într-o situație deosebit de vulnerabilă pentru a introduce ea însăşi plângerea.

În cauza *Mubilanzila Mayeka şi Kaniki Mitunga c. Belgiei* (2006), Curtea a recunoscut calitatea de victimă indirectă a mamei în privința relelor tratamente aplicate fiicei sale minore, de către autorități, în cursul unei proceduri de returnare.

---

[1] CEDO, cauzele *Dalban c. României* (1999), *Bursuc c. României* (2004).
[2] CEDO, cauza *Sanles Sanles c. Spaniei* (2000).
[3] *Ibidem*.
[4] CEDO, cauza *Cardot c. Franței* (1991).

B.2. Noțiunea de **victimă potențială** sau eventuală este cea mai controversată, deoarece poate dilua, în opinia unor autori, distincția între dreptul la recurs individual la Curtea Europeană şi *actio popularis*[1]. Noțiunea de „victimă potențială" desemnează acea persoană care nu se poate plânge de o atingere directă a unui drept, dar a cărei situație este de aşa natură încât „încălcarea poate interveni în orice moment"[2].

În cauza *Open Door and Dublin Well Woman c. Irlandei* (1992), extinderea noțiunii de victimă la toate femeile aflate la vârsta procreării a dus la recunoaşterea unui tip de *actio popularis* în privința dreptului acestora la informare asupra avortului, restrâns prin legislația națională a Irlandei. Cu toate acestea, noțiunea de „victimă potențială" se poate dovedi utilă pentru a asigura aplicarea efectivă a Convenției.

Sfera acestei noțiuni acoperă toate persoanele susceptibile de a cădea sub incidența unei legi pretins incompatibile cu dispozițiile Convenției. Astfel, amenințarea unui prejudiciu viitor, ca urmare a aplicării acelei legislații, poate determina calitatea de victimă, în sensul art. 34. În cauzele *Klass c. RFG* (1978) şi *Soering c. RU* (1989), Curtea a arătat că o persoană se poate pretinde victimă în sensul prevăzut de Convenție pornind de la simplul fapt al existenței unei legislații ale cărei efecte riscă să le suporte, chiar în lipsa unei aplicări efective a acesteia[3]. Cauza *Klass* avea ca obiect pretinsa violare a dreptului la respectarea vieții private prin supravegherea secretă a persoanei. Reclamanții au fost considerați ca având calitatea de victimă, deşi nu au dovedit că legislația ce autoriza astfel de supravegheri secrete le fusese aplicată: „dreptul de recurs al persoanelor potențial afectate de o supraveghere secretă decurge din art. 25 [actualul art. 34]. O interpretare contrară ar duce la lipsirea de efecte a art. 8"[4].

În cauza *Soering*, Curtea a arătat că extrădarea unei persoane într-o țară unde i se putea aplica pedeapsa cu moartea, precum şi condițiile de aşteptare a execuției acestei pedepse *(death row)* constituie o violare a art. 3 din Convenție, care interzice tortura şi tratamentele inumane ori degradante. Interesant, sub aspectul calității de victimă, este că, la momentul pronunțării acestei hotărâri, reclamantul nu fusese extrădat, dar i s-a recunoscut această calitate de către Curte. În cauza *Dudgeon*, Curtea a stabilit că simpla existență a unei legislații care interzicea relațiile homosexuale private era de natură să afecteze direct şi continuu dreptul reclamantului la respectul vieții private[5].

Pentru a se putea pretinde „victimă potențială", reclamantul trebuie să dovedească existența unor „indicii rezonabile şi convingătoare ale probabilității unei încălcări ce l-ar privi personal; simple suspiciuni sau conjuncturi nefavorabile nu sunt suficiente sub acest aspect"[6].

Calitatea de victimă nu este subsumată, aşadar, existenței unui prejudiciu efectiv. Chiar existența unei decizii interne favorabile reclamantului nu înlătură întotdeauna calitatea sa de victimă, dacă autoritatea emitentă a acelei decizii nu recunoaşte, explicit sau în substanță, şi nu repară violarea dispozițiilor Convenției europene[7]. De exemplu, în cauza *Lopez Ostra c. Spaniei* (1994), măsurile de încetare provizorie a efectelor

[1] F. Sudre, *op. cit.*, 1999, p. 374.

[2] C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 179.

[3] A se vedea şi CEDO, cauza *Marckx c. Belgiei* (1979), cauza *Dudgeon c. RU* (1981), cauza *Johnston c. Irlandei* (1986).

[4] CEDO, cauza *Klass ş.a. c. RFG* (1978), A 28 § 34, 36.

[5] A se vedea şi CEDO, cauza *Beldjoudi c. Franței* (1992).

[6] CEDO, cauza *Tauira ş.a. c. Franței* (1995).

[7] CEDO, cauza *Amuur c. Franței* (1996), cauza *Eckle c. RFG* (1982), cauza *Lüdi c. Elveției* (1992), cauza *Association EKIN c. Franței* (2001).

încălcării respectării dreptului la domiciliu prin poluare chimică nu au fost considerate de natură a înlătura calitatea de victimă a reclamanților: „nici mutarea reclamantei (...), nici închiderea provizorie a fabricii, nu pot şterge faptul că cea interesată şi membrii familiei sale au trăit ani de zile la 12 metri de un focar de mirosuri, zgomote şi fum"[1]. În cauza *Lüdi c. Elveției* (1992), reducerea pedepsei reclamantului nu a înlăturat calitatea de victimă a acestuia în privința violării dreptului la respectul vieții private[2].

Noțiunea de „victimă potențială" poate ridica probleme de interpretare a efectelor măsurilor luate de state în vederea înlăturării eventualelor încălcări ale Convenției.

O aplicare clasică a acestei concepții a apărut în cauza *Chevrol c. Franței* (2003). Curtea a considerat că reclamanta şi-a menținut calitatea de victimă a pretinsei violări a art. 6 din Convenție, în ciuda existenței unei decizii ministeriale care răspundea parțial favorabil cererii sale de a fi inclusă pe tabloul medicilor din departamentul Bouches-du-Rhône. Decizia Curții s-a fundamentat pe faptul că, „niciun moment, nicio autoritate competentă nu a recunoscut, de o manieră explicită, implicită, sau în orice caz în substanță, o încălcare a art. 6 § 1 din Convenție"[3].

B.3. În ceea ce privește **pierderea calității de victimă,** jurisprudența Curții Europene acoperă o sferă largă de situații. Astfel, achitarea unei persoane a dus la pierderea calității de victimă în cauze privind încălcarea dreptului la un proces echitabil, sau plata unei compensații adecvate unei persoane concediate pentru apartenența la un sindicat a avut acelaşi efect. Cu toate acestea, nu se poate deduce o regulă generală potrivit căreia compensația sau luarea unei măsuri favorabile reclamantului de către autoritățile naționale sunt întotdeauna suficiente pentru a duce la pierderea calității de victimă. De exemplu, s-a pus întrebarea în doctrină dacă plata unei compensații poate fi suficientă pentru a înlătura statutul de victimă al unei persoane ce pretinde că a suferit acte de tortură[4]. Desigur, este foarte dificil a considera acest lucru, deoarece efectele torturii nu pot fi înlăturate doar prin plata unei compensații. De aceea, judecătorii europeni apreciază de la caz la caz existența acestui statut esențial pentru admisibilitatea unei plângeri individuale.

Unul din factorii care duce, în viziunea Curții, la încetarea calității de victimă, este situația în care „autoritățile naționale au recunoscut explicit sau în substanță, şi apoi au reparat încălcarea produsă"[5]. Astfel, spre exemplu, plata cu o întârziere de peste doi ani a unei creanțe a reclamantului asupra statului, fără ca autoritățile naționale să fi recunoscut, explicit sau în substanță, încălcarea dreptului de proprietate, nu a constituit o situație de natură a duce la încetarea calității de victimă a reclamantului[6]. Dimpotrivă, în cauza *Roşca Stănescu şi Ardeleanu c. României* (19 februarie 2002), Curtea a arătat că achitarea reclamanților pentru infracțiunea de „ofensă adusă autorității" – instanța națională arătând că dispoziția respectivă din Codul penal nu este aplicabilă în domeniul presei – a dus la pierderea calității de victimă, atât directă, cât şi potențială.

Un alt aspect important al problematicii calității de victimă în fața Curții Europene este anularea acestui statut prin renunțare. Într-o cauză de referință din materia dreptului la

---

[1] V. Berger, *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*, ed. a 7-a, Sirey, Paris, 2000, p. 408.

[2] A se vedea şi CEDO, cauza *Schuler-Zgraggen c. Elveției* (1993).

[3] EDL nr. 11 din iunie 2003, p. 35.

[4] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 636.

[5] CEDO, cauza *Amuur c. Franței* (1996).

[6] CEDO, cauza *Bourdov c. Rusiei* (2002).

libertatea şi siguranța persoanei, *De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei* (1971) – „cauza vagabondajului" –, Curtea a statuat că „dreptul la libertatea persoanei are o prea mare importanță într-o societate democratică, în sensul Convenției, pentru ca o persoană să piardă beneficiul protecției acesteia prin simplul fapt că se supune detenției de bunăvoie". Protecția oferită de Convenția europeană a drepturilor omului are caracter de ordine publică şi o persoană nu poate, aşadar, renunța la drepturile sale şi, implicit, la calitatea sa de victimă, în sensul art. 34 din Convenție[1].

Cu toate acestea, calitatea de victimă se poate pierde chiar şi într-un stadiu avansat al procedurii aflate în fața Curții Europene, ca urmare a unei reparații satisfăcătoare a încălcării dreptului acordate pe plan intern[2].

C. În ceea ce priveşte **obiectul sesizării**, subiectele menționate pot sesiza Curtea dacă se consideră vătămate într-unul din drepturile recunoscute de Convenție. Vor fi considerate inadmisibile *ratione materiae* cereri care au ca obiect drepturi ce nu sunt prevăzute de Convenție.

5.2.2. Condițiile de admisibilitate a unei cereri individuale introduse la Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Pentru a fi examinate pe fond de către Curte, cererile individuale trebuie să îndeplinească o serie de condiții de admisibilitate prevăzute de art. 35 din Convenție.

A. Epuizarea prealabilă a tuturor căilor de recurs interne

Este o condiție întâlnită în dreptul internațional general şi are, la origine, un caracter cutumiar[3]. Această condiție este destinată a proteja suveranitatea statului împotriva unor proceduri internaționale intempestive. Regula epuizării căilor de recurs interne confirmă **caracterul subsidiar** al sistemului european de protecție a drepturilor individului şi „se bazează pe necesitatea acordării statului, în primul rând, a posibilității de a remedia situația litigioasă prin propriile resurse din ordinea juridică internă"[4]. Desigur, în aprecierea îndeplinirii condiției epuizării căilor de recurs interne trebuie să se țină seama de natura pretinsei încălcări a Convenției: astfel, dacă un reclamant invocă încălcarea condițiilor legale de detenție, el trebuie să fi epuizat căile de recurs în această materie[5]. Obligația reclamantului în sensul art. 35 din Convenție este, aşadar, de a parcurge toate gradele de jurisdicție puse la dispoziția sa în dreptul intern.

Dovada epuizării căilor de recurs interne este în sarcina reclamantului. Desigur, în cazul invocării unei excepții de inadmisibilitate în fața Curții, guvernul este cel care trebuie să dovedească neîndeplinirea acestei condiții.

Jurisprudența organelor de la Strasbourg a dat o interpretare mai largă noțiunii de „căi de recurs interne", refuzând să facă o aplicare automată a acestei reguli. Astfel,

---

[1] A se vedea şi D.J. Harris, D. Gomien, L. Zwaak, *Convention Européenne des Droits de l'Homme et Charte Sociale Européenne: droit et pratique*, Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, 1997, p. 53.

[2] R. Abraham, *Article 25*, în L.E. Pettiti, P.-H. Imbert, E. Decaux, *La Convention Européenne des Droits de l'Homme. Commentaire article par article*, ed. a 2-a, Paris, Economica, 1999, p. 588; J.-F. Renucci, *Droit européen des Droits de l'Homme*, Paris, LGDJ, 1999, p. 429-432; C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 203-210.

[3] A se vedea CIJ, *Interhandel*, 1959.

[4] F. Sudre, *La Convention ..., op. cit.*, p. 55.

[5] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 609.

obligația epuizării căilor de recurs interne se limitează la folosirea normală a „recursurilor utile", adică a acelor recursuri accesibile şi adecvate. Pornind de la această interpretare, rezultă că regula menționată încetează a mai fi opozabilă atunci când recursurile interne, deşi există, sunt „iluzorii", adică imposibil de exercitat, inadecvate sau ineficiente.

În doctrină, noțiunea de recurs „inadecvat" a fost definită ca „acel recurs ce tinde doar să atenueze efectele unei violări a drepturilor omului, prin acordarea unor despăgubiri, dar fără a înlătura cauza violării"[1]. Noțiunea de recurs „inutil" vizează situațiile cu privire la care existența unei jurisprudențe bine stabilite implică absența oricărei speranțe într-o soluționare favorabilă reclamantului: „în măsura în care există o *opinio communis* privitoare la absența oricăror şanse de succes, reclamantul nu este obligat să-l epuizeze"[2].

Cât priveşte recursurile „ineficiente", acestea sunt de competența unor autorități ce nu au puterea de a redresa violarea dreptului, deoarece emit doar avize consultative[3]. Tot în categoria recursurilor inutile intră şi acelea care nu sunt de natură a înlătura violarea dreptului, ci doar efectele unei condamnări, spre exemplu o cerere de grațiere.

Dacă reclamantul poate dovedi existența unor astfel de căi de recurs, pe care nu le-a parcurs din aceste motive, condiția epuizării căilor de recurs interne se consideră îndeplinită. Trebuie precizat că simpla bănuială sau îndoială că unele căi de recurs ar fi lipsite de succes în cauza respectivă nu poate acoperi această condiție[4].

Sub aspectul conținutului, obligația de epuizare a căilor de recurs interne vizează invocarea, în fața instanțelor naționale, a încălcării aceloraşi drepturi prevăzute de convenție, menționate şi în cererea adresată Curții Europene, „cel puțin în substanță"[5], adică nu neapărat cu referire expresă la prevederile Convenției[6].

Atunci când sistemul statului în cauză prevede şi un recurs concret la Curtea sau Tribunalul Constituțional, şi această cale trebuie parcursă. De exemplu, în Spania, o astfel de cale de atac este recursul de *amparo*[7]. Însă, dacă se poate dovedi că exercitarea căilor de recurs la instanțe superioare, inclusiv Curtea Constituțională, implică costuri exagerate pentru reclamant şi nu este prevăzută posibilitatea asistenței judiciare, un asemenea recurs poate fi considerat inaccesibil şi ineficient[8]. De asemenea, nu este obligatorie parcurgerea căilor extraordinare de atac din sistemul de drept intern[9]. Nu întotdeauna însă delimitarea dintre căile de atac ordinare şi cele extraordinare este suficient de clară. În încercarea unei clarificări, fosta Comisie a arătat că sunt căi extraordinare de atac cele a căror introducere depinde de puterea discreționară a unei autorități statale, şi nu de voința părții interesate[10]. Totuşi, acesta nu rămâne un criteriu determinant, Curtea analizând, de la caz la caz, natura căilor de atac aflate la îndemâna reclamantului.

---

[1] J.-P. Marguénaud, *op. cit.*, p. 6.

[2] CEDO, cauza *De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei* (1971).

[3] J.P. Marguénaud, *op. cit.*, p. 7.

[4] Com. EDO, cauza *Donnelly c. RU* (1975).

[5] CEDO, cauza *Castells c. Spaniei* (1992).

[6] A se vedea şi J.-L. Sauron, *op. cit.*, p. 264.

[7] A se vedea, pentru amănunte, B. Selejan-Guțan, *Unele considerații asupra controlului constituționalității legilor în Spania şi Portugalia*, în AULB, Seria Jurisprudentia nr. 1-2/2002, p. 134-141.

[8] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 610.

[9] CEDO, cauza *X. c. Irlandei* (1981).

[10] C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 259.

Sesizările sau plângerile adresate ombudsmanului (mediator, apărător al poporului, avocat al poporului etc.) nu sunt considerate ca „recursuri efective" în sensul art. 35, deoarece, deşi această autoritate este în genere independentă față de executiv, ea nu poate adopta decizii cu forță obligatorie şi executorie. Aşadar, recursul la această autoritate nu răspunde cerințelor unui „recurs adecvat şi eficace", în sensul art. 35 § 1 din Convenție.

În orice caz, pentru a subzista obligația epuizării căilor de recurs interne, existența căilor de recurs trebuie să fie suficient de sigură nu numai în teorie, ci şi în practică. Astfel, în sistemele de drept de tip anglo-saxon, dacă se poate dovedi existența unei practici stabilite a instanțelor într-o anumită direcție defavorabilă reclamantului, cerința epuizării poate fi acoperită[1]. De asemenea, dovedirea existenței unei aşa-numite **practici administrative de încălcare a Convenției** poate duce la scutirea de cerința epuizării recursurilor interne[2]. Practica administrativă a fost definită ca acea situație întâlnită în practica statelor, care presupune:

1. repetarea actelor contrare Convenției, adică „o acumulare de încălcări identice sau analoge, care sunt suficient de numeroase şi interconectate pentru a duce nu doar la incidente izolate, ci la un model sau sistem"[3];

2. tolerarea oficială a acestor încălcări.

În plus, pentru ca un reclamant să poată afirma lipsa efectivității căilor de recurs interne, el trebuie ca, în prealabil, să fi invocat în substanță, în fața instanțelor interne sesizate, violarea Convenției[4]. Invocarea în substanță înseamnă menționarea, în căile de acțiune folosite în fața instanțelor naționale, a dispozițiilor Convenției pe care reclamantul le consideră încălcate sau cel puțin a dispozițiilor echivalente din dreptul intern[5].

B. Introducerea cererii într-un termen de 6 luni de la data deciziei interne definitive

Acest termen are ca scop limitarea în timp a posibilității de contestare a unor acte sau măsuri interne. Datorită importanței acestei condiții, statele nu pot renunța la beneficiul ei. Începând cu 1 ianuarie 2014, potrivit art. 47 din Regulamentul Curții, data introducerii cererii este considerată data la care formularul de cerere, respectând toate cerințele art. 35, este trimis la grefa Curții. În cazuri excepționale, când plângerea reclamantului a vizat o pretinsă violare continuă a drepturilor sale, regula celor 6 luni nu a fost aplicabilă[6]. De la regula trimiterii formularului complet, Curtea poate face excepție, prin reținerea unei alte date, dacă apreciază că acest lucru este justificat (art. 47 § 6 lit. b) din Regulamentul Curții.

În privința momentului de la care se calculează termenul de 6 luni, trebuie precizat că prin „ultima decizie internă" se înțelege ultima decizie prin care pretențiile reclamantului au fost respinse de către instanțele interne sau „decizia definitivă pronunțată în cadrul normal al epuizării căilor de atac"[7]. Dacă decizia nu a fost pronunțată în mod public,

[1] CEDO, cauza *Johnston c. Irlandei* (1986).
[2] CEDO, cauza *Akdivar c. Turciei* (1996).
[3] CEDO, cauza *Irlanda c. RU* (1978).
[4] CEDO, cauza *Van Oosterwijk c. Belgiei* (1980).
[5] CEDO, cauza *Guzzardi c. Italiei* (1980).
[6] A se vedea Opinia Comisiei Europene în cauza *De Becker c. Belgiei* (1962).
[7] C. Birsan, *Convenția...*, vol. II, p. 321.

termenul de 6 luni curge de la data comunicării acesteia reclamantului. În diversele sisteme de drept apar uneori soluții diferite privind modul în care părțile interesate iau cunoștință de hotărârile judecătorești sau ale altor organe jurisdicționale. Astfel, în virtutea faptului că, pentru a sesiza Curtea Europeană, reclamantul trebuie să cunoască în mod necesar motivarea ultimei decizii interne, prin „data comunicării" trebuie să se înțeleagă „data comunicării motivării deciziei" sau a deciziei în întregul său, deoarece „simpla notificare a dispozitivului hotărârii (...) nu i-a permis reclamantului să aprecieze șansele de succes ale unei cereri adresate Comisiei"[1].

În jurisprudența fostei Comisii și a Curții au existat și unele situații speciale care au impus aplicări diferite ale regulii termenului de 6 luni. Astfel, de exemplu, în cazul în care reclamantul nu dispune de nicio cale de atac adecvată și efectivă în dreptul intern pentru a-și apăra dreptul pretins încălcat, termenul de 6 luni curge de la data actului incriminat. Sau, atunci când reclamantul se află în imposibilitatea de a lua cunoștință de decizia internă definitivă, termenul de 6 luni începe să curgă doar de la data la care persoana interesată a luat cunoștință efectivă și suficientă despre decizia internă definitivă[2].

În ceea ce privește natura juridică a termenului de 6 luni, acesta a fost caracterizat ca un „termen specific de decădere, nesusceptibil de suspendare sau de întrerupere"[3].

C. Cererea să nu fie anonimă

Această condiție este îndeplinită, în practică, în cvasitotalitatea cazurilor, deoarece formularele puse la dispoziție de către grefa Curții obligă reclamantul să-și decline identitatea[4]. Atunci când reclamantul este o asociație sau o altă organizație nonguvernamentală, nu este necesară dezvăluirea identității tuturor membrilor ei, decât atunci când acționează expres în numele acestora[5]. Această cerință nu presupune cu necesitate publicitatea identității reclamantului. Articolul 47 § 3 din Regulamentul Curții permite reclamantului, care nu dorește ca identitatea sa să fie dezvăluită, să precizeze acest lucru și să motiveze această cerere pentru a deroga de la regula normală a publicității procedurii în fața Curții, inclusiv prin adoptarea unui pseudonim. Autorizarea anonimatului reclamantului în cazuri excepționale și bine justificate este de competența președintelui Camerei.

D. Cererea să nu fie esențial aceeași cu o cerere anterior examinată de Curte

Convenția impune deci respingerea ca inadmisibilă a unei cereri individuale care este identică sub aspectul faptelor și al încălcărilor invocate cu o cerere deja examinată și soluționată de Curte. Este vorba de aplicarea principiului autorității lucrului judecat în materia deciziilor și hotărârilor Curții Europene. Cu toate acestea, dacă cererea cuprinde fapte noi, ea ar putea deveni admisibilă[6]. Curtea a stabilit că încheierea unei înțelegeri amiabile nu presupune imposibilitatea sesizării ulterioare a Curții în aceeași cauză[7], dacă cererea anterioară nu a făcut obiectul unei decizii[8]. Această

[1] *Idem*, p. 324.
[2] CEDO, cauza *Baghli c. Franței* (1999).
[3] C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 342.
[4] A se vedea art. 47 din Regulamentul Curții.
[5] Cauza *Confédération des Syndicats Medicaux Français c. Franței* (1986).
[6] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 626.
[7] J.-F. Renucci, *op. cit.*, 1999, p. 435.
[8] CEDO, cauza *Surmeli c. RFG* (dec.) (2004).

interpretare poate fi criticată sub aspectul efectelor unei reglementări amiabile a unei cauze, care presupune renunțarea reclamantului la pretențiile sale.

E. Cererea să nu mai fi fost supusă examinării unei alte instanțe internaționale, dacă nu conține fapte noi

În temeiul acestei reguli, numită și „litispendență internațională", vor fi inadmisibile cererile care au fost deja înaintate Comitetului Drepturilor Omului instituit de Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice sau altor comitete specializate ale ONU. Această condiție este destinată a evita orice cumul de proceduri care ar putea decurge din identitatea de reglementare a unor drepturi din Convenție cu alte instrumente internaționale.

F. Cererea să nu fie incompatibilă cu prevederile Convenției, manifest nefondată sau abuzivă

O cerere poate fi considerată **incompatibilă cu prevederile Convenției** atunci când obiectul ei nu intră sub incidența dispozițiilor acesteia *(ratione personae, ratione loci, ratione materiae* sau *ratione temporis)*.

Incompatibilitatea *ratione personae* poate apărea atunci când Curtea este sesizată fie de o persoană care nu s-a aflat sub jurisdicția unui stat contractant[1], fie de o autoritate publică sau colectivitate teritorială (care nu intră în sfera subiectelor cu drept de sesizare a Curții Europene), fie cererea este formulată împotriva unui stat care nu este parte la Convenție; incompatibilitatea *ratione loci* poate atinge acele cereri care invocă pretinse încălcări ale drepturilor ce nu au avut loc sub jurisdicția teritorială a statului în cauză; incompatibilitatea *ratione materiae* vizează acele cereri ce au ca obiect drepturi ce nu sunt prevăzute în Convenție; sunt incompatibile *ratione temporis* acele cereri îndreptate împotriva unor fapte produse înainte de intrarea în vigoare a Convenției față de statul pârât.

Cererea **abuzivă** este cea prin care se urmărește un scop contrar celui prevăzut de Convenție (de exemplu, scopuri politice sau scopul de a se sustrage unei condamnări)[2] sau care dovedește folosirea șicanatorie a dreptului de recurs la Curtea Europeană. Respingerea unei cereri ca abuzivă poate interveni și în cazul unor cereri repetate care nu au niciun fundament sau care conțin afirmații insultătoare sau cereri fanteziste sau provocatoare[3].

În privința condiției ca plângerea să nu fie **manifest nefondată**, aceasta impune un examen mai amănunțit al acesteia sub aspectul fondului. Astfel, se verifică dacă faptele pretinse în cerere au *prima facie* o aparență de încălcare a Convenției. Trebuie să existe un început de dovadă că un drept prevăzut de Convenție ar putea fi încălcat. Dacă absența unei asemenea violări este evidentă, cererea va fi respinsă ca inadmisibilă. În cauza *Jian c. României* (2004), Curtea a declarat cererea inadmisibilă ca abuzivă, datorită faptului că reclamantul a încercat în mod evident să inducă în eroare Curtea: „reclamantul a comis un abuz manifest și caracteristic cu privire la dreptul său de recurs individual"[4]. În „Ghidul privind admisibilitatea cererilor individuale" se face

[1] CEDO, cauza *Saddam Hussein c. Albaniei, Bulgariei, Croației ș.a.*, Decizia de inadmisibilitate din 14 martie 2006.

[2] *Ghid practic cu privire la condițiile de admisibilitate,* 2014, disponibil la http://echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_RON.pdf, p. 37-40.

[3] J.-P. Marguénaud, *op. cit.*, p. 19.

[4] C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 377.

o clasificare a cererilor manifest nefondate în patru categorii: „capete de cerere tip «instanță de gradul patru de jurisdicție», capete de cerere cu privire la care există o lipsă aparentă sau evidentă de încălcare, capete de cerere nesusținute și, în sfârșit, capete de cerere confuze și fanteziste"[1]. Dintre acestea, merită menționate, în mod special, cererile care consideră Curtea o „a patra instanță", dar care sunt respinse ca manifest nefondate, deoarece Curtea nu are competența de a corecta erorile de fapt sau de drept comise de o instanță internă și nu poate interveni direct în sistemele interne. Un alt exemplu este legalitatea situației reclamantului în legătură cu dreptul invocat. În cauza *Balta c. Franței* (2018), cererea a fost declarată manifest nefondată pentru că reclamantul, care invocase dreptul la liberă circulație prevăzut de art. 2 din Protocolul nr. 4, nu a făcut dovada că se afla legal pe teritoriul statului pârât.

G. Condiția prejudiciului important. Condiția de admisibilitate introdusă de Protocolul nr. 14 are ca scop, potrivit Raportului explicativ al Protocolului, adăugarea unui mijloc suplimentar de filtrare a cererilor de către Curtea Europeană, care să îi permită să poată consacra mai mult timp cauzelor ce justifică o examinare pe fond. Astfel, va putea fi declarată inadmisibilă o cerere individuală dacă se consideră că „reclamantul nu a suferit un prejudiciu important, cu excepția cazului când respectarea drepturilor omului garantate de Convenție și de Protocoalele sale cere un examen pe fond al cererii și cu condiția de a nu respinge pentru acest motiv nicio cauză care nu a fost examinată corespunzător de o instanță internă". Aprecierea privind „importanța" prejudiciului a suscitat deja discuții doctrinare și nu a devenit chiar un „punct nevralgic" în jurisprudența Curții.. În orice caz, așa cum s-a apreciat deja, noul criteriu nu va putea fi aplicat în privința drepturilor intangibile[2]. Remarcăm că acest criteriu și-a făcut deja un „stagiu" de aplicare pur jurisprudențială înainte de intrarea în vigoare a Protocolului nr. 14, prin calificarea ca „abuzive" a unor cereri în care exista o vădită disproporție între situația reclamantului și prejudiciul invocat[3]. Prima decizie de inadmisibilitate fondată pe acest criteriu a fost pronunțată la 1 iunie 2010[4], Curtea arătând că „prejudiciul financiar invocat de reclamant [90 de euro – *n.n.*] era redus, fără ca acesta să fie într-o situație economică dificilă", care să-i producă urmări importante în viața personală.

Teza finală a art. 35 § 3 lit. b) are ca scop asigurarea unui examen adecvat al cererii pe plan intern, chiar dacă eventuala încălcare nu ar constitui un „prejudiciu important" pentru reclamant[5].

Sub aspectul aplicării în timp a noii condiții de admisibilitate, art. 20 § 1 din Protocolului nr 14 statuează că dispozițiile sale se aplică tuturor cererilor pendinte în fața Curții, precum și tuturor hotărârilor a căror executare face obiectul supravegherii Comitetului Miniștrilor, dar, potrivit § 2, noul criteriu de admisibilitate introdus în art. 35 § 3 lit. b) din Convenție nu se aplică cererilor declarate admisibile înaintea intrării în vigoare a protocolului. În primii doi ani de la intrarea în vigoare a prezentului Protocol, doar Camerele și Marea Cameră a Curții au putut aplica noul criteriu de admisibilitate, așadar, nu și formațiunea judecătorului unic sau comitetele de trei judecători. Rațiunea

[1] *Ghid practic privind condițiile de admisibilitate, op. cit.*, p. 88.
[2] *Idem*, p. 394-395.
[3] CEDO (dec.), cauza *Bock. c. RFG* (2010).
[4] CEDO (dec.), cauza *Adrian Mihai Ionescu c. României* (2010).
[5] C. Bîrsan, *Convenția....*, ed. a 2-a, p. 1374. A se vedea și C. Bîrsan, *Cu privire la noul criteriu de admisibilitate prevăzut de dispozițiile art. 35 § 3 lit. b) din Convenție*, în C.J. nr. 8/2010, p. 475-479.

acestei limitări a fost, potrivit § 84 din Raportul explicativ, faptul că „va trebui să treacă o perioadă de timp până când Camerele şi Marea Cameră să stabilească principii jurisprudenţiale clare privitoare la aplicarea noului criteriu la situaţii concrete".

În prezent, există deja un corp de reguli de interpretare a acestui criteriu, iar modificarea sa a fost deja propusă prin Protocolul nr. 15. În cauza *Giusti c. Italiei*[1] (2011), Curtea a introdus câteva elemente de identificare a „pragului" aplicării criteriului prejudiciului important: „natura dreptului care se pretinde a fi fost încălcat; gravitatea pretinsei încălcări; consecinţele pretinsei încălcări; situaţia personală a reclamantului"[2]. Un aspect important privind aprecierea existenţei sau nu a unui prejudiciu important este, dincolo de elementul obiectiv (valoarea materială a prejudiciului suferit), aprecierea subiectivă a reclamantului. De exemplu, în cauza *Giuran c. României* (2011), deşi din punct de vedere material prejudiciul nu era mare (350 de euro), Curtea a considerat că neluarea de măsuri pentru a asigura dreptul acestuia de a se bucura de bunurile sale afectează o chestiune de principiu – percepţia reclamantului despre protecţia dreptului său de proprietate – şi că, în consecinţă, cererea poate fi considerată admisibilă. Alte cazuri în care Curtea a considerat că a existat un prejudiciu important în absenţa unei valori materiale au fost: nepronunţarea în public a unei hotărâri judecătoreşti, neexecutarea unei hotărâri judecătoreşti, nerespectarea prezumţiei de nevinovăţie[3] ş.a.

5.3. Examenul prealabil al cererii

După primirea cererii, judecătorul unic sau un comitet format din 3 judecători procedează la un examen prealabil al acesteia. Cererea este în prealabil examinată de un judecător raportor, numit de preşedintele secţiei, în conformitate cu art. 49 § 2 din Regulamentul Curţii: „când Curtea este sesizată pe temeiul art. 34 din Convenţie şi cererea pare să justifice examinarea ei de către o cameră sau de un comitet (...), preşedintele secţiei căreia cauza i-a fost atribuită desemnează un judecător care va examina cererea în calitate de judecător raportor". Judecătorul raportor poate cere părţilor să depună, într-un termen determinat, orice informaţii legate de fapte, orice documente şi orice alte elemente pe care el le consideră relevante. Atunci când, potrivit opiniei judecătorului raportor, elementele invocate de reclamant sunt suficiente prin ele însele a demonstra că cererea este inadmisibilă sau trebuie radiată de pe rol, aceasta este examinată de către comitet. Judecătorul raportor decide dacă această cerere urmează a fi examinată de un comitet sau de o cameră. Preşedintele de secţie poate ordona ca o cauză să fie examinată direct de o cameră.

În cazul în care judecătorul raportor decide ca cererea să fie examinată de un comitet, acesta poate, pe baza raportului şi prin vot unanim, să declare inadmisibilă sau să scoată de pe rol o cerere individuală, atunci când o decizie poate fi luată fără o examinare complementară, decizia fiind definitivă. O astfel de decizie poate conţine una din următoarele soluţii:

– nu se reţine cererea, în cazul în care: este anonimă; operează autoritatea de lucru judecat; este o situaţie de litispendenţă;

[1] CEDO (dec.), cauza *Giusti c. Italiei* (2011).

[2] A se vedea şi CEDO, *Rapport de recherche. Le nouveau critère de recevabilité inséré à l'article 35 § 3 b) de la Convention*, Strasbourg, 2012, *passim*.

[3] CEDO, cauza *Diacenco c. României* (2012).

– se declară cererea ca inadmisibilă, dacă este considerată incompatibilă cu dispozițiile Convenției sau ale Protocoalelor, în mod vădit nefondată sau abuzivă;

– se respinge cererea ca inadmisibilă, pe motiv că este prematură (nu au fost epuizate căile interne de recurs) sau tardivă (a fost depăşit termenul de sesizare de 6 luni).

Dacă nu este membru al comitetului, judecătorul ales pentru statul pârât poate fi invitat să asiste la deliberările acestuia.

5.4. Judecarea cererii individuale

În cazul în care, în urma examenului prealabil, judecătorul unic sau comitetul nu declară inadmisibilă şi nu scoate de pe rol, în unanimitate, cererea, Camera sesizată în continuare se poate pronunța asupra admisibilității şi a fondului cererii.

În conformitate cu art. 30 din Convenție, atunci când o cauză judecată de o cameră ridică o chestiune gravă legată de interpretarea Convenției sau a Protocoalelor sale sau când soluționarea unei probleme cu care este sesizată poate duce la o contradicție cu o hotărâre deja pronunțată de către Curte, camera poate să se **desesizeze în favoarea Marii Camere**, cu excepția cazului în care una din părți se opune la aceasta. Decizia de desesizare nu trebuie să fie motivată.

Potrivit art. 54A din Regulament, introdus prin modificarea din 2002, Camera poate să hotărască examinarea concomitentă a admisibilității şi a fondului cererii. Această regulă a fost consacrată şi prin noul articol 29 § 1, aşa cum a fost modificat prin Protocolul nr. 14.

În cazul în care Curtea declară o cerere **admisibilă**, ea va proceda la examinarea cauzei în condiții de contradictorialitate, împreună cu reprezentanții părților şi, dacă este cazul, la o anchetă pentru a cărei desfăşurare eficientă, statele interesate vor furniza toate facilitățile necesare. De asemenea, potrivit art. 39 § 1, modificat, în orice moment al procedurii, Curtea se poate pune la dispoziția celor interesați, în scopul de a se ajunge la rezolvarea pe cale amiabilă, pe baza respectării drepturilor omului, astfel cum acestea sunt recunoscute în Convenție şi în protocoalele sale.

Rezolvarea pe cale amiabilă constă, de obicei, într-o înțelegere prin care statul pârât se obligă să plătească o compensație sau alte reparații, fără a-şi asuma însă răspunderea pentru încălcarea Convenției. În acest caz, după constatarea înțelegerii, Curtea va radia de pe rol cauza, printr-o decizie care se limitează la o scurtă expunere a faptelor şi a soluției adoptate.

În anul 2012, în Regulamentul Curții a fost introdusă posibilitatea statului de a face o **declarație unilaterală** în cadrul procedurii de reglementare pe cale amiabilă. Astfel, dacă reclamantul, în cadrul acestei proceduri, refuză o propunere de soluționare pe cale amiabilă, statul poate sesiza Curtea cu o cerere de radiere de pe rol, însoțită de o declarație prin care recunoaşte în mod clar faptul că s-a produs o încălcare a Convenției cu privire la reclamant, precum şi faptul că se angajează să asigure o redresare adecvată a acesteia (art. 62A din Regulament). Declarația unilaterală trebuie făcută în cadrul unei proceduri publice şi contradictorii, iar dacă consideră că declarația oferă o bază suficientă pentru a conduce la concluzia că exigența respectării drepturilor omului nu face necesară examinarea cererii, Curtea poate scoate cauza de pe rol, chiar dacă reclamantul ar dori contrariul. Această procedură, aparent reglementată în favoarea

statului, are ca scop degrevarea Curții de cererile cu privire la care se poate ajunge la o soluționare adecvată şi fără implicarea sa, în special cu privire la cererile repetitive[1].

Dacă nu s-a ajuns la rezolvarea cauzei pe cale amiabilă, Curtea va proceda la audieri, finalizate cu pronunțarea unei hotărâri prin care declară dacă a avut loc sau nu o încălcare a Convenției. În caz afirmativ şi dacă dreptul intern al statului pârât nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acelei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o **reparație echitabilă**, în temeiul art. 41 din Convenție. Cum obligația reparării prejudiciului cauzat este un principiu general al dreptului internațional public, acordarea unei reparații echitabile, în condițiile art. 41, reprezintă o aplicație a acestui principiu în mecanismul de aplicare a Convenției. Evident, şi aici trebuie să se țină seama de principiul subsidiarității Convenției[2], statele fiind primele chemate să acorde reparația cuvenită în cazul în care se constată încălcarea unor drepturi prevăzute de Convenție. Cu toate acestea, în unele cazuri, dreptul intern al statului pârât nu permite decât o reparație parțială, şi atunci Convenția a introdus dreptul Curții Europene de a stabili reparația „echitabilă", după principii ce au fost stabilite jurisprudențial. Curtea va ține seama de tipul prejudiciului – material sau moral, dar, în orice caz, nu va putea interveni în dreptul intern al statelor, nu va putea anula sau modifica acte normative, hotărâri judecătoreşti sau acte administrative ce emană de la autoritățile statului „condamnat"[3]. Atunci când este posibilă aplicarea principiului *restitutio in integrum,* Curtea poate, pe lângă a dispune această reparație în natură, să acorde şi o satisfacție echitabilă victimei violării[4].

În cazuri bine justificate, în interesul părților sau al bunei desfăşurări a procedurii, Camera sau preşedintele acesteia pot indica, la cererea uneia din părți, a oricărei persoane interesate sau din oficiu, **măsurile provizorii** ce se impun a fi adoptate, atunci când prejudiciul pe care reclamantul l-ar putea suferi ar fi grav şi ireparabil (de regulă, acest principiu este aplicabil în cauzele ce implică extrădarea, expulzarea, returnarea, executarea unei pedepse contrare art. 3 etc.)[5]. Aceste măsuri provizorii nu sunt prevăzute de textul Convenției, ci de art. 39 din Regulamentul Curții, dar caracterul lor obligatoriu pentru statul-pârât a fost definit prin jurisprudența Curții Europene.

De exemplu, în cauza *Öçalan c. Turciei* (2005), Curtea a recurs la această prevedere a art. 39 din Regulament, cerând Turciei să respecte dreptul reclamantului la un proces echitabil, în mod special dreptul la un apărător şi, de asemenea, să garanteze dreptul acestuia de a se adresa Curții. După condamnarea la moarte a reclamantului, Curtea a cerut o altă măsură provizorie, şi anume aceea de a nu se executa pedeapsa pronunțată până la examinarea cauzei de către instanța europeană. Tot în legătură cu măsurile provizorii, o cauză de referință este *Mamatkulov şi Askarov c. Turciei,* soluționată de Marea Cameră la 4 februarie 2005. În speță, marea Cameră a confirmat caracterul obligatoriu al măsurilor provizorii cerute de organele Convenției, arătând că, „indiferent

[1] Pentru detalii privind contextul şi finalitatea adoptării acestei modificări, a se vedea C. Bîrsan, *Cu privire la declarația unilaterală a statului în cauză şi efectele ei în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului,* în RDP nr. 4/2015.

[2] E. Lambert-Abdelgawad, *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, ed. a 2-a, Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, 2008, p. 14.

[3] A se vedea şi C. Bîrsan, *Convenția.....*, ed. a 2-a, p. 1460.

[4] *Idem*, p. 1471

[5] A se vedea şi M. de Salvia, *La pratique de la Cour européenne des droits de l'homme relative aux mesures provisoires*, în G. Cohen-Jonathan, J.-F. Flauss (dir.), *Mesures conservatoires et droits fondamentaux*, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 193.

de sistemul juridic în discuție, orice bună administrare a justiției presupune a nu se produce, atât timp cât o procedură își urmează cursul, acte cu caracter ireparabil". În viziunea Curții, nerespectarea măsurilor provizorii cerute de ea a însemnat o violare a art. 34 din Convenție[1], constituind o împiedicare a reclamantului de a-şi exercita dreptul de recurs în fața Curții Europene: „o indicație dată de Curte, ca în cauza de față, în virtutea art. 39 din Regulamentul său, îi permite acesteia să examineze în mod eficient o cerere şi să se asigure de eficacitatea procedurii prevăzute de Convenție şi, ulterior, Comitetului Miniştrilor, de a supraveghea executarea hotărârii finale. În consecință, termenii indicației date de Curte în temeiul art. 39 din Regulament trebuie interpretați în acest context"[2].

Audierea este **publică**, în afara cazului în care Curtea nu decide altfel, în împrejurări excepționale. De asemenea, documentele depuse la grefă sunt accesibile publicului, în afara cazului în care președintele Curții nu decide altfel.

5.5. Soluţiile pronunţate de Cameră sau de Marea Cameră

Aceste soluții pot fi următoarele: radierea de pe rol în cazul rezolvării cauzei pe cale amiabilă; respingerea cererii ca inadmisibilă; scoaterea cererii de pe rol pentru alte motive decât rezolvarea pe cale amiabilă; declararea dacă a avut sau nu loc o încălcare a Convenției, iar în caz afirmativ şi dacă dreptul intern al statului pârât nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acelei încălcări, acordarea părții lezate, dacă este cazul, a unei **reparații echitabile**.

Respingerea cererii ca inadmisibilă. O cerere introdusă de un particular şi declarată de o cameră sau de Marea Cameră ca admisibilă poate fi totuşi respinsă, în orice stadiu al procedurii, dacă ea o consideră inadmisibilă.

Radierea de pe rol şi repunerea pe rol a cererii. În orice stadiu al procedurii, Curtea poate hotărî scoaterea de pe rol a unei cereri, când circumstanțele permit să se tragă concluzia că:

– reclamantul nu dorește să o mai mențină;

– litigiul a fost rezolvat;

– pentru orice alt motiv, constatat de Curte, continuarea examinării cererii nu se mai justifică.

Curtea poate hotărî repunerea pe rol a unei cereri atunci când consideră că împrejurările o justifică.

Oricând în cursul procedurii, reclamantul are dreptul să îşi retragă cererea.

5.6. Retrimiterea în faţa Marii Camere

Oricare dintre părți poate să ceară, în cazuri excepționale, **retrimiterea cauzei în fața Marii Camere**. Termenul de exercitare a acestei căi de atac este de 3 luni de la data hotărârii camerei. Înaintea judecării de către Marea Cameră, un colegiu

---

[1] CEDO, cauza *Mamatkulov şi Askarov c. Turciei*, § 109. A se vedea, pentru amănunte şi pentru critica acestei hotărâri, N. Riou, *Confirmation du caractère obligatoire des mesures provisoires en vertu de l'article 34*, în EDL nr. 17 din septembrie 2005, p. 15; A. Mowbray, *A New Strasbourg Approach to the Legal Consequences of Interim Measures*, în 5 HRLR, 2005, p. 377. De asemenea, pentru detalii privind măsurile provizorii în alte sisteme de protecție a drepturilor omului, a se vedea G. Cohen-Jonathan, J.-F.Flauss (dir.), *Mesures conservatoires et droits fondamentaux, op. cit.*, p. 193.

[2] A se vedea şi CEDO, cauza *Evans c. RU* (2007).

de 5 judecători ai acesteia se pronunță dacă cererea trebuie sau nu acceptată. Ea este acceptată numai în cazul în care cauza ridică o problemă gravă referitoare la interpretarea Convenției sau o altă problemă gravă cu caracter general. În cazul în care colegiul acceptă cererea, Marea Cameră se pronunță asupra cauzei printr-o hotărâre.

5.7. Practica hotărârilor-pilot

Hotărârile pronunțate de Curtea Europeană sunt, potrivit art. 46, obligatorii: statele contractante se obligă să respecte orice hotărâre definitivă a Curții Europene, în cauzele în care au calitatea de parte.

Forța obligatorie a hotărârilor instanței europene „depășește cu mult cadrul individual al procedurii soluționării unei cauze și al rezultatului acesteia. Ea privește, în egală măsură, și adoptarea unor măsuri de ordin general, de natură a înlătura producerea, în viitor, a unor încălcări de genul celei constatate"[1].

Deși statele sunt, de regulă, libere să aleagă modalitatea de executare a hotărârilor Curții, mai ales în privința măsurilor cu caracter general, în jurisprudența Curții din ultimii 10 ani au apărut așa-numitele hotărâri-pilot, în care instanța europeană indică statului măsurile generale pe care trebuie să le ia pentru a evita cazuri similare ulterioare de încălcare a unor drepturi. Primele astfel de hotărâri au fost cea din cauza *Broniowski c. Poloniei* (2004), precum și de cea din cauza *Hutten-Czapska c. Poloniei* (2006). În ultima dintre acestea, de exemplu, Curtea a arătat că, în temeiul art. 46 din Convenție, statul trebuie ca, „prin măsuri adecvate, legislative și/sau administrative (*s.n.*), să garanteze un nivel rezonabil al chiriei pentru reclamantă și pentru toți proprietarii afectați sau să le ofere un mecanism care să atenueze impactul sistemului asupra dreptului lor". În speță, era în discuție legislația poloneză privind controlul chiriilor, care impunea unele restricții proprietarilor în privința rezilierii unor clauze și un control sever al creșterii chiriilor.

Cele două hotărâri menționate au însemnat primul pas spre inițierea unei noi tehnici jurisprudențiale – cea a hotărârilor-pilot – de către Curtea Europeană, motivată fiind și de creșterea numărului de cereri similare – așa-numitul „contencios repetitiv" însumând peste 150.000 din totalul cererilor. Această tehnică vizează cauzele similare, care își au originea în „deficiențe structurale" sau „disfuncții comune" ale sistemului juridic al statului respectiv, impunându-se, pentru remedierea violărilor constatate și ale altora asemenea, adoptarea unor măsuri cu caracter general. Atunci când Curtea este confruntată cu un număr mare de astfel de cereri, poate alege una sau mai multe dintre acestea pentru a le soluționa, cu prioritate, printr-o hotărâre-pilot.

Până în anul 2011, tehnica hotărârilor-pilot era una pur jurisprudențială, fără o reglementare expresă în textele de bază ale Curții Europene. La 21 februarie 2011, Regulamentul Curții a fost amendat, iar art. 61 a inclus reglementarea expresă a procedurii de adoptare a hotărârilor-pilot.

Așadar, hotărârile-pilot sunt definite ca acele hotărâri pe care Curtea le poate adopta „atunci când faptele unei cauze scot în evidență, în statul parte interesat, existența unei probleme structurale sau sistemice sau a unei alte disfuncții ce a dat sau ar putea da naștere unor cereri similare". Potrivit noilor dispoziții ale Regulamentului, procedura hotărârilor-pilot poate fi inițiată fie din oficiu, de către Curte, după consultarea părților, fie la cererea uneia dintre părți. Interesant este că este necesară consultarea părților,

[1] C. Bîrsan, *Convenția ...*, ed. a 2-a, p. 1556.

pe de-o parte, cu privire la chestiunea dacă cererea îşi are originea în existența unei probleme sau disfuncții structurale şi dacă este adecvată soluționarea cauzei potrivit acestei proceduri. Din formularea textului, rezultă că părțile nu se pot opune inițierii procedurii, ci doar îşi pot exprima opinia asupra celor două aspecte menționate. Odată inițiată procedura hotărârii-pilot în privința unei cereri, aceasta va fi tratată cu prioritate, în condițiile art. 41 din Regulamentul Curții.

Într-o hotărâre-pilot, Curtea va decide existența unei violări a unui drept invocat de reclamant, ca urmare a unei disfuncții a sistemului juridic al statului pârât. Curtea va identifica, de asemenea, natura problemei aflate la originea cererilor repetitive (structurală sau sistemică) şi va indica, în dispozitivul hotărârii, tipul de măsuri reparatorii pe care statul în cauză este obligat să le ia. Tot în dispozitiv, Curtea poate indica un termen în care să fie adoptate măsurile de ordin general menționate mai sus. Acest termen se stabileşte, de regulă, în funcție de natura măsurilor cerute (legislative, administrative, judiciare), dar şi de celeritatea estimată cu care statul-pârât ar fi capabil să adopte aceste măsuri. Comitetul Miniştrilor va supraveghea dacă şi cum sunt implementate acestea[1].

Un alt efect se poate reflecta asupra problemei satisfacției echitabile: Curtea poate amâna, total sau parțial, decizia de acordare a unei satisfacții echitabile, până la adoptarea, de către statul pârât, a măsurilor individuale şi generale indicate în hotărâre (art. 61 § 5).

Ca urmare a unei astfel de hotărâri, potrivit art. 61 § 6 din Regulament, Curtea va putea suspenda examinarea cererilor similare îndreptate împotriva aceluiaşi stat, până la adoptarea, de către acesta, a măsurilor recomandate în dispozitivul hotărârii. Evident, aceasta este doar o posibilitate, Curtea putând să examineze oricând o astfel de cerere, dacă buna administrare a justiției reclamă acest lucru. De asemenea, reclamanții din cererile a căror examinare este suspendată vor fi informați în mod adecvat despre decizia de suspendare.

Această procedură produce efecte diferite şi în cazul soluționării cauzei pe cale amiabilă: un astfel de acord încheiat între reclamant şi statul pârât trebuie să cuprindă o declarație a celui din urmă privind implementarea măsurilor generale indicate de Curte în hotărârea-pilot, precum şi despăgubirile sau reparațiile acordate reclamantului sau altor potențiali reclamanți.

În fine, dacă statul pârât nu îşi respectă obligația de a adopta măsurile cerute de Curte, în temeiul art. 46 din Convenție, aceasta va relua examinarea cererilor a căror soluționare a fost suspendată ca urmare a declanşării procedurii hotărârii-pilot, cu toate consecințele de rigoare (constatare a violărilor repetate, condamnarea la plata unor despăgubiri etc.)[2].

Împotriva României au fost pronunțate până acum două hotărâri-pilot: *Maria Atanasiu ş.a. c. României* (2010) şi *Rezmiveş ş.a. c. României* (2017).

---

[1] CEDO, cauzele *Broniowski c. Poloniei* (2004), *Hutten-Czapska c. Poloniei* (2006), *Bourdov c. Rusiei* (2009), *Olaru ş.a. c. Republicii Moldova* (2009) şi *Maria Atanasiu ş.a. c. României* (2010).

A se vedea şi J.-F. Renucci, *Traité de droit européen des Droits de l'homme*, Paris, LGDJ, 2007, p. 909.

[2] A se vedea, pentru detalii, B. Selejan-Guțan, *Efectele hotărârilor-pilot ale Curții Europene a Drepturilor Omului asupra dreptului național: o temă de reflecție actuală*, în RDP nr. 1-2/2012, p. 74-81.

§6. Actele Curții Europene a Drepturilor Omului

6.1. Categorii de acte

Actele Curții prin care se soluționează o cerere individuală pot fi **decizii** sau **hotărâri**:

– **decizie** a unui **comitet,** prin care declară **inadmisibilă** sau **radiază de pe rol** o cerere;

– **decizie** a unei **camere sau a Marii Camere** privind **radierea de pe rol** a unei cereri;

– **decizie** a unei **camere** privind declararea ca **inadmisibilă** a unei cereri;

– **decizie** a unei **camere** privind declararea ca **admisibilă** a unei cereri;

– **hotărâre** a unei **camere sau a Marii Camere** privind **repunerea pe rol** a unei cereri;

– **decizie** a unei **camere sau a Marii Camere** privind **radierea cauzei de pe rol** în cazul **rezolvării pe cale amiabilă;**

– **decizie** a unei camere privind desesizarea în favoarea Marii Camere;

– **hotărâre** a unui comitet privind fondul cauzei, în cazul în care există o jurisprudență bine stabilită a Curții (acest tip de hotărâri va putea fi adoptat numai după intrarea în vigoare a Protocolului nr. 14);

– **hotărâre** a unei **camere sau a Marii Camere** prin care declară **dacă a avut loc sau nu o încălcare a Convenției europene**, iar în caz afirmativ şi dacă dreptul intern al statului pârât nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acelei încălcări, acordă părții lezate, dacă este cazul, o **reparație echitabilă;**

– **hotărâre** a unei **camere** privind soluționarea **cererii de interpretare** a unei hotărâri;

– **hotărâre** a unei **camere** privind soluționarea **cererii de revizuire** a unei hotărâri;

– **hotărâre** a **Marii Camere** prin care aceasta se pronunță asupra **cererii de retrimitere a cauzei soluționate printr-o hotărâre pronunțată de cameră şi care se pronunță asupra cauzei.**

Potrivit art. 74 din Regulamentul Curții, hotărârile acesteia cuprind:

a) numele preşedintelui şi al celorlalți judecători, precum şi al grefierului sau al grefierului adjunct;

b) data adoptării sale şi cea a pronunțării;

c) indicarea părților;

d) numele agenților, avocaților şi consilierilor părților;

e) expunerea procedurii;

f) expunerea faptelor cauzei;

g) rezumatul concluziilor părților;

h) motivarea în drept;

i) dispozitivul;

j) dacă este cazul, decizia privind cheltuielile de judecată;

k) indicarea numărului de judecători care au constituit majoritatea.

Atunci când camera constată o violare a Convenției, ea statuează prin aceeaşi hotărâre şi asupra aplicării art. 41 din Convenție, privind acordarea unei satisfacții echitabile.

Hotărârea este semnată de către preşedintele camerei şi de grefier.

6.2. Motivarea deciziilor şi a hotărârilor

Hotărârile, precum şi deciziile care declară cererile admisibile sau inadmisibile sunt motivate. Dacă hotărârea nu exprimă în totalitate sau în parte opinia unanimă a judecătorilor, oricare judecător are dreptul să adauge acesteia expunerea **opiniei sale separate**. De asemenea, unii judecători dintre cei care formează majoritatea pot preciza sau nuanța unele aspecte ale raționamentului lor printr-o **opinie concordantă.**

6.3. Caracterul definitiv al deciziilor şi al hotărârilor

Decizia unui **comitet**, luată prin vot unanim, privind declararea ca inadmisibilă sau scoaterea de pe rol a unei cereri individuale este definitivă.

Hotărârea unei **camere** devine definitivă: atunci când părțile declară că nu vor cere retrimiterea cauzei în fața Marii Camere; la expirarea termenului de 3 luni de la data hotărârii, dacă nu a fost cerută retrimiterea cauzei în fața Marii Camere; atunci când Colegiul Marii Camere respinge cererea de retrimitere a cauzei în fața Marii Camere.

Hotărârea **Marii Camere** este definitivă.

Hotărârile definitive ale Curții se publică, sub autoritatea grefierului, în culegerea oficială de decizii şi hotărâri.

6.4. Interpretarea, revizuirea şi rectificarea deciziilor şi hotărârilor. Cererea pentru interpretarea unei hotărâri

În termen de 1 an de la pronunțarea unei hotărâri, oricare dintre părți poate cere interpretarea acesteia. Cererea de interpretare, depusă la grefa Curții, trebuie să cuprindă cu precizie punctele din dispozitiv a căror interpretare se cere. De regulă, s-au formulat cereri de interpretare cu privire la sumele de bani acordate de Curte cu titlu de satisfacție echitabilă.

A. Cererea de revizuire a unei hotărâri

Potrivit art. 80 din Regulament, în cazul descoperirii unui fapt care, prin natura sa, ar fi putut avea o influență decisivă asupra rezultatului unei cauze deja soluționate şi care, la momentul pronunțării hotărârii, era necunoscut Curții şi nu putea fi cunoscut de către una din părți din motive rezonabile, aceasta poate, într-un termen de 6 luni de la momentul în care a luat cunoştință de faptul respectiv, să sesizeze Curtea cu o cerere în revizuirea hotărârii. Un asemenea caz a fost cel din cauza *Stoicescu c. României* (2004) când guvernul a adresat Curții o cerere de revizuire, fondată pe existența unui „fapt nou" ce nu fusese cunoscut la momentul pronunțării hotărârii, şi anume anularea pe cale judecătorească a certificatului de moştenitor al reclamantului în cursul procedurii din fața Curții Europene. Curtea, considerând că acest fapt a avut o influență decisivă asupra calității de victimă a reclamantului (calitate ce trebuie deținută pe tot parcursul examinării cererii de către Curte) a declarat cererea, în urma revizuirii, ca incompatibilă *ratione personae* cu dispozițiile Convenției, prin pierderea calității de victimă[1].

[1] A se vedea şi C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. II, p. 569-570.

B. Cererea în rectificarea erorilor

Articolul 81 din Regulament prevede posibilitatea părților de a cere rectificarea erorilor de scriere sau de calcul, precum şi a inexactităților evidente ivite în textul deciziilor sau hotărârilor. Cererea trebuie făcută în termen de 1 lună de la pronunțarea deciziei sau hotărârii respective. Rectificarea se poate face şi din oficiu.

6.5. Executarea hotărârilor Curţii Europene a Drepturilor Omului

După cum chiar Curtea Europeană se exprima, referindu-se la dreptul la un proces echitabil, „dreptul de acces la un tribunal ar fi iluzoriu dacă ordinea juridică internă a unui stat contractant ar permite ca o hotărâre judecătorească definitivă şi obligatorie să rămână inoperantă în detrimentul uneia din părți"[1]. Cu atât mai mult este valabil acest lucru în privința hotărârilor Curții Europene, pentru că buna lor executare este „piatra unghiulară şi indiciul fundamental al efectivității mecanismului european de protecție a drepturilor omului"[2].

Caracterul obligatoriu al hotărârilor Curții Europene rezultă din art. 46 § 1 din Convenție: „Înaltele Părți Contractante se angajează să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți".

Hotărârile Curții pun în sarcina statelor o obligație de rezultat: datorită caracterului lor declarativ, statul are libera alegere a modalităților juridice de punere în executare a acestora: măsuri administrative, reforme legislative etc.[3]

Procesul de executare a unei hotărâri a Curții Europene este unul complex, în care sunt implicate, uneori, toate autoritățile statului împotriva căruia s-a pronunțat hotărârea. De asemenea, este de menționat că nu trebuie confundată executarea satisfacției echitabile pronunțate de Curte în temeiul art. 41 din Convenție cu executarea hotărârii Curții, aceasta reprezentând doar unul din elementele executării.

Efectul obligatoriu al hotărârii presupune, de cele mai multe ori, pe lângă obligația de a adopta măsuri în favoarea reclamantului, în vederea restabilirii drepturilor încălcate, şi obligația de a adopta măsuri cu caracter general, mergând până la schimbarea legislației într-un anumit domeniu[4]. În cauza *Scozzari şi Giunta c. Italiei* (2000), Curtea a arătat că „statul pârât este chemat nu numai să verse celor interesați sumele alocate cu titlu de satisfacție echitabilă, ci şi să aleagă, sub controlul Comitetului Miniştrilor, măsurile generale şi/sau individuale, după caz, care se cer adoptate în ordinea sa juridică internă, pentru a pune capăt violării constatate de Curte şi a-i şterge pe cât posibil consecințele"[5].

Deşi statele sunt, de regulă, libere să aleagă modalitatea de executare a hotărârilor Curții, în cazul hotărârilor-pilot, Curtea indică măsurile cu caracter general care trebuie adoptate, iar statele trebuie să se conformeze, în termenul dat de Curte.

---

[1] CEDO, cauza *Hornsby c. Greciei* (1997).

[2] E. Lambert-Abdelgawad, *The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, *op. cit.*, p. 5; a se vedea şi E. Lambert-Abdelgawad, *Les effets des arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme, contribution à une approche pluraliste du droit européen des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 1999.

[3] A se vedea, pentru amănunte, C.R. Popescu, *Repararea prejudiciului în contenciosul european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2013.

[4] CEDO, cauza *Marckx c. Belgiei* (1979).

[5] CEDO, cauza *Scozzari şi Giunta c. Italiei* (2000).

În 2010 a apărut prima hotărâre-pilot împotriva României – *Maria Atanasiu ş.a.* – în care Curtea s-a pronunțat asupra disfuncționalităților sistemului românesc în materia cauzelor privind imobilele naționalizate (restituiri sau despăgubiri). În materia spinoasă a bunurilor naționalizate, „Curtea a recunoscut deja că punerea în balanță a drepturilor în cauză, precum şi a câştigurilor şi pierderilor diferitelor categorii de persoane afectate de procesul de transformare a economiei şi a sistemului juridic al statului constituie un exercițiu de o dificultate excepțională. În asemenea circumstanțe, autoritățile naționale trebuie să beneficieze de o largă marjă de apreciere, nu doar pentru a alege măsurile menite a reglementa raporturile de proprietate, dar şi timpul necesar pentru punerea lor în practică. Această marjă, oricât ar fi de considerabilă, nu poate fi nelimitată, iar exercitarea puterii discreționare a statului (...) nu poate antrena consecințe incompatibile cu normele Convenției". În aplicarea prevederilor art. 46 din Convenție, Curtea a arătat că statul trebuie să ia de urgență măsuri cu caracter general, care să conducă la realizarea efectivă a dreptului la restituire sau la indemnizare, păstrând un just echilibru între diferitele interese aflate în joc[1].

În urma acestei hotărâri-pilot, România a adoptat Legea nr. 165/2013[2], care a modificat substanțial procedura privind despăgubirile acordate foştilor proprietari. Curtea s-a pronunțat asupra calității acestei măsuri în cauza *Preda ş.a. c. României* (2014)[3], apreciind, pe de-o parte, că „Legea nr. 165/2013 oferă, în principiu, un cadru accesibil şi efectiv pentru repararea atingerilor aduse dreptului de proprietate (...)". Pe de altă parte, Curtea a atras atenția că noua lege nu oferă o soluție pentru cazurile în care coexistă mai multe titluri de proprietate asupra aceluiaşi imobil[4].

A doua hotărâre-pilot împotriva României este *Rezmiveş ş.a. c. României* (2017), care se află, în prezent, în curs de executare.

În privința conținutului concret al obligației de executare a hotărârilor Curții, trebuie avute în vedere principiile generale ale răspunderii internaționale: aplicarea regulii *restitutio in integrum*, atunci când este posibil (prin repunerea reclamantului în situația anterioară) şi/sau acordarea unor despăgubiri: „dacă natura încălcării permite *restitutio in integrum*, revine statului în cauză obligația de a o realiza[5]. Dacă dreptul intern nu permite sau permite doar parțial înlăturarea consecințelor încălcării, art. 41 conferă Curții puterea de a acorda părții lezate, dacă este cazul, o satisfacție pe care o consideră adecvată"[6]. Uneori, Curtea a considerat că, prin însăşi pronunțarea existenței unei încălcări a Convenției, reclamantul a obținut o satisfacție echitabilă suficientă[7], iar alteori, că nu mai este posibilă *restitutio in integrum* (de exemplu, atunci când este vorba de încălcarea cerințelor privind durata rezonabilă a unei proceduri sau încălcarea dreptului de a nu fi supus torturii etc.).

Desigur, aplicarea principiului *restitutio in integrum* este mai uşoară atunci când violarea dreptului s-a produs printr-un act anulabil sau revocabil. Atunci când această

[1] CEDO, cauza *Maria Atanasiu ş.a. c. României* (2010), § 228 şi urm. A se vedea şi § 171-177, 182, 203 şi 211 ale aceleiaşi hotărâri.

[2] M. Of. nr. 278 din 17 mai 2013.

[3] CEDO, cauza *Preda ş.a. c. României* (2014), § 114 şi urm.

[4] A se vedea şi CEDO, cauza *Dickmann şi Gion c. României* (2017).

[5] De exemplu, în cazul încălcării dreptului la un proces echitabil, Curtea a statuat că modalitatea cea mai potrivită de redresare a situației reclamantului este rejudecarea cauzei în condițiile prevăzute de art. 6 din Convenție, ceea ce echivalează cu aplicarea principiului *restitutio in integrum*.

[6] CEDO, cauza *Brumărescu c. României* (2001) (hotărârea privind satisfacția echitabilă).

[7] CEDO, cauza *McCann ş.a. c. RU* (1995).

violare s-a produs însă printr-o hotărâre judecătorească irevocabilă, se pune problema în ce măsură se mai poate aplica acest principiu. La nivelul Comitetului Miniştrilor al Consiliului Europei a fost emisă, în 2000, **Recomandarea nr. R (2000) 2 privind reexaminarea sau redeschiderea unor cauze la nivel intern ca urmare a unor hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului**, în care, arătând că, în anumite situații, mijlocul cel mai eficient de repunere a reclamantului în situația anterioară este reexaminarea sau redeschiderea procedurii în cauza sa, Comitetul „invită statele părți să asigure existența la nivel intern a unor posibilități adecvate de a realiza, în măsura posibilului, *restitutio in integrum*", mai ales atunci când „partea lezată continuă să sufere consecințe grave ca urmare a deciziei interne, ce nu pot fi compensate prin acordarea satisfacției echitabile, ci numai prin reexaminarea sau redeschiderea procedurii".

În România, astfel de mijloace procedurale au fost reglementate. În Codul de procedură penală a fost introdus (dar abia în 2004) art. 408[1] [în prezent, art. 465 CPP], care prevede posibilitatea revizuirii hotărârilor judecătoreşti interne, ca urmare a pronunțării unei hotărâri a Curții Europene prin care aceasta a constatat încălcarea unui drept prevăzut de Convenție. În materie civilă, potrivit art. 322 pct. 9 [în prezent, art. 509 pct. 10 CPC], se poate cere revizuirea unei hotărâri definitive şi irevocabile dacă Curtea Europeană a constatat o încălcare a drepturilor sau libertăților fundamentale datorată unei hotărâri judecătoreşti, iar consecințele grave ale acestei încălcări continuă să se producă şi nu pot fi remediate decât prin revizuirea hotărârii pronunțate.

Hotărârile definitive ale Curții sunt transmise Comitetului Miniştrilor, care supraveghează executarea lor. În procesul de supraveghere a executării, caracterul jurisdicțional se interferează cu cel politic. Mijloacele de control al executării hotărârilor Curții nu stau însă doar la dispoziția Comitetului Miniştrilor. Curtea însăşi exercită un control preventiv, în primul rând, prin detalierea precisă a obligațiilor statelor în cuprinsul hotărârilor, dar şi prin disocierea hotărârii pe fond de cea privind obligațiile statului. În plus, aşa cum s-a arătat în doctrină, condamnarea repetată a unui stat pentru aceleaşi măsuri de ordin general poate fi necesară pentru a face acel stat să îşi adapteze dreptul intern la exigențele Convenției[1]. Curtea nu a mers, încă, până acolo încât să pronunțe o hotărâre de constatare a încălcării art. 46 din Convenție, potrivit căruia „Înaltele Părți Contractante se angajează să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți". Cu toate acestea, regulile aplicabile în dreptul internațional public impun concluzia că refuzul de a executa sau executarea necorespunzătoare a unei hotărâri a Curții Europene atrage o încălcare de sine stătătoare a Convenției, angajând răspunderea internațională a statului respectiv.

Rolul cel mai important în procesul de executare a hotărârilor Curții îl joacă însă Comitetul Miniştrilor, în cadrul competenței conferite de Convenție. În exercitarea acestei atribuții, Comitetul a adoptat, în anul 2006, **Regulile privind supravegherea executării hotărârilor şi a termenilor reglementărilor amiabile** (documentul a fost modificat în 2017)[2]. Potrivit acestui document, după transmiterea unei hotărâri Comitetului, cauza respectivă este înscrisă pe ordinea de zi a acestuia (Regula nr. 3). Comitetul invită apoi statul pârât să prezinte informări despre măsurile luate ca urmare a hotărârii. În cadrul supravegherii executării, Comitetul examinează modul de îndeplinire a obligației de plată a despăgubirilor acordate, de către statele condamnate, precum şi luarea

[1] A se vedea E. Lambert-Abdelgawad, *L'exécution des arrêts..., op. cit.*, p. 27.
[2] Disponibil la https://rm.coe.int/16806eebf0.

unor măsuri individuale cu caracter urgent sau a unor măsuri cu caracter general, în vederea restabilirii drepturilor încălcate de acestea.

Dacă statul respectiv declară că nu este încă în măsură să informeze Comitetul despre măsurile generale necesare pentru a asigura respectarea hotărârii, cauza este înscrisă din nou pe ordinea de zi a unei reuniuni a acestuia ce trebuie să aibă loc în cel mult 6 luni (Regula nr. 7).

Potrivit Regulii nr. 8, informațiile furnizate de către state Comitetului Miniştrilor în aplicarea art. 46 din Convenție, precum şi documentele aferente, sunt accesibile publicului, cu excepția cazului când Comitetul decide altfel în scopul protecției unor interese legitime publice sau private.

Comitetul Miniştrilor este competent a lua în considerare orice plângere transmisă de o parte lezată în privința plății satisfacției echitabile sau a executării măsurilor individuale. În cadrul procesului de executare, Comitetul poate adopta **rezoluții interimare**, cu scopul de a impulsiona statul să înceapă executarea hotărârii sau, după caz, de a-şi exprima preocuparea în această privință. După ce a constatat că statul a luat toate măsurile necesare pentru a se conforma hotărârii Curții, Comitetul adoptă o **rezoluție finală** prin care constată că şi-a îndeplinit atribuțiile, în temeiul art. 46 § 2 din Convenție.

Sarcina Comitetului Miniştrilor este îngreunată însă de lipsa unui sistem coerent de sancțiuni intermediare, până la aplicarea sancțiunilor drastice instituite de art. 7 şi art. 8 din Statutul Consiliului Europei: suspendarea dreptului de reprezentare şi excluderea din Organizație[1]. Pentru înlăturarea acestor dificultăți de ordin politic, la nivelul Comitetului Miniştrilor s-au făcut propuneri de reformare a sistemului de supraveghere a executării, inclusiv prin instituirea prin Convenție de noi reguli şi sancțiuni intermediare[2].

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei poate avea şi ea un rol important în procesul de executare a hotărârilor Curții Europene. Astfel, ea poate iniția procedura de monitorizare a statului în cauză, poate formula întrebări scrise şi orale Comitetului Miniştrilor. Prin **Rezoluția nr. 1226 (2000)** privind executarea hotărârilor Curții Europene, Adunarea Parlamentară a decis să dezbată cu regularitate această problemă. Una din cele patru sesiuni anuale ale Adunării are pe ordinea de zi un punct privind executarea hotărârilor Curții. Alte mijloace folosite de Adunare în acest scop sunt:

– corespondența cu delegațiile naționale pentru a le solicita să intervină pe lângă guvernele respective, în scopul respectării hotărârilor Curții;

– cereri adresate miniştrilor de justiție ai statelor în cauză pentru a da explicații Adunării;

– adoptarea de recomandări speciale, la inițiativa Comitetului Miniştrilor, privind executarea anumitor hotărâri;

– dezbaterea de urgență a unor situații speciale, dacă statul în cauză face dovada unei rele-voințe în executarea hotărârilor;

– consultarea între Grupul de raportori privind drepturile omului al Comitetului Miniştrilor şi Comisia pentru probleme juridice şi drepturile omului a Adunării Parlamentare.

Intervenția Adunării Parlamentare în acest domeniu, precum şi cooperarea cu Comitetul Miniştrilor se pot dovedi deosebit de utile, prin îmbinarea presiunilor de ordin politic exercitate asupra statelor „recalcitrante". Implicarea Adunării „vizează să

[1] Comitetul Miniştrilor a făcut uz, fără succes, de amenințarea cu excluderea din organizație în cauza *Loizidou c. Turciei* (1996).

[2] E. Lambert-Abdelgawad, *L'exécution des arrêts...*, *op. cit.*, p. 38.

responsabilizeze şi mai mult parlamentarii europeni în ceea ce priveşte angajamentele internaționale ale guvernelor lor"[1].

În privința executării hotărârilor Curții Europene, au mai fost adoptate **Rezoluția 1516 (2006) a Adunării Parlamentare** şi **Recomandarea 1764 (2006)** a aceluiaşi for. Prin Rezoluția 1516 din 2 octombrie 2006, Adunarea reafirma că respectul Convenției europene şi a jurisprudenței Curții Europene reprezintă „pilonul principal al ordinii publice europene care garantează pacea, democrația şi buna guvernarea în marea Europă", iar executarea hotărârilor Curții reprezintă la rândul ei un proces juridic şi politic complex, al cărui scop este acela de a remedia încălcările Convenției şi de a preveni altele noi. Rezoluția a avut în vedere analiza situațiilor concrete care au apărut în legătură cu executarea hotărârilor Curții: fie probleme structurale majore care au dus la „amânări inacceptabile ale executării" (în cazul unor hotărâri împotriva Italiei, Rusiei, Turciei, Ucrainei şi Marii Britanii), fie alte tipuri de probleme care au dus la necesitatea unor contacte scrise cu statele respective (Bulgaria, Franța, Germania, Grecia, Letonia, Moldova, Polonia şi România)[2].

Concluziile acestei Rezoluții sunt importante pentru a ilustra poziția Adunării Parlamentare în privința problemei extrem de delicate a executării hotărârilor Curții Europene şi a posibilelor soluții. Astfel, între altele, Adunarea Parlamentară: invită parlamentele naționale să introducă mecanisme şi proceduri speciale pentru a asigura un control parlamentar efectiv asupra executării hotărârilor Curții Europene, pe baza unor rapoarte regulate de la miniştrii responsabili; face apel la statele membre să creeze, pe cale legislativă sau în alt mod, mecanisme interne pentru implementarea rapidă a hotărârilor Curții; face apel al statele membre să confere unui organ de decizie la cel mai înalt nivel politic responsabilitatea deplină de a coordona toate aspectele executării acestor hotărâri; decide să verifice periodic dacă astfel de mecanisme au fost în realitate instituite de statele membre; face apel în mod deosebit la autoritățile statelor menționate în mod expres să rezolve fără întârziere problemele semnalate de raportul Comitetului pentru Probleme Juridice şi Drepturile Omului.

Pe baza acestei Rezoluții, Adunarea Parlamentară a adoptat, la aceeaşi dată, Recomandarea 1764 (2006), prin care cere Comitetului Miniştrilor să mărească, prin toate mijloacele pe care le are la dispoziție, efectivitatea sa ca şi garant al executării hotărârilor Curții, inclusiv „prin îmbunătățirea coordonării dintre organele Consiliului Europei, Uniunea Europeană şi alte instituții internaționale pentru a asigura ca cerințele hotărârilor Curții să fie reflectate şi susținute în mod adecvat de respectivele autorități".

Protocolul nr. 14 aduce unele **modificări** în privința sistemului de supraveghere a executării hotărârilor Curții. Astfel, prin art. 16 al Protocolului, art. 46 va fi modificat prin adăugarea § 3, § 4 şi § 5, astfel: „(3) Atunci când Comitetul Miniştrilor apreciază că supravegherea executării unei hotărâri definitive este împiedicată de o dificultate de interpretare a acestei hotărâri, el poate sesiza Curtea pentru ca aceasta să se pronunțe asupra acestei chestiuni de interpretare. Decizia de a sesiza Curtea este luată cu o majoritate de două treimi din numărul reprezentanților din cadrul Comitetului.

(4) Atunci când Comitetul Miniştrilor apreciază că una din Înaltele Părți Contractante refuză a se conforma unei hotărâri definitive pronunțate într-un litigiu la care este parte, acesta, după punerea în întârziere a statului respectiv şi printr-o decizie luată cu o

[1] *Idem*, p. 42.

[2] În ceea ce priveşte situația României, a fost menționată absența oricărui progres privind reforma legislației siguranței naționale ca răspuns la hotărârea din cauza *Rotaru* (1999).

majoritate de două treimi, poate sesiza Curtea asupra chestiunii respectării de acea parte a obligației sale ce rezultă din § 1.

(5) Dacă Curtea constată o violare a § 1, ea trimite cauza Comitetului Miniştrilor pentru ca acesta să examineze ce măsuri trebuie luate. Dacă Curtea constată că nu a existat o violare a § 1, va trimite cauza Comitetului Miniştrilor, care va decide închiderea examinării".

Se poate observa implicarea Curții Europene în procesul de supraveghere a executării hotărârilor sale, atât pe calea soluționării problemelor de interpretare ce ar putea împiedica executarea acestora, cât şi în cazul nerespectării hotărârilor din alte motive. Rolul Curții (prin intermediul Marii Camere) va fi de a decide asupra atitudinii statului cu privire la obligația asumată prin art. 46 § 1 din Convenție. Deşi o hotărâre a Curții sub acest aspect, la sesizarea Comitetului Miniştrilor, nu produce efecte directe, s-a arătat că autorii Protocolului nr. 14 au considerat că „presiunea politică" exercitată de un astfel de „recurs în neexecutarea" hotărârii ar putea fi suficientă pentru a determina statul să respecte hotărârea[1]. Pe lângă caracterul evident politic al procesului de executare a hotărârilor Curții, ce se menține chiar şi după modificările aduse de Protocolul nr. 14, acesta din urmă adaugă şi o dimensiune juridică acestui proces, dată de posibilitatea pronunțării unei hotărâri de către Curtea Europeană în caz de neexecutare. Cu toate acestea, hotărârea Curții va avea doar un efect constatator, Comitetul Miniştrilor – organ politic – fiind cel care va decide măsurile de luat. Din activitatea de până acum, se constată că majoritatea hotărârilor de constatare a unor violări ale Convenției sunt executate de statele părți[2].

[1] C. Bîrsan, *Convenția...*, ed. a 2-a, p. 1585.

[2] A se vedea şi C. Gauthier, S. Platon, D. Szymczak, *Droit européen des droits de l'homme*, Sirey, Paris, 2017, p. 406.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA A III-A. DREPTURILE GARANTATE DE CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I. Precizări preliminare privind obligațiile statelor asumate conform art. 1 din Convenție

Articolul 1 din Convenția europeană instituie cadrul general al obligației asumate de statele părți de a respecta drepturile şi libertățile garantate de aceasta: **„Înaltele Părți Contractante recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile şi libertățile definite în Titlul I al prezentei Convenții".**

Deşi formularea este aparent clară, laconismul ei pune probleme de interpretare a unor noțiuni, clarificare la care a contribuit (sau nu) şi jurisprudența Curții.

§1. Jurisdicția *ratione loci*

Cea mai importantă, şi în acelaşi timp, controversată chestiune cu privire la art. 1 din Convenție este noțiunea de „jurisdicție" a statelor, noțiune determinantă pentru stabilirea aplicabilității Convenției persoanelor care sesizează Curtea Europeană[1]. Termenul de „jurisdicție" implică relația de subordonare a persoanei față de statul respectiv, cea dintâi trebuind să se afle sub autoritatea *(imperium-ul)* celui din urmă. În funcție de existența acestei jurisdicții, se stabileşte şi competența Curții *ratione loci*.

Principiul general care guvernează această materie este, desigur, **principiul teritorialității**. Trebuie menționat că, în proiectul Convenției, redactat de Comisia pentru probleme juridice şi administrative a Adunării consultative a Consiliului Europei, expresia folosită pentru a determina aplicabilitatea Convenției era „persoane rezidând pe teritoriul" statelor părți. Comitetul de experți guvernamentali care a analizat proiectul a decis înlocuirea acestei expresii cu cea de „persoane relevând de jurisdicția" acestor state, pe motiv că termenul „rezidând" ar putea fi considerat prea restrictiv: „S-a considerat că existau motive suficiente pentru a extinde beneficiul Convenției asupra tuturor persoanelor de pe teritoriile statelor semnatare, chiar şi asupra celor care nu ar putea fi considerate ca rezidând acolo în sensul juridic al cuvântului. Comitetul a înlocuit deci termenul „rezidând" cu cuvintele „sub jurisdicția lor", care sunt cuprinse şi în art. 2 din Proiectului de Pact al Comisiei Națiunilor Unite"[2].

Prevederile art. 1 trebuie, evident, coroborate, în cazurile relevante, cu cele ale art. 56 din Convenție, care statuează că „orice stat poate, în momentul ratificării sau în orice alt moment ulterior să declare, prin notificare adresată Secretarului general al

---

[1] Pentru o analiză detaliată a noțiunii de **jurisdicție** în dreptul internațional general, a se vedea: D.J. Harris, *Cases and Material son International Law,* ed. a 6-a, Thomson/Sweet &Maxwell, 2004, p. 265; R.M.M. Wallace, *International Law,* ed. a 5-a, Thomson/Sweet &Maxwell, 2005, p. 116-124; B. Selejan-Guțan, L.-M. Crăciunean, *op. cit.,* p. 178-182. Pentru o analiză detaliată a noțiunii de jurisdicție în dreptul Convenției europene a drepturilor omului, a se vedea C. Birsan, *Convenția...,* vol. I, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005, p. 123-133; F. Sudre, *op. cit.*, 2015, p. 310 şi urm.

[2] *Collected Edition of the Travaux preparatoires of the European Convention on Human Rights*, vol. III, p. 260. http://www.echr.coe.int/Library/DIGDOC/Travaux/ECHRTravaux-ART1-COUR(77)9-EN1290551.PDF.

Consiliului Europei, că prezenta Convenție se va aplica, sub rezerva §4 al prezentului articol, tuturor sau unuia dintre teritoriile ale căror relații internaționale le asigură".

Prezența reclamanților, migranți salvați în marea liberă, pe o navă aflată sub pavilionul statului-pârât, a reprezentat, în viziunea Curții, existența jurisdicției acestuia din urmă[1].

În anumite situații, jurisdicția statelor comportă unele elemente **extrateritoriale** ca: exercitarea controlului global asupra unei părți din teritoriul altui stat, acte de putere publică săvârșite pe teritoriul unui stat de reprezentanții diplomatici ai altui stat, fapte penale săvârșite în străinătate de cetățenii săi împotriva altui stat sau cetățenilor acestuia sau chiar crime de drept internațional, cărora li se aplică principiul universalității de jurisdicție etc. Unele din aceste aspecte au făcut obiectul unor cauze cu care a fost sesizată instanța europeană.

O situație devenită „clasică" pentru jurisprudența actuală a Curții Europene este cea a ocupației sau **acțiunilor militare** care pot determina exercitarea unui anumit control asupra unei părți din teritoriul altui stat. Astfel, în cauza *Cipru c. Turciei*, Curtea a statuat că Turcia, prin exercitarea **controlului global** asupra părții de nord a Ciprului, exercită asupra acestui teritoriu „jurisdicția" sa în sensul art. 1 din Convenție și, ca urmare, este responsabilă pentru încălcările Convenției săvârșite pe acel teritoriu.

Curtea a aplicat, în acest caz, raționamentul din mai vechea hotărâre din cauza *Loizidou c. Turciei* (1996), ce trata aceeași problemă a responsabilității Turciei pentru acte ale autorităților din Republica Turcă a Ciprului de Nord, hotărâre în care arăta că: „potrivit jurisprudenței sale stabilite, conceptul de **jurisdicție**, în sensul art. 1 din Convenție, nu se restrânge la teritoriul național al statelor părți. Astfel, responsabilitatea statelor părți poate fi angajată de acte sau omisiuni ale autorităților lor care produc efecte în afara teritoriului lor. Responsabilitatea unui stat parte poate, de asemenea, apărea atunci când, ca o consecință a unor acțiuni militare – licite sau ilicite – acesta exercită un control efectiv asupra unei zone din afara teritoriului său național. Obligația de a asigura, într-o astfel de zonă, drepturile și libertățile prevăzute de Convenție, derivă din faptul că există un astfel de control, «fie că el este exercitat direct, prin intermediul forțelor armate ale statului, fie prin administrația locală subordonată»"[2].

Pornind de la această viziune, în cauza interstatală amintită, Curtea a subliniat că, deoarece statul turc exercita un „control global efectiv" asupra părții de nord a Ciprului, „responsabilitatea sa nu poate fi limitată la actele propriilor soldați sau oficiali în această regiune, ci trebuie, de asemenea, angajată pentru actele administrației locale care este menținută datorită sprijinului militar și de altă natură al Turciei"[3].

Noțiunea de control global efectiv a stat și la baza deciziei finale a Marii Camere a Curții și în cauza *Ilaşcu ş.a. c. Moldovei şi Rusiei* (2004). În această hotărâre, Curtea a stabilit existența responsabilității în sarcina ambelor state pârâte, deși unul dintre acestea nu exercita controlul efectiv asupra părții de teritoriu pe care s-au petrecut faptele invocate de reclamanți. În primul rând, Curtea a considerat că guvernul Moldovei, ca unic guvern legitim al Republicii Moldova din punctul de vedere al dreptului internațional, nu și-a exercitat autoritatea asupra unei părți din teritoriul său – aceea care se afla sub controlul efectiv al Republicii Transnistria. Aplicând faimoasa doctrină a obligațiilor pozitive, lipsa **controlului efectiv** asupra teritoriului nu înlătură întotdeauna jurisdicția statului asupra persoanelor aflate pe acea parte de teritoriu. În aceeași cauză, Curtea a

[1] CEDO, Marea Cameră, cauza *Hirsi Jamaa ş.a. c. Italiei* (2012).
[2] CEDO, cauza *Loizidou c. Turciei* (1996), § 62.
[3] CEDO, cauza *Cipru c. Turciei* (2001), § 77.

statuat că reclamanții se aflau în egală măsură sub jurisdicția Rusiei, datorită implicării nemijlocite a acestui stat în crearea şi menținerea regimului transnistrean, inclusiv prin forța armelor, cât şi în situația concretă a reclamanților. Toate acestea au dus, în opinia Curții, la crearea unei legături continue şi neîntrerupte de responsabilitate a Rusiei față de soarta reclamanților.

Hotărârea Curții în cauza *Issa ş.a. c. Turciei* (2004) a adus o viziune mai nuanțată atât asupra ideii de efect extrateritorial al Convenției europene, cât şi asupra noțiunii de „control efectiv", care ar putea genera existența unei jurisdicții extrateritoriale[1]. În calitate de reclamanți au acționat şase femei de etnie kurdă din nordul Irakului, care, împreună cu soții lor, păstoreau turme de oi în jurul unui sat apropiat de granița turcă. În luna aprilie 1995, reclamantele au aflat că armata turcă trecuse granița şi se afla în apropierea satului lor. În acele zile au observat derularea unor activități militare şi transporturi militare cu soldați şi alimente. În timp ce îşi conduceau turmele de oi, au întâlnit soldați turci, care au început să strige la păstori, să-i lovească cu paturile armelor şi să-i pălmuiască. Soldații au separat femeile de bărbați, le-au spus femeilor să se întoarcă în sat, iar pe bărbați i-au luat cu ei. În ciuda unor încercări de a afla ceva despre soarta bărbaților de la comandantul militar turc, acest lucru nu a fost posibil. După retragerea armatei turce din zona satului, locuitorii au pornit în căutarea celor dispăruți, au găsit trupurile lor neînsuflețite, care purtau urme de gloanțe, şi care fuseseră grav mutilate. În cadrul procedurii din fața instanței europene, Guvernul turc a contestat aceste fapte, contestând totodată şi faptul că reclamantele s-ar fi aflat vreodată sub „jurisdicția" statului pârât. Guvernul a admis doar că în acea perioadă au fost derulate operațiuni militare în nordul Irakului, cu scopul de a urmări şi elimina teroriştii care căutau adăpost în acea regiune.

Analizând cauza, Curtea a admis faptul că un stat poate fi făcut responsabil pentru violarea unor drepturi prevăzute de Convenție şi care aparțin unor persoane aflate pe teritoriul altui stat, dar care se află sub autoritatea primului prin controlul exercitat de agenții acestuia, licit sau ilicit, pe teritoriul celui din urmă stat[2]. De asemenea, Curtea a subliniat şi faptul că art. 1 din Convenție nu poate fi interpretat în sensul în care ar permite unui stat parte să săvârşească violări ale Convenției pe teritoriul altui stat[3].

Cu toate acestea, în cauza dată, Curtea nu a constatat îndeplinirea acestor condiții pentru a se angaja responsabilitatea statului turc. Din probele aduse de părți, Curtea a stabilit că, în ciuda trupelor numeroase implicate în operațiunile militare turce în nordul Irakului, nu se putea vorbi de un control global efectiv în sensul dezvoltat de Curte în cauzele *Loizidou* şi *Cipru*.

În cu totul alt mod a raționat Curtea, în privința noțiunii de „control global" generat de operațiuni militare, în celebra cauză *Bankovic ş.a. c. Belgiei ş.a.* (2001), decizie considerată de o mare parte a doctrinei, drept unul din „punctele nevralgice" ale jurisprudenței europene. Cererea reclamanților a fost îndreptată împotriva statelor europene membre NATO, care, în opinia lor, au fost responsabile pentru decesul

[1] A se vedea şi N. Mole, *Issa c. Turkey: Delineating the Extraterritorial Effect of the European Convention on Human Rights,* în European Human Rights Law Review nr. 1/2005, p. 86-91.

[2] Com. EDO, *Illich Sanchez Ramirez c. Franței,* cererea nr. 28780/95, Decizia din 24 iunie 1996, Decisions and Reports nr. 86, p. 155; Com. EDO, *M. c. Danemarcei,* cererea nr. 17392/90, Decizia din 14 octombrie 1992, Decisions and Reports nr. 73, p. 193.

[3] CEDO, cauza *Issa c. Turciei* (2004), § 71.

unor membri ai familiilor lor în cursul bombardamentelor NATO asupra Belgradului din 23 aprilie 1999.

Curtea nu a subscris la argumentele reclamanților privind „controlul efectiv" asupra teritoriului prin acțiunile militare incriminate. În consecință, cererea a fost declarată inadmisibilă. Aşadar, noțiunea de „control global" a fost interpretată diferit de către Curte, care pare să prefere ca noțiunea să acopere doar ocupația militară de tip clasic, nu şi manevrele militare aeriene (bombardamentele) invocate în cauza *Bankovic.*

În hotărârea din cauza *Markovic ş.a. c. Italiei* (2006), bazată pe aceleaşi fapte din cauza *Bankovic,* Curtea a aplicat un raționament ce a legat stabilirea existenței jurisdicției de analiza fondului cauzei (în privința pretinsei încălcări a art. 6 din Convenție). Astfel, din faptul că reclamanții din cauza *Markovic* au putut introduce acțiuni civile în fața instanțelor italiene, Curtea a dedus, pe de-o parte, existența legăturii jurisdicționale a acestora cu statul italian în sensul art. 1 din Convenție şi, pe de altă parte, obligația acestui stat de a respecta, în cadrul acestor acțiuni, garanțiile procedurale prevăzute de art. 6 din Convenție[1]. Este o viziune diametral opusă celei din *Bankovic,* cu atât mai mult cu cât, în cauza de față, Curtea a respins şi excepția de neepuizare a căilor de recurs interne, arătând că statul pârât nu se poate prevala de faptul că reclamanții nu au epuizat procedurile împotriva NATO în fața instanțelor italiene, mai ales în măsura în care nu s-a putut demonstra că astfel de proceduri ar fi avut şanse de succes[2].

§2. Convenția europeană a drepturilor omului şi obligațiile rezultate din alte tratate internaționale

Tot o chestiune ce ține de jurisdicția statelor, dar nu din perspectiva teritorială, ci a obligației statelor de a respecta drepturile prevăzute de Convenție, vizează unele acte ale statelor rezultate din alte obligații internaționale. Sunt statele responsabile pentru încălcări ale drepturilor prevăzute de Convenție prin astfel de acte? Curtea Europeană s-a pronunțat asupra unei astfel de situații, în cauza *Bosphorus Airways c. Irlandei* (2005). În speță, o aeronavă aparținând companiei reclamante şi închiriată liniilor aeriene iugoslave a fost confiscată de autoritățile irlandeze, măsura având ca bază legală Regulamentul nr. 990/93 al Consiliului Comunității Europene care, la rândul său, urmărea implementarea sancțiunilor economice aplicate de Consiliul de Securitate al ONU împotriva Republicii Federale a Iugoslaviei. În hotărârea sa, Curtea s-a declarat competentă a controla conformitatea cu Convenția a unei **măsuri interne care implementa o dispoziție a dreptului comunitar**. Criteriul aplicat de Curte, devenit „doctrina Bosphorus" în această materie, a fost puterea de apreciere a statului în privința punerii în practică a actului internațional în cauză: doar dacă statul are o astfel de libertate/putere de apreciere, va fi responsabil pentru eventuala încălcare a Convenției. Dacă statul nu are o astfel de libertate de apreciere, va fi totuşi responsabil doar dacă organizația internațională sau supranațională care a emis actul în cauză nu are un sistem de protecție a drepturilor omului echivalent cu cel al Convenției. În cauza dată, Curtea Europeană a considerat că Uniunea Europeană are un asemenea sistem „echivalent" cu cel al Convenției. Soluția, considerată revoluționară, din cauza *Bosphorus,* este una tranzitorie până la o eventuală aderare a Uniunii Europene la

[1] *Idem,* § 54-55.
[2] *Idem,* § 35-36.

Convenția europeană, prevăzută atât de Protocolul nr. 14 la Convenție, cât și de Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (Tratatul de la Lisabona)[1].

O problemă interesantă este cea a aplicabilității Convenției în privința actelor reprezentanților forțelor de menținere a păcii aflate sub egida ONU și a NATO. Curtea a avut în acest caz o atitudine oarecum similară cu cea din cauza *Markovic*, de *self restraint,* față de controlul asupra operațiunilor internaționale de menținere a păcii. Cauzele care au stat la originea unei duble decizii de inadmisibilitate au avut la bază pretinse încălcări ale art. 2 și art. 5 din Convenție, săvârșite de membri ai forțelor de menținere a păcii în provincia Kosovo (KFOR)[2]. Faptele alegate de reclamanți implicau membri ai forțelor militare aparținând statelor părți la Convenția europeană, forțe aflate sub comanda NATO și înființate în baza Rezoluției nr. 1244 (1999) a Consiliului de Securitate al ONU, în temeiul Capitolului VII din Carta ONU, care prevedea crearea unei forțe multinaționale „de către statele membre și organizațiile internaționale competente, sub egida Națiunilor Unite" și „cu o participare substanțială a NATO", sub controlul și comanda unificată a unei forțe civile – Misiunea de administrare interimară a Națiunilor Unite pentru Kosovo (MINUK). Aceasta din urmă se află în subordonarea directă a Secretarului general al ONU.

Cauza *Behrami* a avut ca obiect pretinsa încălcare a art. 2 și art. 3 din Convenție, prin explozia unei bombe aflate pe un teren din apropierea unei localități. Bomba fusese lansată de NATO în urma bombardamentelor din 1999, iar reclamanții – rudele victimelor – au pretins că autoritățile forțelor de menținere a păcii cunoșteau existența bombelor în acel loc. Agenții de poliție ai MINUK au efectual o anchetă, dar din rapoartele acestora rezulta faptul că poliția MINUK nu avea acces la locul accidentului fără autorizarea KFOR, că un ofițer francez al KFOR admisese că forța de menținere a păcii avea cunoștință de luni întregi despre existența bombelor neexplodate, precum și că locul exploziei a fost marcat ca periculos de către KFOR a doua zi după incident.

După o analiză detaliată a raporturilor dintre organizațiile internaționale implicate – NATO și ONU – Curtea Europeană, tratând problema nu din perspectiva jurisdicției teritoriale, ci din cea a jurisdicției *ratione personae,* a constatat că autoritatea care deține controlul asupra KFOR și membrilor săi nu era cea a statelor participante, ci ONU, prin Consiliul de Securitate (deși acest lucru nu este reflectat în denumirea misiunii prin acronimul UN aflat în fruntea denumirii, așa cum este prezent în cazul tuturor celorlalte misiuni de menținere a păcii): „Curtea nu observă nimic care să sugereze sau să dovedească existența unor ordine concrete emanând de la statele care au furnizat contingente. De asemenea, nimic nu duce la concluzia că implicarea structurală a statelor furnizoare de contingente a adus atingere controlului operațional efectiv exercitat de NATO".

În consecință, citând raționamentul din hotărârea *Bosphorus,* și constatând o deosebire semnificativă față de situația din această cauză, prin faptul că, în cauzele

[1] A se vedea și F. Kauf-Gazin, *L'arrêt Bosphorus de la Cour européenne des droits de l'homme: quand le juge de Strasbourg pallie le retard du constituant de l'Union Européenne en matiere de protection des droits fondamentaux*, în EDL nr. 17 din septembrie 2005. Pentru poziția Tribunalului de Primă Instanță al Comunității Europene, a se vedea: TPI, cauza *Yassin Abdullah Kadi c. Consiliului,* Hotărârea din 21 septembrie 2005, J.-P. Jacqué, *Le Tribunal de Première Instance face aux résolutions du Conseil de Sécurité des Nations Unies*, în EDL nr. 19 din ianuarie 2006.

[2] CEDO, cauza *Behrami și Behrami c. Franței* și cauza *Saramati c. Franței, RFG și Norvegiei,* Decizia din 31 mai 2006. A se vedea și N. Kang-Riou, *La Cour EDH refuse de controler les opérations internationales de maintien de la paix*, în EDL nr. 24 din septembrie 2007.

de față (atât *Behrami,* cât și *Saramati*), acțiunile și omisiunile în litigiu ale KFOR și MINUK nu ar putea fi imputate statelor pârâte, nu au survenit pe teritoriile acestora și nu au decurs din decizii ale autorităților acestor state, a stabilit că cererile reclamanților trebuie declarate incompatibile *ratione personae* cu dispozițiile Convenției, așadar, a statuat lipsa de jurisdicție *ratione personae* a Curții asupra acestor cereri.

Atunci când statul acționează însă în baza propriei sale competențe, aplicând o rezoluție a Consiliului de Securitate, jurisdicția acestuia este antrenată[1].

§3. Jurisdicția statelor părți la Convenție în spațiul extra-european

Deși, din punct de vedere cantitativ, hotărârile și deciziile în care Curtea Europeană a discutat problema jurisdicției *ratione loci* sunt destul de puține, ele vizează o gamă diversă de situații: de la jurisdicția în incinta misiunilor diplomatice, la cea existentă în cazul prezenței și/sau ocupației militare a teritoriului altui stat, dar și la situația prezenței forțelor militare în spațiul extra-european. Relevante pentru această din urmă categorie sunt hotărârile Marii Camere, *Al Skeini ș.a. c. RU* și *Al-Jedda c. RU,* ambele pronunțate la 7 iulie 2011.

Ambele cauze priveau fapte comise de militari britanici în afara teritoriului național, așadar, Curtea a trebuit, mai întâi, să stabilească existența sau nu a jurisdicției statului britanic asupra acestora. În demersul său, Curtea s-a sprijinit pe o serie de documente relevante din dreptul internațional în materie, precum și pe propria jurisprudență privind principiul teritorialității. Au fost utilizate ca surse pentru argumentare: dreptul internațional umanitar – atât „dreptul de la Haga" (de exemplu, Regulamentele de la Haga din 1907 privind legile și obiceiurile războiului terestru), cât și „dreptul de la Geneva" (de exemplu, Convenția nr. IV din 1949 privind protecția persoanelor civile în timp de război) – hotărâri și opinii relevante ale Curții Internaționale de Justiție[2] privind ocupația militară și obligațiile puterilor ocupante. Rolul principal l-a jucat însă analiza din perspectiva propriei jurisprudențe a Curții, nu foarte vastă, dar densă în argumente și deducerea de principii, chiar dacă uneori aplicate contradictoriu.

Astfel, Marea Cameră a reamintit principiile generale de interpretare și aplicare a noțiunii de jurisdicție, în sensul art. 1 din Convenție:

a) exercitarea jurisdicției este o condiție *sine qua non* pentru angajarea răspunderii unui stat parte pentru fapte sau omisiuni care ar aduce atingere unor drepturi garantate de Convenție;

b) primatul principiului teritorialității, așa cum a fost deja afirmat în decizii și hotărâri ca *Bankovic ș.a. c. Belgiei ș.a.* (2001), *Ilașcu ș.a. c. Moldovei și Rusiei* (2004);

c) existența unor excepții de la principiul teritorialității, recunoscute de Curte în jurisprudența sa, în termeni extrem de limitativi, pe baza analizei de la caz la caz [principiu recunoscut în hotărârile *Drozd și Janousek c. Franței și Spaniei* (1992) și *Loizidou c. Turciei* (1996)]. Cele trei mari cazuri care pot antrena astfel de aplicări extrateritoriale ale Convenției sunt: actele agenților diplomatici și consulari (*W.M. c. Danemarcei,* Decizia Comisiei din 14 octombrie 1993); exercitarea unor atribuții de putere publică de către autoritățile unui stat parte, la invitația, cu consimțământul sau acceptarea

[1] CEDO, cauza *Bosphorus Airways c. Irlandei* (2005).

[2] De exemplu, avizul consultativ (*Advisory Opinion*) *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (9 iulie 2004); ICJ, cauza *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of Congo c. Ugandei,* 2005).

altui stat, pe teritoriul acestuia din urmă (de exemplu, *Öçalan c. Turciei,* hotărârea Marii Camere din 2005); controlul efectiv şi global asupra unei porțiuni de teritoriu, ca urmare a ocupației militare, fie că aceasta din urmă este rezultatul unor acte militare licite sau ilicite din punctul de vedere al dreptului internațional.

În speță, Marea Cameră a reamintit semnificația expresiei „control efectiv", şi anume exercitarea de către puterea ocupantă a unor puteri publice, indiferent de faptul că pe teritoriul respectiv mai subzistă sau nu o parte a guvernării locale. Acest control generează obligația statului ocupant de a asigura, pe teritoriul respectiv, întregul set de drepturi prevăzute de Convenție, indiferent dacă acel teritoriu face sau nu parte din „spațiul juridic" al Convenției[1].

Aplicând aceste principii, Curtea a constatat că forțele armate britanice au preluat controlul asupra provinciei Al-Başrah, unde s-au petrecut faptele, de la data de 1 mai 2003, asumându-şi, alături de forțele americane, până la instalarea noului guvern interimar irakian, exercitarea unor atribuții de suveranitate, în mod special autoritatea şi responsabilitatea pentru menținerea securității în zonă. În acest context, uciderea rudelor reclamanților (toți civili) de către militarii britanici creează o legătură jurisdicțională în sensul art. 1 din Convenție şi deci antrenează angajarea răspunderii Marii Britanii.

O situație similară, sub aspectul jurisdicției, dar diferită din punctul de vedere al faptelor este cea din hotărârea *Al-Jedda c. RU.* În acest caz, era vorba de jurisdicția statului britanic asupra detenției unui civil irakian în perioada 2004-2007, într-un centru de detenție din Başrah coordonat de forțele militare britanice. Guvernul britanic a susținut că decizia privind detenția reclamantului a aparținut Națiunilor Unite, şi nu autorităților militare britanice, fapt pentru care jurisdicția Marii Britanii ar fi fost inexistentă. Analizând normele internaționale aplicabile, inclusiv actele succesive ale Consiliului de Securitate ONU (Rezoluțiile nr. 1483 din 22 mai 2003, nr. 1511 din 16 octombrie 2003 şi nr. 1546 din 8 iunie 2004) şi comparând cu situația din Kosovo din anul 1999[2], Curtea a stabilit că, spre deosebire de cazul Kosovo, în Irak, Consiliul de Securitate nu a avut niciun fel de control asupra operațiunilor forțelor multinaționale, control care, potrivit art. 5 din Proiectul de Articole privind Răspunderea Organizațiilor Internaționale al Comisiei de Drept Internațional, constituie principalul criteriu pentru angajarea acestei răspunderi. În concluzie, luând în considerare şi celelalte argumente invocate de reclamant – faptul că centrul de detenție era controlat exclusiv de forțele britanice, decizia privind detenția reclamantului a fost luată de un ofițer britanic (deşi această decizie a fost reevaluată ulterior de comisii ce includeau şi oficiali irakieni şi reprezentanți ai altor state din cadrul forței multinaționale), Curtea a decis că detenția reclamantului intră sub jurisdicția Marii Britanii şi va fi examinată pe fond[3].

---

[1] CEDO (Marea Cameră), cauza *Al Skeini ş.a. c. RU* (2011), § 142.

[2] CEDO, cauzele *Behrami şi Behrami c. Franței* şi *Saramati c. Franței, RFG şi Norvegiei,* precitate.

[3] În acest demers, Curtea a constatat că plasarea reclamantului în detenție pe termen nelimitat nu era autorizată nici de rezoluțiile Consiliului de Securitate şi nu corespunde nici prevederilor art. 5 din Convenție, aşadar, nu a existat un conflict între obligațiile statului britanic decurgând din două norme internaționale diferite (Carta ONU şi Convenția europeană). Aşadar, nefiind îndeplinite condițiile de legalitate, Curtea a decis existența unei violări a art. 5 § 1 din Convenție.

Capitolul II. Dreptul la viață

Dreptul la viață este un drept suprem al ființei umane, a cărui respectare este însăşi condiția exercitării celorlalte drepturi, „valoarea supremă pe scara drepturilor omului pe plan internațional"[1]. Garanția protecției dreptului la viață, cuprinsă în art. 2 din Convenția europeană, nu se extinde însă şi asupra dreptului la condiții de viață decente, la dreptul la un anumit nivel de trai sau la dreptul persoanei la libera dezvoltare a personalității sale[2].

§1. Obligațiile statelor privind respectarea dreptului la viață

Conform art. 2 §1 din Convenție, dreptul la viață este protejat prin lege. Jurisprudența Curții în această privință a evidențiat că statele au atât obligații negative, cât şi obligații pozitive: nu trebuie doar să se abțină de a provoca moartea „în mod intenționat", dar trebuie să ia şi măsurile necesare pentru protecția vieții (responsabilitatea „pozitivă" a statului)[3].

Potrivit interpretării Curții, art. 2 poate implica, în anumite împrejurări bine determinate, obligația pozitivă a statelor de a lua măsuri operaționale preventive pentru protejarea unui individ a cărui viață este pusă în pericol de actele criminale ale altui individ (în virtutea efectului orizontal al Convenției). Aceasta nu înseamnă însă că art. 2 generează o obligație a statelor de a preveni orice posibilitate de violență: „o asemenea îndatorire trebuie să fie interpretată în sensul în care nu impune autorităților o obligație imposibilă sau disproporționată, ținând cont de dificultățile pe care le implică menținerea ordinii în societățile moderne, de caracterul imprevizibil al comportamentului omenesc şi de opțiunile operaționale care trebuie făcute în privința priorităților şi resurselor"[4].

De asemenea, statele trebuie să intervină activ pentru garantarea dreptului la viață: de exemplu, în materia luptei împotriva terorismului, statul trebuie, pe de o parte, să-i sancționeze pe cei vinovați şi, pe de altă parte, să ia măsurile preventive corespunzătoare situației generale.

Alte obligații pozitive pot viza crearea unui sistem judiciar independent şi eficient în vederea stabilirii cauzei morții şi a pedepsirii celor vinovați[5] sau protecția vieții deținuților față de comportamentul criminal al colegilor de detenție[6]. Una din obligațiile specifice în cazul deținuților este şi cea de a asigura o protecție sporită celor care prezintă tulburări psihice, în special tendințe suicidare. În cauza *Jasińska c. Poloniei* (2010), Curtea a considerat că a existat o încălcare a acestei obligații, cu violarea art. 2 din Convenție, pentru faptul că nepotul reclamantei, care suferea din copilărie de tulburări psihice, a reuşit să se sinucidă prin ingerarea de medicamente, în timp ce executa o pedeapsă cu închisoarea pentru mai multe furturi. Curtea a stabilit că autoritățile penitenciare

[1] CDO, cauza *Baboeram c. Surinam* (1985); CEDO, cauza *Streletz, Kessler şi Krenz c. RFG* (2001).

[2] G. Guillaume, *Article 2,* în L.-E. Pettiti, P.-H. Imbert, E. Decaux, *op. cit.*, p. 148.

[3] De exemplu, măsuri în domeniul sănătății publice, CEDO, cauza *Calvelli şi Ciglio c. Italiei* (2002), sau în domeniul protecției mediului – a se vedea cauza *Oneryildiz c. Turciei* (2004).

[4] CEDO, cauza *Osman c. RU* (1998); cauza *Mastromatteo c. Italiei* (2002).

[5] CEDO, cauza *Mastromatteo,* precitată.

[6] CEDO, cauza *Paul şi Audrey Edwards c. RU* (2002).

nu au luat măsuri suficiente pentru a se asigura că victima își lua corect tratamentul, fără a ascunde pastilele psihotrope: „obligația de a asigura îngrijiri medicale adecvate unui deținut ar fi lipsită de orice sens dacă s-ar limita la prescrierea tratamentelor, fără a se asigura că acestea au fost administrate și urmărite corect".

Prin hotărârile din cauzele *Timurtas, Çiçek* și *Akdeniz*, pronunțate în 2000-2001, Curtea a stabilit că, în lipsa unei anchete efective, disparițiile forțate de persoane constituie prin ele însele încălcări ale dreptului la viață. S-a instituit, astfel, o prezumție de cauzalitate potrivit căreia, în lipsa unor explicații și dovezi plauzibile din partea autorităților, se consideră că persoana dispărută este decedată în timpul arestării, antrenându-se responsabilitatea statului[1].

Statele au, în virtutea art. 1 și art. 2 din Convenție, obligația pozitivă de ordin procedural de a organiza anchete efective împotriva celor care au adus atingere vieții persoanei[2]. Această obligație procedurală este deosebit de complexă. Pe lângă obligația de a face investigațiile necesare, ei îi mai corespunde și dreptul publicului de a lua cunoștință de modul cum s-a desfășurat o astfel de anchetă, precum și de concluziile acesteia: „existența unor proceduri adecvate, care permit angajarea eventualei responsabilități a agenților statului este indispensabilă pentru a menține încrederea publicului și a răspunde neliniștii legitime a acestuia în caz de recurgere la forță din partea acestora, cu consecința morții victimei"[3].

În hotărârea din cauza *Șandru c. României* (2009), Curtea s-a pronunțat în contextul unuia dintre cele mai controversate dosare din istoria judiciară a României – așa-numita cauză a Revoluției din 1989 – dosar finalizat după aproape 20 de ani de la evenimentele care l-au generat. Reclamanții au invocat dreptul la viață, iar Curtea a observat de la început lipsa de diligență a autorităților române, care au permis, prin atitudinea lor, o prelungire „inadmisibilă" a soluționării cauzei. Curtea a mai criticat faptul că ancheta principală a fost condusă de procurori militari, în condițiile în care inculpații au fost, între 1990 și 1991, ministru al apărării, respectiv ministru de interne. Curtea a arătat că prima procedură, începută în 1990, s-a terminat cu o decizie irevocabilă a Curții Supreme, în anul 2000, dar a fost redusă la zero ca urmare a unui recurs în anulare introdus de Procurorul General, în favoarea inculpaților. Citând propria jurisprudență, Curtea a reamintit că statul trebuie să-și organizeze sistemul judiciar astfel încât să permită instanțelor să îndeplinească cerințele Convenției, în special pe cele care decurg din obligația pozitivă existentă pe terenul art. 2 privind dreptul la viață. Mai mult, „miza politică și socială" invocată de guvernul român nu poate justifica, în opinia Curții, durata procedurii, ci dimpotrivă, aceasta ar fi trebuit să incite autoritățile să rezolve cauza cu maximă celeritate. Evident, în aceste împrejurări, Curtea a constatat violarea art. 2 în latura sa procedurală.

Această latură procedurală a fost invocată și pentru încălcarea obligației aferente constatată în hotărârile *Crăiniceanu și Frumușanu c. României* (2012). În speța care privea obligația statului de a investiga consecințele faptelor petrecute în timpul „mineriadei" din septembrie 1991, Curtea a constatat că toate componentele obligației pozitive procedurale impuse de art. 2 au fost desconsiderate de autoritățile române – de la lipsa de imparțialitate a parchetului militar (de altminteri, scoasă în evidență de mai multe ori, tot de către Curtea europeană), până la durata excesivă a procedurilor

[1] A se vedea și cauza *Gongadze c. Ucrainei* (2005).
[2] A se vedea și cauza *Finucane c. RU* (2003).
[3] CEDO, cauza *Mahmut Kaya c. Turciei* (2002); a se vedea și cauza *McCann ș.a. c. RU* (1995).

şi la absența oricărui rezultat relevant privind vreo responsabilitate. În privința cerinței controlului public asupra investigației (obligația de asigurare a transparenței), Curtea a constatat doar lipsa de cooperare a autorităților implicate, între ele, lucru care, în ultimă analiză, exclude *a fortiori* „asocierea" publicului sau a persoanelor apropiate victimelor directe. Mai mult decât atât, constatarea disimulării unor mijloace de probă conduce la aceeaşi concluzie, a lipsei transparenței necesare unei anchete efective şi imparțiale. Complexitatea cauzei, ca argument în favoarea unei durate mai lungi a anchetei, a fost scoasă din ecuație de către Curte, care nu a ezitat să sublinieze importanța rezultatului acestei anchete pentru întreaga societate românească: aceasta „ar fi trebuit să mobilizeze autoritățile în a trata dosarul cu promptitudine şi fără întârzieri inutile, pentru a preveni orice aparență că unele fapte se bucură de impunitate"[1].

Obligația procedurală se extinde şi în privința neglijenței medicale: în cauza *Silih c. Sloveniei* (2007; Marea Cameră, 2009), Curtea a constatat încălcarea art. 2 în dimensiunea sa procedurală pentru lipsa unui sistem prompt şi eficace de a stabili autorii acestei neglijențe care a dus la decesul soțului reclamantei. Partea interesantă a acestei hotărâri vizează competența *ratione temporis* a Curții, faptele invocate producându-se înainte de intrarea în vigoare a Convenției față de Slovenia. Cu toate acestea, Curtea a considerat că examinarea laturii procedurale a violării art. 2 este posibilă, deoarece „obligațiile procedurale ce decurg din art. 2 pot fi detaşate de actul material şi susceptibile a fi puse în discuție".

O hotărâre interesantă sub aspectul obligațiilor pozitive reținute este cea pronunțată în cauza *Panaitescu c. României* (2012), în care Curtea, declarând că a existat o violare a obligației procedurale generate de art. 2 din Convenție, prin lăsarea fără tratament adecvat a unui bolnav de cancer, a atras atenția şi asupra faptului că lipsa resurselor materiale nu poate fi invocată de statele părți ca argument pentru neonorarea unei creanțe obişnuite şi, cu atât mai puțin, ca scuză pentru eventuale încălcări ale dreptului la viață[2].

Într-o altă hotărâre împotriva României[3], Curtea a stabilit existența unei violări a aceleiaşi obligații procedurale, în materie de neglijență medicală, din următoarele motive: avizul comisiei superioare a Institutului de Medicină legală nu putea fi înlăturat sau completat, neexistând nici posibilitatea unei expertize alternative; în plus, în speță, avizul respectiv nu era susținut, în opinia Curții, de suficiente argumente ştiințifice care să îl legitimeze ca unic mijloc de probă care a stat la baza deciziei definitive a instanței de recurs; imposibilitatea practică a reclamantei de a obține o reparare a prejudiciului suferit, în dreptul intern. Şi aici, ca şi în cauza *Eugenia Lazăr c. României* (2010), Curtea a constatat, de fapt, absența din dreptul românesc a unor „garanții privind existența unui sistem juridic care să permită stabilirea cauzei decesului unei persoane aflate sub responsabilitatea cadrelor medicale".

Jurisprudența fostei Comisii Europene cuprinde unele cazuri interesante care au pus în discuție existența unor obligații pozitive ale statelor pentru protecția dreptului la viață. De exemplu, Comisia nu a recunoscut explicit existența unei obligații a statului de a impune prin lege îndatorirea cetățenilor de a acorda asistență altora în caz de

[1] A se vedea şi B. Selejan-Guțan, *Jurisprudența CEDO*, în P.R. nr. 7/2012.

[2] A se vedea şi B. Selejan-Guțan, *Jurisprudența CEDO*, în P.R. nr. 6/2012.

[3] CEDO, cauza *Baldovin c. României* (2011). A se vedea şi B. Selejan-Guțan, *Jurisprudența CEDO*, în P.R. nr. 9/2012.

urgență medicală[1]. Comisia nu a recunoscut nici existența obligației statului ca, în luarea unor măsuri administrative sau judiciare (cum ar fi, evacuarea din locuință sau condamnarea penală a soțului reclamantei), să țină seama de riscul sinuciderii celor vizați[2].

Una dintre cauzele extrem de interesante în materia obligațiilor pozitive ale statelor este *Oneryildiz c. Turciei*, soluționată de Marea Cameră a Curții în 2004. Reclamantul şi familia sa locuiau într-o baracă, pe marginea unei gropi de deşeuri. În 1991, un raport de expertiză atrăgea atenția autorităților asupra posibilității producerii unei explozii a gazelor generate de gunoaiele în descompunere, precum şi asupra faptului că nu s-au luat măsuri pentru a preveni acest lucru. Deşi raportul a suscitat dispute între autoritățile vizate, până la luarea vreunei măsuri, în 1993 s-a produs o asemenea explozie, fiind distruse 10 locuințe, între care şi a reclamantului. De asemenea, în urma exploziei şi-au pierdut viața nouă persoane, rude apropiate ale reclamantului. Primarii localităților respective au fost supuşi unor investigații penale ce s-au încheiat cu condamnarea lor pentru „neglijență în serviciu", iar pedeapsa cu închisoarea pe o perioadă de trei luni a fost suspendată. Reclamantului, în urma unei acțiuni pentru despăgubiri, i s-au acordat sume de bani, dar care nu au fost plătite până la data sesizării Curții Europene (1999). O cameră a Curții a soluționat cauza la 18 iunie 2002, iar guvernul turc a cerut retrimiterea în fața Marii Camere, care s-a pronunțat la 30 noiembrie 2004.

Din punctul de vedere al dreptului la viață, Curtea a arătat că, din moment ce autoritățile turce ştiau sau trebuiau să ştie că exista un risc real şi imediat pentru persoanele ce locuiau lângă groapa de deşeuri, ele aveau obligația dată de art. 2 din Convenție de **a lua măsuri operaționale preventive necesare şi suficiente pentru a proteja acele persoane.** Consiliul municipal Istanbul nu numai că nu a luat măsurile urgente necesare, dar s-a opus recomandării Biroului pentru mediu al primului-ministru de a aduce groapa de deşeuri la standardele aplicabile. La argumentul guvernului că reclamantul a acționat ilegal prin stabilirea sa în preajma gropii, Curtea a remarcat că, în ciuda interdicției legale din materia urbanismului, politica reală a statului turc a fost în sensul de a încuraja integrarea acelor zone în mediul urban şi de a accepta existența şi modul de viață al acelor aşezări umane. În cazul de față, din 1988 până în 1993, reclamantul şi familia sa au locuit netulburați în zona respectivă. Autoritățile au instituit chiar taxe locale în sarcina acestor locuitori şi le-au furnizat servicii publice, pentru care au fost, de asemenea, taxați. Aşadar, guvernul nu poate, în opinia Curții, să susțină că este absolvit de răspundere, pe motivul neglijenței victimelor.

Curtea a mai remarcat că guvernul nu a luat nicio măsură pentru a-i informa pe locuitorii din zona respectivă despre riscurile la care se expuneau. Din toate aceste motive, Curtea a constatat că a existat o violare a art. 2 privind dreptul la viață prin nerespectarea unui cumul de obligații pozitive de către statul turc. Aşadar, la mănunchiul de obligații pozitive ale statelor în privința protecției dreptului la viață, Curtea a adăugat-o şi pe aceea de **informare** a persoanelor privind riscurile de pierdere a vieții.

Decesul cauzat de expunerea la radiații nucleare poate antrena încălcarea unei obligații pozitive recunoscute de Curte în cauza *L.C.B. c. RU* (1998), fiind vorba de o protecție indirectă a dreptului la un mediu sănătos prin prisma protecției dreptului la viață.

---

[1] Com. EDO, Decizia asupra cererii nr. 11590/85, cauza *Hughes c. RU.*

[2] Com. EDO, Decizia din 13 decembrie 1971 asupra cererii nr. 5207/71 şi, respectiv, Decizia din 10 octombrie 1986 privind cererea nr. 11604/85, cauza *X. c. RFG* (1986) şi cauza *Nadaf c. RFG* (1986).

O cauză de referință împotriva României este *Centrul de Resurse Juridice pentru Valentin Câmpeanu c. României* (2014), în care Curtea a constatat că plasarea victimei, aflate într-o stare de vulnerabilitate evidentă din cauza bolilor de care suferea (victima era decedată la data introducerii cererii în numele său de către CRJ[1]), într-un spital psihiatric în care condițiile de internare şi tratament erau deplorabile (lipsa căldurii şi a hranei adecvate, deficitul de personal medical şi resurse medicale, inclusiv medicamente) a fost de natură a-i pune în mod direct viața în pericol. În aceste condiții, Curtea a decis că „eşecul continuu al personalului medical de a-i asigura d-lui Câmpeanu îngrijire şi tratament adecvate a fost un alt factor care a dus la moartea sa prematură. Aceste considerente sunt suficiente să permită Curții să concluzioneze că autoritățile naționale nu şi-au respectat obligația substanțială generată de art. 2 din Convenție, de a asigura un standard adecvat de protecție a dreptului la viață al d-lui Câmpeanu"[2].

În aceeaşi cauză, Curtea a constatat şi încălcarea obligației procedurale a statului prin neefectuarea de investigații eficiente în privința morții victimei, precum şi incapacitatea statului român de a asigura un mecanism procedural adecvat, în lumina art. 13 combinat cu art. 2, pentru protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități mentale şi a familiilor acestora, victime ale violării dreptului la viață.

Tot în privința efectului orizontal al Convenției, Curtea a sancționat atitudinea pasivă a autorităților în cauza *Kontrova c. Slovaciei* (2007), atitudine ce a dus la decesul copiilor reclamantei (aceştia au fost ucişi de soțul reclamantei, după repetate amenințări şi în ciuda faptului că reclamanta a făcut repetate plângeri la poliția locală).

În cauza *Albekov ş.a. c. Rusiei* (2008), Curtea a arătat că autoritățile ruse ar fi trebuit să efectueze operațiuni complete de localizare şi distrugere a minelor rămase în anumite locuri din Cecenia unde se purtaseră lupte, locuri aflate în apropierea unor sate şi unde localnicii aveau obiceiul să-şi ducă vitele la păscut. Absența unor astfel de operațiuni complete, precum şi avertismentele vagi adresate populației privind pericolele din zonă, au constituit, în opinia Curții, violări ale art. 2 din Convenție[3].

Însă, Curtea nu a considerat ca o violare a art. 2, în dimensiunea sa procedurală, absența unor sancțiuni penale împotriva medicilor într-un caz de **neglijență medicală** care a cauzat moartea bebeluşului reclamanților la două zile după naştere: „în sfera specifică a neglijenței medicale, obligația (pozitivă a statului – *n.n.*) poate fi îndeplinită dacă sistemul juridic asigură victimei un remediu la instanțele civile, fie singur, fie în conjuncție cu un remediu la instanțele penale (...). Sancțiunile disciplinare pot fi, de asemenea, considerate suficiente"[4].

În cauza *Taïs c. Franței* (2006), victima a fost găsită decedată într-o celulă a comisariatului de poliție, unde fusese închisă cu câteva ore înainte din cauza stării de ebrietate. Curtea Europeană a constatat violarea art. 2 din Convenție în ambele sale dimensiuni, în mod special pentru durata anormal de lungă a procedurii de investigare a condițiilor decesului, pentru absența unei reconstituiri a faptelor (dimensiunea procedurală), precum şi pentru pasivitatea totală a polițiştilor de la comisariat, în

[1] A se vedea *supra*, p. 55.

[2] *CRJ pentru Valentin Câmpeanu c. României* (2014), §143-144.

[3] În contextul conflictului din Cecenia, Rusia a fost condamnată în zeci de cauze pentru încălcarea art. 2, ca urmare a aşa-numitelor „dispariții forțate": de exemplu, cauzele *Ahmadov şi Ahmadov c. Rusiei, Tsourov c. Rusiei, Khalidov ş.a. c. Rusiei*, toate pronunțate în anul 2008.

[4] CEDO, cauza *Calvelli şi Ciglio c. Italiei* (2002), § 51.

ciuda stării de sănătate îngrijorătoare a victimei şi a strigătelor care s-au auzit toată noaptea din celula acesteia.

În cauza *Al-Skeini ş.a. c. RU* (2011), după ce a stabilit existența jurisdicției extrateritoriale a statului-pârât, Curtea s-a pronunțat şi asupra pretinsei violări a art. 2 din Convenție. În acest demers, Curtea a examinat cererile sub aspectul obligațiilor procedurale ale statului britanic în privința faptelor săvârşite de militari. Principala obligație pozitivă în acest sens este aceea de a realiza o anchetă oficială efectivă privind circumstanțele în care au avut loc decesele victimelor şi de a trage la răspundere şi sancționa eventualii vinovați. Din nou, Curtea a reamintit criteriile aplicabile unei investigații pentru a fi considerată efectivă şi deci conformă obligației deduse din art. 2: să fie promptă, cuprinzătoare, să fie efectuată de autorități imparțiale şi să fie capabilă a duce la identificarea şi pedepsirea vinovaților. Aceasta din urmă, evident, nu este o obligație de rezultat, ci una de mijloace, altfel ar însemna impunerea unei sarcini excesive autorităților.

În situația specială a cauzei, Curtea a subliniat că „obligația procedurală derivată din art. 2 continuă să se aplice în condiții dificile de securitate, inclusiv în contextul unui conflict armat (...). [Aceasta] presupune că, şi în astfel de condiții, trebuie luate toate măsurile rezonabile pentru a asigura realizarea unei anchete efective şi independente privind pretinsele încălcări ale dreptului la viață"[1].

Aplicând aceste reguli generale în speță, Curtea a constatat că investigațiile întreprinse nu au îndeplinit aceste condiții, în special pe cea privind independența investigatorilor militari. Lipsa independenței (faptul că toate anchetele s-au desfăşurat în interiorul sistemului militar) a dus şi la finalizarea uneia dintre ele înainte de a fi fost completă, ceea ce constituie o încălcare în plus a obligației procedurale menționate. De asemenea, în cazul celui de-al cincilea reclamant, guvernul pârât nu a reuşit să furnizeze nicio explicație privind intervalul de timp foarte lung (peste nouă luni) scurs de la data decesului până la anchetarea făptuitorilor de către curtea marțială, fapt care a dus la imposibilitatea administrării unor probe esențiale. Pentru toate aceste motive, Marea Cameră a constatat neîndeplinirea de către statul britanic a obligației pozitive de ordin procedural derivată din art. 2 din Convenție.

§2. Începutul şi sfârşitul dreptului la viață

O problemă importantă pentru doctrină, dar şi pentru autoritățile de la Strasbourg, a fost determinarea frontierelor dreptului la viață. Când începe şi când se sfârşeşte dreptul la viață? Există un drept de a muri? Iată întrebări care încă mai aşteaptă răspuns de la jurisprudența europeană, în lipsa unui „consens european" în materie.

2.1. Începutul dreptului la viaţă

În privința primei frontiere a dreptului la viață, dificultatea de interpretare porneşte de la absența unei definiții clare din punct de vedere ştiințific (medical) a începutului vieții, deşi au fost formulate diverse teorii. Aşadar, se pune problema dacă viața ființei umane începe de la naştere sau de la concepție. Textele juridice interne şi internaționale nu conțin nicio reglementare a acestei probleme, iar acest lucru poate avea consecințe deosebit de grave: de exemplu, în cazul manipulărilor genetice, al experimentelor

[1] CEDO, cauza *Al Skeini ş.a. c. RU* (2011), § 164.

pe embrionul uman sau al fertilizării artificiale[1]. În privința protecției jurisprudențiale, trebuie precizat că, în Europa, deşi jurisdicțiile constituționale nu creează un veritabil statut legal al embrionului, recunosc totuşi o vocație a acestuia de a fi protejat prin prisma dreptului la viață[2].

În contextul spectaculoaselor progrese ale ştiinței medicale, începe să devină o necesitate prevederea unui statut juridic al **embrionului uman**, statut ce să permită protecția eficientă a acestuia. Consiliul Europei s-a angajat deja pe această cale: o recomandare referitoare la ingineria genetică precizează că dreptul la viață şi la demnitate umană (art. 2 şi art. 3 din Convenție) implică dreptul de a moşteni caracteristicile genetice, fără a suferi vreo manipulare genetică. S-a cerut astfel Comitetului Miniştrilor să prevadă expres recunoaşterea, prin Convenția europeană, a unui drept la un patrimoniu genetic ce nu a suferit nicio manipulare. De asemenea, începe să se contureze un drept al bioeticii care devine una dintre cele mai importante diviziuni ale dreptului internațional şi european al drepturilor omului.

Cu privire la dreptul la viață al copilului nenăscut, într-o primă etapă jurisprudențială, Comisia Europeană a Drepturilor Omului a părut să dea şi fătului o „anumită personalitate" independentă de cea a mamei, estimând că limitările întreruperilor voluntare de sarcină nu pot fi considerate o violare a art. 8 care garantează respectul vieții private şi familiale. Cu toate acestea, în cauza *Paton c. RU* (1981), Comisia a stabilit că avortul în a zecea săptămână de sarcină, cu scopul de a proteja sănătatea fizică şi mentală a mamei, nu reprezintă o încălcare a art. 2 din Convenție[3]. Ulterior[4], Comisia a refuzat să recunoască fătului un drept la viață cu caracter absolut, arătând că termenul de „persoană" utilizat de art. 2 nu se referă şi la copilul conceput. Fundamentul argumentației Comisiei în aceste cauze a fost diversitatea considerabilă a legislațiilor naționale asupra avortului. Sub aspectul calității de victimă, trebuie remarcat că ambele cereri menționate au fost introduse de potențialul tată al copilului, direct afectat de întreruperea de sarcină cerută sau efectuată fără consimțământul său. O cerere venită din partea unei persoane neafectate direct sau a unui preot nu ar fi fost admisibilă sub acest aspect.

În cauza *Brüggemann şi Scheuten c. RFG* (1977), Comisia a apreciat că nu se interzice prin Convenție avortul terapeutic în primele luni de sarcină. Ce se întâmplă în cazul avortului neterapeutic, după trecerea primelor trei luni de sarcină? Problema nu a fost încă soluționată la nivel european, în acest domeniu statele având o marjă extinsă de apreciere[5]. Comisia Europeană a arătat că dreptul la viață nu „pare" a se aplica decât de la naştere. Curtea Europeană a apreciat, la rândul ei, că nu este necesar să determine dacă Convenția garantează un drept la avort sau un drept la viață recunoscut fătului. Totuşi, orice restrângere a libertății de comunicare a informațiilor asupra avorturilor practicate în afara teritoriului național a fost calificată ca fiind contrară art. 10 din Convenție, ce garantează libertatea de expresie [cauza *Open Door ş.a. c. Irlandei* (1992)]. În mod regretabil, judecătorii europeni nu s-au pronunțat şi asupra dreptului la viață al copilului conceput, ceea ce a creat incertitudini

[1] A se vedea: Gh. Scripcaru, V. Astărăstoaie, A. Ciucă, C. Scripcaru, *Introducere în biodrept – de la bioetică la biodrept*, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2003; B. Mathieu, *Genome humain et droits fondamentaux*, Paris, Economica – PUAM, 2000.

[2] B. Mathieu, *Le droit à la vie*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2005, p. 23 şi urm.

[3] A se vedea şi cauza *H. c. Norvegiei*, cererea nr. 17004/90.

[4] *CEDO*, cauza *X c. RU* (1980).

[5] G. Guillaume, *loc. cit.*, p. 147.

asupra acestei probleme, cu atât mai mult cu cât unele instanțe naționale au adoptat o poziție fermă în această privință[1].

Într-o faimoasă cauză împotriva Franței[2], Marea Cameră a Curții a reafirmat poziția conform căreia „problema începutului dreptului la viață este una ce trebuie decisă la nivel național: în primul rând, pentru că această chestiune nu a fost decisă în majoritatea statelor care au ratificat Convenția (...); în al doilea rând, pentru că nu există un consens european asupra definiției științifice și legale a începutului vieții".

Curtea Europeană a statuat că, în absența unui consens european în materie, nu se poate recunoaște un „drept la avort" protejat de Convenție pe terenul art. 8 (dreptul la protecția vieții private și a autonomiei personale)[3], dar că, acolo unde acest drept este prevăzut de legislația națională, „exercițiul său nu poate fi împiedicat în practică prin reaua-voință a autorităților interne sau a corpului medical, ceea ce ar antrena o violare a art. 8"[4].

În cauza *Evans c. RU* (2006), reclamanta, Natalie Evans, și partenerul ei J., au început un tratament de fertilitate la Clinica de Concepție Asistată din Bath. În timpul unei consultații la clinică, dra Evans a fost diagnosticată cu o stare pre-canceroasă a ovarelor sale și i s-a oferit un ciclu de fertilizare *in vitro* (FIV) înainte de extragerea chirurgicală a ovarelor. În timpul consultației, dra Evans și partenerul ei au fost informați că fiecare dintre ei va trebui să semneze un formular prin care să-și dea consimțământul la tratament și că, în conformitate cu prevederile Legii privind fertilizarea umană și embriologia din 1990, este posibil pentru fiecare să-și retragă consimțământul oricând înainte ca embrionii sa fie implantați în uterul reclamantei. Dra Evans a întrebat dacă nu există și alte mijloace de a-și fertiliza ovulele, pentru a se proteja în cazul în care J și-ar retrage consimțământul. J a asigurat-o că aceasta nu se va întâmpla. În urma tratamentului, au rezultat șase embrioni care au fost depozitați, iar la 26 noiembrie, dra Evans a suferit operația de extirpare a ovarelor. În mai 2002, relația dintre cei doi s-a încheiat, iar J. a informat clinica că nu mai este de acord ca dra Evans să folosească embrionii.

La 27 februarie 2005, Curtea Europeană, sesizată de către reclamantă în urma eșecurilor acțiunilor sale la instanțele interne, a cerut, în temeiul art. 39 din Regulamentul Curții, privind **măsurile interimare**, ca Regatul Unit să ia măsurile necesare pentru a preveni distrugerea embrionilor de către clinică până la pronunțarea hotărârii Curții. Ca urmare, embrionii nu au fost distruși.

La 7 martie 2006 a fost adoptată hotărârea Camerei, prin care se statua că nu a existat o violare a art. 2, 8 și 14 din Convenție. La cererea reclamantei, cauza a fost retrimisă la Marea Cameră, care s-a pronunțat la 10 aprilie 2007.

În hotărârea sa asupra pretinsei violări a art. 2 din Convenție, Marea Cameră a considerat că embrionii nu au un drept la viață în sensul art. 2 și că nu a existat, așadar, o violare a acestui text. Curtea a făcut referire la argumentația Camerei, în care se arăta că, în lipsa unui punct de vedere comun în privința dreptului la viață al embrionilor, statele părți au o largă marjă de apreciere în această privință.

[1] *Ibidem.*
[2] CEDO, cauza *Vo c. Franței* (2004).
[3] CEDO, cauza *A., B. și C. c. Irlandei* (2010).
[4] CEDO, cauza *Tysiac c. Poloniei* (2012).

2.2. Sfârşitul dreptului la viaţă

Cât priveşte „ultima frontieră" a dreptului la viață sau „dreptul de a muri", problema rămâne una controversată. Legislațiile europene abordează în mod diferit problema eutanasiei, deşi toate sunt părți ale Convenției. În Elveția, eutanasia activă (prin care moartea este accelerată printr-un act pozitiv) este interzisă de Constituție şi de legea penală. Unele cantoane elveţiene permit însă eutanasia pasivă, adică dreptul de a refuza anticipat îngrijirile medicale sau prelungirea artificială a vieții. În Franța, legea din 22 aprilie 2005 recunoaşte pentru prima dată o astfel de formă de eutanasie, care a mai fost admisă şi în Germania, Danemarca şi Marea Britanie[1]. Doar legislația olandeză permite eutanasia de orice fel, din anul 2001 (Legea privind controlul eutanasiei şi al suicidului asistat).

Poziția Curții Europene a fost fermă în această privință. În hotărârea din cauza *Pretty c. RU* (2002), Curtea a arătat că art. 2 nu poate fi interpretat, fără o distorsiune de limbaj, ca acordând un drept diametral opus, adică dreptul de a muri, de mâna unui terț sau cu asistența unei autorități publice. Curtea a refuzat astfel orice interpretare evolutivă a Convenției în cazul art. 2, apreciind că, „într-o chestiune atât de delicată, soluția trebuie să fie politică (prin revizuirea textului convențional), iar nu judiciară". Textul art. 2, a arătat Curtea, nu este de natură a crea un drept la autodeterminare, potrivit căruia o persoană ar putea alege moartea, mai degrabă decât viața. În niciun caz, în opinia instanței europene, art. 2 nu conferă individului dreptul de a pretinde statului să-i permită sau să-i faciliteze decesul[2].

În privința „dreptului de a muri" înțeles într-un alt sens, Curtea Europeană a decis, în cauza *Keenan c. RU* (2001), că art. 2 din Convenție poate fi înțeles ca permițând autorităților să protejeze persoana care încearcă să se sinucidă, împotriva ei înseşi.

O cauză mai recentă a avut în centru dreptul la viață prin prisma renunțării sau opririi tratamentului medical. În hotărârea *Lambert c. Franței* (2015), Marea Cameră a considerat că „autoritățile naționale trebuie să verifice, în primul rând, dacă decizia de a opri tratamentul este compatibilă cu legislația internă şi cu Convenția, precum şi de a stabili care a fost dorința pacientului în concordanță cu dreptul intern. Rolul Curții este de a stabili dacă statul şi-a îndeplinit obligațiile pozitive potrivit art. 2 (...). Curtea a constatat că atât cadrul legislativ intern, aşa cum a fost interpretat de Consiliul de Stat, cât şi procesul decizional, care a fost condus într-o manieră meticuloasă în speță, au fost compatibile cu cerințele art. 2". Speța privea decizia medicilor, susținută de autoritățile naționale şi de o parte din membrii familiei, de a opri tratamentul de susținere artificială a vieții pacientului în cauză.

[1] B. Mathieu, *op. cit.*, p. 76.

[2] Pentru detalii privind eutanasia în unele state europene, a se vedea: C. Jugastru, *Les droits de la personnalité*, Editions de la Tannerie, 2006, p. 102-123; C. Bîrsan, *Problema eutanasiei pe rolul Curții de la Strasbourg: recunoaşte Convenția existența unui „drept de a muri"?*, în P.R. nr. 4/2002, p. 174-193.

§3. Restrângerile aduse dreptului la viață

3.1. Pedeapsa cu moartea

Articolul 2 prevede patru ipoteze enumerate limitativ în care statul poate aduce atingere dreptului la viață. Paragraful 1 prevede posibilitatea execuției unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal în cazul în care fapta săvârșită este pedepsită astfel de lege. Astfel, în versiunea originală a Convenției, pedeapsa cu moartea nu este interzisă, cu condiția respectării principiului legalității. Cu toate acestea, abolirea *de facto* a acestei pedepse este consacrată prin ratificarea cvasiunanimă a Protocolului nr. 6, care interzice pedeapsa cu moartea în timp de pace[1] și prin Protocolul nr. 13, semnat la Vilnius în 2002 și intrat în vigoare la 1 iulie 2003, care prevede abolirea pedepsei cu moartea în orice circumstanțe. În prezent, 46 din cele 47 de state membre ale Consiliului Europei sunt părți la Protocolul nr. 6 la Convenție. În privința Protocolului nr. 13, au depus instrumentele de ratificare 44 de state. Orientarea spre abolirea pedepsei cu moartea transpare în toate actele Consiliului Europei. De exemplu, în **Liniile directoare ale Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei asupra drepturilor omului și lupta împotriva terorismului** din 15 iulie 2002, se prevedea că pedeapsa cu moartea nu poate fi pronunțată împotriva unei persoane acuzate de activități teroriste. Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei și-a exprimat și ea dorința de a susține eliminarea textului art. 2 §1 care permite aplicarea pedepsei cu moartea[2]. În orice caz, acolo unde pedeapsa cu moartea mai este prevăzută de lege, ea trebuie rezervată celor mai grave crime și pronunțarea ei trebuie făcută cu respectarea garanțiilor unui proces echitabil[3].

Curtea Europeană a avut ocazia să se pronunțe asupra problemei pedepsei cu moartea, în celebra cauză *Öçalan c. Turciei* din 2003[4]. Refuzând să constate, în speță, o violare a art. 2, Curtea a subliniat totuși că executarea unui condamnat la moarte care nu a beneficiat de un proces echitabil nu este conformă cu art. 3 din Convenție. Instanța europeană a deschis astfel calea unei interpretări originale a Convenției, mai precis a interpretării art. 3 „în lumina art. 2". De aceea, vom insista asupra acestei evoluții în capitolul următor.

3.2. Restrângerile dreptului la viață prevăzute de art. 2 § 2

Paragraful 2 al art. 2 prevede celelalte trei ipoteze, în care moartea nu este considerată ca fiind provocată cu încălcarea acestui articol, și anume atunci când ea rezultă din:
– recursul la forță considerat ca absolut necesar – pentru a asigura apărarea persoanei împotriva oricărei violențe ilegale;
– recursul la forță absolut necesar pentru efectuarea unei arestări legale sau pentru a împiedica evadarea unei persoane deținute;

---

[1] Turcia a abolit pedeapsa cu moartea pe timp de pace prin Legea nr. 4771 din 2002 și a semnat Protocolul nr. 6 la 15 ianuarie 2003, iar Rusia a abolit această pedeapsă în 2003.

[2] A se vedea și S. Parayre, E. Cornu, *Le Protocole nr. 13 a la CEDH: l'abolition totale et definitive de la peine de mort en Europe?*, în EDL nr. 10/2003.

[3] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 46.

[4] J.-F. Flauss, *L'affaire Ocalan devant la Cour européenne des Droits de l'Homme, în G. Cohen-Jonathan, W. Schabas (sous la direction de), La peine capitale et le droit international des droits de l'homme,* Ed. Panthéon-Assas, Paris, 2003, p. 123-142.

– recursul la forță absolut necesar pentru a reprima, în conformitate cu legea, o revoltă sau insurecție.

Prima excepție de la regula respectării absolute a dreptului la viață este o aplicare a principiului legitimei apărări. Ea vizează doar apărarea persoanelor în fața violenței, nu şi a bunurilor acestora.

Necesitatea efectuării unei arestări regulamentare sau de a împiedica evadarea unei persoane deținute în mod regulamentar poate justifica şi ea atingerea adusă vieții, atât timp cât recursul la forță este absolut necesar. Această restricție a făcut obiectul unei atenții deosebite din partea instanțelor de la Strasbourg, iar doctrina a încercat mereu să-i limiteze câmpul de aplicare. S-a precizat, astfel, că utilizarea armelor pentru a opera o arestare nu trebuie niciodată să rezulte din intenția de a ucide, iar moartea nu trebuie să fie decât consecința involuntară a acestei utilizări.

Aceste excepții de la un principiu atât de important ca dreptul la viață sunt de cea mai strictă interpretare. Textul arată că recursul la forță trebuie să fie absolut necesar: aceasta înseamnă că toate celelalte mijloace disponibile trebuie să fi fost epuizate. În plus, Comisia şi Curtea au precizat că utilizarea forței trebuie să fie strict proporțională cu realizarea scopului autorizat. Proporționalitatea se apreciază „în raport cu natura scopului urmărit, cu pericolul pentru viața umană şi integritatea corporală şi cu amploarea riscului ca utilizarea forței să facă victime"[1]. Curtea examinează, astfel, dacă ansamblul circumstanțelor cauzei pot duce la concluzia încălcării dreptului la viață, în mod special prin aprecierea modului de pregătire şi control al operațiunii. În cauza *McCann ş.a. c. RU* (1995), Curtea a constatat încălcarea art. 2 prin disproporția evidentă între circumstanțele concrete şi forța folosită, disproporție generată de insuficienta informare şi controlul defectuos al unei operațiuni antiteroriste.

În hotărârea din cauza *Nachova ş.a. c. Bulgariei* (2005), Curtea a analizat compatibilitatea cu art. 2 a unor operațiuni de arestare a unor persoane de etnie romă. Curtea a apreciat că, în circumstanțele cauzei, art. 2 din Convenție interzicea orice recurgere la forța potențial letală, în ciuda riscului de fugă a victimelor. În plus, comportamentul comandantului, care i-a ucis pe cei doi, dovedeşte folosirea unei forțe excesive: existau alte soluții care ar fi permis arestarea celor doi. De asemenea, nu a fost oferită nicio explicație plauzibilă pentru faptul că una din victime a fost rănită în piept; de aceea nu se poate exclude ipoteza că, în ultimul moment, el s-a întors cu fața spre polițişti pentru a se preda, dar a fost totuşi împuşcat. Curtea a constatat violarea art. 2 din Convenție atât sub aspectul material, cât şi sub cel procedural al obligațiilor statului.

Ultima excepție prevăzută de art. 2 § 2 vizează reprimarea legală a unei revolte sau insurecții. Aceşti doi termeni au dobândit o semnificație autonomă potrivit Convenției. Comisia Europeană a definit termenul de „revoltă" în cauza *Stewart c. RU* (1984) astfel: „o adunare de 150 de persoane ce aruncă grenade spre o patrulă de soldați, cu riscul unor răniri serioase". Şi în acest caz trebuie avut în vedere criteriul necesității absolute în folosirea forței.

În 2001, Curtea a expus, în hotărârea *Kelly ş.a. c. RU,* ceea ce putem numi „cerințele Kelly" privind anchetele naționale în privința atingerilor aduse dreptului la viață de către agenți ai statului:

a) independența autorităților care efectuează ancheta, mai ales în cazurile în care se cere declanşarea unei investigații ulterioare împotriva celor despre care se pretinde că ar fi realizat o anchetă ineficientă;

[1] Com. EDO, cererea nr. 10044/82, cauza *Stewart c. RU* (dec.).

b) eficiența anchetei;
c) caracterul prompt al anchetei;
d) existența unor elemente suficiente pentru ca cei care efectuează ancheta să fie responsabili atât în fața opiniei publice, cât şi a autorităților competente.

În cauza *Ramsahai ş.a. c. Olandei* (2007), Marea Cameră a Curții, deşi a considerat că folosirea forței de către agenți de poliție cu efectul pierderii vieții fiului reclamanților a fost în conformitate cu prevederile art. 2 § 2, a decis că obligația pozitivă a statului de a efectua o anchetă efectivă în temeiul acestui text nu a fost îndeplinită, atrăgând violarea dimensiunii procedurale a art. 2: „Curtea a apreciat că ancheta realizată cu privire la decesul lui M.R. nu a respectat standardele aplicabile: a fost afectată de vicii care au adus atingere caracterului său adecvat, iar parțial a fost efectuată de chiar corpul de poliție căruia îi aparțineau agenții respectivi. De aceea, a avut loc o încălcare a obligației procedurale impuse de art. 2 din Convenție"[1].

În *Giuliani şi Gaggio c. Italiei* (2009), Curtea a arătat că, atunci când un stat organizează un eveniment internațional de mare risc (în speță, reuniunea G8 de la Geneva, în timpul căreia fratele reclamanților a fost ucis de forțele de ordine), trebuie să ia toate măsurile de securitate care se impun, respectând şi libertatea de exprimare şi de întrunire a eventualilor manifestanți. În cauza de față, lipsa unei anchete ulterioare morții fratelui reclamanților a reprezentat o violare a laturii procedurale a art. 2. Curtea nu s-a pronunțat asupra laturii materiale a aceluiaşi articol, pentru că a considerat că nu se poate stabili o legătură directă între planificarea operațiunilor de securitate şi decesul persoanei.

3.3. Restrângerile dreptului la viaţă conform art. 15 § 2

Art. 15 § 2 – parte din clauza generală de derogare a Convenției – consideră o astfel de derogare permisă „decesul rezultat din acte licite de război". Această excepție permite statelor ca, în caz de război sau de alt pericol public ce amenință existența națiunii, să se îndepărteze şi chiar să înlăture textul Convenției şi să ia măsuri derogatorii, inclusiv în privința dreptului la viață. Această dispoziție face implicit trimitere la regulile dreptului umanitar („acte licite"), aşa cum este dezvoltat în cele patru Convenții de la Geneva din august 1949 şi protocoalele acestora.

Jurisprudență la art. 2
McCann ş.a. c. RU (1995)
Osman c. RU (1998)
L.C.B. c. RU (1998)
Keenan c. RU (2001)
Kelly ş.a. c. RU (2001)
Pretty c. RU (2002)
Mastromatteo c. Italiei (2002)
Calvelli şi Ciglio c. Italiei (2002)
Öçalan c. Turciei (2003)
Finucane c. RU (2003)
Oneryildiz c. Turciei (2004)
Vo c. Franței (2004)

[1] CEDO, cauza *Ramsahai ş.a. c. Olandei* (2007), § 356.

Nachova ş.a. c. Bulgariei (2005)
Gongadze c. Ucrainei (2005)
Evans c. RU (2006)
Bazorkina c. Rusiei (2006)
Taïs c. Franței (2006)
Ramsahai ş.a. c. Olandei (2007)
Kontrova c. Slovaciei (2007)
Silih c. Sloveniei (2007; 2009)
Giuliani şi Gaggio c. Italiei (2009)
Şandru c. României (2010)
Jasinska c. Poloniei (2010)
Baldovin c. României (2010)
Haas c. Elveției (2011)
Crăiniceanu şi Frumuşanu c. României (2012)
Panaitescu c. României (2012)
Centrul de resurse juridice pentru Valentin Câmpeanu c. României (2014)
Lambert c. Franței (2015)
Ioniță c. României (2017)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul III. Dreptul de a nu fi supus torturii și altor tratamente sau pedepse inumane sau degradante

§1. Considerații generale

Articolul 3 din Convenția europeană interzice tortura şi alte tratamente sau pedepse inumane sau degradante. Curtea Europeană a afirmat, în cauza *Soering c. RU* (1989), că interdicția torturii şi a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante constituie „una din valorile fundamentale ale societăților democratice care formează Consiliul Europei". De aceea, protecția integrității fizice şi psihice a persoanei împotriva torturii şi a altor rele tratamente are un caracter absolut.

În termenii art. 3 din Convenție, nimeni nu poate fi supus torturii nici la tratamente sau pedepse inumane sau degradante. Această garanție este deci un **drept intangibil**: dreptul de a nu suferi un tratament contrar demnității umane este un atribut inalienabil al persoanei umane, bazat pe valorile comune ale tuturor patrimoniilor culturale şi sistemelor sociale moderne şi nu poate suferi nicio restrângere sau derogare.

Aplicarea efectivă a art. 3 este îngreunată de formularea lapidară ce determină imprecizie în ceea ce priveşte identificarea sferei noțiunilor de tortură, tratament inuman şi tratament degradant. Jurisprudența în materie a Comisiei şi Curții Europene a impus, ca şi criteriu determinant pentru aplicabilitatea art. 3, **gradul de gravitate al suferințelor provocate**. Aprecierea existenței acestui criteriu este relativă: „depinde de toate circumstanțele unei cauze, cum ar fi durata tratamentelor, efectele lor fizice sau mentale şi, în unele cazuri, sexul, vârsta şi starea de sănătate a victimei etc."[1].

Curtea Europeană a intervenit, aşadar, pentru a clarifica noțiunile de tortură şi tratamente inumane sau degradante, arătând că între ele nu există o deosebire de natură, ci de intensitate. Practic, orice tortură constituie în acelaşi timp şi un tratament inuman şi degradant şi orice tratament inuman este în mod necesar şi degradant. Totuşi, se impune o distincție între aceste noțiuni, pentru a determina întinderea prejudiciilor cauzate şi a răspunderii statelor în materie.

Curtea s-a pronunțat şi asupra inaplicabilității art. 3 în cazul mutilării unui cadavru, dar a arătat că într-o astfel de situație vor fi considerate tratamente contrare acestui articol suferințele provocate apropiaților persoanei decedate[2].

§2. Obligațiile statelor privind protecția împotriva torturii şi a tratamentelor inumane ori degradante

Principala obligație ce revine statelor în acest domeniu este de a se abține de la provocarea torturii sau a tratamentelor inumane ori degradante. În determinarea respectării acestei obligații negative, Curtea a arătat că statul poate fi considerat responsabil şi pentru actele comise de agenții săi în afara atribuțiilor lor oficiale (acte

[1] CEDO, cauza *Irlanda c. RU* (1978).
[2] CEDO, cauza *Akpinar şi Altun c. Turciei* (2007).

ultra vires). Astfel, Curtea a considerat că statul nu poate invoca în favoarea sa necunoaşterea sau ignorarea comportamentului agenților săi: „este de neconceput ca autoritățile superioare ale unui stat să nu aibă cunoştință sau să aibă dreptul de a nu avea cunoştință, de existența unor asemenea practici"[1].

Statele au însă, potrivit Curții Europene, şi o serie de **obligații pozitive** pentru protecția integrității fizice şi psihice a persoanei. În cauza *Costello-Roberts c. RU* (1993), Curtea a stabilit existența obligației pozitive a statului de a asigura protecția juridică a individului împotriva relelor tratamente aplicate de persoane private. În speță, era vorba de aplicarea pedepselor corporale în şcolile private. Într-o formulare generală, statele au obligația de a proteja orice persoană de orice pericol al încălcării dreptului la integritate fizică[2].

Statul este, de asemenea, obligat să incrimineze tortura, precum şi orice rele tratamente săvârşite de particulari. De exemplu, în cauza *A. c. RU* (1998), reclamantul, un copil de 9 ani era maltratat sistematic de tatăl vitreg. Acesta din urmă a fost declarat nevinovat de instanțele naționale. Curtea, constatând violarea art. 3, a arătat că legea internă nu oferea o protecție suficientă reclamantului împotriva tratamentelor sau pedepselor contrare art. 3 din Convenție[3].

O altă obligație pozitivă a statului este aceea de a efectua **investigații oficiale eficiente** atunci când o persoană pretinde că a fost supusă unor tratamente de această natură de către agenți oficiali[4]. Impunerea unei asemenea obligații este utilă sub două aspecte: „urmăreşte să asigure că victimele unor rele tratamente de către agenți oficiali pot cere o anchetă internă efectivă, care ar putea duce la pedepsirea vinovaților. În al doilea rând, obligația convențională de a efectua o astfel de anchetă poate fi un obstacol prealabil în calea relelor tratamente, deoarece oficialii s-ar putea teme că vor fi descoperiți şi pedepsiți"[5].

În cauza *Gheorghe Dima c. României* (2016), Curtea a apreciat că investigația autorităților române privind rănile extrem de grave suferite de reclamant în timpul executării unei pedepse cu închisoarea nu a fost eficientă, atât din cauza modului în care a fost efectuată, cât şi a duratei îndelungate fără niciun rezultat concret, constatând astfel încălcarea laturii procedurale a art. 3.

Obligația de a acorda tratament medical este o altă obligație pozitivă a statelor[6]. În cauza *Algür c. Turciei* (2002), Curtea a precizat această obligație a statului, arătând că dreptul de a cere examinarea de către un medic ales de deținut reprezintă o garanție fundamentală pentru asigurarea prevenirii relelor tratamente în locul de detenție. Statul a fost considerat responsabil de încălcarea art. 3 pentru neîndeplinirea, de către autorități, cu rapiditate, a obligației de a interveni pentru a opri degradarea stării de sănătate a unei deținute heroinomane [cauza *McGlinchey ş.a. c. RU* (2003)].

De asemenea, în cauza *Pantea c. României* (2003), constatând violarea art. 3 de către statul român, Curtea Europeană a subliniat obligația pozitivă a autorităților de a proteja integritatea fizică şi psihică a persoanei, obligație ce are o rezonanță specială

---

[1] *Ibidem.*

[2] F. Sudre, *op. cit.*, 1999, p. 207.

[3] A se vedea şi CEDO, cauza *D.M.D. c. României* (2017).

[4] CEDO, cauzele *Assenov c. Bulgariei* (1998) şi *Aktaş c. Turciei* (2003).

[5] A. Mowbray, *Cases and Materials on the European Convention on Human Rights*, London, Butterworths, 2001, p. 85; a se vedea cauza *Bursuc c. României* (2004).

[6] Com. EDO, raportul în cauza *Hurtado c. Elveției* (1993).

în cazul persoanelor deținute. Această obligație implică responsabilitatea statului chiar atunci când atingerile aduse integrității fizice şi psihice a persoanei deținute au fost săvârşite de alți deținuți. În acest caz, se impune obligația gardienilor de a preveni riscurile violenței şi de a asigura apărarea deținuților în cazul unor asemenea violențe. În plus, situația particulară a reclamantului în speța citată, respectiv fragilitatea sănătății sale, impuneau o grijă sporită a autorităților, iar lipsa de diligență a acestora pentru asigurarea îngrijirilor necesare a contribuit şi ea la constatarea încălcării art. 3.

Această obligație nu este însă absolută. În cauza *Ciorap c. Republicii Moldova* (2007), Curtea a stabilit că hrănirea forțată a unui deținut aflat în greva foamei, fără o justificare medicală a acestui tratament (persoana a fost încătuşată, i s-au provocat suferințe grave pentru a-l obliga să deschidă gura, i s-a tras limba cu instrumente de metal etc.) a constituit un tratament inuman.

§3. Tortura

Una din primele cauze în care Curtea a definit noțiunea de „tortură" a fost *Irlanda c. RU* (1978): „tortura este un tratament inuman deliberat, ce cauzează suferințe foarte grave şi crude". Acesta a fost criteriul aplicat în cauza dată, dar şi în cele ce au urmat, pentru a distinge tortura de tratamentele inumane. Se observă că principalul element de distincție folosit de Curte este intenția de a provoca aceste suferințe. În cauza *Danemarca, Norvegia, Suedia şi Olanda c. Greciei* (1969)[1] – cunoscută şi sub numele de cauza Greciei (*Greek case, affaire Grecque*) – Comisia Europeană a stabilit că tortura este „o formă agravată de tratament inuman, ce are un scop, cum ar fi obținerea de informații sau mărturisiri sau aplicarea unei pedepse". Comisia Europeană a enunțat, astfel, principalele trei elemente ale **torturii**: intensitatea suferinței, intenția, scopul determinat. De altfel, şi definiția torturii dată de **Convenția ONU împotriva torturii**, adoptată la 3 decembrie 1984 şi intrată în vigoare la 26 iunie 1987, cuprinde aceste trei elemente: tortura este un act prin care suferințe puternice, fizice sau psihice, sunt în mod intenționat provocate unei persoane de către un agent al forței publice sau la instigarea acestuia, într-un scop determinat (mărturisire, pedeapsă, intimidare etc.).

În cauza Greciei, Comisia a opinat că actele săvârşite asupra deținuților politici de către forțele de poliție din Atena au reprezentat o „practică administrativă" de tortură şi alte rele tratamente contrare art. 3.

Acte de tortură au fost considerate şi faptele săvârşite de poliția turcă în cauza *Aksoy c. Turciei* (1996): amenințarea cu tortura, aplicarea procedurii numite „spânzurarea palestiniană", electrocutarea, aruncarea de apă în mod continuu asupra corpului gol al reclamantului, aplicarea regulată de bătăi, smulgerea părului, refuzul consultării de către un medic. Curtea a subliniat că aceste tratamente au avut o natură atât de gravă încât nu pot fi considerate decât acte de tortură. În cauza *Aydin c. Turciei* (1997), Curtea a considerat că violul săvârşit de un agent al statului asupra unei minore deținute constituie un act de tortură.

În cauza *Selmouni c. Franței* (1999), precizând că noțiunea de „tortură" trebuie să facă obiectul unei interpretări evolutive, Curtea Europeană a arătat că unele tratamente

[1] Cauză ce a fost înaintată de către Comisie Comitetului Miniştrilor. Acest lucru a determinat denunțarea Convenției de către Grecia şi refuzul acestui stat de a participa la procedura referitoare la raportul asupra cauzei. Abia după restabilirea democrației în Grecia, ea a fost readmisă în Consiliul Europei.

şi practici, calificate odinioară ca „tratamente inumane şi degradante" trebuie să fie considerate „tortură". Astfel, Curtea a constatat violarea art. 3 de către autoritățile franceze într-o manieră de o gravitate extremă, având un „caracter odios şi umilitor", aproape de neimaginat într-un stat democratic: multiple lovituri aplicate unei persoane aflate în detenție, în absența unei anchete efective, supunerea la grave umiliri, inclusiv prin folosirea de expresii vulgare, amenințarea cu dispozitive cu flacără, cu seringi ş.a. Toate aceste acte de violență fizică şi mentală, luate în ansamblul lor, au provocat asemenea dureri şi suferințe reclamantului, încât au fost considerate de către Curte acte de tortură în sensul art. 3 din Convenție. Acesta a fost primul caz în care un stat membru al Uniunii Europene a fost condamnat pentru tortură, cea mai gravă atingere adusă integrității fizice şi mentale a persoanei.

România a fost şi ea „condamnată" de Curtea Europeană pentru acte de tortură, în cauza *Bursuc c. României* (2004). Faptele cauzei au fost prezentate divergent de către părți, dar Curtea, bazându-se pe probele aduse, a achiesat la varianta reclamantului. Acesta a susținut că a fost interpelat, în data de 27 ianuarie 1997, la ora 20, de doi polițişti, în timp ce se afla într-un bar din sediul local al Partidului Democrat. Aceştia i-au cerut actele de identitate într-o manieră agresivă şi el a răspuns în acelaşi fel. În acel moment, polițiştii l-au lovit cu bastoanele, apoi l-au încătuşat şi l-au târât afară spre o maşină parcată la aproximativ 50 m. Reclamantul a mai fost bătut în continuare în maşină, după care a intrat în stare de semiconştiență. A fost dus la sediul poliției, unde pretindea că a fost agresat de aproximativ opt polițişti, care l-au aruncat pe podea, l-au călcat în picioare, l-au lovit cu bastoanele, l-au stropit cu apă, au scuipat şi urinat asupra lui. Reclamantul a fost supus acestor tratamente pentru mai mult de şase ore şi şi-a pierdut cunoştința de mai multe ori. Guvernul susținuse că reclamantul s-a rănit el însuşi, aruncându-se pe podea şi peste mobile.

Curtea a reamintit poziția sa din jurisprudența anterioară, potrivit căreia dacă o persoană suferă vătămări în timp ce se află în custodia autorităților, guvernul trebuie să dea explicații plauzibile asupra cauzelor acestor vătămări. În cazul de față, guvernul român a susținut că vătămările grave prezentate de reclamant au fost provocate de acesta intenționat sau cauzate de o cădere în bar, înainte de intervenția polițiştilor, deoarece reclamantul suferea de o boală mintală şi era beat. Curtea a mai constatat că rapoartele medicilor legişti produse în cursul investigației indicau faptul că vătămările au fost cauzate de o bătaie şi nu au fost autoprovocate sau cauzate de o cădere. În plus, nu a existat nicio dovadă medicală a vreunei boli psihice a reclamantului, în afară de un raport redactat la ieşirea reclamantului din spital după agresiune, în care se nota existența unei „nevroze, agitații psihomotorii, slabă concentrare şi memorie". De asemenea, Curtea a constatat că declarațiile pe care le-a obținut parchetul după incident au fost contradictorii şi imprecise, iar anchetatorii nu au luat nicio declarație de la reclamant.

Cum guvernul nu a furnizat nicio dovadă în sprijinul afirmațiilor sale şi în absența unei explicații plauzibile, Curtea a considerat că vătămările suferite de reclamant au fost provocate de tratamentul pentru care este angajată responsabilitatea autorităților. Intensitatea loviturilor aplicate reclamantului i-a provocat acestuia multiple răni ale capului, inclusiv traumatism cranio-cerebral, edem cerebral difuz cu efecte pe termen lung. Relele tratamente au durat câteva ore, iar reclamantul s-a aflat într-o poziție în mod special vulnerabilă, fiind dus la secția de poliție singur, noaptea, de cel puțin cinci polițişti, ca urmare a unui incident minor într-un bar. În aceste circumstanțe,

Curtea a decis că violențele la care a fost supus reclamantul au fost deosebit de grave şi crude şi de natură a provoca durere şi suferință severă. Ca urmare, aceste tratamente constituie **tortură** în sensul art. 3 din Convenție.

§4. Tratamente și pedepse inumane

Potrivit unei opinii din doctrină, deşi – după criteriul aplicat de Curte – tratamentul inuman nu implică cu necesitate intenția de a provoca suferință, în practică această intenție este prezentă de cele mai multe ori[1].

Tratamentul inuman provoacă şi el, în mod voluntar, suferințe mentale sau fizice de o intensitate deosebită. În practică, au fost considerate tratamente inumane: interogatoriile „aprofundate", amenințarea cu tortura, violența fizică extremă, detenția unei persoane în condiții inumane, deportarea sau extrădarea unei persoane într-o țară unde riscă să suporte astfel de tratamente. Pentru a antrena răspunderea statului, acestea trebuie să se caracterizeze nu numai printr-o repetare a unor acte contrare Convenției, ci şi printr-o tolerare la nivel oficial a acestor acte.

4.1. Violenţele săvârşite de forţele de poliţie

În cauza *Irlanda c. RU* (1978), o serie de practici – numite şi „cele cinci tehnici" – ale forțelor polițieneşti britanice au fost considerate tratamente inumane. Aceste practici au fost:

a) statul în picioare lângă perete sau forțarea deținuților preventiv să rămână sprijiniți doar în vârful picioarelor timp de câteva ore, lângă un perete, cu mâinile întinse deasupra capului şi cu picioarele depărtate;

b) punerea unei pungi negre sau bleumarine pe capetele deținuților şi obligarea lor de a o purta tot timpul, cu excepția interogatoriilor;

c) ținerea deținuților, în timpul interogatoriilor, într-o încăpere cu un zgomot continuu, tare şi şuierător;

d) privarea de somn pe perioade lungi, în timpul interogatoriilor;

e) privarea de mâncare şi băutură.

Aceste tratamente, aplicate în combinație unele cu altele, cu premeditare şi pe durate lungi, au cauzat o suferință intensă, fizică şi mentală, persoanelor cărora li s-au aplicat şi au fost considerate tratamente inumane, contrare art. 3.

Şi alte acte ale forțelor de poliție au fost considerate tratamente inumane de către Curtea Europeană. În cauza *Tomasi c. Franței* (1992), reclamantul a fost bătut în timpul reținerii la secția de poliție. În această cauză de referință, Curtea a instituit o prezumție de cauzalitate între rănile constatate şi reținerea reclamantului de către poliție, câtă vreme autoritățile nu au putut dovedi contrariul[2]. În câteva hotărâri, Curtea pare să fi renunțat parțial la această interpretare. Astfel, în cauza *Aydin c. Turciei* (1997), s-a statuat că este necesară dovedirea „dincolo de orice îndoială rezonabilă" a legăturii de cauzalitate. Cu toate acestea, în cauza *Assenov c. Bulgariei* (1998), se revine la prezumția menționată, Curtea considerând că art. 3 a fost încălcat, deşi este imposibil a se stabili dacă rănile reclamantului au fost provocate de agenții de poliție. În această

[1] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 62.

[2] A se vedea şi CEDO, cauza *Ribitsch c. Austriei* (1995).

cauză, constatarea violării art. 3 s-a bazat pe un criteriu procedural, şi anume absența unei anchete oficiale efective privind plângerea reclamantului.

În hotărârea pronunțată în cauza *Cobzaru c. României* (2007), Curtea Europeană a constatat violarea art. 3 în ambele sale dimensiuni, considerând că guvernul nu a adus suficiente probe pentru a infirma prezumția de cauzalitate stabilită de jurisprudența Curții, potrivit căreia rănile prezentate de o persoană aflată în custodia poliției se prezumă până la proba contrarie a fi fost provocate de agenții autorității. Violarea art. 3, în ambele sale dimensiuni, a fost constatată şi în cauza *Stoica c. României* (2008), dublată de o violare a art. 14 privind interzicerea discriminării, din cauza remarcelor rasiste ale agenților de poliție, regăsite şi în raportul oficial adresat Parchetului.

4.2. Tratamentul deţinuţilor şi bolnavilor. Condiţiile de detenţie

Spre deosebire de alte instrumente internaționale de protecție a drepturilor omului – cum ar fi PIDCP – Convenția nu conține nicio dispoziție specifică în privința tratamentului persoanelor deținute. Totuşi, Comisia a arătat încă din 1962 că detenția nu poate lipsi pe cel deținut de drepturile garantate prin art. 3 din Convenție. Este recunoscut astfel dreptul deținutului la condiții de detenție care să nu constituie tratamente inumane sau degradante. Comisia a stabilit că o durată excesivă a detenției preventive sau menținerea în detenție, atunci când aceasta compromite în mod grav sănătatea reclamantului, poate constitui un tratament inuman. Curtea Europeană a recunoscut şi ea dreptul oricărui deținut la condiții de detenție conforme cu demnitatea umană şi de manieră a asigura că modalitățile de executare a pedepsei nu supun pe cel interesat la o suferință de o intensitate ce excede nivelul inevitabil al suferinței inerente detenției[1].

În cauza *Cipru c. Turciei* (1976), privarea deținuților de alimente şi tratament medical a fost considerată tratament inuman în sensul art. 3 din Convenție[2]. Condițiile de detenție pot fi considerate tratamente inumane, dar nu şi atunci când deținuții provoacă ei înşişi astfel de condiții, prin refuzul de a purta uniforma locului de detenție sau prin murdărirea excesivă a celulelor[3]. În cauza *Hurtado c. Elveției* (1994), reclamantul, arestat în condiții violente, a cerut în repetate rânduri să fie consultat de un medic. Refuzul autorităților de a da curs cererii sale timp de şase zile (după care s-a descoperit existența unei fracturi costale) a fost considerat tratament inuman de către Curtea Europeană. Izolarea deținuților poate constitui tratament inuman, dacă îndeplineşte câteva condiții stabilite de Comisie: detenția separată de ceilalți deținuți în celule fără ferestre, la un etaj al închisorii unde nu mai sunt şi alți deținuți, absența oricărui contact cu alți deținuți şi interzicerea vizitelor, interdicția de a consulta presa sau de a avea acces la radio/televiziune, supravegherea constantă prin circuitul intern al închisorii. Dacă astfel de măsuri nu pot fi justificate prin motive de securitate, ci au ca scop provocarea de suferințe persoanei respective, ele pot constitui tratament inuman, contrar art. 3 din Convenție[4]. Potrivit Curții, izolarea totală a deținutului „poate distruge personalitatea şi constituie o formă de tratament inuman care nu se poate justifica prin

[1] CEDO, cauza *Kudla c. Poloniei* (2000).

[2] A se vedea şi CEDO, cauza *Krocher şi Moller c. Elveției* (1982).

[3] CEDO, cauza *McFeeley c. RU* (1982).

[4] A se vedea şi CEDO, cauza *Krocher şi Moller c. Elveției*, precitată. A se vedea şi F. Sudre, *Article 3*, în L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, *op. cit.*, p. 172.

cerințe de securitate sau prin orice alt motiv", fiind contrară art. 3 din Convenție[1]. De asemenea, dimensiunea procedurală a protecției oferite de state vizează, în opinia Curții, asigurarea dreptului deținuților de a contesta o astfel de măsură și, mai ales, prelungirile ei repetate[2].

În cauza *Mouisel c. Franței* (2002), Curtea a deschis o nouă cale de interpretare a noțiunii de tratament inuman, arătând că menținerea în detenție a unei persoane suferinde de o boală incurabilă (în speță, leucemia), precum și menținerea ei încătușată în timpul transferului la spital și în cursul tratamentelor primite, constituie tratament inuman și degradant.

De asemenea, perchezițiile corporale sistematice suportate de deținuții unei închisori de maximă securitate, pe parcursul mai multor ani, atunci când nu au putut fi justificate de motive de securitate, asociate cu condițiile de detenție deosebit de riguroase, au dus la încălcarea art. 3 de către statul olandez [cauza *Van der Ven c. Olandei* (2003)].

În privința bolnavilor deținuți în instituții medicale, Curtea a fost mai reticentă în a declara existența unor tratamente inumane. În cauza *Herczegfalvy c. Austriei* (1992), hrănirea forțată, aplicarea forței fizice și administrarea forțată de sedative unei persoane bolnave psihic deținute într-un spital psihiatric nu au fost considerate astfel de tratamente. Neîndeplinirea de către autorități a obligației pozitive de a interveni pentru ameliorarea stării de sănătate a unei deținute heroinomane, soldate cu decesul acesteia, a fost considerată de Curte o violare a art. 3 în cauza *McGlinchey c. RU* (2003).

În cauza *Filip c. României* (2007), reclamantul a fost internat în urma unui ordin al procurorului, măsura având ca scop examinarea psihiatrică a reclamantului, pentru a se stabili dacă avea discernământ, luată în baza art. 114 C.pen. 1969 (în prezent, art. 110 C.pen.), pentru o perioadă nedeterminată. În aceeași zi, reclamantul a fost internat la Spitalul de psihiatrie „Al. Obregia" din București, într-un salon de supraveghere. Potrivit dosarului medical deschis la acest spital, medicul psihiatru care l-a examinat pe reclamant la 72 de ore după internare a conchis că acesta suferea de „tulburări paranoide". Reclamantul a început, în acest timp, să adreseze mai multe plângeri împotriva măsurii internării și a condițiilor de internare, președintelui României și ministrului justiției. El a fost informat de către ministerul justiției și de către cabinetul Președintelui României, că plângerile sale au fost transmise Parchetului de pe lângă Tribunalul municipiului București, respectiv Parchetului de pe lângă Curtea de Apel București.

La 17 decembrie 2002, în temeiul art. 434 CPP 1968 (în prezent, art. 571 CPP), reclamantul a înaintat o plângere împotriva privării sale de libertate, Judecătoriei sectorului 6. El pretindea că a fost internat fără a suferi de nicio afecțiune psihică și fără ca parchetul sau instanța să fi ordonat o expertiză medico-legală psihiatrică. În urma unor repetate plângeri, la 22 ianuarie 2003 s-a prezentat un raport de expertiză asupra stării sale, în urma căruia, la 28 ianuarie 2003, parchetul a ordonat ridicarea măsurii provizorii de internare psihiatrică și supunerea reclamantului la tratament psihiatric obligatoriu. La 29 ianuarie 2003, prim-procurorul Parchetului de pe lângă

[1] CEDO, cauzele *Lorsé ș.a. c. Olandei* (2003), *Matencio c. Franței* (2004) și *Ramirez Sanchez c. Franței* (2005).

[2] CEDO, cauza *Ramirez Sanchez c. Franței* (Marea Cameră, 2006). A se vedea și P. Poncela, *Le placement a l'isolement des detenus. En marge de l'arrêt de la Grande Chambre Ramirez Sanchez c. France*, în RTDH nr. 69, ianuarie 2007, p. 253.

Judecătoria sectorului 6 a respins plângerea reclamantului împotriva internării, ca fiind lipsită de obiect. La 30 ianuarie 2003, reclamantul a fost eliberat.

Statuând asupra pretinsei violări a art. 3 din Convenție, Curtea, arătând că, deși nu poate reține violarea acestui text în dimensiunea sa materială, deoarece nu au putut fi dovedite rele tratamente aplicate reclamantului în cursul internării, a reamintit obiectul și întinderea obligațiilor de natură procedurală ce decurg din art. 3: acesta impune autorităților naționale obligația de a conduce o anchetă oficială efectivă, atunci când o persoană pretinde că a fost victima unor acte contrare art. 3 și comise în împrejurări suspecte. În speță, Curtea a constatat că plângerea reclamantului din 2 decembrie 2002, adresată judecătoriei, conținea alegații privind condițiile de detenție neadaptate stării sale de sănătate, iar în plângerea din 5 ianuarie 2003, reclamantul pretindea că ar fi fost supus unor rele tratamente de către un alt pacient.

Curtea reamintește că, în decizia sa de admisibilitate din 8 decembrie 2005, s-a pronunțat asupra excepției de neepuizare a căilor de atac interne, formulată de guvern și, cu această ocazie, a constatat pasivitatea autorităților române cu privire la plângerile penale ale reclamantului. Deși reclamantul a informat autoritățile competente despre pretinsele violări ale art. 3, pare că Parchetul nu s-a pronunțat asupra fondului concluziilor poliției, potrivit cărora nu existau probe suficiente. În plus, Curtea a observat că guvernul nu a prezentat niciun document care să constate că o anchetă preliminară a fost condusă de poliție sub autoritatea Ministerului Public cu privire la aceste plângeri ale reclamantului. Curtea a observat că, nici până momentul hotărârii, guvernul nu a furnizat informații suplimentare cu privire la o astfel de anchetă penală asupra plângerilor reclamantului. În aceste condiții, Curtea a apreciat că **a existat o violare a art. 3 din Convenție.**

Condițiile de detenție reprezintă unul din „capitolele" principale dezvoltate în jurisprudența CEDO privind tratamentele inumane și degradante. În acest context, hotărârile pronunțate împotriva României formează un set aparte, finalizat în 2017 cu o hotărâre-pilot. Încă din anul 2012 se putea anticipa apariția unei asemenea hotărâri, mai ales după cauza *Iacov Stanciu c. României*, în care Curtea a pronunțat o adevărată „ante-hotărâre-pilot", care constată existența unor deficiențe structurale ale sistemului penitenciar din România și, cu toate că nu indică un termen precis și nu decide suspendarea soluționării cauzelor similare, cuprinde o serie de recomandări adresate statului-pârât, într-o secțiune specială a hotărârii, dedicată aplicării art. 46 din Convenție.

În susținerile sale din fața Curții, Guvernul României a negat ferm existența vreunei probleme de acest tip: „au existat, ocazional, unele probleme de supraaglomerare, dar acestea au fost identificate și au fost luate măsuri pentru a le rezolva: măsuri luate în 2010 pentru a îmbunătăți spațiul minim per deținut; în 2002, o nouă lege privind amnistia; în 2003, abolirea pedepselor cu închisoare pentru infracțiuni minore și schimbări privind arestarea preventivă; (...) în 1998 și 2007, măsuri legale pentru a crește cantitatea de produse de igienă pentru fiecare deținut;

în 1997, crearea unui comitet de supraveghere a condițiilor din clădiri și celule; în 2002 și 2004, măsuri pentru îmbunătățirea calității apei; în 1999, măsuri pentru îmbunătățirea sistemului de încălzire (...)" ș.a.m.d. În urma acestei enumerări (din care, în ciuda lipsei de sistematizare, am observat existența, încă din 1997, a unui „comitet" de supraveghere a condițiilor din spațiile penitenciare!), guvernul a susținut că nu există niciun fel de problemă sistemică privind condițiile din penitenciarele românești.

Cu toate acestea, Curtea a fost de altă părere, invocând şi rapoartele unor terțe entități (în mod special ale Comitetului European pentru Prevenirea Torturii – CPT), dintre care una s-a constituit şi intervenient în cadrul speței de față (APADOR-CH). Dincolo de constatările de fapt privind condițiile materiale de detenție, care au şi dus, de altfel, la pronunțarea unei violări a art. 3 în cazul prezentat Curții, aceasta s-a referit, în secțiunea caracteristică hotărârilor-pilot, în mod special la remediile juridice puse la dispoziția persoanelor care au suferit prejudicii din cauza condițiilor inumane de detenție. Curtea a cerut recunoaşterea existenței „prezumției că orice condiții de detenție sub standardele europene cauzează prejudicii nepatrimoniale celui interesat" şi, pe baza acestei prezumții, acordarea de reparații capabile a îmbunătăți, fie şi moral, situația celui care a suferit prejudiciul.

Hotărârea pronunțată în cauza *Iacov Stanciu* a fost urmată de numeroase alte hotărâri similare, iar în 2017 a apărut hotărârea-pilot *Rezmiveş ş.a. c. României*, în care Curtea a constatat existența unei probleme structurale în România, privind condițiile de detenție, şi a acordat Guvernului român un termen de 6 luni de la data rămânerii definitive a hotărârii, pentru a asigura un „calendar clar pentru punerea în aplicare a măsurilor generale corespunzătoare", în colaborare cu Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei.

4.3.Tratamentul aplicat străinilor

Convenția europeană nu garantează dreptul de a intra, de a rămâne sau de a se stabili pe teritoriul unui stat contractant, nu ocroteşte dreptul de azil, dreptul de a nu fi extrădat şi nu conține nicio dispoziție relativă la expulzare, cu excepția art. 4 din Protocolul nr. 4 care interzice **expulzările colective** ale străinilor. Curtea a extins însă protecția oferită de art. 3 şi asupra străinilor victime ale unei măsuri de extrădare, expulzare sau deportare. Astfel, Curtea a stabilit că expulzarea sau extrădarea poate constitui ea însăşi asemenea tratament, dacă există motive serioase să se creadă că străinul va fi supus în țara de destinație la un asemenea tratament (țări unde drepturile omului sunt violate în mod grosolan sau unde este aplicată pedeapsa cu moartea)[1]. Cauza de referință în acest domeniu este *Soering c. RU*, în care Curtea a decis că executarea unei măsuri de extrădare a reclamantului într-un stat unde există riscul real de a fi supus „sindromului culoarului morții" constituie o încălcare a art. 3.

Comisia Europeană a stabilit şi ea că extrădarea unei persoane poate fi tratament inuman dacă există motive să se creadă că urmează a fi acuzată de statul în care se face extrădarea pentru o crimă politică sau numai pentru opiniile sale politice[2]. Riscul relelor tratamente în statul de destinație trebuie să fie unul real, şi nu doar o simplă posibilitate[3].

Curtea a constatat violarea art. 3 în cauza *Mubilanzila Mayeka şi Kaniki Mitunga c. Belgiei* (2006), ca urmare a tratamentului aplicat unei minore în vârstă de cinci ani în cursul unei proceduri legate de statutul de refugiat. Prima reclamantă, mama celei de-a doua, obținuse calitatea de refugiat în Canada şi îl mandatase pe fratele său, cetățean olandez, să se ocupe de aducerea fiicei sale, în vârstă de cinci ani, din Republica Democrată Congo (R.D.C.) şi de a o lua în grijă până când o va putea

[1] CEDO, cauza *Soering c. RU* (1989).
[2] A se vedea: D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 77; CEDO, cauza *Saïd c. Olandei* (2005).
[3] CEDO, cauza *Vilvarajah c. RU* (1991).

aduce în Canada. La sosirea pe aeroportul din Bruxelles, fetița, neavând documentele necesare pentru a intra pe teritoriul Belgiei, a fost plasată într-un centru de tranzit, iar unchiul său a plecat spre Olanda. Fetița a rămas în centrul de tranzit mai mult de o lună, după care s-a decis returnarea ei în R.D.C. pentru că nu obținuse dreptul de azil. Fetița a fost trimisă înapoi în R.D.C., a călătorit singură și a trebuit să aștepte un timp la aeroport până când a fost găsită o soluție în cazul său. După intervenția primului-ministru belgian și a celui canadian, s-a revenit asupra deciziei de returnare și fetița și-a întâlnit mama după câteva zile. Cele două reclamante au sesizat Curtea Europeană invocând încălcarea art. 3, iar Curtea a constatat în unanimitate acest lucru. Primul argument care a condus Curtea la această concluzie a fost acela că autoritățile belgiene nu au luat nicio măsură de adaptare a tratamentului fetiței la vârsta acesteia, ea fiind deținută într-un centru de tranzit pentru adulți, separată de orice rudă, fără ca nimeni să se fi ocupat în mod special de ea, și nici nu s-au luat măsuri de asistență psihologică și educațională de către un personal calificat. În opinia Curții, faptul că a beneficiat de asistență juridică, a avut legături telefonice zilnice cu mama și unchiul său și că unele persoane din centrul de tranzit s-au ocupat de ea, nu a fost suficient pentru a asigura un tratament adecvat. În plus, Curtea a apreciat atitudinea autorităților belgiene ca fiind „lipsită de umanitate", ceea ce a avut ca efect „aruncarea copilului într-o stare de profundă deznădejde, atingând pragul de gravitate cerut pentru a fi considerată tratament inuman". Aceste fapte, combinate și cu tratamentul de după decizia de returnare, au fost considerate de Curte ca violări ale art. 3 atât în privința fetiței, cât și a mamei sale, considerate victime indirecte. În aceeași hotărâre, Curtea a constatat și violarea art. 5 § 4 și 8 din Convenție.

4.4. Pedeapsa cu moartea – tratament inuman?

În cauza *Soering*, precitată, Curtea Europeană nu s-a pronunțat asupra caracterului de tratament inuman al pedepsei cu moartea, ci asupra riscului supunerii reclamantului la „fenomenul culoarului morții", fenomen de natură a provoca suferințe de o intensitate deosebită: „modul în care pedeapsa cu moartea este pronunțată și aplicată, personalitatea condamnatului sau o disproporție cu gravitatea infracțiunii comise, ca și condițiile de detenție în așteptarea execuției, sunt elemente de natură a face să cadă sub incidența art. 3 tratamentul sau pedeapsa suferită de cel interesat".

Curtea Europeană a avut ocazia de a interpreta evolutiv Convenția europeană, în materia standardului aplicabil dreptului de a nu fi supus tratamentelor inumane. În cauza *Öçalan c. Turciei*, asupra căreia Marea Cameră s-a pronunțat în 2005, Curtea a constatat o încălcare a art. 3 din Convenție, „citit în lumina art. 2". Pornind de la argumentul conform căruia Convenția europeană trebuie înțeleasă ca un tot unitar, precum și că, în ciuda abolirii aproape complete a pedepsei cu moartea în Europa, nu se poate afirma că art. 3 include o interdicție generală a pedepsei cu moartea, Curtea a arătat că nu se poate exclude, în lumina evoluției în materie, că statele au convenit, prin practica lor, să amendeze fraza a II-a a art. 2 § 1, care autorizează pedeapsa cu moartea pe timp de pace. Fără a ajunge la concluzia că aplicarea și executarea pedepsei cu moartea *per se* constituie un tratament inuman, Curtea a subliniat că acestea nu pot fi autorizate atunci când s-au făcut cu încălcarea dreptului la un proces echitabil.

Astfel, „pentru Curte, pronunțarea unei pedepse capitale împotriva unei persoane, în urma unui proces inechitabil, echivalează cu supunerea, în mod injust, a acelei

persoane, la temerea de a fi executată. Teama și incertitudinea cu privire la viitor, cauzate de o sentință de condamnare la moarte, în circumstanțele în care există o posibilitate reală ca pedeapsa cu moartea să fie executată, sunt sursele unei angoase considerabile pentru cel în cauză. Acest sentiment de angoasă nu poate fi disociat de inechitatea procedurii care, ținând cont că este o viață umană în joc, devine ilegală prin raportare la Convenție". De aceea, Curtea a decis că pronunțarea pedepsei cu moartea împotriva reclamantului, ca rezultat al unui proces inechitabil, constituie un tratament inuman contrar art. 3.

4.5. Violența domestică – tratament inuman?

Considerarea violenței domestice ca o încălcare a art. 3 reprezintă o aplicare a efectului orizontal al Convenției, deoarece este vorba de fapte săvârșite de particulari împotriva altor particulari. În cauza *Z. c. RU* (2001), Curtea a stabilit că neglijențe deosebit de grave în tratamentul copiilor în sânul familiei lor pot angaja răspunderea statului pentru încălcarea art. 3, dacă serviciile sociale nu au luat măsurile necesare pentru protecția victimelor. De asemenea, în cauzele *D.P. și J.C. c. RU* (2002) și *E. ș.a. c. RU* (2002), a fost invocată violarea art. 3 prin violențe sexuale deosebit de grave comise de tații vitregi asupra copiilor. Pentru a aprecia dacă a existat sau nu o violare a art. 3 de către stat, Curtea a trebuit să stabilească în ce măsură acesta era sau trebuia să fie la curent cu aceste violențe. Numai în cea de a doua cauză Curtea a constatat îndeplinirea acestei condiții pentru a se angaja responsabilitatea statului, acesta fiind condamnat pentru că nu a luat măsurile pe care în mod rezonabil ar fi trebuit să le ia.

În hotărârea pronunțată în cauza *M.C. c. României* (2011), Curtea a constatat încălcarea obligației procedurale a statului de a lua măsuri împotriva violenței domestice. Cauza privea modul în care autoritățile de cercetare penală (în speță, procurorul de caz) au înțeles să investigheze un set de acuzații foarte grave privind un abuz sexual contra unui minor. Curtea a apreciat că eforturile autorităților nu au fost duse până la capăt, în circumstanțele date, mai ales în privința testării credibilității diferitelor versiuni contradictorii asupra faptelor: „nu a existat nicio încercare de a stabili cu o mai mare precizie sursa comportamentului celui de-al doilea reclamant față de alți copii, așa cum a fost descris de martori care au asistat în mod direct la aceste scene", iar decizia finală a procurorilor, de încetare a urmăririi penale, a fost luată fără a se ține cont de instrucțiunile procurorului ierarhic superior.

În mod surprinzător pentru Curte, aceeași atitudine au avut-o instanțele care au decis asupra măsurii: ele „nu au dedicat niciun fel de atenție întrebării puse chiar de ele, dacă faptele lui D.C. ar fi putut fi infracțiuni conform art. 180 alin. (1) C.pen. 1969 (în prezent, art. 193 C.pen. – lovire și alte violențe)".

Cu alte cuvinte, autoritățile nu au manifestat disponibilitatea de a examina toate fațetele cazului cu implicații extreme de sensibile și de grave, cu care au fost confruntate. De aceea, nu este surprinzătoare concluzia finală a Curții, anume existența unei încălcări a obligației pozitive procedurale privind protecția persoanei împotriva violențelor ilegale, cu atât mai mult cu cât era vorba de astfel de fapte presupus săvârșite împotriva unui copil: „autoritățile pot fi criticate pentru a fi acordat puțină importanță vulnerabilității unor persoane tinere și factorilor psihologici speciali pe care îi implică situații de abuz sexual asupra copiilor".

Un alt aspect criticat de Curte în legătură cu aceeaşi obligaţie pozitivă a autorităților a fost lipsa de celeritate a anchetei (condiție jurisprudențială pentru efectivitatea acesteia): perioada de un an şi 10 luni în care nu s-a produs niciun mijloc nou de probă, în ciuda instrucțiunilor procurorului ierarhic superior, a fost considerată ca fiind contrară acestei cerințe.

Aşadar, decizia Curții pe acest capăt de cerere nu putea fi alta decât constatarea violării art. 3 în latura sa procedurală. Una din cele mai „corective" remarci la adresa apărării statului român în context este cea din finalul acestei părți a hotărârii, prin care răspunde la argumentul guvernului că instanțele naționale au examinat pe fond o acțiune civilă introdusă de prima reclamantă pentru limitarea drepturilor de vizitare a minorului de către tatăl său: „Curtea reaminteşte că a decis deja că, în orice caz, protecția efectivă împotriva violului şi abuzului sexual cere măsuri de natură penală".

În 2017, în cauza *D.M.D. c. României,* Curtea a constatat din nou existența unei violări a laturii procedurale a art. 3, tot prin prisma violenței domestice împotriva unui minor. Curtea a arătat, printre altele, că „prima instanță l-a achitat pe D.D. [tatăl minorului şi autorul relelor tratamente – *n.n.*] găsind că fapta sa de „comportament ocazional neadecvat față de reclamant" nu constituie infracțiune (...). Tribunalul a considerat apoi că „acte de violență izolate şi aleatorii" pot fi tolerate în sfera familiei (...)". În fața acestor afirmații din hotărârile judecătoreşti interne, Curtea a afirmat că nu înțelege cum acestea ar putea fi conforme cu legislația internă, ce interzice în termeni absoluți violența corporală şi pedepsele corporale. Asemenea practici sunt contrare şi dreptului internațional în materie – *Convenției Națiunilor Unite privind Drepturile Copilului* din 1989 – şi valorilor promovate de aceasta: „a asigura demnitatea de bază a copilului înseamnă că nu poate exista niciun compromis în condamnarea violenței împotriva copiilor, fie în numele «tradiției», fie deghizată sub forma «disciplinei». Unicitatea copiilor – potențialul şi vulnerabilitatea lor, dependența de adulți – impune ca aceştia să aibă mai multă protecție împotriva violenței, inclusiv față de pedepsele corporale domestice (...). Respectul pentru demnitatea copiilor nu poate fi asigurat dacă instanțele interne acceptă orice formă de justificare a actelor de rele tratamente, inclusiv pedepse corporale, interzise de art. 3". În aceste condiții, Curtea a decis că statul român şi-a încălcat obligațiile pozitive în această privință, violând astfel art. 3 din Convenție.

Într-o altă hotărâre împotriva României (cauza *Bălşan c. României,* 2017), Curtea a constatat o discriminare în privința tratamentului victimelor violenței domestice, deoarece, pe de-o parte, autoritățile naționale nu au protejat în mod eficient reclamanta, victimă a violenței domestice (violarea art. 3) şi, pe de altă parte, această violență era bazată pe gen (violența împotriva femeii, cu un tratament discriminatoriu aplicat de autorități pentru că victima era femeie). Constatările Curții sunt extrem de dure pentru sistemul de aplicare a legii din România. Astfel, Curtea a constatat, din starea de fapt, că soțul reclamantei a supus-o în mod repetat la violențe, iar autoritățile au avut cunoştință de aceasta, deoarece victima a cerut ajutor de mai multe ori. Atitudinea autorităților a fost cu atât mai reprobabilă, în viziunea Curții, cu cât, deşi există o legislație ale cărei prevederi permit măsuri împotriva violenței domestice, acestea nu numai că nu au fost aplicate în speță, dar autoritățile au afirmat că victima a provocat violența împotriva sa, iar actele de violență nu au fost destul de grave pentru a fi considerate infracțiuni". Pornind de la aceste fapte, Curtea a statuat că, prin atitudinea lor, autoritățile au lipsit legislația națională de orice finalitate, că această atitudine este incompatibilă cu standardele internaționale împotriva violenței domestice şi că pasivitatea autorităților a demonstrat

o atitudine discriminatorie, bazată pe gen, împotriva reclamantei. De asemenea, Curtea a remarcat că în România nu există o preocupare serioasă a autorităților privind lupta împotriva violenței în familie.

4.6. Distrugerea locuinţelor şi dispariţiile de persoane

În cauza *Selcuk şi Asker c. Turciei* (1998), Curtea a decis că arderea caselor reclamanților de către membri ai forțelor de securitate turce a constituit tratament inuman, datorită caracterului deosebit de grav al efectelor sale: „luând în considerare, în mod special, modul în care casele reclamanților au fost distruse, precum şi situația lor personală (persoane în vârstă de 54, respectiv 60 de ani, care au fost astfel private de orice mijloc de trai şi forțate să-şi părăsească satul – *n.n.*), este clar că li s-a provocat o suferință suficient de gravă pentru ca actele forțelor de securitate să fie considerate tratamente inumane în sensul art. 3"[1].

În privința „dispariților forțate", acestea pot fi considerate de către Curte ca tratamente inumane şi degradante la adresa rudelor apropiate, dacă sunt îndeplinite anumite condiții: gradul foarte apropiat de rudenie, natura relației, încercările de a obține informații despre cei dispăruți, tăcerea sau pasivitatea autorităților[2].

4.7. Alte tratamente inumane

În cauza *M.C. c. Bulgariei* (2003), reclamanta, victimă a unui viol la vârsta de 14 ani, a pretins încălcarea art. 3 datorită lacunelor legislației bulgare în materie şi ale sistemului penal. Astfel, legea bulgară cere, pentru ca instanța să rețină calificarea faptei ca viol, o dovadă a folosirii forței şi a rezistenței efective a victimei. În cazul reclamantei, nu s-a putut produce o astfel de probă, aşa încât procurorul a decis neînceperea urmăririi penale. Curtea a admis existența unei obligații pozitive a statului de a adopta norme legislative adecvate în materie de viol, deşi această obligație a fost până acum impusă sub imperiul art. 8 din Convenție, şi nu al art. 3. Totuşi, această obligație se combină cu cea procedurală de protecție împotriva torturii şi a altor tratamente inumane sau degradante: statul trebuie, aşadar, în acelaşi timp, să adopte norme legislative eficiente **şi** (subl. Curții) să pună în practică o procedură de anchetă efectivă privind violențele sexuale. Deşi Curtea a declarat că nu va sancționa Bulgaria pentru dispozițiile legii sale penale (cele două criterii invocate de reclamantă fiind frecvente în legislațiile statelor părți în materie de viol), ea a constatat o aplicare prea rigidă a acestora, aplicare aflată, în opinia Curții, în contradicție cu evoluția standardelor europene în materie, care reține ca şi criteriu determinant absența consimțământului. Curtea a apreciat că, în speță, încercând să dovedească rezistența victimei, mai degrabă decât absența consimțământului, jurisdicțiile bulgare nu şi-au îndeplinit obligația pozitivă de a urmări şi reprima violențele sexuale suferite de reclamantă şi au încălcat art. 3 şi art. 8 din Convenție.

O problemă delicată este cea a sterilizării „forțate" care a apărut în cauza *V.C. c. Slovaciei* (2011). Reclamanta, de origine romă, a fost internată pentru naştere, iar personalul medical a informat-o, în timpul travaliului, că o eventuală naştere ulterioară i-ar putea provoca decesul. Aflată în ultima fază a travaliului, reclamanta a acceptat,

[1] CEDO, cauza *Yoyler c. Turciei* (2003).
[2] CEDO, cauzele *Kurt c. Turciei* (1998), *Timurtas c. Turciei* (2000) şi *Cipru c. Turciei* (2001).

sub imperiul durerii şi fricii, să semneze consimțământul pentru sterilizare, însă fără a realiza pe deplin consecințele ireversibile ale acesteia. Ulterior, s-a constatat că reclamanta a suferit consecințe grave, fizice şi psihice ale acestei sterilizări forțate, inclusiv un divorț. Direcția spitalului a susținut că intervenția s-a făcut pentru motive medicale, cu consimțământul reclamantei. Cazul reclamantei nu era însă unul singular: un raport al unor organizații non-guvernamentale a semnalat existența mai multor cazuri de sterilizări forțate ale femeilor de origine romă în Slovacia. În hotărârea sa, Curtea Europeană a statuat că nu a existat un risc iminent pentru viața şi sănătatea reclamantei, în momentul efectuării sterilizării şi că aceasta nu a fost informată corect asupra stării sale de sănătate şi nici asupra soluțiilor alternative sterilizării şi a consecințelor acesteia. În opinia Curții, o astfel de atitudine a personalului medical este incompatibilă cu demnitatea umană şi a constituit o violare a art. 3 din Convenție. Curtea nu a reținut însă suficiente elemente care să demonstreze că sterilizarea a fost făcută cu rea-credință şi în mod „organizat", astfel încât să examineze separat şi existența unei eventuale violări a art. 14 din Convenție privind protecția împotriva discriminării.

§5. Tratamente şi pedepse degradante

Tratamentul degradant se caracterizează prin faptul că provoacă umilirea gravă a unui individ în fața altuia sau prin aceea că obligă persoana să acționeze împotriva voinței sau conştiinței sale[1]. Câmpul de aplicare al tratamentelor degradante acoperă mai mult viața cotidiană: tratamente discriminatorii, tratamente medicale experimentale, pedepse corporale extrajudiciare, pedepse corporale aplicate în şcoli, unele condiții de detenție.

5.1. Discriminările

Tratamentele discriminatorii au făcut obiectul unor plângeri în fața Comisiei şi Curții Europene, privind încălcarea art. 3. În cauza *East African Asians c. RU* (1973), 25 de persoane de origine asiatică, rezidenți în state est-africane, şi-au menținut cetățenia britanică după ce Kenya şi Uganda au devenit state independente, pentru a-şi păstra dreptul de acces în Marea Britanie. În urma unei politici de africanizare a autorităților kenyene şi ugandeze, cu scopul de a controla imigrarea din aceste state, Parlamentul britanic a adoptat o lege prin care se punea capăt drepturilor de intrare pe teritoriul Regatului Unit al cetățenilor britanici ce nu au legături ancestrale determinate de locul naşterii cu această țară. Odată sesizată, Comisia Europeană a opinat că această legislație era discriminatorie sub aspect rasial şi că supunerea reclamanților față de noile reguli constituia un afront la adresa demnității lor. Practic, reclamanții fuseseră reduşi, în opinia Comisiei, la statutul de „cetățeni de rangul al doilea". În ciuda opiniei ferme a Comisiei, Comitetul Miniştrilor, sesizat potrivit vechii proceduri, nu a dat o rezolvare acestui caz.

O opinie similară a exprimat Comisia în cauza *Abdulaziz, Cabales şi Balkandali c. RU* (1985): „puterea discreționară a statului în probleme de imigrare nu are un caracter absolut, deoarece statul nu poate pune în practică politici de natură pur rasistă, cum ar fi interzicerea intrării pe teritoriul său a unei persoane cu o anumită culoare a pielii".

[1] CEDO, cauza *Tyrer c. RU* (1978).

Discriminările fondate pe alte criterii decât rasa pot fi considerate încălcări ale art. 3. În cauza *Smith şi Grady c. RU* (1999), Curtea a arătat că „nu se exclude ca tratamentul bazat pe o prejudecată a majorității heterosexuale împotriva minorității homosexuale ar putea, în principiu, să cadă sub incidența art. 3".

5.2. Pedepsele corporale

O serie de cauze împotriva Regatului Unit au pus în discuție conformitatea pedepselor corporale cu prevederile art. 3 din Convenție. În cauza *Tyrer c. RU* (1978), Curtea a definit, în primul rând, noțiunea de „pedeapsă degradantă": „pentru ca o pedeapsă să fie degradantă şi să încalce astfel art. 3, umilirea sau înjosirea implicată trebuie să atingă un anumit nivel şi trebuie, în orice caz, să fie alta decât elementele obişnuite de umilire care decurg din simplul fapt de a fi condamnat. Aprecierea este relativă: depinde de toate circumstanțele cauzei şi, în special, de natura şi contextul pedepsei, precum şi de modul şi metoda de executare". În speță, o pedeapsă corporală judiciară de 3 lovituri de nuia aplicate unui tânăr din Insula Man şi executate de un ofițer de poliție, în sediul secției de poliție, a fost considerată de Curte pedeapsă degradantă, contrară art. 3. Faptul că pedeapsa a fost executată în public nu a fost un element determinant în aprecierea Curții.

Alte cauze au vizat impunerea unor pedepse corporale în şcolile britanice. În cauza *Costello-Roberts c. RU* (1993), o asemenea măsură disciplinară, aplicată într-o şcoală privată, nu a fost considerată degradantă, prin modul său de executare şi efectele sale. Nici în cauza *Campbell şi Cosans c. RU* (1982), amenințarea cu o pedeapsă corporală într-o şcoală publică nu a fost considerată degradantă, deoarece Curtea a considerat că această amenințare nu a provocat o suferință suficient de puternică pentru a se încadra în nivelul de gravitate cerut. Remarcabil este faptul că, prin Legea britanică privind standardele şcolare din 1998, s-au abolit pedepsele corporale în toate şcolile.

5.3. Alte tratamente degradante

Într-o cauză, Curtea Europeană a considerat că menținerea în detenție a unei persoane bolnave de leucemie a adus atingere demnității sale, „constituind o încercare penibilă şi cauzând o suferință ce a mers dincolo de ceea ce presupune inevitabil o pedeapsă privativă de libertate şi un tratament anti-cancer". Tratamentul incriminat a constituit, în viziunea Curții, atât un tratament inuman, cât şi degradant, ducând la violarea art. 3 din Convenție[1].

O altă categorie de tratamente degradante (care, dacă ating un anumit nivel de gravitate pot fi considerate chiar inumane) sunt tratamentele medicale experimentale efectuate fără consimțământul persoanei.

Curtea a considerat că şi alte fapte pot fi calificate ca tratamente degradante, dacă ating un anumit nivel de gravitate: supravegherea constantă de către poliție, remarce defăimătoare ale unui reprezentant al autorității publice, raderea în cap a unui deținut[2], unele condiții de detenție[3]. Astfel, condiții de detenție „obiectiv inacceptabile" sunt

[1] CEDO, cauza *Mouisel c. Franței* (2002).
[2] CEDO, cauza *Yankov c. Bulgariei* (2003).
[3] CEDO, cauza *Hurtado c. Elveției* (1994); F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 277-282.

considerate ca aducând atingere demnității umane şi ca încălcând art. 3: detenția în celule lipsite de aerisire şi supraîncălzite, în celule suprapopulate, lipsa paturilor, a condițiilor sanitare decente etc.[1]. În aprecierea acestor tratamente, Curtea face referire şi la **Regulile penitenciare europene** din 1987, ce constituie un adevărat „cod al detenției penitenciare"[2], orientat spre necesitatea protecției demnității umane şi spre aplicarea imparțială şi nediscriminatorie a măsurilor de detenție.

În cauza *97 de membri ai congregației Martorii lui Iehova din Gldani ş.a. c. Georgiei* (2007), Curtea a constatat că, în virtutea efectului orizontal al Convenției, lipsa de reacție a autorităților şi chiar refuzul forțelor de poliție de a interveni față de amenințările şi violențele comise asupra reclamanților de un grup de particulari de confesiune ortodoxă, a contribuit la generalizarea acestor violențe şi s-a constituit în tratamente degradante.

§6. Convenția europeană pentru prevenirea torturii

Convenția europeană pentru prevenirea torturii şi a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante a fost adoptată în cadrul Consiliului Europei la 26 noiembrie 1987 şi a intrat în vigoare la 1 februarie 1989. Această convenție a dat naştere unui mecanism de control preventiv, radical distinct de controlul instaurat de Convenția ONU asupra torturii. Ea prevede un sistem de vizite periodice, dar şi de vizite ad-hoc ale locurilor de detenție din statele părți. Misiunea acestor vizite este încredințată unui comitet special care poate asculta orice deținut şi poate adresa recomandări statului în cauză.

Convenția pentru prevenirea torturii nu poate face obiectul rezervelor, nu conține nicio clauză derogatorie şi se aplică atât în timp de pace, cât şi în perioade excepționale. Vizitele pot avea loc în orice circumstanțe, fără să existe vreo plângere prealabilă. De exemplu, raportul publicat după o vizită a Comitetului în Franța a prezentat condițiile de detenție din unele stabilimente penitenciare (suprapopulare, echipamente sanitare necorespunzătoare, întreținere generală), ca fiind „tratamente inumane şi degradante"[3].

Comitetul pentru prevenirea torturii nu are posibilitatea de a aplica sancțiuni statului, ci doar de a face recomandări lipsite de forță obligatorie, adresate acestuia, în scopul întăririi protecției persoanelor deținute. Deşi procedurile sunt confidențiale, Comitetul poate lua decizia de a face anumite declarații publice asupra unei situații grave – dacă statul refuză să coopereze sau să amelioreze situația constatată – sau chiar să publice rapoartele elaborate[4]. Pe lângă această publicare cu titlu de sancțiune, raportul Comitetului mai poate fi publicat cu acordul statului în cauză.

Din rapoartele CPT rezultă că acțiunile sale au produs efecte semnificative, în sensul că statele au făcut eforturi ca, în urma vizitelor, să remedieze deficiențele constatate, inclusiv prin măsuri de ordin legislativ (noi coduri de procedură penală care prevăd drepturile persoanei arestate, noi norme privind spațiul alocat unui deținut într-o celulă etc.), dar şi de ordin administrativ (eliminarea, într-un număr mare de țări, a obloanelor

[1] CEDO, cauzele *Dougoz c. Greciei* (2001), *Peers c. Greciei* (2001) şi *Kalashnikov c. Rusiei* (2002).
[2] F. Sudre, *op. cit.*, 1999, p. 278.
[3] J.-F. Renucci, *op. cit.*, 1999, p. 76; F. Sudre, *op. cit.*, 1999, p. 284.
[4] De exemplu, în 1992, în urma unei vizite în Turcia, Comitetul s-a exprimat public cu privire la existența unei practici larg răspândite de tortură prin intermediul poliției în această țară.

metalice care închideau permanent ferestrele celulelor, împiedicând pătrunderea luminii naturale, dezafectarea celulelor de izolare – de pildă în România etc.)[1].

Jurisprudență la art. 3

Irlanda c. RU (1978)
Tyrer c. RU (1978)
Soering c. RU (1989)
Tomasi c. Franței (1992)
Herczegfalvy c. Austriei (1992)
Costello-Roberts c. RU (1993)
Hurtado c. Elveției (1994)
Aksoy c. Turciei (1996)
Selmouni c. Franței (1999)
E. ş.a. c. RU (2002)
Mouisel c. Franței (2002)
Pantea c. României (2003)
M.C. c. Bulgariei (2003)
Aktaş c. Turciei (2003)
Bursuc c. României (2004)
Barbu Anghelescu c. României (2004)
Cento c. Italiei (2004)
Ghenadi Naumenko c. Ucrainei (2004)
Ramirez Sanchez c. Franței (2005)
Mubilanzila Mayeka şi Kaniki Mitunga c. Belgiei (2006)
Barta c. Ungariei (2007)
Filip c. României (2007)
Dumitru Popescu c. României (2007)
Ciorap c. Republicii Moldova (2007)
Cobzaru c. României (2007)
Stoica c. României (2008)
Marius Radu c. României (2009)
M.C. c. României (2011)
V.C. c. Slovaciei (2011)
Iacov Stanciu c. României (2012)
Mocanu ş.a. c. României (2014)
Gheorghe Dima c. României (2016)
M.C. şi C.A. c. României (2016)
Rezmiveş ş.a. c. României (2017)
Bălşan c. României (2017)
D.M.D. c. României (2017)

[1] D. Gasimov, *Le Comité contre la torture du Conseil de l'Europe: le bilan vingt ans après*, în EDL nr. 30, septembrie 2009, p. 14.

Capitolul IV. Dreptul de nu fi supus sclaviei, servituții și muncii forțate sau obligatorii

Sclavia poate fi definită ca starea sau condiția unui individ asupra căruia se exercită atributele dreptului de proprietate sau unele dintre acestea (Convenția din 1926 împotriva sclaviei). A reduce o persoană la starea de sclav implică nerecunoaşterea personalității sale juridice.

Servitutea este o stare de dependență completă a unei persoane față de alta. Comisia a precizat că această noțiune implică obligația de a trăi şi de a munci pe proprietatea altuia, furnizându-i unele servicii, remunerate sau nu, fără posibilitatea de a schimba această stare [definiție dată de Comisie, în cauza *Van Droogenbroeck c. Belgiei* (1982)]. Servitutea apare ca o formă a sclaviei, fiind doar o diferență de grad, şi nu de natură.

În cauza *Siliadin c. Franței* (2005), Curtea a constatat încălcarea de către statul francez a aceste obligații pozitive, prin insuficienta protecție împotriva aşa-numitei „sclavii domestice". În speță, reclamanta, cetățean togolez, venise în Franța la vârsta de 15 ani, însoțind o cetățeană franceză care se angajase să-i regularizeze situația administrativă şi să se ocupe de şcolarizarea sa. Reclamanta trebuia să lucreze pentru aceasta în scopul rambursării costului biletului de avion. În realitate, reclamanta a devenit servitoare neplătită, paşaportul i-a fost confiscat şi a fost chiar „împrumutată" unor prieteni. Deşi reclamanta a reuşit să anunțe autoritățile cu privire la situația sa, procedura penală deschisă nu s-a încheiat decât cu o condamnare la plata unor daune interese cu titlu de salariu. Curtea, analizând faptele, a constatat că Franța nu şi-a îndeplinit obligația pozitivă de a crea un mecanism represiv cu un real efect disuasiv, care să sancționeze autorii unor astfel de fapte. Izolarea şi tratamentele la care a fost supusă reclamanta (confiscarea actelor, lipsa remunerației, interdicția de a părăsi domiciliul familiei, lipsa de acces la educație) au constituit, în viziunea Curții, „servitute" în sensul art. 4 din Convenție.

Ulterior, Curtea a mai constatat o încălcare a aceluiaşi drept, de către Franța, în hotărârea *C.N. şi V. c. Franței* (2012), în care a oferit şi o definiție mai precisă a termenului de „servitute": o formă agravată a muncii forțate, agravare care decurge din situația subiectivă a victimei. Pentru a fi vorba de servitute, victima trebuie să perceapă condiția sa ca fiind „imuabilă, fără rezolvare".

Munca forțată sau obligatorie a fost definită ca fiind o muncă „impusă unei persoane împotriva voinței sale, muncă ce prezintă un caracter injust sau opresiv şi care nu poate fi evitată"[1]. De asemenea, s-a adoptat şi definiția cuprinsă în **Convenția Organizației Internaționale a Muncii privind Munca Forțată** din 1930, potrivit căreia munca forțată este „orice muncă sau serviciu care este cerut unei persoane sub amenințarea oricărei pedepse şi pentru care persoana respectivă nu s-a oferit voluntar". În doctrină s-a considerat că poate fi vorba de muncă forțată sau obligatorie chiar în prezența consimțământului persoanei, dacă munca respectivă este injustă sau opresivă, având un caracter de pedeapsă sau de şicană.

[1] Com. EDO, cererea nr. 8410/78, cauza *X c. RFG*.

Conceptul de muncă forțată sau obligatorie nu acoperă un număr de cazuri, enumerate limitativ:

a) munca în timpul detenției. Aceasta include și munca minorilor sau vagabonzilor supuși detenției legale.

b) serviciul militar sau serviciul unui obiector de conștiință;

c) serviciul cerut în caz de crize sau calamități naturale, în interesul comunității. În cauza *Iversen c. Norvegiei* (1963), obligația impusă de statul norvegian unor stomatologi de a lucra timp de 1 an în serviciul de sănătate publică în nordul Norvegiei nu a fost considerată muncă forțată deoarece exista o lipsă acută a medicilor voluntari, ceea ce a dus la o situație de urgență ce amenința binele comunităților respective.

d) munca rezultată din obligațiile civice normale. De exemplu: obligația impusă de stat proprietarului de a întreține o clădire; obligația impusă angajatorilor de a deduce taxele din veniturile angajaților ș.a.

Din jurisprudența Curții rezultă că munca unui avocat numit din oficiu și remunerat rezonabil nu constituie muncă forțată sau obligatorie[1]. De asemenea, nici întreruperea plății ajutorului de șomaj, pe motiv că persoana în cauză a refuzat o angajare, nu constituie o astfel de muncă. În hotărârea *Meier c. Elveției* (2016), Curtea a apreciat că munca obligatorie a unui deținut ajuns la vârsta pensionării nu reprezintă o încălcare a art. 4.

În mai multe cazuri, Comisia a confirmat că, în termenii art. 4, obiecția de conștiință nu implică dreptul de a fi scutit de serviciul civil de înlocuire a serviciului militar obligatoriu [cauza *Johansen c. Norvegiei* (1985)]. De altfel, Convenția nu garantează niciun drept la obiecția de conștiință.

Trebuie remarcat că art. 4 impune, pe lângă obligația statelor de a se abține de a impune munca forțată, și obligația pozitivă de a nu permite unor particulari să oblige alte persoane la muncă forțată.

Jurisprudență la art. 4

Van der Mussele c. Belgiei (1983)
Karlheinz Schmidt c. RFG (1994)
Siliadin c. Franței (2005)
Rantsev c. Ciprului și Rusiei (2010)
C.N. și V. c. Franței (2012)
Meier c. Elveției (2016)

[1] CEDO, cauza *Van der Mussele c. Belgiei* (1983).

Capitolul V. Dreptul la libertatea și siguranța persoanei

Prevederile art. 5 din Convenția europeană sunt destinate protecției libertății fizice a oricărei persoane împotriva arestării sau detenției arbitrare sau abuzive. Noțiunea de „libertate" desemnează în primul rând libertatea fizică a persoanei. Principiul respectării libertății persoanei este esențial într-o societate democratică, nimeni neputând fi privat de libertatea sa în mod arbitrar. De la principiul garantării libertății pot exista însă şi excepții prevăzute de lege şi executate în conformitate cu legea. În anumite cazuri, legate în special de protecția ordinii publice, privarea de libertate este permisă. Protecția libertății persoanei presupune şi existența unor garanții ale persoanei supuse detenției: posibilitatea de a ataca măsurile luate împotriva libertății sale, dreptul la compensație în cazul detenției ilegale etc.

§1. Cazurile permise de privare de libertate

1.1. Consideraţii generale

Primul paragraf al art. 5 enumeră limitativ cazurile în care un individ poate fi privat de libertate. În acest cadru intră, în special, diferitele forme de arestare şi deținere. În practică au apărut însă unele situații intermediare sau marginale care au generat probleme de interpretare. De asemenea, sunt incluse aici şi formele de detenție a unor categorii vulnerabile de persoane, cum ar fi minorii şi bolnavii.

În doctrină s-a arătat că trebuie făcută distincția între o **privare de libertate** şi o simplă **restricție a libertății**. Între cele două ipoteze nu există o diferență de natură, ci doar de intensitate[1]. Judecătorii europeni vor lua atunci în considerare circumstanțele concrete ale cauzei, mai ales în privința modalităților de executare a măsurii. În cauza *Guzzardi c. Italiei* (1980), de exemplu, impunerea unei reşedințe obligatorii reclamantului, pe o insulă îndepărtată, timp de 16 luni, într-o arie de 2,5 kmp, şi împreună cu familia sa, cu posibilitatea de a se mişca liber în această arie, a fost considerată o privare de libertate conform art. 5. De asemenea, în cauza *Ashingdane c. RU* (1985), menținerea forțată a unei persoane într-un spital psihiatric, chiar dacă era ținută într-o celulă descuiată şi i se permitea să părăsească spitalul neînsoțită, a fost socotită o privare de libertate. Rezultă deci că gradul de libertate de mişcare nu este determinant pentru aprecierea aplicabilității art. 5.

Nu orice privare de libertate intră sub incidența art. 5. De exemplu, în cauza *Engel c. Olandei* (1976), Curtea a arătat, pe de o parte, că restricțiile libertății rezultate din condițiile normale ale vieții militare şi, pe de altă parte, unele măsuri disciplinare (în speță, arestul agravat, ce consta în îndeplinirea de către soldați a îndatoririlor normale, dar cu consemnarea, în orele libere, într-o clădire specială), nu constituie privări de libertate. În aceeaşi speță, Curtea a arătat că alte măsuri disciplinare – arestul sever, ce consta în închiderea soldaților în celule – constituia o privare de libertate în sensul

[1] CEDO, cauza *Guzzardi c. Italiei* (1980).

art. 5. Criteriul utilizat de Curte în această apreciere a fost faptul că sancțiunile în cauză, prin modalitățile practice de punere în executare, se îndepărtează de condițiile normale ale vieții în cadrul forțelor armate.

Aceleași dificultăți de interpretare a aplicabilității art. 5 ar putea apărea și în alte domenii. De exemplu, conducerea la secția de poliție a unei persoane, pentru a i se pune întrebări, nu constituie o privare de libertate. În caz de conflicte legate de autoritatea parentală, plasarea unui minor într-un centru de primire sau într-un spital psihiatric, la cererea unui părinte învestit cu autoritatea menționată, nu este o privare de libertate în sensul art. 5 [cauza *Nielsen c. Danemarcei* (1988)].

Tot în legătură cu relațiile de familie, în funcție de circumstanțele cauzei, poate fi invocată obligația pozitivă a statului de a proteja copiii împotriva detenției private aplicate de părinți, dacă această detenție „ajunge dincolo de necesitatea garantării art. 8 și nu poate fi justificată în condițiile art. 5"[1]. Nici situația străinilor obligați să aștepte, în zona de tranzit a unui aeroport internațional, o decizie privind cererea lor de azil nu este considerată o privare de libertate în sensul art. 5[2]. Dimpotrivă, reținerea reclamanților într-un hotel, din ordinul autorităților, și menținerea lor în camere individuale, sub supraveghere continuă din partea unor terțe persoane, fără posibilitatea de a părăsi acele camere timp de 3 zile, coroborate cu supunerea lor unui proces de „deprogramare" de către un psiholog și un psihiatru (reclamanții erau membri ai unei secte) a constituit o privare de libertate în sensul art. 5 din Convenție[3].

În contextul art. 5, statele au și obligația pozitivă de a proteja persoanele ce se află sub jurisdicția lor de privările de libertate de către alți particulari: incriminarea răpirilor, efectuarea de anchete eficiente în astfel de cazuri etc.

Articolul 5 §1 cuprinde șase cazuri permise de privare de libertate: detenția după condamnare; arestarea sau detenția decurgând dintr-o ordonanță judiciară sau dintr-o obligație legală, detenția provizorie, detenția unui minor, detenția anumitor bolnavi și persoane defavorizate, detenția străinilor. Toate acestea trebuie să intervină în condiții foarte precise. Controlul exercitat de Curte asupra respectării art. 5 poartă atât asupra legalității adoptării măsurii, cât și asupra executării ei.

1.2. Legalitatea privării de libertate

Potrivit art. 5, orice privare de libertate trebuie să fie prevăzută de lege și efectuată în conformitate cu procedura prevăzută de lege. Legalitatea detenției se apreciază, așadar, atât sub aspect procedural, cât și sub aspect material. Astfel, condiția primordială este ca detenția să nu fie arbitrară. O privare de libertate este considerată arbitrară atunci când nu este conformă scopurilor prevăzute de art. 5. Cu alte cuvinte, dacă scopul detenției este ilegal, detenția este arbitrară. De asemenea, caracterul arbitrar poate fi determinat și de absența proporționalității măsurii privării de libertate cu scopul urmărit. Desigur, instanțele naționale sunt primele chemate să aprecieze legalitatea unei privări de libertate. Curtea Europeană acordă statelor o marjă de apreciere destul de extinsă în această privință.

[1] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 102.
[2] Com. EDO, cauza *Ciancimino c. Italiei* (1991).
[3] CEDO, cauza *Riera Blume ș.a. c. Spaniei* (1999).

1.3. Cazurile permise de privare de libertate

A. Detenția după judecată şi condamnare vizează „persoana deținută în mod legal după condamnarea de către un tribunal competent". Jurisprudența europeană a precizat sensurile noțiunilor de „condamnare" şi „tribunal competent", dar şi necesitatea unei legături de cauzalitate între condamnare şi detenție.

Condamnarea înseamnă nu doar o declarație de vinovăție privind săvârşirea unei infracțiuni, dar şi aplicarea unei pedepse sau a unei alte măsuri privative de libertate. În schimb, o măsură preventivă sau de siguranță nu intră în acest cadru, o asemenea măsură fiind o simplă protecție împotriva stării de pericol a unor indivizi. O condamnare printr-o hotărâre care nu a rămas definitivă nu cade sub incidența art. 5 §1 lit. a), ci a art.5 §1 lit. c).

Condamnarea trebuie să fie aplicată de un **tribunal competent.** Pentru a fi considerat competent, tribunalul trebuie să fie un organ de plină jurisdicție asupra cauzei respective şi să acorde „garanțiile judiciare adecvate", precum şi să fie independent față de executiv şi față de părți[1].

Condiția **legăturii de cauzalitate** a fost şi ea precizată. Astfel, este imperativ ca detenția să aibă loc în temeiul hotărârii judecătoreşti pronunțate de tribunalul competent. Faptul că executarea pedepsei este lăsată la discreția executivului nu este relevant sub acest aspect.

B. Arestarea sau detenția decurgând dintr-o ordonanță cu caracter judiciar sau dintr-o obligație legală este prevăzută de art. 5 §1 lit. b). Această dispoziție vizează cazul persoanei care face obiectul unei arestări sau detenții legale pentru nerespectarea unei hotărâri judecătoreşti sau a unei obligații prevăzute de lege.

Acest caz de privare de libertate nu implică dificultăți importante. Curtea Europeană a amintit că el priveşte doar cazul în care legea autorizează detenția pentru a-l sili pe individul în cauză să-şi execute obligația specifică şi concretă pe care a neglijat-o. De exemplu, detenția poate interveni ca urmare a refuzului de a plăti o amendă sau a refuzului de a se supune unor examinări medicale cerute de o instanță judecătorească[2]. În cel de-al doilea caz prevăzut de art. 5 §1 lit. b), putem exemplifica prin neîndeplinirea obligației de a îndeplini serviciul militar, a obligației de a purta un act de identitate şi de a se supune unui control de identitate etc. Obligația trebuie să fie suficient de specifică şi concretă, nu trebuie să aibă un caracter de generalitate (de exemplu, obligația de a se supune normelor legale în general)[3]. Pentru ca acest text să fie aplicabil, scopul detenției trebuie să fie îndeplinirea obligației sau supunerea persoanei respective hotărârii judecătoreşti. Dacă detenția are scopul pedepsirii persoanei, nu poate intra sub incidența art. 5 §1 lit. b).

În cauza *Vasileva c. Danemarcei* (2003), Curtea a constatat violarea art. 5 §1 pentru durata excesivă (13 ore) a unei detenții efectuate în scopul stabilirii identității reclamantei, ca urmare a unui control al validității titlului de transport în comun.

Trebuie menționat, de asemenea, că aplicabilitatea acestui text a fost restrânsă prin prevederile art. 1 din Protocolul nr. 4 la Convenție, potrivit cărora: „Nimeni nu

[1] CEDO, cauza *De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei* (1971).
[2] Com. EDO, cauza *X. c. Austriei,* cererea nr. 8278/78.
[3] D.J. Harris ş.a., *op. cit.,* p. 113.

poate fi privat de libertatea sa pentru singurul motiv că nu este în măsură să execute o obligație contractuală".

C. Detenția preventivă. În acest caz, privarea de libertate este admisă dacă are ca scop conducerea persoanei respective în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a bănui că a săvârșit o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a-l împiedica să săvârșească o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia. Aceste condiții nu sunt cumulative: dacă doar una din ele este îndeplinită, privarea de libertate este permisă.

Unele noțiuni nu sunt definite de Convenție: „caracterul verosimil sau plauzibil al motivelor" sau „motivele temeinice sau rezonabile", Curtea Europeană fiind chemată să clarifice dificultățile create privind interpretarea lor.

Astfel, în opinia Curții, „caracterul verosimil al motivelor" înseamnă că autenticitatea şi sinceritatea lor nu pot fi suficiente, deci sunt necesare fapte şi informații de natură a convinge un observator obiectiv că persoana în cauză a săvârșit o infracțiune[1]. Acest caracter plauzibil depinde însă de circumstanțele fiecărei cauze. Chiar dacă statul nu poate dezvălui informații confidențiale sau secrete, el trebuie să furnizeze judecătorilor europeni informații suficiente de natură să-i convingă de existența caracterului „verosimil" al motivelor arestării.

Cu privire la sfera noțiunii de „infracțiune", Curtea a arătat că aceasta vizează faptele de natură penală. Ca atare, textul art. 5 §1 lit. c) permite exclusiv privările de libertate efectuate în cadrul unei proceduri penale[2].

Curtea Europeană controlează riguros şi **legalitatea** detenției. Astfel, atât pronunțarea, cât şi executarea măsurii trebuie să fie conforme cu dreptul intern al statului respectiv. De asemenea, **scopul** arestării preventive trebuie să fie conform cu prevederile art. 5 §1 lit. c), respectiv „aducerea persoanei suspecte în fața autorității competente". Înțelesul acestei din urmă noțiuni este acelaşi cu cel al noțiunii de „judecător sau alt oficial autorizat să exercite puterea judiciară", folosită în art. 5 §3.

Într-o cauză intens mediatizată, Curtea Europeană a constatat violarea de către statul român a art. 5 §1 lit. c) prin caracterul ilegal al arestării reclamantului şi menținerea lui în arest după expirarea mandatului[3].

D. Detenția minorilor este posibilă cu condiția ca ea să aibă ca scop fie supunerea lor unei educații supravegheate[4], fie aducerea în fața justiției. În acest din urmă caz, sunt vizate alte situații decât cele ce implică o acuzație penală. Într-un astfel de caz, ar fi aplicabil art. 5 §1 lit. c).

E. Detenția unor bolnavi şi persoane defavorizate este prevăzută de art. 5 §1 lit. e) din Convenție. Această privare de libertate priveşte, în special, persoanele susceptibile a propaga o boală contagioasă, alienații, alcoolicii, toxicomanii şi vagabonzii.

În practică, s-a pus mai mult problema alienaților mintal. Curtea a arătat că este interzisă detenția cuiva doar pentru că ideile şi comportamentul său se îndepărtează de normele predominante într-o societate determinată[5]. Înțelesul termenului de „alienat

[1] CEDO, cauza *Fox, Campbell & Hartley* (1990).
[2] J. De Meyer, *Article 5 §1*, în L-E. Pettiti, E. Decaux, P.H. Imbert, *op. cit.*, p. 193.
[3] CEDO, cauza *Pantea c. României* (2003).
[4] CEDO, cauza *Bouamar c. Belgiei* (1988).
[5] CEDO, cauza *Winterwerp c. Olandei* (1979).

mintal" nu poate fi interpretat de o manieră definitivă, sensul său evoluând în permanență datorită progresului științei medicale și evoluției mentalităților.

În cauza *Winterwerp c. Olandei* (1979), Curtea a precizat și condițiile minimale de privare de libertate:

– alienația trebuie dovedită în fața autorității naționale competente, printr-o expertiză medicală obiectivă;

– tulburările mentale trebuie să aibă un caracter sau o amploare care să legitimeze internarea;

– tulburările trebuie să persiste pe întreaga durată a internării. Aceasta nu se poate prelungi în mod valabil fără existența acestor tulburări.

De asemenea, detenția trebuie să aibă loc într-un spital sau într-un alt stabiliment specializat[1]. În privința primei condiții, poate totuși exista o derogare în situații de urgență (se poate astfel justifica detenția unei persoane fără o expertiză medicală prealabilă). Și în acest caz însă, pentru respectarea art. 5 § 1 lit. e), este necesară confirmarea stării de alienație mentală de către un specialist, în cel mai scurt termen[2].

Articolul 5 §1 lit. e) nu implică, în viziunea Curții, și un drept de a primi un tratament adecvat bolii mintale. Cu toate acestea, lipsa unui tratament medical adecvat aplicat persoanei aflate în detenție poate constitui un tratament inuman sau degradant, deci o încălcare a art. 3 din Convenție.

Internarea forțată a unei persoane, urmată de izolarea și plasarea într-o cameră încuiată, sub controlul constant al personalului clinicii, fără posibilitatea de a părăsi clinica sau de a avea contacte cu lumea exterioară și neurmată de punerea sub tutelă a reclamantei, a condus Curtea la concluzia, în cauza *Storck c. RFG* (2005), că statul și-a încălcat obligația pozitivă impusă de art. 5 de a o proteja pe reclamantă împotriva ingerințelor în dreptul său la libertate individuală, comise de particulari, precum și încălcarea art. 5 prin implicarea activă a autorităților în internarea reclamantei. În această cauză, devenită de referință în jurisprudența Curții, se invocă pentru prima oară **obligații pozitive ale statelor pe terenul art. 5** din Convenție[3].

Termenul „vagabonzi" și detenția vagabonzilor a făcut obiectul cauzei *De Wilde, Ooms și Versyp c. Belgiei* (cunoscută și sub numele de „cauza vagabondajului"). Curtea a preluat, în această cauză, definiția dată de dreptul penal belgian noțiunii de „vagabond", adică o persoană ce nu are un adăpost stabil, nici mijloace de subzistență și nicio profesie sau ocupație stabilă.

În cauza *Litwa c. Poloniei* (2000), Curtea a avut prilejul să se pronunțe asupra noțiunii de „alcoolic". Astfel, Curtea a considerat că „persoanele care nu sunt diagnosticate medical ca fiind *alcoolici*, dar al căror comportament, sub influența alcoolului, reprezintă o amenințare pentru ordinea publică sau pentru ele însele, pot fi reținute pentru protecția ordinii publice sau a interesului lor, cum ar fi sănătatea sau siguranța personală". Cu toate acestea, Curtea a stabilit ferm că art. 5 §1 lit. e) nu permite detenția unui individ doar pentru că a consumat alcool. În speța citată, Curtea a stabilit existența unei violări a art. 5, deoarece situația concretă a reclamantului – o persoană aproape oarbă – și celelalte circumstanțe concrete ale cauzei nu erau suficiente pentru a dovedi că acesta,

[1] Pentru încălcarea acestei obligații prin deținerea unei persoane bolnave de schizofrenie paranoidă cronică într-o închisoare, a se vedea CEDO, cauza *Csaky c. Ungariei* (2006).

[2] A se vedea și CEDO, cauza *X. c. RU* (1980).

[3] A se vedea și CEDO, cauza *Kolanis c. RU* (2005).

chiar aflat sub influența alcoolului, ar fi constituit un pericol pentru ordinea publică sau pentru el însuşi pentru a justifica o detenție de şase ore şi jumătate.

Pentru toate categoriile de persoane pentru care se permite detenția în condițiile art. 5 §1 lit. e) – bolnavi contagioşi, alcoolici, toxicomani – se aplică, *mutatis mutandis*, regulile menționate pentru alienați mintal.

În cauza *Filip c. României* (2007)[1], Curtea a constatat violarea art. 5 §1 lit. e) din Convenție: reclamantul a fost internat pentru o durată nedeterminată, în temeiul deciziei parchetului, luată fără ca avizul unui medic expert să fie emis în prealabil. Parchetul a ordonat o expertiză medico-legală abia la o lună de la internare, după primirea plângerii reclamantului privind legalitatea măsurii de siguranță. Curtea apreciază că evaluarea prealabilă de către un psihiatru era indispensabilă, ținând seama în special de faptul că reclamantul nu avea antecedente de tulburări psihice. În orice caz, nu era vorba de o internare cu titlu de urgență.

Deşi internarea reclamantului avea ca scop obținerea unui aviz medical, dacă acesta avea sau nu discernământ, pentru a i se angaja răspunderea penală şi, după internare, acesta a fost condus la centrul medical pentru a fi examinat totuşi nu a rezultat în niciun fel că medicii care l-au admis în spital ar fi fost întrebați dacă era necesară internarea pentru un astfel de examen. În plus, Curtea a observat că raportul comisiei medicale nu a confirmat măsura de siguranță de internare obligatorie.

În consecință, Curtea a apreciat că detenția reclamantului pentru o perioadă de 84 de zile nu a constituit o detenție conformă cu prevederile art. 5 alin. (1) lit. e) din Convenție, deoarece a fost dispusă fără ca un medic să fi fost consultat în prealabil, aşadar, alienarea mentală a reclamantului nu a fost dovedită. În plus, Curtea a notat că ordonanța parchetului nu menționa elementele care au dus la constatarea că starea psihică a reclamantului prezenta un pericol pentru societate, chiar dacă aceasta este una din condițiile prevăzute chiar de art. 114 C.pen. 1969 (în prezent, art. 110 C.pen.) pentru luarea acestei măsuri. De asemenea, comisia medicală nu a fost sesizată decât la mai mult de o lună de la internarea reclamantului, apoi a trecut încă o lună pentru redactarea raportului de expertiză. Din această cauză, Curtea a considerat că privarea de libertate a reclamantului nu a respectat căile legale, cerință prevăzută de art. 5 alin. (1) din Convenție.

Interesantă este şi hotărârea pronunțată în cauza *Storck c. RFG* (2005), în care Curtea a conferit un efect orizontal primei fraze din art. 5 §1, considerând că intră sub incidența acestuia şi cazurile de spitalizare forțată a unei persoane într-o instituție psihiatrică privată[2].

F. Detenția străinilor este autorizată de art. 5 §1 lit. f), în scopul expulzării sau extrădării sau pentru a împiedica o persoană să pătrundă în mod ilegal pe teritoriul statului. Textul art. 5 §1 lit. f) vizează situația în care procedura extrădării sau expulzării este deja în curs. Detenția trebuie să fie „legală" din punctul de vedere al dreptului intern şi să nu fie arbitrară[3]. Pentru a aprecia legalitatea detenției ce cade sub incidența acestui text, Curtea verifică şi scopul acesteia. Astfel, în cauza *Quinn c. Franței* (1995), constatând că detenția unui străin timp de doi ani în timpul procedurilor de extrădare

[1] Pentru starea de fapt, a se vedea *supra*, p. 109.

[2] A se vedea şi I. Soumy, *L'effet horizontal de l'article 5 §1, première phrase comme limite à la tyrannie familiale*, în RTDH nr. 66, aprilie 2006, p. 249.

[3] CEDO, cauza *Bozano c. Franței* (1986).

avea ca scop mai degrabă menținerea sa în detenție preventivă decât extrădarea, Curtea a stabilit existența unei violări a art. 5 § 1 din Convenție. Dacă prelungirea detenției în timpul extrădării se datorează reclamantului sau acesta a consimțit implicit la aceasta, nu se poate stabili violarea art. 5 din Convenție[1].

§2. Garanțiile procedurale ale persoanelor private de libertate

Orice privare de libertate trebuie să fie legală, echitabilă şi proporțională cu situația care a determinat-o. De asemenea, privarea de libertate trebuie să fie dispusă şi executată de o autoritate competentă. Ea nu trebuie să aibă un caracter arbitrar.

Articolul 5 § 2-5 cuprinde o serie de garanții aplicabile persoanelor private de libertate. Scopul acestor garanții este acela de a permite apărarea împotriva oricărei atingeri arbitrare aduse libertății persoanei.

Aceste garanții sunt: dreptul de a fi informat, dreptul de a apărea în fața unui judecător, dreptul la recurs şi dreptul la despăgubiri.

2.1. Dreptul de a fi informat

Orice persoană arestată sau deținută are dreptul să fie informată, în cel mai scurt termen posibil şi într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sau deținerii şi a oricărei acuzații împotriva ei. Câmpul de aplicare al acestei dispoziții este destul de larg. În primul rând, ea se aplică în cazurile prevăzute de art. 5 § 1, mai ales în cazul privării de libertate în scopul conducerii în fața unui judecător. De asemenea, art. 5 § 2 se aplică şi arestărilor, ca urmare a controlului de identitate sau de securitate operate în absența unor bănuieli speciale: aceasta priveşte în special practicile autorităților engleze de detenții administrative şi de privări de libertate extrajudiciare[2]. Persoanei arestate trebuie să i se spună, „într-un limbaj simplu, nontehnic, pe care îl poate înțelege, motivele esențiale, juridice şi factuale, ale arestării sale, pentru a putea, dacă crede de cuviință, să se adreseze unei instanțe pentru a contesta legalitatea arestării"[3].

Dreptul la informare cuprins în art. 5 § 2 este o garanție foarte importantă, deoarece este esențial ca o persoană privată de libertate să cunoască motivele acestei măsuri cât mai repede şi cât mai exact. Din textul art. 5 § 2 rezultă că informația trebuie să fie suficient de precisă: în primul rând, limba utilizată trebuie să fie înțeleasă cât mai bine de cel interesat şi, la nevoie, trebuie să se facă apel la un interpret. În al doilea rând, limbajul trebuie să fie simplu şi accesibil. În al treilea rând, informația trebuie să fie suficient de detaliată, indicându-se motivele de fapt şi de drept ale privării de libertate. Rapiditatea informării este şi ea o cerință fundamentală. Aceasta înseamnă că persoana trebuie să fie informată în cel mai scurt timp de la arestare sau deținere[4]. Îndeplinirea acestor cerințe se apreciază de la caz la caz, în funcțiile de circumstanțele fiecărei cauze.

---

[1] CEDO, cauza *Kolompar c. Belgiei* (1992).

[2] CEDO, cauza *Irlanda c. RU,* precitată.

[3] CEDO, cauza *Fox, Campbell şi Hartley c. RU* (1990).

[4] O întârziere de 10 zile pentru îndeplinirea acestei obligații de către autorități a dus la constatarea unei încălcări a art. 5 § 2 în cauza *Van der Leer c. Olandei* (1990).

Curtea a arătat însă că o persoană nu trebuie să fie informată în mod expres despre motivele arestării sale, dacă aceste motive sunt evidente în circumstanțele concrete[1].

În cazul persoanelor alienate mintal, dacă acestea nu pot înțelege informațiile comunicate asupra motivelor deținerii, aceste informații trebuie date unui avocat sau unei alte persoane autorizate să acționeze în numele lor[2].

2.2. Dreptul de a fi adus de îndată în fața unui judecător, de a fi trimis în judecată într-un termen rezonabil sau eliberat

Paragraful 3 din art. 5 prevede că orice persoană arestată sau deținută trebuie dusă imediat în fața unui judecător sau unui alt magistrat competent prin lege să exercite funcții judiciare și are dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în timpul procedurii. Remarcăm că este vorba de o garanție cu conținut complex, care privește, pe de o parte, dreptul persoanei arestate de a fi dusă în fața unui judecător și, pe de altă parte, dreptul acesteia de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată.

A. Dreptul de a fi adus în fața unui judecător sau a altui magistrat autorizat a exercita puterea judiciară

Este o garanție esențială care privește reținerea și orice altă măsură asemănătoare. Persoana în cauză trebuie să fie dusă **de îndată** în fața unui judecător sau unui alt magistrat. În această privință, a apărut o dublă dificultate de interpretare a sensului termenilor **de îndată** și **magistrat**.

Termenul „de îndată" implică o obligație de celeritate a autorităților, limitând durata unei reținere. Statele au o obligație pozitivă de a aduce cât mai repede o persoană privată de libertate în fața unui magistrat competent. Deși judecătorii europeni apreciază *in concreto* fiecare caz, este esențial a se stabili unele limite pentru a evita orice risc de arbitrariu.

Articolul 5 § 3 nu impune o prezentare la judecător ce urmează instantaneu privarea de libertate. Circumstanțele cauzei au aici o importanță deosebită. Curtea Europeană a adus unele clarificări în acest sens în cauza *Brogan c. RU* (1988). Astfel, Curtea a stabilit că un termen de patru zile și șase ore scurs până la aducerea unei persoane în fața unui judecător a contravenit art. 5 § 3. În cauzele *Gundogan c. Turciei* și *Satik, Çamli, Satik și Maraşli c. Turciei* (2002), Curtea Europeană a stabilit că durata de 9, 13 și, respectiv, 15 zile de detenție, înainte ca reclamanții să fie aduși în fața unui judecător, a constituit o violare a acestui text, iar lupta antiteroristă nu ar putea justifica o asemenea durată excesivă.

Noțiunea de „judecător sau alt magistrat" nu este lipsită nici ea de ambiguitate. Dacă interpretarea noțiunii de „judecător" nu creează mari dificultăți deoarece este vorba, în toate statele părți, de magistrați de ședință exercitând funcții jurisdicționale, cea de „magistrat" este destul de ambiguă. Și în acest caz, principiul efectivității impune existența unui concept autonom, care se delimitează de definițiile consacrate în dreptul intern al statelor.

Ca urmare a unei evoluții jurisprudențiale, noțiunea de „magistrat" din art. 5 § 3 s-a apropiat de conceptul de „tribunal independent și imparțial" din art. 6 § 1. În cauza *Schiesser c. Elveției* (1979), Curtea a arătat că prima caracteristică a unui astfel de

[1] *Ibidem*; a se vedea și CEDO, cauza *Neumeister c. Austriei* (1968).

[2] A se vedea Raportul Comisiei în cauza *X. c. RU* (1980).

„magistrat" trebuie să fie independența sa față de executiv și față de părți. Astfel, un procuror care exercită funcția de acuzare nu poate fi considerat magistrat în sensul art. 5 § 3, deoarece nu îndeplinește condiția de imparțialitate. În cauza *Huber c. Elveției* (1990), Curtea a subliniat că nu este suficient ca magistratul să nu fi fost procuror în cazul concret respectiv, dacă el putea oricând să îndeplinească această funcție: imparțialitatea trebuie apreciată atât din punct de vedere subiectiv, cât și obiectiv. De asemenea, în cauza *Dacewicz c. Poloniei* (2002), Curtea a arătat că procurorul nu oferă garanțiile de independență și imparțialitate cerute de acest paragraf al art. 5, deoarece autoritățile de acuzare nu numai că aparțin puterii executive a statului, dar ele au funcții de instruire și acuzare în procedurile penale și sunt parte în aceste proceduri[1]. În cauza *Pantea c. României* (2003), Curtea a stabilit că procurorul ce a ordonat detenția provizorie a reclamantului nu îndeplinește cerințele de independență și imparțialitate în sensul art. 5 § 3 din Convenție și a constatat că, în aceste condiții, reclamantul nu a beneficiat de dreptul său de a fi adus în fața unui astfel de magistrat într-un termen rezonabil.

Magistratul are obligația de a asculta personal pe individul adus în fața lui, de a se pronunța după criterii juridice asupra existenței motivelor ce justifică privarea de libertate și, în absența lor, să dispună punerea în libertate.

B. Dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil sau eliberat

Problema care se pune de cele mai multe ori în privința acestei condiții este cea a **duratei unei detenții provizorii în timpul judecății.** Cu toate că această măsură este justificată de motive rezonabile, trebuie evitat orice arbitrariu din partea autorităților: pe de o parte, potrivit Curții, libertatea este principiul, în timp ce încarcerarea este excepția; pe de altă parte, persoana în cauză beneficiază de o altă garanție procesuală esențială, fiind prezumată nevinovată. De aceea, o detenție provizorie nu trebuie să fie prea lungă, așadar, punerea în libertate se impune atunci când menținerea în detenție încetează a mai fi justificată, în mod rezonabil, pentru motive procedurale[2].

De exemplu, în cauza *Wemhoff c. RFG* (1968), Curtea Europeană a interpretat extensiv acest text, arătând că „detenția provizorie a persoanelor acuzate, **și nu judecarea lor** (*s.n.*), nu trebuie prelungită dincolo de un termen rezonabil". Această lectură a textului împiedică interpretarea rigidă care ar putea permite statelor să depășească limitele unui termen rezonabil al detenției.

Perioada care se ia în considerare în aprecierea „termenului rezonabil" începe cu ziua arestării și se termină în ziua achitării sau condamnării persoanei respective, indiferent dacă hotărârea a rămas sau nu definitivă[3].

Noțiunea de „termen rezonabil" rămâne totuși una imprecisă, care impune o interpretare de la caz la caz. Nu se poate stabili întotdeauna limita exactă a unor termene, totul depinzând, de cele mai multe ori, de complexitatea cauzei. Așadar, durata „termenului rezonabil" trebuie apreciată *in concreto*: Curtea va lua în considerare circumstanțele cauzei și se va asigura că detenția este indispensabilă ca o adevărată necesitate de **interes public**[4]. De exemplu, în cauza *Klamecki c. Poloniei* (2003),

[1] C.-L. Popescu, *Jurisprudența CEDO 1999-2002*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 73.

[2] A se vedea și J.-F. Renucci, *Traité...*, p. 322.

[3] A se vedea și C.-F. Costaș, *Dreptul la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 122-123.

[4] CEDO, cauzele *Stogmuller c. Austriei* (1969), *Letellier c. Franței* (1991).

Curtea a apreciat că o durată a detenției provizorii de doi ani, trei luni şi 16 zile a fost excesivă şi a constituit o încălcare a art. 5 din Convenție[1]. În cauze complexe, ce țin de criminalitatea organizată, o durată a detenției provizorii de la 2 luni la 2 ani a fost considerată rezonabilă de către Curte[2]. În schimb, o durată de aproape 6 ani a detenției provizorii, pentru infracțiuni comise fără violență, a fost considerată contrară art. 5 în cauza *Toncev c. Bulgariei* (2007).

Durata rezonabilă a detenției provizorii a fost considerată ca nerespectată de către Curte într-o serie de hotărâri împotriva Bulgariei, în care s-a statuat, de asemenea, că prezumția din dreptul bulgar potrivit căreia orice persoană bănuită că ar fi săvârşit o faptă prevăzută de legea penală trebuie deținută, este contrară art. 5 din Convenție.

Dacă persoana acuzată este deținută în două sau mai multe perioade separate în cursul procesului, acestea vor fi cumulate atunci când se verifică îndeplinirea cerinței termenului rezonabil[3].

Cerința termenului rezonabil de la art. 5 nu trebuie confundată cu cea a termenului rezonabil de la art. 6, deşi există unele asemănări şi chiar suprapuneri. Articolul 6 priveşte pe toți justițiabilii şi scopul său este de a evita o încetineală excesivă a actului de justiție, în timp ce art. 5 priveşte numai inculpații arestați şi are ca scop evitarea ca un individ să fie privat în mod arbitrar de libertatea sa. Cu toate acestea, Curtea a admis că o persoană care doreşte să se plângă împotriva duratei nerezonabile a detenției sale provizorii în timpul judecării cauzei în apel sau recurs nu ar putea invoca încălcarea art. 5 § 3, ci ar trebui să invoce art. 6 § 1 referitor la termenul rezonabil al judecății[4].

Eliberarea persoanei din detenția provizorie în cursul procesului poate fi refuzată pentru o serie de motive de interes public, cum ar fi: pericolul sustragerii persoanei de la judecată şi condamnare; ingerința în cursul normal al justiției; prevenirea săvârşirii de infracțiuni; protecția ordinii publice[5].

Potrivit ultimei teze a art. 5 § 3, punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea persoanei în cauză la audiere. Eliberarea pe cauțiune este supusă unor condiții stabilite de Curte [cauza *Bojinov c. Bulgariei* (2004)]: cauțiunea trebuie stabilită în funcție de disponibilitățile financiare ale persoanei interesate, iar persoana nu poate fi menținută în detenție după ce aceasta a achitat cauțiunea[6]. În acelaşi timp, Curtea a arătat că stabilirea sumei cauțiunii trebuie să se facă „în principal prin raportare la persoana acuzată, la bunurile sale şi la relațiile sale cu persoanele a căror siguranță trebuie protejată"[7]. Stabilirea sumei cauțiunii trebuie să fie, de asemenea, proporțională cu scopul urmărit.

2.3. Dreptul la recurs împotriva legalității măsurii de privare de libertate

Paragraful 4 din art. 5 precizează că orice persoană privată de libertate, prin arestare sau deținere, are dreptul de a se plânge în fața unui tribunal asupra legalității măsurii şi să ceară eliberarea sa dacă detenția este ilegală. Acest text este considerat dispoziția

[1] A se vedea şi CEDO, cauza *Nikolova c. Bulgariei* (2004).
[2] CEDO, cauzele *Contrada c. Italiei* (1998), *Pantano c. Italiei* (2003).
[3] CEDO, cauza *Kemmache c. Franței* (1991).
[4] CEDO, cauza *Wemhoff c. RFG* (1968).
[5] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 139-142.
[6] A se vedea şi CEDO, cauza *Tocev c. Bulgariei* (2007).
[7] CEDO, cauza *Neumeister c. Austriei* (1968).

de *habeas corpus* a Convenției[1]. Scopul acestei prevederi este asigurarea protecției împotriva detenției arbitrare şi facilitarea eliberării persoanei atunci când detenția este ilegală.

Una dintre cele mai importante garanții ale acestui drept este exercitarea lui în fața unui **tribunal**: această noțiune trebuie înțeleasă ca desemnând un organ jurisdicțional ce îndeplineşte garanțiile de procedură corespunzătoare. Astfel, pentru a fi conform cu art. 5 § 4, „tribunalul" în fața căruia se exercită dreptul la recurs trebuie să fie independent față de executiv şi față de părți. În jurisprudența Curții, următoarele organe nu au fost considerate „tribunal" în sensul art. 5 § 4: procurorul[2], supraveghetorul medical al unui alienat mintal[3], unul dintre miniştri etc. De asemenea, tribunalul trebuie să aibă posibilitatea să adopte o hotărâre cu caracter obligatoriu privind situația persoanei deținute. În cauza *Van Droogenbroeck c. Belgiei* (1982), nu a fost considerată conformă art. 5 § 4 o instanță ce putea doar să-l condamne pe funcționarul vinovat de măsura ilegală a detenției, dar nu putea să ordone eliberarea persoanei deținute.

Tribunalul trebuie să ofere garanții procedurale fundamentale[4] în materia privării de libertate: respectarea contradictorialității, a publicității, a dreptului la apărare etc.

În cauza *De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei* (1971), Curtea a arătat că acest drept la recurs nu are un caracter absolut şi trebuie făcută distincția între privarea de libertate administrativă sau judiciară. Astfel, dacă măsura de privare de libertate a fost aplicată ca urmare a unei hotărâri judecătoreşti, art. 5 § 4 nu se mai aplică (aşa-numita „regulă a incorporării": dacă decizia de deținere a fost luată de un judecător, cerința art. 5 § 4 este încorporată în această decizie).

De asemenea, respectarea art. 5 § 4 implică necesitatea reexaminării deciziei inițiale asupra detenției la intervale rezonabile şi eliberarea persoanei atunci când este cazul. Această regulă este aplicabilă cu precădere în cazul detenției bolnavilor[5].

România a fost declarată responsabilă de violarea acestui articol în cauza *Pantea*. În aceeaşi cauză, Curtea a constatat şi violarea, de către statul român, a art. 5 § 5 privind dreptul la despăgubiri. Această hotărâre a Curții a determinat, de altfel, importante modificări la nivelul reglementărilor constituționale şi legale româneşti sub aspectul duratei şi modului de luare a măsurii arestării preventive, precum şi în privința dreptului la despăgubiri în cazul detenției ilegale.

Şi în cauza *Filip*, menționată deja, Curtea a constatat o dublă violare a art. 5 § 4. Astfel, Curtea a reamintit că simplul fapt al încetării unei măsuri de internare provizorie nu îl privează pe cel interesat de dreptul de a iniția controlul asupra legalității acestei măsuri, ținând seama mai ales de gravitatea măsurii de internare într-un stabiliment psihiatric, chiar provizorie. În speță, Curtea a observat că dreptul la recurs în fața unui tribunal, împotriva internării provizorii dispuse de procuror, este garantat de art. 434 CPP 1968 (în prezent, art. 571 CPP). Curtea apreciază însă că tribunalul competent a refuzat să controleze dacă măsura fusese dispusă corect şi l-a lipsit, prin aceasta, de dreptul său la recurs în sensul art. 5 § 4. În plus, Curtea a notat că parchetul a aşteptat ridicarea măsurii pentru a statua asupra plângerii reclamantului, creând astfel posibilitatea de

[1] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 145.
[2] CEDO, cauza *Winterwerp c. Olandei* (1979).
[3] Com. EDO, *X c. RU* (1980).
[4] CEDO, cauza *De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei* (1971).
[5] CEDO, cauza *Winterwerp*, precitată; a se vedea şi: cauzele *Herz c. RFG* (2003) şi *Kepenerov c. Bulgariei* (2003).

a nu o examina pe fond, ci de a o respinge ca lipsită de obiect. De aceea, a existat o violare a art. 5 § 4 din Convenție.

Curtea a mai reamintit că art. 5 § 4 prevede şi dreptul de a obține, în cel mai scurt timp, o hotărâre judecătorească privind legalitatea detenției şi care să pună capăt detenției dacă aceasta se dovedeşte ilegală. În speță, Curtea a constatat că punctul de plecare al procedurii inițiate de reclamant a fost 2 decembrie 2002, data sesizării Judecătoriei sectorului 6 din Bucureşti; măsura a fost ridicată la 28 ianuarie 2003, iar reclamantul a fost pus în libertate la 30 ianuarie 2003. Aşadar, durata procedurii în chestiune a fost de mai mult de 8 săptămâni. Acest termen, în opinia Curții, este excesiv. În consecință, Curtea a considerat că a existat, şi din acest punct de vedere, o violare a art. 5 §4 din Convenție.

2.4. Dreptul la despăgubiri pentru detenţia ilegală

Potrivit art. 5 § 5, orice persoană victimă a unei arestări sau detenții în condiții contrare dispozițiilor art. 5 are dreptul la despăgubiri.

Dreptul la despăgubiri presupune reunirea unor condiții:

– să existe o încălcare a condițiilor prevăzute de celelalte dispoziții ale art. 5;

– această încălcare să fi produs un prejudiciu.

În privința primei condiții, încălcarea poate apărea fie datorită lipsirii de libertate a unei persoane în alte cazuri decât cele prevăzute de art. 5 § 1, fie datorită nerespectării garanțiilor prevăzute de art. 5 § 2-4.

Acest drept la despăgubire nu trebuie confundat cu satisfacția echitabilă prevăzută de art. 41 din Convenție. Orice violare a Convenției, inclusiv a dispozițiilor art. 5, poate da naştere unei cereri de satisfacție echitabilă. Articolul 5 § 5 este, de altfel, singura prevedere specială a Convenției privind acordarea unei compensații de către autoritățile naționale pentru violarea unui drept. Satisfacția echitabilă prevăzută de art. 41 se pronunță de către Curtea Europeană, plata ei fiind în sarcina autorităților naționale.

Cu privire la natura compensației, aceasta este, de regulă, financiară. Statul poate cere persoanei interesate să dovedească întinderea prejudiciului produs de detenția ilegală, Curtea Europeană recunoscând statelor o largă marjă de apreciere în această materie.

Şi în aprecierea întinderii despăgubirilor, Curtea trimite la legislațiile naționale. În această privință, există divergențe, deoarece unele legislații adoptă o perspectivă mai largă decât aceea a art. 5 § 5, care se referă doar la cazurile de detenție în condiții contrare dispozițiilor convenționale. Astfel, în Germania, Belgia, Franța sau Italia, despăgubirea este datorată şi atunci când detenția este urmată de netrimiterea în judecată sau de achitare. În schimb, pentru detențiile ilegale, atitudinea statelor este mai restrictivă: de exemplu, dreptul francez cere dovada cumulativă a unui prejudiciu vădit anormal şi a unei gravități deosebite.

Jurisprudență la art. 5

Lawless c. Irlandei (1960)
Neumeister c. Austriei (1968)
Wemhoff c. RFG (1968)
De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei (1971)
Schiesser c. Elveției (1979)
Winterwerp c. Olandei (1979)

Bozano c. Franței (1986)
Bouamar c. Belgiei (1988)
Brogan ş.a. c. RU (1988)
Kurt c. Turciei (1998)
Litwa c. Poloniei (2000)
Klamecki c. Poloniei (2003)
Pantea c. României (2003)
Rakevitch c. Rusiei (2003)
Storck c. RFG (2005)
Mubilanzila Mayeka şi Kaniki Mitunga c. Belgiei (2006)
Filip c. României (2007)
Viorel Burzo c. României (2009)
Creangă c. României (2010)
Popoviciu c. României (2016)

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul VI. Dreptul la un proces echitabil

Dreptul la un proces echitabil este unul dintre cele mai importante drepturi garantate de Convenția europeană. Recunoaşterea şi aplicarea lui sunt esențiale într-o societate democratică şi într-un stat de drept. Procesul echitabil este, în viziunea Curții Europene, „un ideal de justiție adevărată, făcută cu respectarea drepturilor omului". Acest drept este în acelaşi timp o garanție a exercitării celorlalte drepturi prevăzute în Convenție, iar garantarea acestui drept este „consubstanțială cu însuşi spiritul Convenției"[1]. În jurisprudența sa, Curtea Europeană a stabilit chiar o „excepție de ordine publică europeană"[2], instituind obligația instanțelor naționale de a nu acorda *exequatur* unei hotărâri judecătoreşti străine contrară art. 6. Neîndeplinirea acestei obligații atrage, potrivit Curții, violarea art. 6 de către aceste instanțe[3].

§1. Aplicabilitatea art. 6

Domeniul de aplicare *ratione personae* al art. 6 este unul extins: garanțiile procesului echitabil se aplică „oricărei persoane", fizice sau juridice.

Ratione materiae, din interpretarea art. 6 § 1 rezultă că protecția acestuia nu acoperă toate litigiile, ci doar **plângerile privind drepturile şi obligațiile cu caracter civil** şi **acuzațiile în materie penală**. Curtea Europeană a dat acestor noțiuni un sens autonom şi extins.

De asemenea, în privința noțiunii de *proces*, a fost consacrată o interpretare extensivă: art. 6 se aplică atât înainte, cât şi după procesul propriu-zis (inclusiv toate căile de atac prevăzute de lege), deoarece el priveşte şi executarea deciziei judecătoreşti. De exemplu, cerința termenului rezonabil se aplică, în cauzele privind drepturile şi obligațiile cu caracter civil, şi procedurilor administrative prealabile, atunci când acestea sunt obligatorii.

1.1. Plângerile privind drepturile şi obligaţiile cu caracter civil

A. Noțiunea de „plângere" nu trebuie înțeleasă într-o accepțiune prea tehnică, fiind de preferat o definiție materială[4]: plângerea reprezintă orice cerere adresată unui organ jurisdicțional. Plângerea trebuie să îndeplinească unele condiții: să fie reală şi serioasă. Ea poate să aibă ca obiect chestiuni de fapt sau chestiuni de drept, să se refere la existența sau la exercițiul dreptului. Este irelevant, sub aspectul aplicabilității art. 6, dacă autorul plângerii are sau nu şanse de succes în soluționarea ei. De asemenea, potrivit Curții, caracterul legislației care guvernează modul de soluționare a plângerii, ca şi autoritatea competentă în materie, nu prezintă importanță sub acest aspect.

---

[1] J.-C. Soyer, M. de Salvia, *Article 6*, în L. Pettiti, P-H. Imbert, E. Decaux, *op. cit.*, p. 240.
[2] F. Sudre, *op. cit.*, 2015, p. 530.
[3] CEDO, cauza *Pellegrini c. Italiei* (1999).
[4] CEDO, cauza *Le Compte, Van Leuven* şi *De Meyere c. Belgiei* (1981).

B. Caracterul „civil" al drepturilor şi obligaţiilor

Noţiunea de „drepturi şi obligaţii cu caracter civil" este una din cele mai cunoscute şi mai controversate noţiuni autonome ale Convenţiei europene. Curtea Europeană a conferit acestei noţiuni un înţeles extins. Într-o primă etapă jurisprudenţială, autorităţile de la Strasbourg au considerat că noţiunea în cauză consfinţeşte distincţia dintre dreptul public şi cel privat, drepturile şi obligaţiile cu caracter civil fiind acele drepturi şi obligaţii de drept privat. Pornind de la această interpretare, art. 6 nu s-ar aplica drepturilor şi obligaţiilor de drept public (de exemplu, cele privind cetăţenia, dreptul de vot etc.). În timp, s-a înregistrat totuşi o evoluţie a jurisprudenţei Curţii în această privinţă, astfel încât tot mai multe drepturi au fost incluse în sfera de protecţie a art. 6.

Judecătorii europeni au admis, în primul rând, că noţiunea de „drepturi şi obligaţii cu caracter civil" include tot ce ţine de **dreptul privat**. Ei au precizat însă că plângerile incluse în sfera de protecţie a art. 6 nu sunt doar cele din domeniul dreptului privat în sensul clasic al termenului. Astfel, sunt incluse aici şi litigiile dintre un particular şi stat, atunci când acesta acţionează ca o persoana privată. Criteriul esenţial pentru determinarea aplicabilităţii art. 6 este caracterul dreptului în cauză, conţinutul şi efectele sale[1]. Aceasta înseamnă că, pe de o parte, natura legii care îl consacră este indiferentă (poate fi civilă, comercială, administrativă), iar, pe de altă parte, este indiferentă natura jurisdicţiilor competente: judiciare, administrative, chiar constituţionale[2]. Oricum, noţiunea de „drept civil" este o noţiune autonomă potrivit Convenţiei, diferită, în multe cazuri, de sensurile date de diversele legislaţii naţionale[3]. Curtea preferă, de cele mai multe ori, să nu dea o definiţie general valabilă acestei noţiuni şi să procedeze la o apreciere de la caz la caz (sau abordare inductivă, de la particular la general), ţinând seama de circumstanţele concrete ale fiecărei cauze pe care este chemată să o soluţioneze.

În jurisprudenţa sa, Curtea a dezvoltat totuşi unele standarde de apreciere a caracterului civil al drepturilor şi obligaţiilor. Astfel, drepturile şi obligaţiile persoanelor particulare în relaţiile dintre ele sunt întotdeauna considerate ca având caracter „civil". În relaţiile indivizilor cu statul, aprecierea devine mai complicată. Dintre drepturile al căror caracter civil a fost recunoscut de Curte în astfel de relaţii, menţionăm: dreptul de proprietate, dreptul de a desfăşura activităţi comerciale, dreptul de a primi compensaţii pentru pierderile materiale suferite ca urmare a unor acte ilegale ale statului[4].

Contenciosul de drept public a fost de la început una din limitele aplicării art. 6 § 1. De exemplu, art. 6 nu este aplicabil în cazul extrădării şi expulzării străinilor sau al litigiilor privind existenţa unei imunităţi parlamentare. De asemenea, jurisprudenţa Curţii exclude de la aplicarea art. 6 şi materia contenciosului electoral[5], adică litigiile care privesc exercitarea dreptului de a alege, de a fi ales şi de a-şi păstra mandatul.

Răspunderea administrativă poate da naştere aplicării art. 6, cu condiţia ca regulile în cauză să nu deroge de la dreptul comun. Articolul 6 este, aşadar, aplicabil sancţiunilor disciplinare, atunci când ele au ca obiect, de exemplu, dreptul de exercitare

---

[1] CEDO, cauza *Koenig c. RFG* (1978).

[2] CEDO, cauza *Ringeisen c. Austriei* (1971).

[3] CEDO, cauzele *Koenig*, precitată şi *Laidin c. Franţei* (2003).

[4] De exemplu, în cauza *X.c. Franţei* (1992), Curtea a stabilit că dreptul reclamantului la despăgubiri pentru a fi contractat SIDA în urma unei transfuzii sanguine din cauza neglijenţei imputabile statului constituie un **drept civil** în sensul art. 6.

[5] CEDO, cauza *Pierre Bloch c. Franţei* (1997).

a profesiei[1]. De asemenea, art. 6 este aplicabil şi în domeniul social, de exemplu, în cazul concedierii unui angajat[2] sau al atribuirii drepturilor de asigurări sociale[3].

Articolul 6 § 1 este aplicabil şi **contenciosului constituțional**, atunci când este vorba de exercitarea, de către curțile sau tribunalele constituționale, a unui control concret al constituționalității legilor. Curtea Europeană a precizat însă că art. 6 va fi aplicabil în cazul jurisdicțiilor constituționale doar atunci când aceste jurisdicții exercită controlul de constituționalitate la sesizarea particularilor, pentru apărarea drepturilor lor fundamentale, fie pe calea recursului direct, fie pe cale de excepție[4]. Astfel, în raportul cauzei *Ruiz-Mateos c. Spaniei* (1993), Comisia Europeană a statuat în mod ferm că, „atunci când dreptul național prevede existența unei jurisdicții constituționale, la care accesul direct sau indirect al justițiabililor este deschis, procedurile care se derulează în fața ei vor trebui să respecte principiile art. 6 § 1 din Convenție, atunci când decizia sa poate influența rezultatul litigiului din fața instanței ordinare". În plus, în viziunea Curții Europene, faza contenciosului constituțional apare ca accesorie în raport cu faza judecătorească – civilă sau penală – în care s-a invocat chestiunea de neconstituționalitate. Natura *sui generis* a instanțelor constituționale devine o problemă secundară, datorită legăturii strânse între chestiunea prejudicială a neconstituționalității şi rezultatul procesului principal.

Dreptul de acces la jurisdicția constituțională a fost pentru prima oară asimilat dreptului de acces la un tribunal în 1998, o dată cu declararea ca admisibilă, de către Comisia Europeană a Drepturilor Omului (încă în funcțiune la acea dată) a cauzei *Millan şi Tornes c. Andorrei* (1997), în care reclamanților le fusese refuzată autorizarea de a acționa cu un recurs direct în fața Tribunalului constituțional andorran. În cazul controlului de constituționalitate pe cale incidentală, Curtea a stabilit că nu poate fi dedusă, din garanțiile art. 6 din Convenție, nicio obligație a instanțelor ordinare de a sesiza jurisdicțiile constituționale cu o chestiune de neconstituționalitate[5]. Această interpretare este o aplicare a principiului potrivit căruia dreptul de acces la un tribunal nu este absolut, ci este supus unor limitări admisibile, ce țin mai ales de necesitatea îndeplinirii unor condiții de admisibilitate[6]. Putem deci observa că nici dreptul la sesizarea Curții Constituționale pe cale de excepție nu poate fi absolut.

În privința procedurii în fața jurisdicțiilor constituționale, instanța europeană a respins multă vreme aplicabilitatea art. 6 § 1. Invocând distincția generală între litigii ce țin de dreptul privat şi litigii de drept public, distincție subliniată în cauza *König c. RFG* (1978), Curtea Europeană a arătat că „o curte constituțională nu este chemată să tranşeze o contestație privind drepturi cu caracter privat. Ea soluționează litigii asupra compatibilității cu Constituția națională a actelor sau măsurilor luate de autoritățile publice în exercițiul puterii publice"[7].

---

[1] CEDO, cauzele *Le Compte, Van Leuven şi De Meyere c. Belgiei* (1981) şi *H. c. Belgiei* (1987).

[2] CEDO, cauza *Buchholz c. RFG* (1981).

[3] CEDO, cauza *Feldbrugge c. RFG* (1986).

[4] G. Malinverni, *Droit à un procès équitable et cours constitutionnelles*, în RUDH nr. 11/1994, vol. VI, p. 389.

[5] CEDO, cauza *Coeme ş.a. c. Belgiei* (2000).

[6] J.-F. Flauss, *Droit constitutionnel et Convention européenne des droits de l'homme*, RFDC nr. 44/2000, p. 850.

[7] G. Malinverni, *op. cit.*, p. 391; CEDO, cauzele *Buchholz c. RFG* (1981) şi *Sramek c. Austriei* (1984).

Această jurisprudență a evoluat însă, luând o turnură favorabilă aplicării garanțiilor art. 6 § 1 şi procedurii de control concret al constituționalității, începând cu cerința termenului rezonabil şi continuând cu celelalte garanții ale unei proceduri echitabile. Principalul criteriu utilizat de Curtea Europeană în aprecierea aplicabilității art. 6 a fost influența pe care decizia jurisdicției constituționale o are asupra cursului procesului principal.

Garanțiile procesului echitabil formează un tot unitar, ce nu poate fi fracționat în funcție de criterii ca specificitatea instanței şi a procedurii constituționale, a funcționării şi competenței acestor instanțe. Curtea Constituțională rămâne „gardianul obiectiv al Constituției", chiar dacă activitatea sa are o influență hotărâtoare şi asupra protecției drepturilor fundamentale ale indivizilor. Deşi astfel de argumente au fost aduse în favoarea exceptării procedurilor din fața curților constituționale de la aplicarea garanțiilor art. 6 § 1, Curtea Europeană a adoptat o altă poziție. Instanța europeană s-a pronunțat pentru prima oară asupra acestui aspect în cauza *Ruiz-Mateos c. Spaniei* (1993)[1], în care a stabilit că Tribunalul Constituțional spaniol nu a respectat principiul egalității armelor, garanție implicită a unei proceduri echitabile în sensul art. 6 § 1, pentru motivul că avocatul statului a avut posibilitatea să prezinte Tribunalului Constituțional observații scrise asupra validității legii contestate, în timp ce reclamanților li s-a negat orice calitate de a interveni în procedura din fața acestui tribunal. Această situație a fost considerată ca aducând atingere şi principiului general al contradictorialității, ca garanție suplimentară a procesului echitabil.

Începând cu această cauză, Curtea Europeană a deschis calea unei jurisprudențe orientate tot mai mult spre verificarea amănunțită a respectării, de către curțile constituționale, a cerințelor procesului echitabil prevăzute sau implicate de art. 6 § 1: independența şi imparțialitatea Curții Constituționale[2], egalitatea armelor şi contradictorialitatea[3]. Curtea Europeană a stabilit astfel că reprezintă o încălcare a art. 6 § 1 necomunicarea părților, de către Curtea Constituțională, a documentelor transmise de către autoritățile publice. De asemenea, instanța europeană a mai arătat că părțile au dreptul, în fața Curții Constituționale, de a-şi exprima opinia asupra oricărui document referitor la procesul constituțional şi deci de a lua cunoştință de aceste documente.

Prin această extindere a câmpului de aplicare a art. 6, s-a urmărit, în primul rând, extinderea protecției europene a drepturilor individuale, chiar dacă aceasta a însemnat o „subordonare" a instanțelor constituționale față de Curtea Europeană de la Strasbourg. În ciuda unor opinii doctrinare nefavorabile acestei evoluții, care aduc ca principal argument riscul unui regres al contenciosului constituțional în sensul limitării accesului individual la acesta[4], nu s-a înregistrat o asemenea evoluție pe plan european. Dimpotrivă, această jurisprudență a însemnat recunoaşterea unui statut minimal al individului în raport cu statul, în cadrul controlului concret al constituționalității legilor.

---

[1] A se vedea şi: G. Cohen-Jonathan, *Justice constitutionnelle et Convention Européenne des Droits de l'Homme*, RFDC nr. 17, 1994; M. Verdussen, *Le juge constitutionnel face a l'article 6 §1er de la CEDH*, în Revue Belge de Droit Constitutionnel, 1994, p. 136.

[2] CEDO, cauza *Ettl c. Austriei* (1987).

[3] CEDO, cauzele *Krcmar c. Cehiei* (2000), *Niederost-Huber c. Elveției* (2000), *Mantovanelli c. Franței* (2000).

[4] J.-F. Flauss, *Convention européenne des droits de l'Homme et contentieux constitutionnel*, RFDC nr. 13/1993, p. 215.

Curtea Constituțională a României, atât prin reglementarea constituțională și legală, cât și prin jurisprudența sa, răspunde acestor cerințe ale dreptului european al drepturilor omului[1].

De la aplicarea art. 6 este exceptat contenciosul fiscal. Cu toate acestea, judecătorii europeni au extins câmpul de aplicare a procesului echitabil în această privință: s-a decis că o plângere împotriva refuzului administrației de a acorda avantaje fiscale și poștale unei societăți este o plângere cu caracter civil deoarece privește drepturi patrimoniale. Tot astfel, art. 6 se aplică și pedepselor fiscale dacă ele sunt privative de libertate[2].

Un alt domeniu care a fost considerat de Curtea Europeană ca fiind exclus de la aplicarea art. 6 este cel al **contenciosului funcției publice**, adică acele litigii ce au ca obiect numirea, promovarea sau orice alte măsuri privitoare la cariera funcționarilor publici[3]. Singurele excepții erau litigiile privitoare la drepturi patrimoniale, cum ar fi plata pensiilor, a salariilor etc., deoarece aceste drepturi sunt incluse în categoria drepturilor cu caracter civil și deci permit aplicarea art. 6 din Convenție[4].

Curtea a arătat în mod repetat, în jurisprudența sa, că, în litigiile privind funcția publică, dacă este vorba în principal de solicitarea de a fi reintegrat în funcție, cu toate consecințele materiale ce decurg din aceasta, art. 6 nu este aplicabil. Pe de altă parte, dacă revendicarea litigioasă are ca obiect un drept „pur patrimonial", cum ar fi plata salariului, și nu pune în discuție o decizie discreționară a administrației (de exemplu, de a concedia un funcționar), reclamantul beneficiază de garanțiile art. 6. Cu toate acestea, o oarecare ambiguitate rămâne, datorită reticenței Curții de a formula reguli clare în această privință.

Considerând că această jurisprudență poate da naștere unor incertitudini privind întinderea obligațiilor statelor părți cu referire la aplicarea art. 6 în litigiile având ca obiect condițiilor de muncă ale funcționarilor publici, Curtea Europeană a formulat unele nuanțări în decizia pronunțată în cauza *Pellegrin c. Franței*[5]. Cu acest prilej, Curtea și-a modificat jurisprudența anterioară, în virtutea marjei de arbitrariu puse pe seama criteriului naturii patrimoniale a litigiului, arătând că litigiile referitoare la recrutarea, cariera sau încetarea activității unui funcționar au aproape întotdeauna și o miză pecuniară.

Curtea a mai subliniat că adoptarea unui nou criteriu de distincție a litigiilor privind funcția publică este necesară și pentru „a asigura un tratament egal agenților publici care ocupă funcții echivalente sau similare în statele părți, independent de modul lor de angajare la nivel național". Această necesitate fusese subliniată încă dintr-o cauză anterioară, *Benkessiouer c. Franței* (1998), în care a fost sesizată posibilitatea unui asemenea tratament inegal datorită modurilor diferite de angajare în funcții publice: în unele state, funcționarii sunt angajați în baza unui act de drept public, fiind astfel excluși de la beneficiul art. 6, iar în altele, funcționari echivalenți angajați în baza unui contract de drept privat puteau invoca acest articol.

---

[1] A se vedea și B. Selejan-Guțan, *Procedura de soluționare în România a excepției de neconstituționalitate și cerințele articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului privind dreptul la un proces echitabil,* în Dreptul nr. 3/2005, p. 69-77.

[2] Com. EDO, cauzele *X. c. Franței* (1983) și *X. c. Austriei* (1980).

[3] CEDO, cauzele *Neigel c. Franței* (1997) și *Massa c. Italiei* (1993).

[4] CEDO, cauzele *Nicodemo c. Italiei* și *Francesco Lombardo c. Italiei* (1992).

[5] CEDO, cauza *Pellegrin c. Franței* (1999).

Adoptând, din aceste motive, un **criteriu de distincție funcțional**, Curtea a conchis, în cauza menționată, că sunt excluse de la aplicarea art. 6 numai litigiile care privesc funcționarii publici care îndeplinesc sarcini specifice administrației publice în care acționează ca reprezentanți ai puterii publice a statului sau a colectivităților locale. Soluția dată de Curte vizează deci o împărțire a funcționarilor publici în două categorii, în funcție de natura atribuțiilor: o primă categorie este constituită din acei funcționari care, prin funcția lor, participă la exercițiul puterii publice, neputând invoca garanțiile art. 6, iar o a doua categorie este formată din funcționarii care nu îndeplinesc astfel de atribuții, dar pot invoca beneficiul art. 6, fără restricții în litigiile privitoare la funcția lor.

Curtea şi-a întemeiat, astfel, jurisprudența pe o nouă concepție asupra aplicabilității art. 6 în materia contenciosului administrativ, înlocuind vechea concepție, care condiționa aplicabilitatea art. 6 de natura patrimonială a litigiului şi care era opozabilă tuturor funcționarilor, cu această viziune în care primează natura funcției ocupate de aceştia. Este interesant că sursa de inspirație a acestei decizii a Curții Europene, menționată, de altfel, în considerente, este dreptul comunitar şi jurisprudența Curții Europene de Justiție de la Luxembourg. Pornind de la definirea funcției şi funcționarului public în dreptul comunitar, Curtea de la Strasbourg a dat noțiunii de funcție publică un **sens autonom**, ca şi în cazul altor noțiuni al căror înțeles a fost desprins de cel din dreptul intern.

Acest demers a condus Curtea la concluzia că nu se poate exclude de la aplicarea art. 6 contenciosul public în întregime, doar prin recurgerea la interpretarea rigidă a caracterului civil al drepturilor în discuție, ci este nevoie de o extindere a sferei de cuprindere a acestui caracter civil, extindere posibilă prin „autonomizarea", de către Curte, a noțiunii de funcție publică. Consecința practică a acestui raționament este includerea în câmpul de aplicare a art. 6 a litigiilor dintre funcționari şi administrație, indiferent de obiectul acestor litigii, dacă funcționarii respectivi nu îndeplinesc atribuții de participare la exercitarea puterii publice. Determinarea categoriei căreia îi aparține un anumit funcționar presupune o apreciere *in concreto* a naturii funcției şi responsabilităților acestuia, apreciere în urma căreia Curtea Europeană poate decide aplicarea sau nu a art. 6.

Doctrina a pus în discuție pertinența noului criteriu utilizat de Curtea Europeană pentru aprecierea aplicării art. 6 în materia contenciosului administrativ, aceasta, deoarece natura funcției publice ține încă de tradițiile naționale ale fiecărui stat, fiind, aşa cum o caracteriza Jean Boulois, „o componentă a culturii sale naționale"[1]. Deşi aplicarea criteriului patrimonial a fost calificată ca fiind imprecisă şi incompatibilă cu „logica accesului la justiție"[2], nici noul criteriu funcțional nu a fost considerat corespunzător în totalitate, deoarece subordonează aplicarea unor garanții pur procesuale ale art. 6 § 1 naturii atribuțiilor funcționarului în cadrul administrației. Acest lucru a fost de altfel subliniat şi în opinia separată a judecătorului K. Traja, precum şi în opinia disidentă comună a judecătorilor F. Tulkens, M. Fischbach, J. Casadevall şi W. Thomassen. Aceştia din urmă au subliniat că, prin aplicarea noului criteriu, o întreagă categorie de funcționari este privată de garanțiile unui proces echitabil, ceea ce „nu se regăseşte nici în rolul, nici în misiunea Curții Europene". Autorii opiniei disidente au mai arătat că în sistemul

[1] J. Boulouis, *Fonction publique et nationalité. Quelques reflexions à propos de l'ouverture des emplois publics aux ressortissants des Etats membres des Communautés Européennes*, în M.R. Chapus, *Droit administratif*, Montchrestien, Paris, 1992, p. 88; X. Pretot, *Le contentieux de la fonction publique et la Convention européenne des droits de l'homme*, RDP nr. 3/2000, p. 626.

[2] X. Pretot, *op. cit.*, p. 627.

Convenției nu apare această noțiune, chiar autonomă, de „funcționar public", ca fiind exclusă de la aplicarea art. 6: „nu înțelegem de ce o persoană care participă la exercitarea funcției publice și care, în dreptul său național are acces la un judecător independent în litigiile de muncă, nu poate revendica dreptul la o decizie judiciară într-un termen rezonabil"[1]. De asemenea, cei patru autori ai opiniei disidente au remarcat riscul de arbitrariu al noului criteriu, precum și tendința „pur etatică" de interpretare a noțiunii de funcție publică, tendință considerată periculoasă prin consecințele sale – excluderea funcționarilor publici de la garanțiile unui proces echitabil.

De altfel, este interesant de subliniat că multe dintre statele părți la Convenție au „jurisdicționalizat" contenciosul funcției publice, oferind funcționarilor aceleași garanții la care au acces toți justițiabilii. În acest context, este surprinzătoare distincția făcută de Curte, care are ca rezultat acordarea de către jurisdicția europeană de mai puține garanții judiciare decât instanțele naționale. Din fluctuația jurisprudențială prezentată rezultă o încercare de corelare a poziției celor două principale instanțe europene – Curtea de la Strasbourg și Curtea de la Luxembourg – încercare ce aparține pentru prima dată instanței de la Strasbourg. Noul criteriu de apreciere a întinderii câmpului de aplicare a art. 6 este departe de a fi perfect, dar, prin modul în care a fost adoptat, rămâne un demers notabil în vederea creării unui „nou sistem european de protecție a drepturilor omului" (Frédéric Sudre).

În anul 2007, Curtea a revenit asupra poziției sale exprimate în hotărârea *Pellegrin.* În cauza *Vilho Eskelinen ș.a. c. Finlandei*, Marea Cameră a reanalizat argumentele din hotărârea *Pellegrin,* arătând, între altele, că această jurisprudență „comportă un anumit grad de incertitudine" și că „poate să ducă la apariția unor anomalii". Pornind de la această constatare, Marea Cameră a decis să adopte o poziție contrară celei din *Pellegrin,* fără a mai recurge la un înțeles autonom al noțiunii de funcționar public: „pentru ca statul să poată invoca în fața Curții statutul de funcționar public al unui reclamant cu scopul de a-l sustrage protecției oferite de art. 6, trebuie îndeplinite două condiții. În primul rând, dreptul intern al statului trebuie să excludă în mod expres accesul la instanță în privința postului sau atribuțiilor categoriei de funcționari respective. În al doilea rând, această derogare trebuie să se bazeze pe motive obiective legate strict de interesul statului. Simplul fapt că persoana interesată ține de un sector sau de un serviciu care participă la exercițiul puterii publice nu este determinant în sine"[2]. Astfel, nu este suficient, în viziunea Curții, ca statul să demonstreze că funcționarul respectiv participă la exercițiul puterii publice, ci trebuie demonstrat că obiectul litigiului este legat de exercițiul acestei puteri. Această interpretare are drept consecință lărgirea sferei funcționarilor protejați de art. 6, noul criteriu al „interesului de stat" neaplicându-se, evident, în cazul unor litigii de muncă în care sunt implicați funcționari ce nu intrau sub criteriul funcțional din *Pellegrin.* Statul este considerat, așadar, un angajator ca oricare altul față de acești funcționari, existând, potrivit Curții „o prezumție de aplicare a art. 6"[3]. În speța dată, controlul privind aplicarea garanțiilor art. 6 pornind de la acest criteriu a fost extins și în privința litigiilor în care erau implicați membri ai forțelor de poliție.

[1] CEDO, cauza *Pellegrin*, opinia disidentă, §3.
[2] CEDO, cauza *Vilho Eskelinen ș.a. c. Finlandei,* §61-62.
[3] *Ibidem.*

Şi această hotărâre a fost criticată, atât de doctrină[1], dar şi de judecătorii-autori ai opiniei dizidente, care au considerat că hotărârea duce la „o interpretare variabilă, ca să nu spunem aleatorie, adică arbitrară" a motivelor de excludere a aplicabilității garanțiilor procesului echitabil.

1.2. Noțiunea de „acuzație" în materie penală

A. Noțiunea de „acuzație"

Pentru a asigura o protecție cât mai eficientă a drepturilor omului, judecătorii europeni au dat o interpretare extensivă acestei noțiuni, ea devenind o noțiune autonomă față de definițiile din dreptul intern al statelor. În general, prin acuzație se înțelege notificarea oficială, din partea autorității competente, a învinuirii că o persoană a săvârşit o infracțiune [cauza *Deweer c. Belgiei* (1980)]. Dar această noțiune poate îmbrăca şi forma altor măsuri ce implică o asemenea învinuire şi care antrenează consecințe importante asupra situației persoanei în cauză [cauza *Huber c. Austriei* (1990)]. Vor fi deci considerate ca acuzații în materie penală măsuri ca arestarea, deschiderea unei anchete preliminare etc., deoarece ele se referă la infracțiuni.

B. Materia penală

Acuzația penală, fiind un concept autonom, **judecătorii** europeni nu sunt legați de definițiile naționale ale acesteia. Astfel, dacă o faptă este calificată de legea internă ca fiind infracțiune, nu există nicio dificultate. Dimpotrivă, dacă dreptul intern nu face o asemenea calificare, judecătorii europeni îşi păstrează libertatea de apreciere: astfel, delictele calificate ca administrative, disciplinare sau fiscale de către dreptul intern pot fi considerate ca fiind penale pe plan european.

În cauza *Engel ş.a. c. Olandei* (1976), Curtea a precizat că, dacă statele ar putea să califice după voia lor unele infracțiuni ca fiind disciplinare sau administrative, atunci s-ar putea sustrage clauzelor art. 6, ceea ce ar duce la rezultate contrare obiectului şi scopului Convenției. De aceea, judecătorii europeni se pronunță asupra caracterului penal al acuzației, indiferent de calificarea dată de dreptul intern. În hotărârea pronunțată în cauza *Engel,* Curtea a enumerat criteriile utilizate pentru a determina natura penală a unei acuzații:

1. prevederile dreptului intern al statului în cauză;
2. natura faptei sau a comportamentului ilegal;
3. scopul şi severitatea sancțiunii.

Trebuie subliniat că ultimul criteriu este cel determinant, de cele mai multe ori, pentru a aprecia natura penală a unei fapte, în ciuda unor dispoziții contrare din dreptul intern al statelor. Astfel, dacă scopul sancțiunii aplicate nu este doar reparator, tinzând deci doar a înlătura consecințele faptei respective, ci are un caracter disuasiv față de autorul faptei sau față de alte persoane, ne aflăm în fața unei fapte cu caracter penal.

În cauza *Matyjek c. Poloniei* (2006), Curtea a considerat procedura lustrației (caracterizată ca administrativă în dreptul intern) drept o procedură cu caracter penal, deoarece consecințele declarației mincinoase privind lustrația, făcută de reclamant, au un pronunțat caracter penal.

---

[1] A. VERDIN, *Convention européenne des droits de l'homme et fonction publique: un nouveau revirement de la Cour*, în EDL nr. 23, mai 2007, p. 24-25.

§2. Garanțiile generale ale dreptului la un proces echitabil (art. 6 § 1)

În privința aplicabilității art. 6 procedurilor în fața instanțelor naționale, deşi textul nu prevede obligația instituirii unui dublu grad de jurisdicție în materie civilă[1], trebuie precizat că, dacă statul a instituit un astfel de sistem, atunci el trebuie să asigure garanțiile unui proces echitabil în fața tuturor instanțelor superioare[2]. În materie penală, art. 2 din Protocolul nr. 7 la Convenția europeană a drepturilor omului garantează dreptul la un dublu grad de jurisdicție.

2.1. Dreptul de a fi judecat de un tribunal independent şi imparțial prevăzut de lege

Cu toate că nu este menționat expres în textul art. 6 § 1 din Convenție[3], dreptul la un proces echitabil presupune şi **dreptul de acces la un tribunal**[4]. Aceasta, deoarece Convenția are ca scop protejarea nu a unor drepturi teoretice şi iluzorii, ci concrete şi efective. De aceea, dreptul de acces la un tribunal trebuie asigurat în mod efectiv, fără niciun fel de piedici. Astfel de piedici pot consta în lipsa asistenței judiciare pentru persoanele fără resurse suficiente[5] sau instituirea unor obstacole de ordin procedural în calea accesului la jurisdicția unui tribunal, cum ar fi recursul în anulare[6]. Acest drept nu este însă absolut. Statele păstrează o anumită marjă de apreciere în asigurarea accesului la un tribunal, putând exista unele limitări necesare într-o societate democratică în vederea atingerii unui scop legitim[7].

Un exemplu de limitare a accesului la un tribunal, care poate fi justificată, este **imunitatea de jurisdicție**: imunitatea magistraților[8], a organizațiilor internaționale[9], a reprezentanților diplomatici[10] sau imunitatea parlamentară[11]. Condiția pentru ca aceste imunități să fie conforme cu art. 6 este ca ele să nu fie generale şi absolute şi să vizeze anumite scopuri legitime, respectiv protecția unor categorii de persoane. O imunitate generală şi absolută în privința răspunderii civile a poliției a constituit o încălcare a art. 6 din Convenție[12].

A. Noțiunea de tribunal. Un tribunal prevăzut de lege

Noțiunea de „tribunal" are un sens autonom, desprins de sensul termenului din dreptul intern al statelor părți. Astfel, nu sunt avute în vedere doar jurisdicțiile de tip clasic, în care tribunalul se caracterizează, din punct de vedere material, prin funcția sa jurisdicțională, adică rezolvarea oricărei chestiuni care ține de competența sa, pe baza normelor de drept şi în cadrul unei proceduri organizate[13]. În sensul european al

[1] CEDO, cauza *De Cubber c. Belgiei* (1984).
[2] CEDO, cauza *Delcourt c. Belgiei* (1970).
[3] C. Gauthier, S. Platon, D. Szymczak, *op. cit.*, p. 297.
[4] C.-F. Costaş, *op. cit.*, p. 42-43.
[5] CEDO, cauza *Airey c. Irlandei* (1979).
[6] CEDO, cauzele *Brumărescu c. României* (1999) şi *Smoleanu c. României* (2002).
[7] CEDO, cauza *Ashingdane c. RU* (1985).
[8] CEDO, cauza *Ernst ş.a. c. Belgiei* (2003).
[9] CEDO, cauza *Beer şi Regan c. RFG* (1999).
[10] CEDO, cauza *Jones ş.a. c. RU* (2014).
[11] CEDO, cauza *A. c. RU* (2002).
[12] CEDO, cauza *Osman c. RU* (1998).
[13] J.-F. Renucci, *Traité...*, p. 393 şi urm.

termenului, tribunalul este un organ judiciar de plină jurisdicție, ce exercită un adevărat control de legalitate, atât asupra chestiunilor de fapt, cât şi a celor de drept şi care poate pronunța hotărâri obligatorii. Curtea Europeană a stabilit că noțiunea de „tribunal" acoperă şi instanțele speciale, ca şi tribunalele arbitrale cu competență obligatorie[1]. Nu constituie „tribunale", în sensul Convenției, organele care au doar competența de a formula avize sau recomandări. De exemplu, în cauza *Glod c. României* (2003), nu a fost considerată „tribunal", în sensul art. 6, Comisia administrativă competentă a se pronunța privind cererile de restituiri imobiliare, constituită şi condusă de prefect, deoarece aceasta „nu răspunde exigenței de independență față de puterea executivă". Cu toate acestea, deciziile organelor care nu sunt considerate „tribunal" în sensul art. 6 trebuie să poată fi atacate în fața unei instanțe judiciare care beneficiază de garanțiile acestui text.

Tribunalul trebuie să fie **stabilit de lege**. Termenul de lege are un sens extensiv: originea formală a textului este indiferentă. Cerința ca un tribunal să fie stabilit de lege presupune ca tribunalul să fie conform cu legea.

B. Un tribunal independent

Independența tribunalului presupune ca acesta să nu fie supus unor ordine sau instrucțiuni din partea unei instanțe sau autorități superioare, precum şi lipsa oricăror constrângeri, presiuni sau influențe exterioare. Independența tribunalului se apreciază dintr-un dublu punct de vedere: față de executiv şi față de părți[2], dar şi față de puteri sociale exterioare, cum ar fi *mass-media*.

Pentru a determina dacă un tribunal este independent, judecătorii europeni iau în considerare modul de desemnare a membrilor săi, durata mandatului acestora, inamovibilitatea judecătorilor (independența organică şi structurală), precum şi existența unor garanții împotriva presiunilor externe în îndeplinirea funcțiilor jurisdicționale ale tribunalului (independența procedurală sau funcțională)[3]. De asemenea, se ia în considerare şi aparența de independență: *justice must not only be done, it must be seen to be done.*

Pornind de la criteriile clasice de apreciere a independenței unei instanțe – mod de numire a membrilor, durata mandatului, existența unei aparențe de independență etc. – Marea Cameră a Curții a constatat că regulile de organizare şi de compunere a curții marțiale a marinei britanice nu sunt compatibile cu exigența unui tribunal independent: preşedintele curții marțiale este desemnat atunci când se reuneşte instanța, iar *judge advocate* – având un rol esențial în luarea hotărârii – este ofițer activ, iar în privința acestuia se pot face rapoarte către superiorul său ierarhic[4].

C. Un tribunal imparțial

Independența şi imparțialitatea tribunalului se află într-o strânsă legătură. Astfel, un tribunal care nu este independent față de executiv nu va îndeplini nici condiția imparțialității. Aceasta din urmă presupune lipsa oricărei prejudecăți sau interes al judecătorului în cauza pe care este chemat să o soluționeze[5].

[1] CEDO, cauza *Lithgow c. RU* (1986).
[2] CEDO, cauzele *Le Compte, Van Leuven şi De Meyere c. Belgiei* (1981), *Ringeisen c. Austriei* (1971).
[3] CEDO, cauza *Agrokompleks c. Ucrainei* (2011), pentru influența politică asupra instanțelor.
[4] CEDO, cauza *Cooper c. RU* şi *Grieves c. RU* (2003).
[5] CEDO, cauza *Piersack c. Belgiei* (1982).

Cerința imparțialității dă naștere unei aprecieri subiective și obiective[1]. **Imparțialitatea subiectivă** presupune că judecătorul nu are niciun motiv de a favoriza sau defavoriza o parte sau alta. Această imparțialitate se prezumă până la proba contrarie[2]. **Imparțialitatea obiectivă** se apreciază prin luarea în considerare a aparenței de imparțialitate a instituției – din nou o aplicare a adagiului englez menționat[3]. Curtea a precizat că orice judecător care are motive a se teme de o lipsă de imparțialitate din partea sa trebuie să se abțină: spre exemplu, când judecătorul a participat anterior la instrucția cauzei în calitate de procuror sau a participat la judecarea cauzei ca membru al instanței inferioare etc.[4]. De asemenea, cerința imparțialității este încălcată în cazul existenței unui interes personal al judecătorului în cauză [**material**, ca în cauza *D. c. Irlandei* (2002), când judecătorul deținea acțiuni în societatea pârâtă sau **moral**, ca în cauza *Remli c. Franței* (1996), când unul din jurați se declarase rasist][5].

În cauza *Incal c. Turciei* (1998), Curtea a stabilit violarea acestei garanții prin faptul judecării unui politician din opoziție de către o instanță specială (compusă din doi judecători civili și unul militar) pentru distribuirea de pliante conținând critici la adresa tratamentului aplicat kurzilor de către autorități. Statutul judecătorului militar nu a fost considerat ca oferind suficiente garanții de independență și imparțialitate[6]. În cauza *Pescador Valiero c. Spaniei* (2003), concedierea reclamantului de către universitatea cu care magistratul implicat avea strânse relații profesionale a constituit o încălcare a cerinței de imparțialitate a tribunalului.

Interesante sunt implicațiile cumulului de funcții în privința aprecierii imparțialității tribunalului. În cauza *Procola c. Luxemburgului* (1995), cumulul de funcții consultative și jurisdicționale a însemnat o lipsă de „imparțialitate structurală" a Consiliului de Stat din Luxemburg. De asemenea, constituie o încălcare a acestei garanții cumulul funcției de acuzare cu cea de judecată: nu poți fi judecător în propria cauză[7]. Într-o serie de hotărâri împotriva Franței, simpla prezență a avocatului general la deliberări a fost considerată contrară cerințelor art. 6 § 1 din Convenție[8].

O soluție similară a fost pronunțată în cauza *McGonnell c. RU* (2000), cu privire la cumulul de funcții legislative și jurisdicționale: orice implicare directă în procesul de adoptare a unei legi sau reglementări administrative poate da naștere unei îndoieli asupra imparțialității judiciare a unei persoane chemate să statueze într-un litigiu privind aplicarea acelei legislații sau reglementări.

Imparțialitatea tribunalului a fost pusă în discuție în cauza *Kyprianou c. Ciprului* (2005), în care Marea Cameră a Curții a statuat că procedura „contempt of court" („insultă la adresa instanței") nu este compatibilă cu această cerință a art. 6 §1, datorită „confuziunii rolurilor de reclamant, martor, procuror și judecător" din cadrul acestei proceduri, în care fapta respectivă se constată și se sancționează imediat[9].

---

[1] CEDO, cauza *Hauschildt c. Danemarcei* (1989).
[2] CEDO, cauza *Le Compte ș.a. c. Belgiei,* precitată.
[3] CEDO, cauza *Demicoli c. Maltei* (1991).
[4] CEDO, cauzele *De Cubber c. Belgiei* (1984), *Piersack c. Belgiei* (1982).
[5] CEDO, cauza *Lavents c. Letoniei* (2001).
[6] CEDO, cauzele *Altay c. Turciei* (2001) și *Mills c. RU* (2001).
[7] CEDO, cauza *Demicoli c. Maltei* (1991).
[8] CEDO, cauza *Coorbanally c. Franței* (2004), *Weil c. Franței* (2004), *Quesne c. Franței* (2004).
[9] A se vedea și EDL nr. 19 din ianuarie 2006, p. 16.

2.2. Dreptul la soluționarea cauzei într-un termen rezonabil

Articolul 6 precizează că orice persoană are dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil. Este vorba de cerința celerității procedurii, exprimată cel mai sugestiv în adagiul englez *justice delayed, justice denied.* Cum se determină însă durata „rezonabilă" a procedurii? În materie civilă, momentul de la care începe calcularea acestei durate este cel al sesizării jurisdicției competente.[1] În materie penală, caracterul rezonabil acoperă o perioadă mai mare, datorită necesității unei protecții mai accentuate. Această perioadă începe la data la care bănuielile în privința persoanei interesate au consecințe juridice asupra situației sale: este acuzat, arestat sau împotriva sa se deschide o cercetare penală[2]. Atât în materie civilă, cât și în materie penală, termenul acoperă ansamblul procedurii, inclusiv căile de atac și chiar executarea hotărârii[3].

Pentru aprecierea caracterului rezonabil al duratei procedurii, judecătorii europeni utilizează diverse criterii, între care: complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului, comportamentul autorităților competente. Statul va răspunde numai atunci când acesta din urmă stă la baza unui termen apreciat ca nefiind rezonabil.

Complexitatea cauzei este un criteriu frecvent utilizat. Sunt analizate toate datele, de fapt și de drept, ale cauzei. Se iau în considerare: numărul persoanelor implicate în cauză, volumul probațiunii, dificultatea administrării probelor, dimensiunea internațională a litigiului, necesitatea de a se recurge la expertize; complexitatea obiectului procedurii (interpretarea unui tratat internațional, probleme de constituționalitate, probleme de competență etc.), complexitatea procedurii (greutatea găsirii martorilor, implicarea unei comisii rogatorii etc.) ș.a.m.d.

Comportamentul reclamantului este, de asemenea, obiectul unei analize a judecătorilor europeni, pentru aprecierea duratei rezonabile a procedurii. Acest comportament poate, uneori, să fie cauza încetinelii procedurale: în cazul schimbărilor dese ale apărătorului, al întârzierii comunicării unor date necesare judecății, al abuzului de căi de atac, al neprezentării la audieri, întârzierea comunicării numelui martorilor etc. Întârzierile cauzate de comportamentul părților în aceste cazuri nu sunt imputabile statului în măsura în care acesta a luat toate măsurile necesare pentru a le contracara. Cu toate acestea, reclamantul nu poate fi considerat vinovat pentru amânările solicitate în vederea pregătirii apărării sau a studierii dosarului de expertiză[4].

Un alt criteriu este **comportamentul autorității competente**. Astfel, judecătorii europeni au aplicat cu severitate criteriul menționat atunci când au apreciat că statul nu și-a îndeplinit corespunzător obligația de celeritate prevăzută de art. 6. Statele au, în acest sens, o **obligație de rezultat**: ele trebuie ca, în mod imperativ, să-și organizeze sistemul judiciar în așa fel încât să fie îndeplinite cerințele art. 6. Situații ca: durata neobișnuită a instrucției penale, durata mare a transferului cauzei între instanțe, absența prelungită a interogării inculpaților, întârzierea instanței de a audia martorii, ședințe de judecată prea distanțate în timp, necomunicarea datei procesului etc. pot fi considerate că duc la încălcarea cerinței duratei rezonabile a procedurii.

În cauza *Hohenzollern c. României* (2010), Curtea a decis că o procedură de exequatur care a durat mai mult de 15 ani și care încă nu este terminată la data

[1] Pentru detalii, a se vedea C.-F. Costaș, *op. cit.*, p. 132.
[2] *Idem*, p. 134.
[3] CEDO, cauza *Hornsby c. Greciei* (1997).
[4] CEDO, cauza *Laurenciu Popovici c. României* (2009).

hotărârii este prea lungă şi nu respectă art. 6 § 1 din Convenție. Ea constată că jurisdicțiile naționale nu au fost suficient de diligente pentru a trata cauza reclamanților cu celeritate. În mod special, trebuie constatat că, timp de trei ani şi aproape şase luni, cauza a rămas pendinte în fața Curții de Apel Bucureşti (până la 1 aprilie 1999)

În cazul **contenciosului constituțional**, în hotărârea din cauza *Deumeland c. RFG* (1986), instanța europeană a arătat că, deşi Curtea Constituțională nu era chemată să statueze pe fond, decizia sa putea avea consecințe imediate asupra litigiului principal din fața instanței ordinare. Pe cale de consecință, cerința unei durate rezonabile a procesului se extinde şi în privința procedurii derulate în fața acestei curți.

În cazul soluționării excepției de neconstituționalitate, datorită cerinței relevanței excepției în procesul principal, precum şi datorită faptului că, o dată sesizată Curtea Constituțională, procesul principal este suspendat, durata globală a procedurii este condiționată de celeritatea instanței constituționale. Din acest motiv, intervenția Curții Constituționale întârzie în mod inevitabil procedura şi momentul pronunțării hotărârii pe fond, deci este normală luarea în considerare a cerinței termenului rezonabil al procedurii şi în privința contenciosului constituțional. De asemenea, nu are nicio importanță dacă excepția de neconstituționalitate a fost invocată de părți, procuror sau instanță, şi nici în ce fază a procesului principal a fost invocată.

În jurisprudența sa, Curtea Europeană a decis că o durată de şapte ani şi patru luni, respectiv de cinci ani şi trei luni a constituit o violare a cerinței termenului rezonabil prescrisă de art. 6 din Convenția europeană[1]. Deşi a fost invocată specificitatea procedurii de control al constituționalității pe cale de excepție, ca şi „supraîncărcarea cronică" a Tribunalului Constituțional german, Curtea Europeană a apreciat că acestea nu sunt justificări suficiente pentru termenele menționate.

În aprecierea cerinței termenului rezonabil, de multe ori instanța europeană ia în considerare şi situația concretă a reclamantului în cadrul procesului respectiv. Astfel, Curtea cere o diligență sporită din partea autorităților în soluționarea cu prioritate a cauzelor privind angajarea, starea civilă, sănătatea, titlul de proprietate etc.[2]. De asemenea, se consideră că, în cauzele penale, celeritatea este mai importantă decât în cele civile, iar atunci când persoana este deținută sau speranța sa de viață este redusă[3], cerința termenului rezonabil este şi mai importantă.

În aprecierea caracterului rezonabil al termenului, Curtea Europeană are în vedere şi numărul etapelor de parcurs până la terminarea procesului. De exemplu, în cauza *Zimmerman şi Steiner c. Elveției* (1983), un termen de trei ani şi jumătate doar la una din instanțe a fost declarat nerezonabil. În cauza *Slezevicius c. Lituaniei* (2001), o durată de patru ani, două luni şi douăzeci şi cinci de zile a procedurii la un singur nivel de organe judiciare a încălcat, potrivit Curții, cerința termenului rezonabil.

Începând cu anul 1999, Curtea Europeană a constatat încălcarea acestei garanții a procesului echitabil în peste 1000 de plângeri identice împotriva Italiei, ajungându-se la concluzia unei „deficiențe structurale a sistemului judiciar" în această țară[4].

O hotărâre deosebit de importantă în această privință este cea pronunțată în cauza *Vlad şa. c. României* (2013). Aici, Curtea a constatat existența unor deficiențe

---

[1] CEDO, cauza *Probstmaier şi Pammel c. RFG* (1997).

[2] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 226.

[3] Com. EDO, cauza *X c. Franței* (1992).

[4] A se vedea şi F. Edel, *La durée des procédures civiles et pénales dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l'Homme*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2006, p. 36-38.

globale, structurale, privind durata excesivă a procedurilor în fața instanțelor din România. Hotărârea soluționează trei cereri reunite, în care reclamanții se plângeau de durate ale procedurilor penale de 9, 12 şi, respectiv, 14 ani. Curtea a arătat că a sancționat deja încălcarea acestei garanții a procesului echitabil în peste 200 de hotărâri, şi mai există aprox. 500 de cereri similare. De aceea, Curtea a statuat că statul român încalcă sistematic prevederile Convenției şi a avertizat asupra necesității adoptării de măsuri legislative şi administrative pentru corectarea acestor deficiențe.

Una din cele mai dure remarci ale Curții în această hotărâre este aceea că „instanțele judecătoreşti din România, de 20 de ani, refuză în mod sistematic sau sunt reticente a aplica în mod direct Convenția, inclusiv în cauzele în care se invocă încălcarea cerinței duratei rezonabile a procedurilor". De asemenea, Curtea a mai semnalat imposibilitatea sau dificultatea excesivă de a exercita o acțiune în despăgubiri pentru depăşirea unei durate rezonabile. Curtea a precizat, în mod special, că nu a fost realizată o reformă care să abordeze în mod eficient aceste deficiențe, Legea „micii reforme" nr. 202/2010 neducând, *in concreto*, la reducerea duratei procedurilor. În plus, Curtea s-a referit la încălcarea art. 13, prin inexistența unui remediu efectiv de natură compensatorie pentru astfel de încălcări[1].

2.3. Publicitatea procedurii

Orice persoană are dreptul la publicitatea procedurii în cauza sa. Această publicitate se impune pentru „mai buna protecție a justițiabilului împotriva unei justiții secrete care scapă controlului public"[2]. Ea permite, de asemenea, păstrarea încrederii justițiabililor în instituțiile judiciare şi această transparență corespunde întru totul scopului dreptului la un proces echitabil. Publicitatea procedurii presupune, în primul rând, respectarea oralității acesteia.

Există însă şi **limite** ale principiului publicității, expres prevăzute de art. 6: accesul în sala de şedințe poate fi interzis presei sau publicului în timpul procesului, în interesul moralității, ordinii publice sau siguranței naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților o cer, sau atunci când acest lucru este considerat necesar de către tribunal în vederea unei mai bune realizări a justiției. Aplicarea acestor limitări trebuie să se subsumeze însă necesității într-o societate democratică şi principiului proporționalității.

Există şi două posibile excepții recunoscute de Curtea Europeană de la această cerință: atunci când persoana interesată renunță la dreptul la o audiere publică [de exemplu, în cauza *Hakansson c. Suediei* (1990), când reclamantul nu ceruse o audiere publică într-un proces pentru care legea prevedea şedință secretă cu posibilitatea uneia din părți de a cere publicitate] şi în cazul apelului[3].

Cerința publicității trebuie apreciată în funcție de ansamblul procesului, luând în considerare specificul diferitelor faze ale acestuia. De asemenea, cerința publicității se aplică atât desfăşurării propriu-zise a şedinței de judecată, cât şi pronunțării hotărârii. De la această din urmă condiție nu este admisă nicio excepție şi nu se poate renunța la ea.

[1] Pentru o analiză detaliată a acestei hotărâri, a se vedea C.-F. Costaş, *op. cit.*, p. 305-307.

[2] Jurisprudența relevantă împotriva Italiei a început cu hotărârea *Pretto c. Italiei* (1983). A se vedea, mai ales, cauza *Botazzi c. Italiei* (1999). A se vedea şi C.-F. Costaş, *op. cit.*, p. 141.

[3] CEDO, cauzele *Axen c. RFG* (1983) şi *Sutter c. Elveției* (1984).

Judecătorii europeni au dovedit o mare rigurozitate în privința controlului respectării acestei exigențe. De exemplu, în cauza *Le Compte, Van Leuven şi De Meyere c. Belgiei* (1981), Curtea a decis că a existat o încălcare a acestei cerințe pentru că un colegiu disciplinar al medicilor a judecat, în şedință secretă, fără a exista justificarea protecției vieții private a vreunui pacient.

§3. Garanțiile speciale ale dreptului la un proces echitabil în procesele penale (art. 6 § 2 și 3)

3.1. Prezumția de nevinovăție

Potrivit art. 6 § 2, orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până când vinovăția sa este legal stabilită. Prezumția de nevinovăție este o regulă esențială pentru existența unui proces echitabil în materie penală. Această prezumție se impune, în primul rând, judecătorilor în cadrul unui proces penal: aceştia nu trebuie, *a priori*, să aibă şi să exprime convingerea că acea persoană este vinovată. Consecințele principale ale acestei prezumții sunt acelea că sarcina probei incumbă acuzării, iar îndoiala profită acuzatului. Acesta trebuie să aibă posibilitatea să dea explicații şi să furnizeze contraprobe.

Aplicabilitatea acestei importante garanții a fost extinsă considerabil de către Curtea Europeană. Astfel, prezumția de nevinovăție profită oricărei persoane care nu a fost condamnată prin hotărâre definitivă. De asemenea, Curtea a arătat că reprezentanții statului trebuie să respecte o anumită neutralitate în privința situației juridice a unui suspect. În cauza *Barbera, Messegue şi Jabardo c. Spaniei* (1988), Curtea a statuat că „prezumția de nevinovăție presupune, între altele, ca membrii tribunalului să nu aibă nicio idee preconceputăcă inculpatul a săvârşit infracțiunea de care este acuzat". Această obligație o au, pe lângă instanțele judecătoreşti, orice reprezentanți ai autorităților publice, precum şi persoanele private, mai ales jurnaliştii.

Articolul 6 § 2 permite totuşi, în situații excepționale ce țin de valorile protejate, existența unor prezumții care să funcționeze împotriva acuzatului, în fapt sau în drept, aşa-numitele „prezumții de vinovăție". Cauza de referință în această materie este *Salabiaku c. Franței* (1988). În speță, reclamantul a fost condamnat pentru o infracțiune la regimul vamal – introducerea ilegală în țară de bunuri interzise. Acesta preluase şi introdusese prin aeroportul Roissy din Paris un pachet ce conținea droguri interzise, despre care a susținut că nu avea cunoştință. Potrivit dreptului francez, o persoană aflată în posesia drogurilor interzise în asemenea circumstanțe este prezumată vinovată de trafic de stupefiante. Curtea Europeană a considerat că o asemenea prezumție nu este contrară art. 6 § 2 din Convenție, cu condiția să fie aplicată foarte strict, şi cu luarea în considerare a circumstanțelor concrete ale cauzei. Astfel, în speță, reclamantul avusese posibilitatea, oferită de lege, de a răsturna prezumția de vinovăție, invocând forța majoră şi dovedind că nu a putut avea cunoştință de conținutul pachetului. Nereuşind să dovedească acest lucru, a fost condamnat de instanțele naționale, însă posibilitatea de apărare oferită a făcut ca aplicarea prezumției de vinovăție să nu fie contrară art. 6 § 2.

Un alt exemplu este hotărârea pronunțată în cauza *Radio France c. Franței* (2004), în care Curtea a stabilit că există prezumția conform căreia directorul unei publicații este responsabil, din punct de vedere penal, la fel ca şi autorul, pentru orice declarații

calomnioase făcute pe post, dacă acele declarații au făcut obiectul unei verificări prealabile difuzării publice[1].

În privința momentului până la care funcționează prezumția de nevinovăție, trebuie avute în vedere şi căile de atac împotriva primei hotărâri de condamnare.

În general, prezumția de nevinovăție se consideră încălcată atunci când instanța sau o altă autoritate îşi exprimă opinia că persoana este vinovată până la terminarea procesului[2]. În cauza *Gjerde c. Norvegiei,* Curtea Europeană a arătat că art. 6 § 2 nu este violat dacă instanța face referire, în hotărârea sa privind o infracțiune comisă de un terț, la implicarea reclamantului – care nu a fost încă judecat – în acea infracțiune pentru care a stabilit vinovăția terțului. Cu toate acestea, o afirmație a instanței, în cadrul soluționării unei acțiuni civile, asupra vinovăției în penal a persoanei judecate, constituie o încălcare a prezumției de nevinovăție[3]. Suspendarea acțiunii civile până la soluționarea procesului penal nu constituie o încălcare a acestei cerințe.

În cauza *Geerings c. Olandei* (2007), Curtea a stabilit că măsura confiscării unor bunuri, dispusă împotriva reclamantului după ce acesta fusese achitat printr-o hotărâre pronunțată în apel, a constituit o încălcare a prezumției de nevinovăție: „art. 6 § 2 nu permite formularea unei îndoieli cu privire la nevinovăția acuzatului atunci când a fost pronunțată o hotărâre de achitare definitivă".

De asemenea, dacă decizia de a scoate o persoană de sub urmărire penală este formulată în termeni care afirmă că a comis o infracțiune, aceasta reprezintă o încălcare a prezumției de nevinovăție[4].

3.2. Dreptul la apărare

Garanția dreptului la apărare este o garanție complexă, care cuprinde, la rândul ei, o serie de drepturi esențiale pentru existența unui proces echitabil în materie penală.

A. Dreptul de a fi informat asupra naturii şi cauzei acuzației – art. 6 § 3 lit. a)

Informarea trebuie să fie detaliată şi făcută în cel mai scurt timp posibil, într-o limbă pe care persoana în cauză o înțelege. Prin **natura** acuzației se înțelege „calificarea sa juridică", în timp ce prin **cauza** acesteia se înțelege faptul material pus pe seama persoanei respective[5]. Nu este importantă forma în care se face informarea: poate fi făcută în scris sau oral, ceea ce contează este efectivitatea acesteia.

B. Dreptul de a dispune de timpul şi facilitățile necesare apărării – art. 6 § 3 lit. b)

Această garanție devine aplicabilă din momentul în care împotriva persoanei se formulează o „acuzație în materie penală". Durata necesară apărării se apreciază în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte: complexitatea, modul de lucru al avocatului apărării, stadiul procedural etc. De asemenea, poate fi luat în considerare şi comportamentul acuzatului: neglijența proprie nu va putea fi utilizată de către acesta pentru a beneficia de protecția art. 6. Comportamentul autorităților judiciare este şi el analizat în mod special în aprecierea respectării acestui drept.

---

[1] A se vedea şi J.-F. Renucci, *Traité...*, p. 460.
[2] CEDO, cauza *Minelli c. Elveției* (1983).
[3] Com. EDO, *X. c. RFG* (1976).
[4] CEDO, cauza *Grabciuk c. Ucrainei* (2006).
[5] CEDO, cauza *Kamasinski c. Austriei* (1989).

De asemenea, acest drept presupune posibilitatea acuzatului de a comunica cu avocatul său, în vederea pregătirii apărării. Orice restrângere a acestui drept trebuie să fie justificată de un scop legitim de interes public[1].

Pentru a-şi organiza bine apărarea, acuzatul trebuie să aibă acces la dosarul său. Într-o primă etapă jurisprudențială, accesul la dosar prin intermediul avocatului a fost considerat suficient[2]. Au apărut apoi controverse, mai ales deoarece Convenția permite unui acuzat să se apere singur. În urma evoluției jurisprudențiale, este obligatoriu ca acuzatul să aibă posibilitatea să-şi consulte direct dosarul, fie că se apără singur, fie că este asistat de un avocat[3].

C. Dreptul de a se apăra în mod eficient – art. 6 § 3 lit. c)

Potrivit acestui text, orice acuzat are dreptul de a se apăra el însuşi sau de a beneficia de asistența unui avocat, ales sau numit din oficiu. În cazul în care acuzatul se apără singur, el trebuie să dispună de toate facilitățile necesare pentru a-şi organiza apărarea. Cu toate acestea, datorită dificultăților pe care le presupune „autoapărarea" acuzaților, judecătorii cer de cele mai multe ori intervenția unui avocat, cu atât mai mult cu cât aceasta poate fi asigurată în mod gratuit[4].

Curtea Europeană subliniază importanța respectării principiului liberei alegeri a apărătorului de către acuzat. Din momentul alegerii avocatului, autoritățile sunt obligate să asigure libera comunicare a acestuia cu clientul[5]. De asemenea, statul trebuie să permită avocatului participarea la toate momentele procedurii, inclusiv în faza cercetării preliminare conduse de poliție[6]. De exemplu, refuzul directorului unei închisori britanice de a aproba cererea reclamanților, deținuți ce erau judecați într-o procedură disciplinară din cadrul penitenciarului, să fie reprezentați de un avocat, a fost considerată de Curte o violare a acestei garanții a procesului echitabil[7].

În cauzele *Poitrimol c. Franței* (1993) şi *Lala c. Olandei* (1994), nepermiterea reprezentării inculpatului în absența acestuia a fost considerată o ingerință disproporționată în dreptul la apărare.

Articolul 6 § 3 lit. c) nu impune obligația statului de a permite angajarea unui număr nelimitat de avocați: este posibilă o restrângere a numărului acestora, cu condiția respectării principiului egalității armelor[8].

Articolul 6 § 3 lit. c) impune şi o obligație pozitivă a statelor: asigurarea **dreptului la asistență judiciară gratuită** atunci când acuzatul nu îşi poate permite un avocat ales. În acest caz, statul nu poate fi însă considerat responsabil de eventualele greşeli sau neglijențe ale avocatului, datorită independenței acestei profesii. Totuşi, autoritățile judiciare nu pot ignora existența unei „incompetențe evidente" a avocatului desemnat din oficiu, altfel riscând să nu îşi îndeplinească obligația de a asigura o apărare eficientă. În cauza *Czekalla c. Portugaliei* (2002), Curtea a arătat că incumba autorităților judiciare să invite avocatul să corecteze unele inexactități formale care ar fi dus la inadmisibilitatea unui recurs.

[1] CEDO, cauza *Krocher şi Moller c. Elveției* (1982).
[2] CEDO, cauza *Melin c. Franței* (1993).
[3] CEDO, cauzele *Voisine c. Franței* (2000), *Meftah ş.a. c. Franței* (2002).
[4] CEDO, cauza *Pakelli c. RFG* (1983).
[5] CEDO, cauza *S. c. Elveției* (1991).
[6] CEDO, cauza *Murray c. RU* (1996).
[7] CEDO, cauza *Ezeh şi Connors c. RU* (2003).
[8] CEDO, cauza *Ensslin ş.a. c. RFG* (1978).

Dreptul la asistență judiciară gratuită este dublu condiționat: pe de-o parte, de lipsa mijloacelor materiale adecvate şi, pe de altă parte, de interesul bunei administrări a justiției. Aşadar, acest drept poate fi restrâns atunci când statul consideră că nu se justifică, mai ales din perspectiva bunei administrări a justiției. Pentru a ajuta statele în luarea acestui tip de decizii, Curtea Europeană a creat o serie de criterii relevante pentru identificarea interesului bunei administrări a justiției:

– complexitatea cauzei: cu cât cauza este mai complicată, cu atât mai necesară este asistența judiciară;

– posibilitatea acuzatului de a se apăra singur;

– impactul pe care l-ar putea avea soluționarea cauzei asupra acuzatului, dedus din gravitatea acuzării şi posibila sancțiune aplicabilă[1].

De asemenea, un acuzat nu poate invoca încălcarea art. 6 § 3 lit. c) dacă nu a cerut recurgerea la sistemul de asistență judiciară. Statul nu este obligat însă să ofere posibilitatea acuzatului de a alege avocatul din oficiu. Cu toate acestea, simpla desemnare a unui avocat din oficiu nu este suficientă pentru a asigura o apărare concretă şi efectivă.

De exemplu, în hotărârea *Makhfi c. Franței* (2004), Curtea a subliniat că simpla asigurare a asistenței judiciare nu este suficientă pentru a îndeplini cerințele art. 6 § 3. Astfel, avocatul reclamantului a ajuns să pledeze cauza acestuia la ora 5 dimineața, după o durată cumulată a dezbaterilor de 15 ore 45 minute. Curtea a reamintit că, în jurisprudența anterioară, apreciase deja că „oboseala plasează acuzații într-o stare de minimă rezistență fizică şi psihică, în fața unei audieri foarte importante pentru ei, ținând seama de infracțiunile de care au fost acuzați şi de pedepsele de care erau pasibili. În ciuda asistenței avocaților, care au avut ocazia să-şi prezinte argumentele, această stare de oboseală le slăbeşte, fără îndoială, poziția într-un moment crucial în care aveau nevoie de toate mijloacele pentru a se apăra". Aşadar, nu este suficientă posibilitatea de a fi audiați, ci şi condițiile în care aceste audieri au loc.

D. Dreptul la martori – art. 6 § 3 lit. d)

Orice acuzat are dreptul de a interoga direct sau indirect martorii acuzării şi de a obține convocarea şi interogarea martorilor apărării, în aceleaşi condiții ca şi cei ai acuzării. Noțiunea de „martor" este una din noțiunile autonome ale Convenției, iar interpretarea înțelesului ei revine Curții Europene. Această noțiune include şi experții. De asemenea, este considerată „martor" şi persoana ale cărei declarații scrise sunt constituite ca probe în fața instanței, chiar dacă ele nu depun mărturie directă.

Dreptul la martori nu este absolut. Astfel, convocarea şi interogarea oricărui martor al apărării nu este o obligație: tribunalul dispune de o putere suverană de apreciere, cu condiția respectării obligației de motivare a unei asemenea decizii[2], precum şi a principiului egalității armelor. Curtea Europeană a apreciat că este în sarcina judecătorului național decizia asupra necesității sau oportunității citării unui martor[3]. În unele cazuri, refuzul sau abținerea judecătorului național de a cita martorii apărării va fi contrară art. 6 dacă drepturile fundamentale ale acuzatului au fost în mod manifest încălcate[4].

[1] CEDO, cauzele *Granger c. RU, Boner c. RU, Artico c. Italiei* (1980).

[2] Com. EDO, cauza *Bricmont c. Belgiei* (1989).

[3] CEDO, cauza *Kamasinski c. Austriei*, precitată.

[4] A se vedea şi C.-F. Costaş, *op. cit.*, p. 68.

În hotărârea *Gutău c. României* (2017), Curtea a arătat că Înalta Curte de Casație și Justiție, deși l-a audiat în persoană pe reclamant – acuzat pentru luare de mită –, l-a condamnat la pedeapsa închisorii fără să fi audiat și martorii care depuseseră mărturie în fața primei instanțe și ale căror declarații fuseseră determinante pentru ca prima instanță să pronunțe achitarea inculpatului. În acest context, Curtea a reamintit observațiile sale în alte cauze împotriva României, potrivit cărora, procedura în fața instanței de recurs, fiind una completă care urma aceleași reguli ca o procedură pe fond, aceasta putea fie să confirme achitarea, fie să pronunțe o pedeapsă, administrând inclusiv noi mijloace de probă. De asemenea, în alte cauze, Curtea constatase încălcarea art. 6 pentru lipsa administrării probelor de către instanța de recurs [cauza *Flueraș c. României* (2013) și *Moinescu c. României* (2015)]. În speța de față, Curtea a constatat din nou faptul că Înalta Curte de Casație și Justiție și-a bazat *în mod decisiv* condamnarea pe declarațiile martorilor, astfel cum fuseseră incluse în dosarul trimis de la instanțele inferioare, fără a proceda la audierea directă a acestor martori, în vederea unei eventuale reinterpretări a declarațiilor. De aceea, condamnarea reclamantului, exclusiv pe baza acestei schimbări de interpretare a dosarului, a constituit o încălcare a art. 6 din Convenție[1].

În privința exercitării efective a acestui drept, deși regula comună este cea a ascultării martorilor în ședință publică și în fața acuzatului, Curtea acceptă și eventuala citire a unei declarații, atunci când martorul se află în imposibilitatea de a se prezenta în fața instanței. O situație specială poate apărea, de exemplu, atunci când principalul martor al acuzării este un polițist sub acoperire a cărui prezență și deconspirare ar fi imposibile din motive de securitate. Condiția esențială este ca o condamnare să nu fie bazată în exclusivitate pe declarații anonime.

O altă discuție interesantă este cea privind implicațiile noilor tehnologii în privința acestei garanții, în special cu privire la audierea martorilor anonimi sau a celor absenți din sala de judecată[2].

E. Dreptul la interpret – art. 6 § 3 lit. e)

Orice acuzat are dreptul de a fi asistat de un interpret în mod gratuit dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită în ședință. În această privință, nu este relevantă situația materială a acuzatului. Dreptul la interpret acoperă toate categoriile de acuzați. De asemenea, intervenția interpretului trebuie să fie „efectivă și concretă", acoperind atât traducerile de documente necesare apărării, cât și interpretarea propriu-zisă, la audierile orale. Aceasta nu înseamnă însă că toate documentele trebuie traduse. Asistența interpretului trebuie să permită acuzatului să se apere de o manieră satisfăcătoare[3]. Dreptul la interpret trebuie asigurat și atunci când avocatul acuzatului înțelege și vorbește limba folosită în cadrul procedurii[4]. De asemenea, autoritățile au obligația să se asigure că interpretul este competent.

[1] CEDO, cauza *Chiper c. României* (2017).
[2] A se vedea J.-F. Renucci, *Traité...*, p. 473.
[3] *Ibidem*.
[4] CEDO, cauza *Kamasinski c. Austriei* (1989)

§4. Dreptul la o audiere echitabilă *(fair hearing)*. Garanțiile implicite ale dreptului la un proces echitabil

Echitatea, o cerință de o importanță considerabilă, presupune o apreciere *in concreto* a cauzei. Pentru respectarea acestei exigențe, este nevoie de o serie de garanții implicite, cum ar fi: obligația de motivare a hotărârilor judecătorești, principiul egalității armelor, dreptul de a nu se autoacuza, care vor fi tratate separat în secțiunile următoare. Alte aspecte ale audierii echitabile sunt: prezența persoanei la audiere și contradictorialitatea procedurii.

Prezența la audiere este necesară în mod special în cauzele penale. Partea la un proces civil sau penal poate renunța la dreptul de a fi prezentă la audiere. Renunțarea trebuie să fie neechivocă și să fie însoțită de un minimum de garanții corespunzătoare importanței sale. Constatând o violare a art. 6 din Convenție, în cauza *Poitrimol c. Franței* (1993), Curtea Europeană a arătat că dreptul oricărei persoane acuzate de a fi apărată în mod efectiv de un avocat este unul din elementele esențiale ale unui proces echitabil, care nu poate fi pierdut doar din cauza absenței inculpatului de la judecarea cauzei sale. Admițând necesitatea existenței unor mijloace prin care legiuitorul să descurajeze lipsa nejustificată a inculpatului de la judecată, Curtea a constatat însă că, în speță, imposibilitatea avocatului inculpatului absent de a declara recurs este o „sancțiune disproporționată", care l-a privat pe reclamant de unica sa șansă de a-și apăra cauza în recurs[1].

În hotărârea pronunțată în cauza *Pelladoah c. Olandei* (1994), Curtea Europeană a subliniat totuși că interesul inculpatului de a fi apărat prevalează față de necesitatea prezenței inculpatului în instanță, iar „faptul că acuzatul, deși legal citat, nu se prezintă, n-ar putea justifica, **chiar în lipsa oricărei scuze** (*s.n.*), soluția ca el să fie privat de dreptul la asistența unui apărător, drept pe care i-l recunoaște art. 6 § 3 din Convenție".

Remarcăm formularea tranșantă a Curții de la Strasbourg, aceasta impunând soluția posibilității reprezentării inculpatului absent nu numai din motive obiective, ci „chiar în lipsa oricărei scuze".

De asemenea, remarcăm permiterea judecării *in absentia*, atunci când statul a încercat prin toate mijloacele, dar nu a reușit asigurarea prezenței inculpatului la judecată. În acest context, Curtea Europeană verifică dacă persoana a fost anunțată într-un timp rezonabil față de începerea procesului și într-o limbă pe care o înțelege[2].

Prezența la audiere poate fi asigurată și prin intermediul unei videoconferințe, fără ca acest lucru să constituie o încălcare a art. 6 §1 și 3 din Convenție[3].

Plecând de la faptul că interpretarea trebuie să fie bazată pe obiectul și scopul Convenției, judecătorii europeni au consacrat **principiul garanțiilor implicite** ale dreptului la un proces echitabil, adică al acelor garanții care nu sunt menționate expres în textul art. 6, dar fără de care noțiunea de „proces echitabil" nu ar fi deplină. Cele mai importante garanții implicite vor fi analizate în continuare.

[1] CEDO, cauza *Poitrimol c. Franței* (1993).
[2] CEDO, cauzele *Goddi c. Italiei* (1984) și *Brozicek c. Italiei* (1989).
[3] CEDO, cauza *Marcello Viola c. Italiei* (2006).

4.1. Dreptul de acces la un tribunal

Acest drept este esențial pentru a asigura caracterul echitabil al procedurii. Curtea Europeană, într-una din cele mai creative hotărâri[1], cea din cauza *Golder c. RU* (1975), a dedus existența acestei importante garanții a procesului echitabil, arătându-se că accesul la un tribunal este unul din elementele-cheie ale statului de drept, care face parte din „patrimoniul spiritual comun" al statelor membre ale Consiliului Europei.

Curtea Europeană a arătat că îndeplinirea acestei obligații de către state presupune garantarea atât a accesului în drept, cât și în fapt. De exemplu, în cauza *Golder,* împiedicarea reclamantului de a contacta un avocat a reprezentat o încălcare a acestui acces, chiar dacă acesta era prevăzut de lege.

De asemenea, pentru a garanta respectarea efectivă a acestui drept, statele au unele obligații pozitive. Astfel, în cauza *Airey c. Irlandei* (1979), Comisia Europeană a stabilit existența unei încălcări a art. 6 prin faptul că nu era asigurat dreptul la asistență judiciară gratuită pentru persoanele fără mijloace materiale, ceea ce a împiedicat-o pe reclamantă să poată apela la un tribunal în vederea apărării drepturilor sale[2]. O altă obligație pozitivă a statelor este de a comunica o decizie administrativă persoanei interesate, pentru ca aceasta să o poată, eventual, ataca în justiție[3].

Desigur, acest drept nu este absolut. Curtea a arătat că el poate face obiectul unor limitări, iar statele dispun de o marjă de apreciere destul de extinsă. Aceste limitări (cum ar fi, termenele de prescripție instituite pentru introducerea unei acțiuni în justiție) nu pot fi de natură să afecteze însăși existența acestui drept[4]. Pentru a aprecia acest lucru, Curtea Europeană verifică existența unui scop legitim al oricărei limitări, precum și a proporționalității între scopul legitim urmărit și limitarea dreptului. În cauza *Deweer c. Belgiei* (1980), Curtea a precizat că o persoană poate renunța la dreptul său de acces la justiție. Această renunțare se poate face, de exemplu, printr-o clauză contractuală care să prevadă recurgerea la arbitraj și nu la jurisdicția unei instanțe judecătorești.

Cerința plății taxelor judiciare de timbru în procedurile civile nu a fost considerată de Curte ca o limitare a accesului la justiție incompatibilă în sine cu dispozițiile art. 6 § 1. Cu toate acestea, instituirea unui nivel excesiv de mare al acestor taxe de timbru, în lumina circumstanțelor speciale ale cauzei (inclusiv posibilitatea reclamantului de a le plăti), poate ajunge să fie o violare a acestei garanții a procesului echitabil[5].

În hotărârea *Rusen c. României* (2009), Curtea a constatat încălcarea acestei garanții deoarece instanța națională nu a verificat îndeajuns situația financiară a reclamantei, atunci când a stabilit o taxă de timbru care reprezenta de 8 ori veniturile lunare ale acesteia.

În temeiul **principiului securității juridice**, strâns legat de dreptul de acces la un tribunal[6], interpretarea eronată a judecătorului dată unei reguli de procedură, care duce la inadmisibilitatea unei cereri care-i este adresată, constituie o violare a dreptului de acces la un tribunal[7].

---

[1] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 196.
[2] CEDO, cauza *Annoni di Gussola și Omer c. Franței* (2000).
[3] CEDO, *De Geouffre de la Pradelle c. Franței* (1992).
[4] CEDO, *Ashingdane c. RU* (1985), *Stubbings c. RU* (1996).
[5] CEDO, *Kreuz c. Poloniei* (2001), *Weissman ș.a. c. României* (2006).
[6] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 321-326.
[7] CEDO, *Miragall Escolano c. Spaniei* (2000).

Hotărârea pronunțată în cauza *Beian c. României* (2008) este foarte importantă în acest context, deoarece Curtea Europeană a sancționat divergențele jurisprudențiale existente la acel moment la nivelul Înaltei Curți de Casație și Justiție: „în lipsa unui mecanism capabil să asigure coerența practicii în cadrul celei mai înalte instanțe interne, aceasta a ajuns să pronunțe, uneori chiar în aceeași zi, decizii diametral opuse". Această practică a fost considerată contrară principiului securității juridice[1].

Curtea Europeană a mai stabilit că lipsa oricărei posibilități de acces la justiție pentru a se plânge împotriva afirmațiilor calomnioase ale unui parlamentar, protejat de imunitate, a constituit o violare a art. 6 prin faptul că această limitare a accesului la justiție nu a fost proporțională cu scopul urmărit, și anume protecția libertății dezbaterilor parlamentare[2].

O poziție opusă a adoptat Curtea în privința a dreptului de acces la justiție al terților. Astfel, în cauza *Canete De Goni c. Spaniei* (2002), Curtea a refuzat să deducă un astfel de drept de acces terțului ale cărui drepturi sunt susceptibile a fi afectate de decizia tribunalului.

În cauza *Crișan c. României,* arătând că datorită compoziției și organului său de control, Comisia de recunoaștere a statutului persoanelor persecutate pe motive politice în timpul regimului comunist din România nu constituie un tribunal independent, Curtea a constatat violarea art. 6 § 1 prin lipsa de acces la instanțele judecătorești pentru a contesta deciziile acestui organism. O hotărâre similară a luat Curtea în cauza *Glod c. României* (2003), cu privire la Comisia administrativă pentru aplicarea legii fondului funciar.

În *Maria Atanasiu ș.a. c. României,* prima hotărâre-pilot pronunțată împotriva României, deși nu a constatat nicio violare (având în vedere specificul hotărârilor-pilot), Curtea a constatat totuși că absența răspunsului autorităților administrative la cererile de restituire introduse în baza Legilor nr. 112/1995 și nr. 10/2001, dublată de absența unei căi de atac, reprezintă o atingere adusă accesului la justiție.

4.2. Obligația de motivare a hotărârilor

Necesitatea motivării hotărârilor judecătorești este importantă deoarece, în lipsa ei, nu se poate vorbi despre un proces cu adevărat echitabil, părțile și publicul trebuind să aibă acces la raționamentul care a condus instanța spre luarea hotărârii sale. Motivarea hotărârilor judecătorești este și o condiție esențială pentru exercitarea căilor de atac. De aceea, Curtea Europeană a statuat că art. 6 § 1 obligă, implicit, tribunalele să-și motiveze deciziile: „instanțele naționale trebuie să indice cu suficientă claritate motivele pe care și-au fundamentat decizia"[3]. Cu toate acestea, a spus Curtea, această obligație „nu poate fi înțeleasă ca incluzând un răspuns detaliat la fiecare argument al părților"[4], iar aplicarea acestei obligații variază în funcție de natura hotărârilor[5]. Curtea nu controlează însă, de principiu, calitatea motivărilor cuprinse în hotărârile instanțelor naționale. Cu

[1] A se vedea și hotărârile similare: *Șerban c. României* (2012), *Tudor Tudor c. României* (2009), *Mitrea c. României* (2013).

[2] CEDO, cauzele *A. c. RU* (2002), *Cordova (1) c. Italiei, Cordova (2) c. Italiei* (2003).

[3] CEDO, cauzele *Delcourt c. Belgiei* (1970), *Hadjianastassiou c. Greciei* (1992).

[4] CEDO, cauza *Van de Hurk c.Olandei* (1994)

[5] CEDO, cauza *Ruiz Torija c. Spaniei* (1994).

toate acestea, simpla reproducere a textelor legale în cadrul hotărârii nu poate fi considerată o motivare suficientă[1].

4.3. Principiul egalității armelor

Comisia Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că dreptul la un proces echitabil implică posibilitatea oricăreia din părți de a-şi expune cauza în fața tribunalului, în condiții care să nu o dezavantajeze în fața părții adverse, iar Curtea Europeană a decis, încă din 1970, că egalitatea armelor este un principiu fundamental al procesului echitabil[2]. Principiul egalității armelor presupune şi respectarea altor garanții ale art. 6, cum ar fi dreptul la apărare şi contradictorialitatea.

Astfel, Curtea a reamintit că elementele probatoriului trebuie prezentate în şedință publică, în vederea unei dezbateri contradictorii, deoarece principiul contradictorialității este considerat fundamental într-un stat de drept şi într-un regim democratic, în mod special pentru asigurarea siguranței raporturilor juridice.

Principiul egalității armelor impune un **echilibru** între acuzator şi persoana în cauză, inclusiv în privința comunicării pieselor aflate la dosar. Astfel, transmiterea unui raport al poliției doar procurorului, nu şi apărării, a fost considerată o încălcare a acestui principiu[3]. În cauza *Borgers c. Belgiei* (1991), Curtea a constatat o încălcare a egalității armelor, prin rolul şi participarea avocatului general (care îndeplinea şi funcția de acuzare) în cadrul deliberărilor, cât şi prin faptul că acesta acorda consiliere instanței cu privire la admisibilitatea căilor de atac.

În cauza *Kress c. Franței* (2001), Curtea Europeană a stabilit că participarea comisarului guvernului la deliberările Consiliului de Stat a constituit o violare a art. 6. De asemenea, participarea la judecata de fond a unor judecători care anterior au confirmat actul de inculpare şi au decis prelungirea arestării preventive a fost considerată o încălcare a acestui text[4]. De asemenea, în cauza *Bonisch c. Austriei* (1985), neacordarea unui tratament egal unui martor expert al apărării cu un martor similar al acuzării a fost considerată o încălcare a egalității armelor.

În cauzele privind drepturi şi obligații cu caracter civil, egalitatea armelor este, de asemenea, aplicabilă, presupunând ca fiecare parte să aibă posibilitatea rezonabilă de a-şi prezenta cauza, inclusiv probele, fără a fi dezavantajată față de partea adversă. Egalitatea armelor presupune şi garantarea dreptului de a examina martorii părții adverse, de a fi informat şi de a putea ataca motivele unei decizii administrative[5]. În cauza *Steel şi Norris c. RU* (2005), reclamanții, acuzați de calomnie în cadrul unui proces intentat de ramura britanică a societății McDonald's, au susținut în fața Curții Europene că dreptul lor la un proces echitabil a fost violat deoarece au fost privați de asistență judiciară, situația lor financiară precară nepermițându-le să angajeze un avocat. Curtea a statuat că neacordarea unui astfel de ajutor i-a privat pe reclamanți de posibilitatea de a se apăra eficient şi a antrenat o inegalitate a armelor inacceptabilă sub aspectul respectării dreptului la un proces echitabil.

[1] *Ibidem.*
[2] CEDO, cauza *Kaufman c. Belgiei* (1986).
[3] CEDO, cauza *Kuopila c. Finlandei* (2000).
[4] CEDO, cauza *Perote Pellon c. Spaniei* (2002).
[5] CEDO, cauza *Hentrich c. Franței* (1994).

4.4. Dreptul de a nu se autoacuza („dreptul la tăcere")

Spre deosebire de alte instrumente internaționale în materie[1], Convenția europeană nu enunță expres acest drept, cunoscut şi sub denumirea de „drept la tăcere". Cu toate acestea, el a fost consacrat de Curtea Europeană: în sensul art. 6, orice acuzat are dreptul de a tăcea şi a nu contribui la propria sa incriminare[2]. Acest drept asigură neîndoielnic caracterul echitabil al procedurii. El implică şi dreptul inculpatului de a nu prezenta probe (de exemplu, extrase de cont bancar confidențiale) care l-ar putea incrimina[3]. În cauza *Saunders c. RU* (1996), obligarea reclamantului, sub sancțiune penală, de a răspunde la unele întrebări privind o investigație asupra preluării unei societăți, urmată de judecarea şi condamnarea acestuia pe baza acelor informații, a fost considerată de Comisie o încălcare a dreptului de a nu se autoacuza[4].

Dreptul de a nu se autoacuza este un drept cu caracter general, nu doar în materie penală. Curtea nu s-a pronunțat însă dacă autoacuzarea violează art. 6 § 2 (prezumția de nevinovăție) sau § 1 (lipsa de echitate în general)[5].

Dreptul la tăcere nu este absolut. De exemplu, Curtea a precizat că, atunci când judecătorul lasă juriului posibilitatea să tragă concluzii din tăcerea inculpatului în timpul interogatoriului la poliție sau al judecății, nu se poate considera că a existat o încălcare a acestei cerințe a procesului echitabil. Cu toate acestea, dacă întemeierea condamnării se face exclusiv sau în principal pe tăcerea acuzatului sau pe refuzul său de a răspunde la întrebări sau de a aduce probe împotriva sa, aceasta va fi considerată o încălcare a procesului echitabil[6]. De asemenea, Curtea Europeană nu a considerat ca făcând parte din sfera dreptului de a nu se autoacuza, refuzul reclamanților de a furniza date sau probe în privința cărora există o obligație legală de a fi prelevate, inclusiv prin recurgerea la constrângere, cum ar fi: prelevarea de probe biologice în vederea stabilirii alcoolemiei, prelevarea de țesuturi corporale în vederea efectuării unor teste ADN, ridicarea de documente în baza unui mandat de percheziție[7], obligația de a comunica informații despre conducătorul unui vehicul pentru a putea fi amendat pentru exces de viteză[8]. Administrarea forțată a unui medicament emetic (care provoacă eliminarea pe cale orală a alimentelor sau obiectelor ingerate) în scopul obținerii de probe împotriva persoanei respective a fost considerată atât o încălcare a acestui drept, cât şi a art. 3 din Convenție (tratament inuman şi degradant)[9].

4.5. Dreptul la executarea hotărârilor judecătoreşti

Executarea hotărârilor judecătoreşti este o garanție implicită a procesului echitabil, ce rezultă şi din aplicarea principiului securității juridice. În cauza *Ghibuşi c. României* (2005), reclamanta, asistentă medicală transferată în serviciul unui medic, a fost concediată. Ea a obținut dreptul la reintegrarea definitivă în funcție ca urmare a unui

[1] De exemplu, art 14 § 3 lit. g) din PIDCP.
[2] CEDO, cauza *John Murray c. RU* (1996).
[3] CEDO, cauza *Funke c. Franței* (1993).
[4] CEDO, cauza *Kansal c. RU* (2004).
[5] A se vedea şi J.-F. Renucci, *Traité...*, p. 475-476.
[6] CEDO, cauzele *Beckles c. RU* (2002) şi *J.B. c. Elveției* (2001).
[7] CEDO, cauzele *P.R. şi H. c. Austriei* (1989) şi *Tora Tolmos c. Spaniei* (1995).
[8] CEDO, cauza *O'Halloran şi Francis c. RU* (2007).
[9] CEDO, cauza *Jalloh c. RFG* (2006).

proces în fața instanțelor interne. Cu toate acestea, decizia a fost lipsită de orice efect din cauza refuzului medicului de a i se conforma. Deşi este vorba de actul unui particular, Curtea a aplicat efectul orizontal al Convenției şi a constatat încălcarea, de către statul român, a art. 6 §1 din Convenție, deoarece acesta, ca „depozitar al puterii publice", nu a luat măsurile necesare care să permită ca hotărârea judecătorească dată în favoarea reclamantei să fie executată. O hotărâre similară a adoptat Curtea în cauza *Okyay ş.a. c. Turciei* (2005)[1]. Şi în cauza *Ruianu c. României* (2003), Curtea a constatat încălcarea art. 6 § 1, prin lipsirea acestuia de orice efect util, deoarece autoritățile române nu au luat, timp de mai mult de opt ani, nicio măsură necesară pentru a asigura executarea unei hotărâri judecătoreşti definitive şi irevocabile.

În hotărârea *Mureşanu c. României* (2010), Curtea a apreciat că, deşi autoritățile au obligația de a executa hotărârile judecătoreşti, în acest caz prin acordarea reclamantului a diferenței dintre salariul câştigat înainte şi după primirea altui post, hotărârea în favoarea reclamantului „a rămas neexecutată până la momentul pronunțării hotărârii Curții. Această hotărâre este însă validă, nefiind începută nicio procedură legală pentru modificarea sau anularea acesteia. În afară de executare, doar prin intermediul unei asemenea anulări sau modificări de către instanțe, poate să se pună capăt unei situații continue de neexecutare a unei hotărâri judecătoreşti. A existat, aşadar, o violare a art. 6 § 1 din Convenție şi a art. 1 din Protocolul 1".

Articolul 6 § 1 este încălcat şi dacă, între momentul pronunțării unei hotărâri irevocabile şi punerea ei în executare a trecut o perioadă de mai puțin de un an [de exemplu, în cauza *Priotese c. României* (2009), iar în hotărârea *Şandor c. României,* refuzul de a executa o hotărâre judecătorească irevocabilă, combinat cu refuzul plății cheltuielilor de judecată dispuse de instanțe de către autoritățile naționale (Ministerul Finanțelor şi Direcția Generală a Finanțelor Publice)] a constituit o violare a art. 6: „Nu este oportun să ceri unei persoane, care în urma unei proceduri judiciare a obținut o creanță împotriva statului, să recurgă la executare silită pentru a obține satisfacție".

Documentul *Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei* în materia executării de către statul român a hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului, mai ales a celor privind neexecutarea hotărârilor judecătoreşti interne este relevant în acest sens. Astfel, Comitetul a constatat că „în unele cauze, Curtea Europeană s-a limitat să constate neexecutarea sau întârzierea în executare în absența oricărei justificări valabile; în altele, Curtea a analizat mai aprofundat cauzele neexecutării sau întârzierii în executare, identificând în mod special aspecte ca: omisiunea din partea Ministerului Finanțelor de a afecta sumele necesare; refuzul administrației de a se conforma hotărârilor definitive pentru motive care nu au fost considerate de Curte ca justificate (argumente care repuneau în discuție fondul hotărârii; imposibilitatea obiectivă de executare; necesitatea unor demersuri suplimentare din partea reclamanților etc.); neplata din cauza unei proceduri de lichidare judiciară aflată în curs; omisiunea din partea autorităților de a iniția o procedură pentru constatarea imposibilității obiective de executare şi/sau durata excesivă a unei astfel de proceduri, inițiate de reclamanți; repunerea în discuție a hotărârilor definitive, în cadrul procedurii executării silite; lipsa de diligență din partea executorilor judecătoreşti. În privința amplorii problemei, în unele cauze[2], Curtea Europeană a făcut referire la Rezoluția nr. 1787 (2011) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind punerea în practică a hotărârilor Curții Europene a drepturilor

[1] CEDO, cauza *Musumeci c. Italiei* (2005).

[2] CEDO, cauzele *Ştefan Angelescu ş.a.*, §6 şi *Goțcu ş.a.*, §6.

omului. În această rezoluție, Adunarea Parlamentară a luat act cu mare îngrijorare de persistența, în unele state membre, a deficiențelor majore aflate la originea constatărilor repetitive de violare a Convenției. În acest context, Adunarea a rugat România să remedieze problema neexecutării hotărârilor judecătoreşti definitive". (...)

Ca urmare a acestor presiuni din partea autorităților Consiliului Europei, statul român a depus un plan de acțiune, în care se arăta că „violările Convenției constatate în acest grup de cauze nu constituie o problemă structurală la nivel intern. În opinia autorităților, mecanismele de executare a hotărârilor judecătoreşti de către administrație sunt compatibile cu Recomandarea (2003)16 a Comitetului Miniştrilor privind executarea deciziilor administrative şi jurisdicționale din domeniul dreptului administrativ. Aceste mecanisme se bazează pe principiul executării voluntare a obligațiilor stabilite în sarcina administrației prin hotărâri judecătoreşti definitive. Atunci când administrația nu se conformează acestor decizii, reclamantul poate demara procedura de executare silită. Aceasta se derulează prin executorii judecătoreşti şi, ca regulă generală, după aceleaşi reguli ca şi executarea silită împotriva persoanelor private".

În decizia sa din 26 septembrie 2012 pe această problemă, Comitetul de Miniştri a „notat totuşi cu îngrijorare că un număr de probleme cruciale legate de măsurile cu caracter general, privind în special mecanismele şi garanțiile prevăzute de dreptul intern pentru a asigura implementarea voluntară şi promptă a hotărârilor judecătoreşti de către administrație şi remediile disponibile în această privință, rămân valabile în momentul de față."

Jurisprudență la art. 6

Ringeisen c. Austriei (1971)
Golder c. RU (1975)
Engel ş.a. c. Olandei (1976)
Koenig c. RFG (1978)
Airey c. Irlandei (1979)
Campbell şi Fell c. RU (1984)
Ozturk c. RFG (1984)
Van Marle ş.a. c. Olandei (1986)
Barbera, Messegue şi Jabardo c. Spaniei (1988)
Borgers c. Belgiei (1991)
Ruiz-Mateos c. Spaniei (1993)
Poitrimol c. Franței (1993)
Procola c. Luxemburgului (1995)
Allenet de Ribemont c. Franței (1995)
Pellegrin c. Franței (1999)
Brumărescu c. României (1999)
Smoleanu c. României (2002)
Makhfi c. Franței (2004)
Steel şi Norris c. RU (2005)
Ghibuşi c. României (2005)
Weissman ş.a. c. României (2006)
Jalloh c. RFG (2006)
Gubler c. Franței (2006)
Vilho Eskelinen ş.a. c. Finlandei (2007)

Geerings c. Olandei (2007)
Farhi c. Franței (2007)
Mureşanu c. României (2010)
Vlad ş.a. c. României (2013)
Cutean c. României (2014)
Baka c. Ungariei (2016)
Gutău c. României (2017)
Chiper c. României (2017)

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul VII. Principiul legalității incriminării

Articolul 7 din Convenție consacră două principii devenite clasice şi, în acelaşi timp, fundamentale, în orice sistem de drept: principiul legalității incriminării şi pedepsei şi principiul neretroactivității legii penale mai severe. Aceste prevederi fac parte dintre dispozițiile inderogabile ale Convenției, potrivit art. 15 §1.

§1. Legalitatea incriminării

Principiul legalității incriminării este o aplicare în domeniul dreptului penal a principiului general al egalității, fundamental într-un stat de drept. Organele Convenției europene (atât Comisia, cât şi Curtea) au utilizat, în aprecierea respectării acestui principiu în materia incriminării penale, atât criteriul formal, cât şi pe cel material. Din punct de vedere formal, orice infracțiune, pentru a putea face obiectul unei sancțiuni penale, trebuie să fie prevăzută de lege.

Noțiunea de „lege" este interpretată în sens larg din punct de vedere formal: atât dreptul scris cât şi cel nescris, atât opera legislativă, cât şi cea jurisprudențială. De pildă, în cauza *Sunday Times c. RU* (1979), Curtea a statuat că „nu doar regulile legii scrise, dar şi cele de *common law* pot constitui o bază juridică suficientă atât pentru a limita drepturile fundamentale în limitele clauzelor de excepție prevăzute de art. 10 § 2 din Convenție, cât şi pentru a defini condamnările penale menționate de art. 7 din Convenție"[1].

Condițiile esențiale pe care trebuie să le îndeplinească o regulă de drept – scrisă sau nescrisă – pentru a fi compatibilă cu art. 7 sunt previzibilitatea şi accesibilitatea. Persoanele cărora li se aplică aceste reguli trebuie, aşadar, să aibă acces la ele şi, de asemenea, să poată prevedea cu uşurință efectele lor. Aceasta, deoarece, aşa cum a statuat Curtea, legea este instrumentul fundamental al securității juridice a cetățenilor. În materie penală, concretizarea acestui principiu corespunde cerinței definiției clare şi precise a infracțiunii: „cerința securității juridice nu are altă semnificație decât aceea că faptele concrete care angajează răspunderea penală trebuie să fie expuse în detaliu în legea respectivă. Această exigență este îndeplinită dacă există posibilitatea de a defini, pornind de la dispoziția legală pertinentă care acte sau omisiuni angajează răspunderea penală, chiar dacă această definiție este dată de tribunale care interpretează dispoziția în cauză"[2].

Curtea Europeană s-a pronunțat asupra condițiilor de accesibilitate şi previzibilitate a legii penale în cauza *K.A. şi A.D. c. Belgiei* (2005), în care reclamanții contestau aceste caracteristici ale legii penale belgiene privind incriminarea prostituției şi practicilor sado-masochiste. Din faptul că aceştia au închiriat localuri private pentru a se deda la astfel de practici deoarece ştiau că sunt interzise prin regulamentele cluburilor, Curtea a dedus că „reclamanții nu au putut ignora riscul la care se expuneau de a fi incriminați

[1] A se vedea şi P. Rolland, *Article 7*, în L.-E.Pettiti, P.-H. Imbert, E. Decaux, *op. cit.*, p. 294.
[2] Com. EDO, cauza *Handyside c. RU* (1974).

pentru vătămări corporale". şi, constatând că prevederile legale îndeplineau cerințele art. 7, a constatat că acest text al Convenției nu a fost încălcat.

Comisia şi Curtea s-au pronunțat şi asupra elementelor care contribuie la conferirea caracterului accesibil şi previzibil al dispozițiilor legale: textul propriu-zis, interpretarea sistematică a textului şi interpretarea jurisprudențială. În acest din urmă caz, respectarea principiului securității juridice presupune aplicarea „principiului interpretării restrictive a textelor incriminatoare", adică refuzul interpretării analogice *in malam partem* (prin extinderea puterii interpretative a judecătorului în defavoarea acuzatului): „jurisprudența nu poate modifica elementele constitutive ale infracțiunii în detrimentul acuzatului"[1].

§2. Principiul neretroactivității legii penale

Neretroactivitatea legii penale este văzută ca un corolar al securității juridice şi al principiului legalității incriminării[2]. O lege penală nu poate, aşadar, să sancționeze retroactiv o faptă considerată, anterior intrării sale în vigoare, ca licită. O astfel de retroactivitate ar încălca de la început cerința accesibilității şi previzibilității, deoarece persoana căreia i s-ar aplica o astfel de normă nu a avut posibilitatea să o cunoască la momentul săvârşirii faptei. Principiul neretroactivității se extinde şi asupra stabilirii, pentru infracțiuni deja incriminate, a unor pedepse mai severe rezultate din starea de recidivă[3]. Cu toate acestea, în hotărârea Marii Camere a Curții asupra cauzei citate anterior, decizia anterioară a Camerei, de violare a art. 7, a fost infirmată, argumentându-se, între altele, că „Curtea de casație [franceză – *n.n.*] a avut o poziție clară şi consecventă de la sfârşitul secolului al XIX-lea privind faptul că, dacă o lege care introduce noi reguli privind recidiva, acestea se aplică imediat ce a doua faptă a fost comisă după intrarea lor în vigoare. Aşadar, reclamantul putea să prevadă aceasta în momentul comiterii altei infracțiuni şi să-şi adapteze conduita în consecință"[4].

În cauza *Dragotoniu şi Militaru-Pidhorni c. României* (2007), Curtea a constatat că art. 7 a fost încălcat prin aplicarea retroactivă a unei legi penale defavorabile, instanța condamnându-i pe reclamanți, salariați ai unei bănci private, pentru o luare de mită, faptă incriminată, la data săvârşirii, doar în cazul funcționarilor sau altor salariați ai sectorului public (modificarea Codului penal, în sensul incriminării acestei fapte şi în cazul săvârşirii de alți funcționari, a intervenit prin Legea nr. 65/1992).

De la regula neretroactivității, art. 7 § 2 prevede o excepție destul de controversată în doctrină: „acțiuni sau omisiuni care, în momentul săvârşirii lor, erau considerate infracțiuni potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate". Se remarcă identitatea de exprimare cu art. 38 din Statutul CIJ, dar interpretarea textului art. 7 § 2 duce la identificarea unor fapte concrete la care acesta face aluzie: el a fost introdus cu referire „aluzivă" la crimele de război şi crimele împotriva umanității săvârşite de regimul nazist, aşadar, această excepție s-ar referi doar la faptele comise în timpul celui de-al doilea război mondial. Astăzi, prin dezvoltarea dreptului umanitar, referirea la principiile generale de drept ca fundament al infracțiunilor respective nu mai este de actualitate[5].

[1] P. Rolland, *loc. cit.*, p. 297.
[2] C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. I, p. 583.
[3] CEDO, cauza *Achour c. Franței* (2004).
[4] CEDO (Marea Cameră), cauza *Achour c. Franței* (2006).
[5] P. Rolland, *op. cit.*, p. 300-301; C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. I, p. 590.

O aplicare controversată a art. 7 a avut loc în hotărârile *Kononov c. Letoniei* (Cameră, 2008; Marea Cameră, 2010). Reclamantul, născut leton şi naturalizat cetățean rus în 2000, a făcut parte din armata roşie în 1942 şi a luptat în cadrul partizanilor roşii, care conduceau un război de gherilă şi sabotaj împotriva armatei germane care ocupase Letonia. În 1944, un comando al partizanilor roşii a fost distrus de soldații germani, într-un sat leton, iar la 27 mai 1944, reclamantul împreună cu alți camarazi, înarmați şi deghizați în soldați germani, au ucis mai mulți locuitori ai satului sub acuzația că ar fi ajutat armata germană în operațiunea de anihilare a comandoului rusesc. În august 1998, jurisdicțiile letone au început judecarea reclamantului, acuzat de crime de război, proceduri finalizate cu condamnarea sa pentru aceste fapte. În fața Curții, reclamantul a invocat art. 7 din Convenție, plângându-se de aplicarea retroactivă a legii penale. Hotărârea Camerei a constatat violare art. 7, dar Marea Cameră a decis contrariul, arătând că la data săvârşirii faptelor, acestea violau dreptul umanitar – *jus in bello* – şi că jurisdicțiile naționale nu au aplicat legea penală retroactiv, deoarece crimele de război erau prevăzute de dreptul internațional (de exemplu, Convenția de la Haga din 1907), iar judecătorii naționali nu au făcut altceva decât să stabilească o pedeapsă concretă. Interesantă este totuşi contradicția prezentă în hotărârea Curții (criticată de doctrină şi la care există o extrem de bine fundamentată opinie separată, a judecătorilor Costa, Kalaydjieva şi Poalelungi): „dacă dreptul unui stat nu conține prevederi sau conține prevederi imprecise asupra crimelor de război, atunci judecătorul național se poate baza pe dreptul internațional, fără a încălca principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Pe de altă parte, el poate stabili pedeapsa în baza dreptului național, dacă dreptul internațional nu este suficient de precis"[1].

§3. Retroactivitatea legii penale mai favorabile

Textul art. 7 din Convenție (*Principiul legalității incriminării*) nu instituie expres dreptul la retroactivitatea legii penale mai favorabile. Până în anul 2009, Curtea Europeană nu a consacrat nici jurisprudențial acest drept. Dimpotrivă, urmare a unei decizii a Comisiei Europene a Drepturilor Omului, din anul 1979 (cauza *X. c. RFG*), Curtea a considerat că nu se poate deduce din textul menționat un astfel de drept.

Un „reviriment exploziv"[2] al acestei jurisprudențe a avut loc în 2009, odată cu pronunțarea, de către Marea Cameră, a hotărârii *Scoppola c. Italiei (2)*. Pentru a ajunge la această concluzie, Curtea a analizat, pe de-o parte, evoluția condițiilor în dreptul internațional în materie: intrarea în vigoare a Convenției americane a drepturilor omului, al cărei art. 9 garantează efectul retroactiv al legii penale mai favorabile; Statutul Curții Penale Internaționale şi jurisprudența Tribunalului Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie afirmă acest principiu; la fel şi Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, în art. 49 § 1: „dacă, după comiterea unei infracțiuni, legea prevede o pedeapsă mai uşoară, va fi aplicabilă acea pedeapsă".

De asemenea, Curtea a citat din jurisprudența Curții Europene de Justiție, a cărei soluție a fost preluată şi de Curtea de Casație franceză, în 2007. Astfel, în cauza *Berlusconi ş.a.* (2005), Curtea de la Luxembourg a statuat că principiul retroactivității legii penale mai favorabile „a devenit o parte a tradițiilor constituționale a statelor

[1] E. Enyegue, *La curieuse application retroactive des regles du jus in bello plus severes*, în EDL septembrie 2010, p. 21.

[2] L. Burgorgue-Larsen, *La Convention européenne des droits de l'homme*, LGDJ, Paris, 2012, p. 91.

membre ale Uniunii Europene". Deşi textul CDFUE se referă la „pedeapsa mai uşoară", iar textul Statutului CPI la „legea mai favorabilă", este clar că principiul menționat de CEJ vizează caracterul general mai favorabil al legii penale subsecvente, şi nu doar limitele pedepsei (ci toate prevederile de drept material care au legătură cu răspunderea penală).

Curtea de la Strasbourg a constatat, în hotărârea *Scoppola*, că, de la decizia din 1978 a Comisiei, a apărut un consens european şi internațional în privința aplicării retroactive a legii penale mai blânde, care a devenit un principiu fundamental al dreptului penal.

Pe de altă parte, Curtea a procedat la o reinterpretare a art. 7 § 1 teza a II-a: faptul că „nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârşirii infracțiunii" nu poate exclude interpretarea potrivit căreia acuzatul are dreptul la micşorarea pedepsei, dacă legislația a fost modificată după săvârşirea faptei. Această interpretare, spune Curtea, este în acord cu principiul preeminenței dreptului: „a stabili o pedeapsă mai severă [decât cea stabilită de lege] ar însemna nesocotirea modificărilor legislative, continuând a impune pedepse pe care statul şi comunitatea, pe care acesta o reprezintă, le consideră excesive".

De remarcat că formularea Curții este generală: se referă la orice prevederi ale legii, nu doar la cele referitoare strict la pedeapsă: „obligația de a aplica, dintre câteva legi penale, pe cea *ale cărei prevederi sunt cele mai favorabile acuzatului* este o clarificare a regulilor succesiunii legii penale, care este în concordanță cu un alt element esențial al art. 7, şi anume previzibilitatea pedepselor".

Curtea Europeană a menționat expres renunțarea la jurisprudența sa anterioară şi a afirmat că „art. 7 § 1 garantează nu doar principiul neretroactivității unor legi penale mai severe, dar şi, implicit, pe cel al retroactivității legii penale mai favorabile".

În hotărârea *Maktouf şi Damjanovic c. Bosniei şi Herțegovinei* (Marea Cameră, 2013), Curtea nu statuează „in abstracto" asupra modului de aplicare a uneia sau alteia din legile penale succesive, ci analizează în concret efectele fiecărei reglementări. Astfel, dacă guvernul statului pârât a susținut că legea nouă – Codul penal din 2003 – este mai favorabilă în mod global, pentru că nu mai prevede pedeapsa cu moartea[1], Curtea, analizând în concret efectele fiecăruia dintre cele două Coduri penale în discuție asupra pedepselor aplicate reclamanților, a constatat caracterul mai favorabil al legii vechi – Codul din 1976[2]. Constatând violarea art. 7 din Convenție, Curtea a remarcat că, „din moment ce există o posibilitate reală ca aplicarea retroactivă a Codului din 2003 [N.B. a dispozițiilor separate ale acestui Cod privind limitele de pedeapsă, nu a Codului în ansamblul său] ar fi în dezavantajul reclamanților în privința sentinței, nu se poate spune că aceştia au beneficiat de garanții efective împotriva impunerii unei pedepse mai grele, cu încălcarea art. 7"[3].

Un alt aspect care a făcut obiectul unor clarificări din partea instanței europene este **noțiunea de lege**, care include atât normele „de origine legislativă", cât şi pe cele jurisprudențiale[4]. Această extindere a noțiunii de lege nu este limitată la statele în care se aplică sisteme de *common law,* ci se aplică şi pentru hotărârile cu caracter general obligatoriu ale unor instanțe din celelalte state, mai ales când acestea se referă la interpretarea textelor de lege propriu-zise.

---

[1] CEDO (Marea Cameră), cauza *Maktouf şi Damjanovic c. Bosniei şi Herzegovina* (2013), §62.
[2] *Idem*, §68-69.
[3] *Idem*, §70.
[4] C. Birsan, *Convenția*...ed. a 2-a, p. 577.

În hotărârea *Kononov c. Letoniei* (2007), menționată anterior, care a avut ca obiect tot pretinsa încălcare a art. 7 din Convenție, Curtea a afirmat că, atunci când vorbește de „lege", art. 7 „se referă la același concept cu cel la care Convenția face referire și în alte părți în care se folosește acest termen, adică un concept ce cuprinde legea scrisă și nescrisă și care implică cerințe **calitative** (*s.n.*), în mod special cele privind accesibilitatea și previzibilitatea".

În ceea ce privește **previzibilitatea** în mod special, Curtea reamintește că „oricât de clar este redactată o dispoziție legală, în orice sistem de drept, inclusiv în dreptul penal, există un element inevitabil de interpretare judiciară. Întotdeauna va fi nevoie de elucidarea unor îndoieli și de adaptarea la circumstanțele în schimbare. Într-adevăr, în unele state părți la Convenție, dezvoltarea progresivă a dreptului penal prin interpretarea judiciară este o parte bine înrădăcinată și necesară a tradiției juridice. Articolul 7 din Convenție nu poate fi citit ca scoțând în afara legii clarificarea graduală a regulilor răspunderii penale prin interpretarea judiciară (...)"[1].

Noțiunea de previzibilitate a legii are, așadar, o aplicare esențială în materia legii penale mai favorabile, deoarece de ea depinde reglarea conduitei celor interesați, dar și interpretarea instanțelor judecătorești, într-o jurisprudență unitară. Previzibilitatea se apreciază după două criterii: claritatea legii și calitatea interpretării acesteia de către judecătorul cauzei penale[2]. Dacă în cazul primului criteriu, nu există o cerință de claritate absolută, în privința criteriului interpretării judiciare, Curtea a recunoscut jurisprudenței un caracter „complementar dreptului scris"[3]: „este, de altfel, stabilit în tradiția juridică a Regatului Unit, ca și în alte state părți la Convenție, că jurisprudența, ca izvor de drept, contribuie la evoluția progresivă a dreptului penal". Curtea Europeană a mai precizat, în aceeași hotărâre, că dispozițiile art. 7 § 1 nu împiedică o „clarificare graduală" a regulilor aplicabile în materie de răspundere penală printr-o interpretare judiciară specifică fiecărei cauze, cu condiția ca rezultatul să fie „coerent, raportat la substanța infracțiunii, și previzibil, în mod rezonabil"[4].

Curtea a mai considerat, tot în această linie, că retroactivitatea unui reviriment jurisprudențial al instanțelor naționale într-un sens defavorabil acuzatului poate să se constituie într-o violare a art. 7 din Convenție[5].

Jurisprudență la art. 7
Brown c. RU (1998)
Streletz, Kessler și Krenz c. RFG (2001)
Achour c. Franței (2006)
Dragotoniu și Militaru-Pidhorni c. României (2007)
Custers, Deveaux și Turk c. Danemarcei (2007)
Jorgic c. RFG (2007)
Kononov c. Letoniei (2007; 2010)
Scoppola c. Italiei (2009)
Maktouf și Damjanovic c. Bosniei-Herțegovina (2013)

[1] CEDO, hotărârile *Streletz, Kessler și Krenz c. RFG* (Marea Cameră, 2001); *K.H.W. c. RFG* (Marea Cameră, 2001); *Jorgic c. RFG*, 2007; *Korbely c.Ungariei* (Marea Cameră, 2008).
[2] L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 90.
[3] *Idem*, p. 91.
[4] CEDO, cauza *S.W. c. RU* (1995).
[5] *Ibidem.*

Capitolul VIII. Dreptul la respectarea vieții private și familiale. Dreptul la căsătorie

§1. Noțiunea de „viață privată". Obligațiile statelor privind protecția vieții private

Noțiunea de „viață privată" nu are o definiție precisă în jurisprudența europeană, primind o interpretare extensivă din partea judecătorilor Curții Europene. Astfel, s-a arătat, de pildă, că protecția vieții private nu acoperă doar sfera intimă a relațiilor personale, ci și „dreptul individului de a lega și dezvolta relații cu semenii săi", aceasta, deoarece „ar fi prea restrictivă limitarea noțiunii de viață privată la un cerc interior în care individul își trăiește viața personală așa cum crede de cuviință"[1]. Nici doctrina europeană în materie nu este unanimă în privința unei definiții a vieții private[2]. Chiar în lipsa unei definiții stabile, viața privată este unul din cele mai importante elemente ale libertății individului: de aici și necesitatea protecției acestui drept atât la nivel intern, cât și internațional.

Noțiunile de „viață privată", „domiciliu" și „corespondență", utilizate în art. 8, au fost interpretate „dinamic"[3] de Curtea Europeană, ele acoperind și activitățile profesionale sau comerciale, ca și localurile unde acestea se desfășoară. De asemenea, este protejat și **dreptul la nume**, înțeles ca un mijloc de identificare personală și de relație cu alții. În plus, Curtea a inclus în noțiunea de „viață privată" **integritatea fizică și morală a persoanei**, cuprinzând și viața sexuală a acesteia[4]. Mai mult decât atât, Curtea a aplicat aici principiul protecției *par ricochet*, deducând inclusiv **dreptul la un mediu sănătos** ca inclus în sfera protecției vieții private.

Dreptul la protecția sferei private a vieții individului este considerat, în interpretarea sa liberală, un „drept negativ", care ar implica doar obligații negative, de abținere, din partea statului. În cauza *Kroon c. Olandei* (1994), Curtea a definit „obiectul esențial" al art. 8 ca fiind „protecția individului împotriva acțiunilor arbitrare din partea autorităților publice".

Cu toate acestea, Curtea Europeană, în spiritul aceleiași interpretări dinamice, a extins sfera obligațiilor statale înspre obligațiile pozitive ce incumbă statelor în respectarea acestui drept. Astfel de obligații pozitive pot fi: luarea unor măsuri legislative de asigurare a unui statut favorabil copilului natural, instituirea unor garanții ale procesului echitabil în vederea posibilității efective de apărare în fața instanțelor naționale a dreptului la respectul vieții private și familiale etc.[5] Un exemplu deosebit de sugestiv este cel al cauzei *Smirnova c. Rusiei* (2003), în care Curtea Europeană a stabilit o violare a art. 8 nu printr-o singură acțiune sau inacțiune precisă a statului, ci printr-o serie de

---

[1] CEDO, cauza *Niemietz c. RFG* (1992).

[2] A se vedea și D. Chagnollaud, G. Drago (dir.), *Dictionnaire des droits fondamentaux*, Dalloz, Paris, 2007, p. 726.

[3] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 369.

[4] Com. EDO, cauza *X și Y c. Olandei* (1985).

[5] CEDO, cauzele *Airey c. Irlandei* (1979), *Marckx c. Belgiei* (1979), *Van Oosterwijk c. Belgiei* (1980) și *Johnston ș.a. c. Irlandei* (1986).

inconveniente produse în timp, ce au constituit, luate împreună, o ingerință în viața privată a reclamantei. Originea ingerinței a fost confiscarea nejustificată a pașaportului reclamantei, ceea ce a generat o serie de prejudicii privind accesul la angajare, la servicii medicale gratuite etc.

Curtea Europeană a „proceduralizat" protecția drepturilor garantate de art. 8, recunoscând, în cauza *H.M. c. Turciei* (2006), că obligația pozitivă care incumbă statului în temeiul art. 8 include şi necesitatea efectivității anchetelor realizate de autoritățile naționale şi, în consecință, respectarea unor obligații cu caracter procedural.

§2. Dreptul la respectarea vieții private

Dreptul la respectarea vieții private este un drept complex, cu multiple declinări datorate jurisprudenței Curții Europene. El include, în primul rând, dreptul la **secretul vieții private**, dar şi dreptul la **identitate personală** (inclusiv sexuală), dreptul la **integritate fizică şi morală** precum şi, mai nou, dreptul la un **mediu sănătos**, dedus ca drept de sine stătător din jurisprudența Curții Europene. De asemenea, Curtea a inclus în această sferă de protecție dreptul la libertatea circulației[1], dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a-şi menține modul de viață tradițional[2].

2.1. Dreptul la secretul vieţii private

Acest drept mai este denumit „dreptul de a trăi la adăpost de privirile străine" sau „dreptul de a fi lăsat în pace". Sfera sa include şi asigurarea respectului pentru domiciliu (spațiul privat al persoanei), în scopul protecției intimității locului unde se desfăşoară viața privată[3].

Obiectul protecției acestui drept îl mai formează şi secretul opiniilor şi datelor cu caracter personal, care trebuie ocrotit împotriva încălcărilor „clasice" ale secretului corespondenței şi mai ales împotriva mijloacelor moderne de investigare de care dispun autoritățile publice: ascultarea telefoanelor, constituirea şi comunicarea de fişiere de date cu caracter personal, păstrarea şi folosirea unor fişiere de date fără ştirea persoanei etc.[4]. Unele imperative ce țin de asigurarea securității naționale (cum ar fi lupta împotriva spionajului şi terorismului) sau de asigurarea ordinii publice pot necesita folosirea unor asemenea sisteme de supraveghere secretă a persoanelor, însă Curtea se asigură, în cauzele cu care este sesizată, de existența unor garanții suficiente împotriva abuzurilor.

În cauza *Rotaru c. României* (2000), Curtea a constatat o încălcare, de către autoritățile statului român, a art. 8, arătând că sistemul românesc de strângere şi arhivare a informațiilor nu furnizează garanții suficiente împotriva abuzurilor şi nici garanții procedurale suficiente. De asemenea, în cauza *Peck c. RU* (2003), Curtea a statuat că supravegherea prin camere video a unor locuri publice constituie o ingerință în viața privată a persoanei atunci când datele vizuale respective sunt înregistrate şi fac apoi obiectul unei divulgări publice.

[1] CEDO, cauza *Iletmiş c. Turciei* (2005).
[2] CEDO, cauzele *Buckley c. RU* (1996) şi *Chapman c. RU* (2001) ş.a.
[3] CEDO, cauza *Gillow c. RU* (1986).
[4] CEDO, cauza *Leander c. Suediei* (1987).

Supravegherea prin geolocație (sistem GPS) a făcut obiectul hotărârii pronunțate în cauza *Ben Faiza c. Franței* (2018). Analizând compatibilitatea supravegherii reclamantului cu prevederile Convenției, Curtea a constatat că legislația internă (Codul de procedură penală francez) nu stabileşte suficiente garanții pentru ca persoanele supuse acestor proceduri să fie pe deplin protejate împotriva arbitrariului: prevederile legale în cauză nu erau suficient de clare şi previzibile, inclusiv din perspectiva marjei de discreție a autorităților în astfel de cazuri.

Cauzele privind supravegherea video la locul de muncă au generat hotărâri interesante ale Curții Europene. În cauza *Antović şi Mirović c. Muntenegru* (2017), Curtea a arătat că nerespectarea prevederilor legislației interne privind supravegherea video prin camere instalate în amfiteatre universitare a constituit o violare a art. 8. Interesant este, în această hotărâre, raționamentul prin care Curtea a decis că art. 8 este aplicabil supravegherii video la locul de muncă, incluzând sălile de clasă şi de curs în categoria localurilor protejate de protecția vieții private: „Curtea notează că amfiteatrele universitare sunt locurile de muncă ale profesorilor. În aceste locuri, ei nu doar predau studenților, ci şi interacționează cu aceştia, dezvoltând relații reciproce şi construindu-şi identitatea socială. [Curtea] a decis deja că supravegherea video secretă a unui angajat la locul de muncă trebuie considerată, în sine, o intruziune considerabilă în viața privată a acestuia [cauza *Koepke c. RFG* (dec. 2010)]. Nu există niciun motiv pentru a se îndepărta de la această jurisprudență, chiar în cazurile în care supravegherea nu este secretă (...). Curtea a mai susținut că şi acolo unde reglementările angajatorului privind viața privată socială a angajaților sunt restrictive, aceasta nu poate fi redusă la zero. Respectul pentru viața privată continuă să existe, chiar dacă trebuie restrâns atât cât este necesar [cauza *Bărbulescu c. României* (2017)]"[1].

În cauza *Lopez Ribalda ş.a. c. Spaniei* (2018), Curtea a constatat o încălcare similară, generată de supravegherea video a angajaților unui supermarket, fără ca aceştia să fi fost informați în prealabil despre această supraveghere. O abordare diferită a avut Curtea în hotărârea *Libert c. Franței* (2018), în care a constatat că accesarea de către angajator a unor fişiere private ale angajatului, salvate pe computerul de la locul de muncă, nu a reprezentat o violare a art. 8. Accesarea a avut un scop legitim – protecția drepturilor şi libertăților altora – deoarece fişierele „private" accesate erau rezultatul unor acțiuni ilegale ale reclamantului.

Comunicarea datelor şi dosarelor medicale, chiar în cadrul unei proceduri judiciare poate aduce atingere art. 8 dacă această ingerință este disproporționată față de scopul urmărit. În acest caz, trebuie respectat principiul confidențialității informațiilor medicale, ca o componentă esențială a protecției vieții private. Această confidențialitate se impune atât pentru protecția vieții private a bolnavilor, dar şi pentru ca aceştia să nu-şi piardă încrederea în sistemul de sănătate[2]. Comunicarea sau divulgarea unui dosar medical trebuie însoțită de garanții adecvate împotriva eventualelor abuzuri şi poate avea loc fie în cadrul unei anchete penale, fie în desfăşurarea unei proceduri judiciare publice.

În privința dreptului la secretul vieții private, trebuie subliniat că protecția acordată de art. 8 se extinde, prin „efectul orizontal" al Convenției, şi asupra ingerințelor din partea unor persoane particulare. Astfel, statul are obligația pozitivă de a preveni şi

[1] CEDO, cauza *Antović şi Mirović c. Muntenegru* (2017).
[2] CEDO, cauza *Z. c. Finlandei* (1997).

sancționa ingerințe nejustificate în acest drept, prin reglementarea strictă a răspunderii detectivilor particulari sau a jurnaliștilor[1].

2.2. Identitatea personală, identitatea sexuală şi libertatea vieții sexuale

Dreptul de a-şi cunoaşte ascendența a fost inclus de către Curtea Europeană în sfera protejată de art. 8. Astfel, în cauza *Jaggi c. Elveției* (2006), reamintind importanța **dreptului la identitate** ca parte a dreptului la respectul vieții private, Curtea a arătat că „persoanele care încearcă să-şi stabilească ascendența au un interes vital, protejat de Convenție, de a obține informații care le sunt indispensabile pentru a descoperi adevărul despre un aspect important al identității". Imposibilitatea de a obține efectuarea unei analize ADN a unor țesuturi din rămăşițele pământeşti ale presupusului tată biologic al reclamantului a fost considerată o ingerință disproporționată cu dreptul la identitate, neputând fi justificată prin protecția memoriei defunctului şi intangibilitatea corpului acestuia.

Curtea Europeană a arătat că viața privată acoperă integritatea fizică şi morală a persoanei şi include **viața sexuală**[2]. Acest drept, fundamentat pe principiile toleranței şi pluralismului, se defineşte ca dreptul fiecăruia de a duce o viață sexuală la alegerea sa şi în conformitate cu identitatea sa interioară, chiar dacă acest comportament sexual este susceptibil de a „şoca sau nelinişti" pe majoritatea oamenilor. Astfel, relațiile sexuale între persoane de acelaşi sex – adulți ce consimt la aceasta – şi care au loc în intimitate nu pot face obiectul unei represiuni penale[3]. În plus, Curtea a subliniat că discriminarea pe motivul orientării sexuale reprezintă o violare a art. 8. În cauzele *Perkins şi R. c. RU* (2002) şi *Beck, Copp şi Bazeley c. RU* (2002), Curtea a considerat trecerea în rezervă a reclamanților, pe motivul orientării lor homosexuale, ca fiind o încălcare a art. 8 din Convenție[4].

Limitări pot fi însă impuse, de exemplu, în privința manifestărilor publice ale comportamentului sexual. Astfel, sunt conforme cu garanția art. 8 interdicțiile privind manifestarea publică a unei atitudini homosexuale, în scopul protecției persoanelor vulnerabile, fără discernământ (incapabili, minori)[5] sau incriminarea penală a practicilor sexuale sado-masochiste ce duc la provocarea de răni corporale[6]. Dimpotrivă, interzicerea şi sancționarea penală a unor activități homosexuale în grup şi înregistrarea unor casete cu caracter pur privat constituie o încălcare a art. 8 din Convenție[7].

Una din materiile cele mai controversate este cea a **transsexualismului**. Curtea Europeană a recunoscut implicit, în cauza *Rees c. RU* (1986), şi apoi expres, în cauza *B. c. Franței* (1992), dreptul persoanei de a-şi schimba identitatea sexuală. Cu toate acestea, Curtea a recunoscut că statul are o largă marjă de apreciere pentru a justifica refuzul său de a recunoaşte în drept noua identitate sexuală a transsexualilor operați şi că nu se poate impune o obligație pozitivă generală a statelor de a modifica sistemele

[1] Com. EDO, cauza *Winer c. RU* (1986).

[2] Com. EDO, cauza *X şi Y c. Olandei*, precitată. A se vedea şi CEDO, cauza *K.A. şi A.D. c. Belgiei* (2005).

[3] CEDO, cauza *Norris c. RU* (1988).

[4] A se vedea şi CEDO, cauzele: *Smith şi Grady c. RU* (1999), *Lustig-Prean şi Beckett c. RU* (1999).

[5] CEDO, cauza *Dudgeon c. RU* (1981).

[6] CEDO, cauza *Laskey, Jaggard şi Brown c. RU* (1997).

[7] CEDO, cauza *A.D.T. c. RU* (2000).

de înregistrare a naşterilor astfel încât să dea solicitanților dreptul de a aduce la zi sau de a adnota acest registru pentru a figura în el noua identitate sexuală[1].

În hotărârile de referință din cauzele *I. c. RU* şi *Christine Goodwin c. RU* (2002), Curtea a arătat că „poate exista o atingere gravă adusă vieții private dacă dreptul intern este incompatibil cu un aspect important al identității personale. Stresul şi înstrăinarea generate de discordanța dintre rolul adoptat în societate de o persoană transsexuală operată şi condiția impusă de drept, care refuză să consacre schimbarea de sex, nu poate, în opinia Curții, să fie considerate drept un inconvenient minor decurgând dintr-o formalitate. Este vorba de un conflict între realitatea socială şi drept, care plasează persoana transsexuală într-o situație anormală, inspirându-i sentimente de vulnerabilitate, umilire şi anxietate"[2]. Fără a pierde din vedere dificultățile ce vizează interesul general în această delicată materie, adică schimbarea fundamentală a sistemului de înregistrare a naşterilor, accesul la registre, dreptul familiei etc., Curtea a arătat că trebuie să existe un echilibru cu interesul persoanelor respective, deoarece demnitatea şi libertatea omului sunt însăşi esența protecției oferite de Convenție. De aceea, Curtea s-a exprimat foarte ferm: „în secolul al XXI-lea, facultatea transsexualilor, precum concetățenii lor, de a se bucura pe deplin de dreptul la dezvoltare personală şi la integritate fizică şi morală nu poate fi considerată drept o chestiune controversată. Pe scurt, situația nesatisfăcătoare a transsexualilor operați, care trăiesc între două lumi, deoarece nu aparțin cu adevărat niciunui sex, nu mai poate dura". În cauza citată, Curtea s-a pronunțat în favoarea reclamantelor, constatând încălcarea art. 8 din Convenție[3].

Cu toate acestea, libertatea alegerilor în materia comportamentului sexual trebuie conciliată cu protecția drepturilor şi intereselor altora. Astfel, legea poate interveni pentru a interzice manifestarea publică a unei atitudini homosexuale sau pentru a proteja minorii sau incapabilii majori.

2.3. Dreptul la imagine

Dreptul persoanei la propria imagine a fost recunoscut de Curtea Europeană ca o componentă a respectului vieții private. Publicarea imaginii unei persoane, fără consimțământul acesteia, ce ar avea ca efect prejudicierea materială sau morală a acesteia, constituie o încălcare a art. 8. În cauza *Peck c. RU* (2003), difuzarea la televiziune – în cadrul unei campanii de informare – a imaginii reclamantului în cursul unei tentative de sinucidere, surprinsă de o cameră ce făcea parte dintr-un circuit închis, a constituit o atingere gravă şi disproporționată adusă vieții private a acestuia şi, pe cale de consecință, o violare a art. 8. În cauza *Perry c. RU* (2003), filmarea reclamantului, fără cunoştința acestuia, în scopuri de identificare, a fost considerată de Curte ca fiind o violare a art. 8, prin nerespectarea procedurilor legale aplicabile.

În hotărârea din cauza *Von Hannover c. RFG* (2004), Curtea a fost pusă în situația de a „echilibra" dreptul la libertatea de exprimare cu dreptul la respectul vieții private şi la propria imagine[4], ultimul fiind invocat de reclamantă în legătură cu nesancționarea

[1] A se vedea şi CEDO, cauza *Sheffield şi Horsham c. RU* (1998).

[2] C.-L. Popescu, *Jurisprudența CEDO 1999-2002, op. cit.*, p. 443.

[3] A se vedea şi: CEDO, cauza *Grant c. RU* (2006); J.-M. Larralde, *L'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme et la protection de l'identité sexuelle*, RTDH nr. 65, ianuarie 2006, p. 35-54.

[4] A se vedea şi CEDO, cauzele: *Tammer c. Estoniei* (2001), *News Verlags GmbH & CoKG c. Austriei* (2000) şi *Krone Verlags GmbH & CoKG c. Austriei* (2002).

publicării neautorizate a unor fotografii ale sale în presa germană: „dacă libertatea de exprimare se întinde şi asupra publicării de fotografii, aici este vorba totuşi de un domeniu în care protecția reputației şi a drepturilor altora dobândeşte o importanță specială. În speță, este vorba nu de difuzarea de „idei", ci de imagini ce conțin „informații" foarte personale, chiar intime, despre un individ. În plus, fotografiile care apar în presa de senzație sunt adesea realizate într-un climat de hărțuire continuă, antrenând pentru persoana respectivă un sentiment foarte puternic de intruziune în viața sa privată şi chiar de persecuție". Chiar dacă reclamanta este una din reprezentantele familiei Principelui de Monaco, ea are doar un rol de reprezentare socială şi culturală şi nu exercită nicio funcție de autoritate publică; aşa încât, Curtea a apreciat că, deşi există un drept al publicului de a fi informat asupra unor chestiuni de interes public, fotografiile în cauză țineau exclusiv de viața privată a reclamantei şi în afara oricărei sfere de dezbateri publice sau politice. Cum criteriul determinant de apreciere în orice demers de „echilibrare" a libertății de exprimare cu dreptul la respectul vieții private este, în viziunea Curții, susceptibilitatea subiectului de a deschide o dezbatere de interes general, în cauza de față acest criteriu nu a fost îndeplinit. Criteriile şi instrumentele jurisdicțiilor interne pentru protecția vieții private, criticate de reclamantă în cererea sa, au fost considerate de Curte ca fiind insuficiente pentru a asigura acestui drept o protecție efectivă şi concretă, astfel încât a constatat violarea art. 8 din Convenție.

Într-un demers similar de conciliere a aceloraşi două drepturi, Curtea Europeană a dat prioritate libertății de exprimare în privința dezbaterii asupra ultimei boli a fostului preşedinte francez Francois Mitterand (boală terminală, dar ținută secretă timp de peste 20 de ani şi revelată de medicul personal în cartea – interzisă de autorități şi „obiect" al litigiului de la Strasbourg – *Le grand secret*)[1].

În *Hachette Filipacchi et Associés c. Franței* (2007), Curtea a avut o opinie contrară celei din *Société Plon.* Cauza avea la origine publicarea, de către revista franceză *Paris Match,* a unor fotografii luate imediat după asasinarea prefectului Erignac, în Corsica (februarie 1998), şi în care apăreau imagini ale cadavrului la locul atentatului. Rudele prefectului au obținut sancționarea societății reclamante la publicarea unui „comunicat judiciar" prin care să îşi ceară scuze pentru atingerea adusă sentimentelor acestora. Deşi subiectul fotografiilor a fost, fără îndoială, unul „de interes general", modul şi mai ales momentul în care ele au fost date publicității au avut drept consecință, în viziunea Curții, „reînvierea traumatismului suferit de apropiații victimei, ca urmare a asasinatului. De aceea, aceste publicații au adus atingere dreptului acestor persoane la respectul vieții private". Concluzia Curții, în speță, a fost că dreptul la respectul vieții private a avut prioritate față de libertatea de exprimare, neexistând, aşadar, o violare a art. 10.

În hotărârea *Popovi c. Bulgariei* (2016), Curtea a considerat că înregistrarea şi divulgarea unor imagini cu reclamantul din timpul arestării au fost efectuate fără acordul acestuia. Chiar în absența unei opoziții exprese a reclamantului, Curtea a considerat că ingerința în exercitarea de către reclamant a dreptului său la imagine, drept care face parte integrantă din noțiunea de viață privată, a fost disproporționată, dând naştere unei violări a art. 8. Motivul principal al violării a fost faptul că înregistrarea şi difuzarea acestor imagini nu sunt prevăzute de lege ca parte a procedurii penale: „Codul de procedură penală bulgar prevede posibilitatea efectuării unor înregistrări video în cadrul procesului penal, atunci când este vorba despre strângerea probelor, de exemplu, în

[1] CEDO, cauza *Société Plon c. Franței* (2004). Pentru o comparație între cele două hotărâri, a se vedea P. Wachsmann, *Secrets petits et grands*, în EDL nr. 14 din august 2004.

cadrul cercetării la fața locului al unei percheziții sau al unui interogatoriu (...). Or, în speță, nu au fost înregistrate video și divulgate actele de urmărire penală efectuate în locația unde a fost arestat reclamantul, ci însăși arestarea persoanei în cauză. Prin urmare, nu s-a demonstrat în fața Curții faptul că ingerința în cauză era prevăzută de lege".

Hotărârea *Einarsson c. Islandei* (2017) leagă protecția dreptului la propria imagine de libertatea de exprimare pe internet. În cauză, reclamantul fusese cercetat pentru viol și, la o săptămână după încetarea urmăririi penale de către procurori, a fost acuzat ca „violator" pe o rețea de socializare. Curtea Supremă nu a considerat aceste afirmații ca fiind o calomnie, însă Curtea Europeană a decis că instanțele naționale nu au asigurat un echilibru echitabil între dreptul la imagine al reclamantului și libertatea de expresie pe rețelele de socializare.

În privința **dreptului la nume** ca o componentă a dreptului la imagine și la respectul vieții private în general, Curtea a decis că refuzul autorităților de a autoriza pe reclamantă să poarte, ca femeie căsătorită, exclusiv numele său de familie de dinainte de căsătorie, constituie o violare a art. 8 și în același timp o discriminare, contrară art. 14 din Convenție[1]. De asemenea, refuzul ofițerului de stare civilă de a înregistra prenumele copilului ales de părinți constituie o ingerință nejustificată cu acest drept[2].

2.4. Dreptul la un mediu sănătos

Una din cele mai interesante construcții jurisprudențiale ale Curții Europene a Drepturile Omului este includerea dreptului la un mediu sănătos în sfera protecției vieții private. Într-o primă etapă, reprezentată de deciziile, rapoartele și hotărârile în cauzele *Baggs c. RU* (1987) și *Powell și Rayner c. RU* (1990), Comisia și Curtea au considerat că poluarea sonoră datorată exploatării unui aeroport în vecinătatea domiciliului reclamanților constituie o ingerință în viața privată a acestora.

În *Powell și Rayner c. RU*, reclamanții, ale căror locuințe erau situate în apropierea aeroportului Heathrow din Londra, chiar sub traseele de zbor, au pretins că dreptul lor la respectul vieții private, mai precis calitatea vieții și dreptul de a se bucura de domiciliul lor, au fost afectate de zgomotul produs de avioane. Curtea a admis importanța economică majoră a aeroportului Heathrow, arătând că existența aeroporturilor internaționale în zone urbane dens populate a devenit o necesitate pentru bunăstarea economică a țării. De asemenea, Curtea a mai observat că unele măsuri fuseseră luate pentru a diminua lipsa confortului populației afectate de aceste activități: restricții impuse pentru zborurile de noapte, monitorizarea nivelului de zgomot al aparatelor de zbor, izolarea fonică a peste 16.000 de locuințe etc. Luând în considerare toate acestea, Curtea a decis că „nu există motive serioase pentru a susține că atât politica economică în acest domeniu, cât și conținutul măsurilor speciale luate de Regatul Unit ar da naștere unei violări a art. 8 din Convenție". Meritul acestei hotărâri totuși stă în demonstrarea intenției Curții de a accepta că dreptul la un mediu sănătos poate face obiectul unor plângeri bazate pe art. 8 din Convenție[3].

---

[1] CEDO, cauza *Unal Tekeli c. Turciei* (2004).

[2] CEDO, cauza *Guillot c. Franței* (1996).

[3] A se vedea și A. Mowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Oxford, Portland Oregon, Hart Publishing, 2004, p. 182.

O cu totul altă turnură a luat jurisprudența Curții în 2001, în cauza *Hatton ş.a. c. RU*, care privea aceeaşi problemă a poluării fonice produse de aeroporturi şi de aeroportul Heathrow în special.

Reclamanții s-au referit la liniile directoare ale Organizației Mondiale a Sănătății privind valoarea nivelului de zgomot pentru evitarea tulburării somnului pe timp de noapte, care ar fi trebuit să fie de maximul 60 decibeli şi au pretins că guvernul nu a făcut suficiente cercetări pentru a susține opinia sa că nivelurile constatate de 80 decibeli erau tolerabile. De asemenea, reclamanții au susținut că, în aceste condiții, a existat o ingerință în dreptul lor la respectul vieții familiale şi private şi al domiciliului, garantat de art. 8 din Convenție. Ei au arătat că reglementarea zborurilor de noapte – care stabilea un plafon al nivelului de zgomot şi limitarea la un număr maxim de avioane – nu a fost precedată de studii adecvate elaborate de Departamentul Britanic de Transport privind modul în care zgomotul produs de zborurile de noapte afectează somnul celor interesați şi privind beneficiile economice specifice ale zborurilor de noapte. Ei au mai subliniat că studiul din 1992 privind somnul, elaborat de guvern, privea doar trezirea din somn şi nu cuprindea concluzii despre efectele insomniei. Reclamanții au susținut că insomnia (imposibilitatea de a adormi) nu a fost niciodată subiect al unui studiu ştiințific adecvat.

Soluționând cauza, Curtea a arătat, în primul rând, că aeroportul Heathrow şi avioanele folosite nu erau nici deținute, nici controlate sau operate de guvern sau de vreo agenție a guvernului. Aşadar, Curtea a considerat că Regatul Unit nu a provocat nicio „ingerință" în dreptul reclamanților la respectul vieții private. De aceea, cererea reclamanților se situează pe terenul obligațiilor pozitive ale statului de a lua măsurile rezonabile şi adecvate pentru a ocroti acest drept al reclamanților. În orice caz, indiferent de abordarea analitică adoptată, principiile aplicabile privind justificarea în temeiul art. 8 § 2 sunt similare. În ambele contexte – fie că este vorba de o ingerință, fie de o neîndeplinire a unei obligații pozitive – trebuie respectat un „just echilibru" (*fair balance*) între interesele contradictorii ale indivizilor şi ale comunității în întregul ei. În ambele cazuri, statul se bucură de o anumită marjă de apreciere în stabilirea măsurilor care trebuie luate pentru a asigura respectarea Convenției.

Curtea a subliniat totuşi că, în dorința de a atinge acel just echilibru, statele trebuie să ia în considerare o serie de circumstanțe. Mai mult, în domeniul deosebit de sensibil al protecției mediului, simpla referire la bunăstarea economică a țării nu este suficientă pentru a înlătura drepturile altora. De asemenea, statele trebuie să minimalizeze, pe cât posibil, ingerințele în aceste drepturi, încercând să găsească soluții alternative şi încercând să-şi atingă scopurile în moduri care să afecteze în cea mai mică măsură drepturile omului. Pentru a realiza aceasta, un proiect susceptibil a afecta drepturi trebuie precedat de o investigație adecvată şi completă care să caute cea mai bună soluție posibilă.

Evaluând atitudinea guvernului privind găsirea justului echilibru în cauză, Curtea a conchis că, deşi este cel puțin posibil ca zborurile de noapte să contribuie, într-o oarecare măsură, la dezvoltarea economiei naționale, importanța acestei contribuții nu a fost niciodată evaluată critic, nici de guvern, nici de cercetări independente.

Cu privire la impactul asupra reclamanților, produs de creşterea numărului zborurilor de noapte, Curtea a constatat că s-au făcut doar cercetări restrânse privind natura tulburărilor de somn şi insomniilor provocate de acestea.

Luând în considerare toate acestea şi în ciuda marjei de apreciere a statului pârât, Curtea a apreciat că acesta nu a reuşit să realizeze justul echilibru între bunăstarea economică a țării şi dreptul reclamanților de a se bucura efectiv de domiciliile lor, precum şi dreptul la respectul vieții private şi familiale. De aceea, Curtea a decis existența unei violări a art. 8 din Convenție. Hotărârea Camerei în această cauză a impus obligații mai oneroase în sarcina statelor, de a realiza investigații anterioare privind efectele asupra mediului, produse de proiecte şi activități majore care prezintă un risc de a încălca drepturile individuale protejate de art. 8 din Convenție[1].

Hotărârea pronunțată în cauza *Hatton ş.a. c. RU* (2001) a fost retrimisă, la cererea guvernului, în fața Marii Camere a Curții. Colegiul Marii Camere a admis cererea spre examinare, în temeiul art. 43 din Convenție, iar la 8 iulie 2003, Marea Cameră a pronunțat hotărârea finală, prin care se răsturna opinia majoritară a Camerei.

În raționamentul său, Marea Cameră a comparat, în primul rând, cauza de față cu alte cauze din domeniul protecției mediului: „în alte cauze anterioare în care probleme ale mediului au dat naştere unor violări ale Convenției, acestea au fost provocate de eşecul autorităților naționale în a respecta unele aspecte ale dreptului intern. Astfel, în cauza *Lopez Ostra c. Spaniei* (1998), stația de tratament al deşeurilor a fost ilegală, neavând licența necesară. În cauza *Guerra ş.a.*, violarea a fost, de asemenea, bazată pe poziția ilegală la nivel intern". În cazul de față, Curtea a arătat că acest element al iregularității interne este cu desăvârşire absent: „politica zborurilor de noapte, pusă în practică în 1993, a fost atacată de autoritățile locale, dar a fost considerată, după o serie de modificări, compatibilă cu dreptul intern. Reclamanții nu au susținut că această politică a fost în vreun fel ilegală şi nici nu au epuizat căile de recurs interne cu privire la o astfel de plângere. Mai mult, ei nu se plâng nici că zborurile de noapte care le tulbură somnul ar încălca regulile interne existente".

În scopul stabilirii existenței justului echilibru între interesele contradictorii în cauză, Curtea a admis încă o dată că protecția mediului trebuie luată în considerare de către state atunci când acestea acționează în cadrul marjei lor de apreciere, dar că nu ar fi sarcina sa să adopte o abordare specială în privința unui statut special al drepturilor privitoare la mediu. Concret, Curtea a statuat că reglementarea zborurilor de noapte este o măsură generală, care nu se adresează în mod special reclamanților şi de aceea nu a reprezentat o ingerință directă în viața lor privată, comparabilă cu măsurile penale din cauza *Dudgeon c. RU* (1981), cu privire la care Curtea a stabilit o marjă de apreciere foarte restrânsă.

Aplicând testul justului echilibru, Marea Cameră a avut o viziune opusă, observând, în primul rând, că „zborurile de noapte contribuie, într-o oarecare măsură, la economia generală. Guvernul a prezentat Curții rapoarte privind rezultatele unor investigații asupra valorii economice a zborurilor de noapte, elaborate atât înainte, cât şi după reglementările din 1993". Cu privire la măsurile luate pentru a diminua efectele zgomotului avioanelor, Curtea a acceptat susținerile guvernului că aceste măsuri au fost luate la aeroportul Heathrow, în plus față de restricțiile zborurilor de noapte. Aceste măsuri au inclus: atestarea zgomotului aeronavelor pentru a reduce zgomotul la sursă; casarea obligatorie a aeronavelor vechi, zgomotoase; rute preferențiale în funcție de nivelul de zgomot; limitarea manipulărilor aeriene; taxe suplimentare de aeroport legate de nivelul de zgomot; programe de izolare fonică; compensații pentru tulburările cauzate

[1] *Idem*, p. 185.

de zgomot. Curtea a mai stabilit că reglementările din 1993 au fost precedate de o serie de investigații și studii efectuate pe o perioadă lungă de timp.

Noile măsuri speciale au fost aduse la cunoștința publicului prin intermediul unui „Document consultativ", ce cuprindea rezultatele unui studiu realizat de Departamentul de Transport și care privea zgomotul aeronavelor și tulburările de somn. Studiul arăta că limita impusă zborurilor de noapte trebuia stabilită astfel încât să nu permită o creștere a nivelului de zgomot pe timpul nopții. Acest document a fost publicat în ianuarie 1993 și a fost trimis unor societăți din industria aviatică, precum și locuitorilor din zonele apropiate aeroporturilor. Reclamanții și alte persoane aflate în situații similare au avut, așadar, acces la Documentul consultativ și ar fi putut acționa în vreun fel. Dacă astfel de acțiuni ar fi fost introduse și nu ar fi fost luate în considerare, a susținut guvernul, ei ar fi putut ataca acele decizii în instanță. Luând în considerare toate acestea, Marea Cameră a hotărât că autoritățile nu au depășit marja lor de apreciere prin neîndeplinirea justului echilibru între drepturile indivizilor la respectul vieții private și al domiciliului și interesele divergente ale altora și ale comunității în întregul ei. Așadar, Curtea nu a pronunțat nicio violare a art. 8 din Convenție.

Această hotărâre surprinzătoare a Curții este însoțită de o puternică opinie separată a judecătorilor Costa, Ress, Türmen, Zupančič and Steiner, în care se susține, între altele, că hotărârea Marii Camere pare să devieze de la dezvoltările la care s-a ajuns în jurisprudența anterioară a Curții și chiar reprezintă un pas înapoi (*s.n.*): „Ea dă prioritate considerentelor economice asupra condițiilor fundamentale de sănătate, calificând «sensibilitatea la zgomot» a reclamanților ca aparținând unei minorități a populației". Tendința de a minimaliza această sensibilitate – și în mod special preocupările privind zgomotul și tulburările de somn – este împotriva preocupărilor crescânde privind problemele mediului în Europa și în lume. O simplă comparație – spun cei patru judecători – a deciziilor Comisiei și hotărârilor Curții Europene în cauzele *Arrondelle* (1980), *Baggs* (1987) și *Powell și Rayner* (1990) cu hotărârea de față arată că noua viziune se întoarce împotriva curentului.

Personal, susțin această opinie separată extrem de bine documentată și argumentată, în special în ceea ce privește „limbajul-cheie" al majorității, criticat de cei patru judecători: „Dacă statului i se cere să acorde considerația cuvenită intereselor particulare a căror respectare este obligat să o asigure în virtutea art. 8, trebuie să i se lase posibilitatea de a alege între diferitele căi și mijloace de a-și îndeplini această obligație. Funcția de supraveghere a Curții, fiind de natură subsidiară, este limitată la a controla dacă soluția adoptată poate fi sau nu considerată că a îndeplinit justul echilibru". Autorii opiniei separate au observat, pe bună dreptate, că – atunci când este vorba despre astfel de situații intime, personale, cum este tulburarea constantă a somnului pe timp de noapte, de zgomotul avioanelor – există o obligație pozitivă a statelor de a asigura pe cât posibil ca oamenii obișnuiți să se bucure de condiții normale de somn. Nu s-a demonstrat că reclamanții sunt instabili sau că „sensibilitatea" lor la zgomot și „predispoziția de a fi tulburați de zgomot" ar putea fi subiective. Curtea chiar a fost de acord că aceștia au fost afectați „considerabil" de către reglementarea în cauză, în privința posibilității de a dormi.

Marea Cameră, în hotărârea *Hatton,* a făcut, din păcate, un pas înapoi în jurisprudența Curții privind protecția *par ricochet* a dreptului la un mediu sănătos, în cazurile de poluare fonică. Așa cum au observat, cu amărăciune, autorii opiniei separate, această hotărâre nu este în concordanță cu una din cele mai importante funcții ale protecției

drepturilor omului, şi anume de a proteja „micile minorități" al căror element subiectiv le face diferite de majoritate.

Poluarea fonică a făcut obiectul hotărârii *Zamit Maepel c. Maltei* (2011), în care reclamanții se plângeau de prejudiciile privind dreptul de a se bucura de domiciliul lor, cauzate de focurile de artificii organizate cu ocazia unui festival tradițional, în apropiere. Făcând referire, pe de-o parte, la interesele generale ale comunității, invocate de guvern, legate de organizarea festivalurilor respective şi, pe de altă parte, la marja de apreciere extinsă a statului în astfel de cazuri, Curtea a stabilit că, deşi reclamanții ar fi putut suferi din cauza focurilor de artificii, totuşi aceştia nu au reuşit să demonstreze un risc real pentru prejudicii materiale şi personale, care să ducă la constatarea vreunui dezechilibru între interesele conflictuale. De asemenea, analizând măsurile luate de autorități pentru a proteja indivizii împotriva unor eventuale accidente, Curtea le-a considerat adecvate, iar procesul decizional prevede consultarea unor experți pentru a stabili impactul economic şi asupra mediului al unor astfel de acțiuni. Un element important în luarea deciziei finale a Curții a fost faptul că reclamanții cunoşteau destinația ocazională a câmpului din vecinătate, atunci când au dobândit proprietatea asupra locuinței. În aceste circumstanțe, Curtea a considerat că a existat un just echilibru între interesele aflate în conflict, iar marja de apreciere a statului nu a fost depăşită cu încălcarea art. 8. De aici, decizia unanimă de non-violare a acestui text.

Alte cazuri de poluare fonică au fost legate de zgomotul şi poluarea provocate de traficul feroviar şi rutier intens şi insuficient reglementat[1], zgomotul produs de firme şi cluburi ce funcționau în clădiri rezidențiale[2], zgomotul provocat de spații industriale[3].

Poluarea chimică are, în viziunea Curții, o „influență directă" asupra dreptului la respectul vieții private şi familiale. Hotărârile de referință în această materie sunt *Lopez Ostra*, *Guerra* şi *McGinley şi Egan*.

Lopez Ostra c. Spaniei (1994) a fost prima cauză din jurisprudența Curții în care aceasta a admis o plângere privind încălcarea dreptului la un mediu sănătos. Eşecul autorităților naționale de a-i proteja pe reclamanți de efectele poluării chimice grave a fost considerată o încălcare a obligației pozitive a statului ce decurge din art. 8. În speță, domiciliul reclamanților se afla în imediata apropiere a unei stații de procesare a deşeurilor (în mod ironic, stația fusese construită tocmai pentru a rezolva problema poluării industriale), care degaja gaze toxice. Situația continuă (pe parcursul a cinci ani) i-a determinat în final pe reclamanți să-şi părăsească domiciliul şi să se mute într-un apartament, pe cheltuiala autorităților locale. Totuşi, Curtea, constatând că gazele toxice au atins pragul „poluării chimice serioase" – cerut pentru a „afecta viața privată şi familială" – a statuat că autoritățile nu au atins **justul echilibru** necesar între interesele divergente în cauză.

Cauza *Moreno Gomez c. Spaniei* (2004) a avut la origine poluarea fonică provocată de o discotecă, iar Curtea a constatat violarea art. 8 pentru că „atingerile aduse dreptului la respectul domiciliului nu vizează doar atingerile materiale, cum ar fi intrarea neautorizată, ci şi pe cele imateriale sau incorporale, cum ar fi zgomotele, emisiile, mirosurile şi alte ingerințe"[4].

---

[1] CEDO, cauzele *Dees c. Ungariei* (2010) şi *Grimkovskaya c. Ucrainei* (2011).

[2] CEDO, cauza *Mileva ş.a. c. Bulgariei* (2010).

[3] CEDO, cauza *Dubetska c. Ucrainei* (2010).

[4] A se vedea şi J.-P. Marguénaud, *De l'identité à l'épanouissement: l'environnement sain, în* F. Sudre *(dir.), Le droit au respect de la vie privée au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 223.

În cauza *Guerra c. Italiei* (1998) a fost vorba de o altă obligație pozitivă a autorităților, legată de poluarea mediului: obligația de a informa persoanele afectate despre posibilele efecte ale „activităților industriale periculoase derulate în zonele lor" și despre procedurile de urmat în cazul unor situații de urgență. Uzina chimică în discuție fusese deschisă în anii '70, iar o lege din 1988 impunea această obligație de informare, dar reclamanților nu li s-a furnizat nicio informație până în 1995. Încă o dată, Curtea a stabilit o încălcare a obligației pozitive a statului, rezultând din nefurnizarea „unor informații cruciale pentru siguranța locuitorilor și pentru mediu, în fața riscului unei poluări chimice grave"[1].

Trebuie remarcat că, în această cauză, Curtea a considerat că art. 10 din Convenție este inaplicabil, refuzând să recunoască o obligație pozitivă a autorităților de a furniza acele informații ca o componentă a libertății de informare.

Este important de menționat că, în jurisprudența Curții, nu a fost recunoscut dreptul la un mediu sănătos [de exemplu, dreptul de a fi protejat împotriva efectelor unei uzine nucleare în cauza *Athanassoglou ș.a. c. Elveției* (2000)] ca fiind un drept „civil" în sensul art. 6 din Convenție. Pe de altă parte, „dreptul de a se bucura de apa dintr-un izvor ca apă potabilă" a fost considerat de Curte ca „bun" în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție[2].

O altă cauză legată de poluare și protecția sănătății a fost *McGinley și Egan c. RU* (1998). Reclamanții – foști soldați britanici, prezenți la mai multe teste nucleare făcute de Regatul Unit pe Insula Christmas în anii '50 – au pretins că scopul unor teste nucleare (în timpul cărora personalului i s-a cerut să se alinieze în spațiu deschis și să nu privească spre explozie, să închidă ochii și să-i acopere până la 20 de secunde după explozie) a fost de a-i expune în mod intenționat la radiații pentru experimente. Curtea a considerat că protecția sănătății este o parte a dreptului garantat de art. 8, iar teama pentru viața soldaților expuși la radiațiile nucleare „are o legătură suficient de strânsă cu viața lor privată și familială".

În cauza *Fadeieva c. Rusiei* (2005), Curtea a stabilit că expunerea reclamantei la deșeuri industriale toxice peste limita admisă în aer[3], pentru o perioadă lungă de timp și cu știința autorităților, a constituit o violare a art. 8: „o astfel de expunere a făcut-o pe reclamantă vulnerabilă la diverse boli și a afectat calitatea vieții acesteia într-o măsură suficientă pentru a putea invoca art. 8". Potrivit Curții, statul nu și-a îndeplinit obligația de a asigura justul echilibru, privilegiind dezvoltarea economică a zonei în detrimentul bunăstării fizice și morale a reclamantei.

În *Tătar c. României* (2009), Curtea a constatat violarea art. 8 prin încălcarea de către autoritățile române a obligației de a evalua corect riscul de poluare cauzată de industria minieră și de a lua măsuri adecvate pentru a asigura protecția persoanelor afectate. Această hotărâre este importantă deoarece Curtea a subliniat, ca parte a protecției dreptului la viață privată și la un mediu sănătos, dreptul publicului de a avea acces la rezultatele investigațiilor și studiilor privind poluarea, precum și dreptul de a participa la luarea deciziilor în chestiuni legate de mediu.

În concluzie, poluarea și degradarea mediului nu constituie, în viziunea Curții Europene, încălcări directe ale dreptului la respectul vieții private. Pentru a se putea pronunța o astfel de încălcare, este nevoie de stabilirea unei legături de cauzalitate directă și un anumit grad de seriozitate a prejudiciilor produse fie asupra persoanei,

[1] *Idem*, p. 145.
[2] CEDO, cauza *Zander c. Olandei* (1993).
[3] Cauzate de exploatarea unei oțelării.

fie asupra proprietății. Cu toate acestea, Curtea a dedus o serie de obligații pozitive în sarcina statelor, ce țin de protecția mediului și, indirect, de protecția altor drepturi prevăzute de Convenție: obligația de a lua măsuri legislative și administrative privind protecția împotriva poluării și de a le executa în mod adecvat; obligația de informare a publicului privind eventualele riscuri de poluare[1]. De asemenea, protecția mediului a fost recunoscută de Curte ca fiind un „scop legitim" care poate justifica măsuri de restrângere a altor drepturi, inclusiv a dreptului la viață privată și la domiciliu. În cauza *Hamer c. Belgiei* (2007), Curtea a statuat că „în societatea actuală, protecția mediului este o chestiune tot mai importantă. Mediul este o cauză a cărei apărare trezește interesul constant și susținut al publicului și, în consecință, și al autorităților. Imperative financiare și chiar unele drepturi fundamentale, cum ar fi dreptul la proprietate, nu ar trebui să aibă prioritate față de protecția mediului, în special când există o legislație în acest sens"[2].

2.5. Dreptul la integritate fizică și psihică

Acesta a fost dedus de Curte ca fiind o importantă parte componentă a dreptului la respectul vieții private. Anumite aspecte ce țin de integritatea persoanei nu sunt considerate ca intrând sub protecția acestui text, deoarece au un scop de interes general: vaccinarea obligatorie, obligația de a se supune prelevărilor de probe biologice pentru stabilirea alcoolemiei, obligația de a purta centura de siguranță.

Din punctul de vedere al **integrității fizice**, au fost considerate violări ale art. 8: intervenții medicale forțate[3], tratamentul brutal în timpul arestării[4], inexistența unui sistem judiciar adecvat pentru pedepsirea violului[5].

În privința **integrității morale**, divulgarea unor date personale, de exemplu, cele din cazierul judiciar, a fost considerată o încălcare a art. 8 din Convenție[6].

În acest context, Curtea a introdus în circuitul jurisprudențial și doctrinar conceptul de „autonomie personală", înțeles ca „drept de decide cu privire la propriul corp", chiar dacă aceste decizii ar putea fi vătămătoare pentru individ[7].

În hotărârea *Codarcea c. României* (2009), Curtea a insistat asupra legăturii dintre conceptul de integritate fizică și morală și necesitatea consimțământului pentru actul medical, subliniind și că statele trebuie să creeze un cadru legal care să impună spitalelor, publice și private, adoptarea de măsuri de natură a asigura respectarea vieții pacienților lor. În speță, reclamanta, deși a avut acces formal la o procedură pentru angajarea răspunderii medicului care o operase, provocându-i grave prejudicii fizice și morale, acesta a fost condamnat la plata de despăgubiri, fără ca hotărârea judecătorească să poată fi executată, din cauza insolvabilității și a absenței din dreptul românesc a oricărui mecanism de asigurare pentru culpa medicală. Mai mult, instanțele interne au refuzat să recunoască răspunderea spitalului pentru fapta medicului. Toate acestea au dus, în viziunea Curții, la violarea art. 8.

---

[1] CEDO, cauzele *Vilnes ș.a. c. Norvegiei* (2013) și *Brincat ș.a. c. Maltei* (2014).
[2] CEDO, cauza *Mangouras c. Spaniei* (2010).
[3] CEDO, cauza *Y.F. c. Turciei* (2003).
[4] Com. EDO, cauza *Chrysostomos, Papachrysostomos c. Greciei* (1993).
[5] CEDO, cauza *M.C. c. Bulgariei* (2003).
[6] Com. EDO, cauza *X. c. Norvegiei* (1978).
[7] CEDO, cauzele *Pretty c. RU* (2002), *K.A. și A.D. c. Belgiei* (2005).

2.6. Identitatea etnică. Dreptul la cetățenie

Curtea a recunoscut că identitatea etnică este, alături de aspecte ca numele, genul, religia şi orientarea sexuală, un element esențial al vieții şi identității sale private. În hotărârea *Ciubotaru c. Republicii Moldova* (2010), Curtea a remarcat că aceasta trebuie să fie, în mod special, adevărat în actuala situație socială a statului pârât, unde problema identității etnice a fost subiectul unor tensiuni sociale şi al unor dezbateri aprinse de multă vreme şi, mai important, unde identitatea etnică înregistrată a individului, spre deosebire de alte aspecte ale identității, este decisivă pentru determinarea identității etnice a copiilor acestuia şi a generațiilor următoare. Deşi nu oferă vreo definiție a noțiunii de „identitate etnică", Curtea a apreciat că, prin obstacolele create reclamantului în demersul său de a-şi schimba, în documentele de stare civilă, înscrierea privind identitatea etnică din „moldovenească" în „română" – concret, prin impunerea obligației de a dovedi identitatea etnică a părinților –, statul pârât şi-a încălcat obligația pozitivă de a asigura respectul efectiv al dreptului reclamantului la viață privată, punând asupra acestuia o sarcină disproporționată a probei identității sale reale, existând, aşadar, o încălcare a art. 8 din Convenție.

Dreptul la cetățenie a intrat în sfera de interes a Curții Europene odată cu hotărârea *Kuric ş.a. c. Sloveniei* (2012). Este vorba de o hotărâre-pilot, în care Marea Cameră a constatat violarea art. 8 pentru situația persoanelor a căror cetățenie (aparținând fostei Republici Socialiste Federative Iugoslavia) fost „ştearsă" după proclamarea independenței Sloveniei, pentru că nu au cerut, într-un anumit termen, cetățenia noului stat. Deşi nu a recunoscut, prin aceasta, un drept de sine-stătător la cetățenie, Curtea Europeană a arătat că „ştergerea" cetățeniei a produs efecte grave asupra situației personale a reclamanților şi a acordat un an guvernului sloven pentru remedierea situației acestora.

Refuzul acordării cetățeniei unui copil născut în afara căsătoriei din părinți de cetățenii diferite, în absența recunoaşterii paternității, a fost considerat de Curte o violare a art. 8 în conjuncție cu art. 14 [cauza *Genovese c. Maltei* (2011)]. Cu toate acestea, retragerea cetățeniei unei persoane care a dobândit-o prin căsătorie, pentru motivul că unicul scop al actului căsătoriei a fost tocmai obținerea cetățeniei, nu a reprezentat o violare a art. 8, în cauza *Ramadan c. Maltei* (2016).

2.7. Viaţa profesională ca element al vieţii private

Viața profesională a fost analizată prin prisma protecției dreptului la respectul vieții private în hotărârea *Bigaeva c. Greciei* (2009), fiind considerată de Curte „parte din această zonă de interacțiune dintre individ şi ceilalți care, chiar într-un context public, ține de viața privată". Era vorba în speță de refuzul Ordinului avocaților din Atena de a o include pe reclamantă în examenul pentru includerea în tabloul avocaților, pe motiv că nu are cetățenia greacă, deşi, anterior, fusese admisă în ordin ca stagiară şi îndeplinise stagiul timp de 18 luni (iar studiile de drept le urmase integral în Grecia). Curtea a considerat acest refuz ca fiind contrar art. 8, deoarece ordinul avocaților îi crease reclamantei o speranță legitimă prin admiterea ca stagiară, iar refuzul final ar fi generat o „bulversare bruscă a situației profesionale a reclamantei", chiar dacă admiterea sa ca stagiară s-ar fi datorat, potrivit guvernului, unei erori administrative.

2.8. Dreptul la respectarea vieții private și al modului de viață tradițional al minorităților

Protejarea modului de viață tradițional al minorităților este un aspect al vieții private dezvoltat de Curtea Europeană. Problema s-a pus în contextul unor cereri formulate de persoane aparținând minorității Roma, iar Curtea a recunoscut chiar o obligație pozitivă a statelor de a facilita menținerea tradițiilor culturale ale minorităților naționale care doresc să-și păstreze modul de viață istoric. Astfel, în cauza *Buckley c. RU* (1996), Curtea a arătat că „ocupația reclamantei privind caravana sa este o parte integrantă a identității sale etnice de țigan (*gypsy*), reflectând lunga tradiție a acestei minorități în urmarea unui mod de viață nomad. Măsurile care afectează staționarea caravanelor au un impact important asupra dreptului la respectul domiciliului și afectează, de asemenea, posibilitatea reclamantei de a-și păstra identitatea ca țigan și de a duce viața privată și familială, în conformitate cu acea tradiție"[1].

§3. Dreptul la respectarea vieții familiale

Garantând acest drept, art. 8 presupune existența unei *familii*[2]. Pentru definirea acestei noțiuni, Comisia și Curtea au pus accentul pe efectivitatea vieții familiale: „din momentul și din singurul fapt al nașterii, există între copil și părinții săi o legătură constitutivă a vieții familiale". Așadar, noțiunea de „familie" a fost extinsă de către Curtea Europeană „dincolo de relațiile formale și de aranjamentele legale"[3]. Din momentul în care există o viață familială efectivă, fiecare familie, fie ea „legitimă" sau „naturală", cade sub protecția art. 8. Viața familială a părinților față de copiii lor nu încetează prin divorț, nefiind legată de căsătorie. În cauza *Şerife Yigit c. Turciei* (2009), Curtea a arătat că reclamanta, soțul acesteia și copiii lor, constituiau o familie în sensul art. 8, chiar dacă soții fuseseră căsătoriți doar religios, nu și civil, dar refuzul autorităților de a recunoaște căsătoria religioasă nu constituie o violare a acestui drept.

Viața de familie acoperă, așadar, relațiile dintre soți, cele dintre părinți și copii, dar și relațiile dintre frați, dintre bunici și nepoți[4] sau chiar dintre unchi și nepoți[5]. De asemenea, adopția este considerată ca dând naștere unei vieți familiale între adoptat și adoptator[6]. Mai mult decât atât, aplicând criteriul efectivității, și nu cel al rudeniei de sânge, Curtea a recunoscut existența unei „vieți familiale *de facto*" în cazul legăturilor dintre un transsexual (născut de sex feminin), partenera sa și copilul acesteia, născut prin inseminare artificială de către un terț donator[7]. Curtea nu recunoaște însă existența unei vieți familiale în cazul cuplurilor homosexuale[8].

---

[1] A se vedea și CEDO, cauza *Chapman c. RU* (2001); S. Spiliopoulou Akermark, *The Limits of Pluralism. Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to Minorities: Does the Prohibition of Discrimination Add Anything?*, în Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, nr. 3/2002.

[2] CEDO, cauza *Marckx c. Belgiei* (1979).

[3] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 313.

[4] CEDO, cauza *Bronda c. Italiei* (1998).

[5] CEDO, cauza *Boyle c. RU* (1998).

[6] CEDO, cauza *Soderback c. Suediei* (1998).

[7] CEDO, cauza *X, Y și Z c. RU* (1997). Curtea nu a recunoscut însă, în cauza citată, existența unei obligații pozitive a statului de a recunoaște, ca tată oficial al copilului, pe cel care nu este tatăl biologic.

[8] Com. EDO, cauza *Roosli c. RFG* (1996).

Respectul vieții familiale impune statului obligația de a acționa astfel încât să permită celor interesați să ducă o viață familială normală şi de a dezvolta relații efective în cadrul acesteia.

În jurisprudența de la Strasbourg, dreptul la respectul vieții familiale apare în multiple dimensiuni: dreptul la căsătorie şi de a întemeia o familie, dreptul părinților de a relaționa cu copiii lor, drepturile copilului născut în afara căsătoriei.

3.1. Dreptul la căsătorie şi dreptul de a întemeia o familie

Articolul 12 din Convenție nu defineşte dreptul de a se căsători, plasându-l în cadrul legislațiilor naționale care-i reglementează exercițiul. Într-o primă etapă jurisprudențială, Curtea a stabilit într-un mod mult mai restrictiv decât Comisia condițiile de exercițiu ale acestui drept, nerecunoscând transsexualilor existența unui asemenea drept: „art. 12, garantând dreptul de a se căsători, vizează căsătoria tradițională între două persoane de sex biologic diferit"[1]. În cauzele *I. c. RU* (2002) şi *Christine Goodwin c. RU* (2002), pornind de la reevaluarea jurisprudenței sale privind situația transsexualilor, Curtea a acceptat existența unui drept la căsătorie al transsexualilor operați[2]. Însă, acest drept nu este recunoscut şi în cazul homosexualilor.

Articolul 12 permite statelor interdicția, prin lege, a bigamiei. Dreptul ocrotit de acest capitol presupune, în viziunea Curții, existența unui cuplu, şi nu include dreptul unei persoane celibatare de a adopta un copil [cauza *Fretté c. Franței* (2002)]. Cu toate acestea, în cauza *E.B. c. Franței* (2008), refuzul autorităților naționale de a aproba adopția pe unicul criteriu al orientării sexuale a constituit o violare a art. 14, în conjuncție cu art. 8 din Convenție[3]. O decizie similară a luat Curtea şi în cauza *X. ş.a. c. Austriei* (2013).

Judecătorii europeni au refuzat o interpretare prea extensivă a dreptului prevăzut de art. 12, nerecunoscând şi o latură negativă a acestuia, existența unui drept la divorț [cauza *Johnston c. Irlandei* (1986)][4].

Articolul 12 garantează şi **dreptul de a întemeia o familie**, adică dreptul de a avea copii. Acest text nu implică însă posibilitatea de a procrea oricând, putând exista limitări ale acestui drept. Un exemplu în acest sens îl constituie restricționarea dreptului unui deținut de a întreține relații intime cu soția sa.

Numărul copiilor dintr-o familie nu poate face obiectul unor limitări, dar art. 12 nu poate impune obligația statului de a acorda alocații pentru copii şi alte ajutoare de acest fel. Se exclude însă orice măsură de planificare familială forțată: contracepție, avort sau sterilizare forțată. Nu constituie încălcări ale acestui drept campaniile informative ale statelor privind planificarea familială şi de promovare a unor metode contraceptive, atât timp cât ele nu conțin niciun element de constrângere.

În strânsă legătură cu acest drept, Curtea a constatat, în cauza *Open Door ş.a. c. Irlandei* (1992), că interdicția legală de a oferi orice fel de informații despre avort femeilor însărcinate, a constituit o încălcare a dreptului acestora de a primi informații, garantat de art. 10 din Convenție.

---

[1] CEDO, cauza *Schalk şi Kopf c. Austriei* (2010).

[2] CEDO, cauza *Hämäläinen c. Finlandei* (2014).

[3] Pentru o decizie contrară, a se vedea CEDO, cauza *Gas şi Dubois c. Franței* (2012).

[4] A se vedea şi F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 392.

Dreptul de a întemeia o familie nu acoperă şi relațiile extraconjugale. De asemenea, Curtea a subliniat că procrearea nu trebuie să constituie singurul mod de a exercita efectiv acest drept. Astfel, adopția poate duce la întemeierea unei familii, dar sterilitatea nu poate avea ca efect anularea căsătoriei.

O problemă interesantă este cea a recunoaşterii căsătoriei. Astfel, legile civile ale unor state nu recunosc decât validitatea căsătoriei civile, precum şi, din punct de vedere formal, numai anumite formule foarte stricte pentru celebrarea căsătoriei. În această privință, atât Comisia, cât şi Curtea au admis că statele se bucură de o largă marjă de apreciere.

De asemenea, nu constituie încălcări ale dreptului la căsătorie limitările fondate pe lipsa capacității sau consimțământului: interdicția căsătoriei minorilor sub o anumită vârstă, interdicția căsătoriei persoanelor afectate de deficiențe mentale care le-ar putea afecta consimțământul etc.

O situație specială a fost tranşată de Curte în cauza *F. c. Elveției* (1987). Astfel, interdicția temporară (pe o perioadă de trei ani), ca urmare a unei sancțiuni civile, de a se căsători după al treilea divorț a fost considerată o violare a art. 12. În cauza *Berlin c. Luxembourg* (2003), Curtea nu a susținut argumentele reclamantului, potrivit cărora durata excesivă a procedurii de divorț l-ar fi împiedicat să-şi reorganizeze viața familială, recăsătorindu-se. Curtea a reamintit, în speță, că protecția art. 8 se aplică unei familii existente, şi nu uneia eventuale.

În cauza *Dickson c. RU* (2006), Curtea a susținut hotărârile instanțelor britanice privind neacordarea dreptului unui deținut de a avea acces la facilitățile necesare pentru o inseminare artificială (singura modalitate de a procrea, ținând cont de vârsta soției). În motivarea hotărârii sale, Curtea a arătat că, pe de-o parte, atitudinea autorităților naționale a avut în vedere grija de a asigura încrederea publicului în sistemul penal, precum şi faptul că viitorul copil, care ar fi putut fi conceput pe această cale, ar fi petrecut cea mai mare parte a copilăriei în absența tatălui şi fără sprijinul financiar al acestuia.

Cazul particular al căsătoriei dintre persoanele de acelaşi sex a suscitat şi suscită numeroase controverse atât în cadrul societății, cât şi în lumea dreptului. În acest context, Curtea Europeană a fost chemată să clarifice, din perspectiva Convenției, unele aspecte legate de această chestiune extrem de sensibilă la nivel european. În absența unui consens european, Curtea nu recunoaşte un drept la căsătorie al persoanelor de acelaşi sex. Importante evoluții jurisprudențiale au apărut însă în ceea ce priveşte dreptul de a întemeia o familie prin parteneriate civile şi dreptul la recunoaşterea unei căsătorii încheiate în străinătate.

Astfel, în hotărârea *Vallianatos c. Greciei* (2013), faptul că schimbările legislative care introduceau parteneriatele civile ca alternativă mai flexibilă pentru căsătorie nu prevedeau şi posibilitatea cuplurilor homosexuale de a recurge la aceste parteneriate, a fost considerat o încălcare a principiului non-discriminării, în conjuncție cu dreptul la protecția vieții de familie (art. 14 şi art. 8 din Convenție). Curtea a constatat încălcarea art. 8 pentru motive similare în hotărârea *Oliari ş.a. c. Italiei* (2015), unde a subliniat şi faptul că, la momentul respectiv, 24 din cele 47 de state membre ale Consiliului Europei au legiferat o formă de recunoaştere juridică a parteneriatului cuplurilor de acelaşi sex. În hotărârea *Orlandi ş.a. c. Italiei* (2017), Curtea Europeană a mers mai departe şi a constatat violarea art. 8 pentru nerecunoaşterea de către statul italian a unei căsătorii între persoane de acelaşi sex încheiate în străinătate, înainte de anul 2016 când parteneriatele civile au devenit legale şi pentru aceste categorii de persoane.

Un alt aspect controversat al protecției începutului vieții familiale este fertilizarea artificială. Sesizată cu o cauză în care reclamanții se plângeau de imposibilitatea legală de a recurge la o astfel de procedură prin donator, Curtea a arătat, de la început, că „fecundarea *in vitro* continuă să suscite probleme delicate de ordin moral şi etic, care se înscriu în contextul evoluției rapide a ştiinței şi medicinei"[1], însă a statuat că nu există un consens european suficient de bine stabilit pentru a conchide că ar exista o obligație a statelor de a autoriza donarea de ovule, aşadar, interdicția impusă de dreptul austriac nu a constituit o încălcare a art. 8 din Convenție[2].

3.2. Egalitatea în drepturi şi obligaţii a soţilor

Articolul 5 din Protocolul nr. 7 la Convenție prevede că: „*Soții se bucură de egalitate în drepturi şi în responsabilități cu caracter civil, între ei şi în relațiile cu copiii lor, în ceea ce priveşte căsătoria, pe durata căsătoriei şi cu prilejul desfacerii acesteia. Prezentul articol nu împiedică statele să ia măsurile necesare în interesul copiilor*"[3].

Acest drept impune statului obligația pozitivă de a „oferi un cadru juridic satisfăcător" pentru a garanta soților egalitatea în drepturi şi obligații, în mod special în relațiile lor cu copiii şi în cazul desfacerii căsătoriei[4].

3.3. Drepturile copilului. Relaţiile dintre părinţi şi copii

În încercarea de a oferi o protecție cât mai eficientă a vieții de familie, Curtea Europeană a elaborat un adevărat statut juridic european al copilului natural. Dreptul acestui copil la o viață familială normală implică existența în dreptul național a unei protecții juridice care să facă posibilă integrarea copilului în familia sa încă de la naştere. Curtea a enunțat două principii aplicabile în această materie, bazate pe noțiunea de „nondiscriminare": egalitatea filiației naturale cu cea legitimă şi egalitatea drepturilor patrimoniale ale copilului natural cu cele ale copilului legitim[5].

În cauza *Marckx c. Belgiei* (1979), Curtea a constatat încălcarea art. 8 din cauza absenței din legislația belgiană a vremii a principiului *mater semper certa est*, potrivit căruia legătura juridică de filiație decurge automat din legătura biologică, din faptul naşterii. Ca urmare, copilul natural nu putea stabili raporturi cu adevărat familiale cu mama sa până la o recunoaştere formală din partea acesteia, rămânând însă străin familiei acesteia. Chiar dacă mama îşi recunoştea copilul, nu putea să-i lase ca moştenire patrimoniul său, lucru posibil însă în cazul nerecunoaşterii (când copilul ar rămâne un străin față de propria mamă). Această situație a fost considerată de autoritățile de la Strasbourg ca fiind o încălcare a dreptului la viață familială al mamei şi copilului, ca şi o discriminare în privința dreptului de a se bucura de proprietate. Şi în cazul stabilirii paternității, Curtea a stabilit un principiu: „dacă dreptul intern al statului nu permite stabilirea paternității cu ajutorul testelor ADN, statul are totuşi obligația de a asigura mijloace alternative care să permită unei autorități neutre să tranşeze această chestiune în cel mai scurt termen"[6].

---

[1] CEDO, cauza *S.H. ş.a. c. Austriei* (2011), § 97.
[2] A se vedea şi CEDO, cauza *H.E.-G. şi M.G. c. Austriei* (2011).
[3] A se vedea şi art. 23 § 4 din PIDCP.
[4] Com. EDO, cauzele *Klopper c. Elveției* (1996) şi *Purtonen c. Finlandei* (1998).
[5] CEDO: cauza *Marckx*, precitată, cauza *Johnston*, precitată.
[6] CEDO, cauza *Mikulic c. Croației* (2002).

Cel de-al doilea principiu, al egalității drepturilor patrimoniale ale copilului natural cu cele ale copilului legitim, permite integrarea domeniului succesiunilor și liberalităților în „viața familială" și luarea în considerare a dimensiunii socio-economice a dreptului la respectul vieții familiale. Statul trebuie deci să se abțină de la orice discriminare, în aceste domenii, decurgând din faptul nașterii[1].

Raporturile dintre părinți și copii constituie una din componentele esențiale ale vieții familiale și deci protecția lor trebuie recunoscută cu precădere[2]. În conformitate cu jurisprudența constantă a Curții, viața comună nu este un element indispensabil pentru a exista o viață familială între părinți și copiii minori. Aceasta înseamnă că, în caz de divorț, trebuie organizat un drept de vizitare a copilului de către părintele căruia nu i-a fost încredințat[3]. În acest context, trebui subliniat că menținerea legăturii copilului cu unul dintre părinți nu poate fi interzisă decât în situații cu totul excepționale[4]. Cu toate acestea, în circumstanțe extraordinare, chiar o ingerință fundamentală în dreptul unuia dintre părinți la respectul vieții familiale poate fi necesară pentru a proteja interesele copilului (de exemplu, adopția unui copil împotriva voinței mamei sale naturale). În acest domeniu, Curtea a statuat că nu poate reține o interdicție de principiu privind încredințarea copilului unui părinte homosexual, ci trebuie să se țină cont de interesul copilului[5].

De asemenea, se impune ca, în caz de plasare a unui copil în asistență publică, dreptul de vizitare al părinților să poată fi exercitat în mod real. Plasarea în asistență publică poate avea loc din motive de sănătate, din motive economico-sociale (starea materială precară a părinților), dar statul are obligația de a asigura unitatea familiei, prin menținerea contactelor între părinți și copii, fără a impune limitări excesive dreptului de vizitare[6]. În soluționarea unor astfel de cauze, deși recunoaște o largă marjă de apreciere a autorităților în luarea deciziei de plasare a unui copil în asistență publică, Curtea trebuie să țină seama de circumstanțele concrete ale fiecărui caz în parte, de complexul de factori de ordin social, psihologic și juridic ce guvernează acest domeniu. Astfel, în cauza *K. și T. c. Finlandei* (2001), Curtea a statuat că plasarea în asistență publică a unui nou-născut, fără ca părinții să fi fost anunțați și din momentul nașterii copilului, constituie o „ingerință extremă" în viața familială și nu ar putea fi justificată decât de „motive extraordinare". În aceste cazuri, autoritățile naționale au obligația pozitivă de a căuta măsuri alternative plasării, mai puțin grave decât aceasta, sub raportul atingerii aduse vieții familiale. Măsurile de plasare în asistență publică trebuie să fie, de regulă, temporare, scopul ultim al acestora trebuind să fie reunificarea familiei. Desigur, atât în ceea ce privește stabilirea unor astfel de măsuri, cât și executarea lor, principiul director este cel al interesului minorului[7]. În plus, din jurisprudența Curții rezultă că, în scopul unei protecții cât mai eficiente a familiei, art. 8

[1] CEDO, cauzele *Inze c. Austriei* (1987) și *Mazurek c. Franței* (2000).

[2] CEDO, cauza *Olsson c. Suediei* (1988).

[3] Com. EDO, cauza *Hendricks c. Olandei* (1982); CEDO, cauza *Ignaccolo-Zenide c. României* (2000).

[4] CEDO, cauza *Amanalachioai c. României* (2009).

[5] CEDO, cauza *Salgueiro da Silva Mouta c. Portugaliei* (1999).

[6] CEDO, cauzele *B. c. RU* (2001), *W c. RU* (1987), *Olsson c. Suediei* (1992) *și Eriksson c. Suediei* (1989).

[7] CEDO, cauza *Nuutinen c. Finlandei* (2000).

garantează un drept al părinților de a avea acces direct la dosarul copilului în cadrul unei proceduri de punere în asistență publică[1].

În jurisprudența sa, Curtea Europeană a subliniat şi faptul că un copil beneficiază, în temeiul art. 8, de dreptul fundamental de a primi informații privind originea sa şi identitatea sa ca individ[2].

În hotărârea *Neulinger şi Shuruk c. Elveției* din 2010, Marea Cameră a Curții, sesizată cu o cerere de retrimitere în urma hotărârii Camerei din 2008, a realizat un reviriment jurisprudențial în problema interpretării Convenției de la Haga din 1980 privind aspectele civile ale răpirii internaționale de copii. Astfel, Curtea a considerat că, cu cât este mai lung timpul scurs între momentul îndepărtării copilului de lângă unul dintre părinți, de către celălalt părinte – în speță, mama – şi data impusă pentru executarea ordinului de returnare, cu atât mai puțin devine aplicabilă Convenția de la Haga, întrucât este tot mai puțin în interesul superior al copilului să fie despărțit de părintele lângă care se află. În speță, Curtea a considerat că, din moment ce mama nu dorea să se întoarcă în Israel, țara de origine, unde era amenințată cu privarea de libertate, despărțirea copilului, în vârstă de 7 ani – din care cinci petrecuți în Elveția –, de mama sa, ar fi atras un pericol psihologic major pentru acesta. Din păcate, nu aceasta fusese opinia Curții în hotărârea *Maumousseau şi Washington c. Franței* (2007), după cum a atras atenția şi dl judecător Zupancic în opinia sa separată la hotărârea *Neulinger*, deşi circumstanțele unei eventuale întoarceri a mamei în țara de origine a copilului – SUA – erau mult mai dure, iar despărțirea de copil avusese loc[3].

3.4. Menţinerea vieţii familiale

În legătură cu acest aspect al protecției vieții de familie, s-a pus problema separării familiilor de străini. Curtea Europeană a afirmat principiul potrivit căruia îndepărtarea prin extrădare sau expulzare a unui străin dintr-o țară unde trăiesc membrii apropiați ai familiei sale poate aduce atingere dreptului său de a avea o viață familială şi constituie o încălcare a art. 8. Hotărârea de referință în această materie este *Abdulaziz, Cabales şi Balkandali c. RU* (1985). Articolul 8 garantează doar exercițiul dreptului la o viață familială existentă şi nu include dreptul de a alege implantarea geografică a acestei vieți familiale. Statul nu are obligația de a permite unui străin să pătrundă pe teritoriul său pentru a-i crea legături familiale noi. Expulzarea unor persoane şi întreruperea legăturilor lor familiale în statul respectiv poate duce la încălcarea art. 8, dacă nu este o măsură proporțională cu scopul urmărit[4].

Dreptul străinilor la respectul vieții familiale trebuie conciliat cu necesitatea de ordine publică a controlului imigrărilor, control ce ține de competența unică a statului. În materie de imigrări, art. 8 nu impune statului obligația de a permite regruparea familială pe teritoriul său[5].

Într-o serie de alte cauze, Curtea a utilizat criteriul legăturilor pe care persoana expulzată le are cu țara spre care se face expulzarea. Astfel, în cauza *Mehemi*

---

[1] CEDO, cauza *T.P. şi K.M. c. RU* (2001).

[2] CEDO, cauza *Odièvre c. Franței* (2003).

[3] A se vedea şi S. Marchesseau, *Le paradoxe de l'arrêt de Grande Chambre Neulinger et Shuruk c. Suisse: un revirement de jurisprudence louable sur le plan humain, contestable sur le plan juridique*, în EDL, septembrie 2010, p. 24.

[4] CEDO, cauza *Moustaquim c. Belgiei* (1991); a se vedea şi cauza *El Boujaidi c. Franței* (1997).

[5] CEDO, cauza *Cruz-Varas c. Suediei* (1991).

c. Franței (1997), Curtea a arătat că reclamantul, deşi avea naționalitate algeriană, se născuse în Franța, unde se afla familia sa (soția şi copiii având cetățenia franceză), iar legăturile cu Algeria (țara de destinație după expulzare) s-au limitat la câteva călătorii sporadice. Aşadar, Curtea a arătat că expulzarea spre o țară cu care persoana respectivă nu are legături afectează în mod grav viața de familie a acesteia. O soluție similară a pronunțat Curtea în cauza *Boultif c. Elveției* (2001).

Un aspect interesant al materiei expulzărilor şi al protecției vieții familiale în acest context a fost ridicat în cauzele *Shevanova c. Letoniei* şi *Kaftailova c. Letoniei,* ambele soluționate de Curte în 2006. Reclamantele au făcut obiectul unor măsuri de expulzare pe motivul încălcării reglementărilor letone, cu scopul de a obține dreptul de rezidență atât în Rusia, cât şi în Letonia. Curtea a constatat însă că ordonanța de expulzare nu a fost pusă în executare, iar autoritățile letone au luat măsuri, după un timp (unsprezece ani, în cazul celei de-a doua reclamante), pentru a regulariza situația reclamantelor. Aspectul care a determinat înclinarea balanței Curții în favoarea reclamantelor a fost lunga perioadă de incertitudine şi de precaritate a situației lor legale, precum şi faptul că ambele reclamante aveau un grad înalt de integrare în societatea letonă, îşi întemeiaseră familii, relații personale, sociale şi economice suficiente pentru o viață privată în sensul art. 8. De aceea, ingerința autorităților în această viață privată a fost considerată disproporționată, ceea ce a dus la încălcarea art. 8. Calitatea de victimă a reclamantelor nu a fost pierdută din cauza intervalului lung de timp care s-a scurs între decizia de expulzare şi momentul în care autoritățile au intervenit pentru regularizarea situației lor legale.

În cauza *Monory c. României şi Ungariei* (2005), reclamantul a contestat lipsa de diligență a autorităților române pentru a-i permite să-şi reîntâlnească fiica, a cărei custodie comună o deținea, şi care trăia cu mama sa în România, fără acordul reclamantului. Curtea, luând în considerare şi prevederile Convenției de la Haga din 1980 privind aspectele civile ale răpirii de copii, la care statele pârâte sunt părți, a constatat că încetineala procedurii şi incapacitatea autorităților de a lua măsurile provizorii cerute de Convenția de la Haga au determinat consolidarea relațiilor dintre copil şi mamă, în detrimentul reclamantului, producându-se, aşadar, o violare a art. 8 din Convenție.

România a mai fost „condamnată" pentru încălcarea art. 8 în această materie în cauza *Lupşa c. României* (2006). Reclamantul, cetățean serbo-muntenegrean, a intrat şi s-a stabilit în România în anul 1989, menținându-şi aici reşedința timp de 14 ani. În 1993, a înființat o societate comercială română, a cărei activitate principală consta în prelucrarea şi comercializarea cafelei. Reclamantul a învățat limba română şi a trăit în concubinaj cu o cetățeană română începând cu 1994. La 2 octombrie 2002, partenera reclamantului, aflată în vizită în Iugoslavia, a născut un copil. Câteva zile mai târziu, reclamantul, partenera sa şi copilul nou-născut s-au întors în România. La 6 august 2003, reclamantul, care se afla în străinătate, a intrat în România, fără vreo împotrivire din partea poliției de frontieră. Cu toate acestea, a doua zi, agenți ai poliției de frontieră s-au prezentat la domiciliul său şi l-au recondus la graniță. Avocata reclamantului a contestat imediat măsura de reconducere la frontieră, susținând că niciun act care să-l declare pe reclamant indezirabil pe teritoriul românesc nu i-a fost notificat acestuia şi a adăugat că reclamantul trăia în România din 1989, că participarea sa la revoluția anticomunistă din 1989 i-a adus o medalie, că a înființat o societate comercială, că asigura nevoile familiei sale şi că nu adusese atingere sub nicio formă siguranței statului.

La data de 18 august 2003, a avut loc singura audiere în fața Curții de Apel. Reprezentanta Autorității pentru străini a predat avocatei reclamantului o copie după ordonanța Parchetului de pe lângă Curtea de Apel din București, din 28 mai 2003, prin care, la cererea Serviciului Român de Informații și în temeiul O.U.G. nr. 194/2002 privind regimul străinilor în România, reclamantul a fost declarat „persoană indezirabilă" și i s-a interzis să rămână pe teritoriul României pentru o perioadă de 10 ani, pe motiv că existau „informații suficiente și serioase potrivit cărora desfășura activități de natură a pune în pericol siguranța națională". Ultimul paragraf al ordonanței parchetului menționa că aceasta trebuia comunicată reclamantului și pusă în executare de către Autoritatea pentru străini, în temeiul art. 81 din O.U.G. nr. 194/2002.

După respingerea cererii de amânare a avocatei reclamantului, făcută cu scopul de a-i comunica acestuia copia după ordonanța parchetului, curtea de apel a respins acțiunea pe fond. Ca urmare, în cursul anilor 2003 și 2004, partenera reclamantului, care nu vorbește limba sârbă, și fiul lor, care are dublă cetățenie, română și sârbo-muntenegreană, au plecat în Serbia-Muntenegru de mai multe ori, pentru vizite între câteva zile și câteva luni.

În hotărârea sa, Curtea a arătat că baza legală a expulzării și interdicției de sejur a reclamantului îndeplinește condiția accesibilității, fiind publicată în Monitorul Oficial. Cu privire la condiția previzibilității, Curtea a reamintit că nivelul de precizie al legislației interne depinde într-o mare măsură de domeniul pe care aceasta îl acoperă. În context, amenințările la adresa siguranței naționale variază în timp și în natura lor, ceea ce le face greu identificabile în prealabil.

Cu toate acestea, a statuat Curtea, orice persoană care face obiectul unei astfel de măsuri bazate pe apărarea siguranței naționale nu trebuie să fie lipsită de garanții împotriva arbitrariului. Ea trebuie să aibă posibilitatea de a declanșa controlul asupra măsurii de către un organ independent și imparțial, în fața căruia să beneficieze de o procedură contradictorie pentru a-și putea prezenta punctul de vedere. În speță, Curtea a constatat că, printr-o ordonanță a parchetului, împotriva reclamantului au fost luate acele măsuri pentru că Serviciul Român de Informații avea „informații suficiente și serioase, potrivit cărora desfășura activități de natură a pune în pericol siguranța națională". Curtea a constatat că nicio urmărire nu a fost declanșată împotriva reclamantului pentru a fi comis vreo infracțiune în România sau în alt stat. În afară de motivul general menționat, autoritățile nu i-au furnizat reclamantului nicio altă precizare. În plus, Curtea a observat că dreptul intern a fost încălcat prin aceea că ordonanța care îl declara indezirabil nu i-a fost comunicată reclamantului decât după expulzare. Curtea mai consideră important faptul că instanța internă – Curtea de Apel București – s-a mărginit la o examinare pur formală a ordonanței parchetului. De asemenea, parchetul nu a furnizat instanței de apel nicio precizare privind faptele imputate reclamantului, iar instanța, la rândul ei, nu a mers dincolo de afirmațiile parchetului pentru a verifica dacă reclamantul prezenta într-adevăr un pericol pentru siguranța națională sau pentru ordinea publică.

În plus, în opinia Curții, reclamantul nu s-a bucurat nici în fața autorităților administrative, nici în fața curții de apel, de un minim de protecție împotriva arbitrariului autorităților. Din aceste motive, Curtea a apreciat că a existat o violare a art. 8 din Convenție.

§4. Protecția domiciliului și a corespondenței – parte a protecției vieții private

4.1. Protecția domiciliului

Inviolabilitatea domiciliului este un drept ce ține de „siguranța și binele personal". În cauza *Niemietz c. RFG* (1992), judecătorii europeni au extins această protecție și asupra localurilor profesionale, în scopul unei mai bune protecții a drepturilor fundamentale[1]. Încălcarea acestui drept nu este posibilă decât în temeiul unui mandat judiciar. În cauza *André c. Franței* (2008), Curtea a reținut și încălcarea secretului profesional, ca element al violării dreptului de a se bucura de domiciliul profesional (cauza privea o serie de percheziții și confiscări la sediul unui avocat – *n.n.*).

Protecția domiciliului persoanei se extinde dincolo de încălcările „fizice" propriu-zise din partea autorităților. Astfel, statele pot fi răspunzătoare pentru încălcarea acestui drept și în situația cauzării sau permiterii poluării de orice fel care aduce atingere dreptului persoanei de a se bucura de domiciliul său. În cauza *Lopez Ostra c. Spaniei* (1994), Curtea a decis că poate exista o ingerință în dreptul persoanei la protecția domiciliului și atunci când există o astfel de poluare a mediului, chiar dacă nu este afectată serios sănătatea rezidenților. Un disconfort și o relativă împiedicare de a folosi normal domiciliul, provocate de poluare (cum ar fi scurgerile de substanțe chimice sau chiar poluarea fonică datorată avioanelor) pot reprezenta încălcări ale art. 8 sub acest aspect[2].

O situație deosebită a fost cea din cauza *Akdivar c. Turciei* (1996), în care Curtea a decis că arderea și distrugerea deliberată a caselor reclamanților de către militari au constituit o gravă încălcare a obligației statului de a proteja domiciliul persoanei, asumată în condițiile art. 8. Deși autoritățile turce își justificaseră acțiunea prin represaliile împotriva unui atac terorist al PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan, organizație considerată teroristă), atac soldat cu victime din rândul militarilor, Curtea a considerat că nu au existat suficiente motive pentru a justifica o asemenea ingerință[3].

Curtea a recunoscut ca făcând parte din protecția generală a domiciliului și următoarele drepturi: dreptul de acces și ocupare a domiciliului (cauza *Loizidou c. Turciei*) și dreptul de a nu fi evacuat din domiciliu decât în situații prevăzute de lege și justificate potrivit art. 8 § 2.

În cauza *Surugiu c. României* (2004), Curtea a constatat, aplicând efectul orizontal al Convenției, violarea art. 8 de către statul român. Dreptul reclamantului la protecția domiciliului a fost încălcat prin neîndeplinirea, de către autorități, a obligației pozitive de a depune toate eforturile pentru a face să înceteze atingerile aduse, de către terți, acestui drept.

Protecția domiciliului combinată cu dreptul la condiții de viață decente, ca aspect al vieții private, a făcut obiectul dezbaterii Curții în cauza *Moldovan ș.a. (2) c. României* (2005). Constatând că art. 8 din Convenție este aplicabil condițiilor de viață, Curtea a analizat dacă acest drept a fost respectat de către autoritățile naționale, și a constatat următoarele: deși în incendierea domiciliilor reclamanților au fost implicați agenți ai

[1] CEDO, cauzele *Roemen c. Luxembourg* (2003) și *Ernst ș.a. c. Belgiei* (2003).
[2] CEDO, cauzele *Powell & Rayner c. RU* (1990) și *Guerra c. Italiei* (1998).
[3] CEDO, cauzele *Mentes c. Turciei* (1997) și *Selcuk & Asker c. Turciei* (1998).

statului, parchetul nu a început urmărirea penală a acestora, ceea ce a împiedicat instanțele interne să le stabilească vinovăția şi să-i sancționeze; instanțele interne au refuzat de-a lungul mai multor ani să acorde reclamanților daune materiale pentru distrugerea caselor şi bunurilor; abia după 10 ani de la evenimente au fost acordate astfel de indemnizații, dar doar pentru casele distruse, nu şi pentru pierderea bunurilor; în hotărârea privind condamnarea sătenilor, tribunalul a făcut remarci discriminatorii privind originea romă a reclamanților; cererile depuse de reclamanți pentru acordarea de daune morale au fost respinse în primă instanță, deoarece instanțele civile au considerat că evenimentele nu au fost de natură a cauza un prejudiciu moral; tribunalul nu a acordat uneia din reclamante decât o pensie alimentară echivalentă cu un sfert din salariul minim garantat şi a redus această sumă pe motiv că victimele decedate au provocat crimele; trei case nu au fost reconstruite, iar cele reconstruite de către autorități sunt imposibil de locuit; cei mai mulți reclamanți nu s-au întors în satul lor şi trăiesc împrăştiați în România şi Europa.

În opinia Curții, aceste concluzii demonstrează o atitudine generală a autorităților române prin care a fost menținută nesiguranța reclamanților, ceea ce a afectat dreptul lor la respectul vieții private şi familiale şi al domiciliului. Curtea a conchis că a existat o violare gravă, cu caracter continuu, a art. 8 din Convenție.

4.2. Protecţia corespondenţei

Articolul 8 ocroteşte toate tipurile de corespondență. Astfel, în privința **corespondenței scrise,** accentul s-a pus, mai ales, pe corespondența deținuților, care este supusă riscului de a fi interceptată în mod ilegal sau cenzurată de autorități. Curtea Europeană a stabilit că art. 8 este încălcat dacă există un simplu obstacol pentru posibilitatea de a coresponda sau în caz de confiscare a acelei corespondențe [cauzele *Silver c. RU* (1983), *Campbell şi Fell c. RU* (1984), *Petra c. României* (1998)][1]. S-a stabilit chiar şi o prezumție de cauzalitate: dacă statul nu poate dovedi că scrisorile destinate deținuților le-au parvenit, art. 8 este încălcat.

Corespondența prin intermediul mijloacelor de telecomunicație a creat unele probleme de interpretare în jurisprudența Curții de la Strasbourg, mai ales în ceea ce priveşte ascultările telefonice. Curtea a admis compatibilitatea cu Convenția a unor astfel de ascultări doar atunci când ingerința este necesară într-o societate democratică pentru siguranța națională, apărarea ordinii şi prevenirea săvârşirii de infracțiuni, însă întinderea şi modalitățile de exercitare a puterii autorităților în acest domeniu trebuie să fie extrem de precis reglementate[2], pentru a nu constitui încălcări ale art. 8. Atunci când interceptările telefonice sunt necesare pentru apărarea statelor democratice împotriva amenințărilor teroriste sau a criminalității, se impune existența unor garanții pentru ca aceste măsuri să nu cadă în arbitrariu. Astfel, legea trebuie să prevadă cu precizie care tipuri de infracțiuni permit o atare ingerință din partea statului. În plus, nu doar ascultarea trebuie să fie determinantă în procesul de căutare a probelor şi indiciilor, dar şi supravegherea telefonică trebuie să fie precis îndreptată împotriva unei persoane determinate, suspectate de o anume infracțiune. De asemenea, practica înregistrării

[1] A se vedea şi: CEDO, cauzele *Boyle & Rice c. RU* (1988), *MacCallum c. RU* (1990), *Golder c. RU* (1975) şi *Petra c. României* (1998) (M. Of. nr. 637 din 27 decembrie 1999).

[2] J.-F. Renucci, *Traité ...*, p. 266.

numerelor de apel, a orei și duratei apelurilor de către poștă și comunicarea acestora poliției a fost considerată o încălcare a art. 8 din Convenție[1].

În două cauze de referință, *Kruslin c. Franței* (1990) și *Huvig c. Franței* (1990), Curtea a stabilit câteva elemente care demonstrau că ascultările telefonice întreprinse împotriva reclamanților nu erau compatibile cu art. 8 din Convenție: nu erau desemnate clar persoanele împotriva cărora s-a luat măsura interceptării convorbirilor telefonice; nu era definită natura infracțiunilor ce justificau aceste interceptări; nu existau limite privind durata măsurii; nu existau prevederi referitoare la redactarea procesului-verbal de consemnare a interceptărilor; nu existau prevederi asupra precauțiilor în privința comunicării înregistrărilor realizate către apărare și către judecător, care nu putea controla lungimea înregistrărilor; nu erau definite modalitățile în care benzile ce conțineau înregistrările trebuiau distruse. Aceste constatări ale Curții au dus, pe de-o parte, la modificarea legislației franceze în materie și, pe de altă parte, la constituirea unui set de criterii aplicabil în această materie, criterii folosite de Curte în jurisprudența ulterioară.

În cauza *Craxi c. Italiei* (2003), Curtea a stabilit că autoritățile italiene și-au încălcat obligațiile cerute de art. 8 prin faptul că nu au împiedicat publicarea în presă a unor convorbiri telefonice cu caracter strict privat, interceptate în cursul procesului penal desfășurat cu privire la reclamant. De asemenea, în cauzele *Hewitson c. RU* (2003) și *Chalkley c. RU* (2003), Curtea a stabilit, în unanimitate, violarea art. 8 prin instalarea unui dispozitiv de ascultare a convorbirilor, în cadrul unei proceduri penale, deoarece, la data instalării, nu exista un cadru legal care să reglementeze această materie[2].

În cauza *Dumitru Popescu c. României* (2007), Curtea a constatat violarea art. 8 prin „lipsa persistentă a garanțiilor care să permită supravegherea independenței procurorilor români care pot decide oportunitatea ascultărilor telefonice" și pentru că „reclamantul nu a dispus de niciun recurs în fața unei autorități independente și imparțiale pentru a supune controlului deciziile procurorilor și fundamentul legal al interceptărilor".

Corespondența electronică reprezintă o relativă noutate în peisajul general al protecției corespondenței. Se pune, în primul rând, problema protecției acestui tip de corespondență la locul de muncă. Astfel, așa cum angajatul beneficiază de o anumită sferă de intimitate față de angajator și la locul de muncă, în privința corespondenței scrise personale, și corespondența electronică personală ar trebui să se bucure de o protecție similară. Deși, în majoritatea cazurilor, angajatul primește și trimite această corespondență folosind computerul angajatorului, conținutul textelor cu caracter privat trebuie ocrotit, cu condiția ca aceste mesaje să fie marcate în acest scop.

Hotărârea *Copland c. RU* (2007) este relevantă sub acest aspect. Curtea a recunoscut dreptul unui salariat la respectul vieții private la locul de muncă. În speță, colectarea și păstrarea, de către angajator, a unor informații personale despre angajat, fără știrea acestuia, informații privind folosirea telefonului, a e-mail-ului și a internetului, în timpul programului de lucru, au constituit o ingerință în dreptul salariatului la viață privată. Pentru că ingerința nu era prevăzută de lege, Curtea a constatat violarea art. 8, fără a mai stabili dacă urmărea sau nu un scop legitim și dacă era necesară într-o societate democratică.

În materia corespondenței electronice, Marea Cameră a Curții a constatat violarea art. 8 în hotărârea *Bărbulescu c. României* (2017). Reclamantul fusese concediat în urma unor abateri ce țineau de folosirea resurselor companiei angajatoare în scop

[1] CEDO, cauza *Malone c. RU* (1984).

[2] A se vedea și CEDO, cauza *Heglas c. Republicii Cehe* (2007).

personal. Cu toate acestea, Curtea a constatat că reclamantul nu fusese informat dinainte cu privire la întinderea şi natura supravegherii la care a fost supus şi nici la posibilitatea ca angajatorul să aibă acces la conținutul mesajelor sale private. Faptul că instanțele naționale nu au examinat în mod adecvat nici dacă au existat suficiente motive întemeiate pentru supravegherea reclamantului (de exemplu, riscul unor prejudicii aduse sistemelor IT ale companiei) şi nici dacă scopul urmărit prin supravegherea intruzivă a corespondenței reclamantului ar fi putut fi atins şi prin alte mijloace, a dus la constatarea de către Curte a inexistenței unui echilibru între interesele protejate în cauză, precum şi la insuficienta protecție a dreptului reclamantului la respectarea vieții private şi a corespondenței.

§5. Restrângerile aduse dreptului la respectarea vieții private și de familie: art. 8 § 2

Potrivit § 2 al art. 8, nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege şi dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii şi prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor şi a libertăților altora.

Rezultă deci că o acțiune a statului care aduce atingere dreptului persoanei la respectul vieții private trebuie să îndeplinească unele condiții, iar Curtea Europeană verifică foarte riguros existența lor. De asemenea, neîndeplinirea unei obligații pozitive a statului, care a dus la limitarea dreptului la respectul vieții private şi de familie, poate constitui o violare a art. 8 din Convenție.

5.1. Ingerința să fie prevăzută de lege

Măsurile restrictive ale art. 8 trebuie să fie prevăzute de lege. Legea trebuie înțeleasă în sens larg, ca orice act normativ din dreptul intern. Nu este însă suficientă simpla prevedere legală. Potrivit jurisprudenței Curții, ea trebuie să fie suficient de precisă şi accesibilă: „cetățeanul trebuie să poată avea o indicare precisă asupra normelor aplicabile într-o anumită situație"[1].

În cauza *Malone c. RU* (1984), Curtea a subliniat că „sintagma prevăzută de lege nu se referă doar la dreptul intern, ci vizează şi calitatea legii; prin această expresie se înțelege compatibilitatea legii cu principiul preeminenței dreptului, menționat explicit în preambulul Convenției (...). Înseamnă – şi aceasta rezultă din obiectul şi scopul art. 8 – că dreptul intern trebuie să ofere o anume protecție împotriva încălcărilor arbitrare ale drepturilor garantate de § 1". În cauza *Rotaru c. României*, citată anterior, Curtea a constatat o încălcare a acestei cerințe şi, implicit, a art. 8, prin faptul că dreptul intern al României, referitor la deținerea şi folosirea de informații de către Serviciul Român de Informații, nu indică cu suficientă claritate limitele şi modalitățile de exercitare a marjei de apreciere acordate autorităților.

[1] CEDO, cauza *Silver c. RU*, precitată.

5.2. Ingerința să fie necesară într-o societate democratică

Curtea Europeană a explicat de mai multe ori înțelesul expresiei „necesar într-o societate democratică". Astfel, termenul „necesar" nu este sinonim cu „indispensabil", dar nici nu are flexibilitatea unor expresii mai vagi din punct de vedere juridic, cum ar fi „admisibil", „obișnuit", „rezonabil" sau „dezirabil". Potrivit opiniei Curții, expresia „necesar într-o societate democratică" trebuie să corespundă unei „nevoi sociale imperioase" de a lua măsurile respective, iar aceste măsuri trebuie să fie proporționale cu scopul legitim urmărit.

De pildă, în cauza *Slivenko c. Letoniei* (2003), Curtea a subliniat importanța păstrării unui just echilibru între scopul legitim urmărit (în speță, s-a invocat siguranța națională, protejată prin îndepărtarea militarilor sovietici de pe teritoriul statului leton) și măsurile luate: autoritățile ar fi trebuit să țină seama de faptul că reclamantele erau integrate în societatea letonă, că erau soția și fiica unui militar pensionat (care nu mai prezenta pericol pentru siguranța națională). În consecință, ingerința (obligarea lor să părăsească Letonia) nu putea fi considerată „necesară într-o societate democratică".

5.3. Ingerința să aibă un scop legitim

Acesta este, de fapt, nucleul măsurilor de limitare a exercitării drepturilor prevăzute de art. 8. Scopurile legitime care pot fi invocate de state pentru a-și justifica ingerințele sunt enumerate în § 2 al art. 8: securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei ori protejarea drepturilor și a libertăților altora.

Cele trei condiții menționate trebuie privite în strânsă corelație, în mod special ultimele două. Astfel, măsurile luate pentru atingerea scopului legitim pot limita dreptul persoanei la respectul vieții sale private numai dacă sunt necesare într-o societate democratică.

De exemplu, în cauza *Buckley c. RU* (1996), Curtea a acceptat restrângerea adusă dreptului reclamantei de a-și instala caravana pe propriul teren aflat la țară, în scopul legitim al protecției siguranței publice. Un alt scop legitim acceptat de către Curte, ca justificând o ingerință în dreptul la protecția domiciliului, a fost protecția drepturilor și libertăților altora. În cauza *Chappell c. RU* (1989), percheziția domiciliară a fost justificată prin protecția drepturilor de proprietate intelectuală ale companiilor de cinema împotriva copierii și distribuirii ilegale de producții cinematografice.

Jurisprudență la art. 8
Klass ș.a. c. RFG (1978)
Marckx c. Belgiei (1979)
Dudgeon c. RU (1981)
Silver ș.a. c. RU (1983)
Malone c. RU (1984)
Rasmussen c. Danemarcei (1984)
Abdulaziz ș.a. c. RU (1985)
Rees c. RU (1986)
Johnston ș.a. c. Irlandei (1986)
Leander c. Suediei (1987)
F. c. Elveției (1987)

Olsson c. Suediei (1988)
Kruslin c. Franței (1990)
Huvig c. Franței (1990)
B. c. Franței (1992)
Niemietz c. RFG (1992)
Hoffmann c. Austriei (1993)
Lopez Ostra c. Spaniei (1994)
Guillot c. Franței (1996)
Rotaru c. României (2000)
Ignaccolo-Zenide c. României (2000)
Christine Goodwin c. RU (2002)
M.C. c. Bulgariei (2003)
Surugiu c. României (2004)
Moreno Gomez c. Spaniei (2004)
Moldovan ş.a. (2) c. României (2005)
Monory c. României şi Ungariei (2005)
Lupsa c. României (2006)
Giacomelli c. Italiei (2006)
Shevanova c. Letoniei (2006)
Kaftailova c. Letoniei (2006)
Dickson c. RU (2006)
H.M. c. Turciei (2006)
Dumitru Popescu c. României (2007)
Copland c. RU (2007)
André c. Franței (2008)
Şerife Yigit c. Turciei (2009)
Amanalachioai c. României (2009)
Bigaeva c. Greciei (2009)
Codarcea c. României (2009)
Ciubotaru c. Republicii Moldova (2010)
Velcea şi Mazăre c. României (2010)
Neulinger şi Shuruk c. Elveției (2010)
Zamit Maepel c. Maltei (2011)
Kuric ş.a. c. Sloveniei (2012)
Gas şi Dubois c. Franței (2012)
Vallianatos c. Grecie (2013)
Hämäläinen c. Finlandei (2014)
Oliari ş.a. c. Italiei (2015)
Ramadan c. Maltei (2016)
Orlandi ş.a. c. Italiei (2017)
Bărbulescu c. României (2017)
Einarsson c. Islandei (2017)
Antović şi Mirović c. Muntenegru (2017)
Ben Faiza c. Franței (2018)
Lopez Robalda ş.a. c. Spaniei (2018)
Libert c. Franței (2018)

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul IX. Libertatea gândirii, conștiinței și religiei

Libertatea gândirii, a conştiinţei şi a religiei este un drept esenţial într-o societate democratică şi face parte din categoria libertăţilor de opinie. Potrivit art. 9 §1 din Convenţie, „orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, conştiinţei şi religiei". Acest drept implică libertatea de a-şi schimba religia sau convingerile, precum şi libertatea de a-şi manifesta religia sau convingerile în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învăţământ, practici şi îndeplinirea ritualurilor.

Cele trei noţiuni care formează obiectul protecţiei art. 9 sunt strâns legate între ele.

Protecţia **libertăţii gândirii** vizează interdicţia oricărui tip de îndoctrinare, de impunere a unei ideologii, prin acţiuni specifice regimurilor totalitare. Recunoaşterea libertăţii gândirii este una din „mărcile" statului democratic, aceasta atrăgând după sine şi protecţia libertăţii religioase.

Recunoaşterea **libertăţii conştiinţei** creează obligaţia statului de a nu exercita niciun fel de constrângere asupra conştiinţei individului. Comisia Europeană a arătat, în acest sens, că art. 9 protejează ceea ce se numeşte „forul interior" al persoanei, adică acele convingeri strict personale şi actele strâns legate de acestea. Acest text nu protejează orice comportament social bazat pe anumite convingeri. De exemplu, refuzul persoanei de a achita impozite din motive de conştiinţă nu intră în sfera de protecţie a art. 9.

Curtea Europeană a considerat **libertatea religiei** un element esenţial ce contribuie la formarea identităţii credincioşilor şi a concepţiei lor despre viaţă[1]. De aceea, sfera acestei libertăţi de răsfrânge şi asupra altor dispoziţii ale Convenţiei: **art. 11,** în lumina căruia trebuie interpretat art. 9, pentru a proteja libertatea religioasă în dimensiunea sa asociativă şi în cea privind autonomia comunităţilor religioase[2], **art. 2 din Protocolul nr. 1**, care permite copiilor să primească o educaţie conformă unor principii şi convingeri filosofice şi religioase, iar **art. 14**, care interzice orice discriminare, inclusiv una bazată pe religie. Însăşi formularea art. 9 trimite la alte dispoziţii ale Convenţiei, cum ar fi: libertatea de exprimare, respectul pentru viaţa privată şi familială, libertatea de întrunire şi de asociere.

§1. Protecţia convingerilor şi credinţelor

1.1. Noţiuni de bază

Convingerile personale reprezintă mai mult decât „simple opinii". Acest termen desemnează idei ce au „un anumit grad de forţă, de seriozitate, de coerenţă şi de importanţă pentru persoana respectivă"[3]. Conţinutul formal al convingerilor trebuie să fie identificabil, ceea ce poate duce la unele dificultăţi în practică, deoarece unele

[1] CEDO, cauza *Kokkinakis c. Greciei* (1993).
[2] CEDO, cauza *Mitropolia Basarabiei ş.a. c. Moldovei* (2001).
[3] CEDO, cauza *Bayatyan c. Armeniei* (2011)

convingeri sunt mai greu de dovedit. Exemple de convingeri protejate de art. 9, prin practica de până acum a Curții, sunt: pacifismul[1], protecția mediului, vegetarianismul[2], concepția despre vânătoare etc.

Credințele religioase nu se limitează doar la „marile" religii sau confesiuni.[3] Religia în cauză trebuie să poată fi identificată, precum şi intenția celor interesați de a da convingerii lor numele de „religie". Articolul 9 garantează şi dreptul de a nu fi implicat în activități cu caracter religios (de exemplu, nimeni nu poate fi obligat la plata unei taxe pentru biserică dacă nu face parte din acea biserică[4]).

Curtea Europeană a amintit că dreptul la libertatea de religie, astfel cum este înțeles de Convenție, exclude o apreciere din partea statului cu privire la **legitimitatea** credințelor religioase sau la modalitățile de exprimare a acestora[5].

Libertatea de religie poate fi invocată şi de o biserică sau de o comunitate religioasă. Deşi în jurisprudența de început, Comisia a acceptat doar că o biserică poate acționa ca reprezentant al membrilor săi, în deciziile ulterioare a decis că o biserică sau comunitate religioasă poate fi titular al acestei libertăți, independent de membrii săi[6]. În cazul bisericilor oficiale, este esențial ca ele să nu exercite nicio constrângere asupra membrilor săi pentru a rămâne în cadrul ei. În plus, statele au obligația de a se abține de la orice interferență cu actele de manifestare a religiei sau cu ritualurile asociate cu acestea. „Măsuri ale statului favorizând un conducător sau organe ale comunității religioase sau organe ale unei comunități religioase divizate ori vizând să constrângă comunitatea (...) să se plaseze, împotriva voinței sale, sub o conducere unică, ar constitui o atingere a libertății de religie", a afirmat Curtea în cauza *Mitropolia Basarabiei şi.a. c. Moldovei* (2001). În cauza *Hasan şi Ciauş c. Bulgariei* (2000), Curtea a statuat că intervenția statului pentru a favoriza unul din liderii pretinşi ai unui cult divizat reprezintă o ingerință nejustificată cu libertatea religioasă, în general, şi cu libertatea cultelor, în special: „în societățile democratice, statul nu trebuie să ia măsuri pentru a asigura comunităților religioase o conducere unitară", statul încălcându-şi, prin astfel de acțiuni, obligația de neutralitate.

În hotărârea *Magyar Kereszteny Mennonita Egyhaz şi.a. c. Ungariei* (2014), scoaterea comunității reclamante din rândul cultelor recunoscute a constituit, în opinia Curții, o ingerință nejustificată cu dreptul de asociere garantat de art. 11, interpretat în lumina art. 9 privind libertatea religioasă: „nu este compatibil cu obligația de neutralitate a statului în materie religioasă faptul că grupările religioase trebuie să se adreseze Parlamentului pentru a cere reînregistrarea ca biserici/culte".

[1] CEDO, cauza *Arrowsmith c. RU* (1978).
[2] Com. EDO, cauza *H. c. RU* (1993).
[3] Com. EDO, cauza *X. c. RU* (1977).
[4] CEDO, cauza *Darby c. Suediei* (1990).
[5] CEDO, cauza *Mitropolia Basarabiei şi.a. c. Moldovei* (2001).
[6] R. Uitz, *Europeans and their rights - Freedom of religion,* Council of Europe Publishing, 2007, p. 118.

1.2. Principiile aplicabile protecţiei convingerilor şi credinţelor

1.2.1. Libertatea de a alege şi de a-şi manifesta convingerile şi credinţele. Neutralitate şi laicitate

Dreptul de a avea convingeri personale şi credinţe religioase este general şi trebuie înţeles în sens larg. Aceasta înseamnă că dreptul menționat aparține atât credincioşilor, cât şi ateilor, agnosticilor şi celor total indiferenți. Libertatea constă nu numai în a avea anumite convingeri, dar şi a nu le avea sau a nu le împărtăşi. De asemenea, această libertate constă şi în posibilitatea de a alege sau de a-şi schimba opinia. În sfârşit, orice persoană are libertatea de a-şi manifesta convingerile, singur sau în grup, public sau privat. De aceea, orice îndoctrinare[1], mai ales în şcoli, este interzisă, deoarece este o atingere adusă libertății conştiinței. Prin „îndoctrinare" se înțelege, în cazul acestor drepturi, „obligarea unei persoane de a adopta o linie de gândire sau de comportament contrare propriilor sale convingeri, ori contrare convingerilor părinților (...). Îndoctrinarea are legătură, de regulă, cu impunerea unei opinii sau a unui comportament «oficial», fie el politic sau religios"[2].

De la început trebuie făcută distincția între doi termeni prezenți în multe dintre hotărârile Curții în materia libertății religioase: neutralitate şi laicitate. Neutralitatea presupune o atitudine echidistantă a statului față de culte şi față de religie în general, fără ca aceasta să excludă folosirea şi afişarea simbolurilor religioase şi chiar existența unei religii „oficiale"[3]. Pe de altă parte, laicitatea reprezintă „o separare totală a celor două spații, statul rezumându-se să protejeze libertatea religioasă, păstrând în acelaşi timp o distanță considerabilă față de orice manifestare religioasă, fără nicio interferență într-o parte sau alta"[4]. Nu trebuie însă neglijat faptul că ambele principii sunt subordonate, în aplicarea lor, principiului fundamental al proporționalității

Curtea a inclus în libertatea religiei şi dreptul persoanei de a nu-şi divulga religia. În cauza *Isik c. Turciei* (2010), Curtea a constatat încălcarea art. 9 prin refuzul autorităților turce de a menționa religia reclamantului (alta decât cea islamică, respectiv „alevismul", o teozofie independentă, inspirată de credințele preislamice) pe cartea de identitate sau, alternativ, suprimarea oricărei referiri la religie[5].

În cazul particular al libertății religioase, libertatea de alegere este foarte importantă. Nu este vorba de religia originară, care nu este aleasă de către individ, aceasta fiind, în general, responsabilitatea părinților sau tutorilor. Libertatea de a-şi alege religia ține de posibilitatea de a se converti ulterior la o altă religie decât cea originară. Pentru aceasta însă, consimțământul trebuie să fie liber exprimat. Curtea Europeană a admis că libertatea religioasă comportă, în principiu, dreptul persoanei de a încerca să-i convingă pe alții. Aici apare problema legitimității **prozelitismului.** Acesta, înțeles ca „dreptul de a încerca să-i convingi pe alții", a fost admis „în principiu" de către Curte

[1] Com. EDO, cauza *Angelini c. Suediei* (1986).

[2] B. Selejan-Guțan, *Semne şi simboluri religioase în jurisprudența de la Strasbourg*, în P.R. nr. 5/2011, p. 102.

[3] *Idem*, p. 103.

[4] *Ibidem*.

[5] A se vedea şi CEDO, cauza *Dimitras ş.a. c. Greciei* (2010)

ca nefiind contrar art. 9, însă acceptându-se şi restricții, dacă situația concretă o cere (de exemplu, pentru protecția minorilor sau a persoanelor vulnerabile)[1].

În ceea ce priveşte **dreptul de a-şi manifesta religia**, Comisia a apreciat că nu sunt ocrotite de art. 9 faptele şi gesturile care nu exprimă în mod real convingerile de care este vorba, chiar dacă sunt motivate şi inspirate de acestea. De asemenea, nu este admisă sustragerea de la anumite obligații legate de viața în societate în numele libertății conştiinței şi credințelor, în special de la obligația de a plăti taxe sau impozite. Comisia Europeană, deşi nu a recunoscut dreptul unei persoane de a primi permisiunea de a pleca de la locul de muncă în scopul îndeplinirii unor îndatoriri ritualice, a arătat că există o obligație pozitivă a autorităților publice de a lua toate măsurile posibile pentru a asigura respectul pentru obligațiile religioase. Astfel, statul este obligat să asigure asistența religioasă în închisori, inclusiv, în măsura posibilului, precum şi respectarea regulilor alimentare religioase. De asemenea, în cauza *Otto-Preminger-Institut c. Austriei* (1994), Curtea a statuat că „în contextul opiniilor şi credințelor religioase poate fi inclusă în mod legitim o obligație a indivizilor de a evita pe cât posibil expresii ce pot ofensa inutil pe ceilalți". Statele au, aşadar, obligația pozitivă de a proteja manifestările religioase în spiritul toleranței şi pluralismului.

O altă situație vizează recunoaşterea sărbătorilor religioase şi a orelor de rugăciune în diverse religii. În cauza *Ahmad c. RU* (1982), reclamantul era credincios musulman practicant care avea obligația religioasă de a participa la rugăciunea de vineri la o moschee, dacă se afla la o distanță rezonabilă de aceasta. Fiind angajat ca profesor cu normă întreagă de către o şcoală aflată în apropierea unei moschei, Ahmad a solicitat dreptul de a participa la rugăciune, chiar dacă aceasta ducea la neîndeplinirea obligațiilor sale de serviciu. Angajatorul i-a refuzat cererea, pe motiv că ar putea trece pe un post cu jumătate de normă dacă doreşte. Ca urmare, reclamantul a demisionat. Comisia a considerat că cererea sa privind violarea art. 9 este manifest nefondată, invocând acceptarea voluntară a contractului de muncă cu normă întreagă şi neinformarea angajatorului asupra obligațiilor sale religioase.

Unul din cele mai controversate aspecte ale dreptului de a-şi manifesta religia este, astăzi, portul **voalului islamic**.

Prima cauză soluționată de Curte pe această temă a fost *Dahlab c. Elveției* (2001), în care a fost considerată ca fiind în concordanță cu art. 9 § 2 decizia autorităților cantonului Geneva de a interzice unei învățătoare de la clasele primare purtarea voalului islamic în timpul orelor de curs: scopul legitim invocat de autorități şi acceptat de Curte a fost respectarea neutralității religioase şi a drepturilor altora, iar necesitatea într-o societate democratică a fost apreciată şi prin prisma vârstei elevilor. Cu toate acestea, Curtea face şi o apreciere pe care o considerăm destul de surprinzătoare: „este greu de conciliat portul voalului islamic cu mesajul de toleranță, de respect al altuia şi mai ales de egalitate şi nondiscriminare, pe care, într-o democrație, orice cadru didactic trebuie să le transmită elevilor săi". Surprinzătoare, deoarece Curtea face o judecată de valoare asupra unui semn religios, şi indirect asupra unei religii, emițând, chiar şi indirect, ideea că acestea ar fi contrare ideii de democrație. De aici, şi posibila interpretare a acestei afirmații în sensul că nu toate religiile sunt tratate la fel de către Curte, raportat la valorile Convenției europene[2].

---

[1] CEDO, cauza *Kokkinakis c. Greciei* (1993), *Larissis ş.a. c. Greciei* (1998).

[2] A se vedea şi J.-F. Flauss, *Les signes religieux, în Th. Massis, Ch. Pettiti (éd.), La liberté religieuse et la Convention européenne des droits de l'homme*, Nemesis-Bruylant, Bruxelles, 2004, p. 102.

În cauza *Leyla Şahin c. Turciei*, soluționată de Marea Cameră a Curții la 10 noiembrie 2005, reclamanta, musulmană practicantă, dorea să poarte voalul islamic pentru respectarea preceptelor sale religioase. Fiind admisă la facultatea de medicină a universității din Istanbul, ea a putut să poarte voalul, până în februarie 1998, când rectorul universității a adoptat o circulară prin care se interzicea portul voalului şi al bărbii în cadrul cursurilor. Din acel moment, i s-a interzis accesul la cursuri şi la examene şi i s-a refuzat dreptul la înscriere. Curtea Europeană s-a pronunțat în favoarea unei largi marje de apreciere a statului în privința restricțiilor privind simbolurile religioase în şcoli, arătând că „s-a stabilit că instituțiile de învățământ superior pot reglementa manifestarea riturilor şi a simbolurilor unei religii prin fixarea unor restricții de loc şi de formă, în scopul de a asigura diversitatea de studenți de diferite credințe şi de a proteja ordinea publică şi credințele altora". Desigur, hotărârea Curții poate pune o serie de probleme, de la contextul politico-religios al Turciei, până la posibilul efect de „stigmatizare a femeilor musulmane care decid să poarte voalul", aşa cum a fost sesizat de singurul judecător ce a exprimat o opinie separată (dna Françoise Tulkens)[1].

De altfel, în această hotărâre, Curtea a specificat că dezbaterea asupra portului voalului islamic în universitate este deosebit de activă în trei state: Turcia, Azerbaidjan şi Albania şi are la bază, în primul rând, semnificația politică a acestui voal. De aici, şi interdicția portului voalului în universități, în aceste trei state. În celelalte state membre ale Consiliului Europei, acest lucru nu este reglementat de o asemenea manieră, existând o largă marjă de apreciere a statelor sub acest aspect. În ciuda acestui fapt, Curtea Europeană a reuşit, în argumentația sa, să confere o conotație negativă portului voalului islamic, inducând ideea că este necesară o protecție a femeii care îl poartă „față de sine însăşi"[2].

Primatul **principiului laicității**, consacrat prin hotărârea *Leyla Şahin*, devine astfel un instrument restrictiv de drepturi (în special față de libertatea de manifestare a religiei), fără a avea întotdeauna o justificare obiectivă, raportată la principiul proporționalității şi la protecția împotriva prozelitismului sau a tulburării ordinii publice.

În cauzele *Kervanci c. Franței* şi *Dogru c. Franței* (2008), a fost luat în discuție portul unor veşminte cu semnificație religioasă în spațiul public, mai precis în instituții de învățământ, înainte de intrarea în vigoare a Legii din 15 martie 2004 privind semnele religioase ostentative. În hotărârea sa, Curtea s-a lansat într-o analiză detaliată a principiului laicității în Franța, ca „principiu în jurul căruia a fost construită Republica Franceză" şi ca element direct legat de libertatea religioasă. Aplicând un raționament similar celui din *Leyla Şahin*, Curtea a respins argumentele reclamantelor şi a constatat că ingerința cu dreptul lor de a-şi manifesta convingerile religioase prin portul voalului islamic a fost justificată de respectarea regulilor interne ale instituțiilor şcolare, cum ar fi reguli de securitate, de igienă, care se aplică tuturor elevilor, fără distincții. În plus, Curtea a făcut referire la marja de apreciere a statului, destul de largă în această privință: „incumbă autorităților naționale să vegheze cu o mare vigilență la aceea ca, în respectul pluralismului şi al libertății celuilalt, manifestarea de către elevi a credințelor lor religioase în interiorul instituțiilor şcolare să nu se transforme într-un act ostentativ,

[1] A se vedea şi: N. Riou-Kang, *Reconnaissance du droit à l'accès à l'enseignement supérieur et interdiction du port du voile*, în EDL nr. 19 din ianuarie 2006, p. 17; L. Burgourgue-Larsen, E. Dubout, *Le port du voile à l'université. Libres propos sur l'arrêt de la Grande Chambre Leyla Sahin c. Turquie*, RTDH nr. 66 din aprilie 2006, p. 183.

[2] L. Burgourgue-Larsen, E. Dubout, *loc. cit.*, p. 194.

care să constituie o sursă de presiune şi de excludere", idee la care răspunde, în opinia Curții, „modelul" francez al laicității[1].

Hotărârea de referință în materia portului voalului islamic integral (*burqa)* este cea pronunțată în cauza *S.A.S. c. Franței* (Marea Cameră, 2014). Cauza privea o plângere împotriva interdicției totale, prin Legea din 11 octombrie 2010, a portului *burqa* şi al altor veşminte care acoperă fața, reclamanta invocând încălcarea libertății de conştiință şi religie, a dreptului la respectarea vieții private şi a dreptului de a nu suferi nicio discriminare, prin faptul că legea sancționează portul respectivelor piese de îmbrăcăminte cu amendă administrativă sau penală. Curtea a recunoscut existența unei ingerințe cu drepturile invocate de reclamantă, dar a reținut ca normă de referință pentru evaluarea compatibilității cu Convenția, art. 9 privind libertatea conştiinței şi religiei. De asemenea, Curtea a reamintit „rolul statului de organizator neutru şi imparțial al exercițiului diferitelor religii şi credințe, precum şi de factor de reglare a ordinii publice a armoniei religioase şi a toleranței într-o societate democratică". În plus, s-a reafirmat incompatibilitatea cu obligația de neutralitate şi imparțialitate a oricăror practici prin care statul ar face vreo evaluare a legitimității unor credințe religioase sau a modurilor în care acele credințe sunt manifestate[2]. Aceasta, pentru că pluralismul, toleranța şi spiritul de deschidere sunt considerate de către Curte etaloane ale oricărei societăți democratice. Aplicând aceste principii în cauza concretă, Curtea a statuat că, din punctul de vedere al „scopului legitim" cerut de art. 9 § 2, se poate considera că acesta ține, pe de-o parte, de ordinea publică, chiar în lipsa unei amenințări imediate[3] şi, pe de altă parte, de protecția drepturilor altora. Această combinație de scopuri legitime a dus Curtea la crearea unuia nou, care a fost şi esențial în decizia finală în cauză: „conviețuirea/*vivre ensemble/living together*"; „interdicția în litigiu poate fi considerată ca fiind justificată în principiu, doar în măsura în care are ca scop garantarea condițiilor „conviețuirii sociale" (*vivre ensemble)".* În ceea ce priveşte proporționalitatea măsurii, Curtea a constatat că majoritatea organizațiilor non-guvernamentale internaționale intervenientе în cauză s-au pronunțat în sensul absenței proporționalității măsurii de interdicție totală a portului *burqa.* Cu toate acestea, constatând inexistența unui consens european în materie, Curtea a statuat că statele au o largă marjă de apreciere. Principiul „conviețuirii sociale" a reprezentat factorul determinant în soluționarea cauzei, Curtea constatând că nu a existat o violare a art. 9 prin măsurile legislative adoptate de statul francez. Raționamentul majorității judecătorilor Marii Camere a fost criticat atât în opiniile separate ale judecătorilor minoritare, cât şi în doctrină[4].

O cauză interesantă este *Eweida şi Chaplin c. RU* (2013), în care cele două reclamante se plângeau de interdicția impusă de angajatori privind purtarea vizibilă a unor medalioane în formă de cruce creştină. Curtea a constatat existența unei violări a

[1] A se vedea şi: M. Sayar-Yesilgul, *Lever le voile sur la question du foulard dans les écoles françaises,* în EDL, ianuarie 2009, p. 30; I. Rorive, *Religious Symbols in the Public Space,* în 30 Cardozo Law Review, 2008-2009; E. Decaux, *Chronique d'une jurisprudence annoncée: laïcité française et liberté religieuse devant la Cour européenne des droits de l'homme,* în RTDH, vol. 82/2010. Pentru un istoric al principiului laicității în Franța, a se vedea E. Decaux, *Religion et laïcité,* în Annuaire International des droits de l'homme, vol. V, 2010, p. 205-222.

[2] CEDO, cauza *S.A.S.c. Franței,* §127.

[3] Fr.-X. Millet, *When the European Court of Human Rights Encounters the Face,* în European Constitutional Law Review nr. 11/2015, p. 415.

[4] A se vedea B. Selejan-Guțan, *Quelques pensées sur la dignité humaine et "vivre ensemble" dans le contexte de la migration,* în Romanian Journal of Comparative Law nr. 2/2016.

art. 9 în privința primei reclamante, din cauza faptului că instanțele naționale au acordat o mai mare importanță „protecției imaginii unei corporații" (o companie aeriană) față de libertatea de religie a reclamantei. În privința celei de-a doua reclamante, locul de muncă a fost determinant pentru decizia Curții de non-violare a art. 9: interdicția purtării crucii într-un spital, pentru motive de sănătate și siguranță, a fost considerată justificată.

În 2009, Curtea Europeană a adoptat o hotărâre în care a fost luat în discuție principiul laicității, în contextul afișării **simbolurilor religioase** în spațiul public [cauza *Lautsi c. Italiei* (2009)]. Cauza privea contestarea, de către reclamantă, a prezenței crucifixelor în sălile de clasă ale școlilor publice din Italia, lucru care ar fi contravenit dreptului său de a-și educa fiul potrivit propriilor convingeri. În ciuda argumentelor guvernului italian, potrivit cărora crucifixul nu este doar un simbol religios, ci și un simbol al istoriei și culturii italiene („mesajul crucii este un mesaj umanist, care poate fi interpretat independent de dimensiunea sa religioasă"), Curtea a dat prioritate principiului laicității. În absența unui consens european asupra problemei, Camera a subliniat existența unei largi marje de apreciere a statelor, cu precizarea, esențială în speță, că acestea „trebuie să se abțină de a impune, chiar și indirect, credințe, acolo unde persoanele sunt dependente de stat sau în acele locuri unde se află persoane în mod special vulnerabile, cum ar fi școlile". În plus, unul din argumentele – cel puțin discutabile – ale Curții a mai fost acela că, „în țările unde marea majoritate a populației aderă la o anumită religie, manifestarea riturilor și simbolurilor acestei religii poate constitui o presiune asupra elevilor care nu o practică". Raționamentul Curții poate pune, prin analogie, sub semnul îndoielii, prezența clericilor în veșmintele religioase, prezența edificiilor religioase pe aceeași stradă cu o școală sau dangătul unui clopot audibil dintr-o școală în timpul orelor de curs, ar putea fi astfel de forme de presiune. Pe de altă parte, nu cred că libertatea religioasă înseamnă desconsiderarea și ignorarea identității religioase a unei țări, a unui popor, existând alte metode, mai echilibrate și cu mai mare efect, de a evita îndoctrinarea sau „presiunea" exercitată asupra elevilor, decât interzicerea unor simboluri. Explicația ar fi una dintre ele. La argumentele guvernului privind semnificația crucifixelor, Curtea a răspuns că, deși crucifixul are și acele semnificații, cea religioasă predomină și, de aceea, expunerea lor în sălile de clasă constituie o violare a art. 9 din Convenție și a art. 2 din Protocolul nr. 1.

Această hotărâre a Camerei a fost răsturnată de Marea Cameră a Curții care, în hotărârea din 18 martie 2011, a statuat pe terenul art. 2 din Protocolul 1, fără a mai analiza compatibilitatea cu art. 9 din Convenție[1].

Una din liniile directoare care guvernează raționamentele Curții în aprecierea aplicabilității art. 9 în privința **manifestării religiei sau credinței** este rezumată astfel: „art. 9 nu protejează orice act motivat sau inspirat de o religie sau credință și nu garantează în toate cazurile dreptul de a se comporta în viața publică într-un mod care este dictat de o credință"[2]. Așadar, Curtea va aplica un test de aplicabilitate, numit în doctrină și „clauză de excludere"[3], prin care va aprecia dacă acțiunile sau inacțiunile fondate pe o religie sau credință, invocate de reclamanți, intră în sfera de protecție a art. 9. Potrivit acestui test, spre exemplu, două activități foarte similare și avându-și, aparent, originea în aceeași intenție fondată pe credință, au fost calificate diferit de Comisia și Curtea Europeană. Astfel, în cauza *Van Schijndel, Van der Heyden și*

[1] Această hotărâre a Marii Camere va fi analizată la secțiunea §2 de mai jos.

[2] Com. EDO, cauza *Karaduman c. Turciei* (1993).

[3] H. Gilbert, *Redefining Manifestation of Belief in Leyla Sahin v. Turkey*, în EHRLR nr. 3/2006, p. 311.

Leenman c. Olandei (1998), faptele reclamanților de a fi pătruns într-o clinică pentru avorturi, unde au început să se roage în genunchi pe coridoare, cu scopul de a protesta împotriva atingerii aduse vieții copilului nenăscut, au reprezentat, în opinia Curții, o manifestare a credinței. În schimb, în cauza *Van den Dungen c. Olandei* (1995), Comisia a considerat că acțiunile reclamantului de a aborda, în parcarea unei clinici pentru avorturi, pacienți și angajați ai clinicii, arătându-le fotografii cu rămășițe fetale și încercând să îi convingă să renunțe la avort, nu au fost bazate pe o astfel de credință, scopul lor fiind de a convinge pacientele să nu recurgă la avort.

1.2.2. Egalitate și nediscriminare

În lumina respectului libertății credințelor religioase, statul nu trebuie să acorde avantaje sau să dezavantajeze o persoană pentru simplul fapt al apartenenței la o anumită comunitate religioasă: aceasta este consecința relației dintre libertatea de religie și **principiul nondiscriminării**, prevăzut de art. 14 din Convenție și de art. 1 din Protocolul nr. 12. În cauza *Hoffmann c. Austriei* (1993), Curtea Europeană a arătat că nu se poate tolera nicio distincție făcută pe criteriul religiei: o hotărâre a Curții Supreme austriece prin care anula acordarea custodiei copiilor unei mame, membre a sectei „Martorii lui Iehova", a fost considerată ca violând art. 9 și art. 14 din Convenție.

§2. Relația libertății de conștiință și religie cu dreptul la educație: convingerile părinților și educația

Articolul 2 din Protocolul nr. 1 prevede că statul trebuie să respecte dreptul părinților de a asigura educația copiilor în concordanță cu convingerile lor filozofice și religioase. Câmpul de aplicare a acestei dispoziții e larg: privește toate metodele de transmitere a cunoștințelor și orice tip de organizare a învățământului, inclusiv acelea din afara structurilor școlare.

În termenii art. 2, statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le asumă în privința educației și învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație în conformitate cu convingerile lor filozofice și religioase. Judecătorii europeni au reamintit importanța dreptului la instruire ca drept fundamental, dar și pe aceea a pluralismului educațional, precum și faptul că respectul convingerilor părinților în această privință este esențial.

Există și limite ale libertății părinților în privința educației, dacă apare un conflict cu interesul copilului. În general, părinții trebuie să aibă posibilitatea de a alege școala copiilor lor. În instituțiile de învățământ private, chiar dacă învățământul religios și filozofic este liber, statul poate impune unele condiții ce țin mai ales de calificarea profesorilor, predarea anumitor materii sau chiar organizarea internă a învățământului.

O altă problemă deosebită este cea a posibilității copiilor de a fi scutiți de anumite cursuri sau activități care ar fi în contradicție cu convingerile părinților. Pe de o parte, scutirea de cursuri de educație sexuală poate genera unele dificultăți legate de dreptul la educație. De aceea, judecătorii europeni nu au considerat caracterul obligatoriu al acestor cursuri ca reprezentând o violare art. 2 din Protocolul nr. 1, dar au cerut autorităților competente să vegheze ca opiniile și convingerile religioase ale părinților

să nu fie încălcate[1]. În privința orelor de educație religioasă, de referință este hotărârea *Folgerø c. Norvegiei* (2007), în care Curtea Europeană a constatat violarea art. 2 din Protocolul nr. 1, prin faptul că legislația norvegiană introducea un curs obligatoriu de educație religioasă care acorda un loc privilegiat religiei creştine, fără a permite în acelaşi timp părinților să ceară o scutire totală pentru copiii lor, dacă nu împărtăşeau această religie[2].

În cauza *Valsamis c. Greciei* (1996), reclamanta, elevă, a invocat încălcarea art. 8 ca urmare a suspendării sale disciplinare de la cursuri, pentru refuzul, pe motive de conştiință, de a participa la o paradă oficială de comemorare a războiului dintre Grecia şi Italia din 1940. Curtea a considerat totuşi că scopul şi modul de organizare a paradei au fost compatibile cu convingerile pacifiste, neîncălcând drepturile reclamantei.

În hotărârea *Lautsi c. Italiei (2),* Marea Cameră a Curții a subliniat de la început că misiunea principală a statului, în materia libertății religioase, este garantarea, în mod neutru şi imparțial, a exercitării diverselor religii, culte şi credințe, precum şi de a asigura „ordinea publică, pacea religioasă şi toleranța într-o societate democratică". De asemenea, Curtea a admis că, în materia art. 2 din Protocolul nr. 1, statele au obligații pozitive, adică de a lua măsurile necesare asigurării unei educații adecvate, fără însă ca statul să aibă obligația de a asigura un anume tip de învățământ. În acest context, Curtea a reamintit faptul că art. 2 din Protocolul 1 nu împiedică statele să răspândească, prin intermediul învățământului sau educației publice, informații sau cunoştințe legate, direct sau indirect, de religie sau filozofie, iar părinții nu au dreptul, conform textului vizat, de a se opune integrării unor astfel de discipline în programa şcolară, cu condiția ca statul să fie limitat, în acțiunile sale, de necesitatea asigurării pluralismului şi de evitarea oricărei forme de îndoctrinare. În speță, Curtea a invocat şi „diversitatea spațiului european în materia conservării şi perpetuării tradițiilor", de unde decurge o largă marjă de apreciere a statelor. De aceea, Curtea a considerat că expunerea crucifixului nu reprezintă o astfel de formă de îndoctrinare, iar marja de apreciere a statului nu a depăşit limitele impuse de obligațiile sale asumate prin Convenție, neexistând, aşadar, o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1. Principalele argumente în favoarea acestei concluzii a Curții au fost, în sinteză: faptul că expunerea crucifixului nu era asociată cu predarea obligatorie a religiei creştine; faptul că programa şi spațiul şcolar era deschisă şi altor religii; faptul că putea exista o educație religioasă facultativă în şcoli, pentru toate confesiunile religioase recunoscute.

§3. Obiecția de conştiință

Obiecția de conştiință poate fi definită ca refuzul de a se îndeplini unele obligații impuse de lege, pe motive de conştiință. Obiecția de conştiință se poate manifesta sub diverse forme, dar în practică ea apare, în special cu ocazia, serviciului militar.

În această privință, poziția organelor de la Strasbourg este clară: Convenția europeană nu garantează niciun drept la obiecția de conştiință. În ipoteza în care un stat ar admite obiecția de conştiință, înlocuind serviciul militar cu serviciul civil, persoanele interesate nu ar putea invoca o violare a art. 4 care interzice munca forțată şi obligatorie în privința serviciului civil de înlocuire.

[1] CEDO, cauza *Kjeldsen ş.a. c. Danemarcei* (1976).

[2] A se vedea şi N. Aliprantis, *Le nivellement ne convient pas a l'Europe! Critique de certaines tendances de la Cour EDH en matiere religieuse*, în EDL septembrie 2010.

Nici în alte domenii nu a fost recunoscut un drept la obiecția de conștiință. În cauza *C. c. RU* (1983), Comisia a arătat că obligația generală de a plăti taxe nu poate fi încălcată pentru motive de conștiință: refuzul de a plăti taxe, în numele pacifismului, cu motivarea că acestea ar servi la finanțarea procurării de armament, nu a constituit, în viziunea Comisiei, o manifestare a unei convingeri, neintrând sub protecția art. 9: „Articolul 9 nu conferă reclamantului dreptul de a refuza, pe baza convingerilor sale, de a se conforma legislației"[1].

În cauza *Bayatyan c. Armeniei* (2009), Curtea a subliniat marja de apreciere a statelor în această privință, refuzând să constate violarea art. în privința condamnării reclamantului, martor al lui Iehova, la o pedeapsă de 2 ani de închisoare, cu executarea efectivă a 10 luni, pentru a fi refuzat să efectueze serviciul militar. În 2011, Marea Cameră a răsturnat această hotărâre, constatând violarea art. 9. Unul din principalele motive care a dus Marea Cameră la o concluzie opusă Camerei a fost existența unui consens european în privința asigurării unui serviciu alternativ celui militar pentru obiectorii de conștiință. Faptul că reclamantul risca o condamnare penală pentru refuzul serviciului militar a fost considerat ca disproporționat și deci nu îndeplinea condiția necesității într-o societate democratică.

Refuzul recunoașterii obiecției de conștiință a constituit motivul pentru care Curtea a constatat încălcarea art. 9 în cauza *Ercep c. Turciei* (2011): reclamantul suferise câteva condamnări succesive pentru refuzul îndeplinirii serviciului militar pentru motive de conștiință (aparținea Martorilor lui Iehova). Curtea a reamintit principiul din hotărârea *Bayatyan,* și anume acela că obiecția de conștiință trebuie recunoscută atunci când este motivată de un conflict grav și insurmontabil între obligația de a servi în armată și conștiința unei persoane sau convingerile sale sincere, profunde, de natură religioasă sau de altă natură". În virtutea acestui principiu, Curtea a considerat că aceste condamnări succesive, precum și riscul ca reclamantul să facă obiectul unor urmăriri penale continue, au constituit o încălcare a art. 9, cu atât mai mult cu cât majoritatea statelor europene (cu excepția Turciei) au renunțat să sancționeze obiectorii de conștiință. Existența unui consens european a dus la concluzia unei marje de apreciere extrem de restrânse și, în final, la condamnarea statului-pârât.

§4. Restrângerile aduse libertății conștiinței și religiei

Articolul 9 § 2 prevede posibilele restricții ale libertății conștiinței și religiei. Astfel, libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

În cauza *Kokkinakis c. Greciei* (1993), Curtea a decis că incriminarea de către legea greacă a activităților de prozelitism ale Martorilor lui Iehova nu era proporțională cu scopul protecției drepturilor altora. Comisia Europeană, în decizia asupra unei cereri din 1976, a statuat că interdicția accesului unui deținut la o carte religioasă care conținea și un capitol despre artele marțiale era justificată pentru protecția ordinii publice și a drepturilor altora.

[1] CEDO, cauza *C. c. RU* (1983).

În cauza *Mitropolia Basarabiei ş.a. c. Moldovei* (2001), Curtea, declarând încălcarea art. 9, a arătat că statul, prin nerecunoaşterea Mitropoliei Basarabiei, şi-a încălcat obligația de neutralitate şi imparțialitate privind aprecierea asupra legitimității credințelor religioase, iar ingerința nu a fost proporțională cu scopurile declarate de guvern – integritatea teritorială şi „apărarea păcii sociale şi a înțelegerii între credincioşi"[1].

Refuzul autorităților penitenciare şi apoi al instanței de a-i permite reclamantului participarea la slujba religioasă desfăşurată în capela închisorii (pe motiv că în acest cadru nu se putea realiza separarea sa, în calitate de arestat preventiv, de deținuții condamnați), a constituit o violare a art. 9 pentru că ingerința nu era prevăzută de legislația în vigoare în epoca faptelor[2].

Într-o altă cauză, *Agga c. Greciei* (2002), Curtea a considerat că o condamnare penală pentru exercitarea fără drept a funcțiilor de slujitor al unui cult religios (muftiu) nu a fost justificată, în raport cu împrejurările cauzei, de o nevoie socială imperioasă şi, ca urmare, art. 9 a fost încălcat.

O situație interesantă este cea a jurământului religios. În cauza *Buscarini ş.a. c. San Marino* (1999), Curtea a considerat că restricția libertății de conştiință prin impunerea jurământului pe Evanghelii de către membrii Marelui Consiliu General (Parlamentul Republicii San Marino) echivalează cu obligația acestora de a face „act de supunere față de o religie determinată, ceea ce nu este compatibil cu art. 9 din Convenție".

O abordare interesantă privind „scopul legitim" întâlnim în hotărârea *S.A.S. c. Franței* (Marea Cameră, 2014). Analizând compatibilitatea măsurilor statului francez (interzicerea prin lege a portului burqa în spațiul public), Curtea a trebuit să stabilească mai întâi dacă acestea urmăreau un scop legitim. În speță, guvernul invocase mai multe scopuri legitime: siguranța publică, dar şi „asigurarea respectului pentru un set minim de valori ale unei societăți democratice şi deschise". Curtea a admis existența scopului legitim al siguranței publice, dar în ceea ce priveşte al doilea scop invocat de guvern, s-a pronunțat diferit: „În primul rând, Curtea nu este convinsă de afirmațiile guvernului privind egalitatea dintre bărbați şi femei ca scop legitim pentru măsurile în litigiu (...)

În al doilea rând, Curtea consideră că, oricât de esențial ar fi, respectul pentru demnitatea umană nu poate justifica în mod legitim o interdicție totală a purtării vălului integral în spațiul public. Curtea cunoaşte faptul că îmbrăcămintea în cauză poate fi percepută ca stranie de mulți dintre cei care o văd, dar subliniază că aceasta este expresia unei identități culturale care contribuie la pluralismul inerent în orice democrație (...).

În al treilea rând, Curtea consideră că, în anumite condiții, «respectul pentru cerințele minimale ale vieții în societate» la care face referire guvernul – sau ale «conviețuirii» (...) – pot fi legate de scopul legitim al «protecției drepturilor şi libertăților altora»"[3].

Aşadar, Curtea a dedus, practic, un nou scop legitim din cele existente în § 2 din art. 9, fără a aplica principiile egalității şi al demnității umane, care, în speță, ar fi intrat în conflict cu pluralismul. Cu toate acestea, această creație a Curții de la Strasbourg poate deveni problematică, întrucât aprecierea semnificației „conviețuirii" este relativă, subiectivă şi imprecisă, putând uşor da naştere la abuzuri.

Analizând ulterior proporționalitatea măsurii, Curtea a considerat, în ciuda argumentelor ce țin de identitatea culturală, că aceasta este proporțională cu scopul

[1] A se vedea şi CEDO, cauza *Biserica Adevărată Ortodoxă din Moldova ş.a. c. Moldovei* (2007).
[2] CEDO, cauza *Igors Dmitrievs c. Letoniei* (2006).
[3] CEDO, cauza *S.A.S. c. Franței*, §118-121.

urmărit, ținând seama și de marja de apreciere a statului, în mod special pentru a păstra condițiile „conviețuirii" ca element al protecției drepturilor și libertăților altora[1].

O aplicare similară a condiției „conviețuirii" apare în hotărârile *Belcacemi și Oussar c. Belgiei* (2017) și *Dakir c. Belgiei* (2017).

Jurisprudență la art. 9

Kokkinakis c. Greciei (1993)
Otto-Preminger-Institut c. Austriei (1994)
Manoussakis c. Greciei (1996)
Kalac c. Turciei (1997)
Buscarini ș.a. c. San Marino (1999)
Mitropolia Basarabiei ș.a. c. Moldovei (2001)
Leyla Şahin c. Turciei (2005)
Igors Dmitrievs c. Letoniei (2006)
Kuznețov ș.a. c. Rusiei (2007)
Biserica Adevărată Ortodoxă din Moldova ș.a. c. Moldovei (2007)
Kervanci c. Franței (2008)
Dogru c. Franței (2008)
Bayatyan c. Armeniei (2009; 2011)
Lautsi c. Italiei (2009; 2011)
Aktas, Ghazal, Ranjit ș.a. c. Franței (2009)
Eweida și Chaplin c. RU (2013)
S.A.S. c. Franței (2014)
Ebrahimian c. Franței (2015)
Belcacemi și Oussar c. Belgiei (2017)
Dakir c. Belgiei (2017).

[1] Pentru detalii privind critica acestei hotărâri, a se vedea B. Selejan-Guțan, *Quelques pensées sur la dignité humaine et „vivre ensemble" dans le contexte de la migration, op. cit., passim.*

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul X. Libertatea de exprimare

Libertatea de exprimare beneficiază de o poziție specială într-un stat de drept şi democratic. Potrivit opiniei Curții Europene, importanța libertății de exprimare este considerabilă: ea este „fundamentul esențial al unei societăți democratice şi una din condițiile primordiale ale progresului şi împlinirii fiecăruia"[1].

În scopul unei protecții eficiente a libertății de exprimare, statul nu are doar obligația generală negativă, de a se abține de la orice îngrădire a acesteia, ci şi obligații pozitive, de acțiune. Astfel, de exemplu, statul trebuie să asigure libera circulație a informațiilor, să vegheze la menținerea caracterului pluralist al informației, iar informația trebuie asigurată prin toate mijloacele tehnice sau, cum a precizat fosta Comisie, prin orice „alte forme de expresie".

Sub aspectul conținutului dreptului la libertatea de exprimare, din textul art. 10 rezultă că aceasta cuprinde **dreptul de a avea şi de a-şi exprima opinia,** dar şi **dreptul la informare.** În viziunea Curții Europene, o societate democratică se caracterizează prin „pluralism, toleranță şi spirit de deschidere". De aceea, prin protecția libertății de exprimare, în această interpretare largă, nu sunt ocrotite doar acele opinii sau informații primite „favorabil sau cu indiferență", ci şi acelea care „pot să ofenseze sau să şocheze autoritățile statului sau o parte a populației". Aşadar, posibilitatea fiecăruia de a avea şi de a exprima o opinie minoritară este o componentă esențială a unei societăți democratice[2].

Cu toate acestea, unele tipuri de exprimare nu cad sub protecția art. 10. De exemplu, în cauza *Garaudy c. Franței* (2003), Curtea a arătat că negaționismul Holocaustului şi al atrocităților naziste nu sunt forme de expresie ocrotite de art. 10, în speță făcându-se aplicarea art. 17 din Convenție, potrivit căruia „Nicio dispoziție din prezenta Convenție nu poate fi interpretată ca implicând, pentru un stat, un grup sau un individ, un drept oarecare de a desfăşura o activitate sau de a îndeplini un act ce urmăreşte distrugerea drepturilor sau a libertăților recunoscute de prezenta convenție sau de a aduce limitări mai ample acestor drepturi şi libertăți decât acelea prevăzute de această Convenție"[3]. În alte cazuri care au implicat un aşa-numit „discurs al urii" (incitare la violență, la ură rasială sau religioasă), cum ar fi cauzele *Incal c. Turciei* sau *Karataş c. Turciei,* Curtea a preferat să examineze pe fond cauzele, aplicând testul proporționalității sancțiunilor aplicate de autorități.

Este deci o caracteristică a libertății de opinie faptul că prin ea se ocrotesc anumite activități cu un considerabil risc de a vătăma interesele altora sau chiar interesul public. De aceea, este necesară stabilirea unui echilibru între protecția libertății de exprimare şi alte interese şi valori, astfel încât orice abuz în exercitarea acestui drept să fie sancționat.

Sfera protecției art. 10 se întinde asupra tuturor formelor de exprimare: ea nu include numai exprimarea prin *cuvânt* – scris sau vorbit – ci şi prin *imagini* sau *gesturi*

---

[1] CEDO, cauza *Handyside c. RU* (1976).

[2] F. Sudre, *op. cit.,* 2003, p. 417.

[3] A se vedea şi M. Oetheimer, *La Cour européenne des droits de l'homme face au discours de la haine,* RTDH nr. 69 din ianuarie 2007, p. 69.

ce exprimă o idee sau prezintă o informație. De asemenea, protecția art. 10 se extinde asupra tuturor mijloacelor de difuzare a informației sau a expresiei: publicații, radio, TV, sisteme de informare electronică, tot mai răspândite. Dezvoltarea rapidă a tehnologiei în aceste domenii impune o dezvoltare continuă şi dinamică a interpretării textului art. 10 de către Curtea Europeană.

Trebuie precizat că aceste forme şi mijloace de expresie nu sunt şi trebuie să fie tratate identic. Limitele prevăzute de art. 10 § 2 pot fi aplicate distinct, dar nu discriminatoriu, de către state. De asemenea, trebuie precizat că protecția art. 10 se extinde asupra libertății de expresie politică, artistică, comercială etc.

În privința extinderii protecției libertății de exprimare în spațiul privat, Curtea Europeană a fost confruntată cu o astfel de situație în cauza *Appleby ş.a. c. RU* (2003), în care reclamanții – reprezentanți ai unei asociații pentru protecția mediului – au susținut că interdicția impusă de o societate comercială privată, proprietară a unui centru comercial, de a-şi stabili un stand acolo şi de a distribui materiale publicitare a reprezentat o ingerință în libertatea lor de exprimare, deoarece statul ar fi fost direct responsabil pentru aceasta, din moment ce respectivul spațiu comercial a fost construit de un organism public, pe un teren proprietate publică ce a fost ulterior înstrăinat unui terț. Curtea Europeană a decis că autoritățile nu aveau o **responsabilitate directă sau indirectă** în materie[1].

§1. Sfera protecției libertății de exprimare. Libertatea de opinie şi libertatea de informare

1.1. Libertatea de opinie

Articolul 10 § 1 stipulează că libertatea de expresie include **libertatea de opinie**, precum şi libertatea de a primi şi de a comunica informații. Libertatea de opinie este protejată în strânsă legătură şi cu libertatea de gândire şi conştiință (art. 9). În practică, a apărut problema libertății de opinie a unor categorii de persoane, în special a funcționarilor publici. Libertatea de opinie a acestora poate fi limitată, ei având, prin natura funcției lor, o aşa-numită **obligație de neutralitate şi de rezervă**. Curtea Europeană nu a considerat impunerea de către stat a acestei obligații ca fiind contrară art. 10[2]. În cauza *Wille c. Liechtenstein* (2000), limitarea accesului reclamantului la o funcție publică, din cauza unor opinii divergente cu cele ale prințului Hans Adam al II-lea, exprimate în cadrul unei conferințe ştiințifice, a fost considerată de Curte o ingerință nejustificată cu libertatea de exprimare.

Articolul 10 garantează fiecăruia posibilitatea de a avea şi a exprima o opinie, fie ea minoritară sau chiar şocantă. Judecătorii europeni au insistat asupra faptului că este indiferent dacă opinia emisă este conformă cu mentalitatea generală sau dacă este bine primită de aceasta. Articolul 10 şi, în general, democrația nu s-ar putea împăca cu un tip unic de gândire sau cu ceea ce se numeşte „corect din punct de vedere politic" *(politically correct)*. Desigur, abuzul de drept ar putea fi invocat în măsura în care libertatea acordată este utilizată pentru a încălca alte libertăți. Cu toate acestea,

[1] A se vedea şi C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. I, p. 735-737.

[2] CEDO, cauzele *Glasenapp c. RFG* (1986), *Kosiek* c. *RFG* (1986) şi *Vogt c. RFG* (1995).

cu excepția cazurilor extreme, protecția libertății de exprimare rămâne deosebit de puternică.

Libertatea academică a fost inclusă de Curte în sfera protejată de libertatea de exprimare, în hotărârea *Lombardi Vallauri c. Italiei* (2009), în care refuzul reînnoirii contractului anual al unui profesor universitar – a cărui capacitate științifică fusese recunoscută de mai bine de 20 de ani –, pe motiv că unele dintre opiniile sale erau în contradicție cu doctrina catolică, a constituit o încălcare a art. 10. De remarcat că refuzul Universității a fost fundamentat pe cel al Congregației pentru educația catolică (organism al Sfântului Scaun), ale cărei decizii nu pot fi contestate în instanță.

1.2. Libertatea de informare

Libertatea de informare este, poate, cel mai important și invocat element al libertății de exprimare. În sfera acestei libertăți nu intră, potrivit jurisprudenței de la Strasbourg, dreptul de a avea **acces** la **orice** informații și nici pe acela de a căuta astfel de informații[1].

Curtea a arătat însă că statul are doar obligația de a nu împiedica accesul la informații disponibile, care nu sunt confidențiale sau secrete. Astfel, în cauza *Gaskin c. RU* (1989), Curtea a recunoscut dreptul reclamantului de a avea acces la informații privind perioada în care fusese dat în îngrijire unei familii, protejând, astfel, dreptul la informare asupra unor informații cu caracter privat, prin intermediul art. 8 din Convenție.

Cauza de referință în materia **libertății de a primi și de a difuza informații** este *Sunday Times c. RU* (1979). În hotărârea sa, Curtea Europeană a arătat că nu este protejat doar un drept de a exprima opinii și transmite informații, ci și un drept independent al publicului de *a primi* aceste informații. Informațiile care pot face obiectul acestei libertăți pot proveni din toate domeniile – politic, economic, artistic, comercial.

Dreptul de a comunica informații nu include și dreptul de acces la mijloacele de comunicare – de exemplu, acordarea de spațiu în ziare, a timpului de antenă etc.[2]. Cu toate acestea, împiedicarea discriminatorie a accesului la mijloacele de comunicare ar putea constitui încălcare a art. 10 combinat cu art. 14 din Convenție.

Se observă că textul art. 10 face distincția între **informații** și **idei**. Această formulare a art. 10 impune interpretarea potrivit căreia libertatea de exprimare nu este limitată la date factuale, verificabile, ci include opinii personale, critici, speculații – numite generic de către Curte „judecăți de valoare"[3].

Libertatea de a primi și comunica informații implică interzicerea oricărui sistem de cenzură, chiar dacă libertatea de exprimare, în general, și libertatea presei, în special, nu pot exista fără anumite limite prevăzute de lege. Pe de o parte, unele acțiuni ale beneficiarilor libertății de exprimare pot antrena răspunderea civilă sau penală (insulta, calomnia). Pe de altă parte însă, măsurile preventive sau sancționatorii ale unor astfel de acțiuni pot fi luate doar în cazuri extreme și în condiții foarte stricte. Așadar, conținutul mesajului exprimat public trebuie să fie liber, fără nicio ingerință din partea autorităților publice. Această interpretare este impusă de caracterul pluralist și obiectiv al informației, indiferent de suportul informației sau de conținutul însuși al mesajului informațional. În

[1] CEDO, cauza *Leander c. Suediei* (1987).
[2] Com. EDO, cauza *X. și asociația Z c. RU* (1971).
[3] CEDO, cauza *Lingens c. Austriei* (1986).

ultimii ani, Curtea şi-a extins jurisprudența privind accesul la informație şi asupra noilor tehnologii (în special, informația comunicată prin intermediul internetului)[1].

Noțiunea de „informare" este interpretată în sens larg de către Curtea Europeană, dincolo de discursul politic, filosofic sau religios. Datorită impactului social mai ridicat, controlul european s-a dovedit a fi mai riguros în aceste domenii, cu sancționarea fermă a oricăror încălcări nejustificate din partea statelor. În acest context, **libertatea presei** a dobândit un loc aparte, privilegiat, presa fiind mediul cel mai larg de circulație a informațiilor şi ideilor. În plus, în societatea contemporană, **noile tehnici de informare**, mai ales internetul, creează noi dificultăți în materia libertății de informare, în special privind găsirea unui echilibru între dezvoltarea şi promovarea „societății de informație", în scopul transparenței şi întăririi democrației, şi luarea de măsuri împotriva eventualelor abuzuri de drept. Credibilitatea surselor de informare pe internet, comiterea de infracțiuni sub masca libertății de informare sunt doar câteva din provocările pe care această lume virtuală, aflată în plină expansiune, le aruncă lumii dreptului[2].

1.3. Regimul autorizaţiilor şi comunicarea transfrontieră

Articolul 10 § 1 precizează că statele pot supune întreprinderile de radio, cinema sau televiziune unui regim de autorizații sau licențe. La început, această prevedere a fost interpretată în mod restrictiv, în favoarea unui control mai strict din partea statelor, dar ulterior s-a trecut la o interpretare mai liberală. În contextul evoluției ideilor şi mentalităților, ce impune tot mai mult dreptul la o informație pluralistă, regimul de autorizații nu mai este considerat ca o excepție de la principiul libertății de informare, ci mai mult ca o completare a acesteia. Raționea de a fi a acestui sistem era numărul limitat al mijloacelor tehnice existente, ceea ce nu mai este de actualitate.

În cauza *Groppera Radio c. Elveției* (1990), Curtea a statuat că: „scopul celei de-a treia propoziții a art. 10 § 1 este de a stabili că statele pot controla, printr-un sistem de autorizații, modul în care emisiile radio sau TV sunt organizate pe teritoriul lor, în special în aspectele lor tehnice. Această regulă nu presupune ca măsurile de autorizare să nu fie supuse cerințelor art. 10 § 2, ceea ce ar duce la un rezultat contrar obiectului şi scopului art. 10 luat în întregime".

Statul nu poate avea, aşadar, o putere discreționară în această privință. El trebuie să acționeze în aşa fel încât să ocrotească libertatea informației. De exemplu, statul trebuie să lupte împotriva concentrărilor excesive ale mijloacelor de informare (monopol), care reduc libertatea de alegere a cititorului/telespectatorului/ascultătorului şi pluralismul informațional şi cultural[3].

Potrivit art. 10 § 1, informațiile trebuie să circule liber, fără a ține seama de frontiere. Această libertate se aplică tuturor suporturilor de informație. Emisiunile televizate au facut obiectul unei atenții deosebite. Articolul 10 permite asigurarea unei protecții efective: Curtea a precizat că publicul are dreptul de a recepționa emisiuni televizate provenind de la un satelit străin, fără o ingerință nejustificată[4]. Un argument al Curții în această privință a fost faptul că „țările din estul Europei au fost încurajate pe calea

---

[1] A se vedea *infra*, § 3, 3.3.

[2] A se vedea, pentru detalii, W. Benedek, M.C. Kettemann, *Freedom of expression and the Internet*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2014.

[3] CEDO, cauza *Informationsverein Lentia c. Austriei* (1993).

[4] CEDO, cauzele *Groppera Radio AG c. Elveției* (1990) şi *Autronic c. Elveției* (1990).

democrației și mulțumită emisiunilor de peste granițe", iar această libertate a comunicării transfrontieră este un element esențial al democrației contemporane[1].

§2. Restrângerile aduse libertății de exprimare

Ca și în cazul celorlalte drepturi condiționale, cea mai importantă problemă este protecția libertății de exprimare împotriva ingerințelor din partea autorităților publice. Trebuie precizat că această protecție se extinde dincolo de cenzura prealabilă a libertății de exprimare. Curtea Europeană a apreciat că art. 10 poate fi încălcat printr-o largă varietate de măsuri împotriva persoanelor care și-au exercitat această libertate, măsuri ce constituie „ingerință din partea autorităților publice": acțiuni civile și penale, confiscarea de bunuri, refuzul de a da autorizații unor publicații sau posturi de televiziune, interdicția de difuzare a unor informații, interdicția de publicare a unor opere etc. [2] Ingerința autorităților poate fi, așadar, atât prealabilă publicării sau exercitării acestei libertăți, cât și posterioară acestora.

Pentru a nu constitui încălcări ale art. 10, aceste ingerințe trebuie să se supună condițiilor impuse de art. 10 § 2. Acest text enumeră limitativ motivele pentru care o limitare a libertății de exprimare ar putea fi justificată și deci nu ar încălca art. 10: „*exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești*".

O primă problemă de interpretare a art. 10 § 2 apare în legătură cu noțiunea de **îndatoriri și responsabilități**. Este singurul text din Convenție care impune astfel de obligații titularilor unui drept garantat. Această noțiune poate servi la justificarea unor sancțiuni aplicate exercitărilor „irresponsabile" ale libertății de exprimare. Sunt, în special, vizați de aceste obligații speciale jurnaliștii, dar și funcționarii publici. Nu există o definiție unitară a „îndatoririlor și responsabilităților" impuse de ar. 10 § 2: Curtea Europeană a apreciat natura și efectul îndatoririlor și responsabilităților de la caz la caz. Astfel, de exemplu, Curtea a arătat, în cauza *Jersild c. Danemarcei* (1994), că jurnaliștii de televiziune au responsabilități speciale, derivate din natura efectelor imediate produse de comunicarea unor idei sau informații pe această cale. În plus, jurnaliștii au obligația de a cerceta și verifica faptele expuse în articolele publicate[3].

În privința expresiei artistice, Curtea a stabilit, în cauza *Otto-Preminger-Institut c. Austriei* (1993), că aceia care fac remarci critice cu privire la convingerile religioase ale altora au obligația de a evita pe cât posibil expresiile grav ofensatoare.

---

[1] CEDO, cauza Groppera, precitată. Pe de altă parte, unele dispoziții mai vechi ale dreptului comunitar și, din dreptul Consiliului Europei, Convenția europeană asupra televiziunii transfrontieră (1989) precizează că trebuie să existe norme minimale în privința protecției minorilor, a publicității etc. La 1 august 1998 a fost semnat Protocolul adițional la Convenția europeană asupra televiziunii transfrontieră, în scopul dezvoltării principiilor consacrate de Recomandările adoptate în cadrul Consiliului Europei de la momentul adoptării Convenției, principii dedicate luptei împotriva dependenței de tutun, a abuzului de alcool și a toxicomaniei.

[2] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 382.

[3] CEDO, cauza *Bladet Tromso și Stensaas c. Norvegiei* (1999).

În cauza *Erdogdu şi Ince c. Turciei* (1999), Curtea a subliniat că „îndatoririle şi responsabilitățile care însoțesc exercițiul libertății de exprimare de către profesioniştii media comportă semnificații speciale în situații de conflict şi tensiune. O atenție specială trebuie acordată situațiilor în care este vorba de publicarea opiniilor unor reprezentanți ai organizațiilor care recurg la violență împotriva statului, altfel media riscă să devină un vehicul al diseminării discursului urii şi al promovării violenței".

O altă problemă importantă a interpretării art. 10 § 2 este cea a condițiilor propriu-zise impuse oricărei limitări a libertății de exprimare din partea autorităților, pentru a nu constitui o încălcare a acestui articol. Cele trei condiții cumulative impuse de acest text sunt: limitarea să fie prevăzută de lege; limitarea să aibă un scop legitim; limitarea să fie necesară într-o societate democratică pentru îndeplinirea scopului urmărit.

2.1. Restrângerea să fie prevăzută de lege

Prevederea legală invocată de către stat trebuie să fie identificabilă, precisă, previzibilă şi accesibilă. Aceasta înseamnă că ea trebuie să poată fi precis cunoscută, iar efectele încălcării ei să fie previzibile de cei vizați. În cauza *Rekvenyi c. Ungariei* (1999), Curtea a arătat că „nivelul de precizie al legislației interne (...) depinde considerabil de conținutul instrumentului juridic în cauză, de domeniul de reglementare şi de numărul şi statutul celor cărora li se adresează". Astfel, Curtea a considerat că nivelul de precizie al reglementărilor constituționale poate fi mai scăzut decât pentru alte tipuri de legislație.

2.2. Restrângerea să aibă un scop legitim

Aceste scopuri sunt enumerate expres şi limitativ de textul art. 10 § 2. Este vorba de ocrotirea unor interese şi valori fundamentale într-o societate democratică: siguranța națională, integritatea teritorială, siguranța publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracțiunilor, sănătatea sau morala, reputația şi drepturile altora, împiedicarea divulgării de informații confidențiale sau garantarea autorității şi imparțialității puterii judecătoreşti.

Protecția moralei este o posibilă şi frecvent invocată justificare a ingerinței statului în exercitarea libertății de exprimare. În această materie, Curtea acordă, de regulă, o largă marjă de apreciere statelor, deoarece conceptul de „morală" nu poate fi privit ca având un conținut obiectiv, neexistând un consens european în această privință. Curtea lasă la aprecierea autorităților naționale determinarea înțelesului conceptului de morală şi a măsurilor necesare pentru a o proteja, inclusiv a celor ce limitează libertatea de exprimare. În cauzele *Handyside c. RU* (1976) şi *Müller c. Elveției* (1988), Curtea a acceptat că a existat o nevoie socială imperioasă de a limita libertatea de exprimare pentru protecția moralei în comunități umane relativ mici. În ambele cauze, acțiunea statelor a fost cu atât mai mult justificată cu cât, în primul caz, materialele incriminate (considerate ca având un caracter obscen) erau destinate copiilor, iar în al doilea caz, accesul acestora la expoziție nu era îngrădit.

Articolul 10 § 2 permite şi limitarea libertății de exprimare pentru **apărarea ordinii**. Sensul acestui concept include, dar nu este limitat la cel de „ordine publică"[1]. Astfel, conceptul de „ordine" poate acoperi şi ordinea necesară într-un grup social specific, cum ar fi „ordinea internațională în domeniul telecomunicațiilor" sau „ordinea în cadrul forțelor armate".

[1] CEDO, cauza *Engel ş.a. c. Olandei*, precitată.

Un alt posibil motiv de limitare a libertății de exprimare frecvent invocat de către state este **protecția drepturilor altora.** Un exemplu elocvent în această privință este libertatea religioasă, care este ocrotită împotriva unor manifestări ofensatoare de o gravitate deosebită. Curtea a recunoscut, în cauza *Otto-Preminger-Institut c. Austriei* (1995), o largă marjă de apreciere a statelor în stabilirea necesității unei asemenea ingerințe în scopul ocrotirii libertății religioase a unei comunități. În speță, era vorba de interzicerea unui film profund ofensator la adresa religiei catolice, interzicere operată de autorități într-o localitate populată de o populație majoritar catolică.

Unele cauze mai deosebite au fost generate de interferența sau chiar conflictul dintre protecția libertății de exprimare și dreptul la un proces echitabil. Datorită prevederilor art. 6 § 1, pot exista împrejurări în care statul are obligația de a interveni pentru a limita libertatea de exprimare dacă dreptul unei persoane la un proces echitabil ar fi prejudiciat de publicarea unor informații despre desfășurarea procesului. Cauza *Barfod c. Danemarcei* (1989) este un exemplu în acest sens. Reclamantul, jurnalist, a criticat, într-un articol dintr-o revistă, în termeni duri o instanță din Groenlanda care hotărâse într-o cauză fiscală de importanță generală pentru localnici. Decizia instanței a favorizat autoritățile și Barfod, în articolul său, i-a acuzat pe judecători că „și-au făcut datoria" față de acestea. Această remarcă implica faptul că aceștia nu au fost independenți și imparțiali. Curtea Europeană a respins argumentul reclamantului potrivit căruia critica sa se îndrepta mai mult împotriva instanței decât a indivizilor, arătând totodată că aceste critici au avut ca obiect imputarea directă împotriva reputației judecătorilor. De asemenea, Curtea a considerat justificată pedeapsa aplicată lui Barfod de către autorități[1].

În cauza *Worm c. Austriei* (1997), Curtea a considerat că nu a constituit o violare a art. 10 condamnarea unui jurnalist la amendă pentru publicarea unui articol ce ar fi putut influența procedura penală în privința unui fost ministru: „cu condiția de a nu depăși limitele fixate în scopul unei bune administrări a justiției, procesele-verbale ale procedurilor judiciare, inclusiv comentariile, contribuie la publicitatea acestora și sunt perfect compatibile cu exigența de publicitate". În speță, articolul reclamantului a fost considerat ca depășind limitele amintite.

În *Vereinigung Bildender Künstler c. Austriei* (2007), Curtea a definit noțiunea de satiră în cadrul **expresiei artistice**, arătând că aceasta reprezintă „o formă de exprimare artistică și de comentariu social care, prin gradul său de exagerare și de distorsionare a realității inerent caracteristicilor sale, vizează, firesc, să provoace și să rănească". Interzicerea expunerii unei picturi având acest caracter și amendarea asociației reclamante pentru a fi expus pictura respectivă, a constituit, în opinia Curții, o violare a art. 10. Tabloul avea ca obiect caricaturizarea unor oameni politici, reprezentanți ai FPO, din partidul extremist condus de Jorg Haider, într-un mod ce putea fi totuși considerat ca insultător (a și fost caracterizat ca atare de judecătorii dizidenți). Modul în care au fost reprezentate respectivele persoane a fost însă considerat de Curte ca intrând în sfera satirei și, ca atare, neputând fi supus unor astfel de măsuri de restricție.

O situație total opusă a apărut în cauza *Hachette Filipacchi Associés c. Franței* (2007)[2], Curtea dând aici prioritate drepturilor altora, mai precis dreptului la respectarea vieții private, deși publicarea fotografiilor incriminate ar fi putut fi considerată de interes general (era vorba de fotografii realizate imediat după atentatul împotriva vieții prefectului Erignac care conțineau imagini ale cadavrului imediat după asasinat). Protecția

[1] A se vedea și CEDO, cauza *Du Roy și Malaurie c. Franței* (2001).

[2] A se vedea *supra*, p. 172.

sentimentelor rudelor victimei şi, implicit, a dreptului acestora la respectul vieții private a prevalat în fața interesului public. Această viziune a Curții a fost viu criticată, atât de judecătorii minoritari, cât şi de doctrină. Curtea a invocat, evident, „îndatoririle şi responsabilitățile" ce revin jurnaliştilor în astfel de situații. Este, de altfel, destul de uşor de observat că publicarea unor astfel de fotografii, imagini ale unui cadavru, nu ar fi fost atât de importantă pentru interesul publicului (care ar fi fost mai interesat de alte detalii privind atentatul – cauzele, autorii etc.), pe cât de importantă a fost suferința cauzată familiei victimei prin această publicare, deşi, după cum se exprima unul din judecătorii dizidenți, imaginile nu erau „nici nedemne, nici indecente, nici susceptibile de a deprecia imaginea dlui Erignac".

Criticii hotărârii au arătat şi că publicarea fotografiilor şi a comentariului însoțitor a reprezentat o „condamnare fără echivoc a asasinatului şi ca o expresie a simpatiei şi solidarității cu familia, precum şi o invitație generală a opiniei publice de a împărtăşi un sentiment de oroare în fața unui asemenea act". O altă critică, de ordin general, vizează faptul că o astfel de sancțiune, susținută şi de Curtea de la Strasbourg, ar putea avea, pe viitor, un efect disuasiv față de publicarea unor informații similare: „într-o societate a imaginii, în care evenimentele care provoacă moartea sunt imediat retransmise şi comentate, ideea de a impune jurnaliştilor obligația de a nu publica fotografia unui decedat, pentru că ar putea acutiza suferința apropiaților săi, ni se pare că se opune frontal libertății de informare şi dreptului publicului de a primi informații"[1].

Un alt scop legitim ce ar putea justifica ingerința autorităților în libertatea de exprimare este **siguranța națională şi siguranța publică.** Astfel, în cauza *Zana c. Turciei* (1997), condamnarea unui fost primar pentru manifestarea sprijinului față de acte teroriste în cadrul unui interviu a fost considerată justificată pentru realizarea acestui scop. Dimpotrivă, în cauza *Karataş c. Turciei* (1999), condamnarea reclamantului pentru propagandă contra indivizibilității statului, prin publicarea unui volum de poezii, a fost considerată ca încălcând art. 10 ce protejează expresia artistică: poeziile respective se adresau unui public foarte restrâns, ceea ce constituia o limitare importantă a potențialului lor impact asupra siguranței naționale, ordinii publice şi integrității teritoriale.

2.3. Restrângerea să fie necesară într-o societate democratică

Poziția Curții Europene în cauzele ce i-au fost aduse înainte în materia libertății de exprimare a fost foarte fermă în favoarea acordării unei preferințe acestei libertăți față de alte scopuri şi interese pe care statul ar dori să le ocrotească prin acțiunile sale. În hotărârea din cauza *Handyside c. RU* (1976), Curtea s-a referit la existența unei „nevoi sociale imperioase" pentru a putea justifica o limitare a libertății de exprimare. Sarcina statului care a luat o asemenea măsură este de a preciza motivele care au dus la o asemenea limitare şi, mai ales, de a dovedi că aceste motive sunt temeinice. Curtea a precizat că limitările aduse libertății de exprimare trebuie interpretate restrictiv, inclusiv noțiunea de „necesitate într-o societate democratică".

Orice măsură de limitare a libertății de exprimare trebuie, conform art. 10 § 2 să fie necesară într-o societate democratică pentru îndeplinirea scopurilor legitime menționate. Pentru a determina existența unei asemenea necesități, Curtea a aplicat

[1] H. Brodier, *La liberté de communication de la photographie du préfet Erignac assasiné face aux „sentiments" de famille: inflexion de la jurisprudence de la Cour?*, în EDL nr. 24 din septembre 2007, p. 30.

criterii diferite de apreciere, în funcție de forma sau categoria de exprimare pusă în discuție. În orice caz, criteriul principal este cel al proporționalității ingerinței în raport cu scopul legitim urmărit[1]. Alte criterii utilizate de Curte în aprecierea necesității într-o societate democratică pot fi: importanța interesului exprimării, mediul și modul de comunicare a opiniilor și informațiilor, marja de apreciere a statelor, existența unui consens european etc.

Există o serie de situații în care Curtea a considerat **proporționale** unele ingerințe în libertatea de exprimare pentru că materialele publicate sau opiniile exprimate promovau așa-numitul „discurs al urii" sau făceau apologia terorismului. Deși aparent ar fi fost posibilă aplicarea art. 17 din Convenție, Curtea a preferat, în aceste cazuri, să analizeze pe fond compatibilitatea măsurilor de restricție a libertății de exprimare cu cerințele § 2 din art. 10. Astfel, într-un caz de apologie a terorismului, *Leroy c. Franței* (2008), în care reclamantul era autorul unei caricaturi publicate într-un ziar basc, caricatură ce reprezenta un atac asupra World Trade Center, cu textul „Toți am visat la asta ... Hamas a făcut-o", Curtea nu a aplicat art. 17, ci a examinat cererea pe fond și a constatat că nu a existat o violare a art. 10.

În alte cazuri care au implicat așa-numitul „discurs al urii" (incitare la violență, la ură rasială sau religioasă), Curtea a examinat pe fond cererile, **aplicând testul proporționalității,** în ambele situații intrând în analiza sferei de aplicare a art. 10 din Convenție.

Un astfel de exemplu este cauza *Lehideux et Isorni c. Franței* (1998), care ar fi putut fi, la prima vedere, încadrată în sfera de aplicare a articolului. Cu toate acestea, Curtea a examinat faptele (condamnarea reclamanților, care l-au prezentat, într-un articol publicat în cotidianul *Le Monde,* pe mareșalul Pétain într-o lumină favorabilă, pentru „apărarea publică a unor crime de război și a crimelor de colaborare cu dușmanul") din perspectiva art. 10, considerând că a existat chiar o violare a libertății de exprimare: articolul incriminat, deși cu caracter polemic, nu poate fi considerat negaționist pentru că nu au fost lăudate politicile naziste, ci o anumită persoană; de asemenea, Curtea a invocat faptul că autorii nu au scris articolul în nume personal, ci a două asociații legal constituite. În plus, cei peste 40 de ani de la evenimentele descrise în articol au constituit un argument pentru „a nu trata aceste afirmații cu aceeași severitate ca și cu zece sau douăzeci de ani în urmă".

În alte cazuri, Curtea a examinat diverse tipuri de discurs al urii: religios, politic, anti-constituțional, anti-democratic, manifestat sub diverse forme: conferințe de presă [cauza *Otegi Mondragon c. Spaniei* (2011)], articole de presă [cauzele *Surek c. Turciei* (1999), *Dink c. Turciei* (2010)], documente și manifestări ale unor partide politice și asociații [cauzele *Refah Partisi c. Turciei* (2003), *Asociația cetățenilor „Radko" și Paunkovski c. FRYM* (2009)].

Spre pildă, în cauza *Surek c. Turciei*, articolele publicate de reclamant și îndreptate împotriva operațiunilor militare anti-kurde din sud-estul Turciei au fost considerate de Curte ca apeluri la răzbunare sângeroasă și incitare la ură împotriva unor persoane identificate cu numele, astfel încât condamnarea autorului lor nu a reprezentat o violare a art. 10. Dimpotrivă, în cauza *Otegi Mondragon c. Spaniei,* declarația reclamantului (purtător de cuvânt al unui grup parlamentar separatist basc de stânga), în cadrul unei conferințe de presă, în care se referea la regele Spaniei ca fiind „șeful suprem al forțelor armate spaniole, adică persoana responsabilă de torturi, care apără tortura și impune

[1] CEDO, cauza *Tolstoy-Miloslavski c. RU* (1995).

regimul monarhic asupra poporului nostru prin torturi şi violenţă" nu a reprezentat, în opinia Curții, un atac personal îndreptat împotriva regelui şi nici nu privea viaţa sa privată şi onoarea sa. Curtea a arătat că declarația dlui Mondragon a contribuit la o dezbatere publică largă asupra posibilelor acte de tortură săvârşite de forțele de ordine spaniole, iar sancționarea sa cu închisoarea pentru insultă gravă adusă regelui a constituit o violare a art. 10.

În hotărârea *Vejdeland ş.a. c. Suediei* (2012), Curtea a inclus homofobia (discriminarea bazată pe orientarea sexuală) în sfera discursului urii. Astfel, Curtea a arătat că incitarea la ură nu implică în mod necesar o chemare la un act de violenţă sau la alte acte criminale. „Atacurile asupra persoanelor comise prin insulte, ridiculizare sau hărțuirea unor anumite grupuri de persoane pot fi suficiente ca autoritățile să favorizeze combaterea discursului rasist împotriva libertății de exprimare exercitate în mod iresponsabil. Discriminarea bazată pe orientarea sexuală este la fel de gravă ca şi cea bazată pe rasă, origine sau culoare – *s.n.*". În plus, contextul în care s-au săvârşit faptele în cauză (într-un gimnaziu, prin distribuirea unor materiale publicitare în dulapurile elevilor), precum şi publicul-țintă – elevi între 16-19 ani, categorie vulnerabilă, aflată la o vârstă sensibilă, au constituit elemente determinante pentru constatarea că măsurile luate de autorități (sancționarea reclamanților cu amenzi, respectiv închisoare cu suspendare) au fost proporționale cu scopul legitim urmărit – protecția reputației şi drepturilor altora. În plus, ca o completare la definiția discursului urii, Curtea a subliniat faptul că incitarea la ură nu implică în mod necesar o chemare la un act de violenţă sau la alte acte criminale, atacurile comise prin insulte, ridiculizare sau hărțuirea unor anumite grupuri de persoane putând fi suficiente pentru ca autoritățile să limiteze libertatea de exprimare a unor astfel de idei.

O hotărâre surprinzătoare, prin comparație cu cele prezentate mai sus, este *Perincek c. Elveției* (2015), în care Marea Cameră a considerat condamnarea reclamantului pentru exprimarea în conferințe publice a opiniei conform căreia deportările masive şi masacrele suferite de populația de origine armeană din Imperiul Otoman în anul 1915, ca fiind o violare a libertății de exprimare protejate de art. 10. Curtea a considerat că opiniile reclamantului suscitau o dezbatere de interes public, că acesta nu a incitat la ură sau violenţă, că remarcile în cauză nu au fost de natură a aduce atingere demnității membrilor comunității armene şi că Elveția nu avea nicio obligație internațională de a incrimina astfel de declarații. În consecință, într-o decizie controversată, Marea Cameră a considerat că instanțele elveţiene nu au respectat principiul proporționalității condamnându-l pe reclamant la o pedeapsă penală.

§3. Cazuri speciale de protecție şi limitare a libertății de exprimare

3.1. Libertatea presei

Referindu-se la libertatea presei, Curtea Europeană a subliniat că principiile ce rezultă din interpretarea art. 10 sunt cu atât mai importante în ceea ce priveşte presa. Aceasta, deoarece, „deşi presa nu trebuie să depăşească, între alte limite, şi pe aceea a reputației altora, este de datoria ei să transmită informații şi idei cu privire la chestiunile de interes public".

În opinia Curții, libertatea presei constituie unul din cele mai eficiente mijloace prin care publicul află sau îşi formează opinii despre ideile şi atitudinile conducătorilor

politici [cauza *Castells c. Spaniei* (1992)]. „În acest sens, spune Curtea, libertatea dezbaterii politice este esența conceptului de societate democratică, concept care domină Convenția în întregul său"[1].

O protecție efectivă a libertății presei se extinde, potrivit interpretării Curții, și asupra surselor jurnalistice, pentru a asigura o informare cât mai corectă a opiniei publice. Astfel, în cauza *Goodwin c. RU* (1996), Curtea a arătat că protecția acestor surse este una din pietrele unghiulare ale libertății presei, deoarece absența unei asemenea protecții ar putea descuraja sursele jurnalistice de a ajuta presa să informeze publicul asupra unor probleme de interes general. Protecția confidențialității surselor este astfel consacrată, dar nu fără unele limite, mai ales că oricine își exercită libertatea de expresie își asumă obligații și responsabilități în privința drepturilor altora. În cauza menționată, s-a pus problema furtului de documente în vederea informării publice, iar Curtea a afirmat că este dificil ca o asemenea faptă penală să se justifice cu ajutorul libertății de exprimare.

De asemenea, în cauza *Roemen și Schmit c. Luxemburgului* (2003), Curtea a reamintit că art. 10 ocrotește dreptul la confidențialitatea surselor jurnalistice căci, fără acest drept, jurnaliștii și presa în general nu ar putea juca rolul de „câine de pază al democrației"[2]. În speță, percheziția domiciliului unui jurnalist a fost considerată o violare a art. 10[3]. La fel, în cauza *Financial Times Ltd. ș.a. c. RU* (2009), protecția surselor a fost numită „piatra unghiulară a libertății presei".

În hotărâri pronunțate în cauze ca *Lingens c. Austriei* (1986), *Castells c. Spaniei* (1992), *Oberschlick c. Austriei* (1991), Curtea a stabilit că sancționarea jurnaliștilor pentru opiniile și criticile exprimate împotriva unor oameni politici constituie o încălcare a art. 10 și a libertății presei în special, argumentând că măsurile respective nu puteau fi considerate ca necesare într-o societate democratică, deoarece esența unei asemenea societăți este tocmai posibilitatea exprimării acestor opinii și critici prin intermediul presei.

Între argumentele Curții se află și acela că „limitele criticii acceptabile sunt mai largi cu privire la politicieni decât în raport cu indivizii obișnuiți. Spre deosebire de cei din urmă, politicienii trebuie să accepte în mod inevitabil și conștient verificarea strictă a fiecărui cuvânt și faptă, atât din partea ziariștilor, cât și a marelui public și, în consecință, trebuie să dovedească un grad mai mare de toleranță". Desigur, aceasta nu înseamnă că politicianul nu este și el îndreptățit la protecția reputației sale, dar cerința acestei protecții trebuie, în opinia Curții, pusă în balanță cu interesul dezbaterii libere a chestiunilor politice. Dacă, dimpotrivă, se urmărește doar publicarea unor chestiuni ce țin exclusiv de viața privată a omului politic, protecția nu mai este atât de extinsă.

Pedepsele, mai ales cele penale, aplicate jurnaliștilor pentru fapte de genul „ofensă adusă autorității", sunt considerate de Curte „forme de cenzură menite să descurajeze jurnaliștii de a mai emite critici" asupra demnitarilor. Curtea s-a exprimat ferm arătând că „o sancțiune de acest tip poartă răspunderea pentru îngrădirea presei în exercitarea rolului de furnizor de informații". De asemenea, Curtea a stabilit că norme care cer proba veridicității opiniilor asupra autorităților nu sunt necesare într-o societate democratică. Cu toate acestea, sancțiunile nu sunt excluse de Curte. Ele trebuie însă să fie „riguros proporționate și centrate pe afirmațiile ce au depășit efectiv limitele unei critici admisibile"[4].

[1] CEDO, cauza *Oberschlick c. Austriei* (1991).
[2] CEDO, cauza *Thorgeir Thorgeirson c. Islandei* (1992).
[3] CEDO, cauza *Ernst ș.a. c. Belgiei* (2003).
[4] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 425.

În aprecierea acestor restricții ale libertății presei, Curtea a impus distincția, devenită celebră, dintre „fapte" și „judecăți de valoare". Faptele comentate în presă depășesc limitele criticii admisibile atunci când sunt lipsite de orice bază reală[1].

În mod similar cauzelor menționate, în cauza *Dalban c. României* (1999), Curtea Europeană a constatat încălcarea art. 10 din Convenție, în privința libertății presei, prin condamnarea penală aplicată unui jurnalist pentru publicarea unor informații de interes public despre un senator: „Curtea (...) constată că, în raport cu scopul legitim urmărit, condamnarea penală a domnului Dalban la o pedeapsă cu închisoarea a constituit o încălcare disproporționată a dreptului la libertatea de exprimare a unui ziarist"[2].

În cauza *Tammer c. Estoniei* (2001), Curtea a stabilit totuși că o condamnare a unui jurnalist pentru insultă, ca urmare a publicării unor afirmații despre viața privată a colaboratoarei unui om politic, nu a constituit o violare a art. 10, deoarece nu s-a putut stabili că remarcile în cauză erau justificate de un interes public sau că se refereau la o chestiune de interes general. În plus, Curtea a arătat că reclamantul putea să-și exprime opinia fără a utiliza formulele injurioase.

Curtea s-a pronunțat de pe poziții de principiu în privința sancțiunilor aplicate jurnaliștilor, în cauza *Cumpănă și Mazăre c. României* (2004), care viza condamnarea la închisoare a reclamanților pentru calomnie. Marea Cameră a Curții a arătat ferm că, „dacă stabilirea pedepselor este, în principiul apanajul jurisdicțiilor naționale, Curtea consideră că o pedeapsă cu închisoarea aplicată pentru o infracțiune comisă în domeniul presei nu este compatibilă cu libertatea de exprimare jurnalistică garantată de art. 10 din Convenție, decât în împrejurări excepționale, în special atunci când alte drepturi fundamentale au fost afectate în mod grav, de exemplu, în caz de difuzare a unui discurs ce incită la ură sau la violență"[3].

Deși a avut o poziție fermă în raport cu orice limitare a libertății presei, Curtea a arătat că se recunoaște statelor o marjă de apreciere în ceea ce privește sensul sintagmei „măsuri necesare într-o societate democratică", cu condiția să poată demonstra cu argumente clare apartenența măsurilor luate la această categorie. De asemenea, mai este luată în considerare, pentru a determina dacă a existat sau nu o încălcare a art. 10, și proporționalitatea măsurilor luate cu scopul urmărit. Cu privire la aceasta din urmă, un stat va fi considerat că a acționat în mod disproporționat atunci când nu poate dovedi concret necesitatea măsurilor restrictive ale libertății de exprimare.

În judecarea cauzelor privind libertatea de exprimare, Curtea a enunțat un întreg set de principii de interpretare și aplicare a art. 10. De asemenea, Curtea a căutat și caută stabilirea unui echilibru între libertatea individuală de exprimare și interesul public. Prin deciziile Curții, a fost creat un adevărat **standard european** în materie, care a fost adoptat de statele părți în legislația și practica națională. Dacă protecția libertății de exprimare de către sistemul Convenției prin jurisprudența Curții Europene este deosebit de puternică, trebuie avut în vedere și dreptul legitim al statului de a interveni atunci când anumite interese și valori superioare ar putea fi sau sunt încălcate, precum și dreptul acestuia de a reglementa și controla dezvoltarea operațională a mijloacelor de comunicare.

Două cauze de referință în materia echilibrului dintre libertatea presei și alte drepturi și libertăți garantate de Convenție sunt *Axel Springer c. RFG* și *Von Hannover* (2)

[1] CEDO, cauza *Perna c. Italiei* (2001).
[2] CEDO, cauza *Dalban c. României* (1999) (M. Of. nr. 277 din 20 iunie 2000).
[3] CEDO, cauzele *Selisto c. Finlandei* (2004) și *Busuioc c. Moldovei* (2004).

c. RFG, ambele din 2012[1]. În ambele hotărâri, Marea Cameră a Curții a dat prioritate libertății de exprimare în fața dreptului la respectul vieții private şi a „codificat" un set de principii care fuseseră deja enunțate în jurisprudența anterioară.

În *Axel Springer,* Curtea a făcut referire la normele de *soft law* ale Consiliului Europei privind conflictele dintre libertatea de exprimare şi alte drepturi: de exemplu, *Recomandarea Rec (2003) 13 a Comitetului de Miniştri,* care priveşte potențialul conflict al libertății de exprimare cu prezumția de nevinovăție şi cu dreptul la un proces echitabil, recomandând statelor să ia măsuri pentru a pune în aplicare principiile enunțate: principiul informării publicului prin presă privind investigațiile penale, prezumția de nevinovăție, principiul echității informației, principiul liberului acces al jurnaliştilor la informație, principiul protecției vieții private în cadrul investigațiilor penale în curs. De asemenea, a fost invocată *Rezoluția 1165 (1998) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind dreptul la viață privată,* care include o definiție a noțiunii de „figuri publice" (*public figures*): „persoane aflate în funcții publice şi/sau care folosesc resurse publice, precum şi, în sens larg, toți aceia care joacă un rol în viața publică – politică, economică, artistică, socială, sportivă sau în oricare alt domeniu"[2].

În hotărârea *Axel Springer,* Curtea a dezvoltat principiile jurisprudenței proprii în materia libertății de exprimare (cauza privea publicarea unor informații privind un actor arestat pentru deținere şi consum de droguri), reamintind, de exemplu, că „libertatea presei acoperă un posibil recurs la un anumit grad de exagerare sau chiar provocare", iar Curtea sau instanțele naționale nu pot substitui cu propriile opinii pe cele ale presei. Cu toate acestea, un echilibru trebuie menținut între cele două valori protejate de Convenție – libertatea presei şi dreptul la un proces echitabil, respectiv dreptul la propria imagine.

Cea mai importantă parte a acestei hotărâri este însă sinteza criteriilor aplicabile în cazurile în care Curtea sau instanțele naționale trebuie să concilieze aceste drepturi aflate în conflict, în special libertatea de exprimare cu viața privată:

a) materialele publicate trebuie să contribuie la o dezbatere de interes general. Curtea nu a formulat o definiție a noțiunii de „interes general" şi a preferat să facă o analiză de la caz la caz; se poate spune că subiectele politice, cele legate de investigații penale, corupție, consum şi trafic de droguri, ar putea fi considerate de interes general. De asemenea, domeniul de activitate al persoanei vizate de materialele respective poate fi relevant în determinarea interesului public (artă, cultură, sport etc.).

b) persoana care este subiect al materialelor publicate trebuie să fie cunoscută publicului, aici devenind activă distincția dintre figuri publice şi private. Figurile publice pot include politicieni, actori, sportivi etc. Dacă publicația se referă exclusiv la viața privată a unei figuri publice, cu unicul scop de a satisface curiozitatea publicului, aceasta nu va intra în sfera de protecție a art. 10.

c) conduita anterioară a persoanei vizate: dacă informațiile şi/sau fotografiile persoanei vizate au fost publicate anterior, acesta ar putea fi un criteriu relevant pentru aprecierea unei ingerințe nejustificate cu dreptul său la viață privată, dar nu poate constitui singurul motiv de excludere a protecției vieții private în favoarea libertății de exprimare.

d) modul în care au fost obținute informațiile şi veridicitatea lor: jurnaliştii trebuie să acționeze cu bună-credință şi în limitele eticii profesionale.

---

[1] A se vedea şi B. Selejan-Guțan, *Political and Economic Challenges of the Freedom of the Media,* în Percorsi costituzionali – „Liberta e Internet", Jovene editore nr. 1/2014, p. 143 şi urm.

[2] A se vedea http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta98/eres1165.htm.

e) conținutul, forma și consecințele publicării: acest criteriu este evaluat de la caz la caz, inclusiv în privința gradului de diseminare a respectivei informații.

f) severitatea sancțiunilor impuse pentru publicație sau jurnaliști: sancțiunile penale sunt descurajate și considerate încălcări ale art. 10 din Convenție[1].

Aplicând aceste criterii, Curtea a ajuns la concluzia că, în cauza *Axel Springer,* X (subiectul materialelor a căror publicare fusese interzisă de instanțele germane) era o persoană suficient de bine cunoscută publicului pentru ca unele aspecte ale vieții sale private să poată face obiectul interesului public (consumul de droguri), că acea persoană a mai făcut obiectul unor sancțiuni similare pentru fapte similare, că arestarea sa a avut loc într-un loc public, că informația publicată a fost obținută din surse judiciare oficiale, că materialele interzise nu au folosit limbaj ofensator sau informații mincinoase, iar sancțiunile aplicate ar fi putut avea un efect disuasiv asupra societății de presă reclamante. Așadar, Curtea a constatat violarea art. 10.

În cauza *Von Hannover 2*, faptul că instanțele germane au permis publicarea fotografiilor reclamanților, a fost considerată justificată, Curtea constatând că art. 10 nu a fost violat. Cauza privea publicarea unor fotografii ale membrilor familiei regale de Monaco, aflați în vacanță în timpul bolii prințului Rainier, lucru care a fost considerat ca fiind de interes public.

În ambele cazuri, libertatea de exprimare a prevalat în fața dreptului la protecția vieții private, iar Curtea a indicat criterii precise pentru identificarea unor situații similare. Se poate spune că aceste criterii constituie un „cod al libertății presei" în curs de dezvoltare, care va servi ca ghid pentru instanțele naționale în viitor.

O altă hotărâre importantă în această materie este *Couderc și Hachette Filipacchi Associés c. Franței* (2015), în care Marea Cameră a Curții a considerat că sancționarea publicației *Paris Match* la plata unor despăgubiri către Prințul Albert de Monaco, pentru publicarea unor fotografii ce țineau de viața sa privată și de familie, a constituit o ingerință disproporționată în libertatea de exprimare. Fotografiile priveau chestiunea presupusei paternități a prințului față de un copil în afara căsătoriei. Această chestiune a fost considerată de Curte una de interes public, ce ar fi putut avea un impact important asupra succesiunii la tron în Principatul de Monaco, așa încât „argumentele guvernului cu privire la protecția vieții private a prințului Albert și a dreptului său la propria imagine nu pot fi considerate suficiente pentru a justifica ingerința. Instanțele naționale nu au luat în considerare suficient de serios principiile și criteriile de conciliere a dreptului la respectul vieții private cu libertatea de exprimare".

3.2. Libertatea de exprimare politică

Principalele categorii sau forme de „expresie" care au făcut obiectul unor cauze în fața Curții au fost: expresia politică, expresia artistică și cea comercială. Dintre acestea, ne vom referi, cu precădere, la „expresia politică", noțiune interpretată extensiv de către Curte, datorită implicațiilor și importanței sale într-o societate democratică.

Încă de la primele hotărâri ce au tratat problema expresiei politice, Curtea de la Strasbourg a subliniat că libertatea de expresie este „cu atât mai prețioasă pentru un

[1] CEDO, cauza *Eon c. Franței* (2013).

ales al poporului"[1], dar şi pentru partidele politice şi membrii acestora[2] sau un alt actor al vieții politice[3]. Rezultă, aşadar, în mod firesc, de altfel, poziția prioritară pe care o ocupă expresia politică în rândul diverselor forme de expresie care au făcut, de-a lungul timpului, obiectul cererilor soluționate de Curte. Consecința acestei poziții privilegiate este marja de apreciere mai restrânsă a statelor în privința restricțiilor aduse libertății de expresie pe teme politice.

În privința oamenilor politici şi acțiunilor lor, limitele criticii admisibile din partea presei, a opiniei publice sau chiar a particularilor, sunt mult mai largi decât în cazul persoanelor obişnuite: „spre deosebire de acestea, primii [oamenii politici] se expun inevitabil şi conştient unui control atent al faptelor şi gesturilor atât din partea jurnaliştilor, cât şi a masei cetățenilor"[4].

Curtea Europeană a subliniat de multe ori, în jurisprudența sa, importanța libertății dezbaterii politice într-o societate democratică, bineînțeles, în limitele impuse de lege şi etică: „Este fundamental, într-o societate democratică, a apăra jocul liber al dezbaterii politice. Curtea acordă cea mai mare importanță libertății de exprimare în contextul dezbaterii politice". Consecința directă a acestei interpretări este aceea că autoritățile pot justifica o eventuală restrângere a discursului politic, fie ea anterioară sau posterioară (sancționatorie), doar cu motive extrem de grave şi imperioase: „a permite restricții largi în cazuri particulare, ar afecta fără nicio îndoială respectarea libertății de exprimare în general în statul respectiv", aducând atingere ideii de necesitate într-o societate democratică.

Cu atât mai restrânsă este această marjă de apreciere atunci când nu este vorba de afirmații sau declarații care ar incita la violență sau nesupunere, în ciuda faptului că ar avea un caracter virulent. În plus, astfel de afirmații, chiar exagerate, dar purtând asupra unor probleme de interes general (utilizarea finanțelor publice, suspiciunea privind unele fapte de corupție etc.) nu pot face obiectul unor limitări justificate. Jurisprudența Curții cuprinde mai multe cauze similare, în care afirmații ale unor oameni politici, făcute în cadrul unor foruri politice, au făcut obiectul unor sancțiuni considerate ulterior de către Curte ca violând art. 10 din Convenție: *Jerusalem c. Austriei* (2001) – care a vizat adoptarea unor hotărâri ce interziceau unui consilier municipal să reitereze unele declarații privind sectele religioase; *Roseiro Bento c. Portugaliei* (2006) – în care reclamantul, primar, a fost condamnat pentru afirmații mai vehemente, proferate în cadrul unei şedințe a consiliului local la adresa unui consilier care îi contesta modul de gestiune a oraşului. În numele libertății de exprimare, Curtea susține chiar ideea de „invective politice", autorizate, în măsura în care sunt justificate de libera dezbatere politică[5]: „Curtea admite că reclamantul a utilizat un limbaj provocator şi, cel puțin, lipsit de eleganță la adresa adversarului său politic. Cu toate acestea, aşa cum Curtea a avut deja ocazia să scoată în evidență, în acest domeniu, invectiva politică se răsfrânge adeseori şi asupra planului personal: acestea sunt riscurile jocului politic şi ale dezbaterii libere de idei, garanții ale unei societăți democratice".

[1] CEDO, cauzele *Lingens c. Austriei* (1986), *Castells c. Spaniei* (1992) şi *Piermont c. Franței* (1995).

[2] CEDO, cauzele *Incal c. Turciei* (1998), *Partidul comunist unit al Turciei ş.a. c. Turciei* (1998) şi *Desjardin c. Franței* (2003).

[3] CEDO, cauza *Karkin c. Turciei* (2003).

[4] A se vedea şi CEDO, cauza *Brasilier c. Franței* (2006).

[5] CEDO, cauza *De Lesquen du Plessis Casso c. Franței* (2012).

În jurisprudența Curții, condamnarea unui ales local, membru al unei minorități, pentru declarații prin care încuraja intoleranța etnică, nu a fost considerată o violare a art. 10 din Convenție[1]; la fel, condamnarea unui politician pentru afirmații prin care se solidariza cu grupuri teroriste islamiste care au recurs la violență[2]. Mai mult decât atât, Curtea a aplicat uneori art. 17 din Convenție, pentru a refuza protecția art. 10 asupra unor situații în care reclamanții susțineau doctrine contrare ideii de societate democratică.[3]

În cauza *De Lesquen du Plessis Casso c. Franței* (2012), care viza condamnarea unui ales local pentru calomnie la adresa unui coleg, unul dintre criteriile aplicate de Curte, pentru a aprecia caracterul justificat și proporționalitatea măsurii, a fost gravitatea sancțiunii aplicate reclamantului care, atât prin caracterul ei penal, cât și prin cuantumul amenzilor aplicate, nu a trecut testul „justului echilibru", contribuind la constatarea finală a existenței unei violări a art. 10.

Un alt punct important scos în evidență de Curtea Europeană în această hotărâre este rolul organelor reprezentative într-o societate democratică și, mai ales, comparația dintre organele reprezentative centrale și cele locale. Fiind vorba de libertatea de exprimare a aleșilor locali, Curtea a subliniat că, deși aceștia nu se bucură de imunitate, asemenea parlamentarilor, nu poate fi ignorată similitudinea dintre cele două calități: atât aleșii locali, cât și parlamentarii fac parte din organe ce reprezintă, în viziunea Curții, adevărate „tribune indispensabile dezbaterii politice democratice". În acest context, îngrădirea libertății lor de exprimare, în dezbateri privind treburile publice, pentru afirmații făcute în calitatea oficială și în cadrul lucrărilor organului reprezentativ respectiv, este cu atât mai puțin justificată.

Tot în contextul libertății de expresie politică s-a pronunțat Curtea în hotărârea *Eon c. Franței* (2013). În speță, reclamantul fusese condamnat pentru insultă la adresa Președintelui Republicii, pentru că a agitat o pancartă cu un text ofensator în timpul unei manifestații. Hotărârea este importantă, pe de-o parte, pentru recunoașterea rolului expresiei politice într-o societate democratică și, pe de altă parte, pentru interpretarea noțiunii de satiră politică. Curtea a considerat că folosirea, de către reclamant, a unei expresii anterior folosite de însuși Președintele, nu a avut ca scop atingerea vieții private sau onoarei acestuia și nici nu a reprezentat un atac personal gratuit împotriva Președintelui. În opinia Curții, critica dlui Eon a avut o natură politică, iar curtea de apel a stabilit legătura dintre convingerile și poziția sa politică și natura expresiei folosite. Curtea a reamintit că politicienii se expun inevitabil și cu bună știință unui scrutin public foarte apropiat, în privința cuvintelor și faptelor lor și, în consecință, trebuie să arate un mai mare grad de toleranță la adresa criticilor care li se adresează.

Mai mult, prin reproducerea unei expresii dure care fusese folosită de însuși Președintele și care atrăsese o largă mediatizare și dezbatere publică, în mare parte în ton umoristic, reclamantul a ales să adopte o abordare satirică. Din moment ce satira este o formă de expresie, în mod firesc destinată a provoca și agita, orice ingerință cu un astfel de tip de expresie trebuie examinată cu o atenție specială.

În opinia Curții, sancțiunile penale pentru un astfel de comportament sunt susceptibile a avea un efect de oprire a contribuțiilor satirice la dezbaterea unor chestiuni de interes public, dezbateri ce sunt fundamentale într-o societate democratică. Sancțiunea penală

[1] CEDO, cauza *Osmani ș.a. c. Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei* (2001).
[2] CEDO, cauza *Guzel c. Turciei* (2005).
[3] CEDO, cauza *Partidul comunist unit al Turciei ș.a. c. Turciei* (1998).

impusă dlui Eon a fost, aşadar, disproporționată față de scopul urmărit şi nu a fost necesară într-o societate democratică. A existat deci o violare a art. 10 din Convenție[1].

3.3. Libertatea de exprimare şi justiția

Dacă libertatea de exprimare în viața politică presupune o protecție extinsă, Curtea Europeană s-a aplecat cu o şi mai mare atenție asupra cazurilor de pretinsă încălcare a libertății de expresie în cadrul sistemului judiciar. Una dintre cele mai interesante astfel de hotărâri este cea pronunțată în cauza *Kudeshkina c. Rusiei* (2009), în care reclamanta, judecătoare, fusese sancționată disciplinar pentru anumite afirmații „ofensatoare la adresa sistemului judiciar", făcute în timpul campaniei electorale pentru Duma de Stat a Federației Ruse, pentru care îşi depusese candidatura.

Curtea Europeană a considerat că afirmațiile reclamantei priveau un subiect extrem de sensibil – corupția şi comportamentul unor funcționari publici în cazuri de corupție la nivel înalt în care aceasta fusese judecător. Concret, reclamanta se referise la presiunile exercitate asupra judecătorilor şi implicațiile acestora asupra sistemului judiciar şi independenței acestuia. În opinia Curții, o astfel de temă este esențială pentru dezbatere într-o societate democratică. Sancțiunea disciplinară a fost dispusă cu încălcarea unor reguli procedurale, iar efectul ei a fost important asupra reclamantei – excluderea din postul de judecător de la instanța municipală din Moscova şi interzicerea exercitării profesiei de judecător. O astfel de sancțiune, extrem de gravă în opinia Curții, a fost de natură să descurajeze alți judecători de a face declarații critice la adresa unor instituții publice sau a unor politici publice, de teama îndepărtării din funcție. Un astfel de efect disuasiv este, în viziunea Curții, „în detrimentul întregii societăți" şi a reprezentat o măsură disproporționată în raport cu faptele imputate reclamantei, împiedicând, totodată, dezbaterea publică pe un subiect extrem de important – independența sistemului judiciar. Curtea a constatat, aşadar, violarea art. 10.

O hotărâre interesantă în acest domeniu este şi cea pronunțată în cauza *Morice c. Franței* (Marea Cameră, 2015), care priveşte libertatea de exprimare a avocaților. Reclamantul, avocat, fusese condamnat la plata unei amenzi şi a unor despăgubiri civile, pentru complicitate la calomnia prin presă la adresa unui judecător. Curtea Europeană a considerat că declarațiile reclamantului aveau o bază factuală – nu erau simple judecăți de valoare – şi că sancțiunile impuse erau, pe de-o parte, disproporționate cu scopul urmărit şi, pe de altă parte, puteau avea acel efect disuasiv la adresa liberei dezbateri a unor chestiuni de interes public. Aşadar, condamnarea reclamantului a reprezentat o încălcare a art. 10. Este importantă, în acest context, afirmația Curții că, „în cauza de față, limitele criticii acceptabile la adresa unor membri ai puterii judiciare, instituție fundamentală a statului, sunt mai largi decât în cazul unor cetățeni obişnuiți, iar comentariile sancționate puteau fi, aşadar, îndreptate împotriva judecătorilor. Curtea subliniază însă necesitatea menținerii autorității puterii judiciare şi a asigurării unor relații bazate pe respect reciproc între diferiții actori ai sistemului judiciar".

Putem sintetiza, aşadar, regulile trasate de Curte pentru a se asigura un echilibru echitabil între protecția libertății de exprimare şi menținerea autorității sistemului judiciar: orice chestiune cu bază factuală, de interes public, trebuie să poată fi supusă dezbaterii publice, fără teama de sancțiune a autorilor, fie că este vorba de judecători, procurori sau avocați; trebuie să se stabilească distincția între fapte şi judecăți de valoare; trebuie

[1] A se vedea şi CEDO, cauza *Karacsony ş.a. c. Ungariei* (2016).

să se asigure, în dezbaterea şi critica absolut necesare într-o societate democratică, existența unor relații bazate pe cooperare şi respect reciproc.

3.4. Noile tehnologii, accesul la informaţie şi limitarea libertăţii de exprimare

3.4.1. Noile tehnologii şi accesul la informaţie

Accesul la informație este unul din aspectele esențiale ale libertății de exprimare. În absența unui real acces al publicului la informațiile de interes public, libertatea de exprimare, în general, şi libertatea presei, în special, nu ar putea să-şi îndeplinească rolul fundamental de vector al formării opiniei publice. Noile tehnologii şi dezvoltarea lor exponențială din ultimul deceniu au adus, în acest domeniu, provocări de neimaginat la începutul aplicării Convenției. De aceea, rolul creator al Curții Europene s-a dovedit, şi în acest caz, extrem de important.

Într-o jurisprudență aflată în plină expansiune, Curtea a statuat deja că „internetul a devenit în prezent una din principalele mijloace prin care indivizii îşi exercită libertatea de a primi şi de a distribui informații şi idei (...). Internetul joacă un rol important în creşterea accesului publicului la ştiri şi în facilitarea diseminării informațiilor, în general"[1].

De aceea, orice limitare a accesului la sursele de informare online a fost riguros analizată şi ferm sancționată de către Curte, atunci când a depăşit limitele prevăzute de art. 10 § 2 din Convenție. O serie de astfel de hotărâri au fost pronunțate împotriva Turciei. De exemplu, în hotărârea *Yildirim c. Turciei* (2012), plângerea a avut ca obiect o decizie a unei instanțe naționale de a bloca accesul la *Google Sites,* care găzduia un site internet al cărui proprietar era acuzat de insultarea memoriei lui M. Atatürk. Urmare a acestei decizii, şi alte site-uri găzduite de acea platformă au fost restricționate, iar reclamantul a obiectat că a fost în imposibilitatea de a-şi accesa propriul site web, deşi nu avea nicio legătură cu investigația penală respectivă. Curtea a constatat violarea art. 10, deoarece efectele deciziei instanței naționale au fost arbitrare şi disproporționate. În cauza *Cengiz ş.a. c. Turciei* (2015), plângerea viza blocarea accesului la platforma YouTube, iar Curtea a constatat încălcarea dreptului de acces la informație pentru că măsura restricționării accesului reclamanților – majoritatea universitari – nu era prevăzută de lege.

Restrângerea sau blocarea accesului deținuților la informații online poate fi considerată o încălcare a dreptului la informare, dacă statul în cauză recunoaşte prin lege acest drept. În acest tip de cazuri, Curtea a precizat că nu poate deduce o obligație a statelor de a asigura un astfel de acces persoanelor deținute, dar, în cazul în care el este deja asigurat de legislația națională, restricționarea fără o justificare serioasă constituie o încălcare a art. 10 din Convenție[2].

3.4.2. Noile tehnologii şi limitarea libertăţii de exprimare

a) Limitări compatibile cu art. 10

Curtea Europeană a realizat una dintre cele mai interesante concilieri dintre libertatea de exprimare pe internet şi dreptul la protecția vieții private, în cele două hotărâri *Delfi*

[1] CEDO, cauza *Cengiz ş.a. c. Turciei* (2015).
[2] CEDO, cauzele *Kalda c. Estoniei* (2016) şi *Jankovskis c. Lituaniei* (2017).

c. Estoniei (Cameră, 2013; Marea Cameră, 2015). Starea de fapt privea sancționarea unei companii, ce deținea un portal de știri, cu amendă, pentru pretinsa violare a dreptului la viață privată, prin remarci defăimătoare postate de cititori la un articol publicat de site-ul respectiv. Curtea a constatat, în ambele hotărâri, că nu a existat o violare a art. 10 și că măsurile sancționatoare aplicate de instanțele interne au fost proporționale cu scopul urmărit (protecția drepturilor și libertăților altora).

De la început, Curtea a făcut distincția dintre portalul de știri al companiei reclamante (considerată de guvern și apoi de Curte ca „editor media") și alte tipuri de forumuri sau platforme online (considerate „intermediari media" ai unor opinii ce nu le aparțin), arătând că, în primul caz, sunt aplicabile „îndatoririle și responsabilitățile" prevăzute de art. 10 § 2, în vreme ce ultimele nu au astfel de obligații. Curtea a subliniat și faptul că portalul de știri al societății reclamante era unul dintre cele mai mari mijloace de comunicare pe internet din țară; acesta avea numeroși cititori, iar natura polemică a comentariilor scrise aici a fost subiectul unor preocupări exprimate public. Analizând compatibilitatea măsurilor de sancționare a societății reclamante cu Convenția, Curtea a constatat că aceasta a fost justificată în condițiile în care reclamanta nu a luat la timp măsurile necesare pentru a îndepărta de pe portalul său comentariile defăimătoare și care incitau la ură și violență. Având în vedere cuantumul redus al sancțiunii (320 de euro), Curtea a considerat măsura ca fiind proporțională cu scopul urmărit și, în consecință, inexistența unei violări a art. 10.

Ceea ce este interesant în aceste hotărâri este că, prin intermediul lor, Curtea a stabilit un **set de reguli aplicabile exprimării pe Internet**:

a) o companie de internet media trebuie să aibă în vedere faptul că, publicând articole controversate cu o largă diseminare, ar putea cauza reacții negative împotriva subiecților și că, datorită naturii portalurilor internet, există un mare risc ca opiniile și comentariile negative să treacă dincolo de pragul criticii admisibile și să atingă nivelul discursului urii[1];

b) gradul de prejudiciere este mai înalt prin articolele publicate online;

c) trebuie manifestată o precauție mai mare de către portalurile de știri online, pentru a evita potențialele efecte prejudiciante la adresa drepturilor altora;[2]

d) companiile de Internet media trebuie să aplice măsuri suplimentare de protecție și prevenire a încălcării drepturilor altora, măsuri ce nu sunt cerute altor tipuri de media (presa scrisă, televiziuni), cum ar fi mecanisme care să permită ștergerea comentariilor ofensatoare sau chiar prevenirea publicării acestora. Aceste mecanisme ar trebui să fie eficiente și în măsură să prevină orice prejudiciu la adresa unei terțe persoane. În speță, ștergerea după o perioadă de 6 săptămâni, de către compania reclamantă, a remarcilor ilegale, a fost considerată o măsură ineficientă din acest punct de vedere. Alte tipuri de mecanisme de protecție ar putea fi cerința înregistrării prealabile a utilizatorilor, monitorizarea comentariilor și asigurarea unei verificări rapide a comentariilor publicate.

Așadar, Curtea a considerat că, în cazul presei online, trebuie să se aplice un grad diferit de protecție, mai crescut decât în cazul presei tradiționale: „o rețea electronică ce deservește milioane de utilizatori din întreaga lume nu este și nu poate fi subiectul aceluiași tip de reglementare și control. Riscul de vătămare ridicat al conținutului și comunicărilor de pe Internet asupra existenței și exercițiului drepturilor omului, în

[1] CEDO, cauza *Delfi c. Estoniei* (2013).
[2] *Ibidem.*

special asupra respectului vieții private, este cu siguranță mai înalt decât cel implicat de presă. De aceea, politicile de reglementare a reproducerii materialelor în presa scrisă, respectiv pe internet, pot să difere"[1].

O altă limitare compatibilă a fost considerată blocarea accesului la site-uri cu conținut care încalcă drepturile de autor. De exemplu, în cauza *Akdeniz c. Turciei* (2014), Curtea a declarat cererea inadmisibilă pentru lipsa calității de victimă, în condițiile în care site-urile care fuseseră blocate distribuiau materiale cu încălcarea legii. Aşadar, persoanele al căror acces fusese blocat nu se putea considera victime ale încălcării dreptului de a primi informații.

b) Limitări incompatibile cu art. 10

Au existat însă şi situații în care limitările libertății de exprimare pe Internet au fost considerate contrare art. 10. De exemplu, în *Editorial Board of Pravoye Delo ş.a. c. Ucrainei* (2011), o publicație aparținând societății reclamante şi redactorul-şef fuseseră acționați în instanță pentru calomnie, ca urmare a publicării unei scrisori descărcate de pe internet, prin care se afirma că unii demnitari locali erau corupți şi că aveau legături cu şefi ai lumii interlope locale. Instanțele locale au obligat reclamanții la plata unei amenzi şi la publicarea de scuze. Curtea Europeană a constatat că obligarea redactorului-şef la publicarea de scuze nu era prevăzută de legea internă, aşadar, a reprezentat o violare a libertății de exprimare din cauza neîndeplinirii uneia dintre condițiile cerute de art. 10 § 2. Hotărârea este importantă deoarece Curtea a statuat că, „având în vedere rolul pe care internetul îl are în contextul profesional al media şi importanța sa pentru libertatea de exprimare în general (...) absența unui cadru legal suficient pentru a asigura folosirea de către jurnaliști a informației obținute online, fără teama de sancțiuni, aduce grave prejudicii exercițiului unei funcții vitale a presei – aceea de „câine de pază" public. În cauza *Haldimann c. Elveției* (2015), condamnarea unor jurnaliști pentru înregistrarea cu camera ascunsă şi apoi transmiterea unui interviu, ca parte a unei emisiuni televizate, a constituit o ingerință disproporționată în exercițiul libertății de exprimare prin presă, în interesul public.

§4. Situații neprotejate de art. 10: discursul urii

O jurisprudență destul de consistentă a Curții Europene priveşte acele cazuri în care anumite tipuri de publicații au fost considerate ca depăşind pragul discursului critic acceptat şi ca nefiind, în consecință, protejate de art. 10 din Convenție. În sfera acestui tip de discurs intră fie „discursul urii" (*hate speech*), adică acele materiale care promovează ura față de o anumită categorie de persoane pe criterii de rasă, naționalitate, religie etc., fie alte manifestări considerate de Curte incompatibile cu exercițiul normal al libertății de exprimare, cum ar fi negaționismul. În aceste situații, Curtea fie a aplicat art. 17 din Convenție şi nu a mai analizat cauzele pe fond, fie a ales să aplice art. 10, dar să constate inexistența unei violări. Deoarece ingerințele justificate în exercițiul libertății de exprimare au fost tratate mai sus, voi prezenta câteva exemple de aplicare a art. 17 din Convenție.

În cauza *Garaudy c. Franței* (2003), Curtea a arătat că negaționismul (negarea Holocaustului şi a atrocităților regimului nazist) nu este o formă de expresie ocrotită

[1] CEDO, cauza *Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine* (2011).

de art. 10 din Convenție[1]. O abordare similară fusese deja utilizată de fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului, în cauzele *Honsik c. Austriei* (1995) şi *Marais c. Franței* (1996), cauze ce priveau publicații cu conținut negaționist.

Ulterior, în cauza *Norwood c. RU* (2004), Curtea a constatat inadmisibilitatea *ratione materiae*, decurgând din aplicarea art. 17 din Convenție: „posterul în litigiu conținea o fotografie a turnurilor gemene în flăcări, cuvintele «Islamul afară din Marea Britanie – protejați poporul britanic» şi un simbol al semilunii cu stea într-un semn de interdicție (...). Un astfel de atac general şi vehement împotriva unui grup religios, legând întreg grupul de un act grav de terorism este incompatibil cu valorile proclamate şi garantate de Convenție, în mod special cu toleranța, pacea socială şi nediscriminarea. Afişarea acestui poster la fereastra reclamantului constituie un act ce intră în sfera art. 17 din Convenție, excluzându-l din sfera protecției oferite de art. 10 (...)".

Similar, în cauza *Pavel Ivanov c. Rusiei* (2007), reclamantul scrisese şi publicase o serie de articole în care îi indica pe evrei ca sursă a răului în Rusia: „acuza un întreg grup de conspirație împotriva poporului rus (...), a negat dreptul evreilor la demnitate națională, afirmând că aceştia nu formează o națiune (...) Un astfel de atac general şi vehement este în contradicție cu valorile Convenției". Şi aici, Curtea a respins cererea ca inadmisibilă, aplicând art. 17 din Convenție.

O cauză similară este *M'Bala M'Bala c. Franței* (2015), în care Curtea a considerat că premierea, în cadrul unui spectacol de comedie susținut de reclamant la un teatru parizian, a unui cunoscut autor negaționist, cu o punere în scenă vădit antisemită, nu poate constitui o exprimare protejată de art. 10: „deghizarea ca producție artistică este la fel de periculoasă ca un atac propriu-zis şi a furnizat un mediu de exprimare pentru o ideologie care este contrară valorilor Convenției europene".

Din categoria discursurilor rasiste sau politice inacceptabile face parte şi publicarea unor remarci rasiste care îndeamnă la violență împotriva non-musulmanilor din Belgia[2], dar şi cea a unor materiale inspirate din doctrine totalitare sau care constituie „amenințări la adresa ordinii democratice"[3].

Jurisprudență la art. 10
Handyside c. RU (1976)
Sunday Times c. RU (1979)
Glasenapp c. RFG (1986)
Lingens c. Austriei (1986)
Mueller ş.a. c. Elveției (1988)
Groppera Radio AG ş.a. c. Elveției (1990)
Castells c. Spaniei (1992)
Open Door şi Dublin Well Woman c. Irlandei (1992)
Informationsverein Lentia ş.a. c. Austriei (1993)
Jersild c. Danemarcei (1994)
Vogt c. RFG (1995)
Lehideux şi Isorni c. Franței (1998)
Dalban c. României (1999)
Wille c. Liechtenstein (1999)

[1] A se vedea şi M. Oetheimer, *op. cit.*, p. 69.
[2] CEDO, cauza *Belkacem c. Belgiei* (2017).
[3] De exemplu, CEDO, cauza *Schimanek c. Austriei* (2000).

Rekvenyi c. Ungariei (1999)
Perna c. Italiei (2001)
Ernst ş.a. c. Belgiei (2003)
Garaudy c. Franței (2003)
Roemen şi Schmit c. Luxemburgului (2003)
Cumpănă şi Mazăre c. României (2004)
Société Plon c. Franței (2004)
Von Hannover c. RFG (2004)
Stângu şi Scutelnicu c. României (2006)
Giniewski c. Franței (2006)
Vereinigung Bildender Kunstler c. Austriei (2007)
Hachette Filipacchi Associés c. Franței (2007)
Financial Times Ltd. ş.a. c. RU (2009)
Societe de conception de presse et d'edition et Ponson c. Franței (2009)
Hachette Filipacchi presse automobile et Dupuy c. Franței (2009)
Verein gegen Tierfabriken Schweiz c. Elveției (2009)
Feret c. Belgiei (2009)
Papaianopol c. României (2010)
Le Pen c. Franței (2010)
Otegi Mondragon c. Spaniei (2011)
Axel Springer c. RFG (2012)
Von Hannover (2) *c. RFG* (2012)
De Lesquen du Plessis Casso c. Franței (2012)
Eon c. Franței (2013)
M'Bala M'Bala c. Franței (2015)
Perincek c. Elveției (2015)
Delfi c. Estoniei (2013; 2015)
Haldimann c. Elveției (2015)
Belkacem c. Belgiei (2017)

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul XI. Libertatea de asociere și întrunire pașnică

§1. Cadrul general al libertății de asociere și de întrunire

Libertatea activităților politice şi sociale este foarte extinsă într-o societate democratică, cu unele limitări care țin de protecția unor interese superioare. Acest principiu este cuprins în § 1 din art. 11: orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică şi la libertatea de asociere. Paragraful 2 al aceluiaşi articol enumeră condițiile în care aceste drepturi pot fi limitate în mod legitim de către state. Articolul 11 garantează, aşadar, două drepturi distincte, care se întrepătrund, dar nu se confundă: libertatea de asociere şi libertatea de întrunire pașnică.

1.1. Libertatea de întrunire

Libertatea de întrunire ocupă un „loc eminent" în sistemul Convenției europene, alături de libertatea de exprimare, datorită rolului său în existența şi dezvoltarea unei societăți democratice: „esența democrației rezidă în capacitatea sa de a rezolva problemele prin dezbatere publică". Protecția libertății de întrunire vizează tocmai acest schimb de idei şi manifestările colective ale activității sociale şi politice[1]. Trebuie subliniat însă că art. 11 ocroteşte doar libertatea de întrunire „pașnică", cu excluderea oricăror forme de violență.

Libertatea de întrunire are ca obiect atât întrunirile private, cât şi pe cele publice. Atunci când sunt prevăzute manifestații ori defilări pe drumurile publice, supunerea acestor întruniri unor autorizări din partea autorităților publice este legitimă, cu respectarea principiului proporționalității. Autoritățile trebuie, pe de o parte, să protejeze ordinea publică, iar, pe de altă parte, să ia toate măsurile ce se impun pentru ca libertatea de întrunire să fie asigurată, iar întrunirile să se desfăşoare în cele mai bune condiții de siguranță[2].

Statele au obligația pozitivă de a-i proteja pe cei care îşi exercită această libertate împotriva violențelor unor contrademonstranți[3]. În acest scop, statele dispun de o largă marjă de apreciere a paletei de măsuri ce se impun a fi luate în acest scop.

Sancționarea disciplinară pentru afişarea, la locul de muncă, a unor convocări la manifestația anuală de 1 mai, a fost considerată de Curte ca nefiind conformă cu exigențele unei societăți democratice, aşa cum s-a reținut în hotărârea pronunțată în cauza *Şişman ş.a. c. Turciei* (2011).

1.2. Libertatea de asociere

Libertatea de asociere presupune dreptul indivizilor de a se asocia în vederea protecției unor interese comune, prin formarea unei entități colective. Articolul 11 garantează

---

[1] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 432.
[2] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 418.
[3] CEDO, cauza *Plattform Ärzte für das Leben c. Austriei* (1988).

în egală măsură şi **dreptul de a nu se asocia.** În privința acestei libertăți negative de asociere, Curtea s-a pronunțat în cauza *Sørensen şi Rasmussen c. Danemarcei* (2006), fără a recunoaşte însă, *in abstracto,* o protecție echivalentă cu „libertatea pozitivă" de a se asocia. Curtea preferă o abordare de la caz la caz a acestei probleme, subliniind totuşi că „dacă a constrânge pe cineva să se înscrie într-un sindicat poate să nu aducă nicio atingere Convenției, o formă de constrângere, care într-o anumită situație afectează însăşi substanța libertății de asociere, aşa cum este consacrată de art. 11, aduce atingere acestei libertăți"[1]. În privința renunțării la libertatea de asociere, invocată de guvern în cauza dată, Curtea a arătat că „nu se poate considera că o persoană a renunțat la libertatea sa negativă de asociere dacă, ştiind că apartenența la un sindicat este o condiție prealabilă pentru angajare, acceptă oferta de angajare în ciuda ostilității față de condiția impusă"[2]. În cauza citată, Curtea a decis, într-o argumentație criticată ca fiind prea rigidă în opiniile separate ale unor judecători, că acordurile de monopol sindical „au antrenat repercusiuni individuale importante în privința reclamanților", care, în plus, nu ar fi aderat la concepțiile politice ale sindicatului respectiv. Această stare de fapt a fost considerată de Curte ca aducând atingere înseşi substanței libertății de asociere a reclamanților, ca reflectare a libertății de opțiune a individului, aceasta reprezentând „esența însăşi a libertății".

Libertatea de asociere nu presupune dreptul individului de a deveni membru al unei anumite asociații şi nici obligația unei asociații de a admite membri sau de a menține statutul de membru al unei persoane[3]. În cauza *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani c. Italiei* (2001), Curtea a statuat că o dispoziție legală, care cerea candidaților pentru anumite funcții publice locale să declare că nu aparțin unei organizații masonice, e de natură a aduce prejudicii asociației reclamante (organizație masonică), nefiind, în acelaşi timp, proporțională cu scopul invocat de guvern (protecția structurilor constituționale ale statului).

Noțiunea de „**asociație**" are un sens autonom potrivit Convenției. De aceea, faptul că o coordonare substanțială a activităților unor indivizi nu este considerată în dreptul național ca fiind o „asociație" nu atrage după sine inaplicabilitatea art. 11. Totuşi, nici simpla existență a unui statut juridic deosebit al unei instituții nu implică automat aplicarea art. 11. De exemplu, autoritățile de la Strasbourg au stabilit că asociațiile profesionale, înființate prin lege şi care presupun aderarea de către toți cei care practică acea profesie, nu sunt „asociații" în sensul art. 11 din Convenție[4]. Calificarea unei asociații, în dreptul intern, ca fiind „publică" sau „para-administrativă" nu o exclude, aşadar, de la protecția art. 11. De aceea, această calificare din dreptul național nu are decât o valoare relativă şi constituie doar un punct de plecare pentru analiza pe care Curtea o face cu privire la aplicabilitatea art. 11.

În practică, s-a pus problema dacă **partidele politice** intră sub incidența art. 11. Curtea Europeană a statuat, în acest context, că partidele reprezintă o formă de asociere esențială pentru buna funcționare a unei democrații[5]. De asemenea, asociațiile ce au

[1] CEDO, cauza *Sorensen şi Rasmussen c. Damenarcei* (2006), §54.
[2] *Idem*, §56.
[3] CEDO, cauza *Cheall c. RU* (1985).
[4] CEDO, cauzele *Le Compte, Van Leuven şi De Meyere c. Belgiei* (1981) şi *Bota c. României* (2004).
[5] CEDO, cauza *Partidul comunist unit din Turcia c. Turciei* (1998).

ca scop promovarea unor interese culturale, sociale, educaționale, intră în categoria protejată de art. 11.

Principala **obligație** a statelor, în privința libertății de asociere, este de a se abține de la orice atingere adusă exercitării acestei libertăți, precum și oricăror activități care fac obiectul asociațiilor recunoscute. De asemenea, statele au **obligația pozitivă** de a crea un cadru juridic pentru crearea și funcționarea tuturor formelor de asociere.

1.3. Libertatea de a înființa și de a se afilia la sindicate

Aceasta este o componentă a libertății de asociere menționată în mod special în art. 11. Comisia și Curtea Europeană au adoptat o interpretare literală, restrictivă, a protecției conferite de art. 11 asupra **dreptului de a constitui sindicate și de a se afilia la acestea.** S-a arătat că art. 11 nu obligă statul să garanteze un anumit nivel sau tip de tratament cu privire la sindicate, acesta având alegerea mijloacelor pentru a trata cu aceste asociații. De asemenea, art. 11 ocrotește dreptul sindicatului de a i se cere părerea într-o oarecare măsură în timpul negocierilor colective, dar protecția sa nu se extinde și asupra dreptului de a vedea adoptată o convenție colectivă (în principal, cauza *Sindicatul suedez al mecanicilor de locomotivă*, 1976). De asemenea, Curtea a arătat că art. 11 nu ocrotește dreptul la grevă și permite statului să aleagă alte mijloace pentru a garanta protecția acordată de un sindicat intereselor profesionale ale membrilor săi.

Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun" c. României* (2013) a avut ca obiect o plângere privind refuzul statului român de a înregistra un sindicat format din preoți ai Bisericii Ortodoxe Române, în principal invocându-se neintervenția în treburile interne ale cultului religios. Marea Cameră a Curții a decis că nu a existat o violare a art. 11, deoarece statul nu a făcut decât să își respecte obligația de neutralitate față de culte, ce decurge din art. 9 din Convenție. Interesant este că această decizie a Marii Camere contrazice hotărârea Camerei (2012), care a considerat că respingerea înregistrării, exclusiv pe motive religioase, nu ar fi conformă cu art. 11. Dimpotrivă, în opinia Marii Camere, refuzul înregistrării de către instanță, invocându-se absența permisiunii episcopului, a reprezentat o aplicare a dreptului comunității religioase de a lua propriile decizii în conformitate cu propriul statut.

În privința dreptului de a adera la un sindicat, Comisia a arătat că, pentru ca acesta să fie efectiv, statul trebuie să protejeze individul de orice abuz de poziție dominantă din partea sindicatelor, inclusiv în privința excluderii din aceste asociații. Curtea s-a pronunțat și asupra acordurilor *closed shop* (acorduri între patron și sindicat, prin care toți angajații sunt obligați să fie membri ai acelui sindicat[1]), arătând că o asemenea obligație pentru angajați poate constitui o încălcare a art. 11, dacă este de natură a aduce atingere însăși substanței libertății de asociere garantate de acesta. Astfel, în cauza *Young, James și Webster c. RU* (1981), un acord *closed shop* a fost considerat contrar art. 11, deoarece obliga și persoanele deja angajate să adere la acel sindicat, în pofida opiniilor lor antisindicale.

În cauza *Sigurjonsson c. Islandei* (1993), Curtea a decis că obligarea prin lege a unui șofer de taxi să devină membru al unei asociații a șoferilor de taxi constituie o

[1] În prezent, în Europa, doar legislațiile Islandei și Danemarcei mai permit încheierea unor astfel de acorduri. A se vedea și F. Krenc, *Liberté «négative» d'association, accords de monopole syndical et appartenance obligatoire au barreau,* RTDH nr. 68/2006, p. 787-815.

încălcare a art. 11. Hotărârea Curții a fost motivată şi de dezvoltările internaționale în sensul protecției indivizilor împotriva acordurilor *closed shop*. De altfel, în cazul respectiv exista şi o opinie a Comitetului de Experți Independenți al Cartei Sociale Europene, opinie potrivit căreia legea islandeză în cauză era în dezacord şi cu acest document.

În cauza *Sørensen şi Rasmussen c. Danemarcei* (2006), primul reclamant au fost informat, în cursul demersurilor de angajare în cadrul unor întreprinderi, că una din condițiile pentru a putea obține posturile este afilierea obligatorie la SID, sindicat cu care societatea respectivă încheiase un acord de monopol sindical. În momentul primirii primului salariu, reclamantul a constatat că i s-a reținut cotizația la SID, fără să fi făcut nicio cerere de aderare. Refuzând să achite această cotizație, reclamantul a fost concediat. Cel de-al doilea reclamant, după o lungă perioadă de şomaj, a găsit un post în cadrul unei pepiniere, oferta fiind subordonată reînscrierii în acelaşi SID (al cărui membru fusese în trecut, dar din care se retrăsese pentru că nu mai împărtăşea orientările politice ale sindicatului).

§2. Restrângerile libertății de întrunire și de asociere

Paragraful 2 din art. 11 prevede că exercițiul drepturilor de întrunire şi asociere nu poate face obiectul altor restricții decât cele care, fiind prevăzute de lege, constituie măsuri necesare într-o societate democratică, pentru siguranța națională, siguranța publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracțiunilor, pentru protecția sănătății şi moralei sau a drepturilor şi libertăților altora.

2.1. Restrângeri ale libertății de întrunire pașnică

În privința libertății de întrunire pașnică, restricțiile pot îmbrăca forma unor cerințe de autorizare prealabilă sau a unor autorizări condiționate. În cauza *Ezelin c. Franței* (1991), Curtea a respins afirmația statului că o sancțiune ulterioară demonstrației nu ar constitui o limitare a libertății de întrunire. Curtea a mai arătat că trebuie să existe un echilibru echitabil între măsurile restrictive luate de state şi dreptul persoanelor de a-şi face cunoscute convingerile prin manifestații pașnice.

În cauza *Djavit An c. Turciei* (2003), refuzul autorităților de a-l autoriza pe reclamant să treacă linia „verde" ce separă, în Cipru, comunitatea greacă de cea turcă, pentru a participa la întruniri bi-comunitare, a constituit un „obstacol de fapt" ce nu era prevăzut de lege şi, prin aceasta, a contravenit prevederilor art. 11 § 2.

În orice caz, în privința restrângerilor acestei libertăți, Curtea conferă, în general, statelor, o largă marjă de apreciere: dacă statelor contractante li se impune să adopte măsuri rezonabile şi adecvate scopului de a asigura desfăşurarea pașnică a manifestațiilor licite, acestea nu trebuie garantate în mod absolut, statele bucurându-se de o mare libertate de apreciere în alegerea metodei pe care o vor utiliza.

2.2. Restrângeri ale libertății de asociere

Conform art. 11 § 2, restricții privind libertatea de asociere pot fi impuse membrilor forțelor armate, ai poliției sau ai administrației. Aceste restricții speciale reamintesc restricțiile generale ce privesc drepturile condiționale ale Convenției: trebuie să fie prevăzute de lege şi să îndeplinească celelalte condiții impuse de art. 11 § 2. De

exemplu, în cauza *N.F. c. Italiei* (2001), Curtea a constatat violarea art. 11 pentru lipsa de previzibilitate a legii care interzicea magistraților să facă parte din organizații masonice şi sancționa aceste fapte.

Curtea a apreciat că **dizolvarea partidelor politice** este o măsură disproporționată în raport cu scopul urmărit – siguranța publică şi integritatea teritorială [cauza *Partidul socialist c. Turciei* (1998)]. O asemenea măsură nu poate fi necesară într-o societate democratică, fiind o încălcare a art. 11. O soluție similară a pronunțat Curtea în cauza *Dicle pentru DEP* (*Partidul Democrației*) *c. Turciei* (2002).

Cu toate acestea, în cauza *Refah Partisi (Partidul Prosperității) c. Turciei* (2003), Marea Cameră s-a pronunțat în favoarea guvernului, în privința măsurii de dizolvare a unui partid politic. Astfel, Curtea a arătat că un partid politic poate avea ca obiectiv efectuarea de modificări în ordinea legislativă şi constituțională a unui stat, cu condiția de a utiliza mijloace paşnice şi ca măsurile propuse să corespundă principiilor democratice fundamentale. În speță, partidul dizolvat nu corespundea niciuneia dintre aceste condiții, printre obiectivele sale fiind instaurarea, chiar cu folosirea forței, a unui sistem multijuridic bazat pe religia fiecăruia şi aplicarea legii islamice Sharia. Ca urmare a aplicării testului compatibilității cu condițiile menționate, Curtea Europeană a apreciat că dizolvarea Refah Partisi a fost proporțională cu scopul legitim urmărit – protecția democrației – şi nu a constituit o violare a art. 11.

O hotărâre a Curții într-o cauză privind dizolvarea unui partid politic a stârnit controverse în doctrină. Este vorba de cauza *Herri Batasuna şi Batasuna c. Spaniei* (2009), în care Curtea a susținut deciziile instanțelor naționale prin care partidele reclamante fuseseră dizolvate pentru că ar fi susținut terorismul organizației basce ETA, iar alegerea reprezentanților lor în parlament fuseseră anulate. De fapt, susținerea terorismului s-a manifestat, în viziunea Tribunalului suprem spaniol, prin refuzul acestor partide de a condamna atentatele săvârşite de ETA şi prin comportamentul membrilor şi conducătorilor lor, care au creat un climat de tensiune socială şi de conflict cu celelalte partide din Țara Bascilor. În plus, s-a constatat că persoanele aflate la conducerea partidelor reclamante nu ar fi exclus recurgerea la violență pentru a-şi atinge scopurile. Argumentele Tribunalului suprem au fost preluate de Curtea Europeană care, trimițând şi la hotărârea sa mai veche pronunțată în cauza *Refah Partisi c. Turciei,* a mai adăugat că decizia de dizolvare „se înscrie şi în grija comunității internaționale de a condamna apologia terorismului şi de a suprima orice sprijin pentru organizațiile teroriste, fie el activ sau pasiv".

O cauză interesantă, sub aspectul restrângerilor aduse libertății de asociere în partide politice şi care cere o prezentare mai detaliată, este *Partidul Comuniştilor (Nepecerişti) şi Ungureanu c. României* (2005). Cauza privea refuzul înregistrării unui partid politic pentru motivul că, fiind un partid comunist, contravenea prevederilor legale din România (la vremea respectivă, era vorba de prevederile Decretului-Lege nr. 8/1989). Analizând cererea, Curtea Europeană a apreciat, în primul rând, că nu există democrație fără pluralism. Citând alte două hotărâri pronunțate în cauzele – *Yazar şa. c. Turciei* (2002) şi *Refah Partisi c. Turciei* (2003) –, Curtea a reiterat poziția sa, potrivit căreia un partid politic poate duce o campanie în favoarea schimbării legislației şi a structurilor legale sau constituționale ale statului cu două condiții:

1. mijloacele utilizate să fie legale şi democratice;
2. schimbarea propusă să fie compatibilă cu principiile fundamentale ale democrației.

De aici rezultă că un partid politic, ai cărui responsabili incită la violență sau propun un proiect politic care nu respectă una sau mai multe reguli ale democrației sau care vizează distrugerea acesteia sau nerespectarea drepturilor și libertăților, nu se poate prevala de protecția Convenției.

Curtea a mai reamintit că, pentru a determina dacă refuzul înregistrării unui partid politic răspunde unei „nevoi sociale imperioase" – fiind, astfel, „necesar într-o societate democratică" – trebuie să determine dacă:

a) există indicii care să arate că riscul de atingere aduse democrației de către acel partid este suficient de apropiat;

b) actele și discursurile conducătorilor partidului sunt imputabile acestuia;

c) actele și discursurile imputabile partidului constituie un ansamblu ce dă o imagine clară a unui model de societate conceput și promovat de partidul în cauză și care ar fi în contradicție cu conceptul de „societate democratică".

În cazul de față, Curtea a constatat că jurisdicțiile naționale și-au bazat respingerea cererii de înregistrare a reclamanților exclusiv pe examinarea conformității statutului și programului politic al partidului cu dispozițiile Decretului-Lege nr. 8/1989, în vigoare la data cererii. În această privință, Curtea a observat că nici Tribunalul București, nici Curtea de Apel nu s-au bazat pe vreun alt document al PCN sau pe vreo altă luare de poziție a domnului Ungureanu sau a altui conducător al partidului. De aceea, Curtea, la fel ca și autoritățile naționale, s-a bazat, în aprecierile sale, doar pe statutul și programul politic ale PCN.

Curtea nu a dat curs cererii guvernului, de a lărgi sfera examenului său și asupra luărilor de poziție ale celui de-al doilea reclamant, posterioare ingerinței în litigiu (refuzul înregistrării), respectiv o serie de articole de presă din perioada 1998-1999, precum și o carte, în care președintele PCN proclama atașamentul său față de doctrina comunistă și critica atât deriva conducătorilor partidului comunist de dinainte de 1989, cât și politica dusă de guvernanții de după 1989. Un număr mare de articole publicate de domnul Ungureanu în 1998 și 1999 foloseau sloganuri ca „Lupta continuă!", „Trăiască socialismul!". Într-unul din aceste articole, el scria că, odată ajuns la putere, „nu ar accepta decât pe cei care l-ar accepta". În 2000, domnul Ungureanu a publicat o carte intitulată *Contra-revoluția antisocialistă, antipopulară și antinațională,* unde își prezenta viziunea politică, desemnându-l pe Marx ca pe cel mai mare filosof politic al omenirii și făcând elogiul fostului președinte Ceaușescu.

Curtea a precizat însă că nu a observat în aceste publicații, în ciuda limbajului critic și uneori virulent, nicio luare de poziție care să poată fi interpretată în mod rezonabil ca fiind un apel la violență, ca mijloc politic sau ca proiect politic ce nu respectă regulile democrației. Instanța europeană a observat că al doilea reclamant s-a declarat favorabil alegerilor libere și pluripartite și unui joc politic bazat pe respectul opiniilor politice ale altora.

Analizând statutul și programul politic al PCN, Curtea a remarcat că acestea insistă asupra respectului suveranității naționale, al integrității teritoriale și al ordinii juridice și constituționale a țării, ca și al principiilor democrației. De asemenea, Curtea notează că programul politic al PCN cuprindea pasaje care criticau abuzurile fostului partid comunist dinainte de 1989, față de care s-a distanțat, inclusiv prin denumire.

În opinia Curții, una din principalele caracteristici ale democrației rezidă în posibilitatea pe care o oferă, de a dezbate, prin dialog și fără recurgere la violență, unele chestiuni ridicate de diferite curente de opinie politică, chiar când acestea deranjează sau

neliniștesc. O formațiune politică ce respectă principiile democrației nu poate să fie obstaculată doar pentru că a criticat ordinea constituțională și juridică a țării. În speță, jurisdicțiile interne nu au demonstrat că programul și statutul PCN erau contrare ordinii constituționale și juridice a țării și principiilor fundamentale ale democrației.

Curtea nu a acceptat argumentul guvernului, potrivit căruia România nu poate accepta că apariția unui partid comunist ar putea face obiectul unei dezbateri democratice.

Curtea a mai arătat că nu ar putea exclude nici faptul că programul politic al unui partid ar putea ascunde obiective și intenții diferite de cele afișate public. Experiența politică a statelor părți a demonstrat că, în trecut, partidele politice, având scopuri contrare principiilor fundamentale ale democrației, nu le-au dezvăluit în texte oficiale, decât atunci când au ajuns la putere. Pentru a evita aceasta, trebuie comparate aceste programe cu actele și luările de poziție ale membrilor și conducătorilor partidului în cauză. În speță, programul PCN nu a fost dezmințit de nicio acțiune concretă. El a fost sancționat doar pentru un comportament ce ținea exclusiv de exercițiul libertății de exprimare.

De asemenea, Curtea a arătat că este gata să țină seama de contextul istoric al cazului, adică de experiența comunismului totalitar în România înainte de 1989. Totuși, ea observă că doar acest context nu ar putea justifica necesitatea ingerinței în cauză, cu atât mai mult cu cât și în alte state părți la Convenție există partide comuniste cu ideologie marxistă.

În concluzie, Curtea a constatat că, în speță, nu sunt reunite criteriile menționate ce definesc „nevoia socială imperioasă" și că a existat o violare a art. 11 din Convenție.

În cauza *Redfearn c. RU* (2012), Curtea a decis că acceptarea, de către instanțele naționale, a concedierii reclamantului pentru apartenența la un partid politic de extremă dreaptă, fără ca angajatorul să îi ofere un post echivalent, a constituit o violare a libertății de asociere. Aceasta, în condițiile în care partidul politic respectiv nu era ilegal, iar concedierea a avut efecte extrem de grave asupra reclamantului. Curtea se arată, astfel, deosebit de exigentă în privința sancționării persoanelor pentru convingerile și apartenența la partide politice.

Dizolvarea unei asociații, ca sancțiune pentru ocuparea ilegală a unor imobile[1], a constituit, în viziunea Curții, o măsură disproporționată cu scopul legitim urmărit, deoarece, pe de-o parte, autoritățile nu au rezolvat, prin această măsură, problema ocupației ilegale și, pe de altă parte, măsura a produs efecte prea grave asupra asociației respective.

Jurisprudență la art. 11

Sindicatul național al poliției belgiene c. Belgiei (1975)
Sindicatul suedez al mecanicilor de locomotivă (1976)
Rassemblement Jurassien Unite Jurassienne c. Elveției (1979)
Young, James și Webster c. RU (1981)
Plattform „Ärzte für das Leben" c. Austriei (1988)
Ezelin c. Franței (1991)
Sigurjonsson c. Islandei (1993)
Partidul comunist unit al Turciei c. Turciei (1998)
Sidiropoulos ș.a. c. Greciei (1998)
Dicle pentru DEP c. Turciei (2002)

[1] CEDO, cauza *Association Rhino ș.a. c. Elveției* (2011).

Refah Partisi (Partidul Prosperității) c. Turciei (2003)
Partidul comuniștilor (nepecerişti) şi Ungureanu c. României (2005)
Ivanov ş.a. c. Bulgariei (2005)
Ouranio Toxo ş.a. c. Greciei (2005)
Sorensen şi Rasmussen c. Danemarcei (2006)
Baczowski c. Poloniei (2007)
Herri Batasuna şi Batasuna c. Spaniei (2009)
Sindicatul „Păstorul cel Bun" c. României (2012; 2013)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul XII. Dreptul la un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale

§1. Considerații generale

Potrivit art. 13 din Convenție, „*orice persoană, ale cărei drepturi şi libertăți recunoscute de prezenta Convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze în mod efectiv unei instanțe naționale, chiar şi atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale*". Articolul 13 este încă o ilustrare a principiului subsidiarității mecanismului Convenției europene, dar şi a relației de cooperare între acesta şi sistemele naționale[1]. Curtea Europeană a explicitat formularea oarecum ambiguă a art. 13 astfel: „art. 13 trebuie interpretat ca garantând un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale oricărei persoane care pretinde că drepturile şi libertățile i-au fost încălcate"[2]. Desigur, dacă interpretăm sistematic prevederile Convenției, rezultă că, atunci când art. 13 este încălcat sau se pretinde a fi încălcat, deci când nu există un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale, nici condiția epuizării căilor de recurs interne pentru a sesiza Curtea nu se mai cere a fi îndeplinită[3].

Articolul 13 impune statelor în primul rând crearea unor căi procedurale generale pentru a-şi vedea reparate prejudiciile provocate de eventuale încălcări ale unor drepturi. Cu toate acestea, garanția procedurală cuprinsă în art. 13 va fi „absorbită" dacă se face aplicarea garanțiilor specifice cuprinse în art. 5 § 4 şi 5 şi art. 6 § 1 din Convenție. În cauza *Kudla c. Poloniei* (2000), a avut loc un reviriment jurisprudențial în această privință. Astfel, Curtea a stabilit că art. 13 garantează „un recurs efectiv în fața unei instanțe naționale care să permită plângerea împotriva neîndeplinirii obligației impuse de art. 6 § 1 privind soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil".

Dacă, până la hotărârea *Kudla,* Curtea nu mai lua în discuție art. 13 atunci când trata cauza sub aspectul art. 6, iar respectarea termenului rezonabil nu intra în sfera de protecție a art. 13, interpretarea posterioară acestei hotărâri permite Curții alăturarea celor două texte convenționale şi, în acelaşi timp, „exprimă voința Curții de a transfera spre instanțele interne plângerile privind termenul rezonabil"[4]. După această hotărâre, numeroase state părți au creat noi căi de recurs prin care persoanele aflate sub jurisdicția lor pot să acționeze împotriva încălcărilor dreptului la un proces echitabil în fața instanțelor interne. Exemplul clasic a devenit cel al Italiei care, într-o primă etapă, a modificat constituția prin introducerea consacrării explicite a dreptului la un proces echitabil, iar în a doua etapă a adoptat o lege ce dă dreptul justițiabililor de a se plânge de încălcarea termenului rezonabil cerut de art. 6 § 1 din Convenție (legea „Pinto")[5].

---

[1] D.J. Harris ş.a., *op. cit.*, p. 443.
[2] CEDO, cauza *Klass c. RFG* (1978).
[3] CEDO, cauza *Silver ş.a. c. RU* (1983).
[4] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 360.
[5] A se vedea şi L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 138.

§2. Aplicabilitatea art. 13

În unele opinii exprimate în doctrină, art. 13 este o garanție auxiliară celorlalte prevederi ale Convenției privind drepturile garantate[1]. Astfel, în această viziune, art. 13 nu poate fi privit decât în relație cu un alt drept recunoscut de Convenție. Cu toate acestea, uneori se poate sesiza aplicabilitatea autonomă a art. 13. Astfel, în unele cazuri, violarea art. 13 poate fi disociată de violarea unui alt drept: „a subordona acest drept constatării unei violări a unui drept substanțial garantat de Convenție ar însemna privarea sa de orice efect"[2]. Chiar dacă formularea textului art. 13 trimite la constatarea fermă a unei violări a unui drept, această interpretare, utilizată de Comisia Europeană într-o primă etapă jurisprudențială, a fost criticată de doctrină. Aceasta pentru că, astfel, art. 13 ar fi putut fi cu ușurință golit de conținut: pentru a putea stabili dacă un drept a fost sau nu violat, trebuie să existe un recurs efectiv care să permită constatarea acestei violări[3]. Așadar, în aplicarea principiului efectivității Convenției în ansamblul său, art. 13 trebuie văzut ca autonomizându-se față de celelalte dispoziții ale acesteia. De altfel, și Curtea Europeană a adoptat această poziție, stabilind că reclamantul putea invoca încălcarea art. 13 fără a fi fost nevoie de stabilirea încălcării unui alt articol al Convenției[4]. Așadar, chiar dacă nu constată violarea unui drept substanțial, Curtea poate examina și stabili încălcarea art. 13.

Curtea a arătat însă că garanția art. 13 nu merge până acolo încât să impună existența unui recurs împotriva legilor statului: el garantează doar recursurile împotriva modalităților de aplicare a legislației interne, și nu a conținutului acesteia[5]. De asemenea, garanția art. 13 vizează și asigurarea căilor de recurs efectiv împotriva încălcării drepturilor individului de către alți indivizi, în temeiul efectului orizontal al Convenției *(Drittwirkung)*. Statele nu sunt ținute însă să respecte doar standardul minim impus de art. 13: ele pot să asigure în sistemul lor intern un standard și mai înalt de protecție procedurală[6].

Aplicabilitatea art. 13 mai depinde și de caracterul plângerii privind violarea unui drept. Astfel, în opinia Curții Europene, nu este suficient ca individul să pretindă violarea unui drept, ci acesta trebuie, în mod plauzibil, să se pretindă victimă a unei astfel de violări: „art. 13 nu poate fi interpretat ca impunând cerința unui recurs intern pentru orice doleanță, fie ea și nejustificată: trebuie să fie vorba de o cerere ce poate fi susținută cu privire la o astfel de violare"[7].

§3. Noțiunea de „recurs efectiv"

Termenul de „recurs" folosit de art. 13 este interpretat într-un sens extensiv de către Curtea Europeană. El nu desemnează procedeul prin care se obține o nouă decizie într-un litigiu în care o autoritate s-a pronunțat deja. Potrivit Curții, termenul de

---

[1] CEDO, cauza *Silver*, precitată.

[2] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 358.

[3] A. Drzemczewski, Chr. Giakoumopoulos, *Article 13*, în L.-E. Pettiti, P.-H. Imbert, E. Decaux, *op. cit.*, p. 458.

[4] CEDO, cauza *Klass*, precitată.

[5] CEDO, cauzele *Murray ș.a. c. RU* (1993) și *Willis c. R* (2002)

[6] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 445.

[7] CEDO, cauza *Boyle și Rice c. RU* (1988).

„recurs" cuprinde orice procedeu prin care un act constitutiv al unei violări a Convenției este supus unei instanțe competente, pentru a se obține, după caz, încetarea violării, anularea ori modificarea actului sau repararea pagubei[1].

Cât privește caracterul „efectiv" al recursului, acesta se apreciază de la caz la caz. Va fi considerat efectiv, de regulă, un recurs care nu are doar o existență în fapt, ci care este accesibil și adecvat.

În privința **accesibilității**, trebuie precizat că un recurs nu devine inaccesibil doar pentru că exercițiul său este supus unor modalități sau condiții specifice, cum ar fi impunerea unor termene sau plata unor taxe de timbru. De exemplu, în cauza *De Souza Ribeiro c. Franței* (2012), executarea măsurii de expulzare a reclamantului la 53 de minute de la instituirea ei a fost considerată de Curte ca o încălcare a art. 13, deoarece nu a existat timpul necesar pentru ca o instanță să examineze situația acestuia și să se asigure garanții împotriva unei măsuri arbitrare.

Un recurs **adecvat** presupune organizarea exercitării sale în așa fel încât să permită invocarea unei violări a unui drept prevăzut în Convenție. În orice caz, după cum afirma Curtea, exercitarea unui astfel de recurs nu trebuie să fie împiedicată în mod nejustificat de acte sau omisiuni ale statului pârât[2]. Caracterul adecvat al recursului nu presupune însă și existența unei certitudini cu privire la obținerea unui câștig de cauză în urma exercitării lui[3].

Garanția art. 13 nu se extinde și asupra efectelor unui recurs în fața instanțelor naționale. Rămâne la latitudinea statelor stabilirea consecințelor constatării unei violări a Convenției: anularea actului incriminat, sancțiuni impuse autorilor săi, acordarea de despăgubiri ș.a.m.d. Aceste consecințe ale exercitării recursului trebui să fie de așa natură încât să nu afecteze caracterul efectiv al acestuia, adică să poată aduce o rezolvare favorabilă reclamantului, în cazul în care se constată violarea Convenției.

În jurisprudența Curții Europene, dreptul la un recurs efectiv a fost consolidat prin asocierea lui cu dreptul la executarea hotărârilor judecătorești interne. Astfel, nu va exista un „recurs efectiv" dacă rezultatul pozitiv al recursului în fața instanței interne nu poate fi îndeplinit din cauza refuzului administrației competente de a executa respectiva hotărâre judecătorească[4].

În sfârșit, se cuvine subliniat că, pentru a demonstra existența unui recurs efectiv în dreptul intern, sarcina probei revine autorităților publice[5].

O hotărâre interesantă, sub aspectul inexistenței unui recurs efectiv în privința unor încălcări rezultate din aplicarea altor obligații internaționale ale statului, este cea pronunțată în cauza *Nada c. Elveției* (2012). Reclamantul fusese inclus, în urma executării unei Rezoluții a Consiliului de Securitate al ONU privind sancțiuni împotriva talibanilor, pe o listă de persoane împotriva cărora urma să se dispună aceste sancțiuni. Fiind rezident al unei enclave italiene de pe teritoriul Elveției, reclamantul s-a văzut în imposibilitatea de a se deplasa, deoarece autoritățile elvețiene i-au refuzat intrarea în această țară. De asemenea, reclamantul nu avea nicio posibilitate de a sesiza comitetul autorizat să dispună sancțiunile prevăzute de rezoluția Consiliului de Securitate. În aceste condiții, Curtea Europeană (Marea Cameră) a constatat că, din

[1] *A.* Drzemczewski, Chr. Giakoumopoulos, *op. cit.*, p. 467.
[2] CEDO, cauza *E. ș.a. c. RU* (2002).
[3] CEDO, cauza *Vilvarajah c. Suediei* (1991).
[4] CEDO, cauza *Iatridis c. Greciei* (1999).
[5] CEDO, cauza *Djavit An c. Turciei* (2003).

moment ce „rezoluțiile Consiliului de securitate nu împiedică autoritățile elvețiene să creeze mecanisme de verificare a măsurilor luate la nivel național în aplicarea acestor rezoluții", a existat o violare a art. 13 combinat cu art. 8 din Convenție, reclamantul neavând niciun remediu efectiv pentru restabilirea drepturilor sale.

§4. Noțiunea de „instanță națională"

Articolul 13 nu presupune, cu necesitate, existența unui recurs în fața unei autorități judiciare: poate fi vorba de ombudsman, de autorități legislative (o comisie parlamentară) sau executive (un director de închisoare)[1]. În unele cazuri, efectivitatea recursului poate depinde de independența şi imparțialitatea instanței în fața căreia poate fi exercitat: „instanța de care vorbeşte art. 13 nu trebuie să fie o instituție judiciară, dar puterile sale şi garanțiile pe care le prezintă se iau în considerare la aprecierea eficacității recursului"[2]. În plus, mai trebuie să fie îndeplinită cerința ca **instanța națională să se poată pronunța printr-o decizie cu caracter obligatoriu**. De exemplu, o autoritate care poate emite doar avize nu se va încadra în cerințele art. 13[3].

Jurisprudență la art. 13
Klass c. RFG (1978)
Silver ş.a. c. RU (1983)
Kudla c. Poloniei (2000)
E. ş.a. c. RU (2002)
McGlinchey ş.a. c. RU (2003)
Djavit An c. Turciei (2003)
Nada c. Elveției (2012)

[1] CEDO, cauzele *Leander c. Suediei* (1987), *Silver c. RU* (1983) şi *Klass c. RFG* (1978).
[2] CEDO, cauza *Silver,* precitată.
[3] *Ibidem*; CEDO, cauza *E ş.a. c. RU* (2002).

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul XIII. Dreptul de a nu suferi nicio discriminare

§1. Principiul nondiscriminării

Dreptul de a nu fi supus niciunei discriminări este derivat din principiul general al egalității tuturor ființelor umane. Articolul 14 din Convenție prevede că drepturile pe care le garantează Convenția trebuie să fie respectate fără nicio distincție bazată în special pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine socială sau națională, apartenența la o minoritate, avere, naștere sau orice altă situație.

Principiul nondiscriminării nu are aceeași amploare și același impact în reglementarea Convenției ca în instrumentele ONU de protecție a drepturilor omului, de la Carta ONU la art. 26 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice, care prevede o protecție explicită împotriva discriminării în toate domeniile reglementate de legea unui stat. Articolul 14 din Convenție, într-o interpretare strictă, protejează individul împotriva discriminării doar în legătură cu drepturile și libertățile prevăzute de Convenție: de exemplu, o măsură care îndeplinește condițiile impuse de § 2 din art. 8, dar care produce o discriminare, va fi considerată contrară Convenției, respectiv o violare a art. 8 combinat cu art. 14.

Noțiunea de „discriminare" nu este definită de art. 14 din Convenție[1]. Conceptul a fost definit de Curtea Europeană în *Cauza lingvistică belgiană* (1968), una din primele cauze soluționate. În primul rând, Curtea a respins teoria potrivit căreia orice diferență de tratament este interzisă, recunoscând existența unei mari diversități de soluții legislative și administrative bazate pe diferențe de tratament. Pornind de la aceste premise, Curtea a formulat ideea unui test aplicabil situațiilor de diferențiere. Astfel, principiul egalității de tratament este încălcat dacă distincția făcută nu are o **justificare obiectivă și rezonabilă**. Trebuie identificat un scop legitim al diferențierii de tratament, precum și o relație rezonabilă de proporționalitate între tratamentul propriu-zis și scopul urmărit.

În jurisprudența sa ulterioară, Curtea Europeană a făcut precizări importante în acest sens. Astfel, există două condiții cumulative pentru a califica o discriminare: pe de o parte, să existe o diferență de tratament în exercițiul drepturilor, bazată pe unul dintre criteriile enumerate de art. 14; pe de altă parte, absența unei justificări obiective și rezonabile a acestei diferențe de tratament. Aplicarea acestor condiții permite judecătorului european să corecteze o disproporție manifestă, precizându-se că prezența unui „numitor comun al sistemelor juridice" ale statelor membre este un indiciu pertinent al caracterului rezonabil sau nu al diferenței de tratament. Această problemă s-a pus, de exemplu, în ceea ce privește egalitatea filiațiilor, care este general admisă în sistemele juridice ale statelor membre și doar „motive foarte puternice" ar putea justifica o distincție bazată pe nașterea în afara căsătoriei [cauza de referință este *Marckx c. Belgiei* (1979)].

---

[1] Pentru o tratare comparativă a regulilor privind discriminarea, a se vedea și S. Fredman, *Discrimination Law*, Oxford University Press, 2002.

Conform unor hotărâri ale Curții Europene, o diferență de tratament fiscal între rezidenți şi nonrezidenți este nejustificată[1]; diferența de tratament între adulți şi minori pentru detenția provizorie este justificată[2]. Aceasta, deoarece se poate invoca un caracter protector al procedurii aplicabile minorilor. În cauza *Schmidt c. RFG* (1994), Curtea a considerat că impunerea unei taxe în mod diferențiat pe criteriul sexului nu este justificată, constituind o discriminare. De asemenea, în cauza *Buchen c. Republicii Cehe* (2002), Curtea a constatat violarea art. 14 printr-o diferență nejustificată de tratament în plata pensiilor. O altă discriminare pe acest criteriu a fost constatată în hotărârea *Hulea c. României* (2012), prin care Curtea a condamnat statul român pentru refuzul de a acorda concediu de îngrijire a copilului unui cadru militar de sex masculin[3].

O discriminare bazată pe criteriul religios şi o violare a art. 14 combinat cu art. 8 au existat în cauza *Hoffmann c. Austriei* (1993): reclamantei, membră a sectei Martorii lui Iehova, i se refuzase acordarea custodiei copiilor pe motivul apartenenței la această sectă, ai cărei membri, între altele, sunt cunoscuți pentru opoziția la transfuziile de sânge.

În cauza *Thlimmenos c. Greciei* (2000), Curtea Europeană a arătat că principiul nondiscriminării implică nu numai obligația de a nu trata situațiile similare în mod diferențiat, ci şi pe cea de a trata în mod diferit persoane aflate în situații diferite. Cauza respectivă avea ca obiect refuzul angajării unui contabil, martor al lui Iehova, pe motivul existenței cazierului judiciar. Reclamantul fusese însă condamnat pentru că, din motive de conştiință, refuzase să poarte uniforma militară. Curtea a considerat că o asemenea condamnare nu poate duce la dovedirea turpitudinii morale a persoanei pentru a duce la imposibilitatea acesteia de a-şi exercita profesia. Pornind de la această premisă, Curtea a arătat că refuzul de a-l trata pe reclamant diferit față de alte persoane care au comis infracțiuni nu are nicio justificare obiectivă şi rezonabilă.

În cauza *Fretté c. Franței* (2002), Curtea a trebuit să statueze asupra echilibrului dintre principiul nondiscriminării şi interesul superior al minorului. În speță, reclamantul contesta, sub aspectul art. 14 combinat cu art. 8, refuzul autorităților de a autoriza adopția de către un homosexual. Constatând nonviolarea art. 14, Curtea a arătat că statul are, în această materie deosebit de delicată şi cu privire la care nu există soluții unitare pe plan european, o largă marjă de apreciere. Pe de altă parte, ținând cont de necesitatea de a proteja interesul superior al copilului pentru a se atinge echilibrul dorit, refuzul autorizării nu încalcă nici principiul proporționalității şi nici pe cel al nondiscriminării[4].

Tot discriminarea pe criteriul orientării sexuale a făcut obiectul cauzei *Karner c. Austriei* (2003). În speță, Curtea a stabilit că diferența de tratament a partenerului supraviețuitor dintr-un cuplu homosexual față de cel dintr-un cuplu heterosexual în privința dreptului de a rămâne în domiciliul comun este nejustificată sub raportul art. 14 combinat cu art. 8 din Convenție. De asemenea, în cauza *Salgueiro da Silva Mouta c. Portugaliei* (1999), refuzul de a acorda custodia unui copil tatălui acestuia, homosexual, a constituit o încălcare a dreptului la protecția vieții de familie şi, totodată, o discriminare pe criteriul orientării sexuale, contrară art. 14. În hotărârea *X. c. Turciei* (2012), plasarea

[1] CEDO, cauza *Darby c. Suediei* (1990).

[2] CEDO, cauza *Bouamar c. Belgiei* (1988).

[3] A se vedea şi CEDO, cauza *Konstantin Markin c. Rusiei* (2010).

[4] Pentru un reviriment jurisprudențial în această privință, a se vedea CEDO, cauza *E.B. c. Franței* (2008).

unui deținut în regim de izolare doar pe baza orientării sexuale a fost considerată o încălcare a art. 14 combinat cu art. 3 din Convenție.

Alte criterii de discriminare constatate de Curte în hotărârile sale au fost: locul de reşedință[1], statutul sau ocupația părinților[2], handicapul[3] ş.a.

Pretinsa discriminare pe criteriul vârstei a fost obiectul plângerii în cauza *Khamtokhu şi Akhsenchik c. Rusiei* (2016), care privea scutirile de condamnarea la pedeapsa închisorii pe viață pentru persoane din anumite categorii de vârstă: minorii şi persoanele de peste 65 de ani. Curtea a constatat că, deşi a existat o diferență de tratament impusă de legislația în cauză, aceasta a fost justificată în mod obiectiv şi rezonabil şi nu constituie o discriminare, ținând seama şi de larga marjă de apreciere a statului în această privință: „Curtea consideră că este firesc ca autoritățile naționale, a căror obligație este de a avea în vedere, în limitele competenței lor, interesele întregii societăți, să se bucure de o largă discreție atunci când sunt chemate să legifereze în chestiuni sensibile, cum ar fi politica penală. Mai mult, domeniul în cauză trebuie privit ca un drept aflat în evoluție, fără un consens existent, în care statele trebuie să se bucure de o marjă de apreciere cu privire la introducerea măsurilor legislative (...). Curtea nu poate decela o tendință internațională în favoarea abolirii pedepsei cu închisoarea pe viață sau, dimpotrivă, care să confirme sprijinirea acestei măsuri. Cu toate acestea, pedeapsa cu închisoarea pe viață a devenit limitată în Europa (...) ceea ce, pe viitor, ar putea aduce mai multe obligații pozitive din partea statelor (...). În absența unui numitor comun privind impunerea pedepsei cu închisoarea pe viață, autoritățile ruse nu au depăşit marja națională de apreciere"[4].

§2. Discriminările indirecte

Curtea Europeană a sancționat în mod expres discriminările indirecte, adică acele măsuri cu caracter general luate de state dar care au un efect ce poate fi considerat discriminatoriu asupra unui anumit grup de persoane. Astfel, în hotărârea *Zarb Adami c. Maltei* (2006), Curtea a considerat că obligația de a îndeplini serviciul obligatoriu de jurat este mai strict reglementată pentru bărbați decât pentru femei, constatând astfel o violare a art. 4 § 3 combinat cu ar. 14 (discriminare indirectă). O definiție a discriminării indirecte apare în hotărârea *D.H. ş.a. c. Cehiei* (2007): „o politică sau o măsură generală care are efecte prejudiciante disproporționate asupra unui grup de persoane, chiar dacă măsura în cauză nu vizează expres acel grup"[5].

§3. Discriminările pozitive

Discriminarea pozitivă este o „ruptură a egalității", justificată de o situație inegalitară preexistentă şi destinată să restabilească egalitatea menționată. Aceasta a suscitat controverse, inclusiv sub raportul terminologic, deoarece expresia „acțiune afirmativă"

[1] CEDO (Marea Cameră), cauza *Carson ş.a. c. RU* (2010).
[2] CEDO, cauzele *Hulea c. României* (2012) şi *Weller c. Ungariei* (2009).
[3] CEDO, cauza *Glor c. Elveției* (2009), *Cam c. Turciei* (2016) şi *Guberina c. Croației* (2016).
[4] A se vedea şi L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 138.
[5] A se vedea şi CEDO, cauza *Orsus c. Croației* (2010).

(*affirmative action*[1]) sau cea de „discriminare inversă" (*reverse discrimination*) ar fi mai aproape de scopul conceptului menționat. Noțiunea de „discriminare pozitivă", deja consacrată în ordinea juridică comunitară, devine însă din ce în ce mai importantă. Cu toate acestea, nu se recunoaşte o obligație a statelor de a recurge la astfel de măsuri de discriminări pozitive pentru a repara anumite injustiții sociale. Astfel de măsuri sunt lăsate, aşadar, la latitudinea legiuitorului național.

Pe planul Convenției europene, această problemă, deşi nu a fost abordată direct de Curtea Europeană, s-ar putea pune din două puncte de vedere. Pe de o parte, o asemenea discriminare poate fi prevăzută în favoarea femeilor. Astfel, în cauza *Karlheinz Schmidt c. RFG* (1994), Curtea a constatat încălcarea art. 14 coroborat cu art. 4 § 3 lit. d), prin impunerea unei taxe alternative la serviciul de pompieri exclusiv în sarcina bărbaților. În speță, Curtea nu s-a pronunțat asupra unei eventuale discriminări pozitive în favoarea femeilor, bazată pe diferența fizică dintre cele două sexe.

Pe de altă parte, o discriminare pozitivă în folosul minorităților face actualmente obiectul unor dezbateri la nivelul doctrinei şi al ONG-urilor. Calea unor astfel de discriminări pozitive a fost deschisă odată cu interpretarea din „cauza lingvistică belgiană" şi problema a apărut din nou în cauza *Buckley c. RU* (1996) şi apoi în *Chapman c. RU* (2001). Aici, Curtea a refuzat însă să consacre dreptul nomazilor de a alege o locuință conformă cu modul lor de viață tradițional. Judecătorii au făcut referire doar la conflictul între protecția domiciliului şi cerințele legale privind protecția locurilor publice şi a mediului.

Protocolul nr. 12 face şi el referire la discriminările pozitive, deşi doar în textul preambulului său, arătând că statele semnatare reafirmă că principiul nondiscriminării nu împiedică statele părți a lua măsuri pentru a promova egalitatea deplină şi efectivă, cu condiția existenței unei justificări obiective şi rezonabile pentru aceste măsuri.

§4. Autonomia art. 14

Interpretând literal textul Convenției, se poate deduce că art. 14 nu are o existență independentă. Ar rezulta astfel că discriminarea nu este interzisă decât atunci când ea are efect asupra unui drept sau libertate consacrate de text. Aşadar, în această interpretare restrictivă, art. 14 nu adaugă la lista drepturilor, ci doar le consolidează protecția. Cu toate acestea, Curtea a stabilit că nu este imposibilă o aplicare autonomă a art. 14: dacă art. 14 trebuie combinat cu un alt articol din Convenție, ce garantează un drept, nu este necesar ca acest drept să fie el însuşi violat. Într-o interpretare mai flexibilă, rezultă, aşadar, că art. 14 poate fi încălcat singur[2].

Articolul 14 a fost invocat, în special, în legătură cu dreptul de proprietate, dreptul la respectul vieții private şi familiale, interdicția muncii forțate sau obligatorii. Una dintre cauzele de referință în această materie este *Inze c. Austriei* (1987), în care Curtea a decis existența unei violări a art. 14 fără a reține însă şi încălcarea art. 1 din Protocolul nr. 1, invocat de reclamant.

Similar, în hotărârea *E.B. c. Franței* (2008), Marea Cameră a reamintit că, „dacă art. 14 nu are o existență independentă, aplicabilitatea sa nu presupune în mod necesar violarea art. 8: este suficient ca faptele cauzei să „cadă sub imperiul" celui

[1] Concept provenit din dreptul american, unde a apărut în contextul procesului de desegregare față de persoanele de culoare în anii '60 ai sec. al XX-lea.

[2] A se vedea şi F. Sudre, *op. cit.*, 2015, p. 419.

din urmă. Acesta a fost şi cazul în prezenta cauză, din moment ce legislația franceză acordă persoanelor celibatare dreptul de a cere adopția unui copil". În speță, refuzul autorităților franceze de a autoriza adopția unui copil de către reclamantă, motivat de orientarea homosexuală a acesteia, în condițiile în care legislația permite adopția de către o persoană celibatară, reprezintă o „diferență de tratament" nejustificată şi deci o discriminare în sensul art. 14.

Curtea Europeană s-a pronunțat ferm, transformând obligația negativă a statelor de a nu discrimina, într-o obligație pozitivă, de a asigura egalitatea de tratament. În jurisprudența sa, Curtea a respins teoria potrivit căreia nu poate exista o violare a art. 14 fără încălcarea altui articol. Efectul unei asemenea interpretări ar fi subordonarea permanentă a protecției împotriva discriminării față de drepturile substanțiale. Experiența Curții a demonstrat însă că încălcarea art. 14 este cel puțin la fel de importantă pentru reclamant ca şi violarea unui drept substanțial.

Textul art. 14 a fost completat în anul 2000 prin apariția **Protocolului nr. 12** la Convenție (intrat în vigoare la 1 aprilie 2005). Articolul 1 § 1 al acestuia prevede interdicția generală a discriminării: beneficiul unui drept prevăzut de lege va fi asigurat fără discriminare pe niciun criteriu ca sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau de altă natură, origine națională sau socială, asociere cu o minoritate națională, avere, naştere sau alt statut. Acest text este menit a înlătura dependența sau „parazitismul" art. 14 de celelalte texte ale Convenției care garantează alte drepturi, întărind protecția individului împotriva discriminării: toate persoanele aflate sub jurisdicția statelor contractante vor putea invoca în fața Curții Europene încălcarea principiului nondiscriminării, nu numai cu privire la drepturile şi libertățile prevăzute de Convenție, ci şi la orice drept prevăzut de dreptul intern al statului respectiv[1]. Deşi a fost utilizat extrem de rar, Protocolul nr. 12 poate deveni un vector de unificare a jurisprudenței Curții Europene împotriva discriminării. Singura hotărâre în care a fost utilizat Protocolul nr. 12 a fost în cauza *Sejdic şi Finci c. Bosniei-Herțegovina* (2009), ce avea ca obiect discriminarea pe criterii etnice, în materie electorală[2].

Jurisprudență la art. 14
Cauza lingvistică belgiană (1968)
Inze c. Austriei (1987)
Hoffmann c. Austriei (1993)
Karlheinz Schmit c. RFG (1994)
Thlimennos c. Greciei (2000)
Fretté c. Franței (2002)
Karner c. Austriei (2003)
Zarb Adami c. Maltei (2006)
E.B. c. Franței (2008)
Sejdic şi Finci c. Bosniei-Herțegovina (2009)
Orsus c. Croației (2010)
Hulea c. României (2012)
Cam c. Turciei (2016)
Khamtokhu şi Akhsenchik c. Rusiei (2016)

[1] A se vedea şi C. Bîrsan, *Convenția...*, vol. I, p. 890.
[2] A se vedea şi C. Gauthier, S. Platon, D. Szymczak, *op. cit.*, p. 230.

Capitolul XIV. Dreptul de proprietate

§1. Noțiunea de „proprietate" și de „bunuri" în sensul art. 1

Potrivit art. 1 al primului Protocol adițional la Convenția europeană, „*orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru o cauză de utilitate publică şi în condițiile prevăzute de lege şi de principiile generale ale dreptului internațional.*

Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare pentru a reglementa folosința bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții sau a amenzilor".

Aceste dispoziții garantează „în substanță" dreptul de proprietate. Textul art. 1 foloseşte doi termeni pentru a defini conținutul dreptului: **proprietate** şi **bunuri** sau **posesiuni**. Aceste concepte au dobândit un înțeles autonom conform Convenției.

Bunurile sau „posesiunile", conform art. 1, includ bunurile mobile şi imobile, drepturi contractuale, drepturi corporale şi incorporale, drepturi *in personam* (drepturi născute din raporturi de drept public şi din politici sociale). Condiția pe care un bun trebuie să o îndeplinească pentru a intra sub incidența art. 1 este de a avea o **valoare economică**[1]. Dreptul în cauză trebuie să aibă un caracter precis definit, deoarece drepturile viitoare sau în curs de realizare nu intră sub protecția acestui articol.

Dintre aceste drepturi, o categorie controversată este **dreptul la moştenire**. Contrar prevederilor câtorva Constituții ale statelor părți, dreptul la moştenire nu este considerat ca făcând parte din domeniul de aplicare al art. 1. Curtea a făcut distincția între cele două drepturi incluse în dreptul complex la succesiune. Astfel, deşi a recunoscut că dreptul persoanei de a dispune de posesiunile sale prin moştenire este protejat de art. 1 ca atribut al proprietății, Curtea a hotărât că dreptul de a dobândi bunuri pe calea succesiunii nu intră în domeniul de aplicare al art. 1. Într-adevăr, acest drept nu are ca obiect bunuri care fac deja obiectul dreptului de proprietate al persoanei: „textul art. 1 nu garantează dreptul de a dobândi proprietatea pe calea succesiunii *ab intestat* sau a liberalităților".

Articolul 1 ocroteşte doar **proprietatea existentă**. În cererea *X. c. RFG* (1979)[2], Comisia a decis că pretenția unui notar de a fi plătit pentru munca sa nu intră sub protecția art. 1 până când el nu va presta efectiv serviciile a căror plată a fost pretinsă. Aşteptările sale ca prevederile dreptului intern asupra taxelor notariale să nu se modifice nu sunt ocrotite prin art. 1.

Proprietatea incorporală a făcut şi ea obiectul discuțiilor în practica judiciară de la Strasbourg. Această categorie se referă mai ales la exercițiul unei profesii şi, de asemenea, la proprietatea intelectuală. Aceasta din urmă a fost obiectul câtorva cereri. Principalul caz este *Van Marle ş.a. c. Olandei* (1986) care priveşte problema **dreptului la clientelă**. Petenții erau patru contabili care au început să practice între 1947 şi 1950. În 1962, a fost adoptată o lege asupra controlului profesiei de contabil. Această lege a avut ca efect respingerea înregistrării petenților şi deci reducerea venitului

[1] CEDO, cauza *Oneryildiz c. Turciei* (2002).

[2] Cererea nr. 8410/78.

lor. Curtea a fost de acord cu opinia Comisiei statuând că „dreptul la clientelă invocat de reclamanți poate fi asemănat cu dreptul de proprietate; prin exercițiul muncii lor, reclamanții şi-au câştigat o clientelă; aceasta are în multe privințe natura unui drept şi constituie un bun şi deci o posesiune în sensul art. 1". O decizie similară a luat Curtea în cauza *Buzescu c. României* (2005), în care radierea unui avocat de pe lista avocaților activi a fost considerată, sub aspectul pierderii clientelei acumulate, o măsură contrară art. 1.

În cauza *Tre Traktorer AB c. Suediei* (1989), Comisia şi Curtea au asimilat noțiunea **licenței** (autorizației) de a servi băuturi alcoolice cu aceea a dreptului la clientelă şi cu interesul economic. Cazul privea o revocare a unei asemenea licențe, decizie ce afecta bunul mers al restaurantului. Totuşi, Comisia Europeană nu a inclus automat această licență în conceptul de bunuri. Ea a folosit criteriul legăturii esențiale între licență şi interesul economic al firmei. Astfel, în opinia Comisiei, „interesul economic împreună cu afacerea companiei reclamante sunt bunuri în sensul art. 1".

În sfera noțiunii de „bun", în sensul art. 1, intră şi drepturile de proprietate intelectuală[1]. Totuşi, simpla cerere de înregistrare a unei mărci, invocată ca „interes economic" în cauza *Anheuser-Busch Inc. c. Portugaliei* (2005) nu a fost considerată de Cameră ca intrând sub protecția acestui articol, potrivit Curții, „poziția juridică a reclamantei nu era suficient de puternică pentru a constitui o speranță legitimă": aşadar, dreptul la marcă nu devine „bun" decât atunci când este actual, adică din momentul înregistrării. În 2007, acceptând cererea de retrimitere formulată de reclamant, Marea Cameră a „răsturnat" această opinie, confirmând aplicabilitatea art. 1 din Protocolul nr. 1: interesul patrimonial ce decurge din cererea de înregistrare a mărcii justifică aplicabilitatea art. 1, chiar dacă această cerere nu fusese soluționată definitiv. Deşi ar fi putut fi legată de noțiunea de „speranță legitimă", anterior definită şi dezvoltată de către Curte, în cauză, Marea Cameră nu a acceptat acest lucru, arătând că nu se poate admite existența unei astfel de „speranțe legitime" şi că, în consecință, art. 1 nu a fost încălcat în cauză.

Noțiunea de **speranță legitimă**, utilizată de Curte în hotărârea menționată anterior, este strâns legată de caracterul economic al interesului, determinant pentru calificarea unui bun în sensul art. 1. În cauza *Pine Valley Developments ş.a. c. Irlandei* (1991), Curtea a făcut pentru prima dată referire la „speranța legitimă a reclamanților de a putea pune în practică planul lor de amenajare a unui teren" ca element al dreptului de proprietate. Aşadar, pentru a putea vorbi de o „speranță legitimă" şi, astfel, de aplicabilitatea art. 1 din Protocolul nr. 1, trebuie să existe un motiv rezonabil şi, de regulă, dovedit printr-un act juridic, ca să se creadă că reclamantul ar urma să beneficieze de acel bun sau interes cu caracter economic[2].

În hotărârea-pilot *Broniowski c. Poloniei* (2004)[3], care privea probleme legate de despăgubirile datorate de statul polonez proprietarilor terenurilor pierdute, ca urmare a cedării, după cel de-al doilea război mondial, a „teritoriilor de dincolo de Bug", Curtea a asimilat unui „bun", în sensul art. 1, dreptul proprietarilor de a fi despăgubiți, deoarece „dreptul lor la despăgubiri avea o bază legală ce fusese menținută în mod continuu în dreptul intern şi după intrarea în vigoare a Convenției cu privire la Polonia,

[1] Com. EDO, *Smith Kline c. RU* (1990).

[2] A se vedea şi CEDO, *Pressos Compania Naviera SA ş.a. c. Belgiei* (1995).

[3] Cauza a fost soluționată de Marea Cameră a Curții în 2004, iar în 2005, Marea Cameră s-a pronunțat separat asupra problemei satisfacției echitabile.

în 1994". Acest drept a fost calificat de Curtea Constituțională poloneză ca un „**drept patrimonial independent, de natură specifică**", iar Curtea Europeană, calificându-l, la rândul său, ca un „**drept de a obține un titlu compensatoriu**", l-a considerat „bun" în sensul art. 1.

Potrivit opiniei lui Wolfgang Peukert, „art. 1 nu ocroteşte numai existența proprietății, ci şi exercitarea de către proprietar a drepturilor conexe"[1]. Aceste drepturi, de fapt atribute ale dreptului de proprietate, sunt: dreptul de a se folosi de bunuri şi dreptul de a dispune de ele. Potrivit Curții, ambele drepturi se deduc din expresia „a se bucura în mod paşnic" de proprietate. În jurisprudența de la Strasbourg, dreptul de a se folosi de proprietate a fost frecvent pus în discuție.

Cauza *Sporrong şi Lonnroth c. Suediei* (1982) a implicat o interdicție de către stat a construcțiilor de pe un anumit teren, fără a-i priva, din punct de vedere juridic, pe proprietari de drepturile lor. Totuşi, atât Comisia, cât şi Curtea au stabilit că interdicția în chestiune constituia o interferență cu dreptul de a folosi proprietatea şi deci cu posesia paşnică.

Cu privire la **dreptul de a dispune** de proprietate, Curtea şi-a exprimat poziția astfel: „dreptul de a dispune de proprietate constituie un aspect tradițional şi fundamental al dreptului de proprietate"[2]. Dreptul de a dispune include raporturile juridice ale proprietarului cu alte persoane în cadrul succesiunii, vânzării, închirierii, uzufructului etc. Pentru a putea face obiectul acestui drept, bunurile trebuie să aibă valoare economică şi să fie alienabile.

În hotărârea *Stec şa. c. RU* (2004), Curtea a inclus pensiile în categoria „bunurilor" în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1, indiferent de faptul că provin sau nu dintr-un sistem bazat pe principiul contributivității. Interesantă este şi motivarea „de principiu" a Curții pentru această recunoaştere: „în statul democratic modern, mulți indivizi sunt, toată viața sau doar o parte a ei, dependenți complet, pentru a supraviețui, de alocațiile şi ajutoarele sociale. Multe sisteme de drept intern recunosc că astfel de persoane au nevoie de un grad de siguranță şi securitate şi prevăd plata unor alocații – dacă sunt îndeplinite unele condiții de eligibilitate – ca drepturi. Atunci când un individ are un astfel de drept recunoscut de dreptul intern ca ajutor social, importanța acestui interes ar trebui să fie reflectată şi în recunoaşterea aplicabilității art. 1 din Protocolul nr. 1". În acelaşi timp, Curtea a recunoscut şi larga marjă de apreciere a statelor atât în privința stabilirii limitei de vârstă pentru pensionare, cât şi a cuantumului pensiei pentru limită de vârstă. În plus, Curtea a mai arătat că „art. 1 din Protocolul nr. 1 nu creează dreptul de *a dobândi* bunuri şi nu plasează nicio restricție asupra libertății statelor de a decide dacă să stabilească un sistem de securitate socială, precum şi de a alege tipul şi cuantumul alocațiilor acordate în cadrul unui asemenea sistem". În schimb, din momentul în care un stat parte stabileşte o legislație care prevede plata automată a unei prestații sociale – indiferent dacă acordarea acestei prestații depinde sau nu de plata prealabilă a unor cotizații, această legislație trebuie considerată ca implicând un interes patrimonial ce ține de câmpul de aplicare al art. 1 din Protocolul nr. 1.

Impunerea unui plafon pentru cuantumul maxim al pensiilor nu a fost considerată de Curte o încălcare a art. 1, în cauza *Valkov şa. c. Bulgariei* (2011). În cauza *N.K.M. c. Ungariei* (2013), impunerea unei taxe de 98% asupra indemnizației de concediere, cu câteva săptămâni înainte de aceasta, a constituit o sarcină excesivă

[1] W. Peukert, *The Protection of Ownership in the ECHR*, în HRLJ, vol. II, nr. 1-2/1981.
[2] CEDO, cauza *Marckx c. Belgiei*, precitată.

din perspectiva art. 1, mai ales că noua legislație nu prevedea o perioadă tranzitorie sau măsuri care să permită reintegrarea reclamantei pe piața muncii.

În cauza *Mureșanu c. României* (2010), care privea reducerea salariului și stabilirea prin hotărâre judecătorească a plății diferenței de salariu, Curtea a arătat că această hotărâre judecătorească ce ordona plata diferenței dintre salariul reclamantului dinainte de decizia de reducere și actualul salariu al acestuia, a conferit reclamantului o speranță legitimă de a putea să intre în posesia acelei sume de bani. Curtea a considerat, așadar, că această hotărâre judecătorească reprezintă un „bun" în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1 (a se vedea și cauza *Gavrileanu c. României,* 2007) și că, deși autoritățile au obligația de a executa hotărârile judecătorești, în acest caz, prin acordarea reclamantului a diferenței dintre salariul câștigat înainte și după primirea altui post, hotărârea menționată a rămas neexecutată până în momentul soluționării plângerii reclamantului. Această hotărâre este însă validă, nefiind începută nicio procedură legală pentru modificarea sau anularea acesteia. În afară de executare, doar prin intermediul unei asemenea anulări sau modificări de către instanțe, poate să se pună capăt unei situații continue de neexecutare a unei hotărâri judecătorești. În cauză, Curtea a decis existența unei violări a art. 1 din Protocolul nr. 1.

Deprecierea monedei și refuzul de a rambursa valoarea indexată cu indicele inflației a unor depozite bancare nu constituie o „speranță legitimă": „nu se poate deduce din art. 1 din Protocolul nr. 1 o obligație generală a statelor de a menține, printr-o indexare sistematică, puterea de cumpărare a sumelor depuse la bănci sau alte instituții financiare"[1].

Noțiunea de „speranță legitimă" a fost pusă în discuție și în cauza *Arhidioceza catolică Alba-Iulia c. României* (2012), în care nerestituirea bunurilor cu destinație religioasă și culturală care făceau obiectul acordului dintre România și Sfântul Scaun încheiat în 1927 a fost considerată o încălcare a art. 1 deoarece reclamantei i-a fost refuzată „speranța legitimă" de a vedea clarificată situația juridică a bunurilor respectiv, fără ca statul român să ofere o justificare rezonabilă pentru inacțiunea sa.

§2. Ingerința statului în dreptul de a se bucura în mod pașnic de proprietate

În cauza *Sporrong și Lonnroth c. Suediei* (1982), Curtea a trasat principalele linii directoare privind interpretarea art. 1, în privința ingerinței statului în dreptul de a se bucura în mod pașnic de proprietate.

În primul rând, Curtea a stabilit diviziunea, astăzi celebră, a normelor art. 1, în trei categorii: „prima regulă, formulată în prima propoziție a § 1, este de o natură generală și enunță principiul dreptului de a se bucura de proprietate; a doua regulă, conținută în a doua propoziție a primului paragraf, se referă la privările de proprietate, condiționându-le; a treia regulă, enunțată în al doilea paragraf, recunoaște că statele contractante sunt îndreptățite, printre altele, să controleze folosirea proprietății în concordanță cu interesul general".

Curtea a mers mai departe, în cauza *James c. RU* (1986) și a afirmat complementaritatea celor trei norme: „cele trei reguli nu sunt distincte în sensul de a fi fără legătură una cu alta: a doua și a treia regulă privesc cazuri particulare de interferență cu dreptul

[1] CEDO, cauza *Flores Cardoso c. Portugaliei* (2012).

de a se bucura în mod paşnic de proprietate şi trebuie deci să fie aplicate în lumina principiului general enunțat în prima regulă".

Curtea Europeană a dat celor trei norme următoarea semnificație: în timp ce cele două norme precise conținute în art. 1 § 1 teza a II-a şi art. 1 § 2 permit Curții să definească exact ingerința apărută ca privare de proprietate şi control al folosinței proprietății, norma generală conferă Curții larga posibilitate de a controla toate celelalte situații de interferență cu dreptul de proprietate, generic numite **ingerințe în substanța dreptului de proprietate**, şi care nu cad sub incidența art. 1 § 1 teza a II-a sau art. 1 § 2.

Ingerința în dreptul de proprietate poate fi rezultatul unei măsuri luate de o autoritate publică, al unei hotărâri judecătoreşti sau al anumitor prevederi legale. Totuşi, Comisia s-a declarat competentă să rezolve şi situații de ingerință derivate din relații între particulari. Declarația Comisiei în cauza *Bramelid şi Malström c. Suediei* (1982) este semnificativă în această privință: „împărțirea succesorală, în special în materie de proprietate agricolă, împărțirea comunității matrimoniale de bunuri, precum şi sechestrul şi vânzarea de proprietăți în cursul executării silite sunt exemple de reguli care pot obliga o persoană să-şi cedeze proprietatea alteia. Comisia trebuie totuşi să se asigure că, determinând efectele asupra proprietății ale raporturilor juridice între indivizi, legea nu creează o asemenea inegalitate, încât o persoană ar putea fi privată de proprietate, în favoarea altuia, în mod arbitrar şi nejustificat".

2.1. Ingerința în substanța proprietății şi testul echilibrului echitabil – art. 1 § 1 teza I

Cauza *Sporrong şi Lonnroth c. Suediei* (1982) a constituit temei juridic pentru jurisprudența viitoare a Curții în această materie. Aici, Curtea a determinat semnificația aşa-numitei „ingerințe cu substanța dreptului de proprietate", bazată pe principiul cuprins în prima teză a art. 1 § 1.

În cauza *Sporrong şi Lonnroth*, reclamanții au contestat interdicția de a construi pe terenurile lor şi, de asemenea, permisele de expropriere care le-au afectat dreptul de proprietate. Curtea a subliniat că, deşi reclamanții nu şi-au pierdut în întregime dreptul de proprietate (ei puteau să continue a folosi terenurile respective şi, cel puțin teoretic, le rămânea şi posibilitatea de a le vinde), s-a produs o substanțială „reducere a posibilității de a dispune de proprietatea lor". Principalul efect al ingerinței cu substanța proprietății este, aşadar, limitarea atributelor dreptului de proprietate, fără însă a lipsi pe titular de ele în drept. Dreptul de proprietate rămâne însă golit de conținut.

Hotărârea Curții în cauza *Sporrong şi Lonnroth* a fost criticată de unii autori şi chiar printr-o opinie separată a unor judecători. Criticile au pus accentul pe imprecizia calificării acțiunii statului ca „ingerință în substanța proprietății" şi relația sa cu formele de intervenție concrete deja consacrate: privarea de proprietate şi controlul folosinței.

Un posibil criteriu propus pentru această distincție ar fi **durata** măsurilor luate (de exemplu, durata transferului provizoriu de proprietate sau a interdicției de a construi) şi modul în care această durată afectează substanța (existența) dreptului de proprietate. Acest criteriu se dovedeşte însă insuficient din cauza gradului său de generalitate şi, mai mult, ar putea duce la considerarea măsurii ca fiind una din situațiile de „ingerință" consacrate – deposedare sau control al folosinței. Într-o altă cauză, Curtea a inclus în sfera de aplicare a art. 1 § 1 teza I declararea, prin lege, ca nulă şi neexecutorie a unei hotărâri arbitrale date în favoarea reclamanților.

În jurisprudența privitoare la art. 1, Curtea a enunțat aplicarea așa-numitului „test al echilibrului echitabil" (*the fair balance test*) acțiunilor statelor, în vederea conformării cu prevederile acestui articol. Formularea acestui test își are originile în cauza *Sporrong și Lonnroth* și se referă în principal la art. 1 § 1 teza I: „pentru aplicarea art. 1 § 1 teza I, Curtea trebuie să determine dacă s-a stabilit un echilibru echitabil între cerințele interesului general al comunității și cele ale protecției drepturilor fundamentale ale individului".

În cauza menționată, Curtea a decis că există o încălcare a art. 1 § 1 teza I, pe considerentul neîndeplinirii testului echilibrului echitabil. Deși Curtea a admis larga competență în „complexa și dificila" problemă a planificării urbanistice, ea a decis că reclamantul a suportat o „sarcină individuală excesivă" în ceea ce privește limitele impuse executării permiselor de expropriere.

Jurisprudența ce a urmat acestei cauze nu a restrâns aplicarea principiului echilibrului echitabil la situațiile din sfera art. 1 § 1 teza I. Principiul a dobândit un caracter general și se aplică și cazurilor de privare de proprietate și control al folosinței. Aplicarea testului echilibrului echitabil, deși nu este identică în toate cazurile, „asigură cadrul de rezolvare pentru probleme legate de orice fel de interferență".

Testul echilibrului echitabil este expresia principiului general al proporționalității care se aplică tuturor situațiilor ce rezultă din ingerința statelor în drepturile omului.

În vederea unei protecții efective a dreptului de proprietate, statul are și unele obligații pozitive. De exemplu, în cauza *Oneryildiz c. Turciei* (2004), Curtea a considerat că neglijența autorităților locale, care nu au luat măsurile necesare pentru a preveni o explozie de gaz metan acumulat într-o groapă de deșeuri, explozie ce a determinat distrugerea adăpostului reclamantului, a constituit o ingerință în dreptul acestuia la respectul bunurilor sale. De asemenea, Curtea a recunoscut efectul orizontal al dreptului de proprietate, prin impunerea obligației pozitive a statului de a adopta măsurile necesare pentru a proteja dreptul de proprietate „chiar în cazul unui litigiu între persoane fizice sau juridice"[1]. Aceste obligații pozitive au o natură procedurală: de a asigura o procedură judiciară capabilă să ducă la „tranșarea eficientă și echitabilă a litigiilor între persoanele private", adică să poată duce la o apărare eficientă a dreptului de proprietate.

În cauza *Mamidakis c. Greciei* (2007), Curtea a considerat că obligarea reclamantului de a plăti o amendă vamală de peste 3 milioane de euro a reprezentat o sancțiune disproporționată, care ar avea ca efect o atingere fundamentală adusă situației sale financiare, ceea ce a însemnat o violare a art. 1.

2.2. Privarea de proprietate (deposedarea) – art. 1 § 1 teza a II-a

Privarea de proprietate poate fi definită ca lipsirea persoanei de obiectul dreptului său de proprietate. Ea implică înlăturarea tuturor atributelor dreptului de proprietate. Așadar, principala caracteristică a deposedării este transferul propriu-zis al proprietății. În interpretarea Curții, o ingerință în dreptul ocrotit este considerată **deposedare** „numai atunci când toate drepturile legitime ale proprietarului sunt stinse prin dispoziția legii sau prin exercitarea autorității legale, cu același efect". De la început trebuie făcută distincția între deposedare și **control al folosinței proprietății**. Deposedarea implică un transfer de proprietate, pe când, în cazul controlului, dreptul de proprietate nu se transmite, dar folosința este restrânsă prin lege.

[1] CEDO, cauza *Sovtransavto Holding c. Ucrainei* (2002).

Principalele forme de deposedare ce apar în practica statelor şi care au constituit obiect al reclamațiilor către instituțiile de la Strasbourg sunt exproprierea, naționalizarea şi confiscarea. **Naționalizarea** are ca specific transferul în proprietatea statului a unor ramuri ale industriei şi comerțului. **Confiscarea** este o formă specifică de deposedare, pedeapsă complementară în cazul săvârşirii unei infracțiuni, dar apare frecvent, în forma sa generală, „în regimurile totalitare şi revoluționare".

O problemă des ridicată în fața Comisiei şi Curții, ca şi de către doctrină, este cea a aşa-numitei exproprieri *de facto*. Noțiunea a fost menționată de Curte în cauza *Sporrong şi Lonnroth*, astfel: „În absența unei exproprieri formale (...), Curtea consideră că trebuie să verifice dincolo de aparențe şi să investigheze realitatea situației reclamate. Trebuie stabilit cu certitudine dacă s-a ajuns la o expropriere *de facto*". Exproprierea *de facto*, nefiind prevăzută de lege, constituie o încălcare a prevederilor art. 1.

Pentru a corespunde standardelor Convenției, o **expropriere** trebuie să îndeplinească două condiții:

a) să fie efectuată în interes public;

b) să respecte principiul proporționalității.

Prima condiție este expres menționată în art. 1 § 1 teza a II-a. Cea de-a doua condiție a fost formulată de Curte. Mai există două condiții subsecvente, prevăzute de textul art. 1, şi anume, să fie în conformitate cu condițiile prevăzute de lege şi cu principiile generale ale dreptului internațional.

În interpretarea principiului interesului public, Curtea lasă o largă marjă de apreciere autorităților naționale. Marja de apreciere acordată de către Curte statelor în această privință este mai largă decât în privința interferenței cu substanța proprietății, unde autoritățile naționale trebuie să dovedească necesitatea măsurii (testul echilibrului echitabil). În cauza *James*, Curtea arată: „noțiunea de interes public este în mod necesar extensivă. Curtea, apreciind ca firesc faptul că marja de apreciere aflată la dispoziția legislativului în vederea implementării politicii sociale şi economice este foarte largă, va respecta decizia legislativului în ceea ce priveşte **interesul public**, în afară de cazul în care această decizie este în mod evident nefondată". Această interpretare permite Curții să controleze puterea statului de a aprecia existența interesului public.

Textul art. 1 face referire, în § 2, la noțiunea de „interes general". Curtea însă nu a trasat o distincție clară între cele două noțiuni: cea de interes public şi cea de interes general. Noțiunea de „interes general" folosită de textul art. 1 priveşte controlul folosinței proprietății.

În privința celorlalte condiții, Curtea şi-a impus interpretarea în câteva privințe.

1. Cerința ca **deposedarea să fie supusă condițiilor prevăzute de lege**, cu alte cuvinte legalitatea măsurii, este o condiție necesară în scopul prevenirii arbitrariului. Rolul Curții în această privință nu este de a examina corectitudinea aplicării dreptului intern. Condiția legalității înseamnă, în primul rând, „existența şi respectarea legii naționale" În plus, legea națională trebuie să dea o reglementare precisă şi să menționeze motivele şi condițiile ingerinței în dreptul de proprietate.

2. Condiția **conformității cu principiile generale ale dreptului internațional** a constituit subiect al dezbaterilor din doctrină. Problema este strâns legată de obligația de a despăgubi pe proprietarul deposedat.

Conformitatea cu principiile dreptului internațional integrează protecția dreptului de proprietate în standardele internaționale privind exproprierea. Totuşi, regulile dreptului

internațional privesc doar protecția proprietății cetățenilor străini împotriva exproprierii sau naționalizării arbitrare fără compensație.

Obligația de a plăti compensație este expresia principiului proporționalității care se aplică tuturor ingerințelor în dreptul de proprietate. Odată îndeplinită condiția interesului public, trebuie realizat un echilibru echitabil între mijloacele folosite și scopurile urmărite prin respectiva interferență sau restricție. În cauzele *James* și *Lithgow*, Curtea a aplicat principiul proporționalității, care cere „în toate cazurile, în afara celor excepționale, o compensație".

Cuantumul compensației poate fi mai mic decât valoarea de pe piață a proprietății respective. Există diverse criterii pentru a aprecia nivelul compensației, în conformitate cu modalitatea de deposedare – naționalizare sau expropriere: „evaluarea marilor întreprinderi industriale în scopul naționalizării unei întregi ramuri industriale este în sine o operațiune mult mai complexă decât, de pildă, evaluarea unui teren expropriat". O disproporție evidentă între valoarea cadastrală a bunului expropriat și suma oferită drept compensație va constitui o violare a art. 1, deoarece, în unele cazuri, o astfel de situație ar putea echivala cu absența unei indemnizații[1].

O altă condiție este cea ca acordarea compensației să aibă loc într-un termen rezonabil: o întârziere anormală, imputabilă administrației, de natură să agraveze pierderile materiale ale unui proprietar expropriat, constituie o încălcare a dreptului garantat de art. 1 din Protocol[2]. În cauza *Calheiros Lopes ș.a. c. Portugaliei* (2005), întârzierea de aproape 19 ani între naționalizare și despăgubirea reclamanților, întârziere imputabilă statului, a fost considerată o încălcare a art. 1.

O mențiune specială se cuvine a fi făcută asupra hotărârilor pronunțate de Curtea Europeană în cauzele împotriva României în care reclamanții au invocat încălcarea art. 1 din Protocolul nr. 1. Majoritatea acestor cauze au decurs din situația imobilelor naționalizate în timpul regimului comunist și a retrocedării acestora după anul 1990.

Începând cu hotărârea din cauza *Brumărescu c. României* (1999), Curtea a deschis o jurisprudență constantă în sensul constatării încălcării de către statul român a dreptului de proprietate împreună cu dreptul la un proces echitabil, consecință a recursurilor în anulare, declarate împotriva hotărârilor de restituire a unor imobile și soluționate de către Curtea Supremă de Justiție. Privarea de proprietate, pe această cale, nu a putut fi justificată de către statul român, deoarece nu s-a putut invoca un interes public și nu a corespuns nici criteriului proporționalității. În plus, anularea de către instanța supremă a unor hotărâri definitive de restituire deja executate a fost considerată o violare a art. 6 § 1, prin încălcarea principiului securității raporturilor juridice, generată de condițiile de intentare a recursurilor în anulare: în exercitarea acestor recursuri, procurorul general nu era ținut de niciun termen, astfel încât hotărârile judecătorești puteau fi oricând puse în discuție.

Cealaltă latură a cauzelor legate de proprietate, examinată și pusă în circuitul jurisprudențial de către Curtea Europeană, este cea a foștilor chiriași care au cumpărat apartamentele de la stat și apoi s-au văzut privați de proprietate, tot ca rezultat al unor recursuri în anulare admise de Curtea Supremă.

Opinia Curții Europene a fost exprimată în cauza *Raicu c. României* (2006), în care Curtea a statuat pe aceleași considerente: stat de drept, securitatea raporturilor

[1] CEDO, cauza *Vistins și Prepjolkins c. Letoniei* (2012).

[2] CEDO, cauzele *Guillemin c. Franței* (1997); *Akkus c. Turciei* (1997), *Almeida Garrett ș.a. c. Portugaliei* (2000) și *Străin ș.a. c. României* (2005).

juridice, proporționalitate. Faptul că vânzătorul apartamentului în litigiu (consiliul local) a fost de rea-credință atunci când a vândut bunul către reclamant, a condus Curtea la concluzia că „o singură persoană care a beneficiat de o judecată definitivă favorabilă să suporte consecințele faptului că sistemul legislativ şi judiciar intern a ajuns în cauza respectivă la coexistența a două judecăți definitive care să confirm dreptul la proprietate a unor persoane diferite asupra aceluiaşi bun"[1]. Iată o remarcă destul de acidă a Curții Europene, înainte de a decide violarea art. 6 din Convenție.

În privința dreptului de proprietate, strâns legat de constatarea violării dreptului la un proces echitabil, Curtea a reamintit că, chiar şi în cazul în care se presupune că ingerința litigioasă a avut o „bază legală" şi a servit ca utilitate publică, ea trebuie să examineze dacă acest lucru a răspuns criteriului de proporționalitate. În această privință, Curtea a luat act de argumentele guvernului ştiut fiind că foştii proprietari beneficiau ei înşişi de o hotărâre definitivă ce recunoştea dreptul lor de proprietate şi condamna autoritățile să le restituie apartamentul în discuție şi că reclamanta ar fi putut să introducă o acțiune pentru rambursarea prețului actualizat şi a cheltuielilor făcute în apartament. Cu toate acestea, Curtea a reamintit că s-a pronunțat deja în sensul că atenuarea vechilor atingeri nu poate crea noi obstacole în privința drepturilor. În acest scop, legislația ar trebui să permită să se țină cont de circumstanțele particulare din fiecare cauză, pentru ca persoanele care şi-au dobândit bunurile cu bună-credință să nu fie obligate să suporte povara responsabilității statului care cândva a confiscat aceste bunuri.

Curtea a arătat că, în baza hotărârii definitive din 12 martie 2001, reclamanta şi-a văzut recunoscut dreptul său de proprietate asupra apartamentului în cauză, jurisdicțiile interne considerând-o de bună-credință, începând cu încheierea contractului de vânzare a apartamentului din 16 octombrie 1997. Ea a mai observat că reclamanta nu a primit niciun fel de daune pentru apartament, de care ea a fost apoi privată, ca urmare a anulării hotărârii mai sus-menționate de către Curtea Supremă de Justiție. Dacă reclamanta nu a introdus acțiune pentru rambursarea prețului plătit şi a cheltuielilor necesare şi utile efectuate în apartament, trebuie să constatăm că, aşa cum reiese din jurisprudența prezentată de guvern, o astfel de acțiune nu ar fi condus la o creştere a despăgubirilor care să fie în raport proporțional cu valoarea „venală-în bani" a apartamentului de care a fost privată.

În baza acestor constatări şi observații, Curtea a considerat că atingerea adusă dreptului reclamantei la respectarea bunurilor sale a rupt, în defavoarea sa, echilibrul dintre protecția proprietății şi exigențele de interes general, ajungându-se, aşadar, la o încălcare a art. 1 din Protocolul nr. 1.

O altă categorie de cauze în care Curtea a constatat violarea gravă a art. 1 este cea având ca obiect distrugerile de locuințe săvârşite de militari în Turcia. De exemplu, în cauza *Yoyler c. Turciei* (2003), distrugerea prin incendiere, de către jandarmi, a casei reclamantului, imam într-un sat şi implicat în unele activități politice, distrugere ce a avut drept consecință părăsirea satului de către acesta împreună cu familia, a fost considerată „o ingerință gravă şi nejustificată" în dreptul de proprietate al acestuia.

În cauza *Allard c. Suediei* (2003), demolarea, ca urmare a unei hotărâri judecătoreşti, a unei case construite pe terenul reclamantei, pe motivul că aceasta fusese ridicată fără consimțământul celorlalți coproprietari, a fost considerată o violare a art. 1, mai ales având în vedere că, după împărțirea ulterioară a terenului, reclamanta a obținut

[1] CEDO, cauza *Raicu c. României*, 2006, §25.

în proprietate tocmai parcela pe care fusese construită casa. Ingerința a fost, așadar, disproporționată față de scopul urmărit.

O violare a dreptului garantat de art. 1 a fost considerată ineficacitatea acțiunilor statului privind procedura de evacuare a unui locatar din apartamentul reclamantului, în cauza *Matheus c. Franței* (2005). De asemenea, neexecutarea unei hotărâri judecătorești prin care se decidea restituirea unor bunuri sau acordarea unor despăgubiri a fost considerată o încălcare a aceluiași drept[1].

2.3. Controlul folosinței proprietății – art. 1 § 2

Principala deosebire dintre deposedare și control al folosinței este aceea că, în cazul controlului, nu se produce un transfer de proprietate. Controlul folosinței are drept consecință restrângerea caracterului exclusiv al dreptului de proprietate și al atributelor sale.

Articolul 1 include controlul folosinței printre ingerințele autorităților naționale în dreptul de proprietate. Controlul folosinței poate apărea fie prin impunerea unei conduite active (de exemplu, obligația de a planta pomi în scopul protecției mediului, obligația de a plăti impozite), fie prin restricția conduitei lor ca proprietari (de exemplu, controlul asupra nivelului chiriilor, regulamente pentru import și export, reglementarea exercițiului unei profesii, interdicția importului de monede de aur etc.).

Textul art. 1 § 2 este mai puțin strict din punctul de vedere al posibilității de interferență a statelor. Într-adevăr, textul conferă autorităților naționale „o putere aproape nelimitată".

Formularea art. 1 § 2 nu lasă nicio îndoială asupra posibilității statului „de a pune în aplicare acele legi pe care le consideră necesare pentru a controla folosința proprietății". Totuși, art. 1 nu conferă statului o marjă de apreciere nelimitată. Pentru ca o acțiune de control al folosinței să fie conformă art. 1 trebuie îndeplinite două condiții: interesul general al măsurii și proporționalitatea.

În ceea ce privește interesul general, controlul jurisdicțional al Curții asupra acțiunilor statelor este limitat la legalitatea și finalitatea acestora. Astfel, necesitatea unei măsuri este apreciată de stat („astfel cum consideră necesar"), dar legislația edictată în scopul controlului de folosință poate fi contestată dacă nu îndeplinește condițiile impuse de art. 1, dar și de alte prevederi ale Convenției.

Cauzele aduse în fața organelor de la Strasbourg le-au permis acestora să creeze un important set de reguli asupra protecției dreptului de proprietate pe această cale. Cele mai importante probleme asupra cărora s-a pronunțat Curtea în această materie au fost: întinderea marjei de apreciere acordate statelor, principiul proporționalității, obligația de a plăti compensație.

În toate cauzele, Curtea a enumerat diversele motive care îndreptățesc statele să ia măsuri de ingerință în dreptul de proprietate, dintre care, în special, interesul economic și social. Curtea a menționat expres noțiunea de „dreptate socială", ca justificare a naționalizării și, respectiv, a controlului chiriilor. În cauza *Lithgow c. RU* (1986), Curtea a recunoscut larga marjă de apreciere a statelor și a admis că autoritățile interne sunt cele mai în măsură să aprecieze condițiile și oportunitatea acestor măsuri într-o societate democratică.

[1] CEDO, cauzele *Croitoru c. României* (2004), *Wasserman c. Rusiei* (2004), *Bakalov c. Ucrainei* (2004) și *Popov c. Moldovei* (2005).

În hotărârea-pilot *Hutten-Czapska c. Poloniei* (2005), Curtea a considerat sistemul polonez de control al chiriilor (ce își avea originea în perioada comunistă și a fost parțial menținut de legislația actuală pentru o perioadă tranzitorie) ca fiind disproporționat față de scopul legitim urmărit (rezolvarea problemelor locative – o adevărată povară socială pentru Polonia), deoarece restrânge în mod excesiv drepturile proprietarilor: statul trebuie ca, prin măsuri adecvate legislative și/sau administrative, să garanteze un nivel rezonabil al chiriilor, pentru reclamantă și pentru proprietarii interesați sau să le furnizeze un mecanism care să atenueze impactul sistemului asupra dreptului lor de proprietate.

Jurisprudență la art. 1 din Protocolul nr. 1
Sporrong și Lonnroth c. Suediei (1982)
James ș.a. c. RU (1986)
AGOSI c. RU (1986)
Mellacher ș.a. c. Austriei (1989)
Pine Valley Developments ș.a. c. Irlandei (1991)
Papamichalopoulos ș.a. c. Greciei (1993)
Loizidou c. Turciei (1996)
Akdivar ș.a. c. Turciei (1996)
Brumărescu c. României (1999)
Yoyler c. Turciei (2003)
Allard c. Suediei (2003)
Jahn ș.a. c. RFG (2004)
Stec ș.a. c. RU (2004)
Broniowski c. Poloniei (2004) – Marea Cameră (pronunțare pe fond)
Broniowski c. Poloniei (2005) – Marea Cameră (satisfacție echitabilă)
Hutten-Czapska c. Poloniei (2005)
Anheuser-Busch Inc. c. Portugaliei (2005; Marea Cameră, 2007)
Raicu c. României (2006)
Mamidakis c. Greciei (2007)
Andrejeva c. Letoniei (2009)
Mureșanu c. României (2010)
Maria Atanasiu ș.a. c. României (2010)
Flores Cardoso c. Portugaliei (2012)
Preda ș.a. c. României (2014)
Dickmann și Gion c. României (2017)

Capitolul XV. Dreptul la educație

Potrivit art. 2 din Protocolul nr. 1, *„nimănui nu i se poate refuza dreptul la educație. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice"*.

Dreptul la educație constă, așadar, dintr-o diversitate de drepturi și libertăți ale părinților și copiilor, cărora le corespund o serie de obligații ale statului. Dreptul la educație este considerat atât un drept economic, social și cultural, cât și un drept de natură civilă și politică. În respectarea acestui drept, „statul se poate afla în poziția paradoxală de a fi atât principalul „furnizor" al învățământului (...), cât și de a avea obligația de a nu își folosi poziția privilegiată în vederea impunerii unui set de opinii sau perspective cu excluderea totală a altora: el trebuie să educe, dar nu să îndoctrineze"[1]. Statul are datoria de a asigura pluralismul în educație, dar poate impune unele obligații în sarcina instituțiilor de învățământ sau chiar a indivizilor.

Articolul 2 din Protocolul nr. 1 este aplicabil tuturor formelor de învățământ asigurate sau permise de către stat, deși se concentrează în special pe învățământul primar. Făcând distincția între „educație" și „predare", Curtea Europeană a arătat că „educația copiilor este întregul proces în care, în orice societate, adulții transmit convingerile, cultura și alte valori celor tineri, în vreme ce „predarea" sau „instruirea" se referă în special la transmiterea de cunoștințe și la dezvoltarea intelectuală"[2].

Tot Curtea Europeană, în *Cauza lingvistică belgiană* (1967), a stabilit care sunt drepturile ocrotite de prima propoziție a art. 2:

a) dreptul la acces la instituțiile de învățământ existente la un moment dat;

b) dreptul la o educație efectivă;

c) dreptul la recunoașterea oficială a studiilor încheiate.

Niciunul din aceste drepturi nu este absolut. Statul stabilește regulile de exercitare a lor, ținând seama de nevoile și de resursele comunității și ale indivizilor.

În privința accesului la educație în cadrul învățământului superior, Curtea s-a pronunțat într-o cauză controversată, numită și „a voalului islamic" – *Leyla Şahin c. Turciei* (2005). Marea Cameră a considerat că analiza cauzei și sub aspectul art. 2 din Protocolul nr. 1 este o chestiune distinctă de cea privind art. 9 din Convenție. În primul rând, este de remarcat că Marea Cameră a inclus învățământul superior în sfera protejată de art. 1: „instituțiile de învățământ superior, dacă există la un moment dat, intră în câmpul de aplicare a primei fraze a art. 2 din Protocolul nr. 1". În al doilea rând, pe fond, Curtea nu a considerat că interdicția purtării voalului islamic în universități constituie o atingere adusă substanței acestui drept. Aceasta, deși interdicția menționată a avut ca efect radierea reclamantei din evidențe, interdicția totală de a avea acces la cursuri și examene și, în final, plecarea acesteia pentru a studia la Viena. Așadar, decizia Curții pe terenul art. 2 din Protocolul nr. 1 apare criticabilă, așa cum s-a exprimat judecătorul dizident (dna F. Tulkens): „acceptând excluderea reclamantei

---

[1] D.J. Harris ș.a., *op. cit.*, p. 540.

[2] CEDO, cauza *Campbell și Cosans c. RU* (1982).

din universitate în numele laicității şi al egalității, majoritatea a acceptat excluderea sa dintr-un loc de emancipare, unde însuşi sensul acestor valori poate să fie construit"[1].

În cauza *Irfan Temel ş.a. c. Turciei* (2009), Curtea a considerat că excluderea reclamanților pentru două semestre din universitate, pentru simplul fapt de a fi cerut introducerea unor cursuri opționale de limbă kurdă, a constituit o ingerință disproporționată cu dreptul lor la educație şi deci o violare a art. 2 din Protocolul nr. 1.

Accesul la educație al persoanelor cu handicap a făcut obiectul hotărârii pronunțate în cauza *Enver Şahin c. Turciei* (2018). Reclamantul, student în anul I, a suferit un accident, ce a avut ca urmare paralizia ambelor picioare. La întoarcerea în universitate, după o perioadă de recuperare, a solicitat ca facultatea în care studia să adapteze localul pentru a-i permite accesul la studii. Conducerea universității, invocând motive bugetare şi de timp, a răspuns că acest lucru nu este posibil, dar a oferit posibilitatea numirii unei persoane care să îl asiste pe reclamant pentru accesul în localurile facultății. Reclamantul a refuzat, motivând că acest lucru i-ar afecta dreptul la intimitate. După analiza cauzei, Curtea a decis că guvernul nu a reuşit să demonstreze că autoritățile universitare şi instanțele care au soluționat plângerea reclamantului la nivel intern au reacționat cu diligența cerută în astfel de cazuri, pentru a asigura posibilitatea reclamantului de a se bucura de dreptul său la educație în mod egal cu ceilalți studenți. De aceea, a existat o violare a art. 14 în conjuncție cu art. 2 din Protocolul nr. 1.

Statul poate institui obligația părinților de a asigura instruirea copiilor lor, fie în cadrul şcolii, fie la domiciliu. În privința învățământului la domiciliu, Curtea Europeană a decis că art. 2 nu garantează părinților dreptul absolut de a asigura educația copiilor lor în conformitate cu convingerile lor, ci doar dreptul la respectarea acestor convingeri. S-ar putea spune că, dacă statul nu ar fi liber să interzică învățământul la domiciliu, el ar pierde orice control asupra educației copiilor, ceea ce nu i-ar mai permite îndeplinirea misiunii sale de integrare a acestor copii în comunitate. În orice caz, chiar dacă se pot face excepții în situații particulare, statul trebuie să poată să-şi îndeplinească această misiune.

De asemenea, statul poate permite înființarea unor sisteme private de învățământ sau educarea copiilor de către părinți. În aceste situații, statul nu este obligat să subvenționeze aceste forme alternative ale învățământului public. Cu toate acestea, statul nu poate să-şi folosească puterea de reglementare în scopul atingerii substanței acestor drepturi (de exemplu, prin măsuri care fac imposibilă înființarea de şcoli private).

În privința drepturilor părinților de a decide asupra educației copiilor potrivit convingerilor lor filosofice şi religioase, Curtea a decis că refuzul autorităților norvegiene de a acorda scutirea copiilor reclamanților de cursurile de educație religioasă (în cadrul cărora se punea accentul doar pe importanța religiei creştine) a reprezentat o violare a art. 2 din Protocolul nr. 1: „ Statul pârât nu a vegheat suficient ca informațiile şi cunoştințele ce figurau în programele acestor cursuri să fie difuzate de o manieră obiectivă, critică şi pluralistă, pentru a satisface exigențele art. 2 din Protocolul nr. 1"[2]. În hotărârea *Lautsi c. Italiei* (Marea Cameră, 2011), s-a decis că afişarea obligatorie a crucifixului în şcolile de stat nu constituie o violare a art. 2 din Protocol[3].

[1] N. Riou-Kang, *op. cit.*, p. 17-19.

[2] CEDO, cauza *Folgero ş.a. c. Norvegiei* (2007); a se vedea, în același sens, şi decizia CEDO privind cererea unor părinți care făcuseră inițial parte dintre reclamanții în cauză, decizie din anul 2004.

[3] A se vedea cap. IX, §3.

Problema educației religioase în școli a făcut obiectul analizei Curții în cauza *Grzelak c. Poloniei* (2010). În privința plângerii privind absența unei note la disciplina „Religie", în condițiile în care fiul reclamanților nu a participat la aceste cursuri, a constituit, în viziunea Curții, o „stigmatizare" a acestuia pe motive religioase și, în consecință, o încălcare a art. 9 din Convenție. Din perspectiva art. 2 din Protocolul nr. 1, Curtea a analizat capătul de cerere conform căruia școala nu a oferit cursuri de etică alternative celor de religie. În acest caz, Curtea a arătat că, în speță, „ educația religioasă și etica sunt organizate în paralel, pentru fiecare religie în conformitate cu propriul sistem de principii și credințe. Cursurile de etică sunt opționale și alegerea depinde de voința părinților și a elevilor, cu condiția ca un anumit număr de elevi să fie interesați de ambele discipline. Rămâne în marja de apreciere a statului, conform art. 2 din Protocolul nr. 1, a decide dacă se asigură educația religioasă în școlile publice și, în caz afirmativ, ce sistem să fie adoptat. Singura limită ce nu poate fi depășită este interzicerea îndoctrinării". Așadar, organizarea cursurilor de etică, doar după înscrierea unui număr minim de elevi, este o măsură proporțională și nu încalcă marja de apreciere cerută de art. 2 din Protocolul nr. 1.

Jurisprudență la art. 2 din Protocolului nr. 1

Cauza lingvistică belgiană (1967)
Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen c. Danemarcei (1976)
Campbell și Cosans c. RU (1982)
Valsamis c. Greciei (1996)
Leyla Şahin c. Turciei (2005)
Folgero ș.a. c. Norvegiei (2007)
Irfan Temel ș.a. c. Turciei (2009)
Lautsi c. Italiei (2009; 2011)
Grzelak c. Poloniei (2010)
Enver Şahin c. Turciei (2018)

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY

Capitolul XVI. Dreptul la alegeri libere și corecte, organizate la intervale rezonabile

Articolul 3 din Protocolul nr. 1 prevede că statele contractante *„se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu scrutin secret, în condiții care să asigure libera exprimare a poporului cu privire la alegerea corpului legislativ"*. Jurisprudența instituțiilor Convenției europene a fost mereu centrată pe noțiunea și cerințele societății democratice. Pluralismul politic constituie unul din pilonii cei mai importanți ai acestei societăți, de unde și necesitatea unei protecții consolidate. În ciuda formulării, mai degrabă, „minimaliste"[1] a art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea Europeană a îmbogățit conținutul efectiv al acestuia. Totuși, trebuie precizat că, dat fiind gradul mare de autonomie constituțională a statelor în materie electorală, drepturile deduse de Curte în substanța textului sunt supuse unei largi marje de apreciere a statelor, din punctul de vedere al posibilelor limitări[2].

Ca primă regulă, Curtea Europeană a stabilit că alegerea tipului de sistem electoral este, în principiu, liberă: „există numeroase moduri de a organiza și de a face să funcționeze sistemele electorale și o multitudine de diferențe în Europa, în special în ceea ce privește evoluția istorică, diversitatea culturală și gândirea politică, astfel încât revine fiecărui stat contractant incorporarea în propria sa viziune a democrației»"[3]. Cu toate că există o extrem de largă marjă de apreciere a statelor în această privință, încă de la începuturile jurisprudenței organelor Convenției s-a subliniat că aceste sisteme nu trebuie să stabilească reguli care să ducă la disproporții sau arbitrariu[4]. Acest drept de opțiune al statelor trebuie circumscris cerințelor generale ale art. 3: sistemul electoral trebuie să permită expresia *liberă* a poporului privind „alegerea corpului legislativ". Larga marjă de apreciere acordată statelor în această materie a dus Curtea la excluderea din câmpul său de control a aproape oricărui aspect ce ține de sistemul electoral în ansamblul său: „Convenția nu impune justa reprezentare a poporului și nu obligă statele să acorde o valoare egală votului fiecărui alegător"[5]. Făcând această interpretare extrem de restrictivă (spre deosebire de alte drepturi unde a aplicat în mod creativ principiul efectivității), Curtea se sprijină pe marea diversitate a legislațiilor și culturilor electorale ale statelor părți. Chiar și aplicarea legislației electorale depinde de aceasta: „în scopul aplicării art. 3, orice lege electorală trebuie «să fie apreciată în lumina evoluției politice a țării, astfel încât detalii inacceptabile în cadrul unui sistem determinat se pot justifica în cadrul altui sistem, dacă sistemul adoptat răspunde cerinței de a asigura libera exprimare a opiniei poporului privind alegerea corpului legislativ»"[6].

---

[1] L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 181.

[2] A se vedea și B. Selejan-Guțan, *Sisteme și drepturi electorale în jurisprudența CEDO*, în P.R. nr. 6/2015.

[3] CEDO, cauzele *Mathieu Mohin și Clerfayt c. Belgiei* (1987), 54; *Hirst (2) c. RU* (Marea Cameră, 2004), §61.

[4] Com. EDO, cauza *X. c. Islandei* (1981).

[5] F. Sudre, J.-P. Marguénaud, J. Andriantsimbazovina, A. Gouttenoire, M. Levinet, *op. cit.*, p. 652.

[6] CEDO, cauza *Yumak și Sadak c. Turciei* (Marea Cameră), §111.

Dreptul la alegeri libere a fost interpretat de la început ca incluzând dreptul de vot şi dreptul de a candida la o funcție eligibilă. Câmpul de aplicare al art. 3 din Protocolul nr. 1 este destul de restrâns: protecția acestuia nu se extinde decât asupra alegerilor legislative, nu şi asupra alegerilor locale sau consultărilor populare (referendumuri). Suprimarea alegerilor legislative şi chiar a Parlamentului a fost considerată o violare a art. 3 încă de la începuturile jurisprudenței de la Strasbourg[1]. Alegerea organelor regionale a fost inclusă de Curtea Europeană în sfera protecției art. 3 din Protocol[2]. De asemenea, din 1999, alegerile pentru Parlamentul European au fost incluse, de către Marea Cameră a Curții, în acest câmp de aplicare: lipsa organizării alegerilor europene în Gibraltar, de către autoritățile britanice, a fost considerată o violare a acestui articol[3].

În privința **condițiilor generale** ale exercitării acest drept, desfăşurarea votării trebuie să asigure confidențialitatea alegerii. Alegerile trebuie să aibă loc la intervale rezonabile pentru a asigura libera exprimare a poporului asupra alegerii corpului legislativ. Trebuie avută în vedere şi structura constituțională a statului în cauză, deoarece, dacă este vorba de un stat federal, dreptul garantat de art. 3 se aplică la două nivele legislative.

De-a lungul jurisprudenței sale, Curtea a dedus o serie de reguli generale privind protecția drepturilor ce fac obiectul art. 3:

a) votul obligatoriu nu este contrar art. 3 din Convenție[4];

b) art. 3 nu garantează un drept la consultare populară pe calea referendumului[5];

c) confidențialitatea votului, rezultată din însuşi textul art. 3, este o garanție a exercitării efective a dreptului de vot;

d) dreptul de vot nu intră sub protecția art. 6 din Convenție (garanțiile procesului echitabil nu se aplică şi contenciosului electoral): „procedurile privind contenciosul electoral sunt exceptate, în principiu, din câmpul de aplicare al art. 6, în măsura în care acestea privesc exercitarea unor drepturi cu caracter politic, şi nu drepturi şi obligații cu caracter civil"[6];

e) condiționarea dreptului de vot de o anumită durată a rezidenței pe teritoriul țării (chiar şi de 10 ani) nu este contrară art. 3, dacă ea poate fi justificată în raport cu specificul situației politice şi necesităților locale[7].

Dreptul la alegeri libere nu este absolut. Statele pot supune dreptul de vot şi de a fi ales la unele condiții. Şi în cazul acestui drept, Curtea exercită un control similar cu cel aplicat drepturilor prevăzute de art. 8 sau art. 10 din Convenție: verifică dacă

---

[1] A se vedea cauza *Greciei* (*Danemarca, Norvegia, Suedia şi Olanda c. Greciei*), Raportul Com. EDO din 5 noiembrie 1969, Rezoluția Comitetului de Miniştri din 18 noiembrie 1969.

[2] L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 182.

[3] CEDO, cauza *Matthews c. RU* (1999): reclamanta se plângea împotriva legii interne care excludea Gibraltarul din teritoriul Regatului Unit în care acesta se obliga să organizeze alegeri pentru Parlamentul European. Curtea a explicat în detaliu de ce Parlamentul European trebuie considerat „organ legislativ", în sensul art. 3 (bazându-se în special pe principiul primatului dreptului comunitar asupra dreptului național şi pe natura *sui generis* a Comunității europene în epoca respectivă).

[4] Decizia asupra admisibilității din 22 aprilie 1965, cererea nr. 17118/62, cauza *X. c. Austriei*, Annuaire de la CEDH nr. 8, p.173, citată de Comitetul de Miniştri în Declarația *Fonctionnement et protection des institutions democratiques, y compris les questions concernant les partis politiques et les elections libres* (1997), disponibilă la adresa: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=890715&Site=COE

[5] Com. EDO, *X. c. Regatului-Unit* (1975); CEDO, cauza *Hilbe c. Lichtenstein* (1999). A se vedea şi Fr. Sudre, J.-P. Marguenaud, J. Andriantsimbazovina, A. Gouttenoire, M. Levinet, *op. cit.*, p. 651.

[6] CEDO, cauzele *Pierre Bloch c. Franței* (1997) şi *Refah Partisi c. Turciei* (decizia de inadmisibilitate din 2000).

[7] CEDO, cauza *Py c. Franței* (2005).

măsurile de limitare impuse de state (fie că este vorba de limitarea dreptului de a alege sau a celui de a fi ales) sunt prevăzute de lege, dacă au un scop legitim şi dacă sunt proporționale cu scopul urmărit.

Interzicerea dreptului de vot poate fi legitimă în circumstanțe comune aproape tuturor statelor (persoane condamnate la pierderea drepturilor electorale, persoane alienate mintal etc.).

Limitarea dreptului de vot al deținuților a făcut obiectul analizei Curții în cauza *Hirst c. RU* (Marea Cameră, 2005), în care reclamantului, deținut într-o închisoare britanică şi condamnat pentru ucidere din culpă, i-a fost interzis dreptul de vot, ca sancțiune aplicată automat tuturor deținuților condamnați. Curtea nu a constatat că această condamnare a reprezentat în sine o violare a art. 3. Aplicând criteriul proporționalității şi constatând larga marjă de apreciere a statelor în această privință, ea şi-a exprimat dezacordul față de aplicarea unei interdicții automate şi totale a dreptului de vot, fără a fi existat o dezbatere specială în Parlament asupra acestei chestiuni. În plus, Curtea a subliniat nevoia unei aplicări diferențiate a sancțiunii respective (în speță, reclamantul ispăşise partea „punitivă" a pedepsei, fiind încarcerat din cauza „pericolului social" pe care îl prezenta, ceea ce nu justifica, în opinia Curții, pierderea dreptului de vot). De referință, în materia dreptului de vot al deținuților, este hotărârea *Hirst c. RU* dar, din cauza refuzului autorităților britanice de a o executa, Curtea a pronunțat încă trei hotărâri cu concluzii identice, în cauzele: *Greens şi M.T. c. RU* (2010) – în care Curtea a stabilit, inițial, un termen de 6 luni statului-pârât, pentru a-şi modifica legislația, termen care a fost apoi prelungit; *Firth ş.a. c. RU* (2014) – în care Curtea a recunoscut că statul luase unele măsuri, dintre care un proiect de lege şi un raport al comisiei parlamentare asupra acestuia; Curtea a constatat totuşi violarea art. 3 pentru motive identice cu cauza *Hirst*; *McHugh ş.a c. RU* (2015) – o cauză cu un număr-record de reclamanți (1015), în care Curtea a constatat, pe de-o parte, că este vorba de o cauză identică cu cele precitate şi, pe de altă parte, că legislația internă nu a fost modificată[1].

În cauza *Scoppola c. Italiei (3)* (2012), Marea Cameră, recunoscând similitudinea măsurilor italiene reclamate cu cele din hotărârile „britanice", a conchis că acestea nu aveau totuşi acelaşi caracter de generalitate şi nu se aplicau automat, motiv pentru care a constatat non-violarea art. 3 din Protocol[2]. În Italia, interdicția dreptului de vot se aplica doar deținuților recunoscuți vinovați de infracțiuni contra administrației publice sau administrării justiției, condamnați la o pedeapsă cu închisoarea de cel puțin 3 ani. Deşi această hotărâre a fost considerată un „apel la calm" din partea Marii Camere, ea nu a împiedicat Curtea să pronunțe hotărârile contra Regatului Unit din 2014-2015.

Interdicția dreptului de vot pentru motive de origine etnică a fost sancționată de Curte în hotărârea *Aziz c. Chypre* (2004): reclamantul nu se putuse înscrie în listele electorale pentru a-şi exercita dreptul la vot la alegerile legislative, deoarece Constituția Ciprului nu permitea membrilor comunității cipriote turce să se înscrie pe listele electorale cipriote greceşti. Curtea a constatat violarea art. 14 (interdicția discriminării) din Convenție, în conjuncție cu art. 3 din Protocolul nr. 1: „Dacă statele au o mare latitudine pentru a stabili cadrul regulilor privind alegerile legislative, acestea trebuie justificate prin motive rezonabile şi obiective. Or, diferența de tratament de care se plânge reclamantul, rezultând din faptul că este un cipriot turc, nu poate fi justificată

[1] Aceste hotărâri pronunțate împotriva Regatului Unit reprezintă rarele cazuri de neexecutare continuă a unei hotărâri a Curții Europene de către statul-pârât.

[2] L. Burgorgue-Larsen, *op. cit.*, p. 185.

prin motive rezonabile şi obiective, ținând seama, în special, de faptul că ciprioții turci aflați în situația reclamantului nu putuseră vota la niciunele din alegerile legislative".

Radierea din listele electorale a unei persoane pentru bănuiala că ar fi aparținut mafiei (ulterior achitată de justiție) a fost considerată o încălcare a drepturilor electorale[1]. Un verdict similar a fost dat de Curte pentru o suspendare a drepturilor electorale pe baza declarării falimentului civil[2].

Dreptul de vot al cetățenilor cu reședința în străinătate a fost discutat şi disputat în cauza *Sitaropoulos şi Giakomoupoulos c. Greciei,* în care Camera şi Marea Cameră au ajuns la concluzii diferite. În hotărârea Camerei (2010), s-a considerat că absența, din legislația electorală națională, a regulilor care să permită reclamanților (cetățeni greci cu reşedința în străinătate) să-şi exercite dreptul de vot, fără a se deplasa în Grecia, în ciuda dispozițiilor constituționale care prevăd necesitatea unei astfel de reglementări, a constituit o violare a art. 3. Curtea a invocat un studiu comparativ al Comisiei de la Veneția, care arăta că marea majoritate a statelor europene „au autorizat şi au creat proceduri pentru a permite cetățenilor lor, cu domiciliul în străinătate, să voteze la alegerile legislative. În special, 26 de țări prevăd, fără restricții în privința persoanelor interesate, dreptul de vot în/din străinătate (Belgia, Bosnia-Herțegovina, Bulgaria, Croația, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Ungaria, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Moldova, Polonia, Olanda, România, Rusia, Serbia, Slovacia, Spania, Suedia, Elveția, Ucraina şi Regatul-Unit). Trei state membre impun unele restricții dreptului de vot pentru cetățenii din străinătate (Irlanda, Danemarca, Republica Cehă). În fine, patru state membre nu prevăd posibilitatea de a vota la alegerile legislative pentru cetățenii din străinătate (Albania, Armenia, Azerbaidjan şi Malta)".

Arătând că prin Constituție nu se exclude posibilitatea alegătorilor aflați în afara teritoriului național de a-şi exercita dreptul de vot, ci dimpotrivă, există o dispoziție constituțională ce trimite la lege pentru a stabili modalitățile de exercitare a acestuia, Curtea Europeană a conchis că o astfel de dispoziție constituțională nu ar putea rămâne inaplicabilă pe termen nelimitat, „fără a vedea conținutul şi voința redactorilor săi lipsite de orice valoare normativă". Deşi Curtea nu poate impune autorităților naționale o obligație pozitivă de a garanta dreptul de vot alegătorilor din străinătate, ea a constatat totuşi că Grecia se afla „în mod evident" sub numitorul comun european în privința exercițiului efectiv al drepturilor electorale de către cetățenii din străinătate şi a decis că, „ținând cont de autonomia națională privind modalitățile de exercitare a dreptului de vot, Curtea consideră că absența concretizării legislative a dispozițiilor art. 51 alin. (4) din Constituția Greciei, pentru o perioadă mai lungă de trei decenii, combinată cu evoluția dreptului statelor părți în materie, este un element suficient pentru a angaja responsabilitatea statului-pârât pe terenul art. 3 din Protocolul nr. 1".

Este destul de surprinzătoare, în contextul acestei argumentări a Camerei, răsturnarea hotărârii acesteia de către Marea Cameră, în 2012. Marea Cameră a reamintit existența unei largi marje de apreciere a statelor în această materie, dar a aplicat-o „matematic" şi nu a mai corelat-o cu principiul efectivității dreptului de vot, subliniind că „nici tratatele internaționale şi regionale pertinente – cum ar fi Pactul internațional privind drepturile civile şi politice, Convenția americană a drepturilor omului sau Carta africană a drepturilor omului şi popoarelor – şi nici interpretarea lor de către organele internaționale competente nu permit concluzia că dreptul de vot al persoanelor absente, temporar sau permanent,

[1] CEDO, cauza *Labita c. Italiei* (2000).
[2] CEDO, cauza *Albanese c. Italiei* (2006).

de pe teritoriul statului ai căror cetățeni sunt, ar merge până la a impune acestor state să organizeze moduri de exercitare a acestui drept în străinătate"[1]. Plecând de la acest argument şi invocând lipsa de uniformitate a dreptului intern în materie, Marea Cameră a decis că nu a existat o violare a dreptului de vot al reclamanților, subliniind şi că situația concretă a acestora nu a fost de natură să împiedice complet exercițiul dreptului lor de vot; în privința perturbărilor de ordin financiar, familial şi profesional pe care le-ar fi suportat reclamanții dacă ar fi trebuit să se deplaseze în Grecia pentru a vota, Curtea nu a fost convinsă că acestea au fost disproporționate în asemenea măsură încât să aducă atingere dreptului de vot în substanță.

Curtea de la Strasbourg s-a pronunțat şi asupra cazurilor de interzicere a dreptului de vot pentru alienații mintal. În hotărârea *Alajos Kiss c. Ungariei* (2010), radierea automată din listele electorale a tuturor persoanelor puse sub tutelă (totală sau parțială) a reprezentat o violare a art. 3 pentru absența proporționalității.

În privința limitării **dreptului de a fi ales**, o hotărâre de referință este *Podkolzina c. Letoniei* (2002), în care refuzul de a o înscrie pe reclamantă pe listele de candidați la alegerile legislative pentru lipsa cunoştințelor suficiente de limbă letonă a fost considerat de Curte o violare a art. 3, deoarece procedura prin care reclamanta a fost examinată pentru stabilire a nivelului cunoştințelor era lipsită de garanțiile fundamentale de echitate, iar radierea reclamantei de pe liste nu a fost proporțională cu scopul legitim urmărit[2].

Tot în ceea ce priveşte „latura pasivă" a drepturilor electorale garantate de art. 3, obligația impusă de unele state ca funcționarii sau magistrații să demisioneze din funcție, în cazul în care doresc să candideze la alegerile parlamentare, nu reprezintă o încălcare a art. 3, deoarece nu poate fi considerată disproporționată în raport cu scopul legitim urmărit – independența funcției publice sau independența justiției[3].

În cauza *Zdanoka c. Letoniei* (2004), Curtea a stabilit că interdicția impusă reclamantei de a candida la alegerile legislative şi locale, pentru participare activă în cadrul partidului comunist în timpul loviturii de stat din 1991, a reprezentat o violare a dreptului garantat de art. 3 din Protocolul nr. 1 pentru lipsă de proporționalitate. În 2006, Marea Cameră a răsturnat această hotărâre, recunoscând în acelaşi timp că nu se poate impune o obligație de neutralitate policită celor care vor să candideze la alegerile legislative, deoarece aceste persoane, prin definiție, nu ar putea fi „neutre din punct de vedere politic". În schimb, Marea Cameră nu a susținut raționamentul Camerei privind măsurile concrete de limitare a drepturilor reclamantei: aplicarea criteriilor prevăzute de § 2 ale art. 8-11 din Convenție trebuie făcută mai puțin strict în ceea ce priveşte dreptul de a candida. După ce a constatat că măsura respectivă avusese un caracter temporar, că fusese verificată de Curtea Constituțională letonă şi era periodic pusă în discuția Parlamentului, Marea Cameră a decis că această măsură de limitare nu a reprezentat o încălcare a art. 3.

Dreptul de a fi ales include, potrivit interpretării Curții Europene, şi dreptul ca, odată aleasă, persoana să poată să-şi exercite mandatul. În cauza *Sadak c. Turciei* (2002), Curtea a stabilit că decăderea obligatorie din mandatul parlamentar, ca urmare a dizolvării partidului căruia îi aparținea reclamantul a reprezentat „o măsură incompatibilă cu substanța însăşi a dreptului de a fi ales şi de a-şi exercita mandatul. Statele au obligația de a respecta alegerea politică a electoratului şi independența celui ales, care nu ar

[1] CEDO, cauza *Sitaropulos ş.a. c. Greciei,* (Marea Cameră, 2012), §73.
[2] CEDO, cauza *Podkolzina c. Letoniei* (2002), § 36.
[3] CEDO, (dec.) *Sandra Brike c. Letoniei* (2000).

putea fi sancționat decât pentru propriile fapte"[1]. În cauza *Kavakci c. Turciei* (2007), Curtea Europeană a decis existența unei violări a art. 3 pentru faptul că reclamanta a fost decăzută din exercitarea mandatului parlamentar pentru convingerile sale religioase şi pentru manifestarea lor prin portul voalului islamic în cadrul parlamentului turc.

Aceeaşi concluzie apare în hotărârea *Lykourezos c. Greciei* (2006), în care incompatibilitatea cu mandatul parlamentar a persoanelor care desfăşoară orice activitate profesională, introdusă în 2001 printr-o revizuire constituțională, a dus la decăderea reclamantului din mandatul său. Curtea a constatat că măsura nu răspundea niciunei nevoi sociale imperioase, iar aplicarea retroactivă a unei astfel de măsuri a afectat „principiul încrederii legitime a alegătorilor" în sistemul electoral în ansamblul său.

În aceeaşi linie se situează şi cauza *Tanase c. Moldovei* (Marea Cameră, 2010), care privea interdicția impusă, începând cu 2008, cetățenilor moldoveni având şi o altă cetățenie de a-şi exercita mandatul parlamentar după alegeri, dacă nu au angajat o procedură de renunțare la cealaltă cetățenie. Curtea a observat aici că interdicția a fost impusă la 17 ani după declararea independenței Moldovei şi la cinci ani după ce legislația privind dubla naționalitate a fost flexibilizată. În aceste condiții, Curtea a declarat că nu este convinsă de necesitatea măsurii contestate pentru a proteja legile, instituțiile şi securitatea națională a Moldovei. Reamintind că o restrângere a drepturilor electorale nu poate avea ca efect împiedicarea unor grupuri de persoane să ia parte la viața politică a țării, Curtea a constatat existența unei violări a art. 3.

Un alt caz de excludere de la exercitarea dreptului de a fi ales apare în cauza *Sejdic şi Finci c. Bosniei-Herțegovina* (Marea Cameră, 2009), care privea interdicția impusă unui rom şi unui evreu de a obține un mandat în Camera popoarelor a Adunării parlamentare, respectiv la președinția Bosniei-Herțegovina, pentru motivul că nu aparțineau celor trei „popoare constituante". Constituția Bosniei-Herțegovina, elaborată în urma acordurilor de pace de la Dayton (1995), stabilea în Preambulul său o distincție între două categorii de cetățeni: „popoarele constituante" (bosniacii, croații şi sârbii) şi „ceilalți" (evrei, romi, alte minorități naționale şi cei care nu declară nicio apartenență la vreun grup etnic). Camera popoarelor a Adunării parlamentare şi președinția țării erau compuse doar din persoane aparținând celor trei popoare constituante. În cauza citată, Curtea a constatat violarea art. 14 din Convenție (interdicția discriminării) combinat cu art. 3 din Protocolul nr. 1, privind accesul la un mandat în Camera popoarelor, precum şi violare art. 1 din Protocolul nr. 12 la Convenție, privind interdicția generală a discriminării, cu referire la candidatura la președinție. Curtea a recunoscut că sistemul, adoptat într-un moment în care un armistițiu fragil tocmai fusese acceptat de toate părțile la conflictul interetnic care marcase profund țara, urmărea scopul legitim de restabilire a păcii, dar a arătat, de asemenea, că situația Bosniei-Herțegovina s-a ameliorat mult între timp, conchizând că menținerea interdicției de a candida a reclamanților nu mai răspundea unei justificări obiective şi rezonabile.

România a fost condamnată pentru violarea art. 3 în cauza *Groşaru c. României* (2010), unde Curtea a constatat o dublă încălcare: a art. 3 din Protocolul nr. 1 şi a art. 13 din Convenție. Reclamantul, candidat la alegerile din 2000, nu a putut contesta rezultatul alegerilor decât la biroul electoral central, care era compus şi din membri ai partidelor politice, în proporție majoritară sau paritară cu judecătorii, fără ca decizia acestui organ să poată fi contestată în fața unei instanțe judecătoreşti. Deşi nu a aplicat

[1] V. Natale, *Le droit à des éléctions libres ou la construction d'un veritable ordre democratique européen*, Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme nr. 68/2006, p. 970-971.

garanțiile art. 6 din Convenție, Curtea a arătat că „dreptul de a candida la alegeri şi, dacă este cazul, de a fi ales, garantat de art. 3 din Protocolul nr. 1 şi inerent noțiunii de regim cu adevărat democratic, nu ar fi decât iluzoriu dacă partea interesată ar putea în orice moment să fie lipsită de el în mod arbitrar. Prin urmare, deşi este adevărat că statele dispun de o mare marjă de apreciere în stabilirea regulilor electorale *in abstracto*, principiul efectivității drepturilor impune ca deciziile luate în aplicarea acestor reguli să fie conforme cu un anumit număr de criterii care permit evitarea arbitrarului. În mod special, aceste decizii trebuie luate de către un organ ce prezintă un minimum de garanții de imparțialitate. De asemenea, puterea autonomă de apreciere a acestui organ nu trebuie să fie exorbitantă; ea trebuie să fie la un nivel suficient de precizie, circumscris de prevederile dreptului intern. În fine, procedura constatării neeligibilității trebuie să fie capabilă să garanteze o decizie echitabilă şi obiectivă, precum şi să evite orice abuz de putere din partea autorității competente"[1]. Ulterior faptelor invocate, dar anterior hotărârii Curții, România a modificat prevederile legale privind accesul la un remediu efectiv în materie electorală.

Jurisprudență la art. 3 din Protocolul nr. 1
Mathieu-Mohin şi Clerfayt c. Franței (1987)
Matthews c. RU (1999)
Podkolzina c. Letoniei (2002)
Sadak c. Turciei (2002)
Hirst c. RU (2004)
Melnychenko c. Ucrainei (2004)
Zdanoka c. Letoniei (2004; Marea Cameră, 2006)
Lykourezos c. Greciei (2006)
Partidul conservator rus al întreprinzătorilor ş.a. c. Rusiei (2007)
Yumak şi Sadak c. Turciei (2007)
Groşaru c. României (2010)
Sitaropoulos c. Greciei (2010; 2012)
Alajos Kiss c. Ungariei (2010)

[1] CEDO, cauza *Groşaru c. României*, §47.

PARTEA A IV-A. PROTECȚIA DREPTURILOR ECONOMICE, SOCIALE ȘI CULTURALE ÎN CADRUL CONSILIULUI EUROPEI

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I. Carta Socială Europeană

Carta Socială Europeană a fost semnată la Torino, sub auspiciile Consiliului Europei, la 18 octombrie 1961 şi a intrat în vigoare la 26 februarie 1965[1]. Carta este destinată a completa prevederile Convenției europene a drepturilor omului, care cuprinde, în principal, drepturi civile şi politice, cu un catalog de drepturi economice, sociale şi culturale. Angajamentul statelor este, parțial, esențialmente politic: obligația lor este de a „realiza condițiile potrivite pentru asigurarea exercițiului efectiv" al celor 19 drepturi enumerate în partea I a Cartei[2].

Pentru a deveni parte la Cartă, un stat trebuie să accepte cel puțin 10 din cele 19 articole care formează partea a II-a a Cartei sau 45 din cele 72 de paragrafe numerotate ale acestor articole. Acesta este angajamentul de natură juridică al statelor. În urma acestui algoritm, un stat trebuie să accepte doar între jumătate şi două treimi din obligațiile prevăzute de Cartă, precum şi 5 dintre cele 7 articole care formează „nucleul dur" al Cartei: dreptul la muncă, dreptul de a se organiza în sindicate, dreptul la negocieri colective, dreptul la asigurări sociale, dreptul la asistență socială şi medicală ş.a. Se observă, aşadar, că, spre deosebire de PIDESC, care conține obligația statelor de a proteja toate drepturile prevăzute de acesta, Carta Socială Europeană limitează obligația statelor la protecția anumitor drepturi. De asemenea, Carta nu cuprinde nici referirea la cooperarea şi asistența internațională în realizarea scopurilor sale, cum este cazul Pactului ONU.

Dintre drepturile prevăzute de Cartă şi de Protocolul[3] adițional din 1988 şi garantate, în principiu, doar cetățenilor statelor părți, enumerăm:

– dreptul la muncă, interzicerea muncii forțate, eliminarea oricărei forme de discriminare în muncă;

– dreptul de a se organiza în sindicate; este, în acelaşi timp, un drept individual şi unul colectiv;

– dreptul la negocieri colective;

– dreptul la asigurări sociale;

– dreptul la asistență socială şi medicală;

– dreptul familiei la protecție socială, juridică şi economică;

– dreptul muncitorilor migranți şi al familiilor acestora la protecție şi asistență;

– dreptul la oportunități şi tratamente egale în probleme legate de angajare, indiferent de sex;

– dreptul salariaților la informare şi consultare;

– dreptul persoanelor vârstnice la protecție socială.

[1] La 1 martie 2018, Carta (1961) avea 27 de state părți.

[2] D.J. Harris, D. Gomien, L. Zwaak, *op. cit.*, p. 403.

[3] Intrat în vigoare la 4 septembrie 1992 şi care are 13 state părți la 1 martie 2018.

În 1996 a fost adoptată **Carta Socială Europeană revizuită**[1], care a intrat în vigoare la 1 iulie 1999. Ea completează textul inițial şi adaugă unele drepturi la prevederile existente:

– dreptul la concediu anual plătit de cel puțin trei săptămâni (în loc de două săptămâni în textul inițial);
– drepturile copiilor şi tinerilor;
– dreptul la protecție în cazul încetării angajării;
– dreptul la demnitate la locul de muncă;
– dreptul la protecție împotriva sărăciei şi excluderii sociale;
– dreptul la locuință.

În 1991, a fost adoptat **Protocolul de amendare a Cartei**, care a instituit importante schimbări în mecanismul de supraveghere a implementării sale.

Articolul 25 din Cartă (amendat prin protocolul din 1991) instituie un **Comitet al Drepturilor Sociale (CEDS)** format din cel puțin 9 membri aleşi de Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei pe o perioadă de 6 ani. Acest Comitet este însărcinat cu examinarea **rapoartelor** înaintate de statele membre o dată la doi ani. Rapoartele, împreună cu observațiile Comitetului de experți independenți, sunt trimise apoi unui Comitet Guvernamental creat de art. 27 al Cartei amendate. Comitetul Guvernamental este format din câte un reprezentant al fiecărui stat parte şi, pe baza rapoartelor, observațiilor CEDS, precum şi comentariilor observatorilor invitați, pregăteşte rezoluțiile şi recomandările Comitetului Miniştrilor cu privire la situațiile concrete ivite din practica statelor, inclusiv la încălcările obligațiilor asumate de acestea.

La 9 noiembrie 1995 a fost adoptat **Protocolul adițional la Carta Socială Europeană**, ce instituie un **mecanism de plângeri colective**. Protocolul a intrat în vigoare în 1998[2]. Potrivit art. 1 din Protocolul, se recunoaşte dreptul de a înainta o plângere colectivă privind încălcarea unor dispoziții ale Cartei:

a) organizațiilor internaționale ale patronatelor şi ale salariaților;
b) altor organizații internaționale nonguvernamentale cu statut consultativ pe lângă Consiliul Europei;
c) organizațiile naționale reprezentative ale angajatorilor şi ale salariaților.

Plângerea trebuie prezentată în formă scrisă şi să cuprindă toate datele necesare identificării unei eventuale aplicări necorespunzătoare a Cartei (art. 4). Asupra plângerii se pronunță Comitetul European al drepturilor sociale, care va redacta un raport asupra cazului. Raportul este transmis Comitetului de Miniştri şi comunicat reclamantului şi statelor părți, fără a lăsa posibilitatea acestora de a-l publica. Raportul mai este transmis Adunării Parlamentare, care poate să îl publice alături de rezoluția Comitetului de Miniştri, adoptată pe baza raportului. În cazul în care Comitetul Drepturilor Sociale constată o aplicare nesatisfăcătoare a Cartei, Comitetul Miniştrilor adoptă o recomandare la adresa statului parte interesat.

Actele Comitetului sunt **concluziile** în privința rapoartelor, şi **deciziile,** în privința plângerilor[3].

---

[1] Ratificată de 34 state părți la până la 1 martie 2018. România a ratificat Carta Socială Europeană revizuită la 7 mai 1999, prin Legea nr. 74/1999 (M. Of. nr. 193 din 4 mai 1999).

[2] România nu a ratificat acest protocol.

[3] Pentru colecția de jurisprudență a Comitetului, a se vedea http://www.coe.int/t/e/human_ rights/esc/7_Resources/Digest_en.pdf; pentru situația României, a se vedea https://rm.coe.int/16806b7965.

PARTEA A V-A. ALTE SISTEME DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN EUROPA

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I. Uniunea Europeană și drepturile omului

§1. Considerații generale

Absența unor instrumente cu forță juridică în materia drepturilor omului a constituit, multă vreme, o problemă de ordin atât teoretic, cât şi practic, în Comunitățile Europene şi mai apoi în Uniunea Europeană. La începutul existenței Comunităților, această lacună nu suscita preocupări importante în măsura în care, în privința competențelor comunitare, în prim plan se afla caracterul pur economic al acestora. O dată cu diversificarea acestor competențe, ele depăşind sfera economică, s-a pus problema legăturii între dreptul comunitar şi libertățile fundamentale. O intervenție decisivă în acest sens a avut-o Curtea de Justiție a Comunităților Europene, care, încă din 1969, a elaborat o jurisprudență ce tindea să protejeze eficient unele drepturi şi libertăți fundamentale. Într-o primă etapă, Curtea de Justiție a Comunităților Europene – CJCE (astăzi, Curtea de Justiție a Uniunii Europene; în continuare Curtea de Justiție) a refuzat să exercite controlul de legalitate asupra actelor comunitare, sub aspectul drepturilor fundamentale, garantate doar de constituțiile statelor membre, pe considerentul că „nu îi revine sarcina de a asigura respectarea regulilor interne, chiar constituționale, în vigoare într-unul sau altul din statele membre"[1].

Ca răspuns la această poziție a Curții, unele instanțe constituționale naționale (germană şi italiană) şi-au exprimat voința fermă de a fi unicii „gardieni" ai constituționalității tratatului constitutiv şi a normelor comunitare derivate, sub aspectul **protecției drepturilor omului garantate de constituțiile naționale**, inversând, astfel, în această materie, raportul dintre dreptul comunitar şi dreptul intern (guvernat de principiile supremației şi al efectului direct)[2]. Motivul invocat, la momentul respectiv, de Tribunalul Constituțional Federal German a fost acela că „procesul de integrare a Comunității nu a atins un stadiu suficient de avansat pentru ca dreptul comunitar să cuprindă un catalog în vigoare de drepturi fundamentale"[3]. Doisprezece ani mai târziu, tribunalul german şi-a nuanțat opinia, arătând că, atâta vreme cât protecția comunitară a drepturilor fundamentale ar fi echivalentă cu cea asigurată de Legea fundamentală, sesizarea sa cu neconstituționalitatea dreptului comunitar ar fi inadmisibilă[4]. În ceea ce o priveşte, Curtea de Justiție subliniase încă din 1970 că drepturile fundamentale garantate de Constituția unui stat membru sau principiile unei structuri constituționale naționale nu pot afecta validitatea unui act comunitar şi efectul său pe teritoriul în cauză[5].

În lipsa unui asemenea catalog propriu de drepturi, CJCE şi-a asumat misiunea de a rezolva pe cale pretoriană problema invocată de Tribunalul Constituțional German, aceea a lacunelor sistemului comunitar în materia protecției drepturilor fundamentale. Instanța de la Luxemburg a subliniat că protecția drepturilor fundamentale este un principiu

---

[1] CJCE, C–1/58, cauza *Storck*.

[2] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 140.

[3] Hotărârea Tribunalului Constituțional german din 29 mai 1974 (cauza *Solange I*); o poziție similară a adoptat Curtea Constituțională italiană în hotărârea din cauza *Frontini* din 27 decembrie 1973.

[4] Hotărârea Tribunalului Constituțional german din 22 octombrie 1986 (cauza *Solange II*).

[5] A se vedea CJCE, C–11/70, cauza *Internationale Handelsgesellschaft*.

al dreptului comunitar, în cauzele *Stauder* (1969), *Internationale Handelsgesellschaft* (1970) şi *Nold* (1974). De asemenea, Curtea a recurs la „adoptarea" ca norme de referință în materie a tradițiilor constituționale comune ale statelor membre, dar şi a „instrumentelor internaționale privind protecția drepturilor fundamentale la care statele membre au cooperat sau aderat"[1]. Astfel de instrumente internaționale, la care a făcut apel Curtea în jurisprudența sa, au fost: Pactul internațional privind drepturile civile şi politice, Carta Socială Europeană, Convenția europeană a drepturilor omului.

Sub aspectul declarațiilor politice, în 1989, Parlamentul European a adoptat o declarație a drepturilor şi libertăților fundamentale, dar acest document nu a fost menționat în prevederile tratatelor ulterioare, rămânând un „catalog" de drepturi lipsit de forță obligatorie. Tot în 1989 a fost adoptată **Carta comunitară a drepturilor sociale fundamentale**, document cu forță programatică în domeniul protecției unor drepturi social-economice.

Eforturile jurisprudențiale ale Curții de Justiție au primit consacrarea convențională prin art. F § 2 din **Tratatul asupra Uniunii Europene** (Tratatul de la Maastricht semnat la 7 februarie 1992, în vigoare de la 1 noiembrie 1993), care afirmă că „Uniunea respectă drepturile fundamentale aşa cum sunt garantate de Convenția europeană a drepturilor omului şi aşa cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre". Totuşi, absența unei enumerări a acestor drepturi implică inevitabil recursul la Curtea de Justiție.

Tratatul de la Amsterdam, semnat la 2 octombrie 1997, intrat în vigoare la 1 mai 1999, precum şi **Tratatul de la Nisa**, semnat la 26 februarie 2001, intrat în vigoare la 1 februarie 2003, conțin importante dispoziții relative la respectul drepturilor omului. Ele cuprind intenția statelor de a mări posibilitatea de intervenție a Curții de la Luxembourg în acest domeniu. Tratatul de la Amsterdam, în art. 6 § 1, consacră cele trei principii ce formează „patrimoniul comun de valori" al statelor membre: respectarea drepturilor omului, democrația, preeminența dreptului. Aceste principii sunt preluate din Statutul Consiliului Europei şi au devenit adevărate principii constituționale ale Uniunii Europene[2]. De altfel, art. 49 din Tratatul de la Maastricht face din respectul acestor principii o condiție de aderare la Uniune. Tratatul consacră **garanția jurisdicțională** a respectului drepturilor omului prin recunoaşterea competenței Curții de Justiție în domeniul controlului respectului drepturilor fundamentale de către organele comunitare [art. 46 lit. d)].

Tratatele menționate pun în lumină şi importanța **garanției politice** a drepturilor omului, al căror respect deplin a devenit o condiție de adeziune şi de apartenență la Uniune. Astfel, Consiliul European exercită un control politic cu două fațete: preventivă şi represivă. Dimensiunea preventivă conferă Consiliului prerogativa de a constata, cu o majoritate de 4/5 din totalul membrilor şi după ascultarea statului în cauză, „că există un risc clar de violare gravă de către un stat membru a principiilor enunțate în art. 6 § 1" şi dacă este cazul, de a adresa recomandările necesare statului respectiv. Componenta represivă a acestui control politic se exercită în conformitate cu art. 7 § 2, care autorizează Consiliul UE, reunit la nivelul şefilor de stat şi de guvern, să decidă, cu unanimitate de voturi, asupra propunerii unui stat membru sau a Comisiei şi după avizul conform al Parlamentului European, existența unei violări grave şi persistente de către un stat membru a drepturilor omului, a principiului preeminenței dreptului sau a principiilor

[1] CJCE, C–4/73, cauza *Nold*.

[2] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 147.

democratice şi suspendarea unor drepturi ale statului vinovat, inclusiv a dreptului său de vot ce decurge din Tratatul asupra Uniunii Europene.

Determinarea drepturilor fundamentale de către Curtea de la Luxembourg se face pe baza tradițiilor constituționale comune ale statelor membre şi a textelor internaționale referitoare la drepturile omului. La rândul său, dreptul comunitar conține dispoziții speciale referitoare la libera circulație şi la nondiscriminare. Curtea de Justiție, plecând de la dispozițiile esențialmente economice ale dreptului comunitar, a dedus, printr-o interpretare foarte liberală, şi o serie de drepturi sociale.

Pentru a asigura o protecție efectivă a drepturilor fundamentale, judecătorul comunitar se referă, în primul rând, la textele comunitare. Cu excepția liberei circulații a persoanelor şi a nondiscriminării, drepturile economice şi sociale nu au decât un caracter programatic: nu pot fi invocate în justiție decât prin intermediul dispozițiilor dreptului comunitar derivat.

§2. Principii rezultate din dreptul comunitar[1] în materia protecției unor drepturi

Principiul liberei circulații a persoanelor şi al nondiscriminării, prevăzute de Tratatul CE, au devenit principii fundamentale „structurale" ale Comunității.

2.1. Principiul liberei circulaţii

Acest principiu se aplică în mod diferențiat, după cum este vorba de cetățeni ai statelor membre sau cetățeni ai altor state. Libera circulație implică şi dreptul statelor la exercitarea unui control asupra intrării străinilor pe teritoriul lor. În interiorul Comunității însă, libera circulație este un principiu esențial. Articolul 48 § 3 din Tratatul CE prevede dreptul lucrătorilor de a se deplasa liber pe teritoriul statelor membre, de a rămâne pentru a munci şi chiar de a rămâne după părăsirea slujbei avute. De asemenea, lucrătorii au dreptul de a se reuni cu familia pe teritoriul statului unde au locul de muncă.

Principiul liberei circulații a resortisanților comunitari are un câmp vast de aplicare, el acoperind atât libertatea de a se stabili pe teritoriul unui stat, cât şi pe cea de a-şi alege un loc de muncă într-unul dintre statele membre.

Libera circulație a fost consolidată şi prin apariția **Acordurilor de la Schengen**, care au suprimat treptat controalele de frontieră în interiorul Uniunii. Aceste acorduri cuprind şi referiri la un „sistem de informații Schengen" în scopul luptei contra crimei organizate, cu prevederea şi a unor garanții ale unor libertăți fundamentale, între care: protecția datelor personale, dreptul de acces, rectificare şi ştergere a datelor personale ş.a.

2.2. Principiul nondiscriminării

În dreptul comunitar nu există o dispoziție generală şi unică, care să consacre principiul nondiscriminării în toate domeniile. De aceea, Curtea de Justiție a făcut din acest principiu unul din principiile fundamentale ale dreptului comunitar. S-a exprimat şi dezideratul introducerii lui în textele comunitare. Tratatul de la Amsterdam realizează un minim în acest sens: Consiliul va putea lua măsuri pentru a combate orice discriminare

[1] Înainte de Tratatul de la Lisabona.

bazată pe sex, rasă, origine etnică, religie sau credință, handicap, vârstă şi orientare sexuală. Tratatul CE face câteva referiri la principiul nondiscriminării. Orice discriminare este interzisă, cu excepția cazului când este legitimă, adică bazată pe o justificare obiectivă şi rezonabilă, după formula, devenită clasică, a Curții de Justiție: **tratamentul diferit al situațiilor comparabile şi tratamentul identic al situațiilor diferite sunt interzise.**

A. Interdicția discriminărilor bazate pe naționalitate

Articolul 6 TCE interzicea, de manieră generală, discriminările bazate pe naționalitate. Această interdicție a fost apoi reluată în cazuri speciale. Dispoziția generală conferă o mai mare eficiență celorlalte, întărind interdicțiile şi limitând excepțiile prevăzute de dispoziții speciale, în special rezerva „ordinii publice" sau cazul special al angajărilor în administrația publică. Dispozițiile speciale sunt prevăzute în norme de drept derivat.

Dreptul comunitar interzicea discriminările bazate pe naționalitate doar în privința cetățenilor statelor membre. De aceea, tratamente diferite se pot aplica cetățenilor altor state.

B. Interdicția discriminărilor bazate pe sex

Tratatele constitutive nu conțin dispoziții generale asupra egalității sexelor, dar există numeroase texte care fac referire la aceasta: de exemplu, art. 119 TCE, potrivit căruia statele trebuie să asigure aplicarea principiului egalității remunerațiilor între bărbați şi femei, pentru muncă egală. Această prevedere este direct aplicabilă şi se bucură de efect direct: particularii o pot invoca în fața instanțelor naționale.

Domeniul principiului egalității se extinde şi asupra egalității profesionale, securității sociale, accesului la angajare, condițiilor de muncă etc.

Directiva 76/207 privind egalitatea profesională a conferit femeilor drepturi speciale care derogă de la principiul egalității de tratament, constituind discriminări pozitive (de exemplu, măsuri de protecție a femeii în situația sarcinii şi maternității, precum şi măsuri de promovare a egalității şanselor în vederea remedierii inegalităților de fapt). Aceste drepturi speciale, respectiv discriminări pozitive, nu sunt acceptabile decât dacă sunt justificate de anumite condiții stricte – de exemplu, situația biologică a femeii[1].

Curtea de Justiție a decis că este incompatibilă cu egalitatea profesională interdicția muncii de noapte pentru femei, din moment ce ea este permisă pentru bărbați. Într-o altă cauză, Curtea a apreciat că principiul egalității nu se opune unei reguli naționale care obligă, în cazul unei calificări egale, promovarea prioritară a candidaților femei în sectoare de activitate ale serviciilor publice unde femeile sunt mai puțin numeroase decât bărbații pe posturile avute în vedere. Desigur, trebuie luate măsuri de precauție pentru a nu crea inegalități de altă natură.

§3. Curtea Europeană de Justiție şi principiul protecției drepturilor omului

În 1974, în cauza *J. Nold c. Comisiei*, Curtea de Justiție a calificat pentru prima dată Convenția europeană a drepturilor omului ca făcând parte dintre instrumentele internaționale susceptibile să furnizeze „indicații" Curții de la Luxembourg pentru determinarea drepturilor fundamentale din ordinea juridică comunitară. În deciziile

[1] A se vedea şi G. Gornig, I. Rusu, *Principiul egalității de tratament în dreptul comunitar*, în AULB nr. 1-2/2005.

sale ulterioare, Curtea de Justiție a făcut referire la prevederile Convenției europene a drepturilor omului asupra dreptului de proprietate, a dreptului la respectul vieții private, a libertății de exprimare, a libertății de asociere, a principiului legalității incriminării şi pedepselor, a dreptului la un proces echitabil. De exemplu, Curtea a confirmat că art. 8 din Convenție, privind dreptul la respectul vieții private şi de familie, a devenit parte integrantă a principiilor generale ale dreptului comunitar[1].

Începând cu cauza *Rutili* (1975), Curtea a consacrat Convenția europeană a drepturilor omului ca normă de referință în materia drepturilor fundamentale, acordându-i „o semnificație specială", iar în cauza *ERT* (1991), Curtea a arătat că „potrivit unei jurisprudențe constante, drepturile fundamentale fac parte integrantă din principiile generale de drept al căror respect îl asigură Curtea. În acest scop, ea se inspiră din tradițiile constituționale comune ale statelor membre, ca şi din indicațiile furnizate de instrumentele internaționale privind protecția drepturilor omului la care statele membre au cooperat sau aderat. Convenția europeană a drepturilor omului dobândeşte, în această privință, o semnificație specială".

Cu toate aceste eforturi de interpretare convergentă, Convenția europeană şi jurisprudența Curții de la Strasbourg nu au dobândit forță juridică propriu-zisă în dreptul comunitar. Curtea de la Luxembourg a conferit Convenției europene a drepturilor omului o interpretare autonomă şi a asigurat drepturilor garantate de aceasta o „protecție prin ricoşeu", adică doar în situațiile care țineau de aplicarea dreptului comunitar. De aceea, teoretic, puteau interveni divergențe de interpretare[2]. Dar, deşi formal Convenția nu era obligatorie pentru Curtea de la Luxembourg, aceasta nu a ignorat interpretarea şi aplicarea Convenției de către Curtea de la Strasbourg, mai ales că unele noțiuni ale Convenției au primit un sens şi o interpretare autonomă din partea acesteia. În plus, Curtea de la Luxembourg a dedus unele drepturi fundamentale ce nu sunt prevăzute de Convenție: libertatea activității economice, dreptul de a exporta, dreptul la regrupare familială[3]. De asemenea, în jurisprudența sa, Curtea de la Luxembourg s-a referit şi direct la jurisprudența Curții de la Strasbourg, adoptând interpretarea acesteia[4]. Curtea de Justiție a acceptat, în unele cazuri, faptul că ocupă o „poziție subordonată" Curții de la Strasbourg în materia drepturilor fundamentale, deşi, uneori, protecția acordată de jurisprudența sa este mai avansată decât cea a Curții Europene[5].

Cele două jurisprudențe au „comunicat" în mod special pe terenul protecției împotriva discriminărilor, principiu deosebit de important atât în dreptul comunitar şi cel al Uniunii Europene, cât şi în dreptul Consiliului Europei, dar şi al altor drepturi, cum ar fi dreptul de proprietate sau libertatea de exprimare. De cele mai multe ori, pozițiile celor două instanțe europene sunt convergente, mai ales în privința măsurilor economico-sociale luate de state (contribuții sociale legate de criteriul vârstei de pensionare, dreptul de pensionare al cadrelor didactice etc.). Uneori, mai ales în materia principiului

[1] A se vedea: J.-F. Renucci, *op. cit.*, 1999, p. 278-296; F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 142; C. Gauthier, S. Platon, D. Szymczak, *op. cit.*, p. 37.

[2] A se vedea F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 143.

[3] A se vedea J.-F. Renucci, *op. cit.*, 1999, p. 284.

[4] De exemplu, CJCE, C-185/95, cauza *Baustahlgewebe Gmbh c. Comisiei* (1995).

[5] D. Martin, *Strasbourg, Luxembourg et la discrimination: influences croisées ou jurisprudences sous influence?*, RTDH nr. 69 din ianuarie 2007, p. 108.

nondiscriminării, cele două instanțe se situează pe poziții divergente, dreptul Uniunii oferind o protecție mai extinsă împotriva discriminărilor decât Curtea Europeană[1].

Cea mai importantă hotărâre a Curții de Justiție în materia drepturilor fundamentale rămâne *Kadi şi Al Barakaat* din 3 septembrie 2008, în care Curtea a anulat măsuri stabilite în virtutea aplicării de către Comunitățile Europene, la acea vreme, a unei Rezoluții a Consiliului de Securitate al ONU. Motivul anulării a fost violarea, prin respectivele măsuri, drepturilor omului aşa cum sunt protejate de ordinea juridică a Comunităților Europene. Hotărârea *Kadi* este importantă şi pentru conturarea relației dintre dreptul Uniunii Europene şi dreptul internațional general, pe terenul protecției internaționale a drepturilor omului[2]. Deşi este expresia unei puternice protecții a drepturilor omului în UE, hotărârea Curții de Justiție a fost criticată pentru îndepărtarea de la atitudinea anterioară a instanței europene, de aliniere conformistă cu dreptul ONU.

§4. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene – de la Tratatul de la Nisa la Tratatul de la Lisabona

4.1. Adoptarea şi natura juridică inițială a Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene

Toate aceste evoluții legale şi jurisprudențiale au generat ideea „codificării" concepției Uniunii Europene despre drepturile omului într-un document unic, care să valorifice atât tradițiile statelor membre, cât şi experiența anterioară a organizației. Pe lângă motive de ordin tehnic şi juridic (de exemplu, evitarea unor eventuale contradicții între jurisprudențele Curților de la Luxembourg şi Strasbourg în materia ocrotirii unor drepturi), la baza ideii de a se elabora un catalog de drepturi propriu Uniunii au stat şi considerente de ordin politic şi filozofic: Europa, în esența ei, este în plină transformare. De la ideea unei piețe comune şi a unei uniuni economice şi monetare, Uniunea Europeană a ajuns astăzi la ideea unei comunități politice şi de valori fundamentale, iar atribuțiile sale au fost extinse la activități regaliene prin excelență: justiție, poliție, politică externă, dincolo deci de simplele activități de gestiune economică. În plus, inevitabila extindere a Uniunii va aduce actori noi, ale căror tradiții şi preocupări în sfera drepturilor omului nu coincid întru totul cu cele ale Europei Occidentale.

Aceştia au fost câțiva dintre factorii care au stat la baza elaborării **Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene**. La 3-4 iunie 1999, la Köln, Summit-ul european a formulat principiile directoare ale noului document, iar la Tampere, în acelaşi an, a fost precizată procedura elaborării Cartei.

Carta a fost elaborată de un organism creat de Consiliul European, organism nou şi, în acelaşi timp, original. Organismul – denumit **convenție** – era alcătuit din: reprezentanți ai şefilor de stat şi de guvern, un reprezentant al preşedintelui Comisiei

---

[1] *Idem*, p. 133. A se vedea şi art. 21 § 1 din Carta Drepturilor Fundamentale a UE, care prevede că: „Se interzice discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, naşterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală".

[2] A se vedea, pentru amănunte, G. de Burca, *The European Court of Justice and the International Legal Order After Kadi*, în Harvard International Law Journal, vol. 51, nr. 1/2010, disponibil la http://www.harvardilj.org/wp-content/uploads/2010/09/HILJ_51-1_deBurca.pdf.

Europene, 16 membri ai Parlamentului European şi 30 de membri ai parlamentelor naționale. În plus, au existat patru observatori: doi reprezentanți ai Curții de Justiție şi doi reprezentanți ai Consiliului Europei, din care unul din partea Curții Europene a Drepturilor Omului. Originalitatea noului organism era dată de compoziția sa mixtă: reprezentanți ai instituțiilor europene şi ai celor naționale, precum şi reprezentanți ai structurilor executive şi parlamentare. Nu a fost stabilită nicio ierarhie între aceste categorii. În procesul de elaborare a Cartei, Convenția a apelat şi la consultarea altor instituții europene (Consiliul economic şi social, Comitetul regiunilor, Mediatorul), precum şi a unor reprezentanți ai societății civile: sindicatele, organizațiile de femei etc.

Carta a fost adoptată de către Consiliul European la Summit-ul de la Nisa, din 7 decembrie 2000, ca acord interinstituțional (declarație comună a Parlamentului european, a Consiliului Uniunii şi a Comisiei Europene).

Încă de la lansarea ideii elaborării acestui document, s-a pus problema naturii sale. Este Carta un document cu forță juridică? Din punct de vedere juridic, Carta este un acord interinstituțional, iar din punct de vedere politic, este un text de referință. Unde are loc, între aceste coordonate fundamentale, o forță de constrângere a acestui document?

Cum Carta nu este un tratat, problema forței sale juridice pare rezolvată: ea nu va putea avea forță obligatorie decât dacă va fi introdusă într-un tratat sau i se va recunoaşte valoarea juridică. La momentul adoptării, s-au fixat două date-reper: 2001 pentru stabilirea statutului Cartei şi 2004 pentru modificarea tratatelor de bază în sensul introducerii Cartei în cadrul acestora. Până la data finală avută în vedere la acel moment – 2004 – au fost deschise trei căi de valorificare a Cartei ca având forță obligatorie:

– calea diplomatică, prin decizia de a o integra într-un tratat;

– calea constituțională, prin revizuirea radicală a tratatelor şi adoptarea unei Constituții europene al cărei preambul să fie tocmai Carta;

– calea jurisprudențială, printr-o acumulare de referiri la textul Cartei în hotărârile Curții de Justiție a Comunităților Europene.

La 17-18 iunie 2004 a fost adoptat, de către Consiliul European, **Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa**, tratat ce a integrat inițial textul Cartei Drepturilor Fundamentale, conferind o nouă dimensiune Uniunii Europene. Tratatul trebuie semnat de şefii de stat şi de guvern ai statelor membre (până în octombrie-noiembrie 2004) şi apoi ratificat de toate statele membre, în conformitate cu prevederile lor constituționale (prin aprobare parlamentară şi/sau prin referendum). Integrarea Cartei drepturilor fundamentale în tratatul privind Constituția europeană a însemnat un prim pas înainte în recunoaşterea valorii sale juridice, însă eşecul Tratatului a pus problema unei reevaluări a poziției statelor membre ale Uniunii față de integrarea propusă de Tratat. Această reevaluare a avut loc prin adoptarea Tratatului de la Lisabona, în decembrie 2007, care a conferit Cartei statutul convențional preconizat de autorii săi.

Un prim pas îndrăzneț spre incorporarea ordinii juridice comunitare în sistemul de protecție a drepturilor prevăzut de Convenția europeană a drepturilor omului a fost făcut de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în cauza *Bosphorus Airways c. Irlandei* (2005). Datorită importanței sale, vom detalia aspectele de fapt şi de drept ale acestei hotărâri a Marii Camere a instanței de la Strasbourg. Reclamanta, o companie înregistrată în Turcia, a închiriat un avion de la liniile aeriene iugoslave. În mai 1993, avionul a fost confiscat de autoritățile irlandeze, în temeiul unui Regulament al Consiliului Comunităților Europene (990/93) care, la rândul său, urmărea implementarea regimului

sancționator impus de Consiliul de Securitate al ONU prin Rezoluția nr. 820 (1993) privind embargoul împotriva fostei Iugoslavii.

Dincolo de aspectele de fond legate de violarea sau nu a dreptului de proprietate prevăzut de art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului, hotărârea Curții Europene este deosebit de importantă pentru recunoașterea competenței sale de a controla măsuri ale autorităților naționale care pun în practică acte ale dreptului comunitar. Curtea a subliniat însă, că orice măsuri ale statelor luate în conformitate cu alte obligații asumate pe plan internațional sunt justificate atâta vreme cât organizațiile respective sunt considerate a proteja drepturile omului, atât cu privire la garanțiile materiale oferite, cât și la mecanismele de control al acestei protecții, într-un mod care poate fi considerat **cel puțin echivalent** cu cel prevăzut de Convenție. Curtea a mai precizat că prin „echivalent" înțelege „comparabil": orice exigență ca protecția drepturilor omului de către organizația respectivă să fie „identică" ar putea fi contrară interesului cooperării internaționale.

Așadar, dacă o astfel de protecție echivalentă este considerată a fi asigurată de către organizația în chestiune, va funcționa prezumția că statul în cauză nu și-a încălcat obligațiile asumate prin Convenție, atunci când nu face altceva decât implementează obligații juridice care decurg din calitatea sa de membru al acelei organizații. După o analiză detaliată a protecției drepturilor omului în dreptul comunitar, Curtea Europeană a statuat că aceasta „poate fi considerată ca fiind la vremea respectivă, ca „echivalentă" cu cea a sistemului Convenției", acordând, așadar, Irlandei, prezumția că nu și-a încălcat obligațiile asumate prin Convenție.

Trebuie remarcat că instanța europeană a utilizat, în această hotărâre un criteriu special pentru a determina angajarea răspunderii statelor: aceasta nu va fi angajată „dacă un stat nu face altceva decât implementează obligații juridice" internaționale. Altfel spus, **criteriul puterii de apreciere** este hotărâtor în această privință: dacă statul beneficiază de o asemenea putere de apreciere în executarea obligației sale internaționale, atunci rămâne responsabil de actele sale privind respectarea Convenției europene. Pentru obligațiile izvorâte din dreptul comunitar, Curtea a creat o „imunitate" din acest punct de vedere[1].

De asemenea, trebuie subliniat că este vorba de o prezumție relativă (refragabilă), care poate fi răsturnată de proba contrarie a inexistenței unei protecții echivalente. O altă condiție de aplicare a acestei prezumții este ca măsurile interne să nu provină din aplicarea directă a dreptului primar al Uniunii, care nu este supus controlului jurisdicțional al Curții de Justiție. Un exemplu de neaplicare a prezumției de echivalență este hotărârea *Michaud c. Franței* (2012), în care Curtea de la Strasbourg a constatat că nu se aplică prezumția „protecției echivalente" în cazul aplicării de către statul pârât a unei directive privind spălarea banilor, deoarece instanța națională supremă în cauză (Consiliul de Stat) nu a sesizat Curtea de Justiție cu o trimitere preliminară, așadar, nu au fost asigurate toate mijloacele de protecție a drepturilor ce decurg din dreptul Uniunii.

De la adoptarea sa, au fost făcuți și alți pași meniți a conferi Cartei un rol deosebit în cadrul dreptului și instituțiilor comunitare. În anul 2001, Comisia Europeană a decis că orice propunere legislativă și orice act de reglementare va face obiectul, încă din timpul elaborării sale potrivit procedurilor obișnuite, unui control *a priori* de compatibilitate cu Carta. Consiliul Uniunii a recunoscut indirect importanța Cartei, făcând referire la

[1] A se vedea și F. KAUF-GAZIN, *L'arrêt Bosphorus de la Cour européenne des droits de l'homme: quand le juge de Strasbourg pallie le retard du constituant de l'Union Européenne en matière de protection des droits fondamentaux*, în EDL nr. 17, septembrie 2005.

ea alături de Convenția europeană, în preambulul Directivei 2003/86 privind dreptul la reunire familială.

În 2001, Carta a servit ca instrument de interpretare Curții de Justiție de la Luxembourg (în cauza *Broadcasting, Entertainment, Conema and Theatre Union c. Secretary of State of Trade and Industry*) şi a fost de numeroase ori invocată în litigiile aduse în fața Curții.

În 2006, Carta a fost menționată pentru prima oară, cu recunoaşterea importanței ei pentru dreptul comunitar, într-o hotărâre a Curții de Justiție – *Parlamentul European c. Consiliul Uniunii Europene* (2006). Cauza privea aceeaşi directivă – 2003/86 –, iar Curtea de la Luxembourg, recunoscând o largă marjă de apreciere a statelor privind acordarea dreptului la reunire familială, realizează şi o „recunoaştere simbolică"[1] a rolului acestui document: „dacă această Cartă nu constituie un instrument juridic cu forță de constrângere, legiuitorul comunitar a înțeles totuşi să îi recunoască importanța, afirmând, în considerentul (2) din Directivă, că aceasta din urmă respectă principiile recunoscute de art. 8 din Convenție, dar şi de către Cartă". În aceeaşi hotărâre, Curtea arată şi opinia sa asupra legăturii dintre Cartă şi Convenția europeană: „obiectivul principal al Cartei (...) este de a reafirma drepturile care rezultă în special din tradițiile constituționale şi din obligațiile internaționale comune ale statelor membre, din Tratatul asupra Uniunii Europene şi din tratatele comunitare, din Convenția europeană a drepturilor omului, din Cartele sociale adoptate de Comunitate şi de Consiliul Europei, ca şi din jurisprudența Curții (...) şi a Curții Europene a Drepturilor Omului".

Actualmente, Carta este a devenit parte a „dreptului Uniunii Europene", astfel cum este definit de Tratatul de la Lisabona (TFUE).

În privința relației dintre Carta Drepturilor Fundamentale şi Convenția europeană, trebuie precizat că cele două instrumente juridice comunică pe terenul restricțiilor permise în privința drepturilor garantate. Astfel, pe de-o parte, Carta Drepturilor Fundamentale preia, în art. 52 § 1, condițiile prevăzute de Convenție pentru limitarea drepturilor condiționale: „Orice restrângere a exercițiului drepturilor şi libertăților recunoscute prin prezenta cartă trebuie să fie prevăzută de lege şi să respecte substanța acestor drepturi şi libertăți. Prin respectarea principiului proporționalității, pot fi impuse restrângeri numai în cazul în care acestea sunt necesare şi numai dacă răspund efectiv obiectivelor de interes general recunoscute de Uniune sau necesității protejării drepturilor şi libertăților celorlalți", cu excepția drepturilor prevăzute de tratate, care pot fi limitate în condițiile prevăzute de acestea din urmă. În privința drepturilor prevăzute de Cartă care se regăsesc şi în textul Convenției europene, potrivit art. 52 § 3, „înțelesul şi întinderea lor sunt aceleaşi ca şi cele prevăzute de convenția menționată. Această dispoziție nu împiedică dreptul Uniunii să confere o protecție mai largă".

4.2. Conținutul şi structura Cartei Drepturilor Fundamentale

Carta conține o serie de principii generale, care privesc, în primul rând, câmpul său de aplicare, autonomia sa, limitările aduse drepturilor. Cât priveşte catalogul drepturilor, documentul reafirmă drepturile clasice: demnitatea umană, libertățile, egalitatea, justiția, conținând însă un bogat catalog de drepturi sociale: dreptul la muncă, la securitate socială, la ajutor social, la grevă ş.a. Unele drepturi din versiunea adaptată a Cartei

[1] H. Brodier, *Premier visa pour la Charte des droits fondamentaux de l'Union europeenne dans l'arret de la CJCE validant la directive relative au droit au regroupement familial*, în EDL nr. 21, septembrie 2006, p. 15.

(decembrie 2007), sunt rezultatul unor dezvoltări relativ recente: interzicerea clonării umane, interzicerea discriminării pe criteriul handicapului, vârstei şi orientării sexuale, drepturile persoanelor vârstnice.

Potrivit Tratatului de la Lisabona, aceste drepturi se aplică însă la nivel național, doar atunci când raporturile juridice respective intră sub incidența dreptului Uniunii. Ea nu creează vreo competență în plus pentru Uniune, nu autorizează Uniunea să legifereze în materia drepturilor omului, ci are ca scop evitarea încălcărilor drepturilor menționate de către legislația adoptată de organele Uniunii în cadrul competențelor lor definite de tratate[1].

4.3. Prevederi în materia drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană din Tratatul de la Lisabona

Potrivit art. 6 din Tratatul de la Lisabona, Uniunea recunoaşte drepturile, libertățile şi principiile prevăzute în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene din 7 decembrie 2000, astfel cum a fost adaptată la 12 decembrie 2007, la Strasbourg, care are aceeaşi valoare juridică cu cea a tratatelor. Cu toate acestea, „dispozițiile cuprinse în Cartă nu extind în niciun fel competențele Uniunii astfel cum sunt definite în tratate". Articolul 51 § 1 mai prevede că dispozițiile Cartei se adresează statelor membre „doar atunci când acestea pun în aplicare dreptul Uniunii". Această prevedere nu ar putea fi interpretată ca excluzând aplicarea Cartei față de dreptul național, interpretare confirmată şi de Curtea de Justiție a Uniunii Europene[2].

În plus, Tratatul reafirmă principiul protecției drepturilor omului ca principiu fundamental al Uniunii: „Drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, şi astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii" (art. 6 § 3).

Intrarea în vigoare a acestor prevederi înseamnă posibilitatea invocării lor în fața Curții de Justiție, a Tribunalului, precum şi în fața instanțelor naționale ale statelor membre, permițând exercitarea unui control consolidat, pe un dublu nivel, al respectului drepturilor fundamentale[3].

Dezbaterea privind aderarea Uniunii Europene la Convenția europeană a drepturilor omului a fost lansată acum aproape 40 de ani. În 1979, Comisia Europeană a adoptat un Memorandum asupra aderării Comunităților Europene la Convenția europeană a drepturilor omului[4] care, scoțând în evidență scopurile economice ale comunităților, sublinia importanța protecției drepturilor omului şi, pentru demersul de aderare, semnala posibilele dificultăți şi propunea soluții (de exemplu, sugera ca dreptul de acces individual la Curtea Europeană a Drepturilor Omului să nu fie acordat imediat, ci să existe o perioadă de tranziție în această privință).

---

[1] A se vedea şi F. Sudre, *op. cit.*, 2008, p. 159-160.

[2] A se vedea A. Rosas, L. Armati, *EU Constitutional Law. An Introduction*, Oxford, Hart Publishing, 2010, p. 150. A se vedea şi M. Mazilu-Babel, *Triada curților şi protecția drepturilor şi a libertăților fundamentale într-o Uniune Europeană a Cetățenilor. Luxembourg-Strasbourg-Bucureşti*, în RRDE nr. 5/2011, p. 102 şi urm.

[3] A se vedea C. Philip, *La Constitution européenne*, PUF, Paris, 2004, p. 47.

[4] *Bulletin of the European Communities, Supplement* 2/79, COM (79) final, part I, §7. A se vedea şi https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4f492c0f-54e4-42eb-9a37-141d3e5a1965/language-en.

Această propunere a Comisiei nu a găsit ecou în rândul instituțiilor comunitare şi abia în 1994, ca urmare a unei noi propuneri a Comisiei din 1990, Curtea de Justiție a emis Avizul nr. 2/94, declarându-se împotriva unei astfel de aderări, deoarece nu i-a găsit un fundament juridic în dreptul comunitar atunci în vigoare.

În procesul de adoptare a Tratatului constituțional, au fost redeschise dezbaterile despre aderare, iar Tratatul de la Lisabona preia dispozițiile relevante ale tratatului eşuat în 2005, într-o formulare aproape imperativă: „Uniunea aderă la Convenția europeană de protecție a drepturilor omului şi a libertăților fundamentale" – art. 2 § 2 din Tratat. Acordarea personalității juridice Uniunii a făcut posibilă începerea discuțiilor concrete despre aderare. Argumentul major în favoarea acestui act fără precedent a fost acela că „va permite consolidarea şi mai mare a protecției drepturilor omului în Europa, supunând sistemul juridic european unui control extern independent".

În plus, art. 59 § 2 din Convenție, introdus prin Protocolul nr. 14, conține prevederea expresă care permite Uniunii Europene aderarea la Convenție.

Acordul de principiu asupra aderării fiind exprimat, rămâne ca cele două părți să stabilească detaliile concrete, într-un acord de aderare care, potrivit Protocolului nr. 6 la Tratatul de la Lisabona, trebuie să reflecte necesitatea de a păstra caracteristicile specifice ale Uniunii şi ale dreptului acesteia, în special în privința modalităților particulare a eventualei participări a Uniunii la instanțele de control al Convenției europene şi a mecanismelor necesare pentru a garanta că recursurile introduse de statele nemembre ale Uniunii şi recursurile individuale vor fi îndreptate împotriva statelor membre şi/sau Uniunii, după caz[1].

Deoarece, potrivit art. 6 § 2 din Tratat, această aderare nu poate schimba competențele Uniunii, aşa cum sunt definite în tratate, Protocolul nr. 5 la Tratat prevede că actul de aderare trebuie să garanteze faptul că aceasta nu afectează nici competențele Uniunii, nici atribuțiile instituțiilor sale. De asemenea, acest act mai trebuie să garanteze că niciuna din dispozițiile sale nu va afecta situația particulară a statelor membre ale Uniunii Europene în raport cu Convenția europeană. Având în vedere importanța sa în acest context, acordul de aderare va trebui să obțină unanimitatea membrilor Consiliului european, precum şi aprobarea Parlamentului european. Din partea Consiliului Europei, actul de aderare va trebui ratificat de toate statele părți la Convenția europeană[2].

În anul 2013 a fost adoptată o primă versiune a acordului de aderare a Uniunii la Convenția europeană, care prevedea un mecanism special privind plângerile împotriva actelor şi faptelor ce ar putea antrena răspunderea Uniunii pentru încălcarea drepturilor prevăzute de Convenție[3]. Acordul de aderare prevedea şi modul în care Uniunea va participa cu drept de vot în cadrul Comitetului de Miniştri al Consiliului Europei, şi anume în toate sesiunile în care acesta ia decizii referitoare la Convenție sau la Curte. De asemenea, Curtea de la Luxemburg participa, sub forma unei „implicări prealabile", la procedura din fața Curții Europene[4].

---

[1] A se vedea şi C. Gauthier, S. Platon. D. Szymczak, *op. cit.*, p. 423 şi urm.

[2] A. Tizzano, *Quelques reflexions sur les rapports entre les cours européennes dans la perspective de l'adhésion de l'Union à la CEDH*, în Revue trimestrielle du droit européen nr. 1/2011, p. 9, nota (1).

[3] A se vedea B. Selejan-Guțan, *Aderarea Uniunii Europene la Convenția Europeană a Drepturilor Omului – implicații şi provocări*. în R. Bercea (ed.), *Mai este Curtea Europeană a Drepturilor Omului un mecanism judiciar eficient?*, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2013.

[4] Din punctul de vedere al epuizării căilor de recurs interne, implicarea prealabilă însemna că: atunci când un reclamant contesta un act al unei instituții a Uniunii Europene, acesta trebuia să se adreseze întâi Tribunalului Uniunii Europene, care este competent în primă instanță să judece recursurile în anulare

La 18 decembrie 2014, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a pronunțat *Opinia 2/13 cu privire la proiectul de acord privind aderarea Uniunii Europene la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.* În acest aviz, Curtea de Justiție a respins, practic, versiunea adoptată a acordului, care nu a mai putut intra în vigoare. Principalele motive pentru care Curtea de la Luxembourg s-a opus acordului, în forma respectivă, au fost:

a) „abordarea reținută în proiectul de acord, care constă în a asimila Uniunea cu un stat și a-i rezerva acesteia un rol întru totul identic cu cel al oricărei alte părți contractante, nu ține seama tocmai de natura intrinsecă a Uniunii";

b) potențiala încălcare a art. 344 TFUE, în privința competenței exclusive a Curții de Justiție de a soluționa orice litigiu dintre statele membre, precum și dintre acestea și Uniune: „faptul că, potrivit proiectului de acord, procedurile desfășurate în fața Curții nu trebuie să fie considerate moduri de soluționare a diferendelor la care părțile contractante au renunțat în sensul Convenției europene nu poate fi suficient pentru păstrarea competenței exclusive a Curții";

c) proiectul de acord ar fi limitat competența Curții de Justiție de a se pronunța cu privire la o problemă de interpretare a dreptului derivat;

d) proiectul de acord dădea posibilitatea Convenției europene de a se pronunța inclusiv cu probleme derivate din aplicarea politicii externe și de securitate comună (PESC), domeniu care este exclus de la controlul jurisdicțional realizat de Curtea de Justiție.

Această opinie privind incompatibilitatea acordului de aderare cu dispozițiile dreptului Uniunii a dus la blocarea procesului de aderare, iar, în prezent, se poartă negocieri pentru adoptarea unui nou acord de aderare care să îndeplinească toate cerințele impuse de Curtea de Justiție.

4.4. Agenția Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene

Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) este un nou organism, înființat prin Regulamentul (EC) nr. 168/2007 din 15 februarie 2007 și are la bază fostul **Centru European de Monitorizare privind Rasismul și Xenofobia.** Agenția, cu sediul la Viena, a devenit funcțională pe obiectul de competență al fostului Centru – rasismul și xenofobia – la 1 martie 2007, iar în privința spectrului mai larg al drepturilor fundamentale, și-a dezvoltat treptat nivelul de cunoștințe și experiență pentru a realiza programe în domeniu. Agenția este condusă de un Consiliu Managerial, de un Consiliu Executiv, un Comitet Științific și de un Director[1].

introduse de particulari; atunci când reclamantul contesta o măsură națională fondată pe dreptul Uniunii, el trebuia să epuizeze doar căile de recurs ale dreptului național. Cu toate acestea, dacă Curtea de Justiție a Uniunii Europene nu a avut ocazia să examineze compatibilitatea dispozițiilor relevante ale dreptului Uniunii cu Convenția europeană a drepturilor Omului, ea urma să fie implicată prealabil, adică sesizată după introducerea plângerii, dar înainte de pronunțarea Curții Europene a Drepturilor Omului.

[1] A se vedea, pentru amănunte, website-ul instituției: http://fra.europa.eu. A se vedea și O. DE SCHUTTER, PH. ALSTON, *Addressing the Challenges Confronting the EU Fundamental Rights Agency*, în PH. ALSTON, O. DE SCHUTTER, *Monitoring Fundamental Rights in the EU. The Contribution of the Fundamental Rights Agency*, Hart Publishing, Oxford-Portland, Oregon, 2005.

Capitolul II. Protecția drepturilor omului în cadrul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE)

Organizația pentru Securitate şi Cooperare în Europa (fosta Conferință pentru Securitate şi Cooperare în Europa – CSCE) este o organizație politică ce are ca principal scop asigurarea păcii şi securității la nivel regional european[1]. Unul din principalele domenii de acțiune în acest cadru larg al organizației este aşa-numita **dimensiune umană**, adică protecția drepturilor fundamentale, precum şi „stabilirea contactelor umane şi alte probleme cu caracter umanitar"[2]. Dimensiunea umană a OSCE îşi are originea în principiul VII enunțat în **Actul Final de la Helsinki** (1975), care se referă la respectul drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv libertatea de gândire, conştiință, religie şi credință. Problematica drepturilor omului face obiectul Coşului III privind cooperarea în domeniul umanitar şi în alte domenii. Angajamentele specifice asumate în acest domeniu sunt: stabilirea de contacte umane; informarea; cooperarea şi schimburile în domeniul culturii; cooperarea şi schimburile în domeniul educației.

În cadrul OSCE, măsurile privind protecția drepturilor omului au devenit un element constitutiv al păcii şi securității internaționale. Dezvoltările ulterioare Actului Final de la Helsinki, din cadrul reuniunilor de la Belgrad, Madrid şi Viena, au dus, pe de o parte, la reafirmarea acestor principii, iar, pe de altă parte, la consolidarea lor prin crearea unui mecanism de schimb de informații şi discuții între state, în cazul în care se constată existența unor situații de încălcare a angajamentelor asumate în domeniul drepturilor omului. Reuniuni speciale privind drepturile omului au avut loc la Ottawa (1985) şi la Berna (1986).

O conferință specială privind „dimensiunea umană" a CSCE a avut loc, în trei etape (Paris, Copenhaga şi Moscova), între 1989 şi 1991. În cadrul reuniunii de la Copenhaga din 1990, au fost reafirmate principiile democrației şi statului de drept ca fundament al respectării drepturilor omului, alături de drepturi fundamentale ca: dreptul de întrunire paşnică, dreptul la un recurs efectiv împotriva unor violări ale unor drepturi, protecția minorităților naționale, protecția libertății de exprimare, protecția împotriva torturii etc. Documentul adoptat în cadrul reuniunii de la Moscova (1991) a prevăzut, printre mecanismele de supraveghere a respectării drepturilor omului, posibilitatea trimiterii de experți şi raportori în țările unde se presupune că ar exista violări grave ale acestor drepturi. Mai mult, acelaşi document a recunoscut că angajamentele statelor în materia dimensiunii umane sunt „probleme de interes direct şi legitim al tuturor statelor participante şi nu aparțin exclusiv afacerilor interne al statului interesat".

---

[1] M.A. Martin Estebanez, *The OSCE and Human Rights*, în R. Hanski, M. Suksi, *op. cit.*, p. 329-350; a se vedea şi F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 156-158.

[2] Documentul final de la Viena (1989).

Carta de la Paris pentru o Nouă Europă[1], adoptată în cadrul reuniunii din 1990 a acordat un loc deosebit dimensiunii umane în general şi protecției drepturilor omului în special.

După reuniunea de la Helsinki din 1992, preocuparea organizației în acest domeniu s-a transpus din planul stabilirii de standarde în cel al monitorizării implementării angajamentelor existente. S-a ajuns, astfel, ca OSCE să asigure unul din cele mai extinse şi profunde sisteme de standarde internaționale în domeniul protecției drepturilor omului[2]. Deşi documentele OSCE nu cuprind cataloage de drepturi şi nu impun obligații juridice statelor participante, ele determină o linie programatică ce reprezintă un instrument politic eficient. De altfel, multe dintre statele participante au introdus în dreptul lor intern unele din standardele impuse de OSCE, ceea ce le-a conferit acestora, indirect, şi forța juridică necesară.

Din cadrul preocupărilor concrete ale OSCE, menționăm domeniul drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale. Astfel, în 1992, a fost înființată instituția **Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale**, ca instrument al asigurării securității prin constatarea şi avertizarea, într-un stadiu cât mai incipient, asupra situațiilor de încălcare a acestor drepturi care ar putea duce la conflicte în zona OSCE.

Un alt organ al OSCE specializat în materia drepturilor omului este **Biroul instituțiilor democratice şi al drepturilor omului**, inițial denumit **Biroul Alegerilor Libere**, creat prin Carta de la Paris pentru o nouă Europă. Biroul are rolul de a facilita contactele şi schimbul de informații asupra alegerilor în statele participante. Sediul Biroului este la Varşovia.

Atribuțiile Biroului sunt:

a) de a primi informații asupra datelor, procedurilor şi rezultatelor oficiale ale alegerilor naționale organizate în statele participante;

b) de a întocmi rapoarte de observare a alegerilor şi de a furniza, ca cerere, informațiile şi rapoartele guvernelor, parlamentelor şi organizațiilor interesate;

c) de a facilita contactele între guverne, parlamente, organizații care doresc să supravegheze organizarea alegerilor şi autoritățile competente ale statelor în care urmează să aibă loc alegeri;

d) să organizeze, la cererea statelor participante, seminarii sau alte întâlniri privind procedurile electorale şi instituțiile democratice.

Prin Documentul reuniunii de la Praga (1992), denumirea biroului s-a schimbat, el devenind **Biroul instituțiilor democratice şi al drepturilor omului**, dobândind şi unele atribuții suplimentare, cum ar fi:

a) să devină un cadru instituțional pentru schimbul de informații asupra asistenței tehnice şi competențelor disponibile, ca şi asupra programelor naționale şi internaționale menite să sprijine noile democrații în dezvoltarea instituțională;

b) dezvoltarea cooperării cu Consiliul Europei, în scopul utilizării bazei de date a acestuia cu privire la aceste resurse şi servicii[3];

---

[1] M. Of. nr. 181 din 9 septembrie 1991.

[2] A se vedea M.A. Martin Estebanez, *op. cit.*, p. 337.

[3] A se vedea şi *Cooperation with the OSCE: follow-up to the joint meeting between the Committee of Ministers and the Permanent Council of the OSCE* (Strasbourg, 18 aprilie 2005).

c) stabilirea de legături cu OG-uri active în domeniul dezvoltării instituțiilor democratice;
d) facilitarea cooperării în materia educației în domeniul instituțiilor democratice.

Aşadar, deşi sistemul instituit de OSCE este, prin excelență, politic, iar actele ce formează „dimensiunea umană" nu sunt tratate, acestea „manifestă voința statelor participante de a se obliga moral şi politic"[1] şi de a se angaja în vederea garantării exercițiului efectiv al drepturilor omului[2]. Unii autori vorbesc chiar, în această privință, de formarea unei cutume internaționale în materia protecției drepturilor omului, al cărei element subiectiv – *opinio iuris* – se regăseşte în semnarea acestor documente[3].

[1] F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 158.
[2] A se vedea Documentul de la Viena, p. 12.
[3] A se vedea F. Sudre, *op. cit.*, 2003, p. 158.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ANEXA 1

§1. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[1] și protocoalele sale

amendată[2] de Protocoalele 11 şi 14

Guvernele semnatare, membre ale Consiliului Europei,

Luând în considerare Declarația Universală a Drepturilor Omului, proclamată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948:

Considerând că această declarație urmăreşte să asigure recunoaşterea şi aplicarea universală şi efectivă a drepturilor pe care ea le enunță;

Considerând că scopul Consiliului Europei este acela de a realiza o uniune mai strânsă între membrii săi şi că unul dintre mijloacele pentru a atinge acest scop este apărarea şi dezvoltarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale;

Reafirmând ataşamentul lor profund față de aceste libertăți fundamentale care constituie temelia însăşi a justiției şi a păcii în lume şi a căror menținere se bazează în mod esențial, pe de o parte, pe un regim politic cu adevărat democratic, iar, pe de altă parte, pe o concepție comună şi un respect comun al drepturilor omului din care acestea decurg;

Hotărâte, în calitatea lor de guverne ale statelor europene animate de acelaşi spirit şi având un patrimoniu comun de idealuri şi de tradiții politice, de respect al libertății şi de preeminență a drepturilor, să ia primele măsuri menite să asigure garantarea colectivă a anumitor drepturi enunțate în Declarația Universală[3]*,*

Au convenit asupra celor ce urmează:

Art. 1. Obligația de a respecta drepturile omului

Înaltele Părți Contractante recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile şi libertățile definite în Titlul I al prezentei Convenții.

---

[1] Ratificată prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

[2] Textul Convenției este prezentat aşa cum a fost amendat în conformitate cu dispozițiile Protocolului nr. 14 (STE nr. 194) începând cu intrarea acestuia în vigoare la data de 1 iunie 2010. Textul Convenției fusese amendat anterior în conformitate cu dispozițiile Protocolului nr. 3 (STE nr. 45), intrat în vigoare la 21 septembrie 1970, ale Protocolului nr. 5 (STE nr. 55), intrat în vigoare la 20 decembrie 1971 şi ale Protocolului nr. 8 (STE nr. 118), intrat în vigoare la 1 ianuarie 1990. Textul Convenției conținea în plus textul Protocolului nr. 2 (STE nr. 44) care, potrivit art. 5 § 3, făcuse parte integrantă din Convenție de la intrarea sa în vigoare la data de 21 septembrie 1970. Toate dispozițiile amendate sau adăugate prin aceste Protocoale au fost înlocuite prin Protocolul nr. 11 (STE nr. 155), începând cu intrarea acestuia în vigoare la data de 1 noiembrie 1998. De la această dată, Protocolul nr. 9 (STE nr. 140), intrat în vigoare la data de 1 octombrie 1994, a fost abrogat, iar Protocolul nr. 10 (STE nr. 146) a rămas fără obiect.

Protocolul nr. 15 nu a intrat încă in vigoare. Acesta fost ratificat prin Legea nr. 157/2014 (M. Of. nr. 886 din 5 decembrie 2014).

[3] Potrivit art. 1 din Protocolul nr. 15, la finalul preambulului Convenției se adaugă un considerent nou, cu următorul cuprins: „Afirmând că Înaltelor Părți Contractante le revine responsabilitatea primară, conform principiului subsidiarității, de a garanta respectarea drepturilor şi libertăților definite în prezenta Convenție şi protocoalele la aceasta şi că, în acest sens, acestea beneficiază de o marjă de apreciere, sub controlul Curții Europene a Drepturilor Omului instituite prin prezenta Convenție".

Titlul I. Drepturi şi libertăți

Art. 2. Dreptul la viață

1. Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal în cazul în care infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;

b) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;

c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.

Art. 3. Interzicerea torturii

Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante.

Art. 4. Interzicerea sclaviei şi a muncii forțate

1. Nimeni nu poate fi ținut în sclavie sau în condiții de aservire.

2. Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie.

3. Nu se consideră „muncă forțată sau obligatorie" în sensul prezentului articol:

a) orice muncă impusă în mod normal unei persoane supuse detenției în condițiile prevăzute de art. 5 din prezenta Convenție sau în timpul în care se află în libertate condiționată;

b) orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză să satisfacă serviciul militar din motive de conştiință, în țările în care acest lucru este recunoscut ca legitim, un alt serviciu în locul serviciului militar obligatoriu;

c) orice serviciu impus în situații de criză sau de calamități care amenință viața sau bunăstarea comunității;

d) orice muncă sau serviciu care face parte din obligațiile civice normale.

Art. 5. Dreptul la libertate şi siguranță

1. Orice persoană are dreptul la libertate şi siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri şi potrivit căilor legale:

a) dacă este deținut legal pe baza condamnării pronunțate de către un tribunal competent;

b) dacă a făcut obiectul unei arestări sau al unei dețineri legale pentru nesupunerea la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege;

c) dacă a fost arestat sau reținut în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a bănui că a săvârşit o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a-l împiedica să săvârşească o infracțiune sau să fugă după săvârşirea acesteia;

d) dacă este vorba despre detenția legală a unui minor, hotărâtă pentru educația sa sub supraveghere sau despre detenția sa legală, în scopul aducerii sale în fața autorității competente;

e) dacă este vorba de detenția legală a unei persoane susceptibile să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond;

f) dacă este vorba despre arestarea sau detenția legală a unei persoane pentru a o împiedica să pătrundă în mod ilegal pe un teritoriu sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.

2. Orice persoană arestată trebuie să fie informată, în termenul cel mai scurt şi într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale şi asupra oricărei acuzații aduse împotriva sa;

3. Orice persoană arestată sau deținută, în condițiile prevăzute de § 1 lit. c) din prezentul articol, trebuie adusă de îndată în fața unui judecător sau a altui magistrat împuternicit prin lege cu exercitarea atribuțiilor judiciare şi are dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în cursul procedurii. Punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea persoanei în cauză la audiere.

4. Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestare sau deținere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității deținerii sale și să dispună eliberarea sa dacă deținerea este ilegală.

5. Orice persoană care este victima unei arestări sau a unei deținere în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la reparații.

Art. 6. Dreptul la un proces echitabil

1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei sau publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților în proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță, atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

2. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.

3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;

b) să dispună de timpul și de facilitățile necesare pregătirii apărării sale;

c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

Art. 7. Nicio pedeapsă fără lege

1. Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul în care a fost săvârșită, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea care era aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii.

2. Prezentul articol nu va aduce atingere judecării și pedepsirii unei persoane vinovate de o acțiune sau de o omisiune care, în momentul săvârșirii sale, era considerată infracțiune potrivit principiilor generale de drept recunoscute de națiunile civilizate.

Art. 8. Dreptul la respectarea vieții private și de familie

1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății, a moralei, ori protejarea drepturilor și a libertăților altora.

Art. 9. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie

1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

2. Libertatea de a-şi manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât celea prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor şi libertăților altora.

Art. 10. Libertatea de exprimare

1. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie şi libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice şi fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, cinematografie sau televiziune unui regim de autorizare.

2. Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri şi responsabilități poate fi supusă unor formalități, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea şi imparțialitatea puterii judecătoreşti.

Art. 11. Libertatea de întrunire şi asociere

1. Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire paşnică şi la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alții sindicate şi de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale.

2. Exercitarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei publice ori pentru protecția drepturilor şi libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat.

Art. 12. Dreptul la căsătorie

Începând cu vârsta stabilită prin lege, bărbatul şi femeia au dreptul de a se căsători şi de a întemeia o familie, conform legislației naționale ce reglementează exercitarea acestui drept.

Art. 13. Dreptul la un recurs efectiv

Orice persoană, ale cărei drepturi şi libertăți recunoscute de prezenta Convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar şi atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale.

Art. 14. Interzicerea discriminării

Exercitarea drepturilor şi libertăților recunoscute de prezenta Convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naştere sau orice altă situație.

Art. 15. Derogarea în caz de stare de urgență

1. În caz de război sau de alt pericol public ce amenință viața națiunii, orice Înaltă Parte Contractantă poate lua măsuri care derogă de la obligațiile prevăzute de prezenta convenție, în măsura strictă în care situația o cere şi cu condiția ca aceste măsuri să nu fie în contradicție cu alte obligații care decurg din dreptul internațional.

2. Dispoziția precedentă nu îngăduie nicio derogare de la art. 2, cu excepția cazului de deces rezultând din acte licite de război, şi nici de la art. 3, art. 4 §1 şi art. 7.

3. Orice Înaltă Parte Contractantă ce exercită acest drept de derogare îl informează pe Secretarul general al Consiliului Europei cu privire la măsurile luate şi la motivele care le-au determinat. Aceasta trebuie, de asemenea, să informeze pe Secretarul general al Consiliului Europei şi asupra datei la care aceste măsuri au încetat a fi în vigoare şi de la care dispozițiile Convenției devin din nou aplicabile.

Art. 16. Restricții ale activității politice a străinilor

Nicio dispoziție a art. 10, 11 și 14 nu poate fi considerată ca interzicând Înaltelor Părți Contractante să impună restrângeri activității politice a străinilor.

Art. 17. Interzicerea abuzului de drept

Nicio dispoziție din prezenta convenție nu poate fi interpretată ca implicând, pentru un stat, un grup sau un individ, un drept oarecare de a desfășura o activitate sau de a îndeplini un act ce urmărește distrugerea drepturilor sau a libertăților recunoscute de prezenta convenție sau de a aduce limitări mai ample acestor drepturi și libertăți decât acelea prevăzute de această Convenție.

Art. 18. Limitarea folosirilor restrângerilor drepturilor

Restricțiile care, potrivit prezentei Convenții, sunt aduse respectivelor drepturi și libertăți, nu pot fi aplicate decât în scopul pentru care ele au fost prevăzute.

Titlul II. Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Art. 19. Înființarea Curții

Pentru a asigura respectarea angajamentelor care decurg pentru Înaltele Părți Contractante din prezenta convenție și din protocoalele sale, se înființează o Curte Europeană a Drepturilor Omului, numită în continuare „Curtea". Aceasta va funcționa permanent.

Art. 20. Numărul judecătorilor

Curtea se compune dintr-un număr de judecători egal cu cel al Înaltelor Părți Contractante.

Art. 21. Condiții de exercitare a funcției

1. Judecătorii trebuie să se bucure de cea mai înaltă reputație morală și să întrunească condițiile cerute pentru exercitarea unor înalte funcții judiciare sau să fie jurişti având o competență recunoscută.

2.[1] Judecătorii își exercită mandatul cu titlu individual.

3. În cursul mandatului lor, judecătorii nu pot exercita nicio activitate incompatibilă cu cerințele de independență, de imparțialitate sau de disponibilitate impuse de o activitate cu caracter permanent; orice problemă ridicată în aplicarea acestui paragraf este rezolvată de către Curte.

Art. 22. Alegerea judecătorilor

Judecătorii sunt aleși de Adunarea Parlamentară în numele fiecărei Înalte Părți Contractante, cu majoritatea voturilor exprimate, de pe o listă de trei candidați prezentați de Înalta Parte Contractantă.

Art. 23. Durata mandatului și revocarea

1. Judecătorii sunt aleși pentru o durată de nouă ani. Ei nu pot fi realeși.

2.[2] Mandatul judecătorilor se încheie atunci când ei împlinesc vârsta de 70 de ani.

3. Judecătorii rămân în funcție până la înlocuirea lor. Ei continuă totuși să rezolve cauzele cu care au fost deja sesizați.

4. Un judecător nu poate fi revocat din funcție decât dacă ceilalți judecători decid, cu majoritate de două treimi, că el nu mai corespunde condițiilor cerute.

Art. 24. Grefa și raportorii

1. Curtea dispune de o grefă ale cărei sarcini și organizare sunt stabilite prin regulamentul Curții.

2. Atunci când se pronunță în complet de judecător unic, Curtea este asistată de raportori care își exercită funcțiile sub autoritatea președintelui Curții. Raportorii fac parte din grefa Curții.

---

[1] Potrivit art. 2 pct. 1 și 2 din Protocolul nr. 15, la art. 21 din Convenție se introduce § 2, care va avea următorul cuprins: „Candidații trebuie să aibă mai puțin de 65 de ani la data până la care lista de trei candidați este așteptată de Adunarea Parlamentară, în temeiul art. 22".

[2] Potrivit art. 2 pct. 3 din Protocolul nr. 15, § 2 al art. 23 se va abroga.

Art. 25. Adunarea Plenară a Curții

Curtea, reunită în Adunarea Plenară:

a) alege, pentru o durată de trei ani, pe președintele său și pe unul sau doi vicepreședinți; ei pot fi realeși;

b) constituie Camere pentru o perioadă determinată;

c) alege președinții Camerelor Curții, care pot fi realeși;

d) adoptă regulamentul Curții;

e) alege grefierul și unul sau mai mulți grefieri adjuncți;

f) face orice cerere în temeiul art. 26 § 2.

Art. 26. Completele de judecători unici, Comitetele, Camerele și Marea Cameră

1. Pentru examinarea cauzelor prezentate, Curtea își desfășoară activitatea în complete formate din judecător unic, Comitete de trei judecători, Camere de șapte judecători și într-o Mare Cameră de șaptesprezece judecători. Camerele Curții constituie comitetele pentru o perioadă determinată.

2. La cererea Adunării generale a Curții, Comitetul Miniștrilor poate să reducă numărul judecătorilor Camerelor la cinci, prin decizie unanimă și pentru o perioadă determinată.

3. Judecătorul unic nu va examina nicio cerere introdusă împotriva Înaltei Părți Contractante în numele căreia a fost ales.

4. Judecătorul ales în numele unui stat parte la litigiu este membru de drept al Camerei și al Marii Camere. În cazul absenței acestui judecător sau atunci când el nu-și poate desfășura activitatea, acest stat parte desemnează o persoană care să activeze în calitate de judecător.

5. De asemenea, fac parte din Marea Cameră președintele Curții, vicepreședinții, președinții camerelor și alți judecători desemnați potrivit Regulamentului Curții. Când cauza este deferită Marii Camere în virtutea art. 43, niciun judecător al camerei care a emis hotărârea nu poate face parte din aceasta, cu excepția președintelui camerei și a judecătorului ales în numele Înaltei Părți Contractante interesate.

Art. 27. Competența judecătorilor unici

1. Judecătorul unic poate declara inadmisibilă o cauză, în temeiul art. 34, sau poate decide radierea ei de pe rol introdusă atunci când o asemenea decizie poate fi luată fără o examinare suplimentară.

2. Decizia este definitivă.

3. Dacă judecătorul unic nu declară inadmisibilă o cauză sau nu radiază de pe rol, acesta o va transmite unui comitet sau unei Camere pentru examinarea complementară.

Art. 28. Competența Comitetelor

1. Un comitet sesizat cu o cerere individuală formulată în temeiul art. 34 poate, cu unanimitate de voturi:

a) să o declare ca fiind inadmisibilă sau să o radieze de pe rol, atunci când o astfel de decizie poate fi luată fără o examinare suplimentară; sau

b) să o declare ca admisibilă și să pronunțe în același timp o hotărâre pe fond, atunci când problema referitoare la interpretarea sau aplicarea Convenției ori a protocoalelor sale, care este la originea cauzei, face obiectul unei jurisprudențe constante a Curții.

2. Deciziile și hotărârile prevăzute în § 1 sunt definitive.

3. Dacă judecătorul ales în numele Înaltei Părți Contractante, parte în cauză, nu este membru al Comitetului, acesta din urmă poate, în orice fază a procedurii, să îl invite să participe în locul unuia dintre membrii săi, ținând seama de toți factorii pertinenți, inclusiv dacă partea a contestat aplicarea procedurii de la §1 lit. b).

Art. 29. Decizii ale Camerelor asupra admisibilității și fondului

1. Dacă nu a fost luată nicio decizie în temeiul art. 27 sau art. 28 și nu a fost pronunțată o hotărâre potrivit art. 28, o Cameră se poate pronunța asupra admisibilității și a fondului cererilor individuale introduse în temeiul art. 34. Decizia asupra admisibilității poate fi adoptată separat.

2. O cameră se pronunță asupra admisibilității și a fondului cererilor introduse de state în virtutea art. 33. Cu excepția cazurilor în care Curtea decide altfel, în cazuri excepționale decizia asupra admisibilității se ia separat.

Art. 30. Desesizarea în favoarea Marii Camere

În cazul în care cauza adusă înaintea unei camere ridică o problemă gravă privitoare la interpretarea Convenției sau a protocoalelor sale, sau dacă soluționarea unei probleme poate conduce la o contradicție cu o hotărâre pronunțată anterior de Curte, Camera poate, atât timp cât nu a pronunțat hotărârea sa, să se desesizeze în favoarea Marii Camere, în afara cazului în care una din părți se opune la aceasta[1].

Art. 31. Atribuții ale Marii Camere

Marea Cameră:

a) se pronunță asupra cererilor introduse în virtutea art. 33 sau a art. 34, atunci când cauza i-a fost deferită de Cameră în virtutea art. 30 sau când cauza i-a fost deferită în virtutea art. 43;

b) se pronunță asupra aspectelor cu privire la care Curtea este sesizată de către Comitetul Miniștrilor în temeiul art. 46 § 4; și

c) examinează cererile de aviz consultativ introduse în virtutea art. 47.

Art. 32. Competența Curții

1. Competența Curții acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției și a protocoalelor sale, care îi sunt supuse în condițiile prevăzute de art. 33, 34 și 47.

2. În caz de contestare a competenței sale, Curtea hotărăște.

Art. 33. Cauze interstatale

Orice Înaltă Parte Contractantă poate sesiza Curtea asupra oricărei pretinse încălcări a prevederilor Convenției și ale protocoalelor sale de către o altă Înaltă Parte Contractantă.

Art. 34. Cereri individuale

Curtea poate fi sesizată printr-o cerere de către orice persoană fizică, orice organizație neguvernamentală sau de orice grup de particulari care se pretinde victimă a unei încălcări de către una din Înaltele Părți Contractante, a drepturilor recunoscute în Convenție sau în protocoalele sale. Înaltele Părți Contractante se angajează să nu împiedice prin nicio măsură exercițiul eficace al acestui drept.

Art. 35. Condiții de admisibilitate

1.[2] Curtea nu poate fi sesizată decât după epuizarea căilor de recurs interne, așa cum se înțelege din principiile de drept internațional general recunoscute, și într-un termen de 6 luni, începând cu data deciziei interne definitive.

2. Curtea nu reține nicio cerere individuală introdusă în aplicarea art. 34, dacă:

a) ea este anonimă;

b) ea este în mod esențial aceeași cu o cerere examinată anterior de către Curte sau deja supusă unei alte instanțe internaționale de anchetă sau de reglementare și dacă ea nu conține fapte noi.

3.[3] Curtea declară inadmisibilă orice cerere individuală introdusă în aplicarea art. 34, atunci când apreciază că:

a) cererea este incompatibilă cu dispozițiile Convenției sau a protocoalelor sale, este în mod vădit neîntemeiată sau abuzivă; sau

---

[1] Potrivit art. 3 din Protocolul nr. 15, la art. 30 din Convenție, cuvintele „în afara cazului în care una dintre părți se opune la aceasta" se vor elimina.

[2] Potrivit art. 4 din Protocolul nr. 15, la art. 35 § 1 din Convenție, sintagma „într-un termen de 6 luni" se va înlocui cu sintagma „într-un termen de 4 luni".

[3] Potrivit art. 5 din Protocolul nr. 15, La lit. b) a § 3 al art. 35 din Convenție, cuvintele „și cu condiția de a nu respinge pentru acest motiv nicio cauză care nu a fost examinată corespunzător de o instanță națională" vor fi eliminate.

b) reclamantul nu a suferit niciun prejudiciu important, cu excepția cazului când respectarea drepturilor omului garantate de Convenție și protocoalele sale impune examinarea pe fond al cererii și cu condiția de a nu respinge pentru acest motiv nicio cauză care nu a fost examinată corespunzător de o instanță națională.

4. Curtea respinge orice cerere pe care o consideră inadmisibilă în aplicarea prezentului articol. Ea poate proceda astfel în orice stadiu al procedurii.

Art. 36. Intervenția terților

1. În orice cauză aflată în fața unei Camere sau a Marii Camere, o Înaltă Parte Contractantă, al cărei cetățean este reclamantul, are dreptul de a prezenta observații scrise și de a lua parte la audieri.

2. În interesul bunei administrări a justiției, președintele Curții poate invita orice Înaltă Parte Contractantă care nu este parte în cauză sau orice persoană interesată, alta decât reclamantul, să prezinte observații scrise sau să ia parte la audiere.

3. În orice cauză adusă în fața unei Camere sau a Marii Camere, Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei poate prezenta observații scrise și lua parte la audieri.

Art. 37. Scoaterea de pe rol

1. În orice stadiu al procedurii, Curtea poate hotărî scoaterea de pe rol a unei cereri atunci când circumstanțele permit să se tragă concluzia că:

a) solicitantul nu dorește să o mai mențină;

b) litigiul a fost rezolvat; sau

c) pentru orice alt motiv, constatat de Curte, continuarea examinării cererii nu se mai justifică.

Totuși, Curtea continuă examinarea cererii dacă respectarea drepturilor omului garantate prin Convenție și prin protocoalele sale o cere.

2. Curtea poate hotărî repunerea pe rol a unei cereri atunci când ea consideră că împrejurările o justifică.

Art. 38. Examinarea în contradictoriu a cauzei

Curtea examinează cauza în condiții de contradictorialitate cu reprezentanții părților și, dacă este cazul, procedează la o anchetă, pentru a cărei bună desfășurare Înaltele Părți Contractante implicate vor pune la dispoziție toate facilitățile necesare.

Art. 39. Soluționări pe cale amiabilă

1. În orice moment al procedurii, Curtea se poate pune la dispoziția celor interesați, în scopul de a se ajunge la rezolvarea pe cale amiabilă, pe baza respectării drepturilor omului, astfel cum acestea sunt recunoscute în Convenție și în protocoalele sale.

2. Procedura descrisă la §1 este confidențială.

3. În caz de rezolvare pe cale amiabilă, Curtea radiază cauza de pe rol printr-o decizie care se limitează la o scurtă expunere a faptelor și a soluției adoptate.

4. Această decizie este transmisă Comitetului Miniștrilor care supraveghează executarea termenilor din rezolvarea amiabilă așa cum figurează în decizie.

Art. 40. Audiere publică și acces la documente

1. Audierea este publică, în afara cazului în care Curtea nu decide altfel, motivat de circumstanțe excepționale.

2. Documentele depuse la grefă sunt accesibile publicului, în afara cazului în care președintele Curții nu decide altfel.

Art. 41. Reparație echitabilă

Dacă Curtea declară că a avut loc o încălcare a Convenției sau a protocoalelor sale și dacă dreptul intern al Înaltei Părți Contractante nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acestei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o reparație echitabilă.

Art. 42. Hotărârile Camerelor

Hotărârile Camerelor devin definitive conform dispozițiilor art. 44 § 2.

Art. 43. Retrimiterea în fața Marii Camere

1. Într-un termen de 3 luni de la data hotărârii unei Camere, orice parte în cauză poate, în cazuri excepționale, să ceară retrimiterea cauzei în fața Marii Camere.

2. Un colegiu de 5 judecători ai Marii Camere acceptă cererea în cazul în care cauza ridică o problemă gravă referitoare la interpretarea sau la aplicarea Convenției sau a protocoalelor sale, sau o altă problemă gravă cu caracter general.

3. În cazul în care colegiul acceptă cererea, Marea Cameră se pronunță asupra cauzei printr-o hotărâre.

Art. 44. Hotărâri definitive

1. Hotărârea Marii Camere este definitivă.

2. Hotărârea unei Camere devine definitivă:

a) atunci când părțile declară că ele nu vor cere retrimiterea cauzei în fața Marii Camere; sau

b) la 3 luni de la data hotărârii, dacă retrimiterea cauzei în fața Marii Camere nu a fost cerută; sau

c) atunci când Colegiul Marii Camere respinge cererea de retrimitere formulată potrivit art. 43.

3. Hotărârea definitivă se publică.

Art. 45. Motivarea hotărârilor și deciziilor

1. Hotărârile, precum și deciziile care declară cererile admisibile sau inadmisibile sunt motivate.

2. Dacă hotărârea nu exprimă în totalitate sau în parte opinia unanimă a judecătorilor, oricare judecător are dreptul să adauge acesteia expunerea opiniei sale separate.

Art. 46. Forța obligatorie și executarea hotărârilor

1. Înaltele Părți Contractante se angajează să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții, pronunțate în cauzele în care sunt părți.

2. Hotărârea definitivă a Curții este transmisă Comitetului Miniștrilor care supraveghează executarea acesteia.

3. În cazul în care Comitetul Miniștrilor consideră că supravegherea executării unei hotărâri definitive este împiedicată de o dificultate de interpretare a acestei hotărâri, el poate sesiza Curtea pentru a se pronunțe asupra acestei probleme de interpretare. Decizia cu privire la sesizarea Curții se ia prin vot cu o majoritate de două treimi din numărul reprezentanților cu drept de a participa la lucrările Comitetului Miniștrilor.

4. În cazul în care Comitetul Miniștrilor consideră că o Înaltă Parte Contractantă refuză să se conformeze unei hotărâri definitive pronunțate într-un litigiu în care este parte, acesta poate, după ce a pus în întârziere Înalta Parte Contractantă, să sesizeze Curtea cu privire la problema respectării de către aceasta a obligației prevăzute la § 1, printr-o decizie luată cu votul majorității de două treimi din numărul reprezentanților cu drept de a participa la lucrările Comitetului Miniștrilor.

5. Dacă Curtea constată o violare a § 1, ea retrimite cauza Comitetului Miniștrilor pentru ca acesta să examineze măsurile care se impun. Dacă Curtea constată că nu s-a produs o încălcare a prevederilor § 1, va transmite cauza Comitetului Miniștrilor, care va decide încetarea supravegherii executării.

Art. 47. Avize consultative

1. Curtea poate, la cererea Comitetului Miniștrilor, să dea avize consultative asupra problemelor juridice privind interpretarea Convenției și a protocoalelor sale.

2. Aceste avize nu se pot referi la probleme legate de conținutul sau de întinderea drepturilor și a libertăților definite în titlul I al Convenției și în protocoalele sale, nici asupra altor probleme de care Curtea sau Comitetul Miniștrilor ar putea să ia cunoștință ca urmare a introducerii unui recurs prevăzut în Convenție.

3. Decizia Comitetului Miniștrilor de a cere un aviz Curții este luată prin votul majorității reprezentanților care au dreptul de a face parte din acesta.

Art. 48. Competența consultativă a Curții

Curtea decide dacă cererea de aviz consultativ prezentată de Comitetul Miniştrilor este de competența sa, aşa cum aceasta este definită de art. 47.

Art. 49. Motivarea avizelor consultative

1. Avizul Curții trebuie motivat.

2. Dacă avizul nu exprimă în tot sau în parte opinia unanimă a judecătorilor, oricare judecător are dreptul să alăture acestuia expunerea opiniei sale separate.

3. Avizul Curții este transmis Comitetului Miniştrilor.

Art. 50. Cheltuieli de funcționare a Curții

Cheltuielile de funcționare a Curții sunt în sarcina Consiliului Europei.

Art. 51. Privilegii şi imunități ale judecătorilor

Judecătorii se bucură, pe timpul exercitării funcției lor, de privilegiile şi imunitățile prevăzute la art. 40 din Statutul Consiliului Europei şi de acordurile încheiate în virtutea acestui articol.

Titlul III. Dispoziții diverse

Art. 52. Anchetele secretarului general

Orice Înaltă Parte Contractantă va furniza, la solicitarea Secretarului general al Consiliului Europei, explicațiile cerute asupra felului în care dreptul său intern asigură aplicarea efectivă a tuturor dispozițiilor acestei Convenții.

Art. 53. Apărarea drepturilor omului recunoscute

Nicio dispoziție din prezenta Convenție nu va fi interpretată ca limitând sau aducând atingere drepturilor omului şi libertăților fundamentale care ar putea fi recunoscute conform legilor oricărei părți contractante sau oricărei alte convenții la care această parte contractantă este parte.

Art. 54. Competențele Comitetului Miniştrilor

Nicio dispoziție a prezentei convenții nu aduce atingere competențelor conferite Comitetului Miniştrilor prin Statutul Consiliului Europei.

Art. 55. Excluderea altor moduri de reglementare a litigiilor

Înaltele Părți Contractante renunță reciproc, în afara unei înțelegeri speciale, să se prevaleze de tratate, convenții sau de declarațiile care există între ele, în vederea supunerii, pe calea unei cereri, a unui diferend apărut din interpretarea sau aplicarea prezentei Convenții, unui alt mod de reglementare decât cele prevăzute de numita Convenție.

Art. 56. Aplicare teritorială

1. Orice stat poate, în momentul ratificării sau în orice alt moment ulterior să declare, prin notificare adresată Secretarului general al Consiliului Europei, că prezenta Convenție se va aplica, sub rezerva § 4 al prezentului articol, tuturor sau unuia dintre teritoriile ale căror relații internaționale el le asigură.

2. Convenția se va aplica teritoriului sau teritoriilor desemnate în notificare începând cu a 30-a zi socotită de la data la care Secretarul general al Consiliului Europei va fi primit această notificare.

3. În respectivele teritorii, dispozițiile prezentei Convenții vor fi aplicate ținând seama de necesitățile locale.

4. Orice stat care a făcut o declarație conform primului paragraf din acest articol poate, ulterior, în orice moment, să declare, referitor la unul sau mai multe teritorii vizate în această declarație, că acceptă competența Curții pentru a lua cunoştință de cererile persoanelor fizice, ale organizațiilor neguvernamentale sau ale grupurilor de persoane particulare, conform art. 34 din Convenție.

Art. 57. Rezerve

1. Oricare stat poate, în momentul semnării prezentei Convenții sau al depunerii instrumentului său de ratificare, să formuleze o rezervă în legătură cu o dispoziție anume a Convenției, în măsura

în care o lege atunci în vigoare pe teritoriul său nu este conformă cu această dispoziție. Rezervele cu caracter general nu sunt autorizate în termenii prezentului articol.

2. Orice rezervă emisă conform prezentului articol necesită o scurtă expunere privind legea în cauză.

Art. 58. Denunțare

1. O Înaltă Parte Contractantă nu poate denunța prezenta Convenție decât după expirarea unui termen de cinci ani începând cu data intrării în vigoare a Convenției în ceea ce o privește și prin intermediul unui preaviz de șase luni, dat printr-o notificare adresată Secretarului general al Consiliului Europei, care informează despre aceasta celelalte părți contractante.

2. Această denunțare nu poate avea ca efect să dezlege Înalta Parte Contractantă interesată de obligațiile conținute în prezenta Convenție în ceea ce privește orice fapt care, putând constitui o încălcare a acestor obligații, ar fi fost comis de ea anterior datei la care denunțarea își produce efectele.

3. Sub aceeași rezervă ar înceta de a mai fi parte la prezenta Convenție orice Înaltă Parte Contractantă care ar înceta de a mai fi membru al Consiliului Europei.

4. Convenția poate fi denunțată conform dispozițiilor paragrafelor precedente în ceea ce privește orice teritoriu pentru care ea a fost declarată aplicabilă potrivit art. 56.

Art. 59. Semnare și ratificare

1. Prezenta Convenție este deschisă spre semnare membrilor Consiliului Europei. Ea va fi ratificată. Ratificările vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei.

2. Uniunea Europeană poate adera la prezenta Convenției

3. Prezenta Convenție va intra în vigoare după depunerea a zece instrumente de ratificare.

4. Pentru orice semnatar care o va ratifica ulterior, Convenția va intra în vigoare din momentul depunerii instrumentului de ratificare.

5. Secretarul general al Consiliului Europei va notifica tuturor membrilor Consiliului Europei intrarea în vigoare a Convenției, numele Înaltelor Părți Contractante care au ratificat-o, precum și depunerea oricărui instrument de ratificare intervenită ulterior.

Încheiată la Roma, la 4 noiembrie 1950, în franceză și engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar, care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată tuturor semnatarilor.

§2. Protocolul adițional la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[1]

Guvernele semnatare, membre ale Consiliului Europei,

Hotărâte să ia măsuri de natură să asigure garantarea colectivă a drepturilor și libertăților, altele decât cele care sunt deja înscrise în Titlul I al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția").

Au convenit asupra celor ce urmează:

Art. 1. Protecția proprietății

1. Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.

2. Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare pentru a reglementa folosința bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții, sau a amenzilor.

[1] Ratificat prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

Art. 2. Dreptul la instruire

Nimănui nu i se poate refuza dreptul la educație. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care şi le va asuma în domeniul educației şi al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație şi acest învățământ conform convingerilor lor religioase şi filozofice.

Art. 3. Dreptul la alegeri libere

Înaltele Părți Contractante se angajează să organizeze, la intervale rezonabile, alegeri libere cu vot secret, în condițiile care asigură libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ.

Art. 4. Aplicare teritorială

1. Orice Înaltă Parte Contractantă poate, în momentul semnării ori al ratificării prezentului Protocol sau în orice alt moment ulterior, să comunice Secretarului general al Consiliului Europei o declarație precizând măsura în care aceasta se angajează ca dispozițiile prezentului protocol să se aplice anumitor teritorii care sunt desemnate în declarația respectivă şi ale căror relații internaționale aceasta le asigură.

2. Orice Înaltă Parte Contractantă care a comunicat o declarație în virtutea paragrafului precedent poate, după un anumit interval de timp, să comunice o nouă declarație care să modifice termenii oricărei declarații anterioare sau care să pună capăt aplicării dispozițiilor prezentului protocol cu privire la un anumit teritoriu.

3. O declarație făcută potrivit prezentului articol va fi considerată ca fiind în conformitate cu §1 din art. 56 al Convenției.

Art. 5. Raportare la Convenție

Înaltele Părți Contractante vor considera art. 1-4 din acest Protocol ca articole adiționale la Convenție şi toate dispozițiile Convenției se vor aplica în consecință.

Art. 6. Semnare şi ratificare

1. Prezentul Protocol este deschis spre semnare membrilor Consiliului Europei, semnatari ai Convenției; el va fi ratificat odată cu Convenția sau după ratificarea acesteia. El va intra în vigoare după depunerea a zece instrumente de ratificare. Pentru orice semnatar care îl va ratifica ulterior, protocolul va intra în vigoare o dată cu depunerea instrumentului de ratificare.

2. Instrumentele de ratificare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei, care va notifica tuturor membrilor numele celor care au ratificat Protocolul.

Încheiat la Paris, la 20 martie 1952, în franceză şi engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată tuturor semnatarilor.

§3. Protocolul nr. 4 recunoscând anumite drepturi şi libertăți, altele decât cele înscrise în Convenție şi în Primul Protocol adițional la Convenție[1]

Guvernele semnatare, membre ale Consiliului Europei,

Hotărâte să ia măsuri de natură să asigure garantarea colectivă a drepturilor şi libertăților, altele decât cele care sunt deja înscrise în Titlul I al Convenției pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția") şi în art. 1-3 din primul Protocol adițional la Convenție, semnat la Paris la 20 martie 1952,

Au convenit asupra celor ce urmează:

[1] Ratificat prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

Art. 1. Interzicerea privării de libertate pentru datorii

Nimeni nu poate fi privat de libertatea sa pentru singurul motiv că nu este în măsură să execute o obligație contractuală.

Art. 2. Libertatea de circulație

1. Oricine se găsește în mod legal pe teritoriul unui Stat are dreptul să circule în mod liber și să-și aleagă în mod liber reședința sa.

2. Orice persoană este liberă să părăsească orice țară, inclusiv pe a sa.

3. Exercitarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța națională, siguranța publică, menținerea ordinii publice, prevenirea faptelor penale, protecția sănătății sau a moralei, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

4. Drepturile recunoscute în § 1 pot, de asemenea, în anumite zone determinate, să facă obiectul unor restrângeri care, prevăzute de lege, sunt justificate de interesul public într-o societate democratică.

Art. 3. Interzicerea expulzării propriilor cetățeni

1. Nimeni nu poate fi expulzat printr-o măsură individuală sau colectivă, de pe teritoriul statului al cărui cetățean este.

2. Nimeni nu poate fi privat de dreptul de a intra pe teritoriul statului al cărui cetățean este.

Art. 4. Interzicerea expulzărilor colective ale străinilor

Expulzările colective ale străinilor sunt interzise.

Art. 5. Aplicare teritorială

1. Orice Înaltă Parte Contractantă poate, în momentul semnării ori al ratificării prezentului Protocol sau în orice alt moment ulterior, să comunice Secretarului general al Consiliului Europei o declarație precizând măsura în care aceasta se angajează ca dispozițiile prezentului protocol să se aplice anumitor teritorii care sunt desemnate în declarația respectivă și ale căror relații internaționale aceasta le asigură.

2. Orice Înaltă Parte Contractantă care a comunicat o declarație în virtutea paragrafului precedent poate, periodic, să comunice o nouă declarație care să modifice termenii oricărei declarații anterioare sau care să pună capăt aplicării dispozițiilor prezentului protocol cu privire la un anumit teritoriu.

3. O declarație făcută potrivit prezentului articol va fi considerată ca fiind în conformitate cu §1 din art. 56 al Convenției.

4. Teritoriul oricărui stat la care se aplică prezentul protocol, în virtutea ratificării sau a acceptării sale de către respectivul stat, și fiecare dintre teritoriile la care se aplică protocolul în virtutea unei declarații subscrise de respectivul stat conform prezentului articol, vor fi considerate ca teritorii distincte în sensul referirilor la teritoriul unui stat făcute la art. 2 și 3.

5. Orice stat care a făcut o declarație potrivit § 1 sau § 2 al prezentului articol poate, ulterior, în orice moment, să declare, referitor la unul sau mai multe teritorii vizate în această declarație, că acceptă competența Curții de a primi cererile persoanelor fizice, ale organizațiilor neguvernamentale sau ale grupurilor de persoane particulare, conform art. 34 din Convenție, privitor la art. 1-4 din prezentul protocol sau la unele dintre acestea.

Art. 6. Raportare la Convenție

Înaltele Părți Contractante vor considera art. 1-5 ale acestui protocol ca articole adiționale la Convenție și toate dispozițiile Convenție se vor aplica în consecință.

Art. 7. Semnare și ratificare

1. Prezentul Protocol este deschis spre semnare membrilor Consiliului Europei, semnatari ai Convenției; el va fi ratificat odată cu Convenția sau după ratificarea acesteia. El va intra în vigoare după depunerea a cinci instrumente de ratificare. Pentru orice semnatar care îl va ratifica ulterior, protocolul va intra în vigoare odată cu depunerea instrumentului de ratificare.

2. Instrumentele de ratificare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei, care va notifica tuturor membrilor numele celor care au ratificat Protocolul.

În considerarea celor de mai sus, subsemnații, având depline puteri în acest sens, au semnat prezentul Protocol.

Încheiat la Strasbourg, la 16 septembrie 1963, în franceză și engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată tuturor semnatarilor.

§4. Protocolul nr. 6 privind abolirea pedepsei cu moartea[1]

Statele membre ale Consiliului Europei, semnatare ale prezentului protocol la CEDO, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția"),

Considerând că progresele intervenite în mai multe state membre ale Consiliului Europei exprimă o tendință generală în favoarea abolirii pedepsei cu moartea,

Au convenit asupra celor ce urmează:

Art. 1. Abolirea pedepsei cu moartea

Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.

Art. 2. Pedeapsa cu moartea în timp de război

Un stat poate să prevadă în legislația sa pedeapsa cu moartea pentru acte săvârșite în timp de război sau de pericol iminent de război; o asemenea pedeapsă nu va fi aplicată decât în cazurile prevăzute de această legislație și conform dispozițiilor sale. Statul respectiv va comunica Secretarului general al Consiliului Europei dispozițiile aferente ale legislației în cauză.

Art. 3. Interzicerea derogărilor

Nicio derogare de la dispozițiile prezentului Protocol pe temeiul art. 15 din Convenție nu este îngăduită.

Art. 4. Interzicerea rezervelor

Nicio rezervă la dispozițiile prezentului Protocol pe temeiul art. 57 din Convenție nu este admisă.

Art. 5. Aplicare teritorială

1. Orice stat poate, în momentul semnării sau în momentul depunerii instrumentului său de ratificare, de acceptare sau de aprobare, să desemneze teritoriul sau teritoriile cu privire la care se va aplica prezentul protocol.

2. Orice stat poate, în oricare moment ulterior, printr-o declarație adresată Secretarului general al Consiliului Europei, să extindă aplicarea prezentului Protocol la oricare alt teritoriu desemnat în declarație. Protocolul va intra în vigoare cu privire la acest teritoriu, în prima zi a lunii care urmează datei primirii declarației de către Secretarul general.

3. Orice declarație făcută în virtutea celor două paragrafe precedente va putea fi retrasă, în ceea ce privește orice teritoriu desemnat în această declarație, prin notificare adresată Secretarului general. Retragerea va produce efecte din prima zi a lunii care urmează datei primirii notificării de către Secretarul general.

Art. 6. Raportare la Convenție

Statele părți consideră art. 1-5 din acest protocol ca articole adiționale la Convenție și toate dispozițiile Convenție se vor aplica în consecință.

---

[1] Ratificat prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

Art. 7. Semnare şi ratificare

Prezentul Protocol este deschis spre semnare membrilor Consiliului Europei, semnatari ai Convenției. El va fi supus ratificării, acceptării sau aprobării. Un stat membru al Consiliului Europei nu va putea să ratifice, să accepte sau să aprobe prezentul protocol fără ca, simultan sau anterior, să fi ratificat Convenția. Instrumentele de ratificare, de acceptare sau de aprobare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei.

Art. 8. Intrarea în vigoare

1. Prezentul protocol va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează datei la care cinci state membre ale Consiliului Europei îşi vor fi exprimat consimțământul de a fi legate prin protocol, conform dispozițiilor art. 7.

2. Pentru orice stat membru care își va exprima ulterior consimțământul de a fi legat prin Protocol, acesta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează datei depunerii instrumentului de ratificare, de acceptare sau de aprobare.

Art. 9. Funcțiile depozitarului

Secretarul general al Consiliului Europei va notifica statelor membre ale Consiliului:

a) orice semnare;

b) depunerea oricărui instrument de ratificare, de acceptare sau de aprobare;

c) orice dată de intrare în vigoare a prezentului protocol, conform art. 5 şi 8;

d) orice alt act, notificare sau comunicare având o legătură cu prezentul protocol.

În considerarea celor de mai sus, subsemnații, având depline puteri în acest scop, au semnat prezentul Protocol.

Încheiat la Strasbourg, la 28 aprilie 1983, în franceză şi engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată fiecăruia dintre statele membre ale Consiliului Europei.

§5. Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[1]

Statele membre ale Consiliului Europei, semnatare ale prezentului protocol,

Hotărâte să ia noi măsuri de natură să asigure garantarea colectivă a anumitor drepturi şi libertăți prin Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția"),

Au convenit asupra celor ce urmează:

Art. 1. Garanții procedurale în cazul expulzărilor de străini

1. Un străin care îşi are reşedința în mod legal pe teritoriul unui stat nu poate fi expulzat decât în temeiul executării unei hotărâri luate conform legii şi el trebuie să poată:

a) să prezinte motivele care pledează împotriva expulzării sale;

b) să ceară examinarea cazului său; şi

c) să ceară să fie reprezentat în acest scop în fața autorităților competente sau a uneia sau a mai multor persoane desemnate de către această autoritate.

2. Un străin poate fi expulzat înainte de exercitarea drepturilor enumerate în §1 lit. a), b) şi c) al acestui articol, atunci când expulzarea este necesară în interesul ordinii publice sau se întemeiază pe motive de securitate națională.

[1] Ratificat prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

Art. 2. Dreptul la două grade de jurisdicție în materie penală

1. Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea declarației de vinovăție sau a condamnării de către o jurisdicție superioară. Exercitarea acestui drept, inclusiv motivele pentru care acesta poate fi exercitat, sunt reglementate de lege.

2. Acest drept poate face obiectul unor excepții în cazul infracțiunilor minore, așa cum acestea sunt definite de lege, sau când cel interesat a fost judecat în primă instanță de către cea mai înaltă jurisdicție ori a fost declarat vinovat și condamnat ca urmare a unui recurs împotriva achitării sale.

Art. 3. Dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară

Atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită conform legii sau practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabilă, în tot sau în parte.

Art. 4. Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori

1. Nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit penal de către jurisdicțiile aceluiași stat pentru săvârșirea infracțiunii pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă conform legii și procedurii penale ale acestui stat.

2. Dispozițiile paragrafului precedent nu împiedică redeschiderea procesului, conform legii și procedurii penale a statului respectiv, dacă fapte noi ori recent descoperite sau un viciu fundamental în cadrul procedurii precedente sunt de natură să afecteze hotărârea pronunțată.

3. Nicio derogare de la prezentul articol nu este îngăduită în temeiul art. 15 din Convenție.

Art. 5. Egalitatea între soți

Soții se bucură de egalitate în drepturi și în responsabilități cu caracter civil, între ei și în relațiile cu copiii lor în ceea ce privește căsătoria pe durata căsătoriei și cu prilejul desfacerii acesteia. Prezentul articol nu împiedică statele să ia măsurile necesare în interesul copiilor.

Art. 6. Aplicare teritorială

1. Orice stat poate, în momentul semnării sau în momentul depunerii instrumentului său de ratificare, de acceptare sau de aprobare, să desemneze teritoriul sau teritoriile cu privire la care se va aplica prezentul protocol, precizând măsura în care el se angajează ca dispozițiile prezentului protocol să se aplice acestui sau acestor teritorii.

2. Orice stat poate, în oricare moment ulterior, printr-o declarație adresată Secretarului general al Consiliului Europei, să extindă aplicarea prezentului Protocol la oricare alt teritoriu desemnat în declarație. Protocolul va intra în vigoare cu privire la acest teritoriu, în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de 2 luni de la data primirii declarației de către Secretarul general.

3. Orice declarație făcută în virtutea celor două paragrafe precedente va putea fi retrasă sau modificată, în ceea ce privește orice teritoriu desemnat în această declarație, prin notificare adresată secretarului general. Retragerea sau modificarea va produce efecte din prima zi a lunii care urmează datei primirii notificării de către Secretarul general.

4. O declarație făcută potrivit prezentului articol va fi considerată ca fiind în conformitate cu §1 din art. 56 al Convenției.

5. Teritoriul oricărui stat la care prezentul protocol se aplică în virtutea ratificării sau a acceptării sale de către respectivul stat și fiecare dintre teritoriile la care protocolul se aplică în baza unei declarații subscrise de respectivul stat, conform prezentului articol, pot fi considerate ca teritorii distincte în sensul referirii la teritoriul unui stat făcute la art. 1.

6. Orice stat care a făcut o declarație conform § 1 sau § 2 din acest articol poate, ulterior, în orice moment, să declare, referitor la unul sau mai multe teritorii vizate în această declarație, că acceptă competența Curții de a primi cererile persoanelor fizice, ale organizațiilor neguverna-

mentale sau ale grupurilor de persoane particulare, conform art. 34 din Convenție, privitor la art. 1-5 din prezentul protocol.

Art. 7. Raportare la Convenție

Statele părți consideră art. 1-6 din acest protocol ca articole adiționale la Convenție și toate dispozițiile Convenție se aplică în consecință.

Art. 8. Semnare și ratificare

Prezentul Protocol este deschis spre semnare statelor membre ale Consiliului Europei care au semnat Convenția. El va fi supus ratificării, acceptării sau aprobării. Un stat membru al Consiliului Europei nu va putea să ratifice, să accepte sau să aprobe prezentul protocol fără ca, simultan sau anterior, să fi ratificat Convenția. Instrumentele de ratificare, de acceptare sau de aprobare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei.

Art. 9. Intrarea în vigoare

1. Prezentul protocol va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de două luni de la data la care 7 state membre ale Consiliului Europei își vor fi exprimat consimțământul de a fi legate prin protocol, conform dispozițiilor art. 8.

2. Pentru orice stat membru care își va exprima ulterior consimțământul de a fi legat prin Protocol, acesta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de două luni de la data depunerii instrumentului de ratificare, de acceptare sau de aprobare.

Art. 10. Funcțiile depozitarului

Secretarul general al Consiliului Europei va notifica statelor membre ale Consiliului:

a) orice semnare;

b) depunerea oricărui instrument de ratificare, de acceptare sau de aprobare;

c) orice dată de intrare în vigoare a prezentului protocol, conform art. 6 și 9;

d) orice alt act, notificare sau comunicare având o legătură cu prezentul protocol.

În considerarea celor de mai sus, subsemnații, având depline puteri în acest scop, au semnat prezentul protocol.

Încheiat la Strasbourg, la 22 noiembrie 1984, în franceză și engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată fiecăruia dintre statele membre ale Consiliului Europei.

§6. Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[1]

Statele membre ale Consiliului Europei,

Luând în considerare principiul fundamental în virtutea căruia toate persoanele sunt egale în fața legii și au dreptul la o protecție egală din partea legii,

Hotărâte să ia măsuri în continuare pentru a promovarea egalității tuturor persoanelor din garantarea colectivă a unei interziceri generale a discriminării, prin intermediul Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția");

Reafirmând că principiul nondiscriminării nu împiedică statele părți a lua măsuri pentru a promova egalitatea deplină și efectivă, cu condiția existenței unei justificări obiective și rezonabile pentru aceste măsuri,

Au convenit după cum urmează:

[1] Ratificat prin Legea nr. 103/2006 (M. Of. nr. 375 din 2 mai 2006).

Art. 1. Interdicția generală a discriminării

1. Exercitarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau de altă natură, origine națională sau socială, apartenență la o o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație.

2. Nimeni nu va fi discriminat de către nicio autoritate publică pe niciun criteriu din cele menționate la §1.

Art. 2. Aplicarea teritorială

1. Orice stat poate, la data semnării sau depunerii instrumentului său de ratificare, acceptare sau aprobare, să indice teritoriul sau teritoriile cărora li se va aplica prezentul Protocol.

2. Orice stat poate, la orice dată ulterioară, printr-o declarație adresată Secretarului general al Consiliului Europei, să extindă aplicarea prezentului Protocol asupra oricărui alt teritoriu indicat în declarație. Protocolul va intra în vigoare, în ceea ce privește acest teritoriu, în prima zi a lunii care urmează după expirarea perioadei de 3 luni de la data primirii declarației de către Secretarul general.

3. Orice declarație făcută în temeiul celor două paragrafe precedente poate fi retrasă sau modificată, în ceea ce privește orice teritoriu indicat în această declarație, printr-o notificare adresată Secretarului general. Retragerea sau modificarea oricărei declarații va produce efecte în prima zi a lunii care urmează după expirarea perioadei de 3 luni de la data primirii acestei notificări de către Secretarul general.

4. O declarație făcută potrivit prezentului articol va fi considerată ca fiind făcută în conformitate cu § 1 din art. 56 al Convenției.

5. Orice stat care a făcut o declarație conform § 1 sau § 2 din prezentul articol poate, ulterior, în orice moment, să declare, referitor la unul sau mai multe dintre teritoriile vizate în declarație, că acceptă competența Curții de a primi cererile persoanelor fizice, ale organizațiilor neguvernamentale sau ale grupurilor de particulari, conform art. 34 din Convenție, referitor la art. 1 din prezentul protocol.

Art. 3. Raportare la Convenție

Statele părți consideră art. 1-2 din acest protocol ca articole adiționale la Convenție și toate dispozițiile Convenție vor și aplicate în mod corespunzător.

Art. 4. Semnarea și ratificarea

Prezentul Protocol este deschis spre semnare statelor membre ale Consiliului Europei, care au semnat Convenția. El va fi supus ratificării, acceptării sau aprobării. Un stat membru al Consiliului Europei nu poate ratifica, accepta sau aproba prezentul protocol fără a ratifica în prealabil sau simultan Convenția. Instrumentele de ratificare, de acceptare sau de aprobare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei.

Art. 5. Intrarea în vigoare

1. Prezentul protocol va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de 3 luni de la data la care 10 state membre ale Consiliului Europei își vor fi exprimat consimțământul de a fi legate prin prezentul protocol, conform dispozițiilor art. 4.

2. Pentru orice stat membru care își va exprima ulterior consimțământul de a fi legat prin Protocol, acesta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de 3 luni de la data depunerii instrumentelor de ratificare, acceptare sau aprobare.

Art. 6. Funcțiile depozitarului

Secretarul general al Consiliului Europei va notifica statelor membre ale Consiliului:

a) orice semnare;

b) depunerea oricărui instrument de ratificare, de acceptare sau de aprobare;

c) orice dată de intrare în vigoare a prezentului protocol, conform art. 2 și 5;

d) orice alt act, notificare sau comunicare având o legătură cu prezentul protocol.

Încheiat la Roma, la 4 noiembrie 2000, în franceză şi engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată fiecăruia dintre statele membre ale Consiliului Europei.

§7. Protocolul nr. 13 privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele[1]

Statele membre ale Consiliului Europei,

Convinse că dreptul fiecăruia la viață este o valoare fundamentală într-o societate democratică şi că abolirea pedepsei cu moartea este esențială pentru apărarea acestui drept şi pentru deplina recunoaştere a demnității înnăscute a tuturor ființelor umane,

Dorind să consolideze apărarea dreptului la viață garantat de Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „Convenția"),

considerând că Protocolul nr. 6 la Convenția privind abolirea pedepsei cu moartea, semnat la Strasbourg la 28 aprilie 1983, nu exclude pedeapsa cu moartea referitoare la actele comise în timp de război sau de pericol iminent de război,

Fiind hotărâte să facă ultimul pas spre abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele,

Au convenit asupra celor ce urmează:

Art. 1. Abolirea pedepsei cu moartea

Pedeapsa cu moartea va fi abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă şi nici executat.

Art. 2. Interzicerea derogărilor

Nicio derogare de la dispozițiile prezentului protocol în conformitate cu art. 15 din Convenție nu este admisă.

Art. 3. Interzicerea rezervelor

Nicio rezervă la dispozițiilor prezentului protocol în temeiul art. 57 din Convenție nu este admisă.

Art. 4. Aplicare teritorială

1. Orice stat poate, în momentul semnării sau în momentul depunerii instrumentului său de ratificare, de acceptare sau de aprobare, să desemneze teritoriul sau teritoriile cu privire la care se va aplica prezentul protocol.

2. Orice stat poate, în orice moment ulterior, printr-o declarație adresată Secretarului general al Consiliului Europei, să extindă aplicarea prezentului protocol la oricare alt teritoriu desemnat în declarație. Protocolul va intra în vigoare cu privire la acest teritoriu în prima zi a lunii care urmează datei primirii declarației de către secretarul general.

3. Orice declarație făcută în virtutea celor două paragrafe precedente va putea fi retrasă, în ceea ce priveşte orice teritoriu desemnat în această declarație, prin notificare adresată secretarului general. Retragerea va produce efecte din prima zi a lunii care urmează expirării perioadei de trei luni de la data primirii notificării de către Secretarul general.

Art. 5. Raportare la Convenție

Statele părți consideră art. 1-4 din prezentul protocol ca articole adiționale la Convenție şi toate dispozițiile Convenție se aplică în consecință.

Art. 6. Semnare şi ratificare

Prezentul protocol este deschis spre semnare statelor membre ale Consiliului Europei, semnatare ale Convenției. El va fi supus ratificării, acceptării sau aprobării. Un stat membru al

[1] Ratificat prin Legea nr. 7/2003 (M. Of. nr. 27 din 20 ianuarie 2003).

Consiliului Europei nu va putea să ratifice, să accepte sau să aprobe prezentul protocol fără ca, simultan sau anterior, să fi ratificat Convenția. Instrumentele de ratificare, de acceptare sau de aprobare vor fi depuse la Secretarul general al Consiliului Europei.

Art. 7. Intrarea în vigoare

1. Prezentul protocol va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data la care zece state membre ale Consiliului Europei îşi vor fi exprimat consimțământul de a fi legate prin protocol, conform dispozițiilor art. 6.

2. Pentru orice stat membru care îşi va exprima ulterior consimțământul de a fi legat prin Protocol, acesta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării perioadei de trei luni de la data depunerii instrumentului de ratificare, de acceptare sau de aprobare.

Art. 8. Funcțiile depozitarului

Secretarul general al Consiliului Europei va notifica statelor membre ale Consiliului:

a) orice semnare;

b) depunerea oricărui instrument de ratificare, de acceptare sau de aprobare;

c) orice dată de intrare în vigoare a prezentului protocol, conform art. 4 şi 7;

d) orice alt act, notificare sau comunicare având o legătură cu prezentul protocol.

În considerarea celor de mai sus, subsemnații, având depline puteri în acest scop, au semnat prezentul protocol.

Încheiat la Vilnius, la 3 mai 2002, în limbile franceză şi engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul general va transmite copie certificată fiecăruia dintre statele membre ale Consiliului Europei.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ANEXA 2

Statele Părți la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale
(în ordine alfabetică)

la 1 martie 2018

1. Albania	24. Letonia
2. Andorra	25. Liechtenstein
3. Armenia	26. Lituania
4. Austria	27. Luxemburg
5. Azerbaidjan	28. Malta
6. Belgia	29. Republica Moldova
7. Bosnia şi Herțegovina	30. Monaco
8. Bulgaria	31. Muntenegru
9. Croația	32. Norvegia
10. Cipru	33. Olanda
11. Republica Cehă	34. Polonia
12. Danemarca	35. Portugalia
13. Elveția	36. Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord
14. Estonia	37. România
15. Finlanda	38. Federația Rusă
16. Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei	39. San Marino
17. Franța	40. Serbia
18. Georgia	41. Republica Slovacă
19. Republica Federală Germania	42. Slovenia
20. Grecia	43. Spania
21. Irlanda	44. Suedia
22. Islanda	45. Turcia
23. Italia	46. Ucraina
	47. Ungaria

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ANEXA 3

Model de formular pentru cererile individuale adresate Curții Europene a Drepturilor Omului[1]

Formular de cerere

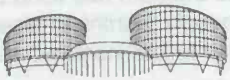

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Avertisment: Cererea dumneavoastră nu va fi examinată dacă este incompletă (articolul 47 din Regulamentul Curții). Vă atragem atenția asupra faptului că expunerea concisă atât a faptelor și a capetelor de cerere, cât și a respectării de către reclamant a condițiilor de admisibilitate TREBUIE să figureze în rubricile corespunzătoare ale formularului de cerere, conform prevederilor articolului 47 paragraful 2 litera a) din Regulament. Formularul trebuie completat astfel încât să permită Curții să identifice natura și obiectul cererii fără a fi nevoie ca aceasta să consulte alte documente.

Precizări cu privire la acest formular de cerere

Prezentul formular este un document juridic oficial și are incidență directă asupra drepturilor și obligațiilor dumneavoastră. Urmați instrucțiunile care figurează în broșura intitulată „Cum se completează formularul de cerere", completând toate rubricile formularului și anexând toate documentele pertinente.

Etichete cu cod de bare	Număr de referință
Dacă ați primit deja din partea Curții Europene a Drepturilor Omului un lot de etichete cu cod de bare, lipiți una dintre acestea în rubrica de mai jos.	Dacă ați primit deja din partea Curții un număr de referință pentru aceste capete de cerere, indicați-l în rubrica de mai jos.

A. Reclamant

A.1. Persoană fizică	A.2. Organizație
Această rubrică îi privește doar pe reclamanții persoane fizice. Dacă reclamantul este o organizație, treceți la rubrica A.2.	Această rubrică trebuie completată doar dacă reclamantul este o firmă, organizație neguvernamentală, asociație sau orice altă persoană juridică. În acest caz, completați și rubrica D.1.
1. Nume	10. Nume
2. Prenume (toate)	11. Număr de înregistrare (dacă este cazul)

[1] Preluat de pe site-ul http://www.echr.coe.int. Dacă un reclamant sau un reprezentant introduce în numele mai multor reclamanți cereri referitoare la fapte diferite, trebuie utilizat un formular separat pentru fiecare reclamant în parte, indicând toate informațiile și documentele necesare referitoare la fiecare reclamant în formularul corespunzător. Atunci când există mai mult de cinci reclamanți, reprezentantul trebuie să trimită, pe lângă formularele de cerere și documentele corespunzătoare, un tabel recapitulativ conținând numele și coordonatele fiecărui reclamant.

3. Data nașterii

Z	Z	L	L	A	A	A	A

ex. 31/12/1960

4. Locul nașterii

5. Cetățenie

6. Adresă

7. Telefon (inclusiv prefixul țării)

8. E-mail (dacă este cazul)

9. Sex ○ masculin ○ feminin

12. Data înregistrării sau înființării (dacă este cazul)

Z	Z	L	L	A	A	A	A

ex. 27/09/2012

13. Domeniu de activitate

14. Sediu

15. Telefon (inclusiv prefixul țării)

16. E-mail

B. Statul (Statele) împotriva căruia (cărora) introduceți cererea

17. Bifați rubrica (rubricile) corespunzătoare Statului (Statelor) împotriva căruia (cărora) introduceți cererea.

- □ ALB – Albania
- □ AND – Andora
- □ ARM – Armenia
- □ AUT – Austria
- □ AZE – Azerbaidjan
- □ BEL – Belgia
- □ BGR – Bulgaria
- □ BIH – Bosnia şi Herțegovina
- □ CHE – Elveția
- □ CYP – Cipru
- □ CZE – Republica Cehă
- □ DEU – Germania
- □ DNK – Danemarca
- □ ESP – Spania
- □ EST – Estonia
- □ FIN – Finlanda
- □ FRA – Franța
- □ GBR – Marea Britanie
- □ ITA – Italia
- □ LIE – Liechtenstein
- □ LTU – Lituania
- □ LUX – Luxemburg
- □ LVA – Letonia
- □ MCO – Monaco
- □ MDA – Republica Moldova
- □ MKD – „Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei”
- □ MLT – Malta
- □ MNE – Muntenegru
- □ NLD – Olanda
- □ NOR – Norvegia
- □ POL – Polonia
- □ PRT – Portugalia
- □ ROU – România
- □ RUS – Federația Rusă
- □ SMR – San Marino
- □ SRB – Serbia

ROMANIAN CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- ☐ GEO – Georgia
- ☐ GRC – Grecia
- ☐ HRV – Croația
- ☐ HUN – Ungaria
- ☐ IRL – Irlanda
- ☐ ISL – Islanda
- ☐ SVK – Republica Slovacă
- ☐ SVN – Slovenia
- ☐ SWE – Suedia
- ☐ TUR – Turcia
- ☐ UKR – Ucraina

C. Reprezentantul (Reprezentanții) persoanei fizice

Reprezentarea de către un avocat a persoanei fizice nu este obligatorie în această fază a procedurii. Dacă reclamantul nu este reprezentat, treceți la rubrica E.

Dacă introduceți cererea în numele unei persoane fizice, dar nu sunteți avocat (ci, de exemplu, membru de familie, un prieten, un responsabil legal/tutore/curator), completați rubrica C.1; dacă sunteți avocat şi introduceți cererea în numele unei persoane fizice, completați rubrica C.2. În ambele cazuri, completați şi rubrica C.3.

C.1. Reprezentant care nu este avocat

18. Calitate/legătură/funcție

19. Nume

20. Prenume

21. Cetățenie

22. Adresă

23. Telefon (inclusiv prefixul țării)

24. Fax

25. E-mail

C.2. Avocat

26. Nume

27. Prenume

28. Cetățenie

29. Adresă

30. Telefon (inclusiv prefixul țării)

31. Fax

32. E-mail

C.3. Procură

Reclamantul trebuie să îl împuternicească pe reprezentant să acționeze în numele său, semnând la rubrica 33; reprezentantul desemnat trebuie să confirme că acceptă reprezentarea, semnând la rubrica 35.

Prin prezenta împuternicesc persoana desemnată mai sus să mă reprezinte în fața Curții Europene a Drepturilor Omului în legătură cu cererea mea introdusă în baza articolului 34 din Convenție.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

33. Semnătura reclamantului

34. Data

Z Z L L A A A A ex. 27/09/2015

Prin prezenta accept să îl reprezint pe reclamant în fața Curții Europene a Drepturilor Omului în legătură cu cererea introdusă în baza articolului 34 din Convenție.

35. Semnătura reprezentantului

36. Data

Z Z L L A A A A ex. 27/09/2015

D. Reprezentantul (Reprezentanții) organizației reclamante

Dacă reclamantul este o organizație, aceasta trebuie să fie reprezentată în fața Curții de către o persoană autorizată să acționeze în numele şi pentru aceasta (de exemplu, un director sau oricare altă persoană împuternicită corespunzător). Indicați coordonatele reprezentantului la rubrica D.1.

Dacă reprezentantul mandatează la rândul său un avocat pentru a reprezenta organizația, completați ambele rubrici, D.2 şi D.3.

D.1. Reprezentantul organizației

37. Calitate/legătură/funcție (anexați documente justificative)

38. Nume

39. Prenume

40. Cetățenie

41. Adresă

42. Telefon (inclusiv prefixul țării)

43. Fax

44. E-mail

D.2. Avocat

45. Nume

46. Prenume

47. Cetățenie

48. Adresă

49. Telefon (inclusiv prefixul țării)

50. Fax

51. E-mail

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

D.3. Procură

Reprezentantul organizației reclamante trebuie să îl împuternicească pe avocatul desemnat să acționeze în numele acesteia, semnând la rubrica 52; avocatul desemnat trebuie să menționeze că acceptă să reprezinte organizația, semnând la rubrica 54.

Prin prezenta împuternicesc persoana desemnată la rubrica D.2 să reprezinte organizația la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în legătură cu cererea introdusă în baza articolului 34 din Convenție.

52. Semnătura reprezentantului organizației

53. Data

Z	Z	L	L	A	A	A	A

ex. 27/09/2015

Prin prezenta accept să reprezint organizația la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în legătură cu cererea introdusă în baza articolului 34 din Convenție.

54. Semnătura avocatului

55. Data

Z	Z	L	L	A	A	A	A

ex. 27/09/2015

Obiectul cererii

Această parte a formularului de cerere (rubricile E, F şi G) trebuie să conțină toate informațiile pertinente referitoare la fapte (rubrica E), la capetele de cerere (rubrica F), precum şi la respectarea de către reclamant a regulilor privind epuizarea căilor de recurs interne şi a termenului de şase luni (rubrica G), prevăzute de articolul 35 paragraful 1 din Convenție. Este obligatorie completarea acestor rubrici în spațiul special prevăzut pe formular, simpla trimitere la eventuale documente sau anexe nefiind luată în considerare. Consultați în acest sens prevederile articolului 47 paragraful 2 din Regulamentul Curții, Instrucțiunea practică cu privire la sesizarea Curții, precum şi broşura „Cum se completează formularul de cerere".

E. Expunerea faptelor

56.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Expunerea faptelor (continuare)

57.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Expunerea faptelor (continuare)

58.

– Vă rugăm să respectați strict numărul de pagini prevăzut pentru această rubrică –

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

F. Expunerea pretinselor încălcări ale Convenției şi/sau ale Protocoalelor, precum şi a motivelor în sprijinul acestor afirmații

59. Articol invocat	Explicație

Expunerea pretinselor încălcări ale Convenției şi/sau ale Protocoalelor, precum şi a motivelor în sprijinul acestor afirmații (continuare)

60. Articol invocat	Explicație

– Vă rugăm să respectați strict numărul de pagini prevăzut pentru această rubrică –

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

G. Respectarea condițiilor de admisibilitate prevăzute în articolul 35 paragraful 1 din Convenție

Confirmați, pentru fiecare capăt de cerere, dacă ați epuizat toate căile de recurs disponibile, inclusiv orice cale de atac; indicați, de asemenea, data la care decizia internă definitivă/irevocabilă a fost pronunțată, precum şi data la care ați avut posibilitatea de a lua cunoştință de textul integral al acestei decizii, pentru a face dovada respectării termenului de şase luni.

61. Capăt de cerere	Căi de recurs exercitate şi data deciziei definitive/irevocabile

– Vă rugăm să respectați strict numărul de pagini prevăzut pentru această rubrică –

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

62. Dispuneți sau ați dispus de o cale de recurs pe care nu ați exercitat-o? ○ Da ○ Nu

63. Dacă ați răspuns afirmativ, menționați ce cale de recurs nu ați exercitat și pentru ce motiv.

H. Informații cu privire la alte instanțe internaționale care examinează sau au examinat cererea (dacă este cazul)

64. Reclamantul a formulat oricare dintre aceste capete de cerere în fața unei alte instanțe internaționale de anchetă sau reglementare a diferendelor? ○ Da ○ Nu

65. Dacă ați răspuns afirmativ, descrieți procedura în mod concis (capetele de cerere formulate, numele instanței internaționale, data și natura eventualelor decizii adoptate).

66. Reclamantul a mai introdus până acum una sau mai multe cereri în fața Curții? ○ Da ○ Nu

67. Dacă ați răspuns afirmativ, indicați în rubrica următoare numărul (numerele) cererii (cererilor) respective.

BU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I. Lista documentelor anexate

Trebuie să anexați copii integrale şi lizibile ale tuturor documentelor. Niciun document nu vă va fi restituit. Prin urmare, este în interesul dumneavoastră să transmiteți Curții copii, şi nu originale. ESTE NECESAR:

– să clasați documentele în funcție de dată şi procedură,
– să numerotați paginile,
– să NU capsați, legați sau lipiți documentele.

68. Indicați în rubrica de mai jos, în ordine cronologică, documentele anexate, cu o scurtă descriere a acestora. Indicați numărul paginii corespunzătoare fiecărui document.

1.	p.	
2.	p.	
3.	p.	
4.	p.	
5.	p.	
6.	p.	
7.	p.	
8.	p.	
9.	p.	
10.	p.	
11.	p.	
12.	p.	
13.	p.	
14.	p.	
15.	p.	
16.	p.	
17.	p.	
18.	p.	
19.	p.	
20.	p.	
21.	p.	
22.	p.	
23.	p.	
24.	p.	
25.	p.	

Alte observații

Aveți alte observații de formulat cu privire la cererea dumneavoastră?

69. Observații

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Declarația și semnătura

Declar pe onoare și în deplină cunoștință de cauză că informațiile ce figurează în prezentul formular de cerere sunt exacte.

70. Data

Z	Z	L	L	A	A	A	A

ex. 27/09/2015

Reclamantul (reclamanții) sau reprezentantul (reprezentanții) acestuia (acestora) trebuie să semneze formularul în chenarul de mai jos.

71. Semnătură (semnături)

○ Reclamant (Reclamanți) ○ Reprezentant (Reprezentanți) – Bifați opțiunea corespunzătoare

Desemnarea persoanei cu care se poartă corespondența

În cazul în care sunt mai mulți reclamanți sau reprezentanți, indicați numele și adresa unei singure persoane cu care Curtea va purta corespondența. Dacă reclamantul este reprezentat, Curtea va purta corespondența doar cu reprezentantul desemnat (fie că acesta este avocat sau nu).

72. Numele și adresa ○ reclamantului ○ reprezentantului – Bifați opțiunea corespunzătoare

Formularul de cerere completat trebuie semnat și trimis prin poștă la următoarea adresă:

Monsieur le Greffier de la
Cour européenne des droits de l'homme
Conseil de l'Europe
67075 STRASBOURG CEDEX
FRANCE

893669e1-66ca-4653-b9e0-2de2561a694b

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie

I. Tratate, cursuri, monografii, dicţionare

La liberté d'expression en Europe. La jurisprudence relative à l'article 10 de la CEDH, Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 2002;

10 decembrie 1948 – 10 decembrie 1998. A 50-a aniversare a Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, Ed. Academiei Trupelor de Uscat, Sibiu, 1999;

Les nouveaux développements du procès équitable au sens de la Convention Européenne des Droits de l'Homme, Bruylant, Bruxelles, 1996;

Alston, Ph., De Schutter, O., Monitoring Fundamental Rights in the EU. The Contribution of the Fundamental Rights Agency, Hart Publishing, Oxford-Portland, Oregon, 2005;

Benedek, W., Kettemann, M.C., Freedom of expression and the Internet, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2014;

Benoît-Rohmer, F., Klèbes, H., Le droit du Conseil de l'Europe, Éditions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2005;

Bercea, R., Mai este Curtea Europeană a Drepturilor Omului un mecanism judiciar eficient?, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2013;

Bîrsan, C., Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole. vol. I, II, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005-2006;

Bîrsan, C., Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2010;

Braibant, G., La Charte des droits fondamentaux de l'Union Européenne, Edition du Seuil, Paris, 2001;

Buergenthal, T., Weber, R., Dreptul internaţional al drepturilor omului, Ed. All, Bucureşti, 1996;

Burgorgue-Larsen, L., La Convention européenne des droits de l'homme, LGDJ, Paris, 2012;

Chagnollaud, D., Drago G. (dir.), Dictionnaire des droits fondamentaux, Dalloz, Paris, 2006;

Chapus, M.R. Droit administratif, Montchrestien, Paris, 1992;

Chiriţă, R., Convenţia europeană a drepturilor omului. Comentarii şi explicaţii, ed. a 2-a, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2008

Cohen-Jonathan, G., Aspects européens des droits fondamentaux, Montchrestien, Paris, 2000;

Cohen-Jonathan, G., Schabas, W. (dir.), La peine capitale et le droit international des droits de l'homme, Editions LGDJ – Pantheon-Assas, Paris, 2003;

Cohen-Jonathan, G., Flauss, J.-F. (dir.), Mesures conservatoires et droits fondamentaux, Bruylant, Bruxelles, 2005;

Cohen-Jonathan, G., Flauss, J.-F. (dir.), La réforme du système de contrôle contentieux de la Convention européenne des droits de l'homme, Bruylant, Bruxelles, 2005;

Costaş, C., Dreptul la soluţionarea cauzelor într-un termen rezonabil, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2014;

Delmas-Marty, M., Lucas de Leyssac, C. (dir.), Libertés et droits fondamentaux, ed. a 2-a, Paris, Editions du Seuil, 2002;

Drăganu, T., Declarațiile de drepturi și repercusiunile lor asupra dreptului internațional public, Ed. Lumina Lex, București, 1998;

Duhamel, O., Pour l'Europe, Paris, Seuil, 2005;

Edel, F., La durée des procédures civiles et pénales dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2007;

Fredman, S., Discrimination Law, Oxford University Press, Oxford, 2002;

Gauthier, C., Platon, S., Szymczak, D., Droit européen des droits de l'Homme, Sirey, Paris, 2017;

Gomien, D., Introducere în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Ed. All, București, 1993;

Greer, S., La marge d'appréciation: interprétation et pouvoir discrétionnaire dans le cadre de la Convention Européenne des Droits de l'Homme, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2000;

Guțan, M., Selejan-Guțan, B. (eds.), Europeanization and Judicial Culture in Contemporary Democracies, București, Hamangiu, 2014.

Hanski, R., Suksi, M. (ed.), An Introduction to the International Protection of Human Rights, Abo Akademi University, 2002;

Harris, D.J., Cases and Materials on International Law, ed. a 4-a, London, Sweet & Maxwell, 1991;

Harris, D.J., O'Boyle, M., Warbrick, C., Law of the European Convention of Human Rights, Butterworths, London, 1995;

Harris, D.J., Gomien, D., Zwaak, L., Convention Européenne des Droits de l'Homme et Charte Sociale Européenne: droit et pratique, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1997;

Harris, D.J., Cases and Material son International Law, ed. a 6-a, Thomson/Sweet &Maxwell, 2004;

Janis, M., Kay, R., Bradley, A., European Human Rights Law. Text and materials, Clarendon Press, Oxford, 1995;

Jugastru, C., Les droits de la personnalité, Editions de la Tannerie, 2006;

Kis, A., România la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Ed. Wolters Kluwer, București, 2010;

Lambert, P., Les droits de l'homme au seuil du troisième millénaire. Mélanges en hommage, Bruylant, Bruxelles, 2000;

Lambert-Abdelgawad, E., Les effets des arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme, contribution à une approche pluraliste du droit européen des droits de l'homme, Bruylant, Bruxelles, 1999;

Lambert-Abdelgawad, E., L'exécution des arrêts de la Cour Européenne des Droits de l'Homme, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2002;

Lambert-Abdelgawad, E., The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, ed. a 2-a, Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, 2008;

Lochak, D., Les droits de l'homme, Editions La Decouverte, Paris, 2002;

Marguénaud, J.-P., La Cour européenne des droits de l'homme, ed. a 2-a, Dalloz (Connaissance du droit), Paris, 2002;

Massis, T., Pettiti Chr. (ed.), La liberté religieuse et la Convention européenne des droits de l'homme, Nemesis-Bruylant, Bruxelles, 2004;

Mathieu, B., Génome humain et droits fondamentaux, Paris, Economica – PUAM, 2000.

Mathieu, B., Le droit à la vie, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2005;

Micu, D., Garantarea drepturilor omului, Ed. All Beck, Bucureşti, 1999;

Miga-Beşteliu, R., Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public, ed. a 3-a, Ed. All Beck, Bucureşti, 2003;

Miga-Beşteliu, R., Drept internațional public, vol. I, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2005;

Miga-Beşteliu, R., Brumar, C., Protecția internațională a drepturilor omului, ed. a 5-a, Ed. Universul Juridic, 2010;

Mowbray, A., Cases and Materials on the European Convention on Human Rights, Butterworths, London, 2001;

Mowbray, A., The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights, Portland Oregon, Hart Publishing, Oxford, 2004;

Muraru, I., Protecția constituțională a libertăților de opinie, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2000;

Muzny, P., La technique de proportionnalité et le juge de la Convention européenne des droits de l'homme, tomes I et II, Presses Universitaires d'Aix-Marseille, 2005;

Pettiti, L.-E., Imbert, P.-H., Decaux, E., La Convention Européenne des Droits de l'Homme. Commentaire article par article, Editions Economica, Paris, 2000;

Philip, C., La Constitution européenne, PUF, Paris, 2004;

Picheral, C., L'ordre public européen. Droit communautaire et droit européen des droits de l'homme, La documentation française, Paris, 2001;

Popescu, C.-L., Protecția internațională a drepturilor omului, Ed. All Beck, Bucureşti, 2000;

Popescu, C.-R., Repararea prejudiciului în contenciosul european al drepturilor omului, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2013;

Predescu, O., Udroiu, M., Convenția Europeană a Drepturilor Omului şi dreptul procesual penal român, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2007;

Renucci, J.-F., Droit européen des droits de l'homme, LGDJ, Paris, 1999;

Renucci, J.-F., Traité de droit européen des droits de l'homme, LGDJ, Paris, 2007;

Robert, J., Duffar, J., Droits de l'Homme et libertés fondamentales, Editions Montchrestien, Paris, 1997;

Robertson, A.H., Merrils, J.H., Human Rights in the World, Manchester University Press, 1994;

Rosas, A., Armati, L., EU Constitutional Law, Hart Publishing, Oxford – Portland Oregon, 2010;

Sarmas, I., Liberté d'expression et diffamation, Éditions Ant. N. Sakkoulas, 2012;

Sauron, J-L., Procédures devant les juridictions de l'Union européenne et devant la CEDH, Gualino, Paris, 2014;

Scripcaru, GH. Astărăstoaie, V. Ciucă, A. Scripcaru, C., Introducere în biodrept – de la bioetică la biodrept, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2003;

Selejan-Guțan, B., Crăciunean, L.M., Drept internațional public, ed. a 2-a, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2014;

Steiner, H.J., Alston, P. (ed.), International Human Rights in Context. Law, Politics, Morals, Clarendon Press, Oxford, 1996;

Sudre, F., La Convention européenne des droits de l'homme, ed. a 4-a, PUF, Paris, 1997;

Sudre, F., Droit international et européen des droits de l'homme, ed. a 4-a, PUF, Paris, 1999;

Sudre, F., Droit européen et international des droits de l'homme, ed. a 6-a, PUF, Paris, 2003;

Sudre, F., Le droit au respect de la vie privée au sens de la Convention européenne des droits de l'homme, Bruylant-Nemesis, Bruxelles, 2005;

Sudre, F. (trad. Bercea, R. ş.a.), Drept european şi internațional al drepturilor omului, Ed. Polirom, Iaşi, 2006;

Sudre, F., Marguénaud, J.-P., Andriantsimbazovina, J., Gouttenoire, A., Levinet, M,. Les grands arrêts de la Cour européenne des Droits de l'Homme, ed. a 4-a, PUF, Paris, 2007;

F. Sudre, Droit européen et international des droits de l'homme, ed. a 9-a, Paris, PUF, 2008;

Sudre, F., Droit européen et international des droits de l'homme, ed. a 12-a, PUF, Paris, 2015;

Tavernier, P., Quelle Europe pour les droits de l'homme?, Bruylant, Bruxelles, 1996;

Uitz, R., Europeans and their rights – Freedom of religion, Council of Europe Publishing, 2007;

Van Dijk, P., Van Hoof, G.J.H., Theory and Practice of the European Convention of Human Rights, Kluwer, Deventer, 1995;

Voicu, M., Protecția europeană a drepturilor omului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2001;

Wachsmann, P., Les droits de l'homme, ed. a 4-a, Dalloz (Connaissance du droit), Paris, 2002;

Wallace, R.M.M., International Law, ed. a 5-a, Thomson/Sweet &Maxwell, 2005;

Weatherill, S., Beaumont, P., EC Law, Penguin Books, London, 1996;

Yotopoulos-Marangopoulos, A. (dir.), L'état actuel des droits de l'homme dans le monde. Défis et perspectives, Pedone, Paris, 2006;

Ziller, J., La nuova Costituzione europea, Il Mulino, Bologna, 2004.

II. Studii, articole, colecții de reviste

Aliprantis, N., Le nivellement ne convient pas à l'Europe! Critique de certaines tendances de la Cour EDH en matière religieuse, în EDL, septembrie 2010;

Benoît-Rohmer, F., La peine de mort n'est pas définitivement abolie en France!, în EDL nr. 19, ianuarie 2006;

Bîrsan, C., Dreptul la un „tribunal" independent şi imparțial în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, în RDP nr. 1/2003;

Bîrsan, C., Problema eutanasiei pe rolul Curții de la Strasbourg: recunoaşte Convenția existența unui „drept de a muri"?, în P.R. nr. 4/2002;

Bîrsan, C., Cu privire la noul criteriu de admisibilitate prevăzut de dispozițiile art. 35 § 3 lit.b) din Convenție, în C.J. nr. 8/2010;

Bîrsan, C., Cu privire la declarația unilaterală a statului în cauză şi efectele ei în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, în RRDE nr. 4/2015;

Brodier, H., La liberté de communication de la photographie du préfet Erignac assassiné face aux „sentiments" de famille: inflexion de la jurisprudence de la Cour?, în EDL nr. 24 din septembrie 2007;

Brodier, H., Premier visa pour la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans l'arrêt de la CJCE validant la directive relative au droit au regroupement familial, în EDL nr. 21 din septembrie 2006;

Burgourgue-Larsen, L., Dubout, E., Le port du voile à l'université. Libres propos sur l'arrêt de la Grande Chambre *Leyla Sahin c. Turquie*, în RTDH nr. 66/2006;

Cohen-Jonathan, G., Justice constitutionnelle et Convention Européenne des Droits de l'Homme, în RFDC nr. 17, 1994;

Constantinesco, V., La Charte des droits fondamentaux de l'Union Européenne, în Studia Universitatis Babes-Bolyai, Seria Jurisprudentia nr. 2/2002;

Crăciunean, L.M., Admissibility *ratione temporis* of an Individual Complaint of an Individual Communication: Synthesis of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights Case-Law, în AULB nr. 2/2017;

De Burca, G., The European Court of Justice and the International Legal Order After Kadi, în Harvard International Law Journal, vol. 51, nr. 1/2010;

De Salvia, M., La place de la notion de sécurité juridique dans la jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l'homme, Cahiers du Conseil Constitutionnel nr. 11/2002;

Decaux, E. Chronique d'une jurisprudence annoncée: laicite française et liberté religieuse devant la Cour européenne des droits de l'homme, în RTDH, vol. 82/2010;

Decaux, E. Religion et laïcite, în Annuaire International des Droits de l'Homme, vol. V, 2010;

Dhommeaux, J., La réforme du système des Nations Unies dans le domaine des droits de l'Homme, în EDL nr. 18, ianuarie 2006;

Drzemczewski, A., Élection des juges à la Cour européenne de Strasbourg: un aperçu, în EDL, septembrie 2010;

Dubout, E., La procéduralisation des obligations relatives aux droits fondamentaux substantiels par la Cour européenne des droits de l'homme, în RTDH nr. 70/2007;

Ducoulombier, P., La Cour européenne des droits de l'homme face aux conflits des droits, în EDL, mai 2009;

Enyegue, E., La curieuse application rétroactive des règles du jus in bello plus sévères, în EDL septembrie 2010;

Flauss, J.-F., Convention européenne des droits de l'Homme et contentieux constitutionnel, în RFDC nr. 13/1993;

Flauss, J.-F., La Cour européenne des droits de l'homme est-elle une Cour constitutionnelle?, în RFDC nr. 36/1999;

Gasimov, D., Le Comité contre la torture du Conseil de l'Europe: le bilan vingt ans après, în EDL nr. 30/2009;

Gilbert, H., Redefining Manifestation of Belief in *Leyla Sahin v. Turkey*, în EHRLR nr. 3/2006;

Gornig, G., Rusu, I., Principiul egalității de tratament în dreptul comunitar, în AULB nr. 12/2005;

Hottelier, M., La nécessaire complémentarité des droits materiels et de garanties de procédure, în RTDH nr. 70/2007;

Jacqué, J.-P., La Constitution pour l'Europe et les droits fondamentaux, în EDL august 2004;

Jacqué, J.-P., L'adhésion de l'Union européenne à la CEDH, în EDL mai 2010;

Jacqué, J.-P., Le Tribunal de Première Instance face aux résolutions du Conseil de Sécurité des Nations Unies, în EDL nr. 19/2006;

Kang-Riou, N., La Cour EDH refuse de contrôler les opérations internationales de maintien de la paix, în EDL nr. 24/2007;

Kauf-Gazin, F., L'arrêt Bosphorus de la Cour européenne des droits de l'homme: quant le juge de Strasbourg pallie le retard du constituant de l'Union Européenne en matière de protection des droits fondamentaux, în EDL, septembrie 2005;

Kilinc, U., La conception turque de la laïcité devant la Cour européenne des droits de l'homme, în EDL nr. 30/2009;

Krenc, F., Liberté «négative» d'association, accords de monopôle syndical et appartenance obligatoire au barreau, în RTDH nr. 68/2006;

Larralde, J.-M., L'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme et la protection de l'identité sexuelle, în RTDH nr. 65/2006;

Mahoney, P., Judicial Activism and Judicial Self-Restraint in the European Court of Human Rights. Two Sides of the Same Coin, în HRLJ nr. 1, 2/1990, vol. 11;

Malinverni, G., Droit à un procès équitable et cours constitutionnelles, în RUDH nr. 11/1994, vol. VI;

Marchesseau, S., Le paradoxe de l'arrêt de Grande Chambre *Neulinger et Shuruk c. Suisse*: un revirement de jurisprudence louable sur le plan humain, contestable sur le plan juridique, în EDL, septembrie 2010 ;

Martin, D., Strasbourg, Luxembourg et la discrimination: influences croisées ou jurisprudences sous influence?, în RTDH nr. 69/2007;

Mazilu-Babel, M., Triada curților şi protecția drepturilor şi a libertăților fundamentale într-o Uniune Europeană a Cetățenilor. Luxembourg-Strasbourg-Bucureşti, în RRDE nr. 5/2011;

Millet, Fr.-X. When the European Court of Human Rights Encounters the Face, în ECLR nr. 11/2015;

Mole, N., Issa c. Turkey: Delineating the Extraterritorial Effect of the European Convention on Human Rights, în EHLR nr. 1/2005;

Mowbray, A., A New European Court of Human Rights, în „Public Law", 1994;

Mowbray, A., The Composition and Operation of the New European Court of Human Rights, în „Public Law", 1999;

Mowbray, A., A New Strasbourg Approach to the Legal Consequences of Interim Measures, în HRLR nr. 5/2005;

Natale, V., Le droit à des élections libres ou la construction d'un véritable ordre démocratique européen, în RTDH nr. 68/2006;

Oetheimer, M., La Cour européenne des droits de l'homme face au discours de la haine, în RTDH nr. 69/2007;

Parayre, S., Cornu, E., Le Protocole nr. 13 a la CEDH: l'abolition totale et définitive de la peine de mort en Europe?, în EDL nr. 10/2003;

Peukert, W., The Protection of Ownership in the ECHR, în HRLJ nr. 1, 2/1981, vol. II;

Pretot, X., Le contentieux de la fonction publique et la Convention européenne des droits de l'homme, Revue du Droit Public et de la Science Politique nr. 3/2000;

Poncela, P., Le placement à l'isolement des détenus. En marge de l'arrêt de la Grande Chambre *Ramirez Sanchez c. France*, în RTDH nr. 69/2007;

Popescu, C.-L., Hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului pronunțate în cauzele privind România, în perioada 1998-2000, în Dreptul nr. 8/2001;

Popescu, C.-L., Natura juridică a procedurii recuperării de către stat a prejudiciului suferit în urma contenciosului european al drepturilor omului, în C.J. nr. 2/2003;

Rorive, I., Religious Symbols in the Public Space, în 30 Cardozo Law Review, 2008-2009;

Riou, N., Confirmation du caractère obligatoire des mesures provisoires en vertu de l'article 34, în EDL nr. 17/2005;

Riou-Kang, N., Reconnaissance du droit à l'accès à l'enseignement supérieur et interdiction du port du voile, EDL nr. 19/2006;

Sayar-Yesilgul, M. Lever le voile sur la question du foulard dans les écoles françaises, în EDL, ianuarie 2009;

Scheinin, M., The Proposed Optional Protocol to the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Blueprint for Human Rights Treaty Body Reform – Without Amending the Existing Treaties, în HRLR nr. 6/2006;

Sermet, L., La Convention Européenne des Droits de l'Homme et le droit de propriété, Conseil de l'Europe, Dossiers sur les droits de l'homme nr. 11/1991;

Selejan-Guțan, B., Aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului de către autoritățile naționale. Doctrina marjei de apreciere, în Caietele Ştiințifice ale Institutului de Ştiințe Administrative al României nr. 1, Sibiu, 1999;

Selejan-Guțan, B., Articolul 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului şi contenciosul administrativ, în Caietele Ştiințifice ale Institutului de Ştiințe Administrative al României nr. 3, Sibiu, 2001;

Selejan-Guțan, B., Unele considerații asupra controlului constituționalității legilor în Spania şi Portugalia, în AULB, Seria Jurisprudentia nr. 1-2/2002;

Selejan-Guțan, B., Procedura de soluționare în România a excepției de neconstituționalitate şi cerințele articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului privind dreptul la un proces echitabil, în Dreptul nr. 3/2005;

Selejan-Guțan, B., Towards a New European Public Order: The EU Charter of Fundamental Rights and the European Convention on Human Rights, în: The EU as the Paradigm of Future European Statehood/Uniunea Europeană ca paradigmă a viitoarei statalități europene [*Bogdan Iancu* (coord.)], New Europe College, Bucureşti, 2007;

Selejan-Guțan, B., Article 6 of the European Convention on Human Rights: A Challenge for National Courts?, în: The Law/Politics Distinction in Contemporary Public Law Adjudication, Bucureşti, New Europe College, 2008;

Selejan-Guțan, B., Reforma mecanismului de control al aplicării Convenției Europene a Drepturilor Omului: câteva observații privind Protocolul nr. 14, în P.R. Supliment. Lucrările Conferinței internaționale bienale organizate de Facultatea de Drept din cadrul Universității de Vest din Timişoara, 2007;

Selejan-Guțan, B., Romania and the European Court of Human Rights: Highlights of the Recent Case-Law. În *Gilbert Gornig et alii* (ed.), Justitia et Pax. Gedaechtnisschrift für Dieter Blumenwitz, Ed. Duncker und Humblot, Berlin, 2008;

Selejan-Guțan, B., Semne şi simboluri religioase în jurisprudența de la Strasbourg, în P.R. nr. 5/2011;

Selejan-Guțan, B., Efectele hotărârilor-pilot ale Curții Europene a Drepturilor Omului asupra dreptului național: o temă de reflecție actuală, în RPD nr. 1-2/2012;

Selejan-Guțan, B., Jurisprudența CEDO, în P.R. nr. 6/2012;

Selejan-Guțan, B., Jurisprudența CEDO, în P.R. nr. 7/2012;

Selejan-Guțan, B., Jurisprudența CEDO, în P.R. nr. 9/2012;

Selejan-Guțan, B., Political and Economic Challenges of the Freedom of the Media, în Percorsi costituzionali – „Liberta e Internet", Jovene editore, nr. 1/2014;

Selejan-Guțan, B., Sisteme şi drepturi electorale în jurisprudența CEDO, în P.R. nr. 6/2015;

Selejan-Guțan, B., Quelques pensées sur la dignité humaine et „vivre ensemble" dans le contexte de la migration, în Romanian Journal of Comparative Law 2/2016;

Soriano, M.C., Defossez, A., La liberté d'expression face à la morale et à la religion: analyse de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, în RTDH nr. 68/2006;

Soumy, I., L'effet horizontal de l'article 5 §1, première phrase comme limite à la tyrannie familiale, în RTDH nr. 66/2006;

Spielmann, D., Obligations positives et effet horizontal des dispositions de la Convention, în *F. Sudre* (dir.), L'interprétation de la CEDH, Bruylant (Droit et justice), Bruxelles, 1998;

Spiliopoulou Akermark, S., The Limits of Pluralism. Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights with Regard to Minorities: Does the Prohibition of Discrimination Add Anything?, în Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe nr. 3/2002 ;

Stone Sweet, A., Sur la constitutionnalisation de la CEDH: cinquante ans après son installation, la Cour européenne des droits de l'homme conçue comme une cour constitutionnelle, în RTDH nr. 80/2009;

Sudre, F., La protection de la propriété par la Cour Européenne des Droits de l'Homme, în Recueil Dalloz-Sirey, 1988;

Tardu, M., Le nouveau Conseil des droits de l'homme aux Nations Unies: décadence ou résurrection?, în RTDH nr. 72/2007;

Tizzano, A., Quelques réflexions sur les rapports entre les cours européennes dans la perspective de l'adhésion de l'Union à la CEDH, în RTDE nr. 1/2011;

Verdin, A., Convention européenne des droits de l'homme et fonction publique: un nouveau revirement de la Cour, în EDL nr. 23, mai 2007;

Verdussen, M., de Bruyn, D., La protection des droits de l'homme et le rôle des administrations en Belgique, în RISA nr. 3/1999, vol. 65;

Verdussen, M., Le juge constitutionnel face à l'article 6 § 1er de la CEDH, în Revue Belge de Droit Constitutionnel, 1994;

Wachsmann, P., Entre deux lacs – quelques reflexions sur la Conférence d'Interlaken sur l'avenir de la Cour européenne des droits de l'homme, în RTDH nr. 83/2010;

Weber, A., Un Conseil en remplacement de la Commission des Droits de l'Homme des Nations Unies, în EDL nr. 20/2006;

Weber, A., La réforme de la Cour européenne des Droits de l'Homme: progrès ou régression dans la protection des droits de l'homme en Europe?, în „Europe des libertés" nr. 13/2004;

Revista *L'Europe des Libertés*, Presses Universitaires de Strasbourg, colecția 2002-2008;

Noua Revistă de Drepturile Omului, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, colecția 2005-2010;

Pandectele Române, cronica de jurisprudență CEDO, colecția la zi;

Curierul Judiciar, cronica de jurisprudență CEDO, colecția la zi.

III. Legislaţie, culegeri de legislaţie

Convenţia Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale şi protocoalele sale;

Regulamentul Curţii Europene a Drepturilor Omului;

Human Rights in International Law. Basic texts, 2nd edition, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2000;

Principalele instrumente internaţionale privind drepturile omului la care România este parte, vol. I şi II, IRDO, Bucureşti, 2003;

Documente de bază ale Comunităţii şi Uniunii Europene, Ed. Polirom, Iaşi, 1999;

Brownlie, I., Basic Documents on Human Rights, 3rd edition, Clarendon Press, Oxford, 1992;

Evans, M.D., International Law Documents, Blackstone, London, 1995;

Niciu, M., Culegere de documente de drept internaţional public, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1998;

Selejan-Guţan, B., Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Culegere de texte, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2014.

IV. Culegeri de jurisprudenţă

Berger, V., Jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, IRDO, Bucureşti, 1999;

Berger, V., Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme, ed. a 14-a, Sirey, Paris, 2014;

Popescu, C.-L., Hotărâri pronunţate de CEDO împotriva României, Ed. All Beck, Bucureşti, 2003;

Popescu, C.-L., Jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, 1999-2002, Ed. All Beck, Bucureşti, 2003;

Ramaşcanu, B., Jurisprudenţa CEDO împotriva României, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2009;

Selejan-Guţan, B., Rusu, H.A., Hotărârile CEDO împotriva României, 1998-2006, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2006.

V. Adrese Internet

Organizaţia Naţiunilor Unite: *http://www.un.org*;

Curtea Europeană a Drepturilor Omului: *http://www.echr.coe.int*;

Colecţia de jurisprudenţă a Curţii Europene a Drepturilor Omului: *http://www.hudoc. echr.coe.int*;

Consiliul Europei: *http://www.coe.int*;

Comitetul Miniştrilor: *http://www.cm.coe.int*;

Consiliul Europei şi drepturile omului: h*ttp://www.humanrights.coe.int*;

Convenţiile Consiliului Europei: *http://conventions.coe.int*;

Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa: *http://www.osce.org*;

Uniunea Europeană: *http://europa.eu*;

Agenţia pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene: http://fra.europa.eu.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

LISTA CAUZELOR CITATE

(în ordine cronologică)[1]

I. Decizii şi rapoarte ale Comisiei Europene a Drepturilor Omului

Austria c. Italiei (1961) **29, 49**
Danemarca, Norvegia, Suedia şi Olanda c. Greciei (1969) **105**
Irlanda c. RU (1973) **32**
Brüggemann şi Scheuten c. RFG (1976) **96**
East African Asians c. RU (1973) **116**
X. c. RFG (1979) **164, 246**
X c. RU (1980) **96, 130**
Bramelid şi Malmström c. Suediei (1982) **250**
Van Droogenbroeck c. Belgiei (1982) **120, 132**
C. c. RU (1983) **204**
Franța, Danemarca, Norvegia, Suedia şi Olanda c. Turciei (1983) **54**
Stewart c. RU (1984) **100**
Johansen c. Norvegiei (1985) **121**
Ciancimino c. Italiei (1991) **123**
Van den Dungen c. Olandei (1995) **202**
Millan şi Tornes c. Andorrei (1997) **137**

II.Decizii şi hotărâri ale Curţii Europene a Drepturilor Omului

Lawless c. Irlandei (1960) **37**
Iversen c. Norvegiei (1963) **121**
Cauza lingvistică belgiană (1967) **257**
Wemhoff c. RFG (1968) **130, 131**
Neumeister c. Austriei (1968) **129, 131**
Cauza lingvistică belgiană (1968) **241, 244**
Ringeisen c. Austriei (1971) **136, 144**
De Wilde, Ooms şi Versyp c. Belgiei (1971) **60, 61, 124, 126, 132**
Golder c. RU (1975) **155, 190**
Cipru c. Turciei (1976) **54, 108**
Engel c. Olandei (1976) **122**
Handyside c. RU (1976) **35-38, 162, 212, 214**
Kjeldsen, Busk Madsen şi Pedersen c. Danemarcei (1976) **203**
Sindicatul suedez al mecanicilor de locomotivă (1976) **231**
Irlanda c. RU (1978) **54, 62, 104, 105, 107, 128**
König c. RFG (1978) **137**
Klass c. RFG (1978) **56, 58, 237, 238, 240**
Tyrer c. RU (1978) **32, 116, 117**

[1] Trimiterea este făcută la numărul paginii.

Airey c. Irlandei (1979) **33, 143, 155, 167**
Marckx c. Belgiei (1979) **33, 58, 74, 167, 181, 184, 241, 248**
Schiesser c. Elveției (1979) **129**
Sunday Times c. RU (1979) **40, 162, 209**
Winterwerp c. Olandei (1979) **125, 126, 132**
Deweer c. Belgiei (1980) **142, 155**
Guzzardi c. Italiei (1980) **62, 122**
Dudgeon c. RU (1981) **40, 58, 170, 175**
Le Compte, Van Leuven şi De Meyere c. Belgiei (1981) **135, 137, 144, 145, 149, 230**
Young, James şi Webster c. RU (1981) **231**
Ahmad c. RU (1982) **94, 198**
Campbell şi Cosans c. RU (1982) **117, 257**
Sporrong şi Lonnroth c. Suediei (1982) **248, 249, 250, 251, 252**
Van Droogenbroeck c. Belgiei (1982) **120, 132**
Silver c. RU (1983) **35, 38, 190, 192, 237, 238, 240**
Van der Mussele c. Belgiei (1983) **121**
Zimmerman şi Steiner c. Elveției (1983) **147**
Campbell şi Fell c. RU (1984) **35, 190**
Malone c. RU (1984) **191, 192**
Rasmussen c. Danemarcei (1984) **41**
Abdulaziz, Cabales şi Balkandali c. RU (1985) **116, 186**
Ashingdane c. RU (1985) **122, 143, 155**
Bonisch c. Austriei (1985) **157**
Bozano c. Franței (1986) **127**
Deumeland c. RFG (1986) **147**
Glasenapp c. RFG (1986) **208**
James ş.a. c. RU (1986) **41, 249**
Johnston c. Irlandei (1986) **58, 62, 167, 182, 184**
Lingens c. Austriei (1986) **38, 40, 209, 217, 221**
Lithgow ş.a. c. RU (1986) **41, 144, 253, 255**
Rees c. RU (1986) **41, 170**
Van Marle ş.a. c. Olandei (1986) **246**
Baggs c. RU (1987) **173**
F. c. Elveției (1987) **183**
Inze c. Austriei (1987) **185, 244**
Leander c. Suediei (1987) **168, 209**
Mathieu Mohin şi Clerfayt c. Franței (1987) **260**
Barbera, Messegue şi Jabardo c. Spaniei (1988) **149**
Bouamar c. Belgiei (1988) **125, 242**
Brogan c. RU (1988) **129**
Mueller c. Elveției (1988) **35**
Nielsen c. Danemarcei (1988) **123**
Olsson c. Suediei (1988) **185**
Plattform Ärzte für das Leben c. Austriei (1988) **229**
Salabiaku c. Franței (1988) **149**
Barfod c. Danemarcei (1989) **213**
Chappell c. RU (1989) **193**

Gaskin c. RU (1989) **209**
Kamasinski c. Austriei (1989) **150, 152, 153**
Soering c. RU (1989) **58, 103, 111, 112**
Tre Traktorer AB c. Suediei (1989) **247**
Huber c. Elveției (1990) **130, 142**
Groppera Radio c. Elveției (1990) **56, 210, 211**
Kruslin c. Franței (1990) **191**
Huvig c. Franței (1990) **191**
Powell şi Rayner c. RU (1990) **173, 176, 189**
Hakansson c. Suediei (1990) **148**
Darby c. Suediei (1990) **196, 242**
Ayuntamiento de M. c. Spaniei (1991) **56**
Borgers c. Belgiei (1991) **157**
Cruz-Varas c. Suediei (1991) **186**
Ezelin c. Franței (1991) **232**
Oberschlick c. Austriei (1991) **217**
Pine Valley Developments ş.a. c. Irlandei (1991) **247**
B. c. Franței (1992) **170**
Castells c. Spaniei (1992) **61, 217, 221**
Herczegfalvy c. Austriei (1992) **109**
Lüdi c. Elveției (1992) **59**
Niemietz c. RFG (1992) **167, 189**
Open Door and Dublin Well Woman c. Irlandei (1992) **58**
Tomasi c. Franței (1992) **107**
Costello-Roberts c. RU (1993) **104, 117**
Funke c. Franței (1993) **158**
Hoffmann c. Austriei (1993) **202, 242**
Informationsverein Lentia ş.a. c. Austriei (1993) **210**
Kokkinakis c. Greciei (1993) **195, 198, 204**
Poitrimol c. Franței (1993) **151, 154**
Ruiz-Mateos c. Spaniei (1993) **137, 138**
Sigurjonsson c. Islandei (1993) **231**
Burghartz c. Elveției (1994) **57**
Hurtado c. Elveției (1994) **104, 108, 117**
Jersild c. Danemarcei (1994) **211**
Karlheinz Schmidt c. RFG (1994) **244**
Kroon c. Olandei (1994) **167**
Lala c. Olandei (1994) **151**
Lopez Ostra c. Spaniei (1994) **33, 59, 175, 177, 189**
Otto-Preminger-Institut c. Austriei (1994) **37, 198, 211, 213**
Pelladoah c. Olandei (1994) **154**
Schmidt c. RFG (1994) **242, 244**
McCann ş.a. c. RU (1995) **57, 76, 91, 100**
Procola c. Luxemburgului (1995) **145**
Quinn c. Franței (1995) **127**
Vogt c. RFG (1995) **208**
Akdivar c. Turciei (1996) **62, 189**

BCU UNIVERSITY LIBRARY

Aksoy c. Turciei (1996) **105**
Buckley c. RU (1996) **168, 181, 193, 244**
Goodwin c. RU (1996) **217**
Guillot c. Franței (1996) **173**
Loizidou c. Turciei (1996) **29, 77, 84, 85, 88, 189**
Remli c. Franței (1996) **145**
Saunders c. RU (1996) **158**
Valsamis c. Greciei (1996) **203**
Aydin c. Turciei (1997) **105, 107**
Mehemi c. Franței (1997) **186, 187**
Worm c. Austriei (1997) **213**
Zana c. Turciei (1997) **214**
Assenov c. Bulgariei (1998) **104, 107**
Benkessiouer c. Franței (1998) **139**
Guerra c. Italiei (1998) **175, 178, 189**
Incal c. Turciei (1998) **145, 207, 221**
Kurt c. Turciei (1998) **115**
L.C.B. c. RU (1998) **93**
Lehideux şi Isorni c. Franței (1998) **215**
McGinley şi Egan c. RU (1998) **177, 178**
Osman c. RU (1998) **33, 90, 143**
Partidul socialist c. Turciei (1998) **35, 233**
Petra c. României (1998) **190**
Selcuk şi Asker c. Turciei (1998) **115, 189**
Van Schijndel, Van der Heyden şi Leenman c. Olandei (1998) **201, 202**
Yaşa c. Turciei (1998) **57**
Brumărescu c. României (1999) **143, 253**
Buscarini ş.a. c. San Marino (1999) **205**
Dalban c. României (1999) **57, 218**
Erdogdu şi Ince c. Turciei (1999) **212**
Karataş c. Turciei (1999) **207, 214**
Matthews c. RU (1999) **261**
Pellegrin c. Franței (1999) **135, 139, 141**
Rekvenyi c. Ungariei (1999) **212**
Salgueiro da Silva Mouta c. Portugaliei (1999) **185, 242**
Selmouni c. Franței (1999) **105**
Smith şi Grady c. RU (1999) **117, 170**
Wille c. Liechtenstein (1999) **208**
Athanassoglou ş.a. c. Elveției (2000) **178**
Ignaccolo Zenide c. României (2000) **185**
Ilhan c. Turciei (2000) **57**
Kudla c. Poloniei (2000) **108, 237**
Litwa c. Poloniei (2000) **126**
McGonnell c. RU (2000) **145**
Rotaru c. României (2000) **78, 168, 192**
Thlimmenos c. Greciei (2000) **242**
Bankovic ş.a. c. Belgiei ş.a. (2001) **85, 86, 88**

Boultif c. Elveției (2001) **187**
Brumărescu c. României (2001) **75**
Chapman c. RU (2001) **168, 181, 244**
Cipru c. Turciei (2001) **54, 115**
Dahlab c. Elveției (2001) **198**
Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani c. Italiei (2001) **230**
Hatton ş.a. c. RU (2001) **174-176**
K. şi T. c. Finlandei (2001) **185**
Keenan c. RU (2001) **98**
Kelly ş.a. c. RU (2001) **100**
Kress c. Franței (2001) **157**
Mitropolia Basarabiei ş.a. c. Moldovei (2001) **195, 196, 205**
N.F. c. Italiei (2001) **233**
Perna c. Italiei (2001) **218**
Slezevicius c. Lituaniei (2001) **147**
Streletz, Kessler şi Krenz c. RFG (2001) **90, 166**
Tammer c. Estoniei (2001) **171, 218**
Z. c. RU (2001) **113**
A. c. RU (2002) **143, 158**
Agga c. Greciei (2002) **205**
Algür c. Turciei (2002) **104**
Beck, Copp şi Bazeley c. RU (2002) **170**
Buchen c. Republicii Cehe (2002) **242**
Calvelli şi Ciglio c. Italiei (2002) **90, 94**
Canete De Goni c. Spaniei (2002) **156**
Christine Goodwin c. RU (2002) **171, 182**
Czekalla c. Portugaliei (2002) **151**
D. c. Irlandei (2002) **145**
D.P. şi J.C. c. RU (2002) **113**
Dacewicz c. Poloniei (2002) **130**
Dicle pentru DEP (Partidul Democrației) c. Turciei (2002) **233**
E. ş.a. c. RU (2002) **113, 239**
Fretté c. Franței (2002) **37, 182, 242**
Gundogan c. Turciei (2002) **129**
Mastromatteo c. Italiei (2002) **90**
Mouisel c. Franței (2002) **109, 117**
Perkins şi R. c. RU (2002) **170**
Podkolzina c. Letoniei (2002) **264**
Pretty c. RU (2002) **98, 179**
Roşca Stănescu şi Ardeleanu c. României (2002) **60**
Sadak c. Turciei (2002) **260, 264**
Satik, Camli, Satik şi Maraşli c. Turciei (2002) **129**
Smoleanu c. României (2002) **143**
Yazar ş.a. c. Turciei (2002) **233**
Aktaş c. Turciei (2003) **104**
Allard c. Suediei (2003) **254**
Appleby ş.a. c. RU (2003) **208**

BABEŞ-BOLYAI UNIVERSITY LIBRARY

Berlin c. Luxembourg (2003) **183**
Chalkley c. RU (2003) **191**
Craxi c. Italiei (2003) **191**
Djavit An c. Turciei (2003) **232, 239**
Ernst ş.a. c. Belgiei (2003)**143, 189, 217**
Finucane c. RU (2003) **91**
Garaudy c. Franței (2003) **207, 227**
Glod c. României (2003) **144, 156**
Hewitson c. RU (2003) **191**
Karner c. Austriei (2003) **242**
Klamecki c. Poloniei (2003) **130**
M.C. c. Bulgariei (2003) **115**
McGlinchey ş.a. c. RU (2003) **104, 109**
Öçalan c. Turciei (2003) **69, 89, 99, 112**
Pantea c. României (2003) **104, 125, 130, 132**
Peck c. RU (2003) **168, 171**
Perry c. RU (2003) **171**
Pescador Valiero c. Spaniei (2003) **145**
Refah Partisi (Partidul Prosperității) c. Turciei (2003) **215, 233**
Roemen şi Schmit c. Luxemburgului (2003) **189, 217**
Ruianu c. României (2003) **159**
Slivenko c. Letoniei (2003) **193**
Smirnova c. Rusiei (2003) **167**
Stoicescu c. României (2003) **73**
Van der Ven c. Olandei (2003) **109**
Yoyler c. Turciei (2003) **115, 254**
Bojinov c. Bulgariei (2004) **131**
Bursuc c. României (2004) **57, 104, 106**
Cumpănă şi Mazăre c. României (2004) **218**
Ilaşcu ş.a. c. Moldovei şi Rusiei (2004) **84, 88**
Issa c. Turciei (2004) **85**
Jian c. României (2004) **65**
Makhfi c. Franței (2004) **152**
Mamatkulov şi Askarov c. Turciei (2005) **69**
Moreno Gomez c. Spaniei (2004) **177**
Oneryildiz c. Turciei (2004) **90, 93, 246, 251**
Société Plon c. Franței (2004) **172**
Stec ş.a. c. RU (2004) **248**
Surugiu c. României (2004) **189**
Vo c. Franței (2004) **97**
Von Hannover c. RFG (2004) **171**
Zdanoka c. Letoniei (2004) **264**
Anheuser-Busch Inc. c. Portugaliei (2005) **247**
Bosphorus Airways c. Irlandei (2005) **86-88, 279**
Broniowski c. Poloniei (2004; 2005) **70, 71, 247**
Buzescu c. României (2005) **247**
Calheiros Lopes ş.a. c. Portugaliei (2005) **253**

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

Fadeieva c. Rusiei (2005) **178**
Ghibuşi c. României (2005) **158**
Gongadze c. Ucrainei (2005) **91**
Hirst c. RU (2004; 2005) **260, 262**
K.A. şi A.D. c. Belgiei (2005) **162, 170, 179**
Kyprianou c. Ciprului (2005) **55, 145**
Leyla Şahin c. Turciei (2005) **199, 230, 257**
Matheus c. Franței (2005) **255**
Moldovan ş.a. (2) c. României (2005) **189**
Monory c. României şi Ungariei (2005) **187**
Nachova ş.a. c. Bulgariei (2005) **100**
Okyay ş.a. c Turciei (2005) **159**
Partidul Comuniştilor (Nepecerişti) şi Ungureanu c. României (2005) **233**
Ramirez Sanchez c. Franței (2005) **109**
Siliadin c. Franței (2005) **120**
Steel şi Norris c. RU (2005) **157**
Storck c. RFG (2005) **126, 127**
Achour c. Franței (2004; 2006) **163**
Behrami şi Behrami c. Franței (2006) **87-89**
Dickson c. RU (2006) **183**
H.M. c. Turciei (2006) **168**
Hutten-Czapska c. Poloniei (2005; 2006) **70, 71, 258**
Igors Dmitrievs c. Letoniei (2006) **205**
Jaggi c. Elveției (2006) **170**
Jalloh c. RFG (2006) **158**
Kaftailova c. Letoniei (2006) **187**
Lupşa c. României (2006) **187**
Lykourezos c. Greciei (2006) **265**
Markovic ş.a. c. Italiei (2006) **86, 87**
Matyjek c. Poloniei (2006) **142**
Mubilanzila Mayeka şi Kaniki Mitunga c. Belgiei (2006) **58, 111**
Raicu c. României (2006) **253**
Shevanova c. Letoniei (2006) **187**
Sorensen şi Rasmussen c. Danemarcei (2006) **230, 232**
Taïs c. Franței (2006) **94**
Weissman ş.a. c. României (2006) **155**
Zarb Adami c. Maltei (2006) **243**
Zdanoka c. Letoniei (2004; Marea Cameră, 2006) **264**
97 de membri ai congregației Martorii lui Iehova din Gldani c. Georgiei (2007) **118**
Anheuser-Busch Inc. c. Portugaliei (2005; 2007) **247**
Biserica Adevărată Ortodoxă din Moldova ş.a. c. Moldovei (2007) **205**
Ciorap c. Moldovei (2007) **105**
Cobzaru c. României (2007) **108**
Copland c. RU (2007) **191**
Dragotoniu şi Militaru-Pidhorni c. României (2007) **163**
Dumitru Popescu c. României (2007) **191**
Evans c. RU (2006; 2007) **69, 97**

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Filip c. României (2007) **109, 127, 132**
Folgero c. Norvegiei (2007) **258**
Gavrileanu c. României (2007) **249**
Geerings c. Olandei (2007) **150**
Hachette Filipacchi et Associés c. Franței (2007) **172, 213**
Jorgic c. RFG (2007) **166**
Kontrova c. Slovaciei (2007) **94**
Mamidakis c. Greciei (2007) **251**
Maumousseau şi Washington c. Franței (2007) **186**
Ramsahai ş.a. c. Olandei (2007) **101**
Tocev c. Bulgariei (2007) **131**
Vereinigung Bildender Kunstler c. Austriei (2007) **213**
Vilho Eskelinen ş.a. c. Finlandei (2007) **141**
Yumak şi Sadak c. Turciei (2007) **260**
Albekov ş.a. c. Rusiei (2008) **94**
André c. Franței (2008) **189**
Dogru c. Franței (2008) **199**
E.B. c. Franței (2008) **182, 242, 244**
Kervanci c. Franței (2008) **199**
Stoica c. României (2008) **108**
Amanalachioai c. României (2009) **185**
Bigaeva c. Greciei (2009) **180**
Codarcea c. României (2009) **179**
Financial Times Ltd. ş.a. c. RU (2009) **217**
Giuliani şi Gaggio c. Italiei (2009) **101**
Herri Batasuna şi Batasuna c. Spaniei (2009) **233**
Irfan Temei ş.a. c. Turciei (2009) **258**
Lombardi Vallauri c. Italiei (2009) **209**
Sejdic şi Finci c. Bosniei-Herțegovina (2009) **245, 265**
Silih c. Sloveniei (2007, 2009) **92**
Şandru c. României (2009) **91**
Şerife Yigit c. Turciei (2009) **181**
Alajos Kiss c. Ungariei (2010) **264**
Baldovin c. României (2010) **92**
Ciubotaru c. Republicii Moldova (2010) **180**
Groşaru c. României (2010) **265, 266**
Grzelak c. Poloniei (2010) **259**
Isik c. Turciei (2010) **197**
Jasinska c. Poloniei (2010) **90**
Kononov c. Letoniei (2007; 2010) **164, 166**
Maria Atanasiu ş.a. c. României (2010) **71, 72, 75, 158**
Mureşanu c. României (2010) **159, 249**
Neulinger şi Shuruk c. Elveției (2010) **186**
Orsus c. Croației (2010) **243**
Sitaropoulos c. Greciei (2010) **263**
Bayatyan c. Armeniei (2009; 2011) **195, 204**
Lautsi c. Italiei (2009; 2011) **201, 203, 258**

PRO UNIVERSITY LIBRARY

M.C. c. României (2011) **113**
Otegi Mondragon c. Spaniei (2011) **215**
V.C. c. Slovaciei (2011) **115**
Zamit Maepel c. Maltei (2011) **177**
Axel Springer c. RFG (2012) **218-220**
C.N. şi V. c. Franţei (2012) **120**
Crăiniceanu şi Frumuşanu c. României (2012) **91**
De Lesquen du Plessis Casso c. Franţei (2012) **221, 222**
Flores Cardoso c. Portugaliei (2012) **249**
Gas şi Dubois c. Franţei (2012) **182**
Hulea c. României (2012) **242, 243**
Iacov Stanciu c. României (2012) **110, 111**
Kuric ş.a. c. Sloveniei (2012) **180**
Nada c. Elveţiei (2012) **239**
Panaitescu c. României (2012) **92**
Scoppola c. Italiei (2009; 2012) **164, 165, 262**
Sitaropoulos c. Greciei (2010; 2012) **263**
Von Hannover (2) c. Germaniei (2012) **218, 220**
Eon c. Franţei (2013) **220, 222**
Eweida şi Chaplin c. RU (2013) **200**
Maktouf şi Damjanovic c. Bosniei-Herţegovina (2013) **165**
Sindicatul „Păstorul cel Bun" c. României (2012; 2013) **231**
Vallianatos c. Grecie (2013) **183**
Vlad ş.a. c. României (2013) **147**
Centrul de resurse juridice pentru Valentin Câmpeanu c. României (2014) **55, 94**
Hämäläinen c. Finlandei (2014) **182**
Preda ş.a. c. României (2014) **75**
S.A.S. c. Franţei (2014) **200, 205**
Haldimann c. Elveţiei (2015) **226**
Lambert c. Franţei (2015) **98**
M'Bala M'Bala c. Franţei (2015) **227**
Oliari ş.a. c. Italiei (2015) **183**
Perincek c. Elveţiei (2015) **216**
Cam c. Turciei (2016) **243**
Gheorghe Dima c. României (2016) **104, 226**
Khamtokhu şi Akhsenchik c. Rusiei (2016) **243**
Meier c. Elveţiei (2016) **121**
Ramadan c. Maltei (2016) **180**
Antović şi Mirović c. Muntenegru (2017) **169**
Bălşan c. României (2017) **114**
Bărbulescu c. României (2017) **169, 191**
Belcacemi şi Oussar c. Belgiei (2017) **206**
Belkacem c. Belgiei (2017) **227**
Chiper c. României (2017) **153**
D.M.D. c. României (2017) **104, 114**
Dakir c. Belgiei (2017) **206**
Dickmann şi Gion c. României (2017) **75**

BABEŞ-BOLYAI UNIVERSITY LIBRARY

Einarsson c. Islandei (2017) **173**
Gutău c. României (2017) **153**
Orlandi ş.a. c. Italiei (2017) **183**
Rezmiveş ş.a. c. României (2017) **72, 75, 111**
Ben Faiza c. Franței (2018) **169**
Enver Şahin c. Turciei (2018) **258**
Libert c. Franței (2018) **169**

III. Hotărâri ale Curţii Europene de Justiţie

C-29/69, *Stauder c. City of Ulm – Sozialamt* (1969) **274**
C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft c. Einfuehr - und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* (1970) **273, 274**
C-4/73, *J. Nold c. Comisiei* (1974) **274, 277**
C-185/95, *Baustahlgewebe Gmbh c. Comisiei* (1995) **277**
C-173/99, *The Queen c. Secretary of State for Trade and Industry, ex parte Broadcasting, Entertainment, Cinematographic and Theatre Union (BECTU)* (2001) **281**
C-540/03, *Parlamentul European c. Consiliul Uniunii Europene* (2006) **281**
C-402/05 P and C-415/05, *P. Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission* (2008) **278**

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDEX[1]

Acuzație **142, 150**
Agenția Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene **284**

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene **278**
Carta Organizației Națiunilor Unite **6**
cerere individuală **54**
- subiecte cu drept de sesizare **54**
- condiții de admisibilitate **60**
- examen prealabil **66**
- judecarea de cameră sau de Marea Cameră **69**

Consiliul Europei **23**
- istoric **23**
- organe **24**
- alte organisme specializate **27**

Convenția pentru eliminarea oricărei forme de discriminare rasială **14**
Convenția asupra eliminării oricărei forme de discriminare față de femei **14**
Convenția împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante **15**
Convenția cu privire la drepturile copilului **16**
Convenția pentru protecția muncitorilor migranți și a membrilor de familie ai acestora **17**
Convenția Organizației Internaționale a Muncii împotriva muncii forțate **120**
Curtea Europeană a Drepturilor Omului **48**
- competență **48**
- judecători **50**
- organizare **50**
- categorii de acte **72**

Declarația Universală a Drepturilor Omului **7**
detenție
- preventivă **125**
- a minorilor **125**
- a unor bolnavi și persoane defavorizate **125**

discriminare **14, 17, 34, 170, 195, 202, 216, 241, 243**
drept umanitar **3**
dreptul internațional al drepturilor omului **4**
dreptul la viață **90**
- restrângeri **99**

dreptul la libertatea și siguranța persoanei **122**
dreptul de a fi informat **128**
dreptul de a fi dus de îndată în fața unui judecător **129**

[1] Cifrele fac trimitere la numărul paginii.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil **129, 146**
dreptul la recurs **131, 237**
dreptul la despăgubiri pentru detenție ilegală **133**
dreptul la un proces echitabil **135**
dreptul de acces la jurisdicția constituțională **137**
dreptul de a fi judecat de un tribunal independent şi imparțial prevăzut de lege **143**
dreptul la apărare **150**
dreptul la o audiere echitabilă **154**
dreptul de acces la un tribunal **155**
dreptul de a nu se autoacuza **158**
dreptul la executarea hotărârilor judecătoreşti **158**
dreptul la respectarea vieții private **167**
– restrângeri **192**
dreptul la imagine **171**
dreptul la un mediu sănătos **173**
dreptul la integritate fizică şi psihică **173**
dreptul la respectarea vieții familiale **181**
dreptul la căsătorie şi dreptul de a întemeia o familie **182**
drepturile copilului natural **184**
dreptul la clientelă **246, 247**

Expropriere **251, 252**

Hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului **72**
– caracter definitiv Hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului **73**
– revizuire **73**
– rectificare **73**
– executare **74**

Jurisdicția *ratione loci* **83**

Libertatea gândirii **195**
libertatea conştiinței **195**
– restrângeri **204**
libertatea religiei **195**
libertatea de exprimare **207**
– restrângeri **204**
libertatea de informare **209**
libertatea de întrunire **229**
libertatea de asociere **229**
libertatea de a înființa şi de a se afilia la sindicate **231**

Obligația de a acorda tratament medical **104**

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pactul internațional privind drepturile civile și politice **9**
– primul Protocol facultativ **10**
– al doilea Protocol facultativ **11**
Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale **11**
pedeapsa cu moartea **99, 112**
pedeapsă corporală **117**
plângere **135**
prezumția de nevinovăție **149**
proceduri extraconvenționale de protecție a drepturilor omului la nivelul ONU **18**
– procedura publică 1235 **19**
– procedura confidențială 1503 **20**
proprietatea incorporală **246**
protecția domiciliului **189**
protecția corespondenței **190**
principiile convenționale ale Convenției europene a drepturilor omului
– principiul solidarității **29**
– principiul suveranității **30**
principiile jurisprudențiale ale Convenției europene a drepturilor omului
– principiul efectivității dispozițiilor Convenției **33**
– principiul subsidiarității **35**
principiul egalității armelor **157**
principiul nondiscriminării **275**
principiul liberei circulații **275**
privare de libertate **122**
– cazuri permise **122**
Protocolul nr. 11 al Convenției **43**
Protocolul nr. 14 al Convenției **44**

Sclavie **120**
servitute **120**

Tortura **105**
– sistemul nonjudiciar de prevenire **118**
tratamente și pedepse inumane **107**
– tratamentul deținuților și bolnavilor **108**
– tratamentul străinilor **111**
tratamente și pedepse degradante **116**
transsexualism **170**

Victimă potențială **58**
violența domestică **113**

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PROTECȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

În prezenta lucrare, aflată la cea de a cincea ediție, sunt examinate mecanismele de funcționare a tuturor instituțiilor ce ocrotesc drepturile și libertățile fundamentale ale omului, esențiale într-o societate democratică, autoarea făcând numeroase trimiteri la hotărârile instanțelor internaționale (peste 400 de cauze citate).

Cartea este structurată în cinci părți, astfel: aspecte privind protecția juridică a drepturilor omului la nivel universal, sistemul european de protecție a drepturilor omului, drepturile garantate de Convenția europeană, protecția drepturilor economice, sociale și culturale ocrotite în cadrul Consiliului Europei, precum și alte sisteme de protecție a drepturilor omului în Europa.

În partea finală sunt redate textul Convenției, cu trimiteri la modificările viitoare aduse prin Protocolul nr. 15, ratificat de România, protocoalele adiționale, precum și modelul de formular pentru cererile individuale adresate Curții Europene a Drepturilor Omului.

Lucrarea este utilă studenților facultăților de drept și profesioniștilor, dar și oricărei persoane ce manifestă interes pentru problematica abordată.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Preț: 60 de lei

ISBN 978-606-27-1072-9

www.hamangiu.ro